يېڭى ژىللىڭلار مۇبارەك بولسۇن، ئەزىز قېرىنداشلار!

1999
ژىل
1 – يانۋار
جۈمە
№1
(4114)

يېڭى هايات

Йеңи һаят

جۇمهۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي – سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ قوشۇمچىسى 1970 – ژىلى 1 – يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

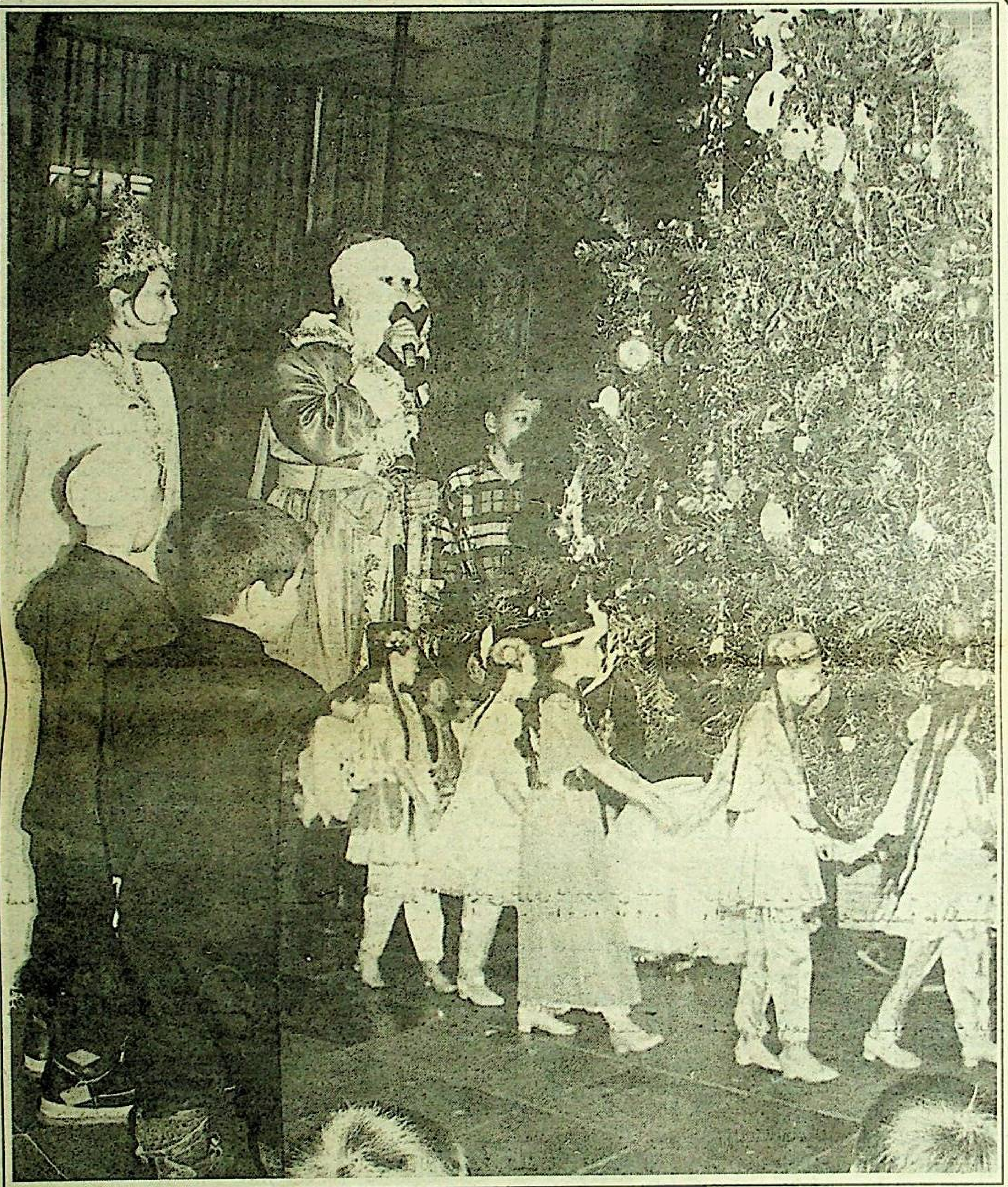

ئابدۇخالىق سەپەرى

تىلىگىم

بەش كۈنلۈك ئالەمدە دوست، هەر دەقىقە غەنىمەت بىل،
خوپ ئىدى هەر دەقىقە، خوشاللىقا چۆمۈلسە دىل.
كەلمەك بار، كەتمەكمۇ هەق، باقى ئەمەستۇر بۇ ئالەم،
نە يەتسۇن بۇ بەش كۈندە، ئۇتسە كۈنلەر ئىناق – ئىجىل.

بىسىپ قورۇق، چىش سارغىيىپ، ئاقارغىچە چاچ – ساقال،
ئۇتسە كىم ئىز قالدۇرۇپ، ئەجرىدىن بولماس خىجىل.
ژىل قوينىدا تەر تۆكۈپ، مەيلى تاپسۇن پۇل، مال، دۇنيا،
كىم سويۇنسۇن ئۇنداقلاردىن، قىل چىقماس بولسا بېخىل.

ژىل ئۇتەر، ژىللار ئۇتەر، تاپقىنىمىز قالۇر ئاخىر،
كېيەن بىلەن ئىپ كېتىشكە، هەق ئالدىدا يوقتۇر كېپىل.
بېخىللىق، بىغۇتلۇقتىن هېچ بىر پايدا كەلگەن ئەمەس،
تەدبىرلىك، مەرتلىكلىكتىن كورۇنەر ئادەم ئىسىل.

ژىل ئۇتەر، ژىلنى ياساپ ئۇمۇر ئۇتەر ئۇمۇت بىلەن،
يېتەرمىز پەللىلەرگە كۈرەشلەردە بولساق، دېدىل.
كۈن ئۇتەر، كۈنمۇ ئۇتەر، قېرىتالماس ئۇمۇتلەرنى،

ئەي خەلقىم ئۇمىدىڭ يار، ئامەت قۇچۇپ گۈلدەك ئېچىل.
تىلىگى قۇربانىنىڭ بۇ ئارچا ئەييامىدا،
ئامىتىمىز ژىلى بولسۇن بىز ئۇچۇن بۇ يېڭى ژىل.

پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋنىڭ قازاقستان خەلقىگە يېڭى ژىللىق تەبرىگى

هورمەتلىك خەلقىم. تۇققان ئېلىم!

بۇگۈن يېڭى ژىلنى قارشى ئېلىۋاتىمىز.ئۇتكەن 1998 - ژىل قانداق ۋاقىەلەر بىلەن خەلقىنىڭ ئېسىدە قالدى دېمەك. ئەڭ ئالدى بىلەن 1998 - ژىلنىڭ خەلىق تارىخىنى تەتقىق قىلىش ژىلى، ئەل بىرلىگى ژىلى بولغانلىغىنى ئېيتىشىمىز كېرەك. بىزنىڭ ئاتىلىرىمىز بىلەن مۇتەخەسسىلىرىمىز كوپ ئەمگەك سىڭىرىپ، خەلقىمىزنىڭ قىيدىمىي تارىخىنى كوپچىلىك ئېلىمىزگە يەتكۈزدى، ياشلىرىمىزنى ۋەتەنپەرۋەرلىككە تەربىيەش يولىدا ئۇرغۇن ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇردى.

ئىككىنچى چوڭ بىر ۋاقىە - بىزنىڭ پايتەختىمىز بىپايان قازاقستاننىڭ ئوتتۇرىسىدىن، خاسىيەتلىك سارى - ئارقانىڭ تورىدىن ئورۇن ئېلىپ، دولەت بولغىنىمىزنى دۇنيا يۈزىگە تونۇتتى. يېڭى پايتەخت قازاق خەلقىنى ئىلگەرىكىدىنمۇ مەككەم جىپسىلاشتۇرۇپ، پايتەختنى كوچىرىشىمىزنىڭ سىرىنى چۈشەندۈردى. پۈتكۈل قازاقستاننىڭ مۇستەقىل ئەل ئىكەنلىگىنى، كۈچ - قۇۋۋىتى مول ئىكەنلىگىنى تونۇپ بىلدى.

يەنە بىر ئېيتىدىغان مەسلە. بىز ئەل سۈپىتىدە دۇنياۋىي، ئىختىسادىي بوهران ئالدىدا بەرداشلىق بېرىشنى بىلدۇق. شەرقىي ئاسىيادە باشلانغان بوهران روسسىيەنى چەتتە قالدۇرمىدى. مەلۇماتلارغا قارىغاندا، شەرقىي ئاسىيادىكى بوهراننىڭ تەسىرىدىن 100 مىللىوندىن ئوشۇق ئادەم كەمبەغەلچىلىككە ئۇچرىدى. 600 ملليارد قا يېقىن دوللار شامالغا ئۇچتى.روسسىيەنىڭ ئۇزىدىلا بىر كۈننىڭ ئىچىدە باها تورت -بەش هەسسە ئوسۇپ كەتتى. ئاخچىنىڭ ئۇزىنى توۋەنلەپ، خەلىق ئاچارچىلىققا ئۇچرىدى.

دۇنيادىكى موشۇنداق ئېغىر ئەهۋاللارغا قارىماستىن. بىزنىڭ قازاقستاندا ئوتتۇرا هېساپتىكى ئىش هەققى، ئوتتۇرا هېساپتىكى پېنسىيە بىر چاغلاردىكى ئىتتىپاقداش جۇمهۇرىيەتلەرنىڭ هەممىسىنىڭ ئارىسىدا ئەڭ ژۇقورى دەرىجىدە بولىۋاتىدۇ.بوهران مەزگىلىدە قازاقستاننىڭ ئىختىسادىي بىلەن قازاقستاننىڭ تەڭگىسى هېچ قانداق ئوزگەرمەستىن بىر قېلىپتا قالدى. بۇنىڭ ئوزى چوڭ ئوتۇقتۇر. بىزنىڭ مۇستەقىللىغىمىزنىڭ ئەڭ دەسلەپكى مېۋىسى دېپ موشۇنى ئېيتالايمىز.

مېنىڭ قازاقستان خەلقىگە يوللىغان مەكتۇپۇمدە، سىلەر بىلىسىلەر، ئەڭ ئالدى بىلەن بوهرانغا قارشى تۇرۇش پروگراممىسى، ئىككىنچىدىن،جەمىيەتنى دېموكراتىيەلەشتۇرۇش پروگراممىسى تەكلىپ قىلىنغان ئىدى. شۇنداقلا موشۇ پروگراممىنى تەهلىل قىلىش مەزگىلىدە، مۇهاكىمە قىلىش مەزگىلىدە بىزنىڭ پارلامېنتىمىز1999- ژىلى10- يانۋارغا پرېزىدېنت سايلىمىنى بەلگۈلىگىنىمۇ ئوزەڭلارغا ياخشى مەلۇم.

ئالدىمىزدىكى ژىل ئوڭاي بولىدىغاندەك ئەمەس. دۇنيانى قاپلىغان بوهران قازاقستانىمىز چەتتە قالدۇرىدىغاندەك ئەمەس. چۈنكى نېفتىنىڭ باهاسى توۋەنلىدى، مېتاللىنىڭ باهاسىمۇ توۋەنلەپ كەتتى. دولەت غەزنىسىگە چۈشىدىغان كىرىممۇ ئازىيىدۇ. شۇندىمۇ مېنىڭ ۋە بىزنىڭ هوكۈمەتنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇۋاتقان مەخسەتلىك ئىشلىرىمىز خەلقىمىزگە بۇ قىيىن ئوتكەلدىنمۇ خېلە ئاز قىيىنچىلىقلار بىلەن ئوتۇشكە ئىمكانىيەت بېرىدىغانلىغىغا ئىشىنىمەن.

ئوزەڭلار بىلىسلەركى، 1998- ژىلى مېنىڭ تاپشۇرۇغۇم بويىچە هوكۈمەت پېنسىيەلەرنى ئوز ۋاقتىدا تولەش، بىرمۇ بالىنى مەكتەپتىن سىرت قالدۇرماسلىق، ئوتتۇرا ۋە كىچىك تىجارەتنى جانلاندۇرۇش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش باشقىمۇ جىددىي چارىلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا كوپ كۈچ چىقاردى.

خاسىيەتلىك رامزان ئېيىدا چىن ژۇرەكتىن، سەممىي تىلىگەن تىلەك ئورۇنلىنىدۇ. دېگەن ئۇقۇم بار ئىكەنلىكى بارلىغىمىزغا مەلۇم. شۇنىڭ ئۇچۇن مەن بارلىق ئاتا - ئانىلارغا، ئوز زاماندىشلىرىمغا، بىزنىڭ ئوسۇپ كېلىۋاتقان ئەۋلادىمىز - ياش ئوغۇل - قىزلىرىمىزغا چەكسىز بەخىت تىلەيمەن.

يېڭى ژىلىڭلار مۇبارەك بولسۇن، هورمەتلىك خەلقىم! بەرىكەت مول بولسۇن! بارلىغىمىز بەختلىك بولايلى!

10 ـ يانۋار ـ قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ سايلىمى كۈنى

ن. ئە. نازارباييېۋقا ئاۋاز بېرىشقا چاقىرىمەن

پرېزىدېنت سايلىمىغا ساناقلىق كۈنلەر قالغانسېرى ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا «سەن كىمگە ئاۋاز بېرىسەن؟» دېگەن سوئال تېز-تېز تەكرارلىنىدىغان بولۇپ قالدى. «مەن ن. ئە. نازارباييېۋقا ئاۋاز بېرىمەن» دەيمەن ئەشۇ سوئالنى سورىغانلارغا. سەۋەۋى، مەن ئۇ كىشىنىڭ سوز ۋە مۇئامىلىسىدىن جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ تەغدىرىگە كويىنىدىغان، ئەگەر قىيىنغا يېتىپ بارسا پۇخرالارنىڭ ھال، مۈكنى چۈشىنىدىغان ئادەملىكىگە ئېنىق كوز يەتكۈزدۈم...

1998 ـ ژىلنىڭ 26 ـ نويابر كۈنى ئېدى. ئالمۇتىدا ئوتتا ۋە كىچىك تىجارەتچىلەر ۋەكىللىرىنىڭ جۇمھۇرىيەتلىك ژىغىنى بولۇپ ئوتتى. پرېزىدېنتىمىز ن. ئە. نازارباييېۋ موشۇ ژىغىندا نوتۇق سوزلەپ، ئوتتا ۋە كىچىك تىجارەتچىلىكنى رىۋاجلاندۇرۇش، ئۇنى قوللاپ ـ قۇۋۋەتلەش، ھىمايە قىلىش ئارقىلىق خەلىق تۇرمۇشىنى، بولۇپمۇ يېزا ئاھالىسىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيەسىنى كوتۇرۇش مەسىلىسى ھەققىدە كەڭ توختىلىپ ئوتتى. ئۇ، ئوزىمىزنىڭ كەڭ تاشا زېمىنىمىز، ئېشچى كۈچىمىز يېتەرلىك بولغىنى ھالدا، چەت ئەللەردىن كوكتات، مېۋە ـ چېۋە ئېلىشقا مەجبۇر بولىۋاتقانلىغىمىز، ئوتتا ۋە كىچىك تىجارەتچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلارغا جايلاردا مۇناسىپ غەمخورلۇق كورسىتىلمەيۋاتقانلىغىنىڭ ئىپادىسى ئېكەنلىكىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى.

مەن شۇ كەبى سوزلەردىن كېيىن پرېزىدېنتىمىز بىلەن شەخسەن ئۇچرىشىپ، ئالمۇتىدىكى «ۋېرنىي» بازارىنى سېتىپ ئالغان ماگا مېدىيو ناھىيەسىنىڭ ھاكىمى ۋ. ئا. ۋاسلىيېۋ قانۇنغا خىلاپلىق قىلغان ھالدا ئىشلەشكە يول بەرمەيۋاتقانلىغى، بۇ خۇسۇستا قانچە شىكايەت قىلغىنىمغا قارىماي، ئادالەت ئورنىتىلمىغانلىغىنى ئېيتىپ بېرىشكە مۇۋاپىق بولدۇم. پرېزىدېنتىمىز ن. ئە. نازارباييېۋ شۇ ھامانلا قېشىمىزدا تۇرغان شەھەر ھاكىمىنىڭ مۇئاۋىنى پ. ئا. بوكىنوۋقا بۇ مەسىلىنى سۈرۈشتۈرۈپ، ئادىلانە بىر تەرەپ قىلىپ نەتىجىسىنى شەخسەن ئوزىگە مەلۇم قىلىش تاپشۇرىغىنى بەردى. خۇداغا شۈكۈر، ھازىر بۇ ئۇزاقتا سوزۇلغان تالاش-تارتىش مېنىڭ پايدامغا ئۇزىل ـ كېسىل ھەل بولۇش ئالدىدا تۇرىدۇ.

مەن بۇ ئارقىلىق دېمەكچىمەنكى، پرېزىدېنتىمىز غاخەلىقنىڭ تالاي ئەرزى ـ دادى يېتىپ بارمايدىغان ئوخشايدۇ. ئەگەر ئۇ خەۋەر تاپسىلا مۇڭ ـ زارىمىزغا يېتىدىغانلىغىغا كوزۇم يەتتى.

شۇنىمۇ تەكىتلەش كېرەككى، پرېزىدېنتىمىز ئاخىرقى ۋاقىتلاردا جىنايەتچىلىككە، ئادالەتسىزلىككە، مەنسەپنى سۈيىستىمال قىلىشلارغا بەرھەم بېرىشقا قارىتىلغان بىر قاتار قانۇنلارنى قوبۇل قىلدى.

شۈبھىسىزكى، بۇلارنىڭ ھەممىسى بىر كۈندىلا ئەمەلگە ئېشىپ كېتىدىغان ئىشلار ئەمەس. ئۇنىڭغا ۋاقىت كېرەك. شۇنداق بىر شارائىتتا پرېزىدېنتىنىڭ ئالمىشىشى بىزگە ھېچ قانداق ياخشىلىق ئېلىپ كەلمەيدۇ، دەپ ئويلايمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن سىزنى ن. ئە. نازارباييېۋ ئۈچۈن ئاۋاز بېرىمەن ۋە باشقىلارنىمۇ شۇنىڭغا چاقىرىمەن.

سانىيەم ئابدۇللايېۋا.

سۈرەتتە: ن. نازارباييېۋنىڭ سول تەرىپىدىكى بىرىنچى ئايال سانىيەم ئابدۇللايېۋا.

كىمگە ئاۋاز بېرىمىز؟

يېقىندا ئالمۇتا شەھىرى مەسىم ياقۇپوۋ نامىدىكى 101 ـ ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىدە جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ نوۋەتتىكى ژىغىنى بولۇپ ئوتتى. ژىغىنىنىڭ كۈن تەرتىۋىدە كېلەر ژىلى 10 ـ يانۋار كۈنى بولىدىغان پرېزىدېنت سايلىمى توغرىلىق مەسىلە مۇھاكىمە قىلىندى. ژىغىنغا ئالمۇتا شەھىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئۇيغۇرلار زىچ ئولتىراقلاشقان مەھەللىلەردىكى ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى شوبىلىرىنىڭ رەئىسلىرى، ئاقساقاللار كېڭەشلىرىنىڭ رەئىسلىرى، ژىگىت باشلىرى، مەسچىتلەرنىڭ ئىماملىرى ۋە يۇرت موتىۋەرلىرى ئىشتىراك قىلدى.

ژىغىننى جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ رەئىسى توختاسىن بېيشانوۋ قىسقىچە كىرىش سوز بىلەن ئېچىپ كۈن تەرتىۋىدىكى مەسىلە بويىچە جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى پەرھات ھاسانوۋقا سوز بەردى.

پ. ھاسانوۋ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتلىقىغا كورسىتىلگەن نامزاتلار توغرىلىق تەكىتلەپ، ھازىرقى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييېۋ توغرىلىق تەپسىلىي توختىلىپ ئوتتى.

شۇنىڭدىن كېيىن نوۋەت بىلەن سوزگە چىققان: ئائېردرومنايا مەھەللىسى مەسچىتىنىڭ ئىمامى زىبىبۇللا ھاجىم، درۇژبا مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى ئابدۇۋەلى ئاخۇنوۋ، جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ ئەزاسى تۇرسۇن بادىلوۋ، زارە ۋوستوكا مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى تۇرسۇن قاھارىي، كورنىي كىگانت مەھەللىسى مەسچىتىنىڭ ئىمامى زەيناۋدۇن ھاجىم بوساقوۋ، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى تۇغلۇقجان تالىپوۋ، قاراساي ناھىيەسى چاپاييېۋ مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى تايىرجان ئەلاييېۋ، سۇلتانقورغان مەھەللىسى نامىدىن يۇرت موتىۋەرى يۇنۇس بېكىم سوزگە چىقىپ، دولەت رەھبىرى نۇرسۇلتان نازارباييېۋ تەرىپىدىن ژۈرگۈزۈلۈۋاتقان سىياسەتنى تولۇق قوللاپ ـ قۇۋۋەتلەيدىغانلىغى، ئالدىمىزدىكى پرېزىدېنت سايلىمىدا مۇناسىپ نامزات ـ نۇرسۇلتان نازارباييېۋ ئۈچۈن ئاۋاز بېرىدىغانلىغىنى تەكىتلىدى.

يادىكار سابىتىي.

يېڭى ژىل ھارپىسىدىكى

بىر سوئالغا بېرىلگەن ھەر خىل جاۋاپلار

ئادەتتە ھەر بىر ژىل ئاياقلىشىش مەزگىلىدە ئىشلەپ چىقىرىش كارخانىلىرى، مەھكىمىلەر، جەمىيەتلىك تەشكىلاتلار، ھەتتا شەخسلەر ئاياقلىشىۋاتقان ژىل يەكۈنلىرىنى چىقىرىپ، كەلگۈسى ژىلغا ۋەزىپىلەر بەلگۈلەيدۇ. شۇ ۋەھدىن يېڭى ژىل ھارپىسىدا مۇخبىرىمىز ساۋۇت ئىسكەندەرىي پائالىيەتلىرى خەلقىمىزنىڭ مەنىۋىيىتىگە ئالاقىدار بولغان ئەينە شۇ خىل كوللېكتىۋلارنىڭ بىر نەچچىسىنىڭ رەھبەرلىرىگە يولۇقۇپ، ئوتۇۋاتقان ژىلدا ئەمەلگە ئاشۇرغان ۋە كەلگۈسى ژىلدا كوزدە تۇتۇۋاتقان ئىشلىرى ھەققىدە ئېيتىپ بېرىشى ئۈچۈن ئۇلارغا بىر سوئال بىلەن مۇراجەت قىلغان ئېدى. گېزىتخانىلىرىمىزغا شۇنىڭ تەپسىلاتىنى تەغدىم قىلىۋاتىمىز.

كاممۇنار تالىپوۋ ـ قازاقستان شەرىقشۇناسلىق ئىلمىي تەتقىقات ئىنىستىتۇتى يېنىدىكى ئۇيغۇرشۇناسلىق مەركىزىنىڭ رەھبىرى.

ئۇيغۇرشۇناسلىق مەركىزىدە خەلقىمىزنىڭ ئوتمۇش تارىخى، كلاسسىك ۋە زامانىۋىي ئەدەبىياتى، تىلى، ئېتنوگرافىيەسىنى تەتقىق قىلىش بويىچە پەن دوكتورلىرى، نامزاتلىرى ۋە ئىلمىي خادىملاردىن ئىبارەت 35 كىشى پائالىيەت كورسىتىپ كېلىۋاتىدۇ. ئوتكەن ژىل مابەينىدا بىز بۇ ساھالار بويىچە ئىلمىي تەتقىقات ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىپ، قىسمەن مۇۋاپپەقىيەتلەرگە قول يەتكۈزدۇق. ئوتكەن بىر ژىل ئىچىدە ئۇمۇملۇق ئىلمىي ئىزدىنىش ئىشلىرى ئۈچۈن ۋ. مەخپىروۋنىڭ پەن دوكتورى، ش. ئايۇپوۋ، م. يۇنۇسوۋا، گ. ھاجىيېۋلارنىڭ نامزاتلىق دىسسېرتاتسىيەلىرىنى مۇۋاپپەقىيەتلىك ياقلاپ چىققانلىغى شۇنىڭ بىر دەلىلىدۇر. ئەلۋەتتە، قەدىمىي باي مەدەنىي مىراسقا ئېگە بولغان خەلقىمىزنىڭ ئوتمۇش تارىخى، كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە ئېتنوگرافىيەسىنى مۇكەممەل تەتقىق قىلىپ، بىر ئىزناغا سېلىش ناھايىتى كوپ كۈچ چىقىرىشنى ۋە ئۇنىڭ ئۈچۈن كەڭ شارائىتنىڭ يارىتىلىپ بېرىلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ. شۇنداقمۇ بىز بارمۇمكىنچىلىكلەردىن پايدىلىنىپ، قىسمەن دەرىجىدە بولسىمۇ بۇ ئىشنىڭ ھوددىسىدىن چىقىشقا كۈچىمىزنى سەپەرۋەر قىلىپ كېلىۋاتىمىز.

ئىلمىي تەتقىقات ئىشلىرىمىزنى بىر تۇتاش ئېلىپ بېرىشنى كوزدە تۇتۇپ، ئوتكەن ژىللاردا ھۆلى قۇرۇلغان بۇگۈنكى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى ئىلمىي مەركەزلەر، كەسىپداشلىرىمىز بولغان شەخسىي ئالىملار بىلەن ئورنىتىلغان مۇناسىۋىتىمىز ئۈزۈلۈكسىز داۋاملىشىۋاتىدۇ. ئالدىمىزدىكى ژىلدا ئۇيغۇرشۇناسلىق پەنى ئاساسچىلىرىنىڭ بىرى، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى، قازاقستان پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ مۇخبىر ئەزاسى غوجاخمەت سەدۋاقاسوۋنىڭ 70 ژىللىق تەۋەللۇدىغا مۇناسىۋەتلىك خەلىق ئارالىق ئۇيغۇرشۇناسلىق كونفېرېنسىيەسىنى ئوتكۈزۈش ئويىدا بولىۋاتىمىز. ياشلارنى تەربىيەلەپ يېتىشتۈرۈش مەسىلىسىمۇ بىزنىڭ دىققەت ئەزىرىمىزدىن چەتتە قېلىۋاتقىنى يوق. ئالدىمىزدا ئىلمىي ئىش ژۈرگۈزۈش ئۈچۈن لاياقەتلىك دەپ تېپىلغان بىر نەچچە ياشلار ئاسپىرانتۇرىمىزغا قوبۇل قىلىنىدىغان بولىدۇ. دېمەك بۇ ئارقىلىق بىز ئۇيغۇرشۇناسلىق پەنى بويىچە ۋارىسلىرىمىزنى يېتىشتۈرىدىغان بولىمىز.

زەينۇللام سىتەكوۋ ـ ئۇيغۇر تىياترى دىرېكتورىنىڭ ئورۇنباسارى.

ئەڭ ئالدى بىلەن خەلقىمىز ۋە تاماشىبىنلىرىمىزنى تىياتر بېناسىنى يېڭىلاپ ياساپ چىقىشتىكى قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ قانداق كېتىپ بارغانلىغى ۋە ئۇنىڭ نەتىجىسى قىزىقتۇرىدىغان بولۇشى كېرەك. مەلۇمكى، بۇ ئىشتا دولەت تەرىپىدىن ئاجرىتىلغان مەبلەغ بىلەن ۋىراقتا بارالمايدىغانلىغىمىزنى ھىس قىلىپ، ئومۇمىي خەلقىمىزگە قول ئۇچىنى بېرىشى ئۈچۈن مۇراجەت قىلىشىمىزغا توغرا كەلگەن ئېدى. بىر نەچچە قېتىم بۇ مەخسەتتە تېلېمورۇفونلار ئوتكۈزگىنىمىزدە تىلىگىمىزنىڭ يەردە قالمايدىغانلىغىغا كوزۇمىز يەتتى. بولۇپمۇ دەۋر روھىغا بېقىنچەياندىشىپ زامانىۋىي تېپتىكى ئىشلەپ چىقىرىش ئورۇنلىرىنى تەشكىل قىلغان مىللەتپەرۋەر ئەزىمەتلىرىمىز، ئىش بىلەرمەن تىجارەتچىلىرىمىز چوڭ يولەك بولدى. نەتىجىدە تەشۋىش ۋە ئۇمۇتلەر بىلەن باشلىغان بۇ ئىشىمىزنىڭ ئاخىرىغا مۇۋاپپەقىيەتلىك چىقىدىغانلىغىمىزغا كوزۇمىز يەتتى. بۇ ئىشلەتلىك ئىشەنچمۇ يېتەدىغانغا ئوتتى. بۇ كۈنلەردە قۇرۇلۇش ئىشىنىڭ ئاساسىي قىسمى، بىنانىڭ ئىچكى قىسمىنى تەنەللۇق ئىشلار جىددىي ژۈرگۈزۈلۈپ كېلىۋاتىدۇ. بۇ ئىشلارمۇ ئاسانلىق بىلەن ئەمەلگە ئېشىۋاتقىنى يوق. چۈنكى خىراجەت مەسىلىسىدە بىزگە دولەت تەرىپىدىن بېرىلىشى ۋەدە قىلىنغان ئاخچىنى تولۇق ئېلىش مۇمكىنچىلىكى بولمايۋاتىدۇ. شۇنداقمۇ بىز ئىلاجىسىز قول قوشتۇرۇپ ئولتار ماستىن خەلقىمىزگە، ئوز كۈچىمىزگە تايىنىپ، قۇرۇلۇش ئىشىنى داۋاملاشتۇرىۋاتىمىز. ئۇنىڭ ئۈچۈن بىزگە خەلقىنىڭ مەدەنىيەت، سەنئىتىنى قەدىرلەيدىغان پەرزەنتلىرى چوڭ يولەكچىلىك قىلىۋاتىدۇ. ئوز سەھنىمىز بولمىسىمۇ ئالمۇتىنىڭ چوڭ كونسېرت زاللىرىدا كەينىدىن كورسىتىلىۋاتقان كويىتلىرىمىزغا ئۇلارنىڭ ھامىلىق قىلىپ، ئۇنىڭدىن چۈشكەن پۇل تولۇغى بىلەن تىياترىمىزغا بېرىلىۋاتقانلىقتىن قۇرۇلۇش ئىشلىرىمىزنى ئۈزلۈكسىز ژۈرگۈزۈش ئىمكانىيىتى تۇغۇلىۋاتىدۇ. نەتىجىدە مىللىي سەھنىمىزدە سەنئەت سويەر تاماشىبىنلىرىمىزنى قىزغىن قارشى ئالىدىغان كۈنلىرىمىز يېقىنلاشماقتا. شۇندا بىز ئالدىمىزدىكى ژىلى ھازىرچە قولىمىزدا تەييارلىنىپ تۇرغان سەھنە ئەسەرلىرىمىزنى، مۇقاملار ۋە خەلىق ناخشىلىرىدىن تۈزۈلگەن كونسېرت نومېرلىرىمىز بىلەن تاماشىبىنلىرىمىزنىڭ كوكلىدىن چىقىدىغان بولىمىز دېگەن ئىشەنچىدە ژۈرىۋاتىمىز.

بۇ ژىل بىزگە كوڭۈل بۆلۈش يۈزىسىدىن ئەمگىكىمىزنى مۇناسىپ باھالاپ، ھوكۇمىتىمىز تەرىپىدىن تىياترىمىز دىرېكتورى مۇرات ئەخمەدىييېۋقا قازاقستان خەلىق ئارتىستى، ئادالەت ئەكبەروۋا، مارات مەمەتباقىييېۋلارغا قازاقستاندا خىزمەت كورسەتكەن ئارتىست ئاتاقلىرىنىڭ بېرىلىشى كوللېكتىۋىمىز ئۈچۈن يەنە بىر خوشاللىق بولدى.

زېرىپ مولۇتوۋ ـ «رائۇنان» نەشرىياتى ئۇيغۇر رېداكسىيەسىنىڭ باشلىغى.

جۇمھۇرىيىتىمىزدىكى ئۇيغۇر مەكتەپلىرى ئۈچۈن تەبىي ۋە گۇمانىتارلىق پەنلەر بويىچە دەرسلىك قوراللىرى ئاساسى جەھەتتىن نەشرىياتىمىزدىن چىقىرىلىدۇ. دەۋىر خاراكتېرىنىڭ ئوزگىرىشىگە باغلىق بىزنىڭ ئىشىمىزدىمۇ ئېغىرچىلىقلار يۈز بېرىۋاتىدۇ. سەۋەۋى ئىلگىرىكى ژىللاردا بىر دەرسلىك ھېچ قانداق ئوزگىرىشسىز، تەييار ھالەتتە قايتىدىن بىر نەچچە قېتىم نەشىر قىلىنىدىغان بولسا، ئەندىكى ۋاقىتتا دەرسلىكلەرنىڭ ئىچىدە ئەۋۋەلكى كوزقاراش ئۇرغۇسىدىن ئوزگەرتىلىپ يېزىلىۋاتقانلىغىدىن ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنى دىققەتچانلىق بىلەن تەھرىرلەشكە توغرا كېلىۋاتىدۇ. ئوتكەن ژىلى بارلىق پەنلەر بويىچە 22 دەرسلىك كىتاۋنى چىقاردۇق. ئۇلارنىڭ ھەممىسى يېڭى ئوقۇتۇش پروگراممىسى بويىچە تۈزۈلگەن.

ئىقتىسادىي مەسىلىگە باغلىق باشقا نەشرىياتلارنىڭ ئىشلىرى سۇسلىشىپ قېلىشقا ئوتكەن بولسىمۇ ياش ئوسمۇرلىرىمىزنىڭ ئوقۇشىنى تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلىدىغان دەرسلىكلەرنى چىقىرىشقا ھوكۇمىتىمىز تۇراقلىق كوڭۈل بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. شۇنداقمۇ مۇئەللىملەرگە ياردەم رېتىدە قوشۇمچە نەشىر قىلىنىدىغان «مېتودىكىلىق قوراللار»، «مەكتەپ كىتاپخانىسى» سېرىيەلىرى قىسقارتىلدى. بۇ كۈنلەردە كېلەر ئوقۇش ژىلىغىچە ئوقۇغۇچىلارنىڭ قولىغا تېگىش بولغان دەرسلىكلەرنى تەھرىرلەپ، نەشرىياتقا تاپشۇرىۋاتىمىز.

تېلمان نۇراخۇنوۋ ـ «ئالتاغ» ئۇيغۇرچە كورستىشلەر پروگراممىسىنىڭ باش مۇھەررىرى.

بىزنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىمىز قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ۋە چەت ئەللەردە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ۋە مەدەنىي ھاياتىنى، سەنئىتىنى يورۇتۇشتىن ئىبارەت. شۇ يونىلىشتە بېرىنچى پىلاندا قازاقستاننىڭ ئىچكى ۋە تاشقى سىياسىتىنى باشچىلىققا ئالغان ھالدا ئۇنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ئەجرىنى سىڭدۈرۈپ كېلىۋاتقان ئەمگەك ئىلغارلىرى، ئىشلەپ چىقىرىش مەھكىمىلىرىنىڭ پائالىيەتلىرىنى تەرغىب قىلىپ كېلىۋاتىمىز. لېكىن پروگراممىمىزنىڭ بېسىم قىسمى مىللىي سەنئىتىمىز، مەدەنىيىتىمىزنى نامايىش قىلىشقا قارىتىلغان.

ئوتۇۋاتقان ژىلى «زائىر» ئۇيۇشمىسى فىرمىسى بىلەن ھەمكارلىقتا تارىخىي ۋەتىنىمىزنىڭ چوڭ چوڭ شەھەرلىرىگە ساياھەت ئۇيۇشتۇرۇپ، ئۇ يەرلەردىن يېزىلىپ كەلگەن ۋىدېولېنتىلىرىمىزنى تاماشىبىنلىرىمىزغا ھاۋالە قىلغانلىغىمىز بىزنىڭ چوڭ ئۇتۇغىمىز بولۇپ قالدى. چۈنكى شۇئارقىلىق خەلقىمىزنى ئۇ يەرلەردىكى تارىخىي يادىكارلىقلىرىمىز، مەدەنىي مىراسلىرىمىز بىلەن تونۇشتۇردۇق.

كېلەر ژىلى قازاقستان ھوكۇمىتىنىڭ غەمخورلۇغى بىلەن بۇ كورستىش پروگراممىلىرىمىزنىڭ تەشكىل قىلىنغانلىغىغا 15 ژىل تولىدۇ. بۇ سەنەنى بىز ئىشلىرىمىزغا بولغان مەسئۇلىيەتلىكىمىزنى ئاشۇرۇپ، ھازىردىن باشلاپ ئويلاشتۇرۇلىۋاتقان يېڭى رۇبرىكلار ئاستىدىكى كورستىشلىرىمىز بىلەن قارشى ئالىدىغان بولىمىز.

ساۋۇتجان مەمەتقۇلوۋ ـ «جازۇشى» نەشرىياتى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى رېداكسىيەسىنىڭ باشلىغى.

رېداكسىيەمىز بۇ ژىل بىر ئاز ئىشلارنى، يەنى مىللىي ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئاساسىي مودىاسى ـ بىر نەچچە يازغۇچى ـ شائىرلىرىمىزنىڭ كىتاپلىرىنى نەشىر قىلىشنى ئەمەلگە ئاشۇردى. كوپچىلىككە مەلۇم ھازىرقى ئېغىر ئىقتىسادىي ئەھۋالغا قارىماي، بىر نەچچە مۇئەللىپلىرىمىزنىڭ ئەسەرلىرى يورۇق كوردى. «ھىزمەت ئابدۇللىن ھەققىدە خاتىرىلەر» كىتاۋى ئەينە شۇ جۈملىدىندۇر. ئۇنىڭ سۈپەتلىك ۋە مەزمۇنلۇق چىقىشىغا ئۇيغۇر، قازاق، رۇس يازغۇچىلىرى ئوز خاتىرىلىرى بىلەن ئىشتىراك قىلدى. شۇنداقلا ئوتكەن ژىلدا پېشقەدەم ژۇرنالىست گۈلسۈمئاپاق غىياسىدىنوۋانىڭ «بار بول، ئانا» ناملىق ئوچېركلار توپلىمىمۇ يورۇق كوردى. يېقىندا بولسا تۇرغان توختەمۇۋنىڭ «سەركەردان» ناملىق رومانى كىتاپخانىلار بىلەن يۈز كورۈشىدۇ.

يەنە شۇ ئىقتىسادىي ئەھۋالغا بولا بەزى ئەسەرلەر ئالدىمىزدىكى ژىلدا چىقىرىلىشقا قالدۇرۇلدى. ئۇلار زىيا سەمەدىينىڭ «ئىستەك ۋە قىسمەت» مېمۇئارى، ماخمۇت ئابدىراخمانوۋنىڭ ئەدەبىيات بەسلىلىرىگە باغلىق توپلىمى، ئابدۇكېرىم ھەمرايېۋنىڭ شېئىرلار توپلىمى، شۇنداقلا خېلىم خۇدايبەردىيېۋنى. ئەيسا ۋە ئا. قاسىموۋلارنىڭ كىتاپلىرىنى چىقىرىش كوزدە تۇتۇلىۋاتىدۇ.

دىلبىرىم ساماقوۋا ـ جەمىيەتلىك «نازۇگۇم» ئاياللار فوندىنىڭ رەئىسى.

فوندىمىزنىڭ «نازۇگۇم» نامى بىلەن ئاتىلىشى، ئەلۋەتتە، تەسەدىپىي ئەمەس ـ بىز ئۇ ئارقىلىق خەلقىمىزنىڭ قەھرىمان قىزى نامىنى يەنە بىر قېتىم ئامىمغا سىڭدۈرۈش، ئەبەدىيلەشتۈرۈش نىيىتىدە بولدۇق.

ئوتكەنكى بىر ژىل ئىچىدە جەمىيىتىمىز تەرىپىدىن باللار مەھكىمىلىرىگە، باققۇچىسى يوق يېتىم ـ يېسىرلارغا 1 مىللىون تەڭگىلىك خەيرىخاھلىق ياردىمىمىزنى قىلدۇق. شۇنداقلا ھازىرقى تۇرمۇش قىيىنچىلىقىنى باشتىن كەچۈرۈۋاتقان يالغۇز ئائىلىلەرگە يولەكچىلىك قىلىپ كېلىۋاتىمىز.

مەخسىتىمىزگە چۈشەنكەن جاي ـ جايلاردىكى ئاياللارنىڭ قوللىشى بىلەن جەمىيىتىمىز دائىرىسى ئۇ يەرلەردە ئېتەك يېيىشقا ئوتۇپ شۇ جايلاردا شوبىلىرىمىز قۇرۇلىۋاتىدۇ. فوند ئەزالىرى كوپىيىۋاتىدۇ. ئۇلار ئۇستاۋ ۋە نىزامنامىلىرىمىز بويىچە ئەزالىق بەدەل تولەپ تۇرىدىغان بولىدۇ.

فوندىمىزنىڭ ماتېرىياللىق ئاساسىنى بەرپا قىلىش ئۈچۈن ئوز كۈچىمىزگە تايىنىپ، ھازىرغىچە 2 ئاشخانا، بىر دۇكان ئاچتۇق. ئۇلاردىن چۈشكەن كىرىمىمىز يەنە شۇ تۇرمۇشى ناچار ئائىلىلەر، ئانىلارغا بېرىلىۋاتىدۇ. «ئالتاغ» ئۇيغۇرچە كورستىشلەر رېداكسىيەسىگە 2 يېزىش ۋە چۈشىرىش ئاپپاراتى ئېلىپ بەرگەنلىكىمىزدىن ئۇلار چەكسىز مىننەتدار بولۇشتى. شۇنداقلا ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭ تەقپىلەش قۇربانلىرىنى خاتىرىلەشكە باغلىق ئوتكۈزۈلگەن مۇشائىرىسىگە ياردەم قولىمىزنى سۇندۇق.

«نازۇگۇم» فوندىنىڭ قۇرۇلغىنىنىڭ بىر ژىللىغى ئۇنىڭ نامى بىلەن ئاتىلىپ كېلىۋاتقان ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ كەتمەن يېزىسى يېنىدىكى تەۋەرۈك جايدا تەنتەنە ئوتكۈزۈلگەنلىكى خەلقىمىزنىڭ بىزگە بولغان ئىشەنچە ۋە ھورمىتىنى ئاشۇرۇپ، كەلگۈسى ئىشلىرىمىزغا مەدەت بېغىشلىدى.

كەلگۈسى ژىلىمىزدا جاي ـ جايلاردىكى شوبىلىرىمىز ئىشىنى جانلاندۇرۇپ، شۇ يەرلەردە ئاشخانا، دۇكان، ئاشخانىلارنى ئېچىش ئارقىلىق فوندىمىز ھۆلىنى مۇستەھكەملەپ، ئاياللىرىمىز مەنىپىتىگە باغلىق ئىشلىرىمىزغا ئاساس يارىتىشنى، يولەكچى بولۇپ قېلىشنى مەخسەت قىلىۋاتىمىز.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

خەۋەرلەر، يېڭىلىقلار، ئۇچۇرلار

يېڭى بينادىكى تۇنجا كونسېرت

يېڭى ژىل ھارپىسىدا جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تىياترىنىڭ كوللېكتىۋى ئۆچ يۈزدىن كۆپىرەك ئادەمنى تىياتر كونا بىناسىنىڭ يېڭى تاماشىبىن زالىغا ئىپتارغا چاقىردى. ئۇنىڭغا بىلىم، سالامەتلىكنى ساقلاش ۋە

مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى مەدەنىيەت كومىتېتىنىڭ رەئىسى دۇسېن كورابايېۋىچ كاسېنوۋ، شۇ مىنىستىرلىكنىڭ مەمۇرىيىتى دېپارتامېنتىنىڭ مۇئاۋىن دىرېكتورى ئىسراپۇل ساتتاروۋ، ياركەنت شەھىرى ۋە ئۇيغۇر، چېلەك ناھىيەلىرىنىڭ ۋەكىللىرىنى، جاي - جايلاردىكى ئۇيغۇر مەھەللىرىنىڭ ژىگىت باشلىرى، باشقىمۇ ئۇيغۇر جامائەتچىلىگىنىڭ ۋەكىللىرى، پەن ۋە جەمىيەت ئەربابلىرى شۇنداقلا ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرىنىڭ خادىملىرى قاتناشتى.

ئىپتار باشلىنىشتىنىڭ ئالدىدا گورنىي گىگانت مەھەللىسى مەسچىتىنىڭ ئىمامى زىيائۇددىن بوساقوۋ قۇرئان تىلاۋەت قىلدى.

- ژىلدىكى ئەنئەنىمىز بويىچە، - دېدى تىياترنىڭ دىرېكتورى مۇرات ئەخمەدىيېۋ ئىپتار قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن. - ژىلىنىڭ

ئاخىرىدا سەنئەتشۇناس خەلقىمىزگە ھېساۋات بېرىپ، تىياتر قۇرۇلۇشىنىڭ كېتىپ بېرىشى توغرىلىق تونۇشتۇرۇپ تۇراتتۇق. مانا بېيىلمۇ شۇ مەخسەتتە سىلەرنى بۇ يەرگە ژىغىپ ئولتۇرىمىز. بۇ ژىغىنىمىز ئۇلۇق رامازان ئېيىغا توغرا كېلىپ قالغىنى ئۈچۈن تېخىمۇ تولۇق پۈتمىگەن بۇ سوغ زالغا ھەممىڭلارنى ئىپتارغا چاقىردۇق. مانا ئۆزەڭلار كورۇۋاتىسىلەر تاماشىبىن زالىنىڭ ئۈستى يېپىلدى. بىيىل تىياتر قۇرۇلۇشىغا 30 مىللىوندىن كۆپىرەك ئاقچا سەرىپ قىلىندى. ئۇنىڭ 14 مىللىونى ھوكۈمەت تەرىپىدىن ئاجرىتىلغان بولسىمۇ قالغان 16 مىللىونى بىزنىڭ ھامىيلار تەرىپىدىن قولغا كەلتۈرۈلدى. ئۇلارنىڭ نامىنى ئاتىماي مۈمكىن ئەمەس. دىلمۇرات قۇزىيېۋ، ماگىلان شەرىپوۋ، ئەخمەتجان شەردىنوۋ، ۋىلا-

دىمىر توختاسىنوۋ، كېرتىس ئىسلاموۋ، ئابدۇللا ھوشۇروۋ، تەلئەت ھەمرايېۋ، قەھرىمان ئىمىنوۋ، ئىمام ئەيسا، دىلبىرىم ساماساقوۋا، مارات ھاسانوۋ، يارمۇھەممەت زايىروۋ، زاكىر توختىيېۋ، مۇرات كايىتوۋ ۋە باشقىلارنىڭ ياردىمى ھەم ئۆزىمىزنىڭ ھەر ئايدا بىر قېتىم قويغان كونسېرتلىرىمىزنىڭ پايدىسى بىلەن تىياتر قۇرۇلۇشىنى مانا مۇشۇ ئەھۋالغا كەلتۈردۇق. ژۇقۇرىدا ئىسمى ئاتالغان ھامىيلىرىمىزغا تىياتر نامىدىن چوڭ رەخمەتلەرنى ئېيتىپ، ئېگىلىپ تازىم قىلىمىز. تىياتىرىمىز قۇرۇلۇشى باشلانغىنىغا بەش

ژىل بويىتكەن. مانا بۈگۈن بىرىنچى كونسېرتنى كورۇشكە تەكلىپ قىلىمەن.

ئاندىن سەھنىگە تىياتر كوللېكتىۋىنىڭ ئۆچ ئەۋلادى چىقتى. ئۇلار ھامىيلارغا بېغىشلىغان تەشەككۈرلىرىنى ئىزھار قىلىپ بولغاندىن كېيىن تىياترنىڭ دراما گرۇپپىسى ھەربىر ھامىيغا بېغىشلانغان ھەزىل شېئىرلىرىنى ئوقۇپ بەردى. تىياتر كوللېكتىۋىنىڭ كونسېرتى زالدا ئولتارغانلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا سازاۋەر بولۇپ ئۆتتى.

ئاخىرىدا ماگىلان شەرىپوۋ، ياركەنت شەھىرىنىڭ ھاكىمى رىزايىدىن ئەيسايېۋلار تىياتر قۇرۇلۇشىنىڭ 60 پائىز ئىشىنىڭ پۈتۈشىنى قىزغىن تەبرىكلىدى. ئاندىن كالىنىن يېزىسىدا تۇرۇشلۇق شاپكام بۈگۈنكى ئىپتارغا بىر ئوكۇز بەرگەنلىكىنى، تىياتر پۈتكەندە ئۇنىڭ تويىنى ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن 30 قوي ۋە بىر ئىلقا ياردەم قىلىدىغانلىغى

ژىل بولدى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن تىياتر خەزىنىنىڭ 60 ۋىللىق يۇبىلېيى ئۆتكۈزۈلمەي قالدى. كېلەر ژىلى تىياتر قۇرۇلغانلىغىنىڭ 65 ۋىللىقىنى خۇددى شۇ زالدا ئۆتكۈزۈشنى دېگەن ئويىمىز بار. بۇ زالدا ئۇيغۇر ناخشىلىرى ياڭرىسۇنغا بەش

نى بىلدۈردى. شۇنداقلا ئاتاقلىق رەسسام ئابدۇكېرىم ئەيسا بىر تۈركۈم رەسىملىرىنى مەدەنىيەت ئورۇنلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى تىياتر ئەتىدەم قالدى.

پەيزۇللا ئەخمەتوۋ.

سۈرەتلەردە: ژىغىندىن كورۈنۈشلەر.

مىللىي ئۇربى - ئادەتلىرىمىزگە بېغىشلانغان كونفېرېنسىيە

يېقىندا ئالمۇتا شەھىرىدىكى ئالىملار ئۆيىنىڭ مەجلىسلەر زالىدا قازاقىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتى ئىلمىي مەركىزى، ئۇيغۇرشۇناسلىق مەركىزى، جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە، شەرق ئاياللىرى ... خەيرىخاھلىق فوندى ۋە قازاقستان تېلېۋىزىيىسى «ئالتاغ» ئۇيغۇرچە كورسىتىش ... ئۇيغۇرلارنىڭ دىنى، مىللىي ئۇربى - ئادەت ۋە ئەنئەنىلىرىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى توغرىلىق جۇمھۇرىيەتلىك كونفېرېنسىيە بولۇپ ئۆتتى.

«خەلقىمىزنىڭ تەغدىرى - مىللىتىمىزنىڭ تەغدىرى»، «مەدەنىي بايلىقلىرىمىز بىزنىڭ ئىگىسى بايلىقىمىز»، «دىنىمىز ئىسلام، ھەمرايىمىز ئىمان» دېگەن مەزمۇندا تەييارلانغان بۇ كونفېرېنسىيەگە شەھەر ئەتراپىدىكى يېزىلاردىن كەلگەن ... مەھەللىلەرنىڭ ۋەكىللىرى، مەسچىت ئىماملىرى، ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى رەئىسلىرى، يۇرت مۇتىۋەرلىرى، ئالىملار، يازغۇچىلار، مۇئەللىمەر، مەتبۇئات خادىملىرى بولۇپ 170 تىن ئارتۇق ئادەم قاتناشتى.

كونفېرېنسىيەنى ئۆتكۈزۈشكە «ئاگرېس كونتراكت» ئاكسىونېرلىق جەمئىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ئابدۇللام ھوشۇروۋ ھامىيلىق قىلدى.

كونفېرېنسىيەنى مەھەممەتجان جانابىيېۋ ئېچىپ، بۈگۈنكى ئۇنداق بىر باش قوشۇشنىڭ مۇھىملىقى، ئەھمىيىتى، مىللىي ئۇرپى - ئادەت، ئەنئەنىلىرىمىزدىكى بەزى ھەل قىلىنمىغان مەسىلىلەر ھەققىدە توختىلىپ، دوكلات قىلىش ئۈچۈن سۆزنى يازغۇچى مەسىمجان زۇلپىقاروۋقا بەردى.

دوكلاتتىن كېيىن مۇزاكىرە باشلاندى. «گورنىي - گىگانت» مەھەللىسى مەسچىتىنىڭ ئىمامى زىيائۇددىن ھاجىم بوساقوۋ، پانفىلوۋ ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى رەھىمجان توختاخۇنوۋ، ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسى ئاۋات يېزىسىنىڭ ژىگىت بېشى مەتتىيار مەگزىروۋ، يېڭى شەھەر يېزىسىدىكى «ئازغۇچ فوندى» شۆبىسىنىڭ رەئىسى ھېنىپەم رەقىبايېۋا، چېلەكتىكى ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى قارىغوروۋىي يېزىسى شۆبىسىنىڭ رەئىسى قاسىم ئىسمائىلوۋ، قورام يېزىسىنىڭ ژىگىت بېشى ماھمۇت يەھياروۋ، تالغىر ناھىيەسىگە قاراشلىق قىزىل - غەيرەت مەس-

چىتىنىڭ ئىمامى ئىمىنجان جېلىلوۋ، گورنىي - گىگانت مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى جامالدىن قەمبەردىنوۋ، سۇلتانقورغان مەھەللىسىنىڭ مۇتىۋەررى ياتىمام ھاجىم، «قازاقفىلم» كىنو فابرىكىسى دىرېكتورىنىڭ ئورۇنباسارى - سۇلتان ئابدۇللاقىپوۋ، جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت جەمئىيىتى ئاقساقاللار كېڭەشىنىڭ رەئىسى توختاسىن بېيشانوۋ، «ئازغۇچ» خەيرىخاھلىق فوندىنىڭ پرېزىدېنتى دىلبىرىم ساماساقوۋا، ... ۋە باشقىلار سۆزلەپ، مىللىي ئۇرپى - ئادەت، ئەنئەنىلىرىمىزدىكى بەزى سەلبىي ئەھۋاللارنى، تويلار، ئۆلۈم - يېتىم، ... قىلىش، مەسىلىلىرى ... ئىسلام دىنىمىزغا خىلاپ كېلىدىغان باشلار ئارىسىدىكى ئىچىملىك، چېكىملىك، نەشىخورلۇق، قىمارۋازلىق، زىنا، پاھىشىۋازلىق، ... غا قارشى كۈرەش ... خاتا خاھىشلارغا خاتىمە بېرىپ ئالدىنى ئېلىش لازىملىقى توغرىلىق تەلەپ - تەكلىپلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى.

ئاخىرىدا 5 - ئوكتيابىر «ئانىلار بايرىمى» كۈنى بولسا دېگەن تەكلىپ كوپچىلىك تەرىپىدىن قارشى ئېلىندى. ئاندىن 7 ماددىلىق قارار بىلەن خەلققە يېزىلغان مۇراجىئەتنامە قوبۇل قىلىندى.

ئا. قاسىمىي.

قۇرۇلتاي بولۇپ ئۆتتى

1998 - ژىلىنىڭ 12 - 14 - دېكابىر كۈنلىرى تۈركىيەنىڭ ئانقارا شەھىرىدە ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ 2 - نۆۋەتلىك ھەۋەت سايلام قۇرۇلتايى بولۇپ ئۆتتى.

قۇرۇلتايدا، ئۇنىڭ رەئىسى ئومەر قانات ئىككى ژىللىق پائالىيەت توغرىسىدا ھېساۋات بەردى. ... دوكلات قىلدى. ... ئاندىن كېيىن ... ئۇيغۇرلار ... كۈرەشلىرى ... زۇلۇمى.

قۇرۇلتاي ئاخىرىدا تەشكىلىي مەسىلە قارىلىپ، ئۇنىڭ رەئىسلىگىگە يەنىلا ئومەر قانات (گېرمانىيە)، مۇئاۋىنلىرى قىلىپ ... (قىرغىزستان)، ...

يۇشىنىلەر سايلاندى.

ئەندى ئىجرائىي كومىتېتقا بولسا دولقۇن ئەيسا (گېرمانىيە) رەئىس، ئابدۇرېشىت تۇردىيېۋ (ئالمۇتا)، ئابدۇرۇشىت ئابدۇلھەمىت (تۈركىيە)، تۇرسۇنجان ... (قىرغىزستان)، ... مۇئاۋىن بولۇپ سايلاندى.

خەلقئارا ئىجرائىي كومىتېتقا سالا ... ، باشلارنىڭ خەلق ئارا فوندى ... مەتەجان ئابدۇقادىر (تۈركىيە)، ئەتىمىش ... (سەئۇدىيە ئەرەبىستانى) رەئىس بولۇپ سايلاندى.

ئا. ماخمۇت.

30 دوللارغا بىر ماشىنا

يېڭى ژىل ھارپىسىدا ئالمۇتا شەھىرىنىڭ «ئىسىك» رېستورانىدا ژىل ناخشىسى پروگراممىسى بولۇپ ئۆتتى. شۇ يەردە ئۆتكۈزۈلگەن 30 دوللارلىق لوتېرېيە بىلىتىگە ياركەنتلىك مارىنا ئەخمەتوۋا «0,7 ژىگۇلى» ماركىلىق ماشىنا ئۇتتۇۋالدى.

سۈرەتتە: «زائىر» فىرمىسىنىڭ باشلىقى ئاسىمجان زىلاۋدىنوۋ ماشىنىنىڭ ھۆججەتلىرىنى مارىنا ئەخمەتوۋاغا تاپشۇرۇۋاتىدۇ.

پ. ئەخمەتوۋ چۈشەرگەن سۈرەت.

تەشكىلات رەھبەرلىرىنىڭ ژىغىنى

1998 - ژىلىنىڭ 8 - 11 - دېكابىر كۈنلىرى ئىستانبۇلدا خەلق ئارادىكى بىر قاتار ئۇيغۇر تەشكىلاتلىرى رەھبەرلىرىنىڭ باش قوشقان ژىغىنى بولۇپ ئۆتتى. ژىغىندا تەشكىلىي مەسىلە قارىلىپ، تۈرك ئارمىيەسىنىڭ ئىستېپادىكى گېنېرالى رىزا بېكىن خەلق ئارا شەرقىي تۈركىستان مىللىي مەركىزىنىڭ رەئىسلىگىگە، مۇئاۋىنلىرى قىلىپ سېيىت تارانچى (تۈركىيە)، ئەسقەرجان (ياۋروپا بويىچە)، پەرھات ھاسانوۋ (قازاقىستان بويىچە)، نېمەت بوسا-قوۋلار (قىرغىزستان بويىچە)، ئەندى ئىجرائىي كومىتېتىنىڭ رەئىسلىگىگە بولسا ئابلىكىم باقى (تۈركىيە) سايلاندى.

ژىغىندا شۇنداقلا خەلق ئارا «ۋەتەن» فوندى تەسىس قىلىنىپ، ئۇنىڭغا رەئىس بولۇپ تۇرسۇن تارانچى (تۈركىيە) سايلاندى.

خەلق ئارا شەرقىي تۈركىستان مىللىي مەركىزىنىڭ نەشىر ئەپكارى بولۇپ قالغۇسى «ئىستىقلال» گېزىتى تەسىس قىلىندى.

ژىغىن پۈتۈن دۇنيا مەملىكەتلىرىگە باياناتۋە ئۇيغۇر خەلقىگە قارىتا«ۋەتەن»فوندىغادائىر مۇراجىئەت قوبۇل قىلىش بىلەن ئۆز ئىشىنى تاماملىدى.

ئۇنتۇلماس سىما

تۈن قاراڭغۇسىدا چاقنىغان يۇلتۇز

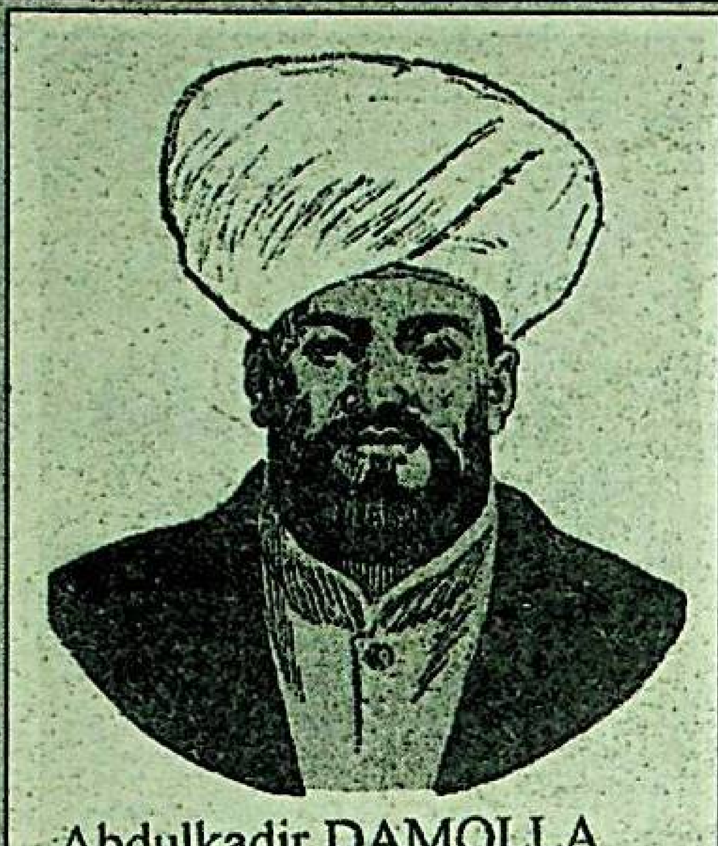

Abdulkadir DAMOLLA
ئابدۇلقادىر داموللا

ھاۋادا جەۋلان قىلۇرلە، باشقا مىللەتلەر،
قاتارىن بىز ئۇلاردىن بەكمۇ نارقىدا. تويلا ئومەتلەر...
مەرھۇم داموللا ئابدۇقادىرنى ئاتاپ كەتتىلەر،
كۈنالى نېمە؟ پەقەت بىزگە ئەقلى ئۆكەتتىلەر.
مەمتىلى ئەپەندى – (تەۋپىق)

20 – ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ جەنۇبىدا ئەجايىپ ۋاقەلەرنىڭ يۈز بېرىشىگە تۈرتكە بولغانلارنىڭ بىرى ئابدۇقادىر داموللام ئوتتۇرا ئاسىياغا تونۇلغان كاتتا ئالىم، ئۇستا ناتىق، مىللەتپەرۋەر مائارىپچى، تالانتلىق شائىر ۋە ئۇستازدۇر.

ئابدۇقادىر داموللام 1854 – 1855 – يىللىرى ئاتۇشنىڭ مەشھەد يېزىسىدا ئابدۇۋارىس ئىسىملىك بىر مەرىپەتپەرۋەر كىشىنىڭ ئائىلىسىدە دۇنياغا كېلىدۇ.

مەشھەد دۇنياغا مەشھۇر خاقان – سۇلتان ساتۇق بۇغراخان بىلەن ئۇنىڭ ئۇستازى ئەبۇناسىر سامانىي دەپنە قىلىنغان مەشھۇر جاي. بۇ يەر خەلق تىلىدا ھەزرىتىم دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئابدۇقادىر داموللام مەشھەدتىكى «ھەزرىتى سۇلتانىيە مەدرىسى» دە ئوقۇپ باشلانغۇچ قەشقەردىكى خانلىق مەدرىسىدە ئالىي مەلۇماتقا ئىگە بولىدۇ. ئاندىن ئۆز خىراجىتى بىلەن بۇخاراغا بېرىپ، «ئابدۇللەخان» مەدرىسىگە ئوقۇشقا كىرىدۇ. ۋە قىتنىڭ قەدىر – قىممىتىنى بىلگەن ئۇ تىرىشچانلىق بىلەن ئوقۇپ، قۇرئان، ھەدىس، ئىلمىي تەجۋىد قاتارلىق ئىسلام تەلىماتلىرى بىلەن ئەدەبىيات، تارىخ، جۇغراپىيە ئىلمى، مەنتىق، ھېساپ دەرسلىرىنىمۇ پۇختا ئۆگىنىدۇ. شۇنداقلا ئەرەپ، پارس، ئۇردۇ تىللىرىنىمۇ مۇكەممەل ئىگىلەيدۇ.

بۇخارادىكى ئوقۇشىنى تاماملىغان ئابدۇقادىر داموللام سەمەرقەند، ئوفا قاتارلىق جايلارغا كېلىپ بىر مەزگىل مۇددەرىسلىك قىلىدۇ. ئۇ «ئاقائىد زەرۇرىيە»، «ئىبادەت ئىسلامىيە» – قاتارلىق دەرسلىكلەرنى تۈزۈپ، ئوفادا نەشر قىلدۇرۇپ تارقىتىدۇ.

جايلاردا ساياھەتتە بولغان ئابدۇقادىر داموللام 1907 – يىلى قەشقەرگە قايتىپ كېلىدۇ.

ئۇ جاھالەت ئوتەكلىرى قاپلىغان قەشقەر ئاسمىنىنى، ئۇنىڭ ئاستىدا ئۇلارچە ئىنتاھا ئەتمەسلىك بىلەن ھايات كەچۈرۈۋاتقان خەلقىنى كۆرۈپ چەكسىز ئېچىنىش تۇيغۇسىغا چۆمىدۇ. قەشقەر خەلقىنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋىي جەھەتتە چاررۇسىيە ۋە بىرىتانىيە ئىمپېرىيەلىرىنىڭ تالان – تاراج قىلىشىغا ئۇچراۋاتقانلىقى، مەنجۇڭ ھاكىمىيىتى زالىم ئەمەلدارلىرىنىڭ تاپىنى ئاستىدا خارلىنىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قاتتىق غەزەپلىنىدۇ. جاھانگىرلارنىڭ تاپىنىنى يالاپ، غوجايىنلىرى ئۈچۈن ئىشلەپ ئۇلارنى خۇش قىلىۋاتقان زالىم ئەمەلدارلارنى، ۋىجدانسىز مۇناپىقلارنى، ئائىناپ باي – زومىگەرلەرنى كۆرۈپ قاتتىق نەپرەتلىنىدۇ. تەربىيەسىز تاشلىۋېتىلگەن ۋە يېتىم بالىلارغا جىنى ئېچىغان ئابدۇقادىر داموللام نادانلىقنىڭ دەستىدە پايخان بولۇپ – يەنچىلىپ كېلىۋاتقان خەلقىگە: «بۇ زامان غەپلەت ۋە بىپەرۋالىق زامانى ئەمەس، ئويغىنىش ۋە سەگەكلىك زامانى. جاھىللىق ۋە نادانلىق دەۋرى ئەمەس، ئىلىم – مەرىپەت دەۋرى، سۇسلۇق ۋە بىكارچىلىق ۋاقتى ئەمەس، تىرىشىش ۋە غەيرەت قىلىش ۋاقتى. باشقا مىللەتلەر ئىلىم – مەرىپەت سايىسىدا ھاۋادا ئۇچۇپ پەرۋاز قىلماقتا. بىز ئاستىدا بولسا، خۇددى يۇرۇقلۇقتا تۆگۈرگەندەك ئەركىن ئۆزۈشمەكتە. بىز تېخى غەپلەت ئۇيقىسىدا ياتماقتىمىز. ئويقا بولسا ئۆلۈمنىڭ بۇرادىرى ۋە مۇقەددىمىسىدۇر. بۇ ھالەتتە دايىم ئوخلىماق – يوقۇلۇش ۋە ئۆلۈم بولىدۇ. ھېلىھەم ۋاقىت ۋە پۇرسەت بار» دەپ مۇراجىئەت قىلىدۇ.

ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە تۈركىيە قاتارلىق جايلاردىكى يېڭى مائارىپ ۋەزىيىتى بىلەن تونۇشۇپ چىققان ئابدۇقادىر داموللام ئۆز خۇر مائارىپىنىڭ ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ، ئوقۇتۇش ئۇسۇلى، ئوقۇتۇش مەزمۇنى، ئوقۇتۇش ماتېرىيالى قاتارلىق جەھەتلەردە بىر قاتار ئىسلاھاتلارنى ئېلىپ باردى. ئۇ: «سەرپ نەھۋى» (مورفولوگىيە ۋە سىنتاكسىس)، «تەھسىل ھېساب» (ھېساب ئىلمى)، «جۇغراپىيە ئىلمى»، «ئاقائىد جەۋ ھەرىيە» (ئىلىڭنىڭ ئەقىدىسى)، «مۇئەللە ھىدايەت» (باشلامچى ئوقۇتۇش لۇغ)، «بىدايەتۇس سەرپ» (لېكسىكىدىن دەسلەپكى ئاساس)، «ھىدايەتى نەھۋى»...

...نىڭ كۆنى ئېغىر، ھالى تەس ۋە ئەس ئۆتمەكتىدۇر. خەلق نادانلىق، جاھالەت ئىچىدە ئازاپ چەكمەكتە. ھەممە ئىش كونا قېلىپ، كونا ئىزغا چۈشۈپ، يېڭىلىقتا يول بەرمەي، ھالاكەتكە قاراپ ماڭماقتا. ۋاقتىمىز، دەۋرىمىز، ئۆيدان پۇرسەتلىرىمىز قولدىن كەتمەكتە. بۇ ياخشى ھادىسە ئەمەس. بۇ – مىللىي خارابەت، مىللىي مۇنقەرىزلىك...

...لىنىپ، ئۆز خانالىقىمىزنى ئۈزۈۋەتمەيمىز؟ بۇ توغرىدا بىر ئاز سۆز قىلىپ چىچىلاڭ خۇلۇق بولامدىكەن؟.. ئىمىشكە قايتىدىن دېيىكەنمەن. ئۇلىمالارنىڭ خۇددى شاپاقتا ئولاشقان چۈنتەك مەدرىسلەردىكى تۆۋقىلدا، موھۇر ماقتىگە، ئەزىز – چىراقنى كى سەدىقە – ئىھسانغا ئىش قىلىپ بىلگە يەردە ئەپ بولسا شۇ يەرگە تۆپلىنىۋالغانلا...

«تەلىمى سەبىيان» (گۈدەكلەرگە تەربىيە)، «فايىھۇل ئەتفال» (ئۇسمۈرلەرگە ئەسھەت) – قاتارلىق پەننىي ۋە دىنىي مەكتەپلەرگە بېغىشلانغان كىتابلارنى يېزىپ چىقىپ، دەۋىرداش ئالىم، مۇدەررىسلەرنىڭ قارشى ئېلىشىغا مۇيەسسەر بولىدۇ. لېكىن مۇتەئەسسىپ مولىلارنىڭ «ئۇسۇلى جەدىد ھارام، ئۇنى ئوقۇتۇش دەھرىلىك» دەپ پەتىۋا چىقىرىشى، تەرسالىق بىلەن قارشى تۇرۇشى نەتىجىسىدە ئالىم كۆزلىگەن نىشانىغا يېتەلمەيدۇ. شۇندىن كېيىن ئابدۇقادىر داموللام 1918 – ژىلى ھىندىستان ئارقىلىق مەككىگە، مىسىرغا بېرىپ ئۇ يەرنىڭ ئالىم، ئۆلىمالىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، ئىلمىي سوھبەت، مۇنازىرىلەرنى ئېلىپ بېرىپ، ئەرەپ ئالىملىرى ئارىسىدىمۇ شوھرەت قازىنىدۇ.

قازاقستاننىڭ تۈركىستان شەھىرى ئارقىلىق قەشقەرگە قايتىپ كەلگەن ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ئىكىدا دېموكراتىيە، ئەركىنلىك، ئۆز تەغدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش قاتارلىق چۈشەنچىلەر يىلتىز تارتىدۇ. ئۇ ئۆز خەلقىنىڭ ھۆكۈمران دائىرىلەرنىڭ قۇللۇق، نادانلىقتا تۇتۇش سىياسىتى تۈپەيلىدىن شۇ زۇلمەتلىك كۈنلەرگە قىلىۋاتقانلىقىنى، ئەگەر بۇ خەلق ھېچ نېمىنى چۈشەنمەي مۇشۇنداق ھالەتتە ئوتتۇۋەرسە جاھالەتتىن مەڭگۈ قۇتۇلالمايدىغانلىقىنى چوڭقۇر ھىس قىلىدۇ.

خەلقىنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشكەن ئابدۇقادىر داموللام قەشقەرنىڭ باش قازىسى بولۇپ سايلانغاندىن كېيىن ياش ئۆسمۈرلەرنىڭ تەلىم – تەربىيىسىگە ئالاھىدە كۆڭۈل بولىدۇ. بىر تەرەپتىن ئۆشرە – زاكات، سەدىقە، ئېھسان، ئىسقاتتىن كەلگەن پۇللارنى يېتىم – يېسىرلارغا بولۇپ بەرسە، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇلارنى مەدرىسلەرگە يىغىپ ئوقۇتىدۇ. تالىپلىرى ئارقىلىق ھەر قايسى شەھەر، ناھىيەلەردە يېتىم بالىلارنى تەربىيىلەيدىغان مەكتەپلەرنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ.

ئابدۇقادىر داموللام ئاچكۆز تەسلىمچى ئەمەلدار، مەككار سوپى – ئىشان، جانباقار بايلارغا ھېمىشەم نەپرەتلىنەتتى. ئۇلارنى تەنقىتلەپ مىللەتپەرۋەر، ۋەتەنپەرۋەر بولۇشقا ئۈندەيتتى. ئۇ ئۆزلىرىنى: «بىز يۇرتنىڭ كۆلتاجىسى، ئاتىسى...» دەپ ھېساپلاپ كورەڭلەيدىغان ئورغۇن مېھمانلار قاتناشقان بىر زىياپەتتە مۇنداق نۇتۇق سۆزلەيدۇ: مۇشۇنداق ھاشامەتلىك چاي – زىياپەتلەر ئىچىدە مەست – مۇستەغرەق بولۇپ ئوتتۇۋاتقان بۈگۈنكى كۈنلىرىمىزگە زادىلا رازى ئەمەسمەن! چۈنكى، مەست – مۇستەغرەقلىق ئارقىسىدا، ۋەتەن، مىللەتتىن بىشارەت بېرىدىغان خوشۇللۇق ھادىسە. ھەر بىر ۋىژداننى ئىگىسىنىڭ مۇنداق خوشۇللۇك ۋەزىيەتتە قانداقمۇ جىم تۇرغۇسى كەلسۇن! بۈگۈنكى داستىخاندا جەم بولغان قازى – مۇدەررىسلىرىمىز، داموللىلىرىمىز، ساخاۋەتلىك بايلىرىمىز بۇ خوشۇللۇق ئەھۋالغا كوزىنى ئەما، قۇلىغىنى گاس قىلىپ، قانداقمۇ بىپەرۋالىق قىلالىسۇن! شۇنى چۈشىنىشىمىز لازىمكى، ۋەتەن، مىللەتنىڭ غېمىنى يېيىش، خەلقىنىڭ بېشىنى ئوكشاپ، بەخت – سائادەتكە باشلاپ مېڭىشى موشۇ داستىخاندىكى ھەممە كىشىنىڭ گەدىنىدىكى پەرز ۋە قەرزدۇر. ئىنساپ تارازىمىز بىلەن ئۆلچەپ كورىدىغان بولساق، بولۇيمۇ، بىز ئۇلۇقلارنىڭ خەلقنى نادانلىق، جاھالەتتىن قۇتقۇلدۇرۇپ، سائادەتلىك كۈنلەرگە يېتىشتۈرۈشتەك مۇقەددەس ۋەزىپىمىز باردۇر. ئەگەر ئۇشبۇ ۋەزىپىمىزنىڭ بارلىغىنى ئىنكار قىلىدىغان بولساق، ئۇ چاغدا بىز زادى نېمە ئۈچۈن ئوقۇدۇق؟ دېگەن سوئالغا ھېچقانداق جاۋاپ بېرەلمەسلىگىمىز مۇمكىن. ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، خەلق ئۈچۈن، ۋەتەن، مىللەت ئۈچۈن خىزمەت قىلمىغان ئىلمىنىڭ يەنە قانداق پەزىلىتى ۋە ئەھمىيىتى بولسۇن. بۇ تەرەپلىرىنى ھەر بىر ئۆلىما ئۆبدان ئويلاپ، مۇھاكىمە قىلىپ كورۈشى كېرەك... نېمە ئۈچۈن ئوقۇدۇق؟ خەلقنى قاراڭغۇلۇقتىن يورۇقلۇققا، جاھالەتتىن مەرىپەتكە باشلايمىز دەپ ئوقۇدۇق. خۇداغا شۈكرى، ئوقۇغانغا يارىشا، بىرىمىز قازى، بىرىمىز داموللا، بىرىمىز مۇددەرىس كەبى ئۇنۋان دەرىجىلەرگە تايىنىلىپ، يۇرت، خەلقنىڭ ئىززەت – ھورمىتىگە سازاۋەر بولدۇق. ئەپسۇسكى، بىز بۇ ئىززەت – ھورمەتكە ئىگە بولۇپلا ئەسلىدىكى مەخسەت، مۇددىئالىرىمىزغا ئاسىيلىق قىلىپ، ئوتقۇل ھالدا ھوزۇر – ھالاۋەت، راھەت – پاراغەتكە بېرىلىپ، مەست – مۇستەغرەق بولۇپ يېتىۋالدۇق. يۇرت بولسا نادانلىق، جاھالەتتە، خەلقىمىز خار مۇزەللەتتە قالدى. يۇرتىمىزنىڭ ئاقىۋىتى، خەلقىمىزنىڭ ئىستىقبالى توغرىسىدا قايغۇرمىدۇق. يۇرت ۋە خەلقنىڭ غېمىنى قىلىش، يۇرتنى تەرەققىياتقا، خەلقنى ئىلىم – مەرىپەتكە باشلاشتەك ئۇلۇق ۋەزىپىمىز بارلىغىنى بىز ئۆلىمالار ئېسىمىزدىن چىقاردۇق، تور، ئابرويى تالىشىشتەك قىلىپلاشقان ئادەت ئىجرائسىدىن باشقا، ياخشى ئەمەللىرىمىز بارلىغىنى ئىنكار قىلدۇق. بىز نېمە ئۈچۈن بۇ قەدەر بۇزۇلۇپ كەتتۇق؟ نېمە ئۈچۈن ئىنساپ قىلمايمىز؟ نېمە ئۈچۈن بۇ ھەقتە ئازىراق ئويلىنىپ، ئىنساپ ھەۋزىنى قوزغىتۇپ، تاماخورلۇقنىڭ سېسىق پاتقاقلىرىغا بوغۇزى بىلەن تەڭ چوكۇۋالغانلىقىغا، ۋەتەن، مىللەتنىڭ، خەلقنىڭ دادپەريادى، نالە – پىغانلىرىغا قۇلاق سالماي، كوز ژۇمۇپ گاس – ئەما بولىۋالغانلىقىغا قانچە قايىنسام شۇنچە ياخشى ئەمەسمۇ...

بىز بۇ يەردە پولو يەپ، تاۋاق بېكارلاپ ئولتۇرۇۋېتىمىز. ئەزىز بالىلىرىمىز بولسا، كوچىلەختە كوڭلە بۇلغىنىپ، ئاچ – يالىڭاچلىق ئازاۋىنى تارتماقتا. بىز كۈندە قانچە قېتىم داستىخان ئۈستىدە مەئىشەت قىلىپ، تويلۇقتىن كارىلداپ ژۇرىمىز. كوچىدىكى تىلەمچى سائىللار كوپىيىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ بېشىنى قانچىلىك سىلىدۇق؟ ياق. ھېچنېمە قىلمىدۇق. بەلكى ئۆشرە – زاكات ۋە ئەۋقاپ كىرىملىرىنى ئۆز نەپسىمىزگە تارتىپ كەتتۇق. شۇ سەۋەپتىن ژىتىم – يېسىر، تۇل – خوتۇن، ژىتىم ئوغۇللار خەيردىن خاھسىز قالماقتا. نېمە ئۈچۈن ئۇلارغا غەمخورلۇق قىلمايمىز؟ نېمە ئۈچۈن مەكتەپلەر ئېچىپ كوچىدا قالغان ئاجىز مىسكىن بالىلارنى تەربىيە قوينىغا ئالمايمىز؟ ئۆزىمىز يۇرتنىڭ كوزى، خەلقنىڭ بېشى بولۇپ تۇرۇغلۇق، خەلقنى بەخت – سائادەتكە باشلاپ ماڭماستىن، پۈتۈن ئىشتىياقىمىز بىلەن شەخسىي تاپاۋەت يولىغا ماڭساق، قولغا كەلگەن تىللا – تەڭگىلەرنى ئەۋرەزلەرگە كومۇپ خاتىرجەم ياتساق، ئىستىقبالىمىز توغرىسىدا زەررىچە قايغۇرمىساق، كەلگۈسى ئەۋلاتلىرىمىزغا نېمە دەپ جاۋاپ بېرىمىز؟ ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئاسىي گۇناھكار بولۇپ قالماسمىزمۇ... ئەپسۇسكى، بىز غەمخورلۇق قىلماي كوچىغا تاشلاۋەتكەن بالىلىرىمىزنى ياۋروپادىن كەلگەن مۇخالىپەتچىلەر ئۆز قوينىغا تارتماقتا. ئىنگلىز، شۋېتلار قانداقتۇر شىپاخانا قۇرۇپ، داۋالاش يوللىرى بىلەن ئەقىدە ئوغرىلىماقتا. بۇ ئىشلار ئۈچۈن ئۇلار ئاياپماستىن يۈز سەرلەپ تەڭگە سەرىپ قىلماقتا. بىز بولساق بالىلىرىمىزنى كوچىلارغا تاشلاپ، ئۆزىمىزنى ژىراقلاشتۇرماقتىمىز. ھە دېسە دەررە ئۇرۇپ ئۇلارنىڭ دىللىرىنى جاراھەتلەندۈرمەكتىمىز. ئەل رايىنى چېكىندۈرمەكتىمىز. بۇ ئىشلارنى مۇلاھىزە قىلىپ كورۈشكە ئەرزىمەسمۇ؟ ھېلىمۇ كەچ ئەمەس، پۇرسەت بار. ئەگەر ۋاقتىدا قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنى قىلمايدىغان بولساق، كەلگۈسى ئەۋلاتلىرىمىزنىڭ لەنەت – نەپرەتلىرىگە كومۇلۇپ كېتىشىمىز مۇقەررەر... ئىنگلىز، شۋېتلار قانداق يول بىلەن بىزگە مېھمان بولۇپ قالدى؟ ئۇلارنى كىم چىللاپ كەپتۇ؟ ئۇلار ھېچ ۋاقىتتا بىزگە مېھمان ئەمەس. مېھمان بولۇشىمۇ مۇمكىن ئەمەس. ئۇلار باشتا قۇيرۇق ئوينىتىپ كەلگەن بىلەن، ئاستا – ئاستا يېيىمىزنى قىرىپ، بايلىغىمىزنى ئوغرىلاپ بىزنى داق بورىغا تاشلاپ، داغدا قويغۇچى بۇلاڭچىلاردۇر...

قېرىنداشلار، ۋەتەنداشلار، بىز ئەزەلدىن قابىل، باتۇر خەلق ئىدۇق. تاكى پامىردىن ئۇزاق ئالتايغىچە چېدىر – بارگاھ تىكىپ، سەلتەنەتلىك ئوردا تەختلەر قۇرۇپ، دەۋران سۈرگەن ئەل ئىدۇق. قاچانكى بىزگە جاھالەت، نادانلىق، خۇراپاتلىق، ئىتتىپاقسىزلىق، ھەسەتخورلۇق، مەنمەنلىك، شەخسىيەتچىلىك ئىللەتلىرى چاپلاشتى، شۇ كۈندىن باشلاپ زاۋاللىققا، خار – زەبۇنلۇققا يۈزلەندۇق. ھازىرقى ئەھۋالىمىز بۇنىڭ جانلىق دەلىلى. قېرىنداشلار، ۋەتەنداشلار، ئويلاپ كورەيلى، مۇلاھىزە قىلايلى، ھازىرمۇ ۋاقىت كەچ ئەمەس. غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ، كوزىمىزنى ئاچساق، ئىتتىپاقلىشىپ بىر ياقىدىن باش چىقىرىپ، ئاسارەت كىشەنلىرىنى پاچاقلاپ تاشلىساق، پەلەكنىڭ چاقنى ئوڭغا بۇراپ، ئىستىقبالىمىزنى يورۇتۇشقا، ۋەتەن، مىللەتنى سائادەتلىك كۈنلەرگە يېتىشتۈرۈشكە ھېلىمۇ كېچىكمەيمىز!...».

ئابدۇقادىر داموللام شۇ خىل سوز ۋە ئەمەلىيەتلىرى بىلەن ئەنگلىيە، شۋېتسىيە كونسۇلخانىلىرىنىڭ كوزىگە قادالغان مىخقا ئايلىنىدۇ.

قەشقەرنىڭ يەرلىك ئەمەلدارلىرى، موللا، قازى – قۇززات، ئىشانلىرىمۇ ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ئەل ئىچىدە ئېشىپ بېرىۋاتقان ئابرويىغا ھەسەت قىلىشاتتى. ئامال بولسا ئۇنى كوزدىن يوقىتىۋېتىشنى ئويلىشاتتى. ئۇلار: «ئۇ جەدىتلىك يولىغا ماڭدى، ئىمانىمىزنى سۇسلاشتۇرۇۋەتتى»، «ئابدۇقادىر داموللام تېخى خەلقنى ئويغىتارمىش، ئۇ ئويغاتمىسىمۇ مەزناخۇنۇملار ھەر كۈنى سەھەردە ئويغىتىۋاتىدىغۇ» دېيىشىپ ئۇنى مەسخىرە قىلىشاتتى.

شۇ ۋاقىتتىكى قەشقەرنىڭ ئەڭ چوڭ ئۆلىماسى ئابدۇغوپۇر شاپتۇل داموللام بىلەن ئومەرباي دېگەنلەر ئابدۇقادىر داموللامغا بەكمۇ ئوچ ئىدى. ئۇ ئىككىسى ئەنگلىيە، شۋېتسىيە كونسۇلخانىسىدىكىلەر بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، ئەمەت دېگەن مەخلۇق تەلۋىنى سېتىۋېلىپ، 1924 – ژىلى 8 – ئاينىڭ 14 – كۈنى ئابدۇقادىر داموللامنى ئۆز ئۆيىدە ئولتەرگۈزۈۋېتىدۇ.

جۇدالىق ئىلكىدە قالغان مىڭلىغان تالىپلار:

تاغلار – تاشلار تەۋرىنىپ،
قاتتىق چاقماق چاقىدىمۇ؟
دەريا سۈيى قان بولۇپ،
بۈگۈن تەتۈر ئاقىدىمۇ؟..
ئاي تۇتۇلماس دەيتىمىز،
كۈن تۇتۇلماس دەيتىمىز.
داموللامغا دەيۇزلەر،
قەست قىلمايدۇ دەيتىمىز.
ئىتنىڭ بەكمۇ چىرايلىق،
ئابدۇقادىر ئەمەسمۇ.
خەلقىمىزگە يول باشلاپ،
ئومرۈڭ ئوتكەن ئەمەسمۇ.

دېگەن مەرسىيە قوشاقلىرىنى توقۇشىدۇ...

ئابدۇقادىر داموللام كەبى پۈتكۈل ئاقىل ھاياتىنى ئۆز خەلقىگە بېغىشلاپ كۆرەش قىلىغان بۈيۈك ئىنسان، ئۇلىما تۇغلاتلىرىنى ۋەتەن ھېچ قاچان ئۇنتۇمايدۇ. ئۇ ئۆچمەس يۇلتۇزدەك ئەۋلاتلار قەلبىدە ھامان يېنىپ تۇرغۇسى!

ئابدۇرېشىت قاسىمى.

بۇ ماقالە – 1997 – ژىلى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتىدىن ئۇرۇمچىدە نەشر قىلىنغان «مەمتىلى ئەپەندى» ناملىق ئىلمىي تارىخي ئەسەرنىڭ ئابدۇقادىر داموللام ھەققىدىكى قىسمىنى ئوقۇپ پايدىلىنىپ يېزىلدى – ئاۋتور).

ژىللار ۋە ئادەملەر

ساخاۋەتلىك ئىنسان

ئۇلارنىڭ دەرۋازىسى يېرىم كېچىدە يەنە ئەنسىز تاقىلداپ كەتتى. كوزى ئې- لىنەي دەپ قالغان مەھەممەت رېھىم ئاكا «تۈن يېرىمىدا بۇ نېمە ئەنسىزچىلىك تۇر؟» دەپ پىچىرلىغىچە پەلتۇسىنى يېپىن- چىلاپ تالاغا چىقتى. دەرۋازىنى ئېچىش بىلەن ئېرىنقى كوچىدىكى ئابدۇكېرىمنىڭ ئايالى ئايشەمخاننى كورۇپ، ھاڭ - تاڭ بولۇپ تۇرۇپ قالدى. كۆزىنىڭ سوغلىغى- غا قارىماي، كۆيىنەك بىلەن ئويدىن چە- قىپ كەتكەن بۇ ئايال كوز - ياشلىرىنى توختىتالماي ئېرىنىڭ ھاراق ئىچىپ كېلىپ، جېدەل چىقىرىپ، ئۆزىنى ئۇرماقچى بولغان- لىقىنى سۆزلىۋاتاتتى...

مەھەممەت رېھىم ئاكا مېھمانىنى ئايشەم- خاننى ئۆيىگە قىزلىرىنىڭ يېنىغا باشلاپ كىرىپ، ئىسسىق كىيىملەرنى كىيگۈزۈپ، تەمسىللا ... تەتە ئابدۇكې- رىم بىلەن سۆزلىشىپ، بۇ ئائىلىنى ياخشى، خوپ قىلىپ قويۇش نىيىتىدە كوگلىگە پۈككى. ئەتىسى دېگەندەك ئابدۇكېرىملەر ئائىلىسى ... ئۇلار ئۆيىگە كەلدى...

بۇ كوگۈلسىز ۋەقەنىڭ بولۇشىغا 20 يىلدىن ئۆتۈش ۋاقىت بولۇپتۇ. ئاب- دۇكېرىملەر ئائىلىسى بولسا قارابالتا شەھ- رىدىكى كوپ باللىق، ئىناق - ئىجىل ئا- ئىلە سۈپىتىدە تىللارغا ئېلىنىپ كېلىۋات- دۇ.

مەھەممەت رېھىم ئاكا ئالدىغا ھەر خىل مەسلىھەتلەر بىلەن كېلىپ، بۇ كىشىنىڭ مېھرىۋان قەلبىدىن ئاتا سۈيىتىدىكى ياخ- شى سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، ئائىلىۋىلىرىغا شې- رىك، شاتلىقلىرىغا ھەمنەپەس قىلىنغان كىشىلەر قارابالتىدا كوپ. ئۇلار ئائىلىسىدە خوشاللىق ۋاقىئە يۈز بەرسە، كوگۈلسىز ھادىسىلەرگە دۈچ كەلسىمۇ، چوڭ - كىچىك ئىشنىڭ ھورمىتىدە سازاۋەر بولغان موشۇ مۇ- يەسسەپكە مۇراجىئەت قىلىدۇ.

بىز دەل موشۇ توغرىلىق سوز ئاچماقچى- مىز. ھەقىقىي ئىنسانلار يەنە ئوزى ئۈچۈن، ئائىلىسى ئۈچۈنلا ياشىمايدۇ. ئۇلار قولى- دىن كېلىشىچە باشقىلارنى خوشال قىلىپ، ئۇلارغا يار - يولەك بولۇپ، غەم - تەش- ۋىشلىرىنى يېنىكلىتىشنى ئوز ھاياتىنىڭ مەخسىتى قىلىۋىلىشقان. مۇنداق ئادەم- لەرنى ئىنسانپەرۋەرلەر دەپ ئاتايمىز. ئۇلار [illegible]

بولۇپ كېتىشلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئوخ- شاش مەسىلىلەردە مەھەممەت رېھىم ئاكى- نىنىڭ سالماقلىق ۋە ئەقىلانە پىكرى ھېمى- شەم ئىناۋەتكە ئېلىنىپ كېلىشىنىڭ ئوزى ئۇنىڭ ئابروي - ئېتىۋارىنىڭ دەرىجىسىنى نامايەن قىلىپ تۇرىدۇ.

مەھەممەت رېھىم ئاكا ئۇيغۇر دېسە، بار- لىغىنى ئاتايدىغان، ئۇنىڭغا ھەقىقىي مەنا- دا كويۇنىدىغان ئىنسان. ۋەتەنپەرۋەرلىك مىنىگچە،توي- توكۈنلەردە ھاراق ئىچىپ، قۇرۇق سوزلەش ئەمەس، بەلكى ئەمەلىي پائالىيەت بىلەن ئىسپاتلىنىدىغان ھەقى- قەت. ۋەتەن ھەققىدە چوڭ گەپ قىلغانغا قارىغاندا، كىچىك بولسىمۇ بىرەر ئىش قىل- غان ياخشى. مەسىلەن، ئۇيغۇر مەدەنىيىتى- گە كويۇنۇش، گېزىتلارغا مۇشتىرى توپلاش- قا ئاكتىۋ قاتنىشىش ئوخشاش مەسىلىلەر بۈگۈنكى شارائىتتا ۋەتەنپەرۋەرلىكنىڭ ئە- مەلىي ئولچەملىرى بولۇپ قالماقتا. بۇ جە- ھەتتىن مەھەممەت رېھىم ئاكىنى ئۈلگە قى- لىپ كورسىتىش مۇمكىن. ئۇ 1957 - ژى- لى «كوممۇنىزم تۇغى» (ھازىرقى «ئۇي- غۇر ئاۋازى») 1970 - ژىلى «يېڭى ھا- يات» گېزىتلىرى چىققان دەسلەپكى كۈن- لەردىن تارتىپ، ئۇلارنىڭ ئوزگەرمەس، ئاكتىۋ جانكويەرى سۈپىتىدە كوزگە كورۇ- نۈپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇيغۇر تىياترى قارابالتا شەھرىگە كەلگەندە، ئۇلارنى سەممىي تەشكىللىك كۈتىۋالىدىغان سەركەردە تەش- كىلاتچىلارنىڭ بىرىمۇ مەھەممەت رېھىم ئاكا.ئۇنىڭ رەھبەرلىكىدە مەزكۇر شەھەردە «گۈلشەن» ئۇيغۇربەدىئىي ھەۋەسكارلىرى كرۇژوكى، مەكتەپلەردە بولسا ئۇيغۇر سىنىپ- لىرى قۇرۇلدى. ئەينە شۇ جەمىيەت ئال- دىدىكى ساخاۋەتلىك ئىشلىرى تۈپەيلى مەھەممەت رېھىم ئاكا مېھمانوۋ جامائەت ئىچىدە ھورمەت - ئېھتىرامغا ئېگە بولۇپلا قالماي، قارابالتا شەھرىنىڭ ھاكىمىيىتى ئالدىدىمۇ ھورمەت - ئىززەتكە ئېگە. ئۇ شەھەرلىك ھوكۈمەت تەرىپىدىن تەشكىل- لەنگەن دىن نازارىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى- دۇر.

ئۇ ئەسلى، شەرقىي تۈركىستاننىڭ غۇلجا شەھرىدە 1928 - ژىلى تىجارەتچى ئائى- لىسىدە دۇنياغا كەلگەن. مەھەممەت رېھىم ئاكىنىڭ دادىسى جۇماخۇن ھاجىم غۇلجا شەھرىدە تونۇلغان چارۋىدار، تىجارەتچى ئادەم بولغان. ئۇ ئوز دەۋرىدە تىجارەتچى- لىك بىلەن شۇغۇللىنىپ قالماي، مىللىي مەرىپەتچىلىك ئىشلىرىغىمۇ يېقىندىن ئارى- لىشىپ، مەكتەپ سېلىش ئىشلىرىغا پائال قاتناشقان مىللەتپەرۋەر ئىنسان ئېدى، شۇن- داقلا شەرقىي تۈركىستان دىيارىنىڭ ئۈچ ۋىلايىتىدە 1944 - ژىلى پارتلىغان مىل- لىي- ئازاتلىق ئىنقىلاۋىغا بىرىنچىلەردىن بولۇپ قاتناشقان ئېدى. مەھەممەت رېھىم ئاكا ئەشۇ ژىللارنى ئەسلەپ، مۇنداق دېدى:

- مەن 1935 - ژىلغىچە ئائىلە تەربى- يىسىدە بولۇپ، 1935 - ژىلدىن 1943 - ژىلغىچە غۇلجا شەھرىدىكى ئايدوڭ مە- ھەللىسىدىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە بىلىم ئالدىم. 1946 - ژىلى باشقا ئۇيغۇر ياشلىرىغا ئوخشاش ۋەتەنىنى خىتاي باس- قۇنچىلىرىدىن ھىمايە قىلىش ئۈچۈن پە- دائىي ھالدا مىللىي - ئازاتلىق ئارمىيە سې- پىدە خىزمەتتە بولدۇم. 1948 - ژىلدىن 49 - ژىلغىچە مىللىي ئارمىيە شتابىنىڭ ئىچكى ئىشلار بولۇمىدە ئىشلەشكە مۇيەس- سەر بولدۇم. 1949 - ژىلى قىزىل خىتاي بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئىبارەت ئىك- كى چوڭ ئىمپېرىيەنىڭ تىل بىرىكتۈرۈشى نەتىجىسىدە ياش مۇستەقىل شەرقىي تۈر- كىستان جۇمھۇرىيىتى يېمىرلىنىپ، مىللىي ئارمىيە قىزىل خىتاينىڭ 5 - كورپۇسى بو- لۇپ ئوزگەرتىلدى. مەزكۇر ھەربىي كور- پۇستا 1953 - ژىلغىچە ئېگىلىك ئىشلىرى- دا، 1953 - ژىلدىن 1963 - ژىلغىچە كوپېراتىۋسودا ئىدارىلىرىدە ھەر خىل لاۋا- زىملاردا ئىشلىدىم.

مەلۇمكى، دەل موشۇ دەۋرلەردە قىزىل خىتاي ھاكىمىيىتى مىللىي ئولكىلەردە كوم- مۇنىستىك دىكتاتورىنى بارلىق ساھالار بويىچە كۈچەيتىپ، مىللىي ئولكىلەردە، جۈملىدىن، شەرقىي تۈركىستان دىيارىدا خىتايلاشتۇرۇش سىياسىتىنى ژۈرگۈزدى. بولۇپمۇ، 1957 - ژىلى دېكابىر ئېيىدا ئوڭ- چى- مىللەتچىلەرگە قارشى ژۈرگۈزۈلگەن سىياسىي كۈرەش كامپانىيەسى - ئاساسەن ئۇيغۇر زىيالىلىرىغا قارشى ژۈرگۈزۈلگەن سىياسىي تەقىپلەش كامپانىيەسى بولۇپ قالدى. خىتاي كوممۇنىستلىرى شەرقىي تۈركىستانغا بولغان ئوز مۇستەملىكىچىلىك سىياسىتىنى تېخىمۇ مۇستەھكەملەش مەخ- سىتىدە خەلق ئىچىدە تونۇلغان مىللىي كادىرلارغا يالغان سىياسىي قالپاقلارنى كىي- گۈزۈش ئارقىلىق ئۇلارنى يوق قىلىش بى- لەن يەرلىك خەلقنىڭ ژۈرىگىنى موجۇپ، باشقۇرۇشنى ئەمەلگە ئاشۇردى. شۇ تۈپەي- لى مىگلىغان ئۇيغۇر زىيالىلىرى قاتارىدا تەقىپكە ئۇچرىغان مەھەممەت رېھىم ئاكا مېھمانوۋلار ئائىلىسى 1963 - ژىلى خوشنا قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىگە كوچۈپ چىقىدۇ. مانا شۇ ژىللاردىن باشلاپ تا پېنسىيەگە چىققىچە ئاتا - بوۋىلار تۇتقان قۇتلۇق كەتمەننى قولغا ئېلىپ، «پۇت كوممۇنىزما» كولخوزى- دا 30 ژىلغا يېقىن ۋاقىت ئاددىي دېخان بولۇپ ئىشلەيدۇ.

يېشىنىڭ 70 تىن ئاشقىنىغا قارىماي تې- خىچىلا سوۋاپلىق ئىشلاردىن قول ئۈزمەي كېلىۋاتقان مەھەممەت رېھىم ئاكىغا يېڭى ژىل مۇناسىۋىتى بىلەن تېنىغا سالامەتلىك، ئائىلىسىگە خاتىرجەملىك تىلەيمىز.

يالقۇن سەمەدىي.

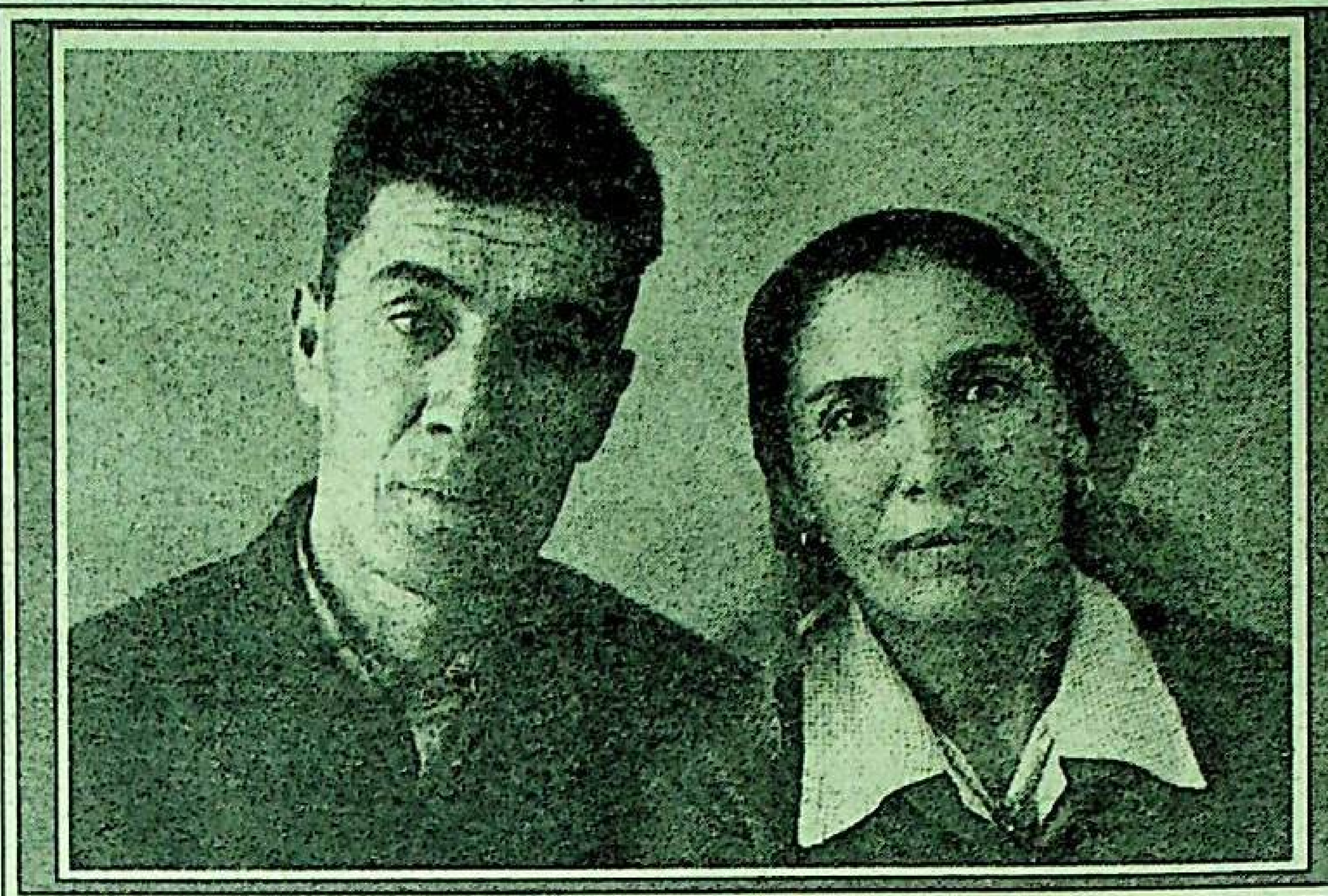

سۈرەتتە: مەھەممەت رېھىم مېھمانوۋ رەپىقىسى بىلەن.

خەلقى ئۈچۈن خىزمەت قىلغانغا نېمە يەتسۇن

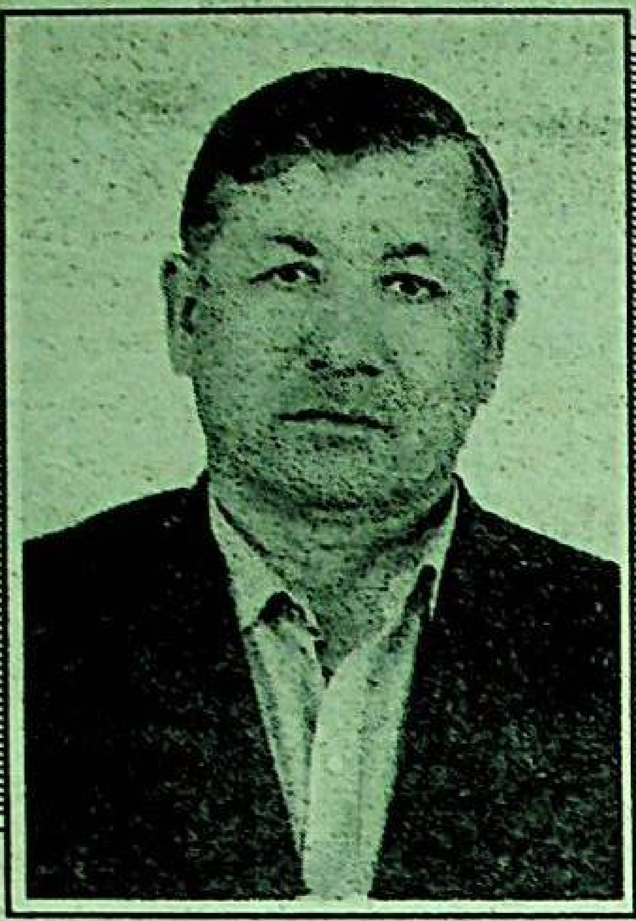

كىشىلەرگە بولغان ھورمەت ئۇلارنىڭ ئىن- سانىي پەزىلىتى، ئەل - يۇرتىغا قىلغان خىز- مىتى بىلەن ھاسىل بولىدىغانلىغى ھەممى- گە ئايان. بىز ياشاۋاتقان تاراز شەھرى،ھەت- تا پۈتكۈل جامبۇل ۋىلايىتىدە ئاگلىق ھايا- تىنى كىشىلەر مەنپىيتىگە ئالاقىدار جەمى- يەتلىك ئىشلارغا سەرىپ قىلىپ، ئاھالى- نىڭ ھورمەت - ئېھتىرامىغا ئېرىشكەن شۇ خىل ئىناۋەتلىك كىشىلىرىمىزنىڭ بىرى - ئومەرجان ئىبراھىموۋتۇر.

دېموكراتىيە شارائىتى بىلەن ۋىلايەتتە دەسلەپ ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنى قۇرۇشنىڭ تەشەببۇسىنى كوتەرگەن بۇ كى- شى شۇندىن بېرىقى ئوتكەن ژىللاردا ئۇ- نىڭ ئىشىغا پائال ئارىلىشىپ، مىللىي مەن- پىيتىمىزگە دائىر كويلىگەن چارە - تەدبىرلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا چوڭ ھەسسە قوشۇپ كېلىۋاتىدۇ. مەركىزنىڭ ئەڭ دەس- لەپتە قولغا ئالغان ئىشى ۋىلايەت مەمۇرى- يىتى تەرىپىدىن تەستىقلەنگەن پروگرامما- سى ئاساسىدا ئىلگەركى ژىللاردا مىللىي ئالاھىدىلىكلىرىنى سۇسلاشتۇرۇشقا ئوت- كەن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئوز قەدرىياتلىرىنى تىكلىشنى ھاسىل قىلىشتىن ئىبارەت بول- دى.شۇ يونىلىشتە تاراز شەھرى ۋە ۋىلا- يەتتىكى ئۇيغۇر ئاھالىسىنىڭ بېشىنى قو- شۇپ، مىللىي ئورپى - ئادەت، ئەنئەنىلى- رىمىزنى قايتىدىن جانلاندۇرۇش ئىشلى- رى ئېلىپ بېرىلدى. بىر نەچچە دۈركۈن خەلققە يېگىلىق بولۇپ تۇيۇلغان مەدەنى- يەت كۈنلىرى ئوتكۈزۇلۇپ، مىللىي سەن- ئىتىمىز، كۈندىلىك تۇرمۇشىمىزدا قوللىنى- دىغان قورال - سايمانلىرىمىز، مەئىشىي تۇرمۇشىمىز ئەسۋاپ - ئۈسكۈنلىرى، مىل- لىي تائاملىرىمىز كوپچىلىككە ئامايىش قى- لىنىدى. ئومەرجان ئىبراھىموۋنىڭ تەشكىل- چانلىق كورسىتىشى بىلەن ئوتكەن بۇ مە- راسىملار ۋىلايەتلىك، شەھەرلىك مەمۇرى- يەتلەرنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشىپ، ئۇيغۇر مە- دەنىيەت مەركىزى بىر نەچچە قېتىم پەخ- رىي يارلىقلار، باھالىق سوغىلار بىلەن تەغ- دىرلەندى.ئەڭ مۇھىمى ئىلگىركى ژىللار- دا ھەر بىرى ئوز تىرىكچىلىگى، غېمى بى- لەن بولۇپ ژۈرگەن ئۇيغۇر ئاھالىسىنىڭ بىرلىگى ۋۇجۇتقا كېلىپ، مىللىي ئەنئەنى- لىرىگە بولغان ھېسسىياتى تېخىمۇ تولغايدى.

ئىلى تەۋەسىنىڭ سۈيدۇڭ ناھىيەسىدە تۇغۇلغان ئومەرجان 1955 - ژىلى ئاتا - ئانىسى بىلەن قازاقىستانغا كوچۈپ چىقىدۇ. كىچىكىدىن كوگلىگە پۈككەن ئوقۇپ بىلىم ئېلىشقا خۇشتارلىقى تۈپەيلى ئۇ جامبۇل شەھرىدىكى تېخنولوگىيەلىك ئىنستىتۇت- نىڭ كەچكى بولۈمىگە ئوقۇشقا چۈشۈپ، مەزكۇربىلىم جايىنىڭ تووارروۋېد (توۋار بى- لەن تەمىنلەش) بولۈمىنى مۇۋاپىيەقىيەت- لىك تاماملاپ چىقىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن سكلاد باشلىغى، تووارروۋېد ۋەزىپىسىگە تايىنلىنىدۇ. بە ماددىي، ياكى مەنىۋىي جەھەتتىن يولەكچىسى يوق، ۋەتەن - ئېلىدىنمۇ ئايرىلىپ كەتكەن بۇ ياش ژىگىتنىڭ ئوز كۈچىگە تايىنىشى ئار- قىلىق تۇرمۇشىدا يۈز بەرگەن قىيىنچىلىق- لارغا بەرداشلىق بېرىپ، پەللىمۇ-پەللە ھا- ياتتىن ئوز ئورنىنى تېپىشى ئەلۋەتتە ئۇ- نىڭ ئىرادىلىكلىكىدىن، ئىندەكلىكىدىن بولغان ئېدى.

مەلۇمكى، يەتمىش ژىلدىن ئارتۇق ھو- كۈمرانلىق ئورنىتىپ كەلگەن كوممۇنىس- تىك تۈزۈم بەرىبات بولۇشى بىلەن ھەربىر مىل- لەتنىڭ ئوز ئەركىنلىكىنى ھىمايە قىلىشىغا بولغان مۇمكىنچىلىكى ھاسىل قىلىندى. بۇ پۇرسەتنىڭ تۇغۇلۇشى بىلەن قەلبىدە ۋەتەن، خەلقىگە بولغان سويگۇ - ئېقىدىسى بىلەن ياشاپ كېلىۋاتقان ئومەرجان ئىبراھىموۋ خەلقىمىز ئارىسىدىكى جەمىيەتلىك ئىشلار- غا قىزغىن كىرىشىپ كەتتى. ئاخىرقى ژىل- لاردا ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەر- كىزى ئىشىنىڭ جانلىنىشىغا ئۇنىڭ رەئىسى ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرۇپ كېلىۋاتقان ئومەر- جان ئىبراھىموۋنىڭ قوشىۋاتقان تۈلۈشى زورىبولۇۋاتىدۇ. پەرزەنتلىرىمىزنىڭ ئوز ئانا تىلىدا ئوقۇپ بىلىم ئېلىشى، مىللىي پەز- لەتلىك ياشلاردىن بولۇپ يېتىلىشى ئۈ- چۈن ئۇ تاراز شەھرىدىكى قازاق مەكتەپ- لىرىنىڭ بىرىنىڭ يېنىدا ئۇيغۇر سىنىپلىرىنى ئېچىش يولىدا ئېرىنمەي ھەركەت قىلىپ ژۈرۈپ، ئاخىرى ئۇ مەسىلىمۇ ھەل قىلىن- دى. ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى تەرىپى- دىن تۇراقلىق يولغا قويۇلۇپ كېلىۋاتقان ھەرژىلى روزا ۋە قۇربان ھېيت كۈنلىرىدە شەھەردىكى ژېتىم،يالغۇز ئويلىرىگە بېرىپ، ئۇلارغا سوغا- سالام ئاپىرىش بىلەن ھال سوراش ئىشىدىمۇ ئۇ باشلامچىلىق رول ئاتقۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ.ئۇنىڭغا كېتىدىغان خى- راجەتنىڭ مەلۇم بىر قىسمىنى شەخسەن ئوز ئۈستىگە ئالىدۇ. كېيىنكى ۋاقىتلاردا ھايات تەرىزىنىڭ ئوزگىرىشى بىلەن ئۇنىڭغا ئەمەلىي ماسلاشقان ئومەرجان ئىب- راھىموۋ كەسپىي يونىلىشىنى يوتكەپ، تا- راز شەھرىدە ئىنكى مىللىي ئاشخانا ئې- چىپ، خېرىدارلىرىغا ئۈلگىلىك مەئىشىي خىزمەت قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. - بۇ ئىشىمغا كىرىشكەندە كوگلۈمگە پۈككەن بىر ئويۇم، ھازىرقى ئېغىر تۇرمۇش شارائىتىدا قىيىلى- نىپ ژۈرگەن كىشىلەرنى يولەپ، ئۇلارغا بىر ۋاقىتلىق بولسىمۇ ھەقسىز تاماق بېرىش- نى يولغا قويماقچىمەن. - دېدۇ ساخاۋەت- لىك ئىنسان ئوزىنىڭ كىشىلەرگە بولغان مېھىر- شەپقىتىنى ئىزھار قىلىپ.

ئۇمۇمەن مەدەنىي، ئىجتىمائىي ھاياتى- مىز غەمخورچىلىرىنىڭ بىرى ئۇ. ئىبراھى- موۋ ھەر ژىلى ئانا تىلىمىزدىكى گېزىتلىرى- مىزگە مۇشتىرى توپلاش مەۋسۈمى باشلان- غىنىدا جامائەتچىلىك ئارىسىدا تەشۋىقات ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىپ، ھەر بىر ئۇيغۇر ئاھالىسىدا ئۇ گېزىتلىرىمىزنىڭ بولۇشىنى دەۋەت قىلىدۇ.

ئانىغا قاراپ ئوغۇل - ئانىغا قاراپ قىز ئوسىدۇ دېگەندەك ئومەرجاننىڭ پەرزەنت- لىرىمۇ مىللىي غورۇرغا ئېگە، ئىنسانىي پە- زىلەتلىك ياشلاردىن بولۇپ يېتىلدى. ئۇ- نىڭ كىشىلەر ئارىسىدىكى ئىززەت - ھور- مىتى، پەرزەنتلىرىنىڭ ئاتا- ئانا ئومۇتىگە يارىشا ھەر بىرىنىڭ ئالىي بىلىملىك ياشلار- دىن بولۇپ يېتىلگەنلىكى، ئىختىسادىي تۇرمۇش دەرىجىسىنىڭ باياشەتلىكىگە قا- راپ مەن ئۇنىڭدىن سىز ئوزىڭىزنى بە- ختلىك ھېس قىلامسىز، دەپ سورىغىنىمدا ئۇ بىر ئاز تىكىرقاپ تۇرۇپ، مۇنداق جاۋاپ قاتتى.

- شەخسىي تۇرمۇش شارائىتىمغا قاراپ ئاللاغا شۈكرىچىلىك بىلدۈرىمەن. لېكىن ئوزەمنى پۈتۈنلەي بەختلىك ئادەم دېيىش- كە تىلىم بارمايدۇ. نېمىشكە دېگەندە ئوز ئاناۋەتىنىدە تۇرۇپ ھوقۇقسىز ياشاۋاتقان، شۇنچە كەڭ زېمىندىكى بايلىغىنى دەس- سەپ ژۈرۈپ، نامراتچىلىقتا ھايات كە- چۈرۈۋاتقان خەلقىمنى ئويلىسام ژۈرەك باغ- رىم ئېزىلىپ كېتىدۇ.قاچانكى مېنىڭ خەل- قىم ئوزىگە ئوزى خوجا بولۇپ، مۇستەقىل- لىككە ئېرىشسە ئەينە شۇ چاغدا مەن ئو- زەمنى توققۇزى تەل بولغان بەختلىك ئا- دەمنىڭ بىرى دەپ ھېساپلايمەن.

خەلقىنىڭ مەنپىيتى ئۈچۈن قولىدىن كېلىشىچە خىزمەت قىلىپ كېلىۋاتقان مىل- لەتپەرۋەر،ئومەرجان ئىبراھىموۋنىڭ ژۈرەك تەۋرىنىشى بىلەن ئېيتىۋاتقان بۇ سوزلىرى- نى ئاڭلاپ ئۇنىڭغا چەكسىز مىننەتدارلىق ئىزھار قىلدۇق.

ئەخمەتجان رەھموۋ.
تاراز شەھرى.

سېخى پەزىلەتلىك ئادەم

يارمۇھەممەت بىلەن دەسلەپكى قېتىم ئۇچرىشىش ھارپىسىدا شۇ ۋاقىتلاردىكى گېزىتىمىزنىڭ ئاكتىۋىستى ئابدۇۋەلى قادىروۋ (ئۇ 1992- ژىلى مەزگىلسىز ۋاپات بولغان) ئۇ توغرىلىق: «مەن سېنى بىر بالا بىلەن تونۇشتۇرۇپ قوياي. ئۆزى شۇنداق ئۆت ۋۇرەك، ئۇيغۇر دېسە ئولۇپ تۇرىدۇ، غېنى باتۇرنىڭ ئەۋلادى، - دېگىنى ھېلىمۇ ئېسىمدا. شۇ ۋاقىتلاردا ئۇ ئاۋتوۋوكزال يېنىدىكى بىر ئاشخانىدا ئىشلەيتتى. مانا شۇنىڭدىن بېرى يارمۇھەممەت بىلەن كېيىنرەك ئۇنىڭ ئۆي - ئىچى، دادىسى ئومەرجان ئاكا بىلەنمۇ قويۇق ئارىلىشىپ كەتتىم. ئىش بابى بىلەن ھەربىر قېتىم چىمكەنت شەھىرىگە كەلگىنىمدە، ئۇ ماشىنىسى بىلەن مەن ئىشنى تۈگەتكىچە بىللە بولاتتۇق. ئۇيغۇرلار تۇرۇۋاتقان بارلىق مەھەللىلەرنى، يېزا، قىشلاقلارنى ئارىلاپ چىقاتتۇق. بەزى بىر گېزىتكە پۇلى يوق يېزىلالمايدىغانلارغا يېنىدىن پۇل بېرىپ «تاپقاندا بېرەرسەن» دەپ قوياتتى. ئەينە شۇنداق بىللە ژۈرۈش جەريانىدا ئۇنىڭ ئالىيجاناب، مىللەتپەرۋەر، سېخى ئىنسان ئىكەنلىكىگە كۆزۈم يەتكەن ئىدى. ئۇنىڭ دادىسى ئومەرجان ئاكىمۇ پاراڭچى ئادەم بولغانلىقى ئۈچۈن پات - پاتلا ئۇزاقتىن - ئۇزاق پاراڭلىشىپ قالاتتۇق. ئۇ ماڭا ئۆزىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەزگەن قىزىق سەرگۈزەشتىلىرنى سۆزلەپ بېرەتتى. ئۇ ئادەمنىڭ ھاياتتا كۆرمىگىنى ئاز قالغان ئىكەن...

ئەسلى ئۇلار چېلەك ناھىيەسىنىڭ ماساق يېزىسىدىن بولۇپ 1932- ژىلى غۇلجا تەۋەسىگە ئۆتۈپ كەتكەن ئىكەن. غۇلجىدا غېنى باتۇرنىڭ ۋۇتى قاشىنىڭ تۇردىيېزى دېگەن يېزىسىدا ئولتىراقلىشىپ، دېخانچىلىق قىلىپ ژۈرگەنلىرىدە مىللىي ئىنقىلاپ باشلىنىپ ئومەرجان ئاكىمۇ پىدائىي بولۇپ جەڭگە ئاتلىنىدۇ. غۇلجىدا شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ئېلان قىلىنىپ، ئىلى ئەترابى بىراز تىنچىغاندىن كېيىن ۋۇتىغا قايتىپ كېلىپ دېخانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ ۋە شۇنداقلا غېنى باتۇرنىڭ ئىنىسى ھۈسەن دېگەن كىشىنىڭ ئامىنە دېگەن قىزىغا ئۆيلىنىدۇ. مۇستەقىللىقنىڭ تەمىنى تېتىپ ئەندى بەختىيار ھايات باشلىشىغا خىتاي كوممۇنىستلىرى كېلىپ، ھەر تۈرلۈك ۋاقەلەر باشلىنىپ ئۇيغۇرلارنىڭ ئوقۇمۇشلۇق ئادەملىرىنى تۈرمىلەرگە تاشلاشقا باشلايدۇ. بۇ ھۆكۈمەت سىياسىتىنىڭ كەلگۈسىدىن ئۈمۈت ئۈزگەن ئومەرجان ئاكا بىر نەچچە يالىسى بىلەن تۇغۇلغان يۇرتى ماساققا كېتىشكە نىيەت قىلىدۇ. ئۇنىڭ بۇ نىيىتى 1962- ژىلى ئەمەلگە ئاشىدۇ. بىراق ئۇ بۇ تەرەپكە كېلىشى بىلەن ئۇلارنى چېگرىدىن ئۆتتۈرۈپ چىمكەنت ۋىلايىتى، بوكەن ناھىيەسى، «ئاق دالا» سوۋخوزىغا ئېلىپ كېلىدۇ. ئومەرجان ئاكىنىڭ تۇغۇلغان يېزىسى ماساققا كۆچۈپ كېلىش ئارمىنى شۇ ۋاقىتلاردىكى سىياسىي

ۋەزىيەتلەر تۈپەيلى ئەمەلگە ئاشمايدۇ... ئامالىيوق سوۋخوزنىڭ قويىنى بېقىشقا مەجبۇر بولىدۇ.

يارمۇھەممەت ئائىلىدىكى تۆرت ئوغۇل، ئۈچ قىزنىڭ ئارىسىدا ئومەرجان ئاكىنىڭ ئىككىنچى ئوغلى بولۇپ، مەكتەپنى تۈگىتىپ [illegible]

ۋىلايىتى بويىچە بىر نەچچىسى بار ئىدى، - دەيدۇ يارمۇھەممەت. - ھازىر ئۇلارنى بىر لەشتۈرۈپ بىر فىرما قىلدۇق. چۈنكى فىرمىلار كۆپ بولسا باھا رىقابىتى بولۇپ، ژۈك تىرلەرنىڭ باھاسى ئۆسۈپ خېرىدارلارنى يوقىتىپ قويۇش ئەھۋاللىرى مەۋجۇت. ھازىر بولسا فىرمىلار بىرلەشكەندىن كېيىن باھا مۇقىملاشتى. بىر يەردە ئەرزەن، بىر يەردە قىممەت ئەمەس. ۋىلايەت بويىچە نازارەت قىلىپ تۇرۇۋاتىمىز. بىزنىڭ خېرىدارلىرىمىز ئاساسەن غۇلجىدىن كەلگەن تىجارەتچى بالىلاردۇر. بۇ ئىشنى يولغا قويغاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئىشىمۇ يېنىكلىشىپ، ۋىلايەت بويىچە ژۈك - تىرە ئىزدەيدىغان بولدى. ئۇلار بىزگە مۇراجەت قىلىدۇ. بىز ئۇلارغا كېرەكلىك مالنى تېپىپ بېرىمىز. ئىلگىرى ئۇلارنى ئالداپ كېتىدىغانلار پات - ئۇچراپ تۇراتتى. ھازىر ئۇنداق ئىشلار يوق. نۆۋەتتە تۇرۇپ ئۆز ئىشنى پۈتىرىۋېرىدۇ. فىرمىدا ئىشلەۋاتقانلارنىڭ كۆپىنچىسى بۇرۇندىن چىمكەنتتە ياشاۋاتقان بالىلاردىن تەركىب تاپقان. بىز فىرمىنىڭ تازا پايدىسىنىڭ بەش پائىزىنى ئايرىپ، بالىلار ئۆيىگە، ئۇيغۇر بالىلىرى كۆپرەك ئوقۇۋاتقان مەكتەپلەرگە، قېرىلار ئۆيلىرىگە ۋە تۇرمۇشى ناچار ئائىلىلەرگە يار دەم قىلىش مەخسىتىدە ئاجرىتىپ تۇرۇۋاتىمىز. يېقىندا ئۆتكۈزۈلگەن ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت كۈنلىرىنى ئۆتكۈزۈشتىمۇ بىزنىڭ فىرما ماددىي جەھەتتىن ئاساسىي ياردىمىنى كورسەتتى.

ھەقىقەتەنمۇ چىمكەنت ۋىلايىتىدىكى ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرى ناھايىتى زور. (ئۇ توغرىلىق ئۆتكەنكى نومېرلاردا يېزىلغان) بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە يارمۇھەممەتنىڭ كورسىتىۋاتقان ئىختىسادىي ياردىمىنى ئېيتماي مۇمكىن ئەمەس. ئۇ پەقەت ئۆزى ياشاۋاتقان شەھەردىكى ئۇيغۇرلارغىلا ياردەم بېرىپ قال

ماي چىمكەنت شەھىرىنىڭ سىرتىدىكى ئۇيغۇرلار ياشاۋاتقان ساراغاچ يېزىسىدىمۇ ئۆتكۈزۈلگەن نەۋرۇز بايرىمىغا 30 مىڭ تەڭگە ياردەم قىلدى شۇنداقلا ئۆز يېنىدىن 15 چاپان(تون)، 20ئاق ياغلىق ۋە باشقىلارنى سوغا قىلدى. ياز ئايلىرىدا ئالمۇتا شەھىرىدىن قازاقستاندا خىزمەت كۆرسەتكەن ئارتىستكا ماھىنۇر راخمانوۋا تەش

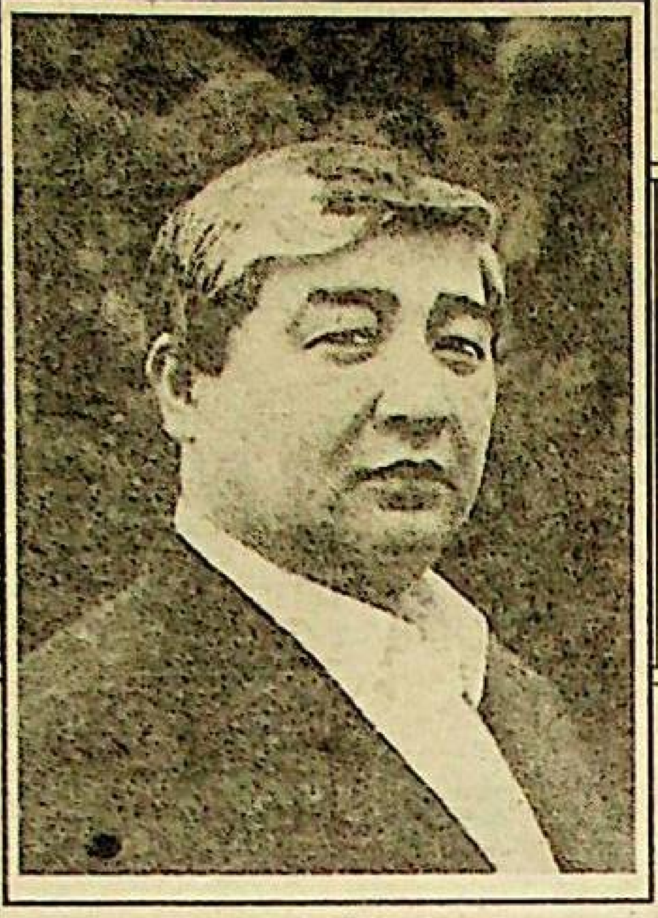

كىل قىلغان «رى» تىياترىنى چىمكەنتتىكى ئۇيغۇرلارمۇ كورسۇن دەپ چىمكەنت شەھىرىگە ئاپىرىدۇ. بىراق ھازىرقى ئىختىسادىي بوھرانچىلىق دەۋرىدە بىلىتلار سېتىلمايدۇ. بۇ ئەھۋالنى كورگەن ماھىنۇر راخمانوۋا قايغۇرۇپ نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇرغاندا يەنىلا يارمۇھەممەت پەيدا بولۇپ:

- نېمە بولدى، پلانىڭلار قانچە ئىدى، - دەپ سورىدى.
- پلانىمىز 70 مىڭ تەڭگە. ئارانلا 20 بىلىت سېتىلىپتۇ، - دەپ مەيۈس جاۋاپ قايتۇرىدۇ ماھىنۇر.
- قايغۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق. خەلقىمىز سەنئەتسۇيەر خەلق، كونسېرت چوقۇم بولۇشى كېرەك، مانا سىزگە 70 مىڭ تەڭگە. چىمكەنت ئۇيغۇرلىرى ئۈچۈن ئىشكىنى ئېچىۋېتىڭ.

ئۇنىڭ بۇ سېخىلىقىغا قايىل بولغان «رى» تىياترىنىڭ ئەزالىرى زالدا تولۇپ ئولتارغان تاماشىبىنلارغا ئۆز ماھارىتىنى ئايىمىدى.

- بۇنىڭدىن ئىككى - ئۈچ ژىل ئىلگىرى - دەيدۇ يارمۇھەممەت. - ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاننى ئارىلاپ چىقىشقا مۇيەسسەر بولدۇم. ئاخىرىدا تۇغۇلغان يۇرتۇمنى كو-

رۇپ كېلەي دەپ قاشىنىڭ تۇردىيېزى يېزىسىغا بېرىپ يۇرتداشلار بىلەن كورۇشتۇم. تونۇشلار، خولۇم - خوشنىلار، دادامنى، ئاپامنى تونۇيدىغانلارنىڭ ھەممىسى كېلىشتى. بايقىسام بەك نامراتچىلىقتا ياشايدىكەن، كىيىملىرى جۇل - جۇل، يالاڭاياق، بەزىلەر ھەتتا تويۇپ تاماق يېمىگەن ھالەتلىرىنى كورۇپ ئىچىم سىرىلىپ كەتتى. يېنىمدا بارىسام 40 مىڭ يۈەن (بىر يۈەن 10 تەڭگە) پۇل بار ئىكەن. شۇنى شۇ يېزىدىكى نامراتلارغا بولۇپ بەردىم. ئىككىنچى ژىلى بارغىنىمدا يەنە 60 مىڭ يۈەن تارقىتىپ كەلدىم...

بەزىلەر پۇل تاپىدۇ، ئۇنى ئىشلىتىشنى بىلمەي، ئۆي سالىدۇ يوكى بولمىسا باغرىغا بېسىپ ياتىدۇ ياكى ئوغرىغا بېرىدۇ. يارمۇھەممەت بولسا پۇل تېپىشنىمۇ ئۇنى قەيەرگە ئىشلىتىشنىمۇ بىلىدىغان ژىگىتلەرنىڭ بىرى. يېقىندا ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلىشىش جەريانىدا ئۇيغۇرلار ئۈچۈن يەنە بىر ئالاھىدە ئىش قىلىۋاتقانلىقىنىڭ گۇۋاچىسى بولدۇم. ئۇيغۇرلارنىڭ ئارىسىدا كوزگە كورۇنگەن ئوپېراتور ئادىل تۇراخمەتوۋ بىلەن بىرلىكتە كېيىنكى ئون ژىل ئىچىدە ئۆزبەكىستان، قازاقستان ۋە قىرغىزستان جۇمھۇرىيەتلىرىدە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىي ھاياتىدىن ۋىدېو فىلم چۈشىرىۋېتىپتۇ. ئۇنىڭدىن ئۆزۈندىلەرنى كوردۇم. ئۇنىڭدا ئۇيغۇرلار ئىچىدىكى ئاتاقلىق ئادەملەر، پەن ۋە سەنئەت ئەرباپلىرى، تارىخى شەخسلەر ۋە باشقىلارنىڭ جانلىق ئاۋازى يېزىلغان ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ھازىر ئارىمىزدا يوق.

خۇلاسىلاپ ئېيتقاندا، ئۇنىڭ ئوز خەلقى ئۈچۈن قىلىۋاتقان ئىشلىرىنى قانچە يازساقمۇ ئازلىق قىلىدۇ. مانا، يېقىندا مۇشتىرى توپلاش بانىسى بىلەن چىمكەنت شەھىرىگە بارغىنىمدىمۇ كوپ كىشىلەر گېزىت باھاسىنىڭ قىممەتلەپ كېتىشى مۇناسىۋىتى بىلەن يېزىلالماي قالدى. بۇ ئەھۋالنى كورگەن يارمۇھەممەت ئوز يېنىدىن 50 گېزىتقا پۇل بەردى. ئۇنى ئەھۋالى ناچار ئائىلىلەرنى گېزىتكە يازدۇق.

يارمۇھەممەت ئىسكەندەروۋ ئومۇر يولدىشى ھەلىمە بىلەن بەش ئوغۇل، بىر قىزنى تەربىيلەپ قاتارغا قوشتى. دىلمۇھەممەت، ئۇرمەھەممەت، ئۇراخمەت، ئۇراخمەت، ئابدۇغېنى دېگەن ئوغۇللىرى ئۆزى بىلەن بىللە فىرمىدا ئىشلەپ، دادىسىغا ئوخشاش سېخى ئادەملەردىن بولۇپ يېتىلمەكتە.

پەيزۇللا ئەخمەتوۋ.
چىمكەنت شەھىرى.

سۈرەتتە: يارمۇھەممەت ئىسكەندەروۋ.

پەن ئادەملىرى

مەخسىتىگە يەتكەن دوختۇر

قايتماس ئىرادە، تىرىشچانلىق بىلەن ئىنتىلىش كىشىلەرنىڭ غەلىبىلەرگە يېتىشىنىڭ ئاملى ئىكەنلىكىنى سەنئەت ئابدۇرېھىم قىزى ئىبراھىموۋانىڭ ھاياتىدىنمۇ كورۇشكە بولىدۇ. 1952- ژىلى غۇلجا شەھىرىدە دۇنياغا كەلگەن سەنئەت ئاتا- ئانىسى بىلەن باشقا ۋەتەنداشلىرى قاتارىدا قازاقستانغا كوچۈپ چىقىپ، ئالمۇتا شەھىرىگە ئورۇنلىشىدۇ. شۇندىن بېرىقى ئوتكەن ژىللاردا ئۇ شەھەردىكى 114- ئوتتۇرا مەكتەپنى تاماملاپ، تورت - بەش ژىل داۋامىدا ئۇدا تىببىي ئىنستىتۇتىغا چۈشۈشكە ئىمتىھان تاپشۇرىدۇ. لېكىن ئىمشكىدۇر ھەر قېتىمدىلا كونكۇرستىن ئوتەلمىگەنلەر تىزىمىغا ئىلىنىپ، ئىنستىتۇتقا قوبۇل قىلىنمايدۇ. شۇندىمۇ تەلەپچان قىز دوختۇر بولۇش نىيىتىدىن قايتماي بۇ ساھاغا باغلىنىشلىق ئېغىر ئىشلارغا ئورۇنلىشىپ، يەنىلا تەييارلىنىش بىلەن بولىدۇ.

ئالدىغا قويغان مەخستىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا بارلىق كۈچ - غەيرىتىنى سەرىپ قىلغان سەنئەت ئىبراھىموۋا ئاخىرى 1976- ژىلى ئالمۇتا دولەت تىببىي ئىنستىتۇتىنىڭ بالىلار دوختۇرلىرىنى تەييارلايدىغان فاكۇلتېتىغا چۈشۈپ، ئۇنى مۇۋاپپەقىيەتلىك تاماملاپ چىقتى. ئالىي بىلىملىك، كەسپىي سىرلىرىنى مۇكەممەل ئۆزلەشتۈرگەن ياش مۇتەخەسسىس بالىلار دوختۇرى بولۇپ بىرئاز ژىللار ئىشلىگەندىن كېيىن، داۋالاش قابىلىيىتى بىلەن كوزگە چۈشۈپ، 1988- ژىلى شەھەرلىك مەكتەپ يېشىغىچە بولغان بالىلار بولۇمى دوختۇرخانىسىنىڭ باشلىقى خىزمىتىگە تەكلىپ قىلىنىدى. ئۇ يەردە ئىشلەپ ژۈرگىنىدە كەسپىي ماھارىتىنى يېتىلدۈرۈش يۈزىسىدىن قوشۇمچە ژىگنە بىلەن داۋالاش ئۇسۇللىرىنى ئۆزلەشتۈردى. شۇنىڭدىن كېيىنكى ئىش پائالىيىتىدە ئۇ قازاقستان دوختۇرلىرىنىڭ بىلىمىنى ئاشۇرۇش مەركىزىي ئىنستىتۇتىغا يوتكىلىپ، ئۇ يەردىكى ژىگنە بىلەن داۋالاش بولۇمىنىڭ يېتەكچى مۇتەخەسسىسى رېتىدە ئىش ئېلىپ بارىدۇ. ئوز كەسپىگە چىن دىلىدىن بېرىلگەن، قابىلىيەتلىك سەنئەت ئىبراھىموۋانىڭ كېلەچىكىدىن ئۈمۈت كۈتكەن تىببىي پەنلىرىنىڭ دوكتورى ئا. چېرېمىس ئۇنىڭغا «ژىگنە بىلەن داۋالاشنىڭ بالىلار ھەم چوڭلار ئورگانىزمىغا تەسىرى» دېگەن تېمىدا ئىلمىي ئىش ئېلىپ بېرىشنى تەۋسىيە قىلىپ، ئۆزى ئۇنىڭغا رەھبەرلىك قىلىدۇ. س. ئىبراھىموۋا بۇ ماۋزۇدا جىددىي ئىش ئېلىپ باردى، بۇ خۇسۇستا كوپلىگەن ئىلمىي ئەمگەكلەرنى يازدى. ئۇ ماقالىلار س. ئاسپاندىيا روۋ نامىدىكى قازاقستان دولەت تىببىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ قىرائەتخانىسىغا قويۇلۇپ، ئۇلاردىن ئوقۇتقۇچىلار، ستۇدېنتلار پايدىلىنىدىغان بولدى.

ئىلىم ئىزدەشنىڭ ژىگنە بىلەن قۇدۇق قازغاندەك ماشەققەتلىك ئىش ئىكەنلىكى ھەممىمىزگە مەلۇم. ئەقىل - پاراسەتلىك دوختۇر سەنئەت ئىبراھىموۋا قەتئىي ئىرادىسى بىلەن بۇ يولدا ئۇرغۇنلىغان قىيىنچىلىق توسالغۇلۇقلارنى يېڭىپ چىقىپ، ئاخىرى ئىلمىي رەھبىرى ئا. چېرېمىس، رەسمىي ئوپپونېنتلىرى تىببىي پەنلىرىنىڭ دوكتورى، پروفېسسور يۇ. بېلىايېۋ، ئۆزبەكىستان جۇمھۇرىيىتىدىن ئاكادېمىك رەخىمجانوۋ ۋە باشقىمۇ پەن ئەرباپلىرى، ستۇدېنتلارنىڭ قاتنىشىشى بىلەن ئىلمىي ئىشىنى مۇۋاپپەقىيەتلىك ھىمايە قىلىپ، تىببىي پەنلىرىنىڭ نامزىتى نامىنى ئېلىشقا مۇيەسسەر بولدى. بۇ ئالىمە سەنئەت ئىبراھىموۋانىڭلا ئۇتۇغى ئەمەس، ئاتا - ئانىسى، تونۇش - بىلىشلىرىگە چوڭ خوشاللىق بەخش ئەتتى.

سەنئەت ئىبراھىموۋا 1992- ژىلدىن بۈگۈنگە قەدەر قازاقستاننىڭ تۇرلۇك جايلىرىدىن بىلىم ئاشۇرۇش ئۈچۈن كەلگەن دوختۇرلارغا ژىگنە بىلەن داۋالاشتىن دەرس بېرىدۇ. شۇنداقلا مەركىزىي ئاغرىقخانىنىڭ ئەسەب (نېۋرولوگىيە) بولۇمىگە داۋالىنىشقا كەلگەن بېمارلارنى قوبۇل قىلىپ، ئۇلارنى داۋالايدۇ. ئۇ ئوزىنىڭ ئىنتايىن سىلىق - سىپايە مۇئەممىلىسى بىلەن بېمارلىرىنىڭ دىلىغا يول تېپىپ، سالامەتلىكلىرىنى ئەكسىگە كەلتۈرۈشكە تىرىشىدۇ. سەن شاھ بولساڭمۇ، ئەمەلدار بولساڭمۇ سالامەتلىكىڭ بولمىسا بېكارغۇ. ئەينە شۇ ئىنسان ئۈچۈن بېباھا بولغان سالامەتلىكنى ساقلاش يولىدا شەرەپلىك ئەمگەك قىلىۋاتقان، سۇمباتىغا سىلىق مۇئامىلىسى ياراشقان ئىككى پەرزەندىنىڭ ئانىسى، سويۇملۇك يار سەنئەت ئابدۇرېھىم قىزىنىڭ ئىشىغا زور مۇۋاپپەقىيەتلەر تىلەپ ئۇنىڭ ۋۇقۇرى پەن چوققىلىرىدىن كورۇنۇشىنى ئۈمۈت قىلىمىز.

جەزىرە بۇرھانوۋا.
ئالمۇتا شەھىرى.

ئوربىتا مىكرورايونىدا ئوتكەن ئىپتار

يېقىندا ئالمۇتا شەھىرىنىڭ ئوربىتا مىكرورايونىدىكى 40- ئوتتۇرا مەكتەپ ئاشخانىسىدا بىرلەشكەن ئەرەپ ئەمىرلىكىنىڭ قازاقستاندىكى قىزىل يېرىم ئاي جەمىيىتىدىكى فىرمىسىنىڭ خادىمى داخۇش تەرىپىدىن ئۇ يەردە ياشاۋاتقان مۇسۇلمانلار جامائەتچىلىكىگە ئىپتار بېرىلدى. ئۇنىڭغا جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى پەرھات ھاسانوۋ، ئارختېكتور شوھرەت يۈسۈپوۋلار قاتناشتى نەچچەيۈزلىگەن مۇسۇلمان ئەھلىنىڭ ئىشتىراك قىلىشى بىلەن ئوتكەن ئىپتار «راخات» كىنوستۇدىيەسى، «ئالتاغ» كورسىتىشلەر رېداكسىيەسى تەرىپىدىن تېلېېكرانغا چۈشىرىلدى. ئارختېكتور ش. يۈسۈپوۋ كەلگۈسىدە ئوربىتا مىكرورايونىغا سېلىنماقچى بولۇۋاتقان مەسچىتنىڭ لايىھىسىنى جامائەتچىلىككە كورسەتتى.

ئوربىتا مىكرورايونى ژىگىت بېشىسىنىڭ ياردەمچىسى ئەسەت ھاجىم باشقۇرغان بۇ ئىپتاردا خەلقىمىز ئارىسىدا نامى تونۇلغان دىنىي موتىۋەرلەر: زەيناۋدۇن ھاجىم بوساقوۋ، كەرىم ھاجىملار روزا تۇتۇشنىڭ ئەھمىيىتى، ئاللانىڭ بەش پەرىزىنىڭ بىرى بولغان بۇ خەيرلىك ئىشنىڭ قائىدە تەرتىپلىرى ھەققىدە تەپسىلى چۈشەنچە بەردى.

ئىپتارغا قاتناشقان جامائەتچىلىك ئۇنى ئۇيۇشتۇرغۇچىلارنىڭ ئومۇرىگە ئاتاپ، دۇئا بېرىشى ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ رازىمەنچىلىكىنى، مىننەتدارلىغىنى بىلدۈرۈشتى.

خەمىت ئەخمەت.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
... چە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

قوشاقچىنىڭ گېپى

(«يېڭى ھاياتنىڭ» ھەجۋىيە ۋە لەتىپىلەر سەھىپىسى) №1

بىز بىلمەيدىغان ئىشلار

ئابدۇخالىق ماخمۇت

بوش ۋاقىتنى بوشقا ئوتكۈزۈش جەمىيەتنىڭ رەئىسى بېكارىينىڭ «ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كلاسسىك ئويۇنى - كورتتىكى بەزى نام ۋە شەرەتلەرگە ئايرىم تۈزۈتۈشلەرنى كىرگۈزۈش - ھاياتى زورۇرىيەت» ماۋزۇلۇق دوكلاتىدىن كېيىن مۇھاكىمە باشلىنىپ كەتتى.

جانابى بېكارىي ئالىيلىرى! - رەئىسنىڭ دىققىتىنى ئوزىگە جەلىپ قىلىش بىلەن سوزىنى باشلىدى ياركەنتتىن كەلگەن ۋەكىل - راستىمنى ئېيتسام، شەخسەن مەن قىلىۋاتقان ئىشىمىزدىن سايلىغۇچىلىرىمىنىڭ ئالدىدا ئۇيىلىدىغان بولۇپ قالدىم. ئۈچ - تورت ژىلدىن بۇيان ئەمەلىمىز نېمە، نىزامنامىمىزنىڭ كورت ھەققىدىكى ماددىلىرىنى بېكار قىلىش، تولۇقلاش، يەنە تولۇقلاش، يەنە ئىنكار قىلىش...

- دېموكراتىيە، سوزلەۋەر، بىراق ئاشكارە گەپ قىل، - رەئىس لوقما تاشلىدى، - سەن بۇ يەردە نېمىنى نەزەردە تۇتۇۋاتىسەن؟

- مەسىلەن، ئېيتايلۇق، - ياركەنتلىك ۋەكىل تېخىمۇ چىڭقىلىپ سوزىنى داۋام قىلدى، - نىزامنامىمىزغا ھە دېگەندە: «دېموكراتىيە شارائىتىدا كورت ئويۇندا شەرەتنىڭ بارچە تۈرىگە چەك قويۇلمايدۇ» دېيى-

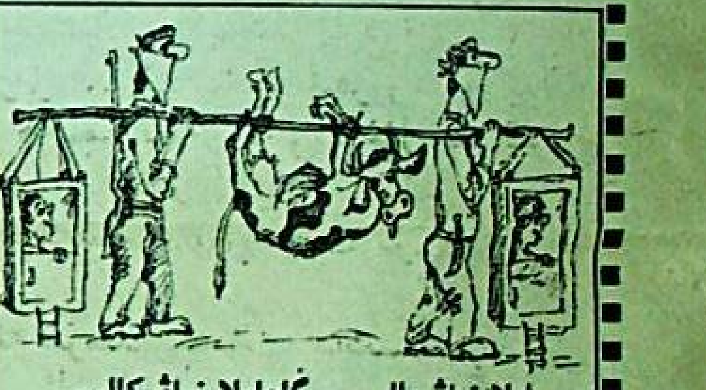

بايلارنىڭ بالىسى، گادايلارنىڭ كالىسى يوقايدىغان زامان بولدى...

كەن ماددىنى كىرگۈزدۇق. ھە، ئوزىمىز كىرگۈزدۇق. تارىدىن ناۋۇلغانلارنىڭ كورت تۇتقانلار بىلەن كورت قىلغۇچىلار ئارىسىدىكى جىدەل-جاڭجال كوپىيىپ كەتتى، دەپ توختاش شەرەتنى بېكار قىلىپ، بۇ شەرەتنى ئىجارى قىلدۇق. بۇمۇ بىز كوتكەن نەتىجىنى بەرمىدى. شۇ سەۋەپلىك نىزامنامىدىن بارچە شەرەتلەرنى چىقىرىپ تاشلىدۇق. كورتتا پەقەت [illegible] قالدى. شۇ سەۋەبلىك بۈگۈن بىز كورت، بازار بۇلۇشلار كاسىكىن بولمىيىپ «كورتنىڭ قىزىقى قالمىدى» دەپ شىكايەت قىلىپ قالدى... مۇدارىزچىتى نىيەت، مۇدارىزچى - رەئىس شۇ سوئالى بىلەن ئۇنىڭغا قاراپ ھۆرپەيدى.

- جىگزىدا قوشۇلغان ئاتتەك بىر يەردە ئايلىنىپ يۈرەلمىدۇق. بوش ۋاقىتنى بوشقا ئوتكۈزۈش بۇ نىيەتتۈر، غەيۋەت قىلىش، خىيال سۈرۈش، ئۇخلاش ئوخشاش ساھالىرىغا ئائىت ماددىلارنىمۇ قايتا قاراپ چىقساق دېمەكچىمەن...

ياركەنتلىك ۋەكىلنىڭ سوزىدىن كېيىن چېلىنغان چاۋاك ئۇزاق داۋام قىلدى.

ماڭا قارا؟ - رەئىس چاۋاكتىن كېيىن يار-

كەنتلىك ۋەكىلنى تۈرغۇزۇپ ئالدى. - جەمىيىتىمىزنىڭ نامى نېمە؟

- بۇ... بوش ۋاقىتنى بۇ... بوشقا ئوتكۈزۈش جە... جەمىيىتىنى...

- شۇنى بىلىپ تۇرۇپ بوشقا ئوتكەن ۋاقىتىڭغا ئېچىنىدىڭمۇ، دېمەك، سەن بىزنىڭ جەمىيەتكە ئادىشىپ كىرىپ قاپسەن. دەرۇ ئورنىڭنى بوشات!..

رەئىسنىڭ سوزىدىن كېيىن باشلانغان چاۋاك تا ياركەنتنىڭ ۋەكىلى مەجلىس زالىدىن چىقىپ كەتكىچە داۋام قىلدى.

مەن سىز جانابى ئالىيلىرىنىڭ كورتتىكى بەزى ناملارنى مۇئامىلىدىن چىقىرىۋېتىش ھەققىدىكى تەكلىۋىڭىزگە يۈزدە ئىككى يۈز قوشۇلىمەن، - دېدى ئىككىنچى بولۇپ مىنبەرگە چىققان ئۇيغۇر ناھىيەسىدىن كەلگەن ۋەكىل، - بىز قېدىمىي مەدەنىيەتلىك خەلق بولغىنىمىز ھالدا، قولىدابار قارتنى كېسىۋالغانلارنى «توكگۈز كورت»، توققۇز قارتا ئالالمىغانلارنى «بوغاز كورت» دېيىشنى يوقىتايلى! بۇ مەدەنىيەتسىزلىك كېيىنكى ئەۋلاتقا مىراس بولۇپ قالمىسۇن. ئۇنىڭ ئورنىغا «شەرمەندە كورت»، «ۋىتەسى كورت» دەپ ئالساق توغرى بولىدۇ، دەپ ئويلايمەن.

زالدا كۈلكە كوتىرىلدى. مەلۇم بولۇشىچە، ۋەكىللەر «ۋىتسى»نى ھەزىم قىلالماپتۇ. بۇنىڭغا ۋەكىل «ۋىتسى پرېزىدېنت - مۇئاۋىن دېگەندەك، ۋىتسى كورت باۋەننىڭ ئارقىسى ئەمەسمۇ؟..» دېيىش بىلەن ئىزاھ بەردى.

ۋەكىلنىڭ سوزىدىن كېيىن باشلانغان چاۋاك ئۇزاق داۋام قىلدى.

بېكارچى گەپ! ئاتا - بوۋىلىرىمىزدىن قالغان ناملارنى ئوزگەرتىشكە ھېچكىمنىڭ ھەققى يوق!

شۇ توقسىدىن كېيىن چېلىنغان چاۋاك ئۇزاق داۋام قىلدى.

- كېلىڭلار ۋاقتىنى بازارغا چىقىپ خەخلەن تۇۋلاپ ئېلىپ سېتىۋاتقانلارنىڭ سودىسى كاسانتلىقىغا ئۇچرىغاندىن بۇيان جەمىيەتنىڭ ئەزالىرى [illegible] كېتىپ كەتتى. - ئەگەر مەن سوز باشلىسام بىلەكتىن كەلگەن ۋەكىل... شۇ سەۋەبلىك بۈگۈن بۇرۇن تورت ئادەم قارتا ئويناۋاتقان كۇچا دوخمۇشى، ئېبراق، - تۇستەك بويلىرىغا ئون - ئىگىرمە ئادەم توپلىشىۋالغان ئەھۋاللار كوپ كورۇلىدى. مەنمۇ ئېيتسا دېگىنىم، ئەزالىرىمىزنىڭ ئويۇنغا چاپسان كىرىپ تۇرۇشىنى تەمىنلەش مەخسىتىدە ئۈچ شىنى بىر كورت ھېساپلاپ قالغان ئادەملەرنىڭ ئورنىنى بوشىتىپ بېرىشنى يولغا قويساق...

بەلگىلىك ۋەكىلنىڭ سوزىدىن كېيىن چېلىنغان چاۋاك ئۇزاق داۋام قىلدى.

- ئۈچ شى بىر كورتمۇ؟! - ئارىدىن بىرى ۋاقىرىغانچە ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى، - كورتنىڭ ئابروينى يەرگە ئۇرما! ھە، بىر كورت يەتمىش ئىككى شى بىلىپ قوي؟!..

ئۇنىڭ قىسقا سوزىدىن كېيىن ئۇزاق چاۋاك چېلىندى.

- بۇ قانداق گەپ؟ - دېدى مىكروفوننى قولىدىكى قەلەم بىلەن ئۇرغانچە مىنبەردە ئولتۇرغان جەمىيەتنىڭ كورت [illegible] بويىچە مەسئۇلى ئورنىدىن تۇرۇپلا، - بەرى ئۇنداق دېسىمۇ چاۋاك، ئىككىنچىسى مۇنداق دېسىمۇ چاۋاك. بۇ نېمىنىڭ ئالامىتى؟ چۈشىنەلمىدىمغۇ؟

تەشكىلاتىمىزنىڭ نامى نېمە؟ - رەئىس مەسئۇلنىڭ سوئالىغا سوئال بىلەن جاۋاپ قايتۇردى.

- ۋاقىت ئوتكۈزۈش ئۈچۈن ئېيتىلىۋاتقان گەپ، چېلىنىۋاتقان چاۋاكلارنى «نېمىنىڭ ئالامىتى»؟ دېگىنىڭگە قارىغاندا، سەن بىزنىڭ تارىمىزغا كىرىۋالغان شپيون ئوخشىمامسەن، نېمە؟ - دېدى رەئىس ئورنىدىن تۇرۇپ كورسەتكۈچ بارمىقى بىلەن ئىشىك تەرەپنى ئىشارە قىلدى. - بار، يوقال!

مەسئۇل زالدىن چىقىپ كېتىش بىلەن باياتىن ۋاقىت - چۈك قىلىشىپ ئولتۇرغان ۋەكىللەر جەممىدە چاۋاك چېلىشتى.

ئېسىڭلاردا بولسۇن - دېدى رەئىس مەيدىسىنى كېرىپ، بېشىنى ئېگىز كوتەرگەنچە، - كىمكى [illegible] ئەزالىقىنى توختىتىپ قالدۇرىمىز، ئۇنداق ئادەمگە تارىمىزدا ئورۇن يوق. ھازىر نېمە [illegible] تەييار تاپلار كوپ. كېرەك بولسا ھەممىكلارنى تارتتۇۋېتىپ، يېڭىلىرىنى ژىغىۋالىمەن. سىلەردىن باشقىمۇ چاۋاك چالىدىغانلار جىق.

رەئىسنىڭ شۇ سوزىدىن كېيىن ھەممە گەپ قىلسا ۋەكىللىكىدىن ئايرىلىپ، خۇددى ئەتە ۋەيران بولۇپ كېتىدىغاندەك، جىممىدە ئولتۇرۇپ قېلىشتى. ئۇلارنىمۇ چۈشىنىش كېرەك، ھازىرقى زاماندا ئاتاق ھەممىگە كېرەك، گەرچە قۇرۇق بولسىمۇ...

ئەلقىسسە

دوكلاتقا باھا بېرىلمەيلا ژىغىن توگەپ كەتتى. ئۇ ئەتە- ئوگۈن يەنە داۋام قىلامدۇ، يوقمۇ بۇ يېقى بىزگە قاراڭغۇ. راستىنى ئېيتقاندا ئۇزلىرىنىڭ نېمە قىلىۋاتقىنىنى ئۇزلىرى بىلمەي ژۈرگەن بېكارچىلارنىڭ يەنە نېمىلەر قىلىشىنى سىز بىلەن بىز نەدىن بىلىمىز...

چوچەك: خام ئىشنىڭ، خام ئىشەنمەنىڭ ئۇنۇگۇن ئالمۇتىغا بىر كىشى كەپتىدەك. ئايلىق ئالساق ئاسمانغا چىقاتتۇق، دەپ ژۇركەنلەركە دوللار، ماشىنىلارنى سوغا قىلىپ بېرىپتەك...

بازار بىلەن بوھران

(سوز ئويۇنلىرى دېسىڭىزمۇ مەيلى)

ئابلىز ھېزىم

... بازارلار بەرپا بولۇپ، بازار باھاسى باشلانغاندىن بۇيان بۇقىدەك بويى بولسىمۇ، بۇيىدەك بۇرچى بولمىغان بەزى بىرىرنى «بۇلاق» بولغۇر پەتىبەخ، بىغەرەز - بېكارچىلار بۇزۇ - بۇزاكدىن بەھرىلەنگەندەك، بازارغا بارغان «بىتەلەي - بىچارىلەرنى» بەھوزۇر بۇلاۋاتسا، «بەردىن» باشقىنى بىلمەيدىغان، بازار بويىچە بەلگۈلۈك «بەدىلى» بار بەزى بىرلەر بەئەينى بۇرۇنقى بىرەھىم باجگىر - بەچچىغەرلەردەك، بارنى «باشپاناسى» بازارغا باغلىغان «بەدۆلەتلەرنى» بەخۇدۇك باپلاپ، بىھېساپ بىيىۋاتسا، «بەگلىرىگە» بىقىنىدى بولغان بەزى «بىلەرمەن - بەشارەتچىلەر» بىر - بىرى بىلەن بەسلەشكەندەك، بازارنىڭ ... بەخت - بەرىكىمىزنى بەلەن بالداققا باشلاۋاتقانلىقىنى بىھۇدە بايانلىماقتا.

بۇلارنىڭ بەرىكە بېجىرىم بېقىپ، بىئارام - بۇرۇختۇم بولۇۋاتقان، بارنى بارىچە باھالايدىغانلار بولسا، بۇگۈن بىزدە بەربىر بە-

رەر بۇرۇلۇش - باراۋەرلىكنىڭ بولمايۋاتقانلىقىنى بايقاۋاتىدۇ.

بىز بازار باھاسى «بېجىرىم» بولمىغىچە، بايلىق، باياشەتچىلىكنىڭ بولمايدىغانلىقىنى بۇرۇنلا بىلىپ بولغان، بىراق بازارلار، بازاردىكىلەرنى «بەلگۈلەيدىغانلار» بابىدا باشقۇرۇلمىسا، بەستىمىزنى بازغاندەك بېسىپ، بوينىمىزنى بويۇنتۇرۇقتەك بوغۇ-

زامان شۇنداقلا داۋام قىلىۋەرسە، پۇلى بارلار بازارغا، پۇلى يوقلار مازارغا ماڭىدىغان ئوخشايدۇ.

ۋاتقان بوھراننىڭ بالدۇراق بەرىبات بولمايدىغانلىقىنى بەرھەققۇ، بۇرادەرلەر!

دەردىمىسە

... دىلرابا - دىيارىمىز «دوقال»، «دىگەرنىڭ» دەستىدىن دەھشەتلىك دەپسەندىلىشىپ دىۋانىدەك دەرمانسىزلاشقان دىدارىمىزدىنسىز - دوزىغى، دەججال - دىپەيلەرنىڭ «دەشنەم - دوقىدىن» دومسىيىپ، دۇگدەرەپ... دىمىقتىلىقتىن داتلاۋاتقاندا «داھىلىرىمىزنى» دۇررىدە دەۋرەپ، دەلىنىڭ داۋا - دەستۇرلىرىمىزنى دېموكراتىك دەۋرىنىڭ دالدىسىدا، دۇنيانىڭ دەرگاھىدا دەبدەبىلىك، دەلمۇ - دەل دەپ، دەققەھدە دەسسەپ، دىلىمىزنى دې-

گىزدەك داۋۇلغۇغان دەردىمىزگە داۋا دارىتامىدىكىن، دېمەك... داغ - دۇغىلاردا، دەستىخان دائىرىسىدە «دائىشمەنلىكىنى» دائىم دېگەندەك داملىغاندەك داگلاپ، دەتالاشلاردا «دىمەتلىكلىرىگە» دەرغەزەپتە داۋىغاندەك[1] دىۋدىلەپ، «دۈشكەلەشتىن» دومبالىشىنى «داۋاملاشتۇرۇۋاتقانلىقىدىن» دىلكەش، دىيانەتلىك دوستلىرىمىز دەردۇ - دادىخالىرىمىزدىن «داجىپ» دەيدىغۇچى، دەيۇز دۈشمەنلىرىمىز دېيەرلىك دادىللىشىۋاتىدۇ...

[1] - داۋىخان - ھايۋان.

لەتىپە

ئوزىيى كىمنىڭ بولغىدەك؟

- ئائىلىلىك بولۇۋاپسەن، مۇبارەك بولسۇن، - دېدى سەمەت ئاغىنىسى ئويلىنىپ ئاردىن ئىككى ئاي ئوتكەندىن كېيىن ئاران كېلىپ ئولتۇرغىنىغا خىجالەت بولغانچە.

- ھە، شۇنداق بولۇپ قالدى.

- ئايالىڭ كورۇنمەيدىغۇ؟ - دېدى سەمەت ئەتراپىغا قاراپ.

- بالىسىنى ئىمىتىۋاتىدۇ.

- نېمە دەيسەنۇي؟، - ھەيران بولدى سەمەت، - ئويلەنگىنىڭگە ئىككى ئاي... ئوزەڭنىڭ بالىسىمۇ؟

- ئوزەمنىڭ بولمايچۇ؟ - ئەمەت دادىللىق بىلەن جاۋاپ قايتۇردى.

- شۇنىڭغا قارىغاندا، ئۇياق بىلەن بۇرۇندىن دان ئېلىشىپ ژۇرىپسەنكەندە؟

- ياقا، - ئەمەت باش چايقىدى، - يېقىندىلا تونۇشقان...

- ئۇنداقتا بالا سېنىڭ ئەمەسكەندە؟ - سەمەت كۈلگىگە كەلگەننى دەۋەتتى.

- ئۇ نېمە دېگىنىڭ، - ئەمەتمۇ ئۇنىڭ سوئالىغا سوئال بىلەن جاۋاپ بەردى، - بىرسىدىن كالا سېتىپ ئالساڭ، قوسىغىدىكى بالىسى سېنىڭ بولماي كىمنىڭ بولغىدەك؟...

ئە. رەخمۇۋ.
تاراز شەھىرى.

بىزنىڭ ئىزاھ:
شۇنىڭغا قارىغاندا، ئوقۇغانلارنىڭ كوۋنى بۇنىڭدىنمۇ بەتتەر بولىدىغان ئوخشايدۇ.

* * *

قويدى - چىقتىلارنى تەتقىق قىلىش مەركىزىنىڭ خەۋىرىگە قارىغاندا، ئوتكەن ژىلى ئايالىنى قويۇۋەتكەنلەرگە قارىغاندا، ئېرىنى قويۇۋەتكەن ئاياللار كوپچىلىكنى تەشكىل قىلغان. جۇملىدىن، ئۇيغۇر ناھىيەسىدە 200، ياركەنتتە 190، چېلەكتە 180 ئائىلىدە ئاجرىشىش يۈز بەرگەن. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئېرىنى قويۇۋەتكەن ئاياللار ئۇيغۇر ناھىيەسىدە - 160، ياركەنتتە - 150، چېلەكتە - 145نى تەشكىل قىلغان.

يېڭى ژىللىق تەكلىپ
(پارودىيە)

ھورمەتلىك رېداكسىيە!
خەۋىرىڭلار بولسا كېرەك، كېيىنكى ۋاقىتلاردا كوپلىگەن جايلاردا:

«قىزلار، قىزلار، شوخ قىزلار،
كوكسى قارىنى توق قىزلار.
ژىگىتلەرگە ئېتىلغان،
قاراشلىرى ئوق قىزلار»

دېگەن ناخشا ئېيتىلىپ كېلىۋاتىدۇ. مېنىڭ دەي دېگىنىم، ئەشۇ ناخشىنىڭ ئىجراچىلىرىغا ئېيتىپ قويساڭلار، ئىلاجى بولسا يېڭى ژىلدىن باشلاپ ئۇنى:

«قىزلار، قىزلار، شوخ قىزلار»،
قىلىقلىرى سوغ قىزلار،
«ژىگىتلەرگە ئېتىلغان»
ھار - نومۇسى يوق قىزلار»، - دەپ

ئېيتسا؟
ھورمەت بىلەن...

ئىلاۋە: ھەجۋىي رەسىملەر ھاكىمجان گۈلىيېۋنىڭ، سوزلىرى ئا. ماخمۇتنىڭ.

ھەجۋىيات خەۋەرلىرى

ئالدىمىزدىكى شەنبە كۈنى جۇمھۇرىيەت سارىيىدا «توتىيا» ئۇيغۇر ناخشا - ئۇسسۇل ئانسامبلىنىڭ چوڭ كونسېرتى نامايىش قىلىنىدۇ. كونسېرتقا قەدەم تەشرىپ قىلىڭ. ئۇنىڭدا سىز رۇس، ئوزبەك، تاجىك، ئاۋغان، ئەرەپ، ئىران، ھىند، تۇرك، نېمىس، ئىنگلىس، قاتارلىق ئوتتۇز مىللەت ناخشا - ئۇسسۇللىرىنى كورۇپ، چوڭ مەنىۋىي ئوزۇق ئېلىش پۇرسىتىگە ئىگە بولىسىز.

«توتىيا» ئۇيغۇر ناخشا - ئۇسسۇل ئانسامبلىنىڭ بۇ كونسېرتنى كورمەي ئارماندا قالماڭ، ئەزىز قېرىنداش!

مەمۇرىيەت

* * *

يېقىندا بولۇپ ئوتكەن مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىنىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، جۇمھۇرىيىتىمىزدە جىنايەتچىلىك ئوتكەن ژىلغا سېلىشتۇرغاندا ئون بەش پائىز، ئۇنىڭغا قارشى كۈرەش قىلىۋاتقان ئىچكى ئىشلار خادىملىرىنىڭ ھەربىي ئۇنۋانلىرىنى كوتىرىش بولسا، ئوتتۇز پائىز ئوسكەن.

* * *

يېڭى ژىل ھارپىسىدا ياشلارنىڭ پىكرىنى توپلاش ۋە تەتقىق قىلىش مەركىزى بالاغەتكە يەتكەن 100 قىزغا: «تىجارەتچى، ھۈنەرۋەن، ئالىي مەلۇماتلىقلاردىن قايسىسىغا تۇرمۇشقا چىقىشنى خالايسىز؟» دېگەن سوئال بىلەن مۇراجىئەت قىلغان. ئۇنىڭغا تۇۋەندىكىچە: - تىجارەتچىلەرگە تۇرمۇشقا چىقىشنى خالايدىغانلار - 90 پائىزنى، ھۈنەرۋەنلەرگە - 10، ئالىي مەلۇماتلىقلارغا - 0 پائىزنى تەشكىل قىلغان.

يېڭى ژىل ھارپىسىدا 101 - ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ زالىدا ئالمۇتا ۋىلايىتى بويىچە بىر تۈركۈم تۇرمۇشى ناچار ئائىلىلەرنىڭ بالىلىرى ئۈچۈن خەيرىخاھلىق ئارچا بايرىمى بولۇپ ئۆتتى. ئۇنى قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئۇيغۇرلىرى مەدەنىيەت جەمىيىتىنىڭ ياشلار كېڭىشى، «ئالتاغ» ئۇيغۇرچە كورستىش پروگراممىسى، «ئىپارخان» پروديۇسسيورلىق مەركىزى ئۇيۇشتۇردى. ئىختىسادىي جەھەتتىن سۇلتانقورغان ۋە دۇرۇۋيا مەھەللىرىنىڭ ئۇيغۇر ياشلىرى ياردەم قىلدى. ئۇ كۈنى تەكلىپ قىلىنغان ئوتتۇزغا يېقىن بالىغا بىر تۈر قىشلىق كىيىم سوغات قىلىندى ۋە تاماق بېرىلدى.

سۈرەتلەردە: 1. باللارنىڭ تاماقلىنىۋاتقان پەيتى. 2. مەزكۇر ئارچا بايرىمغا ئىختىسادىي جەھەتتىن ياردەم قىلغان بىر توپ ياشلار.

پەيزۇللا ئەخمەتوۋ چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

ئىنتېرنېت (دۇنيا ئەخبارات تورى) خەۋەرلىرى (ئېرمانىيە)

شىنجاڭ كېلەركى ئەسىرنىڭ بېشىدا ئالدىغا ئۆتۈپ كېتىدۇ

(چوڭ سىن شى ئۈرۈمچى - (ئۈرۈمچى ئەخبارات ئاگېنتلىغى) 30- نويابىر لى دېخان خەۋىرى (ختايچىدىن) ياغما ئاتۇش تەرجىمىسى.

جۇڭگو شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ كاتىۋى ۋاڭ لېچۈەن ئالدىنقى كۈندىكى مۇخبىرلارنى كۈتۈۋېلىش ژىغىنىدا تولۇپ تاشقان ئىشەنچ بىلەن، كېيىنكى ئەسىرنىڭ دەسلەپكى 10 ژىلىدا، شىنجاڭ بۇرۇن تەرەققىي قىلغان رايونلاردىن ئېشىپ كېتىپ، كىشىلەرنىڭ كوز ئالدىدىدا يېڭى بىر قىياپەتتە نامايەن بولىدىغانلىغىنى ئىپادىلىدى. ۋاڭ مۇنداق دېدى: جۇڭگو ئىسلاھات قىلىش ۋە ئىشىكنى تاشقى دۇنياغا ئېچىۋېتىش ئارقىلىق ئېلىپ بارغان 20 ژىل مابەينىدا، شىنجاڭدا ئاسمان - زېمىننى ئاستىن - ئۈستۈن قىلغىدەك ئۆزگىرىشلەر بارلىققا كەلدى. نۆۋەتتە، 17 ملليوندىن ئارتۇق ئاھالىسى بار شىنجاڭنىڭ ئىختىسادى قۇۋۋىتى ئېشىپ، ئۆتكەن ژىل دولەت ئىچىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 100 مىللىارد خەلق پۇلىغا تەڭ بولۇپ، 1978- ژىلغا سېلىشتۇرغاندا 6 ھەسسە ئېشىپ كەتتى. مالىيە كىرىمى 10 مىللىاردتىن ئارتۇق بولۇپ، ئوخشاشلا ژۇقۇرقىغا سېلىشتۇرغاندا 14,5 ھەسسە ئېشىپ كەتتى. بۇ ژىل ئىختىساتنىڭ ئېشىش سۈرئىتى ... مولچەرلەنمەكتە. شىنجاڭنىڭ 20 ژىلدىن بۇيانقى ئىختىسادى تەرەققىياتى باشقا ... ئىختىسادى ئومۇمىي ... ئۆتكەن ژىلى 16.30 مىللىون توننىغا يەتتى ... ئومۇمىي مەھسۇلاتى 2 مىللىارد ... ئىشلەپچىقىرىش ... 2000- ژىلى خام نېفت مەھسۇلاتى 25 مىللىون توننىغا يېتىشى مۇمكىن. 1993- ژىلدىن باشلاپ ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي مەھسۇلاتى بىر سەكرەپ مەملەكەت بويىچە ئالدىنقى ئورۇنغا ئۆتكەن بولۇپ، بۇ ژىلقى ئومۇمىي مەھسۇلات 12 مىللىون توننىدىن ئېشىپ، پۈتۈن مەملەكەت ئومۇمىي مەھسۇلاتىنىڭ 3 تىن 1 قىسمىنى ئىگەللەيدۇ. شىنجاڭ نېفت ۋە تەبىي گازنى ئېچىش ئىشلەپچىقىرىشى، شىنجاڭنىڭ ئىختىسادى قۇرۇلۇشى ئۈچۈن ئىنتايىن زور ھەرىكەتلەندۈرگۈچى كۈچ بولۇپ، توۋەن ئېقىمدىكى سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ۋە باشقا ئىختىسادى قۇرۇلۇش ساھالىرىنى كۈچلۈك ئىلگىرى سۈردى. ۋاڭ تەكىتلەپ مۇنداق دېدى: كېيىنكى ئەسىرنىڭ دەسلۋىدە تەبىي گاز سانائىتى شىنجاڭ خەلق ئېگىلىگىنىڭ ئېشىشىدا ئاساسلىق نوقتا بولۇپ قالىدۇ، بەلكىم كېيىنكى ئەسىرنىڭ ئالدىنقى 10 ژىلىدا، شىنجاڭ جۇڭگونىڭ غەربىي شىمالى قىسمى بويىچە ئاساسلىق نېفت زاپاسى بازىسى بولىدۇ، دېدى ئۇ سوزىدە. شىنجاڭدىكى كەڭ كولەملىك ئاساسى ئوسكۈنىلەر قۇرۇلۇشىغا كەلگەندە، تېخىمۇ ھاياجانلىنىپ قىينى ئىچىگە پاتماي قالدى. بۇرۇن شىنجاڭ كىشىلەرگە ناھايىتى ژىراق بىلىنەتتى. چۈنكى تومۇر يول پەقەتلا تاغ رېلىسلىق لەن - شىن لىنىيەسى ئۈرۈمچىگە تۇتاشقان ئېدى. كېيىنچە ئىلگىرى كېيىن بولۇپ جەنۇبىي شىنجاڭ تومۇر يولىنىڭ شەرقىي قىسمى، شىمالى شىنجاڭ تومۇر يولى قۇرۇلۇپ، ئۈرۈمچى ... ستانسىيەسى بولىدىغان ... بىر سەكرەپ ... قاتناش مەركىزى ... قالدى. بىر نەچچە ژىل بۇرۇن شىنجاڭدا ... تاش يول يوق ئىدى. ھازىر بولسا تۇرپان، ئۈرۈمچى ... تاش يوللار ... دولەت ... ئۈرۈمچى - جۇڭگونىڭ ... ھازىر جۇڭگونىڭ 5 چوڭ سىرتقا قارىتا ئېچىۋېتىلگەن ھاۋا پورتىنىڭ بىرسى بولۇپ قالدى. ئۇ چۈر ئالاقىلىش ئۈسكۈنىلىرىمۇ كىشىنى چوچۇتكىدەك تېز سۈرئەتتە تەرەققىي قىلىۋاتىدۇ. پەقەت قىسقىغىنا بىر نەچچە ژىل ئىچىدىلا تېلېفون ئالاقىلىلىش قىسمىنى ھەل قىلىندى. بۇرۇن شىنجاڭدا ... ھازىر بولسا ئۈرۈمچىدە زامانىۋى ئىختىدارغا ئىگە كاپىتال چوڭ شەھەر بارلىققا كەلگەندىن سىرت يەنە بىر تۈركۈم پاكىزە ھەم جىرايلىق كىچىك شەھەرلەر ... قالدى. ۋاڭ لېچۈەن مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: شىنجاڭ جۇڭگونىڭ مەركىزى ۋە غەربىي رايونلىرى بويىچە ... رايونى. شىنجاڭ ھازىر دولەتنىڭ 21- ئەسىرنىڭ ئىقتىسادى ... قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. بۇ زېمىندىكى مول تەبىي بايلىق ۋە دەسلەپكى خام ماتېرىياللار بىر چوڭ ئۆزگىرىش ھاسىل قىلىدۇ. شىنجاڭنىڭ «ئالدىن چىققان قۇلاقتىن كېيىن چىققان موڭگۈز ئېشىپ كەتتى» كەبى مەنزىرىسى، كېيىنكى ئەسىرنىڭ دەسلەپكى 10 ژىلىدا كىشىلەرنىڭ كوز ئالدىدا نامايەن بولىدۇ.

تەھرىراتتىن:

ۋاڭ ئېيتقاندەك، «كېيىنكى ئەسىرنىڭ دەسلەپكى ئون ژىلىدا شىنجاڭ بۇرۇن تەرەققىي قىلغان رايونلاردىن ئېشىپ» كېتىشىنى تەسەۋۋۇر قىلىش تەس بولمىغاندەك، «بۇرۇن... كىشىلەرگە (ختايلارغا دېمەكچى - تەھرىرات ئىزاھى) ناھايىتى ژىراق» بىلىنىدىغان شىنجاڭنىڭ كوپ يوللۇق تومۇر يولغا ئىگە بولۇشى ختاي كەلگىندىلىرىنىڭ ھازىرقى 7 مىللىوندىن 70 مىللىونغا يېتىشىنىمۇ بايقاۋېلىش تەس ئەمەس. شۇنداقلا تومۇر يولنىڭ كوپىيىشى ختايلارغا ھوزۇر- ھالاۋەت، خەلقىمىزگە بالايى - ئاپەت ئېلىپ كېلىۋاتقانلىغى بۇگۈن خەلقى - ئالەمگە ئايان.

ئەگەر پەلەك چەرخى موشۇنداق ئايلىنىۋېرىدىكەن، خەلقىمىزنىڭ 21 ئەسىردە ئالتۇن تاۋاقلىق دېۋانىلىغىنى تېخىمۇ «گۈللەندۈرۈشى» ھېچ گەپ ئەمەس.

21 ئەسىرنىڭ ئەسىرى بولۇپ قالمايلى...

قىسقا خەۋەرلەر

خىتاي شپيونى ئۈستىدىن سوت بولدى

ئالمۇتىدا خىتاي شپيونى ئۈستىدىن سوت بولدى. ئۇنىڭغا مەتبۇئات ۋەكىللىرى كىرگۈزۈلمىدى. لېكىن خىتاي تىجارەتچىسىنىڭ بەش ژىلغا يېقىن ۋاقىتتىن بۇيان قازاقستاندا ياشىغانلىقى مەلۇم. ئۇنىڭ سودىدىكى ئىشلىرى كوڭۈلدىكىدەك بولمىغانلىقتىن، ئۇ كەسپىنى ئالماشتۇرۇپ مەخپىي ئەخبارات ژىغىش بىلەن شۇغۇللانغان. ھەربىي سوت ۋەكىلىنىڭ خەۋەر قىلىشىغا قارىغاندا، خىتاي شپيونى 10 ژىللىق تۈرمە جازاسىغا ھوكۇم قىلىنغان.

پارە ئېلىۋاتقان چېغىدا نەخ مەيداندا 207 ئادەم قولغا ئېلىنغان

«پارىخورلۇققا قارشى كۆرىشىش توغرىلىق» قانۇن كۈچكە كىرگەن كۈندىن باشلاپ ئىچكى ئىشلار مىنىسترلىگىنىڭ ئورگانلىرى تەرىپىدىن 173 قېتىم شەخسىي مەخسەتلەردە خىزمەت بابىدىن پايدىلىنىش ھادىسىسى پاش قىلىندى. لاۋازىملىق ۋاكالەتلىرىنى سۇيىستىمال قىلغان 140 فاكت، ساختا ھوججەتلەرنى تەييارلىغان 189 فاكت رويخەتكە ئېلىندى. ئىچكى ئىشلار مىنىسترلىگى تەرىپىدىن پارىخورلۇققا باغلىق 200 دىن ئوشۇق جىنائىي ئىش قوزغالدى ۋە سوت ئورگانلىرىغا ئەۋەتىلدى. پارە ئېلىۋاتقان چېغىدا نەخ مەيداندا 207 ئادەم قولغا ئېلىندى.

«تاموژنىدا بىر ژىل ئىشلەپ پۈتكۈل ئومۇرگە ئوزىنى تەمىنلەيدۇ...»

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى دولەت كىرىم مىنىسترلىگىنىڭ بىرىنچى ۋىتسى مىنىسترى مۇنداق دېگەن: «تاموژنا كومىتېتى دولەت كىرىم مىنىسترلىگىنىڭ قاتتىق نازارىتى ئاستىغا ئېلىنغاندىن بۇيان، بىيۇدژېتقا ھەر كۈنى چۈشىدىغان مەبلەغ 40 مىللىوندىن 110 مىللىون تەڭگىگە كوپەيدى. لېكىن بۇمۇ چەك ئەمەس. بۇ يەردە ئاددىي ھېساپ كورۇنۇپ تۇرىدۇ. ئىلگىرى ھەر كۈنى بىر مىللىون دوللارغا يېقىن مەبلەغ چەتكە كېتىپ قالاتتى. تاموژنىدا بوش ئورۇن يوق، تاموژنا ئورگانلىرىدا ئىشلەشنى خالىغۇچىلار خېلە ئۇزاق ۋاقىت نوۋەت كۈتىدۇ. تاموژنىدا بىر ژىل ئىشلەپ پۈتكۈل ئومۇرگە ئوزىنى تەمىنلەيدۇ.

قانۇنسىز جازالانغانلار ئاقلاندى

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ باش پروكۇراتۇرىسى ستالىن تۈزۈمى تەرىپىدىن 30- 40- ژىللىرى قانۇنسىز جازالانغان ئادەملەرگە نىسبەتەن ئادالەتلىكنى تەسلىگە كەلتۈرۈش بويىچە ئىشنى ئاخىرلاشتۇرۇش ئالدىدا تۇرىدۇ. ھازىرقى كۈنگە قەدەر پروكۇراتۇرا ئارخىۋلىرىدا 4 مىڭدىن ئوشۇق تېخى قارالمىغان ئىش بار. مىللىي پەرقى بويىچە قازاقستانغا زورلۇق بىلەن كوچۈرۈلگەن 190 مىڭ ئادەم ئاقلاندى. موشۇ كۈنلىرى 1986- ژىلى ئالمۇتىدا يۈز بەرگەن دېكابىر ۋاقەلىرىگە ئىشتىراك قىلغانلىقى ئۈچۈن قانۇنسىز جازالانغانلارنىڭ ھەممىسى ئاقلاندى.

جىنايەت قىلىش ئاسان، جازاسىنى تارتىشچۇ؟

مەلۇماتلارغا قارىغاندا، ھازىر جۇمھۇرىيىتىمىزدە 60 مىڭغا يېقىن جىنايەتچى مېھنەت بىلەن ئۆزگەرتىش كولونىيەلىرىدە، تۈرمىلەردە جازاسىنى ئوتۇمەكتە. 15 مىڭغا يېقىن ئادەم بولسا، تەركاۋ ئۈستىدە - قاماقخانىلاردا ياتماقتا. بۇ ژىلقى جىنايەت كودېكسىنىڭ كۈچكە كىرىشىگە بولا 24 مىڭ ئادەم تۈرمىدىن بوشىتىلسا، تورت مىڭ ئادەمنىڭ جازا مۇددىتى ئازايتىلغان.

تۈرمىدىكى تۇرمۇش ئەھۋالىنىڭ ناچارلىغىدىن سوتلانغانلار تۇرلۇك ئاغرىقلارغا گىرىپتار بولماقتا. بولۇپمۇ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا سىل كېسىلى كەڭ تارقالماقتا. ھازىر بۇ كېسەللىككە چېلىققانلار سانى 13 مىڭغا يەتكەن. شۇ ژىل بېشىدىن بۇيان سوتلانغانلارنىڭ ئىچىدىن 1290 ئادەم ئولگەن بولسا، ئۇنىڭ 962 سى سىل كېسىلى بىلەن ئاغرىپ ئولگەن. بۇنىڭغا دورا- دەرمەكنىڭ يېتىشمەسلىكى سەۋەپ بولماقتا. شۇ ژىلنىڭ توققۇز ئېيىدا سوتلانغانلار ئۈچۈن 71 مىڭ تەڭگىلىكلا دورا ئېلىنغان. ئەسلىدە جىنايەتچىنى تاماقلاندۇرۇش بىلەن سالامەتلىكى ئۈچۈن بىر كۈنگە 130 تەڭگە قىلىپ بەلگۈلەنگەن ئېكەن. ھازىرقى سەرىپلىنىۋاتقان پۇلى ئون بەش تەڭگىدىن ئاشمايدىكەن.

جىنايەت قىلىشنىڭ ئاسانلىغى، جازاسىنى تارتىشنىڭ دوزاق ئازاۋى ئىكەنلىكىنى ئوزىمىز بىلگەن ھالدا پەرزەنتلىرىمىزگە ئەسلىتىپ تۇرۇشنى ھېچ قاچان ئەستىن چىقىرىپ قويمايلى.

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044
ئېبەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 - قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى - قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەخبارات ۋە جەمىيەتلىك رازىمەنلىك مىنىسترلىگى.

تىراژى 1799
زاكاز 9298

تېلېفونلار: قوبۇلخانا - 59 - 84 - 33،
مەسئۇل كاتىپ - 01 - 92 - 33،
كاتىبات بولۇمى - 27 - 86 - 33، ئىجتىمائىي - سىياسىي بولۇمى 06 - 86 - 33
ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى - 81 - 86 - 33،
ئىختىسات بولۇمى 17 - 86 - 33.

«Йеңи хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.
Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4.

گېزىتىمىزدە ئېلان قىلىنغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ئەۋلاد كۇتۇپخانىسى
www.ewlad.org
www.uyghurkitap.com
لە. قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

1999
ژىل
16 - يانۋار
شەنبە
№2
(4115)

يېڭى ھايات

Йеңи һаят

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ قوشۇمچىسى 1970 - ژىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

مەركىزىي سايلام كومىسسىيەسىدىن ئېلىنغان مەلۇماتلار بويىچە، پرېزىدېنتلىققا نامزاتلار ئارىسىدىن نۇرسۇلتان نازارباييېۋ - 81,71 پائىز ئاۋاز توپلاپ، ئىشەنچلىك غالىبىيەت قازانغان. سېرىكبولسىن ئەبدىلدىن - 12,08، غانى قاسىموۋ - 4,72، ئېنگېلىس غابباسوۋ - 0,78 پائىز ئاۋازغا ئىگە بولغان.

خەلق ئۆزى ئىشەنگەن رەھبەرنى تاللاۋالدى

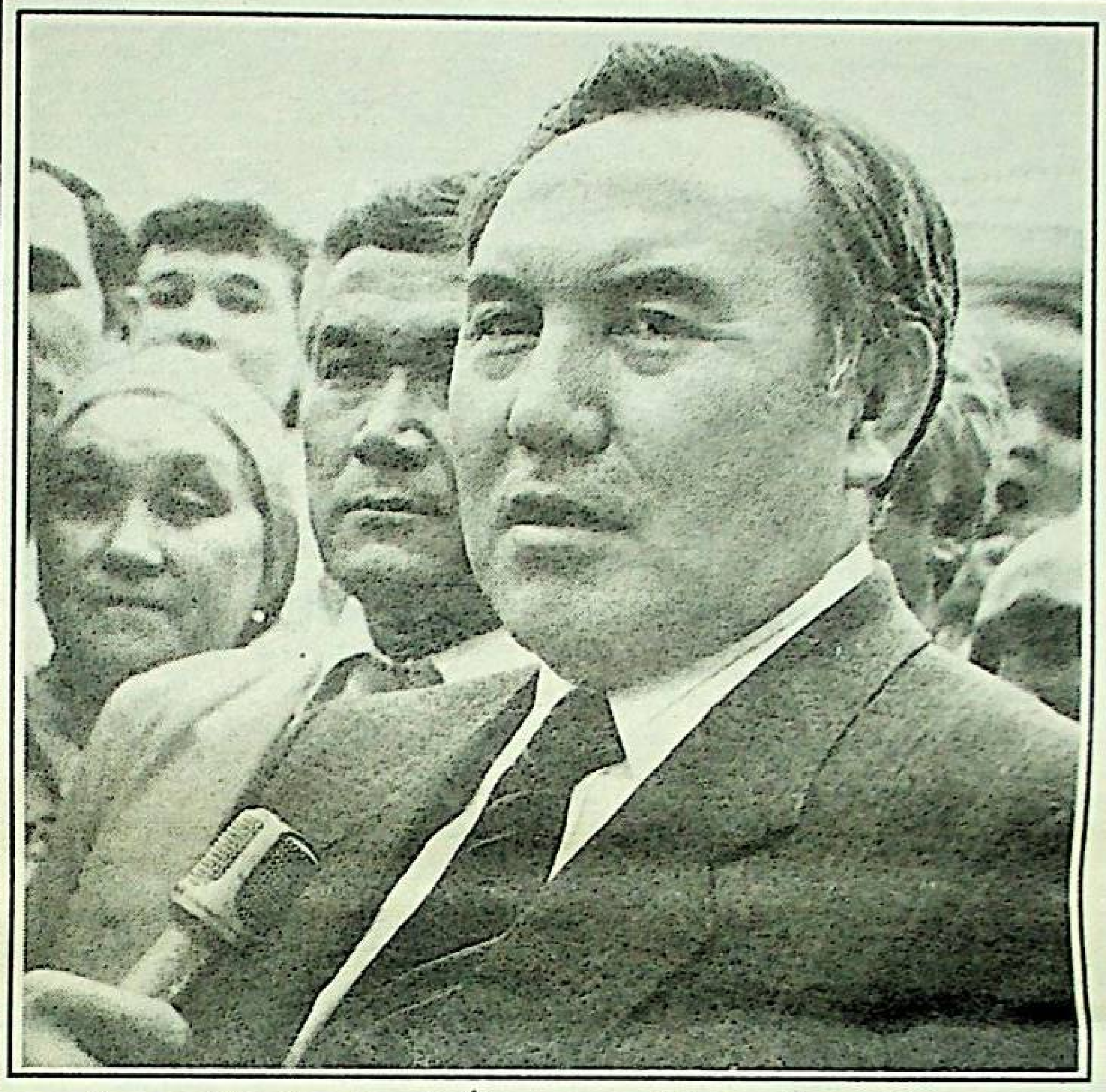

10 - يانۋار كۈنى قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى سايلىمى بولۇپ ئۆتتى. ئېلىمىز ھاياتىدىكى بۇ سىياسىي ۋەقە قازاقستاندا ئېلىپ بېرىلىۋاتقان كەڭ مىقياسلىق ئىسلاھاتلار بىلەن جەمىيىتىمىز ھاياتىنىڭ ھەممە ساھالىرىنى دېموكراتىيەلەشتۈرۈشكە قارىتىلغان يۆنىلىشلەرنى قوللاپ - قۇۋۋەتلەشنىڭ، قازاقستاندا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان يۈزدىن ئوشۇق مىللەتنىڭ ئۆز ئارا دوستلۇغى بىلەن جەمىيەتلىك رازىمەنلىكنىڭ قېلىپلاشقانلىغىنىڭ ۋە ئېلىمىزنىڭ كېلەچىگى ئۈچۈن بۈگۈن تاللاۋالغان يولۇمىزنىڭ توغرا ئىكەنلىگىنىڭ يارقىن ئىسپاتى بولدى.

مەركىزىي سايلام كومىسسىيەسىنىڭ مەلۇماتلىرى بويىچە، 7135285 قازاقستانلىق پرېزىدېنت سايلىمىغا قاتناشقان. بۇ سايلىغۇچىلارنىڭ ئومۇمىي سانىنىڭ 86,28 پائىزىنى تەشكىل قىلىدۇ.

ھە، ئېلىمىزدا دەسلەپكى قېتىم دېموكراتىيە تەلەپلىرىگە تولۇق جاۋاپ بېرىدىغان پرېزىدېنت سايلىمى ئۆتتى. ئۇنىڭدا ئېلىمىزنىڭ ھازىرقى پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييېۋ باشقا پرېزىدېنتلىققا نامزاتلارغا قارىغاندا كۆپ ئاۋازغا ئىگە بولۇپ، يەنە يەتتە ژىللىق مۇددەتكە قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى بولۇپ سايلاندى.

پرېزىدېنت سايلام ئۆتكەن كۈننىڭ ئەتىسى ئاستانا شەھىرىدە ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرى ۋەكىللىرى بىلەن مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىنى ئۆتكۈزۈپ، ئۇنىڭدا «خەلق ماڭا ئىشىنىپ مانداتىنى تاپشۇردى»، دەپ ئالاھىدە تەكىتلىدى. ئۇنىڭدا ن. نازارباييېۋ ئۆزىنى قوللاپ - قۇۋۋەتلىگەن خەلققە، سېرگېي تېرېشېنكو باشقۇرغان جەمىيەتلىك شتاب ئەزالىرىغا، سايلام ھارپىسىدىكى ئەھۋالنى ئاھالىگە ئۆز مەزمۇنىدە يەتكۈزۈپ تۇرۇشنىڭ ھوددىسىدىن شەرەپ بىلەن چىققان ژۇرنالىستلارغا، شۇنداقلا پرېزىدېنتلىققا نامزاتلارغا سەممىي مىننەتدارلىغىنى ئىزھار قىلدى.

شۇ كۈنى كەچقۇرۇنلىغى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييېۋ ئالمۇتىغا ئۇچۇپ كەلدى ۋە ئۆزىنىڭ پرېزىدېنت سايلىمىدا غالىپ چىقىش مۇناسىۋىتى بىلەن جۇمھۇرىيەت مەيدانىدا ئۆتكەن مىتىڭگىغا قاتناشتى. مىتىڭنى ئالمۇتا شەھىرىنىڭ ھاكىمى ۋىكتور خروپۇنوۋ ئاچتى. ژىغىلغان مىڭلىغان خەلق ئالدىدا قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ئاسقار ئاقايېۋ سۆزگە چىقىپ، قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ يېڭى پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييېۋقا شەرىق خەلقلىرىنىڭ كونا ئەنئەنىسى بويىچە ھاساتاياق سوغا قىلدى. مىتىڭدا ن. نازارباييېۋ قازاقستانلىقلارنىڭ ئۆزىگە بىلدۈرگەن چوڭ ئىشەنچىسىنى ئاقلايدىغانلىغىنى، كۆپ مىللەتلىك قازاقستان خەلقىنىڭ دوستلۇغىنى تېخىمۇ قەدىر تۇتىدىغانلىغىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى.

ئىبراھىم باراتوۋ.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ پەرمانى

1999 - ژىلنى ئەۋلاتلار بىرلىگى ۋە ۋارىسلىق ژىلى دەپ ئېلان قىلىش توغرىلىق

جامائەتچىلىكنىڭ پىكرى ۋە تەكلىپلىرىنى ھېساپقا ئېلىپ، ئەۋلاتلارنىڭ ئۆز ئارا ئالاقىسىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش ۋە قازاقستان خەلقىنىڭ بىرلىگىنى مۇستەھكەملەش مەخسىتىدە توختام قىلىمەن:

1. 1999 - ژىلى ئەۋلاتلار بىرلىگى ۋە ۋارىسلىق ژىلى دەپ ئېلان قىلىنسۇن.

2. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھۆكۈمىتى:

1) 1999 - ژىلنىڭ 15 - يانۋارىغىچە بولغان قەرەل ئىچىدە ئەۋلاتلار بىرلىگى ۋە ۋارىسلىق ژىلىنى ئۆتكۈزۈش بويىچە دۆلەت كومىسسىيەسىنى قۇرسۇن.

سىياسىي پارتىيەلەر، باشقىمۇ جەمىيەتلىك بىرلەشمىلەر، مىللىي مەدەنىيەت مەركەزلىرى، ئىجادىي ئىتتىپاقلار، دىنىي تەشكىلاتلار رەھبەرلىرىگە دۆلەت كومىسسىيەسى تەركىۋىگە كىرىش توغرىلىق تەكلىپنى بەرسۇن؛

ۋىلايەتلەر ۋە ئاستانا، ئالمۇتا شەھەرلىرىنىڭ ھاكىملىرىغا، مەركىزىي ئىجرائىي ئورگانلىرىنىڭ رەھبەرلىرىگە مۇشۇ خىلدىكى كومىسسىيەنى قۇرۇشنى تاپشۇرسۇن؛

2) 1999 - ژىلنىڭ 20 - يانۋارىغا قەدەر ئەۋلاتلار بىرلىگى ۋە ۋارىسلىق ژىلىنى ئۆتكۈزۈش بويىچە چارە - تەدبىرلەر پىلانىنى تەستىقلىسۇن؛

3) ئەۋلاتلار بىرلىگى ۋە ۋارىسلىق ژىلىغا باغلىق چارە - تەدبىرلەرنى مالىيە بىلەن تەمىنلەش قانۇندا بەلگۈلەنگەن تەرتىپتە ئەمەلگە ئاشۇرۇلسۇن؛

4) ئەۋلاتلار بىرلىگى ۋە ۋارىسلىق ژىلىنى ئۆتكۈزۈش دائىرىسىدە كۆزدە تۇتۇلغان چارە - تەدبىرلەرنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىنىڭ بېرىشىنى ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرىدا كەڭ ۋە ئۆز ۋاقتىدا يورۇتۇشنى تەمىنلىسۇن؛

5) ئەۋلاتلار بىرلىگى ۋە ۋارىسلىق ژىلىنى ئۆتكۈزۈش بويىچە دۆلەت كومىسسىيەسىگە ئومۇم مىللىي رازىمەنلىك ۋە سىياسىي تەقىپ قۇربانلىرىنى خاتىرىلەش، خەلق بىرلىگى ۋە مىللىي تارىخ ژىللىرىدا ۋۇجۇدقا كەلگەن ئىشلارنى بۈگۈنكى كۈنىمۇ داۋاملاشتۇرۇشنى ۋەكىللىسۇن.

3. مەزكۇر پەرمان ئېلان قىلىنغان كۈنىدىن باشلاپ كۈچكە كىرىدۇ.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ
پرېزىدېنتى ن. نازارباييېۋ
ئاستانا، 1998 - ژىل، 30 - دېكابىر.

پرېزىدېنتنىڭ خىزمەتكە كىرىشىش مەراسىمى 20 - يانۋاردا ئۆتكۈزۈلىدۇ

قايتا سايلانغان جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييېۋنىڭ خىزمەتكە كىرىشىش مەراسىمىنى ئۆتكۈزۈش بويىچە كومىسسىيەنىڭ رەئىسى باش مىنىستىر نۇرلان بالغىمباييېۋ 12 - يانۋار كۈنى ئالمۇتىدا مەزكۇر كومىسسىيەنىڭ دەسلەپكى مەجلىسىنى ئۆتكۈزدى.

باش مىنىستىر مەتبۇئات خىزمىتىنىڭ خەۋەر قىلىشىچە، ئۇنىڭدا 20 - يانۋار كۈنى ئاستانادا ئۆتكۈزۈلىدىغان پرېزىدېنتنىڭ ئۆز خىزمىتىگە كىرىشىش مەراسىمىنى ئۆتكۈزۈشنىڭ ھەر خىل مەسىلىلىرى مۇھاكىمە قىلىندى. كومىسسىيە بۇ مەراسىمنى خەلق ئەنئەنىسىنى ۋە غەرىپنىڭ، تەرەققىي ئەتكەن دۆلەتلەرنىڭ تەجرىبىسىنى ھېساپقا ئالغان ھالدا، تەنتەنىلىك تۈردە ئۆتكۈزۈشنى قارار قىلدى.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كۆڭلىنىشى ئۈچۈن ئاۋاز بەردۇق

10 - يانۋار يەكشەنبە كۈنى ئەتكەنلىكى پرېزىدېنت سايلىمىغا قاتنىشىش ئۈچۈن ئالمۇتا شەھىرى ئەۋېزوۋ ناھىيەسى دۇرۇژبا مەھەللىسىدىكى 75 - سايلام ئۇچاستكىسىغا كەلسەم، بۇ يەردە خۇددى بايراملاردىكىدەك كەيپىيات ھۆكۈم سۈرمەكتە ئىدى. رادىئو كانىيىدىن شوخ ئۇيغۇر ناخشىلىرى ياڭراۋاتاتتى. ئا. روزباقىيېۋ نامىدىكى 153 - ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىگە جايلاشقان 75 - سايلام ئۇچاستكىسىدا ئىش قىزغىن كېتىپ بارماقتا ئىدى. يۇرتداشلىرىم قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتىنى سايلاش ئۈچۈن توپ - توپ بولۇپ سايلام ئۇچاستكىسىغا كېلىشمەكتە.

مەن مۇيەسسەرەت، ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ ۋېتېرانى ئابدۇراخمان ئاموتوۋنىڭ كىمگە ئاۋاز بەرگەنلىگىگە قىزىقتىم.

- جۇمھۇرىيەتنىڭ ھازىرقى پرېزىدېنتى ئۆز پەرمانى بىلەن 1999 - ژىلنى «ئەۋلاتلار بىرلىگى ۋە ۋارىسلىق ژىلى» دەپ ئېلان قىلدى. دۆلەت رەھبىرى ھەر ژىلغا بىر ئالاھىدە رەمىز بېرىپ ئۆتكۈزۈشنى قائىدىگە ئايلاندۇرغان. مەسىلەن، 1997 - ژىلى «سىياسىي تەقىپلەش قۇربانلىرىنى خاتىرىلەش ژىلى»، 1998 - ژىل بولسا «خەلق بىرلىگى ۋە مىللىي تارىخ ژىلى» بەلگۈسى ئاستىدا كۆپلىگەن ئەستە قالارلىق، ئەجداتلىرىمىز روھىنى خوشال قىلىدىغان چارە - تەدبىرلەر ئۆتكۈزۈلدى، بۇ ياش ئەۋلاتنى ۋەتەنپەرۋەرلىك، ئىنسانپەرۋەرلىك روھىدا تەربىيەلەشتىمۇ مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

سىناقتىن ئۆتكەن ئەۋرىشىم سىياسەتچى نۇرسۇلتان نازارباييېۋ قازاقستاننىڭ مۇستەقىل تەرەققىيات ژىللىرى ئىچىدە چوڭ ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي ئىسلاھاتلارنى ئەمەلگە ئاشۇردى. ئەندى ئۇ ئۆزى باشلىغان ئىشنى داۋاملاشتۇرۇشى كېرەك. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈن مەن مۇستەقىل قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ تېخىمۇ كۆللىنىشى ئۈچۈن نۇرسۇلتان نازارباييېۋقا ئاۋاز بەردىم، - دېدى ۋېتېران.

يادىكار سابىتىي.

* * *

جۇمھۇرىيەت ھاياتىدىكى چوڭ سىياسىي ئەھمىيەتكە ئىگە قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ سايلىمى ئالمۇتا شەھىرىدىكى ئالمالىق ناھىيەسىنىڭ كاكارىن كوچىسىدىكى «كىتاپ» بىرلەشمىسىنىڭ بىناسىغا ئورۇنلاشقان 6 - سايلام ئۇچاستكىسىدىمۇ مۇۋاپپەقىيەتلىك ئۆتكۈزۈلدى.

بىرلەشمىنىڭ كەڭ زالى خۇددى بايرام كۈنلىرىدىكىدەك بېزەندۈرۈلگەن. بىز سايلام ئۇچاستكىسىنىڭ كومىسسىيە رەئىسى مۇساغالى مىگدىغالىيېۋتىن سايلىغۇچىلارنىڭ كىم ئۈچۈن كۆپرەك ئاۋاز بەرگەنلىكى ھەققىدە سورىغىنىمىزدا ئۇ:

- مەزكۇر 6 - سايلام ئۇچاستكىسىغا قاراشلىق - ژاروكوۋ، كاكارىن، ئومىرزاقوۋا، ئا. روزباقىيېۋ كوچىلىرىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان 2660 ئائىلىدىكى سايلىغۇچىلارنىڭ 85 پائىزى ئۇچاستكىسىغا كېلىپ، ئۆزلىرىنىڭ خالىغان نامزاتلىرىغا ئاۋاز بەردى. سايلىغۇچىلارنىڭ 70 پائىزى ھازىرقى جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان ئەبىش ئوغلى نازارباييېۋقا ئاۋاز بەردى، - دېدى.

يالقۇن سەمەدىي.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ باش مۇھەررىرى ي. ئازاماتوۋقا

ھۆرمەتلىك يولداش ئابدۇقادىر ئوغلى! سىزنى ۋە سىز ئارقىلىق بارلىق كەسپداشلىرىڭىزنى قەدەم تەشرىپ قىلغان 1999 - ژىل بىلەن سەممىي تەبرىكلەيمەن. يېڭى ژىلدا سىزگە، سىزنىڭ ئائىلىڭىزگە ۋە كەسپداشلىرىڭىزغا ساغلام - سالامەتلىك بەخت ۋە مۇۋاپپەقىيەتلەر تىلەيمەن.

نۇرسۇلتان نازارباييېۋ.

كېلىۋاتقان روزا ھېيتىڭلار مۇبارەك بولسۇن، ئەھلى مۇسۇلمانلار!

رامازان ئېيىنىڭ شاراپىتى

ھەممىگە مەلۇمكى، رامازان ئېيى باشقا ئايلارغا قارىغاندا، ئاللا تائالا تەرىپىدىن ئاللاھدە ئۇلۇق، خەيرى بەرىكەتلىك قىلىپ بەلگۈلىگەن. شۇڭلاشقا مۇسۇلمانلار نەزىرىدىمۇ بۇ ئەڭ ئۇلۇق ئايدۇر. شۇنداقلا ئىسلام دىنىدا قولغا كەلگەن بۈيۈك غەلىبىلەر ۋە كۆپلىگەن ياخشى ئىشلار موشۇ ئايدا ئەمەلگە ئاشقان.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامغا دەسلەپكى ۋەھىنىڭ كېلىشىگە باغلىق قۇرئان ئايەتلىرىنىڭ نازىل بولۇشقا باشلىنىشى، مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ مەككىدىكى ھىرا غارىدا ئۆزى يالغۇز ھالدا ئاللاغا ئىبادەت قىلىشقا كىرىشىشى رامازان ئېيىنىڭ 21 - كۈنى يۈز بەرگەن. بۇ مىلادىيەنىڭ 610 - ژىلى، ئاۋغۇست ئېيىنىڭ 10 - كۈنىگە توغرا كېلىدۇ.

ئىسلام دىنىنى تىكلەشتىكى مەشھۇر غازات (بەدىر غازاتى) ھىجرىيەنىڭ 2 - ژىلى، رامازان ئېيىنىڭ 17 - كۈنى بولغان. بۇ غازاتتا مۇسۇلمانلار دۈشمەنلىرى ئۈستىدىن چوڭ غەلبە قازانغان. شۇنداقلا ئىسلام دىنىنىڭ پۈتۈنلىنىشى ۋە مەككىنىڭ فەتھى قىلىنىشىدىن ئىبارەت تارىختىكى ئەڭ بۈيۈك مۇۋاپپىقىيەت ھىجرىيەنىڭ 8 - ژىلى، رامازان ئېيىنىڭ 18 - كۈنى ئەمەلگە ئاشقان. مىڭ ئايدىن خەيرلىك ھېساپلىنىدىغان قەدىر كېچىسىمۇ رامازان ئېيىغا بەلگۈلەنگەن. رامازان ئېيىنىڭ شاراپىتى توغرىلىق مۇنداق مىساللارنى كۆپلەپ كەلتۈرۈشكە بولىدۇ.

رامازان ئېيىنىڭ ئۇلۇقلىقى ھەققىدە سۆز قىلغىنىمىزدا، بۇ ئايدا يۈز بەرگەن چوڭ غازاتلار قەھرىمانلىرىنىڭ بىرى بولغان ئاسىم ئىبنى سابىت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ نامىنى ئاللاھدە خاتىرلەپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ. ئۇ توغرىلىق «كىمكى ئۇرۇشسا ئاسىم ئىبنى سابىت ئۇرۇشقاندەك ئۇرۇشسۇن» (ھەدىس شەرىف) دېيىلىدىغانلىقى ئۇنىڭ ھەقىقىي قەھرىمانلىغىنى ئىپادىلەيدۇ.

مەككە مۇشرىكلىرى بەدىر غازاتىدا مۇسۇلمانلار تەرىپىدىن يېڭىلگىنىدىن كېيىن ئۇنىڭدا ئۆلگەن باللىرى، ئاتىلىرى، ئۇرۇق-تۇققان قېرىنداشلىرى ئۈچۈن ئىنتىقام ئېلىش مەخسىتىدە قارشى ھۇجۇمغا چىقىدۇ. ئۇنىڭغا قۇرەيش مۇشرىكلىرىنىڭ ھەممىسى، ھەتتا ئاياللارمۇ بىر جەم بولۇپ قاتنىشىدۇ. ئاياللار مەككە قوشۇنىنىڭ ئارقىسىدىن ژۈرۈپ، ئۇلارنى غازاتتا ئىلگىرلەشكە ۋە كەينىگە قايتماسلىققا دەۋەت قىلىدۇ. غازاتقا چىققان مۇشرىك ئاياللاردىن ھىند، رەپتە، سولافە قاتارلىق مەشھۇر ئاياللارمۇ بار ئىدى. غازات باشلاندى. ھىند باشچىلىغىدىكى ئاياللار قوشۇنى غازاتچىلىرىنىڭ كەينىدە تۇرۇپ، داپلارنى داراڭلىتىپ:

ئىلگىرلىسەڭلار سىلەرگە ھازىرلايمىز گۈلدەستە،
ئەگەر چېكىنسەڭلار سىلەرگە ھەممىمىز غەزەپتە.

دېگەن غەزەللەرنى ئوقۇش ئارقىلىق ئەرلەرنى غازاتتا چىدام كۆرسىتىشكە ئۈندەيتتى. غازاتمۇ ئاخىرلاشتى. ئۇنىڭ غەلبىسى مۇشرىكلار تەرەپكە مەنسۇپ بولدى. بۇ غەلبىدىن مۇشرىكلارنىڭ ئاياللىرى خوشاللىقلىرىنى ئىزھار قىلىشىپ، داپلارنى چېلىپ، ئۇسسۇل، ناخشىلارنى ئېيتىپ، ئويناشقا باشلىدى. ئاندىن كېيىن ئۇلار مۇسۇلمان شېھىدلىرىنىڭ كۆزلىرىنى ئويۇش، بۇرۇن، قۇلاقلىرىنى كېسىش قاتارلىق ۋەھشىلىك ھەرىكەتلىرىنى قىلىشقا ئۆتتى. ئۇلار ھەددىدىن ئېشىپ، كېسىۋالغان بۇرۇن، قۇلاقلارنى بويىنلىرىغا ئېسىۋېلىشتى. سولافە غازاتقا قاتناشقان ئېرى ۋە باللىرىنى ئىزدەشكە كىرىشتى. شۇندا ئېرى ۋە ئىككى ئوغلىنىڭ جەسەتلىرىنى تېپىپ، ئاخىرى قاتتىق جاراھەتلىنىپ ياتقان كىچىك ئوغلىنىڭ يېنىغا كەلگىنىدە، ئۇ - بىزنى ئۆلتۈرگەن ئاسىم ئىبنى سابىت، - دەپ ئۈن قاتتىندە، ئۆمۈ جان ئۈزدى.

سولافە قاتتىق غەزەپكە بوغۇلۇپ، لات، ئۇززا بۇتلىرىغا قەسەمياد قىلىپ، ئاسىمنى تۇتۇپ، ئۇنىڭ بېشىنى قەدەھ قىلىپ ھاراق ئىچىشكە بەل باغلىدى. ئاسىمنى ئۆلتۈرۈپ، ئۇنىڭ بېشىنى ئېلىپ كەلگەن كىشىگە مال - دۇنيادىن قانچىلىك خالىسا، شۇنچىلىك بېرىدىغانلىقىنى ئېلان قىلدى. بۇ خەۋەر تارقالغاندا مۇشرىكلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ ئاسىمنى ئۆلتۈرۈپ، كۆپ مال - دۇنياغا ئېگە بولۇش ئارزۇسى ئاشتى.

مۇسۇلمانلار مەدىنىگە قايتقاندىن كېيىن بۇ غازاتتا شېھىد بولغانلارنىڭ روھلىرىنى خاتىرلەپ، باتۇرلۇق كۆرسەتكەنلەرنى مەدھىيىلىدى. شۇ ئاندا ئۇلار ئاسىم ئىبنى سابىتنىڭ كۆرسەتكەن قەھرىمانلىغى توغرىلىق سۆز قىلىپ تۇرغىنىدا، بىرسى ئەلەيھىسسالامنىڭ بەدىر غازاتىغا چىقىشتىن بۇرۇن بىزدىن قانداق غازات قىلىدىغانلىغىمىز ھەققىدە سورىغىنىدا، ئاسىم ئىبنى سابىت ئوقياسىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ، - دۈشمەنلەر ئەگەر يۈز گەز ئۇزاقلىقتا بولسا ئۇنى ئوقيا بىلەن، ئۇنىڭدىن يېقىندا بولسا قىلىچ بىلەن ئۆلتۈرىمەن، - دېگەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: - ئۇرۇش - غازات ئەينە شۇنداق بولىدۇ. كىمكى ئۇرۇشسا ئاسىم ئىبنى سابىت ئۇرۇشقاندەك ئۇرۇشسۇن، - دېگەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالدىڭلارمۇ» دەيدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇيرۇغى بىلەن بىر نەچچىلىگەن ساھابىلىرى چارلاش گۇرۇپپىسى تەركىۋىدە مەككىگە يېقىن بىر جايغا كېلىدۇ. بۇ جايدىكى ھوزەيل قەبىلىسىنىڭ ئادەملىرى ئۇلارنى بايقاپ قېلىپ، ئەتراپىنى قورشاۋېلىپ ئۇلارغا «سىلەر بىزگە تەڭ كېلەلمەيسىلەر، ياخشىلىقچە تەسلىم بولۇڭلار! ئەگەر بۇ بۇيرۇغىمىزنى ئورۇنلىساڭلار بىز سىلەرگە يامانلىق قىلمايمىز» دەيدۇ. شۇ ۋاقىتتا چارلاش گۇرۇپپىسى بىر - بىرىگە قارىشىپ، مەسلىھەت سورىشقاندەك قىياپەتتە تۇرىشىدۇ. ئاسىم ئىبنى سابىت بولسا قەددىنى روسلاپ تۇرۇپ «مەن مۇشرىكلارنىڭ ۋەدىسىگە ئىشەنمەيمەن» دەپ قىلىچىنى يالىڭاچلاپ جەڭگە كىرىدۇ. لېكىن كۈچ جەھەتتىن غالىپ دۈشمەنلەرگە تەڭ كېلەلمەي، جەڭدە شېھىد بولىدۇ. ئارقىدىن باشقا ئۇنىڭ سەپداش ساھابىلىرىمۇ ۋەھشىلەرچە ئۆلتۈرۈلىدۇ. ھوزەيللەر دەسلەپتە ئاسىم ئىبنى سابىتنىڭ جەسەدىنى بايقىماي قالغان بولسىمۇ كېيىن ئۇنى تونۇپ قېلىپ، ئۇنىڭ بېشىنى كېسىپ ئېلىش ئارقىلىق سولافەگە تاپشۇرۇپ، مال - دۇنياغا غەرىق بولىدىغانلىغىنى ئويلىشىپ خوشال بولۇشىدۇ. لېكىن تاڭ ئېتىشى بىلەنلا قاتتىق يامغۇر يېغىپ، ئاندىن چوڭ سەل كېلىپ، ئاسىمنىڭ جەسەدى بۇ سەل بىلەن كۆزدىن غايىپ بولىدۇ. ئاسىم ئىبنى سابىت شېھىد بولۇش ئالدىدىكى دەملىرىدە «ئىيە ئاللا، سەن ئاتا قىلغان دىنىمىزنى قوغداش يولىدا غازات قىلدىم. جەسەدىمنى دۈشمەنلىرىمنىڭ قولىغا چۈشەرمىگىن» دەپ سورىغان ئىدى. ئاللا ئۇنىڭ ئىلتىجاسىنى ئىجابەت قىلغانلىقى نەتىجىسىدە ئۇنىڭ جەسەدى خورلانمىغان.

مۇھەممەت يۇسۇپ.

ئىنسان ۋە ئىمان

«ئاللا تائالا تىلىگىمىزنى ئىجاۋەت ئەتكەي»

ئۆتكەن يەكشەنبە كۈنى ئالمۇتا شەھىرى دىرۇژبا مەھەللىسىنىڭ مەسچىتىدە ئۇلۇق رامازان ئېيى مۇناسىۋىتى بىلەن قۇرئان كەرىم خەتمە قىلىندى. ئەينە شۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەسچىت ئىمامى ئابباس قارى ھاجىم تۆۋەندىكىلەرنى سۆزلەپ بەردى:

- ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋە رەخمەتۇللاھۇ ۋە بەرەكاتىھۇ! مانا مەسچىتىمىزدە قۇرئان كەرىمنى تەرەۋىھچىسى ئوقۇش باشلىنىپ بۈگۈن دۇئا تەكبىر بىلەن تامام قىلىندى. قۇرئان كەرىم ئاللا تائالا تەرىپىدىن پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق ئاللاغا ئىشىنىدىغان مومىن مۇسۇلمانلارنى ھەقىقەت، ئادالەت يولىغا باشلاشقا، يەنى ئاللانى تونۇشقا، ئاللانىڭ راسۇلىغا (ئەلچىسىگە) بويسۇنۇشقا بۇيرۇيدىغان بىر نۇر مەشئەلدۇر. مەسىلەن، قۇرئان كەرىمدە شۇنداق بىر ئايەت بار: «ئەئۇزۇ بىللاھى مىنەش شەيتانىر رەجىم. ۋەئەتىئۇللا ۋەئەتىئو راسۇلى ۋە ئۇللى ئەمرى مىنكۇم». بۇ ئاللاغا بويى سۇنۇڭلار، ئاللا ئەۋەتكەن پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىڭلار، ئۆزەڭلارنىڭ ئىچىدىن چىققان ئىش باشقۇرغۇچىلارغا (رەھبەرلەرگە) بويى سۇنۇڭلار، دېگەن سوزدۇر. ئەگەر بىرەۋ ئىش ئۈستىدە ئىختىلاپ پەيدا بولسا، ئاللاغا ۋە ئاللانىڭ راسۇلىغا مۇراجەت قىلىڭلار، يەنى ئاللاغا دېگەن قۇرئان كەرىم بويىچە، راسۇلىغا دېگەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىس شەرىفى بويىچە ئىش قىلىڭلار، دېگەن مەنانى بىلدۇرىدۇ.

ئەينە شۇ ئۇلۇق قۇرئان كەرىم بىزنىڭ مەسچىتىمىزدە خاسىيەتلىك رامازان كۈنلىرىدە ئوقۇپ تاماملاندى. مەھەللىمىزدىن، باشقىمۇ مەھەللەردىن يۈزلىگەن ئادەملەر كېلىپ بۇ مەراسىمغا داخىل بولدى. قۇرئان كەرىم شۇنچىلىك ئۇلۇقكى، پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: «قۇرئان كەرىم تولۇق ئوقۇلغان يەردە قۇرئان كەرىمنىڭ شاراپىتىدىن بەزى بىر بالايى - قازالاردىن ئاللا ساقلايدۇ، يەنى بالا قازالارنى ئاللا دەپىئە قىلىدۇ» دېگەن.

مەسچىتىمىزدە قۇرئان كەرىم ئوقۇپ تاماملىنىپ، ئاخىرىدا بولغان دۇئالاردا بىز ئاللا تائالادىن ئۆزىمىزنىڭ تەلەيلىرىمىزنى، ئۈمۈتلىرىمىزنى تىلىدۇق. بىزنىڭ ئانا ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاندا مەزلۇم خەلقىمىز ئۆز ۋەتىنىدە، ئۆز زېمىنىدا مۇساپىر، نامرات ياشىماقتا، ھەر قانداق ئەركىن پائالىيەت ئېلىپ بېرىشتىن مەھرۇم. بىزنىڭ دىنىي قېرىنداشلىرىمىز قازاق، ئۆزبەك، قىرغىزلار ئىستىقلالىيەتكە ئېرىشتى. ئۇلۇق ئاللانىڭ بىزگىمۇ ھۆررىيەت كۈنلىرىنى يېقىنلاشتۇرىشىنى، ئۆزىمىزنىڭ مۇستەقىل دىيارىمىزدا ئاللاغا ئىبادەت قىلىشنى نەسىپ ئەيلىشىنى تىلەيمىز. دىن ئۈچۈن، ئانا ۋەتىنىمىزنىڭ مۇستەقىللىغى ئۈچۈن ئازاپ چېكىۋاتقان مۇجاھىتلىرىمىزگە نۇسرەت تىلەيمىز. ئاللا تائالا تىلىگىمىزنى ئىجابەت ئەتكەي، ئامىن!

پەيغەمبىرىمىز: «ھۇببىل ۋەتەن مىنەل ئىمان»، يەنى «ۋەتەننى سۆيۈش ئىمان جۈملىسىدىندۇر» دېگەن. بۇ، دېمەك، ۋەتەننى سۆيمىگەن ئادەمدە ئىمان بولمايدۇ. دېمەك، بىز بولۇپمۇ ياشلىرىمىزنى ئىمان - ئېتىقادلىق تەربىيىلىشىمىز كېرەك. ئەينە شۇنداق بولغاندا بىز كېلەچەكتىن ئۈمۈت قىلىشىمىز مۇمكىن.

يادىكار سابىتىي.

غەزنىي

ئۆلگەن بىلەن ئۆلمەس

قايۇجانلىق جاھانغا كەلسە ئاخىر ئۆلمەستىن قالمەس،
ئىرىكلىكتە خالايىق بىر - بىرىن قەدرىنى بىلمەس.
ھەجەپ ماتەمسىرا دۇنيا ئېرۇر پايانى يوق بىلسەم،
كى سەن دۇنياغا مەغرۇر بولمىغىن ھەرگىز ۋاپا قىلمەس.
ئايىغىڭ ئاستىدا. ياقىن ھەممە خاك ئىچرە پىنھاندۇر،
مەنمۇ شۇنداق بولۇرمەن دەپ سېنىڭ بىر يادىڭغا كەلمەس.
لەھەت ئىچرە ياتۇرسەن يازۇ- قىش ئۆتكىنىن بىلمەي،
ئوغۇل - قىز، يارۇ- دوستۇڭ بىر كېلىپ سەندىن خەۋەر ئالمەس.
بىل ئۆلگەن سوڭ پەرزەنتلىرىڭ مىلكىڭنى ئالغايلەر،
سېنىڭ ھالىڭ نېچۇك كەچكەي قارا يەر ئاستىدا بىلمەس.
ئۆلۈم ياشۇ - قېرى، شاھۇ - گادالارغا باراۋەردۇر،
بىلىڭ جان ئالغۇچى ئەلنى كوزىگە زەررىچە ئىلمەس.
بۇ بەش كۈنلىك ئۆمۈرگە جايۇ - مەنزىل كېرەكمەستۇر،
ئۆلۈمنى ئويلىغان ئادەم بۇ دۇنياغا نەزەر سالمەس.
جەھەننەم ئاتەشى ۋە گور ئازابىن ئويلىغان ئادەم،
سىراتىل مۇستەقىمدىن ئۆتمەكۈنچە ژىغلىغاي، كۈلمەس.
غەزنىي ئاخىرەتكە ھەر كىشى ئىمان بىلەن بارسا،
ئەشۇ يەردە ئۇنى سەن بىلگىنكى، ئۆلگەن بىلەن ئۆلمەس.

ئىزاھەت:
20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئالەمدىن ئۆتكەن قوقەنتلىك شائىرنىڭ ئۇشبۇ شېئىرىنى تەرجىمە قىلىش جەريانىدا، قاپىيەلەر بۇزۇلۇپ كەتمەسلىگى ئۈچۈن ئەسلى مەتنى ساقلاپ قېلىندى.

باردۇر

جاھان بېۋاپادىن ئاخىر بىر كۈن كېتەر باردۇر،
بۇ دۇنيا رابات ھەر كىم قونۇپ بىر - بىر ئۆتەر باردۇر.

ئىشەنمە باغۇ - راغۇ، مالۇ - مولكىڭ، تەختى - بەختىڭگە،
قۇياشتىن ئىبرەت ئالغىن تۇرماستىن ئاخىر پاتار باردۇر.

ئەگەر مىڭ ژىل ئۆمۈر كورسەڭ، جاھانغا پادىشا بولساڭ،
بولۇپ خاك ئاخىر كورنىڭ ئىچىدە ياتار باردۇر.

ئىبادەت قىلغىن تەڭرىگە دائىم ئۇخلىماي تۈنلەر،
ئىمانىڭنى سالامەت قىلماققا كوپ خەتەر باردۇر.

ژىگىتلىك گەشتىنى سۈرگىن، قېرىپ تائەت قىلۇرسەن دەپ،
سوۋابىڭغا خۇدا مۇھتاج ئەمەس دەپ ئۆكتەر باردۇر.

غەزنىي بەندىلىكتە بەس ژۈرەرسەن نەچچە بىر غاپىل،
كارامەت ئېگىسى ئاللا، ئىش، سىرىڭنى پۈتەر باردۇر.

ئىنكاس

پىكرىمىز مۇۋاپىق تېپىلسا...

«ئالتاغ» ئۇيغۇرچە كورسىتىشلەر پروگراممىسىدا بېرىلىپ تۇرىدىغان خەلقىمىزنىڭ مەدەنىيىتى، سەنئىتى توغرىسىدىكى كورسىتىشلەرنى بىز زوقمەنلىك بىلەن كۆرۈپ كېلىۋاتىمىز. لېكىن بەزىدە ئۇنىڭدا كۆڭۈلدىن چىقمايدىغان كورسىتىشلەرنىڭمۇ ئورۇن ئېلىپ قالىدىغانلىغىنى ئېيتىپ ئۆتۈش ئارتۇق بولماس. ئەگەر ئىپتىماقچى پىكرىمىز مۇۋاپىق تېپىلسا، كەلگۈسىدىكى ئۇلارنىڭ ئىشىدا دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلە بولۇپ قالار.

يېقىندا «دەم ئال» دەپ ئاتىلىدىغان يېڭى پروگراممىسىنى كورۇپ ئولتىرىپ شۇنداق پىكىرگە كەلدۇق. ئۇ يېرىم سائاتلىق پروگراممىدا دەسلەپ «چەمبەر» (ستروتنىي نېكپاۋ) ئانسامبلىنىڭ ئىش پائالىيىتى ھەققىدە سىز بولۇپ، ئانسامبل رەھبىرى ۋە ئۇنىڭ ئەزالىرى بىلەن سوھبەت ژۈرگۈزۈلگەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ بىر نەچچە ناخشىلىرى بېرىلدى. شۇندا بۇ كورسىتىش بىزدە باشقىچە تەسىرات ھاسىل قىلدى. سەۋەۋى، ئۇنى ئېلىپ بېرىۋاتقان ياش ژۇرنالىست ئانسامبلدا ئىسكرىپكا چالىدىغان سۆيتا ناملىق قىز بىلەن رۇس تىلىدا سوھبەت ژۈرگۈزۈش ئارقىلىق كورسىتىشنى ئېلىپ بارغانلىغى ئۈچۈن ئۇ پۈتۈنلەي رۇس تىلىدا بېرىلىدىغان كورسىتىشكە ئايلىنىپ كەتتى. بىزدە شۇندا بارى - يوقى بىر سائاتلا بېرىلىدىغان ئۇيغۇر تىلىدىكى پروگراممىمىزنى بارا - بارا رۇس تىلىغا ئايلاندۇرۇۋېتىدىغانغا ئوتتۇقمۇ نېمە، دېگەن ئەندىشىلىك ئوي تۇغۇلدى.

جۇمھۇرىيەتتىكى كوپلىگەن تېلېكانالاردىن رۇس تىللىق ھەر مىللەتنىڭ ياش تالانت سەنئەتچىلىرىنى تۇراقلىق كورسىتىپ كېلىۋاتىدۇ. شۇڭلاشقا ئىمكانىيىتى، ۋاقتى چەكلىكلا ئۇيغۇر تىلىدىكى كورسىتىشلەردىن ئۇلارغا شۇنچە ئورۇن بېرىشنىڭ نېمە ھاجىتى بار ئىدى؟ ئۇيغۇر تىلىدىكى تېلېۋىدېنىيې كورسىتىشلىرى ئۇيغۇر خەلقىگە خىزمەت قىلىش ئۈچۈن مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقانلىقتىن، ئاساسەن ئۆز ئانا تىلىنى قەدىرلەپ ژۈرگەن سەنئەتچى ياشلىرىمىزنىڭ تالانتلىرىنى كورسىتىشىمىز لازىم.

ئاز ۋاقىتلىق ئۇيغۇرچە كورسىتىشلىرىمىزگە قىزىقىپ كورۇپ كېلىۋاتقان بوۋاي، مومايلىرىمىزنىڭ ئالدىغا رۇسچە سوزلەپ چىقىپ، كاتىرلىشىپ ئۇلارنىڭ نارازىلىغىنى تۇغدۇرساق مۇۋاپىق بولارمۇ؟ رۇس تىلىدىكى كورسىتىشلەرگە كوپىرەك ئوتتۇرۇپ ئالساق، ياش - قېرى تاماشىبىنلىرىمىزنىڭ نەزەرىدىن ئايرىلىپ قالماسلىغىمىزغا كىم كاپالەتلىك قىلالايدۇ؟

دىلبىرىم شەرىپوۋا.
ئالمۇتا شەھىرى.

ئۆلادگۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

خاتىرە

ساخاۋەتلىك ئىنسان ئىدى

بىزنىڭ سۈلتانئۇرغان جامائەتچىلىگى ئارىسىدا ئەينە شۇنداق ئىززەت – ھۆرمەتكە مۇيەسسەر بولغان كىشىلەرنىڭ بىرى پىرمۇھەممەت ھاجى ئاكا ئىدى. مەرھۇمنىڭ پانىيدىن باقىيغا يول ئالغىنىغا ھەش-پەش دېگىچە ئىككى يىل بولۇپ قاپتۇ. بىراق ئۇنىڭ ئوغرىلىق خاتىرە، مېھرىۋان، مۇلايىم قىياپىتى جامائەتچىلىك كۆز ئالدىدا ھېلىھەم ساقلانماقتا.

ئادەملەرگە ئاللا تائالا ئاتا قىلغان قىسقا ھاياتتا بىرلىرى ئىجادىيەت بىلەن، كەشپىياتچىلىق بىلەن، بىرلىرى جىسمانىي ئەمگىكى بىلەن مۇراس قالدۇرۇپ كېتىدىكەن. بەزىلەر بولسا ئاللا تائالا رازىلىقى ئۈچۈن ... ئىسلام دىنىنى تەرغىب قىلىشقا ... ساپ ۋە ھالال ... پىرمۇھەممەت ھاجى ئاكا ئۆزىنى ئاللانىڭ ... ئىسلام ئىبادەتلىرىگە چىن دىلىدىن ئىخلاس باغلىغان كىشى ئىدى. مەلۇمكى، ئىسلام ئادەملەرنى توغرىلىققا، راستچىللىققا، ھالاللىققا، ئادالەتلىككە دەۋەت قىلغۇچى دىندۇر. شۇنداق ئىكەن، ئۇنى تەرغىب قىلغۇچىلار ئۆزلىرىمۇ ساپ ۋە ھالال بولمىقى دەركار. كېيىنكى ۋىللاردا پىرمۇھەممەت ھاجى ئاكا ... ئىسلامغا چىن دىلىدىن ئېتىقات قىلغۇچى كىشىلەرنىڭ تەشەببۇسى، تىرىشچانلىقى، تەشكىللىگۈچىلىك ... شەھەر ۋە يېزىلاردىكى مۇسۇلمانلار ئارىسىدا ... سىر ئەمەس. سۈلتانئۇرغاندىمۇ شەھىرىمىز بويىچىلا ئەمەس، بەلكى جۇمھۇرىيىتىمىزدىكى چوڭ مەسچىتلەرنىڭ بىرى قەد كۆتەردى. ... ھاجى ئاكىنىڭ رولى ئىنتايىن چوڭ. مەرھۇمنى خاتىرىلەۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە سۈلتانئۇرغان مەسچىتىنىڭ سېلىنىش جەريانىدىكى بەزى بىر ۋاقىئەلەر ئىختىيارسىز يادىمىزغا كېلىۋاتىدۇ. 1995 – ژىلى ... ئايلىرى ئىدى. جۈمە نامىزىنى ئوقۇپ چىققان ئىدۇق. پىرمۇھەممەت ھاجى ئاكا بىز قانچىمىزنى يېنىغا چاقىرىپ، يېڭى چوڭ مەسچىت سېلىش ... «ئاللا رازىلىقى ئۈچۈن ... دېگەن ئىدى ئۇ. ... بىزدە ئىنتىزام بولسا، ھەر كىم

... ئۈچۈن قىلغان ياخشى ئىشلىرى ... ئۇمرىنى كۆپچىلىك ئۈچۈن ساخاۋەتلىك خىزمەتلەرگە ... جامائەتچىلىك ئارىسىدا ھەر خىل سۆزلەردە ئۇ توغرىلىق ئىللىق ... ۋە ئەمسى سۆيلەر ئېيتىلىدىكەن. ئاللا تائالا ھەر كىمنى ئەينە شۇنداق تەغدىرگە سازاۋەر قىلسا. ئۇنىڭغا نېمە يەتسۇن.

ئۆزى مەسئۇل بولغان ئىشقا جاۋاپكەرچىلىك ھېس قىلسا، ھەر قانداق توسالغۇلۇقلارنى ئېلىپ كېتەلەيمىز» دېدى. پىرمۇھەممەت ھاجى ئاكىنىڭ بۇ سۆزلىرى بىزنىڭ ئۈمۈتسىزلىگىمىزگە بەرھەم بېرىپ، ئىشەش بەخش ئەتتى.

شۇ كۈنى پىرمۇھەممەت ھاجى ئاكا ئۆزى ئارىپجان مەمەتوۋ، سادىقجان، مەرۇپ دەرباتۇلوۋ، مەھەممەتجان خاكىيېۋ، يۇنۇس ئەرشىدىنوۋ قاتارلىق بىر قانچە كىشىدىن تەركىپ تاپقان ھەيئەتنىمۇ قۇرۇۋالدى. بۇ يەردە شۇنى ئەسلىتىپ ئۆتۈشىمىز زورۇركى، سۈلتانئۇرغاندا چوڭ مەسچىتنى قۇرۇش ئۈچۈن يەر ئېلىش مەسلىسى ئاسانغىچە ھەل بولمىغان ئىدى. ئۇنىڭغا مەرھۇم ئىمىنجاننىڭ قوشقان ھەسسىسى ناھايىتى چوڭ. شۇڭلاشقا بىز ھەر قېتىم بۇ مۇقەددەس دەرگاھقا قەدەم قويغاندا ئىمىنجان مەمەتەلىيېۋقا ئوخشاش كىشىلىرىمىزنى ئۈنتۇماي ئەسلەپ تۇرىمىز.

شۇنداق قىلىپ، ئاپرېل ئېيىدا مەسچىت قۇرۇلۇشى باشلاندى. ئۇنىڭ بېشىدا پىرمەھەممەت ھاجى ئاكا تۇردى. ماي ئېيىدىلا جامائەتچىلىك ۋەكىللىرىگە بىر ئايلىق ئىشتىن ھېساۋات بېرىلدى. پىرمەھەممەت ھاجى ئاكىنىڭ سۆزلىرىدە ھەممە نەرسە ئېنىق، خەشلەنگەن ئاخچىنىڭ سەرىپ قىلىنغان ئورنى ئېنىقلىق، كىمنىڭ نېمە ئىش قىلغانلىغى روشەن كۆرسىتىلگەن. بۇ قۇتلۇق خىزمەتكە يۈتكۈل سۈلتانئۇرغاندىكى 18 مەھەللىنىڭ ژىگىت باشلىرى جەلىپ قىلىندى. 2200 ژىگىت نوۋەت بىلەن ئىشلىدى. پىرمەھەممەت ھاجى ئاكا باشقىلارغا تەرغىپ قىلىپ، مەسچىت

قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىش زورۇرلىگىنى ئېيتىشتىن ئاۋال ئۆزىنىڭ پەرزەنتلىرىنى بۇ ئىشقا جەلىپ قىلدى.

«كوپ تۈكۈرسە كول بولۇر» دېگەندەك، مەسچىت قۇرۇلۇشىغا دەرھال كەڭ جامائەتچىلىك كىرىشىپ كەتكەندىن كېيىن ئىختىسادىي ياردەممۇ تەرەپ – تەرەپتىن چۈشۈشكە باشلىدى. بۇنىڭدا بولۇپمۇ پىرمەھەممەت ھاجى ئاكىنىڭ پەرزەنتلىرى ۋە «بېنىت» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتىنىڭ ياردىمى ئالاھىدە سېزىلەرلىك بولدى. بىزنىڭ مەسچىت ھەققىدە تەپسىلىي ئەسلەپ ئۆتۈشىمىزنىڭ سەۋەۋى، بىرىنچىدىن، چوڭ قۇرۇلۇشنى روياپقا چىقىرىشنىڭ قىيىنلىغى ۋە قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەقىقىي مەنادا ئىسلام ئەھلىگە خىزمەت قىلىۋاتقانلىغىنى يەنە بىر قېتىم تەكىتلەشتىن ئىبارەت. بەزىلەر، بولۇپمۇ مۇتەسسىپ مولىلار ئىسلام دىنىنىڭ پەن ۋە مەدەنىيەت بىلەن ئەزەلدىن كېلىشۋاتقان مۇناسىۋىتىنى ئۇزۇپ، پەقەت بىر تەرەپلىمە ھالدا تەقۋادارلىققا بېرىلىشنى تەرغىپ قىلىپ، ھەر خىل پەتىۋالارنى ئويلاپ چىقىرىدۇ. بۇنداق ئەھۋالنىڭ ئەسلىدە دىنىمىزنى بۇرمىلاش ئېكەنلىكىنى ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى يە چۈشىنىدۇ، يە چۈشەنمەيدۇ. ئەسلىدە دۇنىياغا ئەجايىپ زور پەن ۋە دىنىي ئۇلۇمالارنى بەرگەن ئىسلام ھېچ قاچان پەنگە ۋە مەدەنىيەتكە قارشى بولغان ئەمەس. بۇنى پىرمەھەممەت ھاجى ئاكا ياخشى چۈشىنەتتى ۋە سۈلتانئۇرغاندىكى چوڭ مەسچىتنى ھەم ئىسلام دەرگاھىغا، ھەم پەن – مەدەنىيەت دەرگاھىغا ئايلاندۇرۇشقا تىرىشاتتى. ئۇ خۇراپاتقا، نادانلىققا يول قويماسلىقنىڭ زورۇرلىگىنى، قولدىن كېلىشىچە ئىسلامنىڭ ئەۋزەللىكلىرىنى كىشىلەرگە كورستىپ بېرىش كېرەكلىگىنى تەكىتلەيتتى. شۇڭلاشقا مەسچىت ھەممىدىن ئاۋال ياشلىرىمىزنى توغرا يول بىلەن ئېلىپ بارىدىغان مۇقەددەس دەرگاھ دەپ ھېساپلايتتى. مەرھۇمنىڭ بۇ ئارزۇ – ئارمانلىرى مەلۇم دەرىجىدە ئەمەلگە ئاشتى دېسەك خاتالاشمايمىز. موشۇ مەسچىتىمىزنىڭ يېنىدا بىر باللار باغچىسى بار ئىدى. ئۇ كېيىنكى ۋىللاردا يۈز بەرگەن ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلار تۈپەيلى ۋەيران بولۇشقا يۈزلەنگەن. پىرمەھەممەت ھاجى ئاكا مانا شۇ باغچىنىڭ بىناسىنى ۋە زېمىنىنى مەسچىت قارمىقىغا ئېلىپ، ئۇ يەردە مەدرىسە ئېچىش تەشەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ھازىر بۇ دەرگاھ پىرمەھەممەت ھاجى نامىدىكى قازاق – تۈرك كوللېدژىدۇر. ئۇنىڭدا قازاقىستان ۋە چەت ئەللەردىن كەلگەن 270 بالا ئىنگلىز، ئەرەپ، قازاق تىللىرىنى ۋە كومپيۇتېرنى ئۆگىنىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ يەتمىشى ئۇيغۇر ئوغۇل – قىزلىرى.

بۈگۈن پەقەت سۈلتانئۇرغان جامائەتچىلىگىلا ئەمەس، باشقا جايلاردىكى ئىسلام دىنىنىڭ ئەھلىمۇ ئالمۇتىدا موشۇنداق بىر مەسچىتنىڭ قەد كۆتەرگەنلىگىدىن خۇرسەنت بولماقتا. بۇ يەرگە 800 ئادەم سىغىپ، بىر ۋاقىتتا ناماز ئوقالايدۇ. سىرتىدا بولسا بىر گېكتاردىن كوپرەك مەيداننى ئىگىلىگەن ھويلىسى بار. بۇ يەرگە بەش مىڭدىن ئارتۇق ئادەم سىغىدۇ.

پىرمەھەممەت ھاجى ئاكا بۇ ئىشلارنى كىمدۇر بىرسىگە ياخشى كورۇنۇش ياكى بىرسىنىڭ دۇئاسىنى ئېلىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئاللا تائالانىڭ رازىلىقى ئۈچۈن، خەلقى ئۈچۈن قىلدى. باللىرىنىڭ ئوي سېلىش ئۈچۈن ژىققان پۇلىنى مەسچىت قۇرۇلۇشىغا سەرىپ قىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇزى ئاللا دەرگاھىغا مۇقەددەس روزا كۈنلىرى راۋان بولدى. ئۇ خەلقىگە ياخشى خاتىرە قالدۇرۇپ كەتتى.

ئىناقلىق بار يەردە مۇۋاپىيەقىيەت بار. بىراق يۇرتىنىڭ ئىتتىپاقلىغىنى قولغا كەلتۈرۈش ئاسان ئەمەس. پىرمەھەممەت ھاجى ئاكىدا يۇرتداشلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ تۇرىدىغان بىر پەزىلەت بار ئىدى. ئۇنىڭ بىلەن بىللە باشقىلارنىڭمۇ بىر – بىرىگە سىلىق – سىپايە بولۇشىنى ئەسكەرتەتتى. ئۇز ھاياتى بىلەن، ئەمەلىيىتى بىلەن باشقىلارغا ئۈلگە بولاتتى. بۈگۈنكى كۈندە سۈلتانئۇرغانلىقلار ئارىسىدا موجۇت بولغان ئىتتىپاقلىقتا بۇ كىشىنىڭ ئالاھىدە خىزمىتى بار. ئۇ «بىر ئىشنى باشلىدىڭمۇ ئۇنى تازا ۋە پۇختا قىل» دېگەن پرىنسىپتا ئىشلەتتى. ئۇزىنىڭ باشقىلاردىن قانائەتلەنمىگەن چاغدا «پايپاق ئىش قىلما» دەيدىغان ئادىتى بار ئىدى. شۇڭلاشقا شۇنچە چوڭ قۇرۇلۇش پۈتكىچە بىر نەچچە قېتىم جامائەتچىلىك ئالدىدا مالىيە ھېساۋىتىنى بېرىپ، ھالاللىق بىلەن ئىش باشقۇرغان ئىدى. كوپچىلىكنىڭ بىر تېيىنىغا خىيانەت قىلىشنىڭ چوڭ جىنايەت ئېكەنلىگىنى تەكىتلەتتى ۋە ئۆزى شۇنىڭغا ئەمەل قىلاتتى.

ياشلار تەربىيىسىگە كوڭۈل بولۇش پەقەت مەكتەپلەرنىڭ ئىشى دەپ قارايدىغانلار بار. بۇ، بىزچە، بىر تەرەپلىمىلىك. ئەسلىدە دىن باللارنى تەربىيلەشنىڭ، ئۇلارنى توغرا يولغا سېلىشنىڭ ئەڭ چوڭ مەكتىۋى بولۇش كېرەك. بىز موشۇنداق مۇقەددەس مەكتەپتىن 70 ژىل مابايىندا ئايرىلىپ قالغىنىمىز ئۈچۈن باللىرىمىز تەربىيىسىنىڭ قانداق بولغانلىغىنى چۈشىنىدىغان ۋاقىت يەتتى. ئەندى ئۇسمۇرلەرنى دىندىن، دىننى ياشلاردىن ئايرىۋېتىشكە يول قويۇشقا بولمايدۇ. پىرمەھەممەت ھاجى ئاكا موشۇ مەسلىنى ناھايىتى ئېنىق چۈشىنەتتى. ئۇ ياشلارنى مەسچىت ئەتراپىغا كوپرەك جەلىپ قىلىشنى، ئۇلارنى ھەم پەننىي ھەم دىنىي بىلىم بىلەن قوراللاندۇرۇشنى زورۇر دەپ ھېساپلايتتى.

بىز يېقىنقى تارىخىمىزدا ۋېلىۋاينى يارەكەنت مەدرىسى ئارقىلىق كوپرەك يادلايمىز. ئۇنىڭ خەلقىمىزنىڭ مەدەنىي – مائارىپ ئىشلىرىغا كورسەتكەن غەمخورلۇغىنى تىلغا ئالىمىز. بۈگۈنكى كۈندە بىزنىڭ ئىچىمىزدىن چىققان شائىر ۋە يازغۇچىلىرىمىز، سەنئەتكارلار، ئالىملار خېلە بار. تىجارەتچىلىرىمىزمۇ بارغانسىرى قاتارىنى كەڭەيتىپ كېلىۋاتىدۇ. ئەندى دىنىي ئۇلۇمالىرىمىز، ئىسلام جان كويەرلىرى يېڭىدىن قەددى-قامىتىنى رۇسلاپ، بۈيۈك ئاللا يولىدا ھالال خىزمىتىنى قىلىۋاتىدۇ. بۈگۈن بىز خاتىرلەۋاتقان پىرمەھەممەت ھاجى ئاكا ئەينە شۇنداق كىشىلەرنىڭ بىرى.

ئەل ئۈچۈن، خەلق ئۈچۈن ياخشى ئىشلارنى قىلغان كىشىلەرنى ئەۋلات ئۇنتۇمايدۇ. تېخى يېقىندىلا ئالمۇتا شەھرىدە سۈلتانئۇرغان چوڭ مەسچىت قۇرۇلۇشىنىڭ ئاساسچىسى ۋە رەھبىرى پىرمەھەممەت ھاجى ئاكا خاتىرىسىگە بېغىشلانغان ياشلار ئارىسىدىكى بوكىس بويىچە خەلق ئارا تۇرنىرنىڭ بولۇپ ئۆتكەنلىكى سوزۇمىزنىڭ دەلىلىدۇر. ئۇنىڭدا پەقەت مەرھۇمنىڭ نامىلا ئەمەس، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ نامىمۇ كوپ قېتىم مەمنۇنىيەت بىلەن تىلغا ئېلىنىپ تۇردى. ياخشىنىڭ شاراپىتى دېگەندەك، مۇنداق خاسىيەتلىك ئىشلار بۇنىڭدىن كېيىنمۇ كوپ قېتىم بولىدۇ دەپ ئويلايمىز.

سۈلتانئۇرغان جامائەتچىلىگىنىڭ موتىۋەرى مەرھۇم پىرمەھەممەت ھاجى ئاكىنىڭ روھىنى ئاللا تائالا ھېمىشەم يولىغاي!

سۈلتانئۇرغان چوڭ مەسچىتى جامائەتچىلىگىنىڭ نامىدىن:

قاۋۇل ھاجى تايىروۋ،
زۇنۇن سۇلايمانوۋ،
يارمۇھەممەت جارۇللايېۋ،
يۇنۇس ئەرشىدىنوۋ،
مەھەممەتجان خاكىيېۋ.

سۈرەتتە: پىرمەھەممەت ھاجى رەپىقىسى شەرەپەتخان بىلەن.

ئۇز كەسپىنىڭ ماھىرلىرى

ھەركەت بار يەردە – بەرىكەت بار

يېقىندا بىز ئالمۇتا شەھىرىدىكى كوكتوبە مەھەللىسىگە بېرىپ ئۇستا قول ھۈنەرۋەن تۇرسۇن باستوۋ بىلەن ئۇچرىشىپ سوھ-

بەتلەشكەن ئىدۇق. ئۇ بىزنى ئۇچۇق قارشى ئېلىپ ئىشخانىسىغا باشلاپ كىردى. بىز ئۇنىڭ ياغاشچىلىق ئىشخانىسىدىكى ھۈنەرۋەنچىلىك ساھاسىدا ئىشلىتىدىغان سايمانلىرىنى كوزدىن كەچۈردۇق.

– مانا بۇ مېنىڭ شەخسىي ئىشخانام، – دېدى تۇرسۇن باستوۋ، – ئاساسەن قىلىدىغان ئىشىم ئىشىك – دېرىزە، شىرە (جوزا)، ئوي جىھازلىرى، دۇتار، تەمبۇر ۋە باشقىمۇ ساز ئەسۋاپلىرىنى ياساشتىن ئىبارەت.

بىز بۇرۇن كوممۇنىستلار ھەممىگە ھوكۈمرانلىق قىلىدىغان دەۋردە شەخسىي ھۈنىرىمىزنى ئىشقا سېلىپ تۇرمۇش ئېھتىياجىمىز ئۈچۈن ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشقا مۇمكىنچىلىگىمىز يوق ئىدى. پەقەت كوللېكتىۋ ياكى دولەت ئىگىلىگىدىكى كارخانىلاردا ئىشلەشكە بولاتتى. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئوز مۇستەقىللىغىنى قولغا ئالغاندىن كېيىن دېموكراتىيە، ئەركىنلىك ۋۇجۇتقا كەلدى. بازار ئىختىسادىي يولغا قويۇلدى. ھەر كىم قولىدىن كېلىدىغان ئىشنى تاللاۋالدى. ھەرىكەت قىلغۇچىلار قىلغان ئىشىغا قاراپ بەرىكەت تاپتى. ھورۇنلار يەنە بىر ئىزىدا قالىۋەردى. مۇستەقىللىق دېگەن ياخشى نەرسە ئىكەن. قازاق قېرىنداشلىرىمىز ئوزىنىڭ مۇستەقىللىغىنى ئېلان قىلغاندىن كېيىن، بىز ئۇيغۇرلارمۇ ئۇنىڭ شاراپىتىدىن ئوخشاشلا بەھرىمەن بولدۇق. بىزنى ھازىرغىچە ھېچ كىم نېرى تۇر دەپ كەينىمىزگە ئىشتەرگىنى يوق. قولىمىزدىن كەلگەن ئىشنى قىلىۋاتىمىز. شەخسەن ئوزەم ھازىر پېنسىيەدە بولساممۇ «قاچان پېنسىيە پۇلىنى بېرىدىكىن؟» دەپ تەلمۇرۇپ تۇرمىدىم ياكى تۇرمۇشتا قىيىنچىلىغىم بار، ياردەم قىلىڭلار دەپ ھېچ كىمگە مۇراجەت قىلمىدىم. خۇدا بەرگەن ھۈنىرىمنى كىچىك ئوغلۇمنىڭ شاگىرتلىغىدا ئېلىپ بېرىپ تۇرمۇشۇمنى توغرا باشقۇرۇپ كېتىۋاتىمەن. بوۋىلىرىمىزنىڭ «ھۈنەردىن كۈل ئۈنەر» دېگىنى راست ئىكەن، – دەيدۇ تۇرسۇن ئاكا.

تۇرسۇن باستوۋ 1936 – ژىلى غۇلجا شەھىرىنىڭ مەمەيۇزى يېزىسىدا دېخان ئائىلىسىدە تۇغۇلدى. ئۇ 9 يېشىدا دادىسىدىن ئايرىلىپ قالدى. ئانىسىنىڭ قولىدا تەربىيلەنگەن تۇرسۇن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتەردى. كىچىگىدىنلا ياغاشچىلىق ھۈنىرىگە قىزىقىدىغان بالا، قوشنىسى ئۇستا دېگەن كىشىگە شاگىرتلىققا كىردى ۋە بۇ ھۈنەرنى مۇكەممەل ئۆگىنىپ ئىگەللىگەندىن كېيىن ئوز ئالدىغا ئىشلەپ ژۈردى.

1962 – ژىلى ئۇيغۇرلار بېشىدا سىياسىي زۇلۇم، ئىختىسادىي قىيىنچىلىق داۋام قىلغانلىقتىن سابىق س س س رغا كوچۈش يۈز بەردى. ھىسياتقا بېرىلگەن ياش تۇرسۇنمۇ باشقىلار قاتارى بۇ تەۋەگە چىققان ئىدى. ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسىنىڭ «ئەمگەك» يېزىسىغا ئورۇنلىشىپ، كولخوزدا ياغاشچىلىق بىلەن شۇغۇللاندى. ھەجەرىبۇۋى بىلەن تۇرمۇش قۇرۇپ 4 ئوغۇل، بىر قىز پەرزەنتلىك بولدى.

1986 – ژىلى كوكتوبە مەھەللىسىگە كوچۈپ كەلگەن تۇرسۇن باستوۋ جامائەت بىلەن تېز ئارىدا تونۇشۇپ، ئۇزىنىڭ ياخشىلىغى تۈپەيلى كوپچىلىك ئارىسىدىن مۇناسىپ ئورۇن ئالدى. جامائەتچىلىك ئىشلىرىغا ئاكتىپ قاتناشتى. ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ئىززەت، ئابروي تېپىپ، يۇرت موتىۋەرلىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. ئۇ قولىدا قۇرئانى، دىلىدا ئىمانى بار كىشى بولۇپ، كوكتوبە مەسچىتىدە ئىمام بولماي قالغان چاغلاردا، ئىمامەتچىلىكنىڭ ھوددىسىدىن چىقىپ كېلىۋاتىدۇ.

بىيىل ئۇ ئاۋغۇست ئېيىنىڭ ئاخىرىدا ئالمۇتا شەھرىدە ئۇيۇشتۇرۇلغان بىر توپ ساياھەتچىلەر بىلەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تۇرپان شەھرىگە بېرىپ، ئۇززۇم بايرىمىنى كورۇشكە مۇيەسسەر بولدى.

– ۋەتەنداشلىرىمىز بىزنى ئىللىق قارشى ئېلىپ، ئەجايىپ ياخشى كۈتۈۋالدى، – دەيدۇ تۇرسۇن باستوۋ، – جاپاكەش خەلقىمىزنىڭ مېھنەت سۆيەر روھى، تەنتەنە بىزنى ئەجايىپ تەسىرلەندۈردى. ۋەتىنىمنىڭ بايلىغى، خەلقىمنىڭ مەدەنىيەتلىك ئۇلۇق خەلق ئېكەنلىكىنى كورۇپ باش ئەگدىم. بىراق بىرلا نەرسە يېتىشمىگەنلىكتىن ئوزەمنى مەيۇس ھالدا ھېس قىلىپ قالدىم. ئۇ بولسىمۇ مۇستەقىللىغىمىزنىڭ بولماسلىغى ئىدى.

ئابدۇرېشىت قاسىمى.

كۈرەش قايناملىرىدا چېنىققان ئادەم

هەر بىر يۇرتتا ھەممە ھورمەتلەيدىغان، يۇرتداشلار ئارىسىدا ئىناۋەتكە ئىگە ئادەملەر بولىدۇ. مەشرەپ ئاكا شەھىرىمىزدىكى ئەينە شۇنداق مويسىپىتلاردىن. ئۇ ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ـ ئازادلىق ئىنقىلابىنىڭ پائال ئىشتىراكچىلىرىنىڭ بىرى. [illegible] مەن سوھبەتلىشىش مەقسىتىدە ئۇنىڭ ئۆيىگە باردىم.

ـ كەلگىنىڭلار ياخشى بوپتۇ، ئوكام، ـ دەپ ئىللىق قارشى ئالدى مەشرەپ ئاكا [illegible] ـ مانا ئۇ [illegible] «يېڭى ھايات»تىكى بۇرھان شەھىدىنىڭ «كۈرەش خاتىرىلىرىدىن پارچىلار» [illegible] ماتېرىياللارنى ئوقۇپ [illegible]

[illegible]

كە ساقلاپ قالالامسىلەر؟ ـ دەپ ئەيىپلەپ كەلدى. كېيىنكى يىللىرى «يېڭى ھايات»تا ئەينە شۇ مەسىلىلەرنى يورۇتىدىغان كۆپلىگەن ماتېرىياللار بېسىلدى. مەسىلەن، سەيپىدىن ئەزىزنىڭ خاتىرىلىرى ھەققىدە بىر ماتېرىيال بېرىلگەن ئىدى. ئۇنىڭدا ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق ئىنقىلاپ رەھبەرلىرى ھالاك بولغاندىن كېيىن، بېيجىڭدا خىتاي سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ 1 ـ ئومۇمىي يىغىنىغا سەيپىدىن ئەزىز

بارغاندا، جۇڭنەنخەيدە بولغان سوھبەتتە «مەن ئىنقىلاپنى [illegible]» [illegible] ... ئۇيغۇرلار [illegible] ... 1941 ـ يىلى 9 ـ ئاپرېل كۈنى ئۆي [illegible] ... ئۇيغۇرلار [illegible]

شاش 19 ـ 20 ياشلىق مۇئەللىملەر يۇرتقوللىرىغا كىشەن سېلىنىپ تۈرمىگە تاشلاندى. بىزنى شەگگەن يامۇلدىن ھەر كۈنى كۆرە دەرۋازىسى يېنىدىكى سوتقا ھايداپ كېلەتتى. شەھەر ئىچىدىكى جامائەتچىلىك بىزگە ھېسداشلىقنى بىلدۈرۈپ ھەركۈنى يولدا بىزنى كۈتۈپ تۇراتتى. خەلق 19 ـ 20 ياشلىق ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ مۇنداق ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقىغا چىدىمسا كېرەك، بىز ئۇلارنىڭ كوزلىرىدە تارام تارام ياشلارنىڭ ئاققىنىنى كورەتتۇق. بىزنى ئۈچ ئاي تەركەۋ ـ سوت قىلىپ ئۈچ يىللىق سۈرگۈنگە ھوكۇم قىلدى. بۇ شەھەر مەكتەپلىرىدە ئىشلەش ھوقۇقىمىزدىن مەھرۇم قىلىنغانلىقىمىزنى بىلدۈرەتتى. بىز سەپداشلار يېزا ـ يېزىلارغا تارقاپ كەتتۇق. تا 1944 ـ يىلى نويابىرغىچە مەن يېزىلاردا مۇئەللىملىك قىلدىم. ئاندىن مىللىي ـ ئازادلىق ئىنقىلاپ پارتلاپ كەتتى. مەنمۇ باشقىلار قاتارى پىدائىي بولۇپ پارتىزانلارغا قوشۇلدۇم. غۇلجىدا ھەرەمباغ، لەڭشاڭ ئەتراپىدا بولغان شىددەتلىك جەڭلەرگە ئىشتىراك قىلدىم...

1949 ـ يىلى قىزىل خىتاي بىر پاي ئوق ئاتماي دىيارىمىزغا كىرىۋالغاندىن كېيىن باسقۇچمۇ ـ باسقۇچ مىللىي ئارمىيەنى يوقىتىشقا، ئىنقىلاپ ئىشتىراكچىلىرىدىن ئىنتىقام ئېلىشقا جىددىي كىرىشتى. كوممۇنىستلار ئەتۇر ئىنقىلاپچىلارغا قارشى،

ئۇلار ۋە تەغدىرلەر

قولغا ئالدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە مەنمۇ بار ئىدىم. [illegible] شۇ دەۋردە خېلە نامى چىققان غوجۇر ئەپەندى، ئالىم ئەپەندى، مەھەممەجان ئەپەندى، [illegible] شائىر [illegible] ... (ئۇ ھازىر ھايات) [illegible]

پانتۈركىزمغا قارشى تۇرۇش دېگەن بىربەدنام ھەرىكەتنى ئوۋچ ئالدۇرۇپ مىڭلىغان ئادەملەرنى قولغا ئالدى، جىسمانىي يوقاتتى. 1952 ـ يىلى مېنىمۇ قولغا ئالدى. ماكا پانتۈركىست ئابدۇغوپۇر پولكوۋنىكنىڭ قۇيرۇغى دېگەن ئەيىپ قويۇلۇپ، ئەينە شۇ ئەجايىپ خەلقپەرۋەر ئىنقىلاپچى ئۇستىدىن ماتېرىيال بېرىشكە زورلىدى. كۈرەش ژىغىنى بىر نەچچە ئاي داۋام قىلىپ، 1952 ـ يىلى ئاۋغۇست ئايلىرىدا غۇلجا

شەھىرىدىكى قادىرۋاڭ بېغىدىكى يازلىق كلۇبتا بۇ كۈرەش ژىغىنىنىڭ خۇلاسىسى چىقىرىلدى. ماكا پانتۈركىست، خىتاي مىللىتىگە قارشى، كومپارتىيەگە قارشى ئۇنسۇر دېگەن بەدناملارنى چاپلىدى. مەن كۈرەش ژىغىنلىرىدا ماكا چاپلانغان بارلىق تۆھمەتلەرنى رەت قىلىپ تۇردۇم، شۇنىڭ ئۈچۈن بولسا كېرەك، بۇ قېتىم مېنى قولغا ئالالمىدى. ئەندى 1953 ـ يىلى «ئوۋچكە قارشى» دېگەن يەنە بىر بەدنام ھەرىكەت ئوۋچ ئالدى. مېنى يەنە كۈرەشكە سالدى. بۇ ھەرىكەت تېخىمۇ دەھشەتلىك بولۇپ، مىڭلىغان بىگۇنا ئادەملەرگە يالا ـ تۆھمەت چاپلىنىپ جازالاندى، بەزىلەر ھەتتا ئۇرتوخماق قىلىنىپ ئۆلتۈرىلدى. مېنى «خىيانەتچى يولۋاس» دەپ ئەيىپلەپ نازارەت ئاستىدا ھەر خىل ئېغىر ئىشلارغا سالدى. ئايالىم ئۇمىيەمنى «چوڭ يولۋاسنىڭ ئايالى» دەپ بايانداىغا سۈرگۈن قىلدى.

خىتايلارنىڭ ئالدامچىلىق سىياسىتىگە بىنائەن غۇلجىغا بېجىندىن شى فۇ جۇشى دېگەن ئەمەلدار كېلىپ ئوتكەن سەۋەنلىكلەرنى «تۈزۈگۈچى» بولۇپ، بەزى ئادەملەرنىڭ مەسىلىسى ئاقلانغاندەك بولىدى. شۇلار قاتارىدا مېنىڭدىنمۇ قالپاقلار ئېلىپ تاشلاندى. بۇ مەزگىلدە خىتايلار مىللىي ھەربىيلەرنى ئامالىنىڭ بارىچە ھەر خىل مەمۇرى خىزمەتلەرگە يوتكەۋېتىش ھەرىكىتىنى قىلىۋاتاتتى. شۇنداق قىلىپ مېنى ئۈرۈمچىگە كادىرلار نازارىتىنىڭ ئىختىيارىغا خىزمەتكە يوللىدى، ـ دېدى ئۇزۇم تارتىپ مەشرەپ ئاكا.

1953 ـ يىلدىن 1957 ـ يىلغىچە ئۇ ئۈرۈمچى يېنىدىكى ليۇداۋان كومۇركانىنىڭ كادىرلار بولۇم باشلىقى بولۇپ ئىشلەيدۇ. 1957 ـ يىلى يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش بەدنام ھەرىكىتى باشلانغاندا مەشرەپ ئاكىنى يەنە كۈرەش ئوبيېكتى قىلىپ، ئەندى ئۇنىڭغا ئەشەددىي يەرلىك مىللەتچى قالپىقى كىيدۇرۇلۇپ، نازارەت ئاستىغا ئېلىنىدۇ. ئىنسانىنىڭ ئەقلى يەتمەيدىغان دەھشەتلىك ئىشلارغا سېلىنىدۇ. ئۇنىڭ ھېلىقى تىنى كېسىلى قايتا قوزغىلىپ ئاغرىقخانىغا ئەندىلا ياتقۇزۇلغاندا، خىتاي ساقچىلىرى ئۇنى ئېلىپ كېتىدۇ، يەنە كۈرەش ژىغىنىغا سالىدۇ. ئاندىن ئېغىر ئەمگەككە سالىدۇ. ئۇنى دېكابىرنىڭ 20دىن يانۋارنىڭ 20گىچە كېسەك قۇيۇشقا مەجبۇرلايدۇ. بۇ نېمە دېگەن يالۇزلۇق، ۋەھشىلىك! ئۈرۈمچىدە بۇ پەيتتە 30 ـ 35 گرادۇس سوغىدا كېسەك قۇيۇشنى پەرەز قىلىپ بېقىڭ! ئادەم بالىسىغا بۇنىڭدىن ئارتۇقمۇ زۇلۇم بولامدۇ؟ بۇ كوممۇنىستلارنىڭ ئادەملەرنى ئەتتەي قىيناش ئۇسۇللىرىنىڭ بىرى ئىدى.

ھە، مەشرەپ ئاكا باسقۇنچى خىتايلارنىڭ زۇلۇم ـ ستەملىرىدىن قۇتۇلۇش مەخستىدە 1960 ـ يىلى ۋەتىنىنى تەرك ئېتىپ ئائىلىسى بىلەن قازاقىستانغا كوچۈپ چىقىدۇ. بۇ تەۋەدە ئالمۇتىغا ئورۇنلىشىپ خەلق ئېگىلىكىنىڭ ھەر خىل ساھالىرىدا ئىشلەپ، 1982 ـ يىلى ھورمەتلىك دەم ئېلىشقا چىقىدۇ.

مەشرەپ ئاكا ئالمۇتىدىكى ئائېرودروم نايامەھەللىسىنى بەرپا قىلغانلارنىڭ بىرى. دەسلەپتە بۇ يەردە ئارانلا 15 ئۇيلۇك ئۇيغۇر بولغان بولسا، ھازىر ئۇلارنىڭ سانى ئىككى يۈزگە يېتىپ قالدى. مەشرەپ ئاكا 1960 ـ يىلدىن 1974 ـ يىلغىچە ژىگىت بېشى بولۇپ بۇ كوچىمەلەر يۇرتىنىڭ خىزمىتىنى قىلدى. مەھەللىگە سۇ پروۋودى تارتىپ، ئۆيلەرگە تەبىئىي گاز كىرگۈزۈش، تېلېفون قويۇش ئوخشاش ئىشلاردىمۇ مەشرەپ ئاكىنىڭ قوشقان ھەسسىسى زور. مەشرەپ ئاكا رەپىقىسى ئۇمىيەمھەدە بىلەن 5 قىز، 3 ئوغۇلنى قاتارغا قوشتى، 17 نەۋرە كوردى.

يادىكار سابىتىي.

تارىخ سەھىپىسىدىن

تۈركىيە تۈركلىرى بىلەن ئۇيغۇرلارنىڭ قېرىنداشلىقى

ميلادىدىن بۇرۇن يېزىلغان خىتاي خەلقىنىڭ مەشھۇر خەننامىسىدا: «ئوغۇزلار تۈركىي قەۋملىرىنىڭ ئەڭ چوڭ گۇرۇھلىرىنىڭ بىرىدۇر. سەلجۇقىلار، ئوسمانىيلار، ئازەرلەر (ئەزەربەيجان)، تۈركمەنلەر ئوغۇزلار جۈملىسىگە كىرىدۇ، ـ دەپ يېزىلغان. («خەننامە» ـ 62 بەت، 1994 ـ يىل ـ بېيجىن).

مانا شۇ ئوغۇزلار ئۇلۇق تۈرك دولىتىنى قۇرۇپ، ئۇنى تەرەققىي قىلدۇرماقتا. شۇنداقلا ئۇنىڭ ۋاقتى كەلگەندە قايسى بىر تۈركىي خەلق بولمىسۇن، ئۇنىڭ ئوز ئازاتلىقى ئۈچۈن ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرىگە مۇناسىپ ياردەملىرىنى بېرىپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى كورۇپ تۇرۇۋاتىمىز. مەسىلەن، 1866 ـ يىلى ياقۇپبەگ باشچىلىقىدا قەشقەردە قۇرۇلغان يەتتە شەھەر ئۇيغۇر دولىتىنى 1872 ـ يىلى بىرىنچىلەردىن بولۇپ، جۇغراپىيە جەھەتتىكى قولايسىزلىقىغا قارىماستىن ئېتىراپ قىلىشتىن تاشقىرى سۇلتان ئابدۇلئەزىزخان ياقۇپبەككە «مومىنلەرنىڭ سەردارى» دېگەن ھەربىي ئۇنۋانىنى بېرىش بىلەن مۇراتىبەگ ئىسمائىل باشلىق 4 نەپەر گېنېرال ۋە ھەربىي مۇتەخەسسىلەرنى ئەۋەتكەن. 1933 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى سابىت داموللا باشچىلىقىدا قەشقەر شەھىرىدە قۇرۇلغان شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنى تونۇپ، ئاتا تۈرك مەھمۇد نادىم ۋە مۇستاپا قاتارلىق ژۇقۇرى دەرىجىلىك دوختۇرلارنى ئەۋەتىپ شەرقىي تۈركىستان ھوكۇمىتىنىڭ سەھىيە ئىشلىرىغا ئالاھىدە ياردەم بەرگەن ئىدى.

ھازىرقى تۈركىيە تۈركلىرىنىڭ ئەسلى نامى ئوغۇزلار بولۇپ، كېيىن بۇ نام سالجۇق، ئوسمانلى تۈركلىرى دېگەن ئاتالغۇ بىلەن ئالمىشىپ ئوغۇز نامى تارىخ سەھنىسىدىن چۈشكەن بولسىمۇ، ئانا تىلى بولغان ئوغۇز تىلى ساقلىنىپ قالدى.

ملادىيە 840 ـ يىلى ئورخۇن ئۇيغۇر خانلىقى يىمىرىلگەندىن كېيىن ئۇيغۇرلارنىڭ توققۇز قەبىلىسىدىكى ئوغۇزلارمۇ باشقا قەبىلىلەرگە ئوخشاش غەرىپكە كوچۈپ، ئارال كولى ۋە تۈركمەنىستانلارغا يەرلەشتى. تارىخىي مەنبەلەرگە ئاساسلانغاندا، ملادىيە 914 ـ يىلى سامانىيلار سۇلالىسىنىڭ ئوردىسىدا زور سىياسىي ئوزگىرىش پەيدا بولدى. سامانىيلار ئەۋلادى ناسىر بىننى ئەخمەت دادىسى ئەخمەت بىننى ئىسمائىلنىڭ ۋاپاتىدىن پايدىلىنىپ تەختىنىڭ ھەقىقىي ۋارىسى بولغان ئەبۇناسىر سامانىينى چەتكە قاقتى. سامانىيلارغا بويى سۇنغان سەمەرقەنت ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئۇيغۇرلار ئەبۇناسىر سامانىينى قوللاپ،

ناسىربىننى ئەخمەتكە قارشى قوزغىلاڭ كوتەردى. ناسىربىننى ئەخمەت بۇخارادىن زورقوشۇن ئەۋەتىپ ئۇيغۇرلارنى باستۇرغاندىن كېيىن، ئۇيغۇرلار بۇ قىرغىنىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن قەشقەرگە ۋە ئارال كولى تەرەپكە سىلجىدى. ئارال كولىگە بارغان ئۇيغۇرلار ئوز قېرىنداشلىرى ئوغۇزلارغا قوشۇلدى. ئۇلار بىلەن بىرلىشىپ زور ئوغۇزخانلىقىنى تىكلىدى. بۇ غەربىي ئاسيادىكى ئوغۇزلارنىڭ ئۇنجى خانلىقى ئىدى.

كېيىنرەك سالجۇق خانلىقى قۇرۇلۇپ، ملادىيە 1071 ـ يىلى ئالىپ ئارسلان باشچىلىقىدا كىچىك ئاسىيانى بېسىپ ئېلىش ئۈچۈن يولغا چىقتى. بۇنىڭدىن خەۋەرتاپقان شەرقىي رۇم ئىمپېراتورى رومان دىئوگىنىس ئىككى يۈزمىڭ قوشۇن بىلەن شەرققە ژۇرۇپ، ۋان كولى بويىدىكى مالازگىرد دالاسىغا يېتىپ كېلىدۇ. ئەللىك مىڭ قوشۇن بىلەن بۇ يەرگە كەلگەن ئالىپ ئارسلان مالازگىرد جېڭىدە شانلىق غەلىبىگە ئېرىشىدۇ ۋە كىچىك ئاسىيانى پۈتۈنلەي بېسىپ ئالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن كىچىك ئاسىيادا قۇرۇلغان سالجۇقىيلار بەگلىكى رۇم بەگلىكى بىلەن مەشھۇر بولىدۇ. كىچىك ئاسىياگە ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلىدىغان سالجۇقىيلار كېلىپ ئورۇنلىشىدۇ. سالجۇق بەگلىكى بولسا ئوسمان تۈرك سۇلتانلىقى ۋە ھازىرقى تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ ۋۇجۇتقا كېلىشىگە ئاساس يارىتىپ بېرىدۇ.

رۇم سالجۇق بەگلىكىنىڭ ئورنىنى ئىگەللىگەن، يەنى ئوسمانلى تۈرك سۇلتانلىقىغا ئاساس سالغان ئوسمان ملادى 1258 ـ يىلى تۇغۇلۇپ 1324 ـ يىلى 66 يېشىدا ئالەمدىن ئوتىدۇ. ئوسمان ئالەمدىن ئوتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ ئوغۇللىرى ئوغۇزلارنىڭقاي قەبىلىسى باشچىلىقىدا قۇرۇلغان ھازىرقى تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىگىچە داۋام قىلىدۇ.

دۇنياغا مەشھۇر رۇم ئىمپېراتورلىقى 4 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا شەرقتىن كوچكەن ھۇنلارنىڭ زەربىسى بىلەن ئىككىگە بولۇنۇپ غەربىي ۋە شەرقىي رۇم ئىمپېراتورلىقى دەپ ئاتالغان ئىدى. غەربىي رۇم ئىمپېرىيەسىنىڭ مەركىزىي شەھىرى رىم بولغان بولسا، (ھازىرقى ئىتالىيەنىڭ پايتەختى) شەرقىي رۇم ئىمپېرىيەسىنىڭ پايتەختى كونستانتىنوپول ئىدى. (بىرىنچى ئىمپېراتورنىڭ ئىسمى بىلەن ئاتالغان) بۇ ئىلگىرى يۇنانلىقلار بىنا قىلغان كىچىك شەھەر بولۇپ «ۋىزانتىيە» دەپ ئاتىلاتتى. شەرقىي رۇم ئىمپېراتورلىقى تەدرىجىي ھالدا بۇ شەھەرنى كېڭەيتىپ قۇرۇپ، مۇستەھكەم شەھەرگە ئايلاندۇرغان ئىدى. شۇڭا ھۇنلار، ھازارلار، ئىرانلىقلار ۋە ئەرەپلەر كوپ قېتىم ھۇجۇم قىلغان بولسىمۇ بۇ شەھەرنى بېسىۋالالمىغان ئىدى...

مانا شۇنداق ئۈچ تەرىپى دېڭىز، بىر تەرىپى قۇرۇقلۇق بولغان مۇستەھكەم شەھەرنى 22 ياشلىق سۇلتان مەھەممەت ـ 2 مىلادى 1453 ـ يىلى بېسىۋالدى. ئۇنىڭ ئاتىسى سۇلتان مەھمۇت ـ 1 مۇ ئوزىنىڭ تارىخىي ۋەزىپىسىنى ئورۇنلىدى. ئاقساق تومۇر 1402 ـ يىلى تۈركىيەگە ژۇرۇش قىلىپ، تۈركىيەنىڭ ھازىرقى پايتەختى ئانقارا قېشىدا بولغان جەڭدە تۈرك سۇلتانى بايېزىت (ئىلدىرىم) ئۇستىدىن غەلىبە قىلىپ، سۇلتان بايېزىتنى ئەسىرگە ئېلىپ، ئوسمانلى پادىشالىقىنى ئوزىگە قارىتىپ ئالدى. تومۇرىيلەر سۇلالىسىنىڭ تۈركىيەدىكى 45 ژىللىق ھوكۇمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىغان سۇلتان مەھمۇت ـ 1 ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ 22 ياشلىق ئوغلى سۇلتان مۇھەممەت ـ 2 ھېچ دولەت ئالالمىغان كونستانتىنوپولنى بېسىۋېلىپ ئۇنىڭ نامىنى ئىستامبۇلغا ئوزگەرتتى. ئۇ خرىستىئان دۇنياسىدىمۇ مەشھۇر ھېساپلانغان، يەنى ئالتە مىڭ كىشىلىك ئورۇنغا ئىگە ئەجايىپ ئىبادەتخانا «ئايا سوفىيا» نىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى خرىستىئان دىنىغا دائىر رەسىم ـ بويىاقلارنى ئىسلاھ قىلىپ، مۇسۇلمانلار مەسچىتىگە ئايلاندۇردى.

سۇلتان مۇھەممەت ـ 2 نىڭ يەنە بىر قىلغان مۇھىم ئىشى، دۇنياغا مەشھۇر ئىستامبۇل نامىنى بەرگەن بۇ شەھەردە دولەتنى ئىلمىي خادىملار بىلەن تەمىنلەش مەخستىدە ئىستامبۇل ئۇنىۋېرسىتېتىنى تەشكىل قىلدى. بۇ ئىلمىي دەرگاھ دولەت ئۈچۈن ئورغۇنلىغان ئالىملار، شائىرلار، ئەدەبىياتچىلار ۋە سەنئەتچىلەرنى يېتىشتۈرۈپ بەردى.

1992 ـ يىلى 12 ـ دېكابىردىن 14 ـ دېكابىرغىچە ئېچىلغان چەت ئەلدىكى ئۇيغۇرلارنى بىرىنچى قېتىملىق خەلق ئارا شەرقىي تۈركىستان مىللىي قۇرۇلتىيى سۇلتان مۇھەممەت تەرىپىدىن تەشكىل قىلىنغان ئەينە شۇ ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ چوڭ زالىدا ئېچىلدى.

ئوسمانلى تۈركلىرىنىڭ تارىخىدا ھەل قىلغۇچى رول ئوينىغان سۇلتان مۇھەممەت ـ 2 نچى 1432 ـ يىلى تۇغۇلۇپ 1481 ـ يىلى ئالەمدىن ئوتتى.

بۈيۈك تەپەككۇر ئىگىسى، تالانتلىق ھەربىي قوماندان سۇلتان مۇھەممەت ـ 2 نىڭ ئۇيغۇر قەبىلىلىرىنىڭ بىرى بولغان ئوغۇز پەرزەندى ئىكەنلىكى بىلەن پەخىرلىنىسەك بولىدۇ.

قادىر ھاجىم كېرىمىي.

ئەۋلاد كۆرۈنۈشى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

جۇڭگونىڭ ئەڭ چوڭ ئۆلكىسى شىنجاڭ مۇستەقىللىق ئۈچۈن ئىنتىلمەكتە

جۇڭگو بانكىسىنىڭ رەڭمۇ ـ رەڭ چىراقلار بىلەن پۇل تەمسىرسى كەينىدىكى يولنى يورۇتۇپ تۇرغان ئۈچ تال كوچا چىرىغىنىڭ نۇرى مەسچىتكە چىقىدىغان كونا تاش پەلەمپەينى يورۇتۇپ تۇراتتى. ئەتراپتىكى خالتا كوچىلاردىن چىقىپ كېلىۋاتقان تۇرپاقلار، كەڭ جەكەنلەرگە يوگۇشۇلغان ساقاللىق ئەركەكلەر ئامما بولەلگەن ھالدا باشقا ھېچ يەرگە ئەمەس، پەقەت مەسچىت پەلەمپىيىگە غۇژ چۈشۈپ تۇرغان بېشىدىكى ئۆللۈك بادام دەرىخىنىڭ شولىسىغا لا ئۆتنىسى قاراپ تۇرۇشاتتى.

ئۇلار جۇڭگونىڭ ئەڭ چوڭ ئۆلكىسى دەپ ئاتالغان شىنجاڭدىكى تۈركىي خەلقلەرگە مەنسۇپ مۇسۇلمان خەلق ئۇيغۇرلار ئىدى. شۇ تاپتا مۇسۇلمانلارنىڭ خۇپتەن نامازلىقى بولۇپ قالغان بولۇپ، ئۇلار نامىزنى بىلەن ئورۇنلىرىدىن قوزغىلىشقا باشلىدى. چۈنكى ئۇلارنى ئەھمە باسقان ئىدى. تېخى ھېلىلا دولەتلىك تېلېۋىزىيىدە ئېلان قىلىنغان كەچلىك خەۋەرلەر «مىللىي بۆلگۈنچىلىك ھىسسىياتىدىن كېلىپ چىققان ھەر قانداق ئەكسىل ئىنقىلابىي قىلمىشقا رەھىم قىلماي قەتئىي باستۇرۇش...» جاكارلانغان ئىدى، مەسچىت مۇئەززىنلىرىنىڭ ئاۋازى ئاڭلانمىغاندى. مۇسۇلمانلارنىڭ پائالىيەتلىرى چەكلەنگەن ئىدى. ئۈرۈمچىدىكى جۇڭگوغا كاپىتالىزمنى گۈللەندۈرۈپ بېرىۋاتقان ئەڭ كوككە تاقاشقان ھاشامەتلىك بىنالار ئالدىدا بۇ مەسچىت خۇددى ياللانسلار تۈۋردىغان كەمپىلا توختاپ قالغاندەك ئىدى. ماۋنىڭ بۇيرۇقى بىلەن بۇ بىيپايان زىمىنغا قۇرۇلغان سانائەتسىز شەھەر ـ قورغانلىرى ئالدىدا پەقەت موشۇ زەمىننىڭ ھەقىقىي ئىگىلىرى بولغان ئۇيغۇر قاتارلىق تۈركىي خەلقلەرلا بىر چەتكە قايرىپ قويۇلغان ئىدى.

مىڭ ژىللاردىن بۇيان شىنجاڭدا ئۇيغۇرلار ياشاپ كەلگەن. خىتايلار بۇ رايوننى بېسىۋالغىنىغا ئەللىك ژىل بولدى. ئۇلار بۇ رايوننى بېيجىڭنىڭ نېفت، گاز، كومۇر، مىس ۋە ئالتۇن قاتارلىق بايلىقلىرى بىلەن تولغان بايلىق مەنبەسىگە ئايلاندۇردى. ھەربىي ستراتېگىيەسى ئۈچۈنمۇ شىنجاڭ مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

مەسچىتتە كاستيۇم ـ بۇرۇلكا كىيىۋالغان جاينامازدا ئولتارغان بىر ئۇيغۇر ياش ژىگىتى ئۆزىنىڭ خىتايلار تەرىپىدىن مۇستەملىكىلەشتۈرۈلۈپ تۇرغان ئۇتۇيئى قىلچە يوشۇرماستىن «ھازىر بۇ يەردە خىتايلار بەك كۆپىيىپ كەتتى، ئۇلار بىز مۇسۇلمانلارنى پەقەت خالىمايدۇ» ـ دېدى. ئۇ شىنجاڭدا تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم بولۇپ، شۇ تاپتا ئۇ ئۆزىنىڭ كەلگۈسىنى ئىنتايىن قاراڭغۇ ھىس قىلماقتا.

كېڭەش ئىتتىپاقى پارچىلىنىپ، ئۇ يەردىكى قازاق، قىرغىز، ئوزبېك ۋە باشقا خەلقلەرنىڭ بىردىنلا مۇستەقىللىققا ئېرىشىپ، جۇمھۇرىيەت قۇرۇشى ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي غورۇرىنى تېخىمۇ ئويغىتىۋەتتى، ئاپتونومىيە دېگەنلەرنى خىتايلار بۇ زىمىننىڭ ئىگىلىرىگە بەرمىدى، ھوكۇمەت مەسچىتلەرنى قاتتىق نازارەتكە ئالدى. ھەر قايسى رايونلار ئىزچىل ئاختۇرۇلۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ناماز ئوقۇشى دەخلى ـ تەرۇزغە ئۇچرىدى. بۇ خىل ھەرىكەتلەرنى تېخى يېقىنقى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىمۇ ئەينە شۇنداق ئېلىپ بېرىلغان ئىدى.

شىنجاڭ ـ خىتاي تىلىدا «يېڭى ئېچىلغان چېگرا» دېگەن مەنادا. 1949 ـ ژىلى بۇ زېمىننى خىتاي بېسىۋالغان ۋاقىتتا ئەينە شۇنداق دەپ ئاتىدى. ئۇنىڭدىن بۇرۇن مۇستەقىل شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى دەپ ئاتالغان...

خارجى ئەللەردىن مەكتۇپلەر

قۇملۇق ئۈچۈن كۈرەش قىلىش

گېبورگ بلۇمى
خىكاكو ياماموتو

بۇرۇن ئەنگلىيە، روسسىيە قاتارلىق كۈچلۈك دولەتلەر بۇ رايوننى ئويۇنغارا تالىشىپ كەلگەن ئىدى. قەدىمىي زامانلاردا بولسا بۇ رايوندىن كېلىپ ـ كېتىپ تۇرغان ئىپەك يولى كارۋانلىرى بۇ يەرنى «تۈركىستان دالىلىرى» دەپ ئاتىغان ئىدى. فرانسىيەنىڭ ئۈچ ھەسسىگە، ھىندىستاننىڭ بىر

چىلىك كىشىلەر يەنىلا بەختلىك» دېدى. ھەقىقەتەنمۇ ئېيتقاندا، شىنجاڭنىڭ بەختلىكلىكىنى شەك شۈبھىسىز خىتايلارنىڭ مەنپەئەتىنى چىقىش قىلىپ ئېيتىش، دېيىشكە بولىدۇ. بۇ بىيپايان ئۆلكە بىر بايلىق بولىدىغان. نېفت، گاز، كومۇر، مىس، تومۇر ۋە ئالتۇن قاتارلىق بايلىقلار پۈتكۈل قۇم

پۇللار كوچىلاردا («چېچىلىپ») ياتقان، ئاھ ھا بۇ پۇللارنىڭ ھەممىسى خىتايلارغىلا تەئەللۇق. كورلىدىكى نېفت شىركىتلىرى تارىم ئويمانلىقىدىكى نېفتلىكلەرنى ئىدارە قىلغان بولۇپ، ئۇلار ئۆزلىرىنى تەقەللەلىكلەردىكى خەلق جۇمھۇرىيىتى ئۈچۈن پايدا يارىتىۋاتقان خىتاي ئىشچىلىرىنىڭ بارلىق تەلەپلىرىنى تولۇق قاندۇرۇپ كەلمەكتە. دوختۇرخانىلاردىن تارتىپ بالىلار

رىمىغا توغرا كېلىدىغان بۇ بىيپايان زىمىن قاتمۇ ـ قات تاغ تىزمىلار بىلەن ئورالغان بولۇپ، ئۇنىڭدىكى چوڭ ـ چوڭ دەريالار ئەينە شۇ تاغلاردىن باشلىنىپ تەكلىماكان قۇملۇقلىرىغىچە ئېقىپ سىڭىپ كېتىدۇ. بىر تەرەپتىن ئاپپاق قارلار بىلەن ئورالغان تەڭرىتاغ چوققىلىرى تەكلىماكان قۇملۇقىدىن پەيدا بولغان ئىسسىق قۇم بارخانلىرى ئارىسىدا قەد كۆتىرىپ تۇرسا، يەنە بىر تەرەپتىن گىياسىز ساغۇچ بىيپايان دالالاردا ياپ ـ يېشىل تالللىق، بوستانلىقلار كۆكىرىپ تۇرىدۇ. تەبەت بۇ رايونغا ئەينە شۇنداق مۆجىزىنى ئاتا قىلغان.

شىنجاڭدىكى بوستانلىقلاردا بۈگۈن ئون يەتتە مىللىون ئاھالى ياشىماقتا. ئۇلارنىڭ سەككىز مىللىونى ئۇيغۇرلار، يەتتە مىللىونى خىتايلار بولۇپ، قالغان قىسمى قازاق، قىرغىز ۋە موڭغۇل قاتارلىق مىللەتلەر ئىگەلەيدۇ. بۇ يەردىكى تۈركىي خەلقلەرنىڭ خىتايلارغا قارشى قوزغىلاڭلىرى يېڭىلىق ئىش ئەمەس. ئامما يېقىنقى ژىللاردىن بۇيان بومبا قويۇش، كوچا ئۇرۇشى ئېلىپ بېرىشقا ئوخشاش قارشىلىق ھەرىكەتلەر تېخىمۇ كۈچىيىپ كەتتى...

ئۇيغۇرلار ئۆز ۋەتىنىدە ياتلارغا ئايلىنىپ قېلىشتىن ئەندىشە قىلماقتا

شۇ ئەسنادا جاڭنىڭ نېرۋىسى يەنە ئۇرلىدى:«بىر نەچچە ژىللاردىن بۇيان، ـ دېدى ئۇ پەقەت پارتىيە تەشۋىقاتى تەلەپپۇزىدا ـ بولگۈنچىلەرنىڭ تېررورلۇق ـ زوراۋانلىق ھەرىكەتلىرى مەسىلىسى ھەل بولماي كېلىۋاتىدۇ، ـ ئۇ ماتېرىياللارنى ژىغىشتۇرغاچ يەنە، ـ ئۆتكەن بىر ژىل ئىچىدە شىنجاڭدا يۈزدىن ئارتۇق ئادەم سۇيىقەستلىك، ئوت قويۇش ۋە باشقا خىلدىكى تېررورلۇق ھەرىكەتلىرى ئۈچۈن جازالاندى». بۇ سان پارتىيە ئورگانلىرىنىڭ بۇرۇن ئاشكارىلىغان سانىدىن كوپ. جاڭ يەنە خىتاي پارتىيە كادىرلىرىغا خاس تەلەپپۇزىدا قاتتىق قىلىپ سوزىنى داۋاملاشتۇردى: «كوپچىلىك كىشىلەر دىنى ناملار بىلەن ئادەتتىكى دىنىي پائالىيەتلەرنى ئارىلاشتۇرۇۋاتقان بولگۈنچىلەرگە قارشى». ئۇنىڭ سوزلىرىگە ئاساسلانغاندا چەت ئەل ئەخبارات ئورگانلىرى مەسىلىنى كۆپتۈرۈۋەتكەن بولۇپ، ئەكسىل ئىنقىلاۋى ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللىنىپ جازاغا تارتىلغانلارنىڭ سانى ئۆلكىدىكى قاتناش ۋاقەسىدە ئۆلگەنلەرنىڭ سانىدىن ئاز ئىكەن.

پارتىيەنىڭ بۇ جەگچىسى تېررورلۇق ھەرىكەتلەرنىڭ سەۋەۋى ئۈستىدە توختالغاندا، كۈچلۈك قىلىپ مۇنداق دەپ ئىنكارقىلدى: «بۇ خىل جىنائىي ھەرىكەتلەرنىڭ دىن ياكى ئىرقى بىلەن ھېچقانداق مۇناسىۋىتى يوق» ئۇنىڭ سوزىچە، بۇ ھەرىكەتلەر قىسپ يالغاچ بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرى ئىكەن. جاڭ ناھايىتى ئىشەشلىك قىلىپ: «شىنجاڭدا ئىرقى مەسىلە يوق.بۇ يەردە بىز ھەممىمىز ئوخشاش.كوپ

لۇق رايوننى قاپلىغان. ئۇنىڭدىن باشقا بېجىن هوكۇمىتى شىنجاڭنى زامانىۋىي ئىپەك يولى قىلىپ قۇرۇپ چىقماقچى بولۇۋاتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن قازاقىستان ۋە مەركىزىي ئاسىيادىكى باشقا مەملىكەتلەرنىڭ نېفتلىرىنى خىتايغا ئاققۇزغىلى بولىدۇ.شۇنداقلا بۇ ئارقىلىق ئىران ۋە ئىراقتىكى نېفت ۋە تەبىي گازلارنى نەچچە مىڭ كىلومېترلىق تروبىلار ئارقىلىق بۇ ئوتتۇرا ئىمپېرىيەگە يەتكۈزگىلى بولىدۇ.خىتاي يېقىن شەرىققە بارىدىغان ئىشەنچىسىز دېڭىزيوللىدىن قۇتۇلۇشنى ئۈمۈت قىلماقتا. شىنجاڭنىڭ ستراتېگىيەلىك ئورنى خىتاينىڭ قىزىل گېنېراللىرى ئۈچۈن ھەددى ـ ھېساپسىز ئەھمىيەتكە ئىگە.چۈنكى بۇ ئولكە پەقەت روسسىيە ۋە قازاقىستان، قىرغىزستان، تاجىكىستان، ئاۋغانىستان قاتارلىق مۇسۇلمان ئەللىرى بىلەن چېگرىلىنىپ قالماي،بەلكى ئاتوم قۇراللىرىغا ئىگە پاكىستان بىلەن ھىندىستان ئوتتۇرسىدىكى كەشمىر بىلەنمۇ تۇتىشىپ تۇرىدۇ. شىنجاڭنىڭ ئەڭ جەنۇبىي ئۇچىدىن يېڭى دېھلىغا پەقەت 700 كىلومېترلا كېلىدۇ. بېجىن ھەر خىل مەدەنىيەتلەر ئوتتۇرسىدىكى بۇ گىگانتلىق رايوننى ئەينە شۇنداق كونترول قىلىپ كەلدى ۋە ئۆزىنى ھىندى ۋە ئىسلام دىنى ئوتتۇرسىدىكى توقۇنۇشلار تەسىرىدىن قوغداپ كەلدى.ئامما خىتاي هوكۇمىتىنىڭ شىنجاڭدا يولغا قويغان ئىشىكنى ئېچىۋېتىش سىياسىتى ۋە باشقا ھەربىي ستراتېگىيەسىنىڭ قېيىنلىق تەرەپى شۇكى:شىنجاڭنىڭ دەرۋازىسى غەرىپكە خىتاينىڭ ئىچكى نېفت ئېھتىياجى ۋە باشقا سودا ئىشلىرى ئۈچۈن قانچىلىك ژىراقائېچىلغانسىرى،ئۇيغۇرلار بىلەن باشقامۇسۇلمان دولەتلەر ئوتتۇرسىدىكى خەلقلەربىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى كونترول قىلىش شۇنچە قىيىنغا چۈشمەكتە. بېجىن ئۆزىگە دۈج كېلىۋاتقان پان ئاسىيا ئىسلامىزمنىڭ ئۆزىگە كېلىدىغان تەسىرىدىن قورقماقتا.

بولۇپمۇ، ئۇيغۇرلارنىڭ بۇ رايوندا خىتايلارئېگەبولۇۋاتقان مەنپىيەتتىن قۇرۇق قېلىشى زىددىيەتنى تېخىمۇ كەسكىنلەشتۈرمەكتە.ئۇيغۇرلارئۆز رايونلىرىدىكى خىتاي نوپۇسىنىڭ 1949 ـ ژىلدىكى 300مىڭدىن بۈگۈنكى كۈندە قانداق قىلىپ 7مىللىيونغايېتىپ بارغانلىقىغا دىققەت قىلماي تۇرالمايدۇ.يەنىمۇ ئېنىق قىلىپ ئېيتقاندا، خىتايلار شىنجاڭغا مەدەنىيەت ئىنقىلاۋىنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ، بۇ يەردىكى راھەت تۇرمۇشنى قوغلىشىپ كەلگەن.بۇ يەرنىڭ يەرلىك خەلقلىرى ئۆزلىرى مىڭ ژىللاردىن بۇيان ياشاپ كېلىۋاتقان ۋەتىنىدىن يوق بولۇپ كېتىش خەۋپىگە دۈچ كېلىۋاتقانلىقىنى ئويلىغىنىدا، ئەندىشىدىن شۈركەنمەكتە.

نېفت شەھىرى كورلىنىڭ نوپۇس سېلىشتۇرمىسى ئادەمنى چوچىتىدۇ. تېخى بىر نەچچە ژىل بۇرۇن بۇ رايون گىياسىز بېپايان قاقاسلىق ئىدى. بۈگۈن بولسا 320 مىڭ نوپۇسقائېگە خېلە ھاشامەتلىك چوڭ شەھەرگە ئايلاندى. بۇ يەردە ھەقىقەتەنمۇ

باغچىلىرىغىچە، ھاشامەتلىك مېھمانخانىلاردىن تارتىپ سۇ ئۈزۈش كۆللىرىگىچە بۇلارنىڭ ھەممىسى خىتايلارغا مەنسۇپ.پەقەت شەھەر سىرتىغا قىستاپ چىقىرىلغان ئۇيغۇرلار بۇلاردىن پۈتۈنلەي مەھرۇم قالغان.

كورلىدىكى نېفت ئىشچىلىرىنىڭ ئارىسىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ سانى ئون پائىزغىمۇ يەتمەيدۇ. ئامما خىتايلار بولسا بۇنى ناھايىتى ئۆستىلىق بىلەن بىر تەرەپ قىلغان. ئۇلار بۇ شەھەرگە ئۇيغۇرلاردىن بىر شەھەر باشلىقى سېتىۋالغان ئىدى. بۇ ۋەتەن ساتقۇچ: «نېفت فىرمىلىرى كويلەپ پۇل تاپقاندىن كېيىن ھەممە ئادەم بەختلىك بولۇپ كېتىدۇ» ـ دېدى.

كورلا شەھەر ئەتراپلىرىغا سىقىپ چىقىرىلغان، قوللىرىدا پەقەت قوينىڭ بېشى ۋە ئۆزلىرى ئەتكەن لەگمەنگە ئارانلا ئېرىشەلىگەن ئەينە شۇ ئاددىي خەلق بۇنىڭغا قارىتا غەزەپ ـ نەپرەت بىلەن شىكايەت قىلىپ:«ئۇلار چوشقا گوشى يەيدۇ، ئۇلار ۋەھشىلەردۇر» دېيىشەتتى.بۇ يەردىكى دىنسىزلارنىڭ ئەخلاقىغا قارىتا يەرلىك خەلق غەزەپ ۋە ژىرگىنچىلىك بىلەن ئەينە شۇنداق شىكايەت قىلىشاتتى. ئۇلار شەھەرنىڭ ئۇيغۇرلار جايلاشقان رايونلارغا يېگىلا بېسىپ كىرگەن ۋە كوچا كانايلىرى ئارقىلىق خەلققە«پىتنە ـ پاسات»تارقاتماسلىق ھەققىدە ئاگاھلاندۇرۇپ تەھدىت سېلىۋاتقان ساقچىلارغا قاراپ: «بۇلار بىزنى ئارام خۇدا ياشىغىلى قويمايۋاتىدۇ»دەپ زارلىشاتتى.ئاددىي پاختا رەختتىن تىكىلگەن كۆلرەڭ كىيىم كىيگەن، پاكارىراق،ئامماقاۋۇل كەلگەن بىر ئۇيغۇر ژىگىتى: «شىنجاڭ ناھايىتى چوڭ دولەت. ئۇ خېلە ـ خېلە مۇستەقىل دولەتلەردىنمۇ چوڭ. نېمە ئۈچۈن شىنجاڭمۇ مۇستەقىل دولەت بولالمايدۇ» دېدى. شۇ ئەسنادا هاۋا بوشلىقىدا قاتتىق گۈلدۈرلىگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. بىر چوڭ تىپتىكى ھەربىي ئايېروپىلان قۇملۇق بوشلىقىدىن پەس ئۇچۇپ ئوتۇپ كەتتى.كورلا ئاسمىنىدىن كېچىچە دېگىدەك ھەربىي ئايېروپىلانلار ئۇچۇپ تۇراتتى.ئۇلار نېفتلىكلەرنى كۆزىتىۋاتامدۇ ياكى چېگرارايوننى قوغداۋاتامدۇ نامەلۇم؟ خىتاي ھوكۇمىتى«شىنجاڭدىكى تېررورىستلارنى ئۆزلىرىنىڭ خوشنا ئىسلام ئەللىرىدىن ياردەم ئېلىۋاتىدۇ ۋە چېگرىلاردىن قورال ـ ياراق كىرگۈزۈۋاتىدۇ»دەپ قاراپ كەلمەكتە.

ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆز دوستلىرىنى تاللىشى ئانچە ئاسان ئەمەس. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئەركىنلىككە بولغان ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى دۇنياغا ئاڭلىتىۋاتقان دالاي لاماسى يوق. غەرىپ ئەللىرىمۇ تېخى ئۇلارنىڭ داۋاسىنى قوللىغىنى يوق. خىتاي هوكۇمىتىنىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ قارشىلىق ھەرىكەتلىرىنى رەھىمسىزلارچە باستۇرۇشىنىڭ سەۋەۋىمۇ، ئۇلارنىڭ تىبەت ۋە موڭغۇللارغا قارىغاندا ئەڭ كۈچلۈك قارشىلىق قىلىۋاتقانلىقىدىن بولماقتا.خىتاي كومپارتىيەسىمۇ شىنجاڭدىكى يەرلىك خەلققە قاتتىق ھەم يۇمشاق سىياسەتلەرنى قوللىنىپ كەلمەكتە.7 ـ ئاينىڭ بېشىدا شىنجاڭنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە كەلگەن كومپارتىيە رەئىسى جياڭ زېمىن: «بىز كوممۇنىستلار باشقا دىنىدىكىلەرگە ئىشىنىمىزۋە ئۇلارنى هورمەتلەيمىز»دېگەن بولسا، ئارقىدىنلا: «مىللىي بولگۈنچىلەرنى قاتتىق باستۇرۇش كېرەكلىكى» ھەققىدە بۇيرۇق ئېلان قىلغان ئىدى.

جۇڭگونىڭ ئاتوم يادرو سىناقلىرى شىنجاڭنىڭ بىر قىسىم رايونلىرىنى ئېغىر دەرىجىدە بۇلغىدى

ئۇيغۇرلارنىڭ بۈگۈنكى ئۈرۈمچى، كورلىغا ئوخشاش زامانىۋىي كوچمەنلەر شەھەرلىرىگە بولغان غۇلغۇلىسىنى چۈشىنىش قىيىن.ئىپەك يولىدىكى قەدىمىي شەھەرتۇرپاندا بولسا، ئەھۋال پۈتۈنلەي باشقىچە.دېڭىز يۈزىدىن 500 مېتر ئېگىز يالقۇن تېغىدىن تارتىپ، دېڭىز يۈزىدىن 150 مېتىر تۆۋەن بولغان تۇرپان ئويمانلىقىدىكى ئايدىڭ كۆلىگىچە بولغان رايونلاردا، قۇياشنىڭ ئەتىگەنلىك قىزغۇچ نۇرى ياپ ـ يېشىل تالللىقلارغا چۈشۈپ، ئەجايىپ مەنزىرىلەرنى پەيدا قىلغان. ھەر خىل تال ـ دەرەخلەر ئاستىدىكى ئېرىقلاردىن سۇلار شىرىلداپ ئېقىپ تۇراتتى.بالىلار سۈزۈك سۇلارنى كېچىپ ئويناتتى. ئۈزۈملەرگە لىق تولغان ئېشەك هارۋۇلىرى تۇرپان شەھەر بازارلىرىغا قاراپ مېڭىشاتتى. بازارلار بولسا مېۋە ـ چىۋە ۋە كوكتاتلارنىڭ ھەرخىل تۈرلىرى بىلەن تەمىنلەشكە ئىنتىلاتتى. بازارنىڭ بۇرجەكلىرىدىكى كىچىككىنە ئورۇنلارمۇ، تونۇردىن ئەندىلا پىشىپ چىققان نان ۋە شورپىلارغا يېتەتتى.لىق قاچىلانغان ئىككى يوغان ئون تاغىرنىڭ ئوتتۇرسىدا ئولتۇرغان،ئۇستىگە كۆينەكمۇ كىيمىگەن بىر ناۋاي ئەسنەپ ئولتۇراتتى.بازار ئەتراپلىرىدا خىتايلارنى كورگىلى بولماتتى.

ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمىي مەدەنىيىتى ۋە قۇرغان دولەتلىرى ئىنسانلارغا تارىختا تونۇش بولغان. قەدىمىي ئىپەك يولىدىكى ھەر بىر كارۋانلار ئۈچۈن تۇرپان يېشىلگەن تىلسىمان بولۇپ قېلىۋەردى. بۇ يەرنىڭ ھەقىقىي ئېگىلىرىمۇ ئۆزگەرمەي شۇ پېتى ياشاۋەردى.تەكلىماكان قۇملىقى بويىدىكى بۇ يېشىل ياقۇت ئۆزىنىڭ قەدىمىي جەننەتلىكى، ساپلىقى يەنى قەدىمىي ئۇيغۇرلۇق ھالىنى ساقلاپ كېلىۋەردى. ھازىر بۇ يەردە ياشاۋاتقان ئىنسانلارنىڭ پەقەت ئىنتايىن ئاز بىر قىسمىلا ئۆزلىرىنىڭ قانداق بىر رېاللىق ئىچىدە ياشاۋاتقانلىقىنى بىلىدۇ.

تۇرپان ـ بۇ 40مىڭ نوپۇسقا ئىگە. جۇڭگونىڭ ئاتوم سىناق رايونى بولغان لوپنورغا ئەڭ يېقىن چوڭ شەھەر ھېساپلىنىدۇ. خىتايلارنىڭ نېمە ئۈچۈن بۇ يەرگە كېلىپ يەرلەشمىگەنلىكى ئەجەپلىنەرلىك ئىش ئەمەس. پۇتكۇل رايون تۇرپان بىلەن كورلىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھالدا ئۈچ بۇرجەكلىك رايوننى ھاسىل قىلغان. خىتايلار 1986 ـ ژىلغىچە بىر ئېغىزمۇ چۈشەندۈرۈش بەرمەي، لوپنور رايونىدا يۈزلەرچە قېتىم ئاتوم سىناقلىرىنى ئېلىپ باردى.چەت ئەلدىكى ئۇيغۇرلاربۇ رايوندىكى ئاتوم سىناقلىرىنىڭ كەلتۈرگەن زىيانلىرى ھەققىدە ئىنتايىن ئاز ياكى ئىسپاتلانمىغان مەلۇماتلارنى بېرىشتى.

ھازىرغىچە ئاز دېگەندە 200مىڭ ئىنسان ئاتوم سىناقلىرىنىڭ قۇربانىغا ئايلانغان بولۇشى مۇمكىن. 1985 ـ ژىلى ئۈرۈمچىدە ئاتوم سىناقلىرىغا قارشى نامايىش ئېلىپ بېرىلغان. ئامما بۇ يەردىكى ئىنسانلار ۋە تەبەت ئۇچرىغان زىياننىڭ ھەقىقىتى ھازىرغىچە سىرلىق ھالەتتە تۇرماقتا.

مەزكۇر ماقالىنىڭ ئاپتورلىرى خىتايىنى مەخسۇس تەتقىق قىلىۋاتقان خىتايشۇناس ئالىملاردىن بولۇپ، ئۇلارنىڭ شەرقىي تۈركىستان ھەققىدە يازغان بۇ ئىلمىي ئەسەرى كوپ تىراژلىق «جەنۇبىي گېرمانىيە گېزىتىدە» يېقىندا ئېلان قىلىنغان.

ماتېرىيالنى گېرمانىيەدىكى ۋەتەندىشىمىز ئابدۇجېلىل قارىقاش يوللىغان.

يارقىن سىماللار

ژۇلغۇن قىزارغان دالادا

ئاكادېمىك ماخمۇت ئابدۇراخمانوۋ يېقىندا ئەدەبىيات تەتقىقاتى ساھاسىدا يېزىلغان «يىللار ساداسى» ناملىق يېڭى كىتاۋىنى «ژازۇۋشى» نەشرىياتىغا تاپشۇردى. مۇئەللىپنىڭ مەزكۇر كىتاۋىغا كىرگۈزۈلگەن ئاتاقلىق شائىر، يازغۇچى مەرھۇم ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر ھەققىدە يېزىلغان ماقالىسىنى مەلۇم قىسقارتىشلار بىلەن گېزىتخانلىرىمىزغا ھاۋالە قىلىۋاتىمىز.

كېيىنكى يىللاردا قازاقستان بىلەن خىتاي چېگارىسى ئارقىلىق قاتناش ئىشلىرى دائىرىسىنىڭ كېڭىيىشى ئىككى تەۋەدە ياشاۋاتقان خەلقىمىزنىڭ ئۆز ئارا مۇناسىۋىتىنىڭ قويۇقلىشىشىغا مۇمكىنچىلىك تۇغدۇردى. شۇ ئارقىلىق ئانا ۋەتىنىمىزدە يارىتىلىۋاتقان ئېسىل مەنىۋىي بايلىقلار بىلەن بىر قەدەر تونۇشۇش ئىمكانىيىتى ھاسىل بولدى. شۇ جۈملىدىن، ۋەتەندىكى چوڭ ئەدەبىياتىنىڭ نەمۇنىلىرىدىن نەپ ئېلىشقا مۇيەسسەر بولدۇق. قولغا چۈشكەن كىتاپلارنىڭ ئارىسىدا زامانىۋىي مىللىي ئەدەبىياتىمىزنىڭ كورنەكلىك ۋەكىلى مەرھۇم ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرنىڭمۇ ئەسەرلىرى بار.

1985 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى قۇرۇلغىنىنىڭ 30 يىللىقىغا بېغىشلاپ نەشر قىلىنغان «توي چاچقۇسى» ناملىق توپلامدىن ئۇنىڭ ئايرىم شېئىرلىرىنى ئوقۇغان ئىدىم. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ چوڭقۇر ئويلۇقلىغى ۋە ئەركىن نەپەسلىك ئېكەنلىگى بىلەن پەرىقلىنىپ تۇراتتى. بىر ئاز ۋاقىت ئۆتۈپ، ئۆتكۈر شېئىرلىرىغا بەستىلەنگەن ئاتاقلىق سازەندە، بەستەكار مۇساجان روزى ئىجراسىدا ماگنىتوفون لېنتىسىغا يېزىلغان ناخشىلاردىن بەھرىلەندىم. ناخشىلار شېئىرلىرىنىڭ ئۆتكۈرلىگى بىردىن دىققىتىمنى جەلىپ قىلدى. بولۇپمۇ، تۆۋەندىكى سەترلەرنى ئاڭلىغاندىلا خاتىرىدە قالدى. كۆپچىلىك كىتاپخانغا ناتونۇش بولغانلىقتىن شېئىرنىڭ تېكىستىنى تولۇق كەلتۈرۈشنى ئورۇنلۇق كوردۇم.

بىلەمسەن، دىلرابا، ھوسنۇڭنى ئاختۇرغان نىگاھىمدۇر.
بۇ گۇلدۇرموما، چاقماقلار مېنىڭ پەريادى ئاھىمدۇر.
ئوزەڭنى ئوت بىلەن ئاۋلا دېگەن سەن سويگۇ سۇلتانى،
قەيەردە يانسا بىر يالقۇن، شۇ يالقۇن بارگاھىمدۇر.

ئاداشام زۇلمەتى دەشتە، تىگىرقاپ ئالە چەكمەسمەن.
جامالىڭ شولىسى پارلاق ئۇمۇتبەخش سۇبھىگاھىمدۇر.
پەلەكنىڭ گەردىشى ھەركۈن يولۇمنى توسسىمۇ قەستلەپ،
ۋىسالىڭ ئارزۇسى مەڭگۇ يېگانە قىبلىگاھىمدۇر.

مالاھەت، تەنە، توھمەتتىن، رەقىپتىن قىلمىدىم پەرۋا،
دىلىمغا ئورنىغان ئىشقىڭ ئىجاتكار باش پاناھىمدۇر.
سېنى ئويلاش بىلەن كوڭلۇم تاپۇر ھەرجايدا مىڭ لەززەت،
خىيالىڭ كۈندۈزى ئاپتاپ، كېچەلەر كوكتە ماھىمدۇر.

ئەگەر رەشق ئەيلىسە مەيلى ئەرەپ يۇرتىدىن كەبىنە،
موشۇ تۇپراق - ئانا تۇپراق مۇقەددەس سەجدىگاھىمدۇر.
كوڭۇل مۇلكىدە جاي يوقتۇر سېنىڭدىن ئوزگىگە مۇتلەق،
قەسەم - يادىم ئۇچۇن مىسكىن مېنىڭ ئولمەس گۇۋاھىمدۇر.

كەڭ نەپەسلىك، مۇقام داستانلىرى شەكلىدە ياگرايدىغان «سەجدىگاھىم» ناملىق ناخشا پىكرىنىڭ يالقۇنلىغى، شەكلىنىڭ يارقىنلىغى تۈپەيلى ئۆزىگە مەپتۇن قىلىۋالدۇ. مەزكۇر غەزەلدە ئىشلىتىلگەن ئوبرازلار، قىياسى ئىبارىلەر بىر قارىماققا تونۇشتەك تۇيۇلىدىغىنى بىلەن يېڭىچە ياڭرىشىدا، ئېيتماق بولغان قايناق تۇيغۇ، پىكىرلەرگە ئۇيغۇنلىغىدا مۇئەللىپنىڭ قەلەم تەۋرىتىش ئالاھىدىلىگىنى ئىپادىلەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە خاسىيەتلىك ئاتالغۇلار (كەبىنە، سەجدىگاھ)، شۇنداقلا ساماۋىي چۈشەنچىلەر (گۇلدۇرموما، چاقماق) غەزەلگە بولەكچە مەزمۇن، تەسىرىي كەيپىيات بېغىشلايدۇ.

«ئومۇر مەنزىللىرى» توپلامىغا ئەدىبىنىڭ شېئىرىي ۋە نەسرىي ئەسەرلىرىدىن تاللانمىلىرى كىرگۈزۈلگەن. شۇنداقلا ئۇنىڭدا قىرىغىنچى يىللاردىن سەكسىنىنچى يىللار ئىچىدە يېزىلغان ئەسەرلىرى جەملەنگەن. شېئىرلىرىنىڭ يېزىلىش ۋاقتىغا قاراپ ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرنىڭ شېئىرىيەت ساھاسىدىكى بېسىپ ئۆتكەن يولىنى، ئىزدىنىش جەريانلىرىنى، ئۇنىڭ شېئىرىيىتىگە خاس تېماتىكىلىق يونىلىشلىرىنى ئوچۇق كورۇش مۇمكىن. سوزسىزكى، توپلامدىكى شېئىرلار ھەر خىل ماۋزۇلاردا يارىتىلغان: ھايات ۋە ئىنسان، مۇھەببەت ۋە دوستلۇق، ئادەمدىكى ۋە تۇرمۇشتىكى ئىجابىي ۋە سەلبىي ھادىسىلەر شائىر قەلبىدە ئەكس سادا يارىتقان. مۇئەللىپ قايسى ماۋزۇغا مۇراجەت قىلمىسۇن، ئىنسان قەلبىدىكى ۋە جەمىيەتتىكى قايسى ھادىسىلەرگە ئوز مۇناسىۋىتىنى بىلدۈرمىسۇن، ئۇلارنى ئىنسانىنىڭ ھاياتىدا، ۋەتەن ۋە ۋەتەن ئالدىدا ئىنسان قەرىزى - پەرزى نۇقتەئىي نەزەرىدىن كۆزلەيدۇ. جەمىيەت ۋە خەلق تەغدىرى ئۆتكۈر شېئىرىيىتىنىڭ گۈرەن تومۇرى. ئۇنىڭ شېئىرلىرىغا قاچىلانغان ئوي - پىكىر، ھىس - تۇيغۇلارنىڭ مەنبەسى مانا شۇ ئۇلۇق مۇئەممالاردا، شۇنداقلا شائىر شېئىرلىرىدا تەشۋىشلىك ئوي - تەسەۋۋۇر، بېئارام سېزىم بېسىم بولۇپ، ۋاقىرغاقلىق، جاراڭلىق ئاھاڭلار، ئالدى - ئارتىغا قارىمايدىغان مەدھىيۋازلىق يوقنىڭ ئورنىدا. بۇ خۇسۇسىيەت خەلق ھاياتىدا، ئۇلكىدە بولۇۋاتقان ۋاقەلەرنىڭ، ھەر خىل كامپانىيەلەرنىڭ تۈپكى ماھىيىتىنى چوڭقۇر سەزگەنلىكىنىڭلا ئەمەس، شۇنىڭ بىلەن بىللە شۇ ھادىسىلەرگە نىسبەتەن ئۆزىنىڭ مەۋقەسىنى بار چىنلىغى بىلەن مەردانىلارچە ئىپادە قىلىشىنىڭ ئىپادىسىدۇر. بۇ خۇسۇسىيەت شائىر ئىجادىيىتىنىڭ باش كرېدوسى، ئۇنىڭ ئىنسانىي ھەم ئىجاتكارلىق ئېتىقاتى، ئەقىدىسى. شۇڭلاشقا شېئىرلىرىدا خەلقىگە، ئېلىگە دېگەن پەرزەنتلىك مۇھەببىتى ھەم غورۇرى، ئۇنىڭ بۇگۈنى بىلەن كەلگۈسىگە بولغان ئەندىشە - غەملىرى پارلاپ تۇرىدۇ. «ئوت بىلەن كويمەكنى ئىختىيار قىلىپ» يالقۇن ۋۇتقان شائىرنى تەشۋىشلەندۈرگەن، بېئارام قىلغان، تەۋرەتكەن، كويدۈرگەن مۇئەممالار، ئەھۋاللار كۆپچىلىككىمۇ ئورتاق. شائىر ئەينە شۇ كۆپچىلىك نامىدىن سوز قىلىدۇ. سىر چىرتىدۇ. ۋەتەن، ئەل تەغدىرى، ئۇنىڭ بۈگۈنكى ئەھۋالى ۋە كەلگۈسى ھەققىدىكى شائىر ۋۇجۇدىنى قىينىغان ئەنسىز ئويلار، تەشۋىشلەر ئۇنىڭ «ئاق ئەمەس ساچمىدىكى» ناملىق غەزىلىدە بەكمۇ سەممىي ئىزھار قىلىنغان.

ئاق ئەمەس ساچمىدىكى، يىللار تۇزانى دەپ بىلىڭ،
سارغىيىپ كەتكەن يۈزۈمنى كۆز غازاڭى دەپ بىلىڭ.
قانچە ئورغۇن، قانچە چوڭقۇر بولسا ماڭلاي قورۇغۇم،
دەردى كۆلپەت دەۋرىنىڭ روشەن بايانى دەپ بىلىڭ.

دەپ داۋاملىشىدىغان غەزىلىدە ئۆتكۈرنىڭ پوئېزىيەسىگە، كەگرەك ئېيتساق، پۈتكۈل ئىجادىيىتىگە خاس ئاساس ئاھاڭ، كەيپىيات، ئىدېيەۋىي - بەدىئىي يونىلىش يارقىن مۇجەسسەملەنگەن. شائىر ئاينىماس تۇراقلىق بىلەن يەنە «بوغرا ئانام»، «بېزەكلىگىم»، «قەشقەرىم» دەپ ئانا ۋەتىنىنى ئۇلۇغلاپ، ئۇنىڭ ئۇلۇغلىغى، خاسىيەتلىكلىگى، گوزەللىگىگە، ھازىرقى ئەھۋالىنىڭ ئاقارەت، توھمەتلىگىگە ئېچىنىپ تۇرۇپ، «بېھۇدە ئويلارنى قىزىل يالقۇن ئوتى بىلەن كويدۇرۇپ، ۋەتەنىنىڭ شەنىگە تىكلەيلى ھەيكەل» دەپ يەنە ئالغا ئىنتىلىشقا چاقىردى. «مەڭگۇلۇك زۇلمەتتە قالماس بۇ ۋەتەن، ئۇمۇتنى ئۈزمىگىن سۇبھى تاگدىن» دەپ تەسەللى بەردى. شائىر ئىجادىغا تەسەددۇق ئېيتىشقا ئەرزىيدىغان ئەھۋال شۇكى، ئەينە شۇ ئەندىشە، ۋايىملىرىنىڭ، غەم - قايغۇلىرىنىڭ سەۋەپلىرىمۇ قورقۇمسىزلىق بىلەن ئېنىق ئاتىلىدۇ. مەسىلەن: «ئايلىناي» دېگەن غەزىلىدە ئوز ئېلىگە بولغان غورۇرلۇق مۇھەببەت سېزىملىرىنى

ئايلىناي ئەزىز يۇرتۇم، ئالىملىرىڭدىن ئايلىناي،
تىلى يۇمشاق، دىلى قاتتىق زالىملىرىڭدىن ئايلىناي

دەپ كۈيلەيدۇ.

شائىر خەلق بېشىدا ئوينىغان جەبىر - زۇلۇمنىڭ جان قاقشىغىدەك ھەققانىي كارتىنىلىرىنى سىزىشقا ماھىر. ئۇنىڭ «مۇزلىغان شەھەر»، «تۇۋۋا دەپ تۇتتۇم ياقا» شېئىرلىرىدىن ھەر دەۋىر ۋاقەلىرىنىڭ كورۇنۇشلىرى ئېنىق سېزىلىدۇ. مەسىلەن، 60 - يىللاردا يۈز بەرگەن «مەدەنىيەت زور ئىنقىلاۋى» ئاتالمىش پالاكەتنىڭ تەسۋىرى تۆۋەندىكى:

نېمە بۇ، بىر چۈشمۇ ياكى دەھشەت قىيامەت بولدىمۇ؟
ياكى ئەلنىڭ ئەجلى، پايمانىسى تولدىمۇ؟
ئاندا قىقاس، مۇندا ئۇر - چاپ، قول سۇنۇق، باش - كوز يارا.
نى ژىگىت، قىزلار ياتۇر جان تالىشىپ مەيدان ئارا.

***

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر ئاساسەن غەزەل ژانىرىدا قەلەم تەۋرەتكەن. ئۇنىڭ غەزەللىرى كلاسسىك شېئىرىيەت ئەنئەنىلىرى بىلەن جانلىق ئۇيغۇر تىلى بايلىقلىرىنى ئوكۇشلۇق ژۇغۇشتۇرۇلغان غەزەللەرنىڭ ئەڭ ئۇستۇن نەمۇنىلىرىدىن. شائىر غەزەل ژانىرىنىڭ بىر ئىنچىكە سىرلىرىنى مۇكەممەل ئېگەللىگەن ماھىر قەلەم ساھىبى. بۇ پەقەت شېئىرىي ئەسەرلىرىنىڭ تاشقى كورۇنۇشىدىلا ئەمەس، تەسۋىرلەش ئۇسۇلى، بەدىئىي ۋاستىلىرى جەھەتتىنمۇ ياققال بايقىلىدۇ.

شائىرنىڭ شېئىرلىرى چوڭقۇر مەزمۇنلىغى ۋە ياڭراق ئاھاڭدارلىغى تۈپەيلى كومپوزىتور، بەستەكارلارنى جەلىپ قىلىپ، ناخشا بولۇپ كەڭ تارىلىپ كەتكەن. شۇنداق غەزەللىرىنىڭ بىرى «ئىز» ناملىق غەزىلى. ئەسلىدە بۇ شېئىر كىتاپتا كورسىتىلگەندەك «ئىز» ناملىق تارىخىي رومانغا مۇقەددىمە سۈپىتىدە يېزىلغان بولسىمۇ، مۇستەقىل خاراكتېرغا ئېگە. ئۇنىڭدا يالقۇنلۇق جەڭگىۋارلىق روھ، ئۇمۇتۋارلىق ئاھاڭ، ئازاتلىق يولىدىكى كۈرەش ۋە كۈرەشكۈچىلەرنى، خەلق بەختى ئۈچۈن جانپىدالىقنى ئۇلۇغلاش بىلەن ژۇغۇرۇلۇپ كۈيلەنگەن. ئۆتكۈر بۇ شېئىرىدا دەشتى چولدە ئىسسىق - سوغنىڭ زەردابلىرىنى يېگىپ، ئېچىلىدىغان ژۇلغۇننى مەشەقەتلىك كۈرەشنىڭ تىمسالى سۈپىتىدە ئوكۇشلۇق پايدىلانغان. ژۇلغۇن، مېنىڭچە، ئۇيغۇر شېئىرىيىتىگە كىرگەن يېڭى ئوبراز. ئۇ چىدامىلىق، بەرداشلىقنىڭ بەدىئىي ئىپادىسى بولۇپ قالغۇسى. بۇ قىسقا شەرھىمىز خەلق بىلەن ھەمنەپەس بولغان، ژۈرىگى ئېلىم، ۋەتىنىم دەپ سوققان ئىنسان ھەم شائىر ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر روھىغا تازىم. ئۆز زامانىنىڭ پەرزەندى، ئوز دەۋرىنىڭ ئاۋازى سۈپىتىدىكى جەمىيەتلىك قىياپىتىنى، ۋەتەنپەرۋەرلىك، ئىنسانلىق، خەلقپەرۋەر ئىجاتكارلىق مەۋقەسىنى بارىچە جۇرئەتلىك بىلەن ئىپادىلىگەن ئۇنىڭ ئىجادىي يولى ئەۋلاتتىن ئەۋلاتقا نەمۇنە.

ماخمۇت ئابدۇراخمانوۋ،
ئاكادېمىك، پروفېسسور.

يادنامە

ئۇتنە ئالەم

ياشانغان، ئەقىللىق كىشىلەر بىردىن زور، مۇرەككەپ، پىكىر قىلىش تەس ئىشلارغا دۇچ كەلگەندە ئالدىرىماي تۇرۇپ: «تۇۋۋا» ياكى «ئۇتنە ئالەم» دەپ قويىدۇ.

مانا، مەنمۇ خېلە ئىشلارنى كورۇپ ھاياتنىڭ بەش موچەلىدىن ئوتتۇم. بەزى ئىشلارغا كۈلمەن، بەزى ئىشلارغا ئېچىنىمەن، بەزىلىرىگە نەپرەتلىنىمەن. ئامما كېيىنكى ئىككى موچەلدىن كوپىرەك ھايات كەچۈرگەن پرىنسىپىم بويىچە مۇنداق خۇلاسىگە كېلىمەن:

مەيلى سەن ئاخىرەت دەپ ئىبادەت قىل،
مەيلى سەن ھاياتنى دەپ تىجارەت قىل.
ھەق ناھەق چىرمىشىپ كەتكەن جاھان بۇ،
ئىلىمنى ھورمەت قىل، پەقەت راست گەپ قىل.

ئۇتنە ئالەم! مېنىڭچە موشۇ بىر ئېغىز سوزدە قانداقتۇر بىر ھەقىقەت قانۇنى تەستىقلەنگەندەك ئۇقۇم بار. تارىخ ۋە ھايات شۇنى ئىسپاتلىدىكى، مەيلى سەن دىنغا ئىشەن، خا ئىشەنمە، جانابىي ھەق - ياراتقۇچى ئاللا سېنىڭ بارلىق قىلمىشلىرىڭدىن بىرمۇ - بىر ھېساپ ئېلىپ، موشۇ دۇنيادىلا ھوكۇم چىقىرىپ، تېگىشلىك جازا بېرىدۇ. شۇڭا ئالىملار: «ئەقىل تۈزەلمىگەننى، تەغدىر تۈزەيدۇ» دەيدۇ. رىملىقلار، ئەرەپلەر، چىڭگىزخان، ناپولېئون، نېمىسلار، رۇسلارنىڭ تەغدىرى بۇنى ئەستىقلايدۇ. يەنى ھەر بىر بېگۇنا توكۇلگەن قان مىڭ، ئون مىڭ، يۈز مىڭ بولۇپ يانىدۇ. تارىختا بىزگە ئوخشاش قانچىلىغان بېگۇنا ئاجىزلارنى بوزەك قىلغانلارنى ئۆز - ئۆزىدىنلا دېۋانە، قول قىلىپ، بىر - بىرىنى قىرىپ ياكى ئوت، سۇ، يەر تەۋرەش، ئاچارچىلىق ئوخشاش ئاپەتلەرنى كورستىش بىلەن ئۇلارغا «ئۇتنە ئالەم» نى تونۇتۇۋاتىدۇ.

ئۇتنە ئالەم! لېكىن بەزىلەر بۇنى تەن ئالماي 21 - ئەسىرنىڭ بوسۇغىسىدا يەنى ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ ھاكىم مۇتلەق، جاللاتلىق، بۇلاڭچىلىق سىياستى بىلەن ياشاۋاتىدۇ. تۇۋۋا، ئۇتنە ئالەم!

ئەينە شۇنداق زور گەۋدىلىك تارىخىي ۋاقەلەردىن ساۋاق ئالماسلىقنى قانداق ئۇلۇقلۇق، ئادىمىلىك دەيدۇ كىشى؟!

بۇ ماقالىنى يېزىشتا ماڭا جۇرئەت بەرگەن يەنە بىر كۈچ، ئوتكەن يىلىنىڭ 21 - نويابىر كۈنى موسكۋا تېلېۋىدېنىيېسىدا خرىستىيان دىن تەرغىباتچىسى سوزلەپ: «بىز رۇس خەلقى ھازىر يۈز بېرىۋاتقان بۇ ئىشلارغا پەقەت تۇۋۋا قىلىشىمىز كېرەك، چۈنكى بىزنىڭ ئىنسانىيەتكە قىلغان - ئەتكەنلىرىمىز ناھايىتى كوپ» - دېدى. نېمە دېگەن ئۇلۇق ئالىم بۇ - ھە!

ھەر دايىم رۇسلارنىڭ قىلغانلىرىنى دورايدىغان بېجىن قاچان ئەقلى - ھوشىغا كېلىدۇ؟ ئامما شۇ نەرسە خاتتەگرىدەك ئېكىلمەس، تەكلىماكاندەك پاكىز، ئايكولدەك سۈزۈك، تاغ قارىغايلىرىدەك ئېنىق ھەقىقەتكى، ئۇلارنىڭ تەغدىرىمۇ چوقۇم رىم، ئەرەپ، مونغول، فرانسۇز، نېمىس، رۇسلاردەك بولىدۇ! بۇ گويا ئاي بىلەن كۈندەك ھەقىقەت.

پۈتۈن ئىلمىي دۇنياغا مەلۇمكى، ئۇيغۇرلار بىلەن قىرغىز ئالتاي، بايكول، ئاناساي، ئورخۇن، تەگرىتاغ ئېتەكلىرىدىمۇ بىللە ياشاپ بىللە جان تالاشقان، دولەت قۇرغان. سۇلتان بۇغراخاننى بىللە خان تۇتقان. ئىككى قېتىم شەرقىي تۇركىستان جۇمھۇرىيىتىنى بىللە قۇرغان. بۇ ئۇچمەس تارىخ!

تەغدىر تەقەززاسى بىلەن قىرغىزلار 1916 - ۋە 1932 - يىللىرى بىزنىڭ ۋەتىنىمىزگە قېچىپ بېرىپ پانا تاپقان. ئوز نوۋىتىدە بىزمۇ 1955 - يىللىرىدىن كېيىن بۇ ياققا چىقتۇق. بىزنى قىرغىز ۋە باشقا جۇمھۇرىيەتلەردىكى تۈركىي تىللىق قېرىنداشلىرىمىز «ئۇيغۇر ئۇققانلار كەپتۇ» دەپ قۇچاق ئېچىپ قارشى ئالدى.

بۇنى يېزىشىمدىكى مەخسەت، 20 - ئەسىردە ياشىغان قىرغىز خەلقىنىڭ ئۇلۇق ئالىمى، پەيلاسوپى، خىرۇرگى، جەمىيەت ئەربابى، ئۇيغۇرلارنىڭ دوستى ئەيسا قوناي ئوغلى ئاخۇنبايېۋ بىلەن 1960 - يىللاردا 15 - 20 كۈن سۇسامىردا بىللە بولغان ئىدىم. ئۇ ئىككىمىز نەچچە كېچىنى ئۇخلىماي مۇڭدىشىپ تاڭ ئاتقۇزغان ئىدۇق. بىز باللىق ۋاقتىمىزدىن تارتىپ، مەكتەپ ھاياتى، كەسپىي بىلىم ئېلىش، خىزمەت تارىخىي، مەدەنىيەت - سەنئەت توغرىلىق سوزلەشكەن ئىدۇق.

مېنىڭچە «ئۇتنە ئالەم» نى ئەيسا ئاكامدەك چۈشەنگەن، ئىجرا قىلغان ئادەملەر ئاز بولسا كېرەك. «ئاكادېمىك ئاخۇنبايېۋ بىرىگادا - دوختۇرلار بىلەن سوسامىرغا كەپتۇ» دەپ ئاڭلىغانلار بىزنى مېھمانغا چاقىردى. قەيەرگە بارمايلى، ئوي ئېگىسى قوينىڭ بېشىنى ئەيسا ئاكىغا تۇتاتتى. ئۇ: باشنى «تەكى» ژىگىتكە تارت دەپ بۇيراتتى. باش مېنىڭ ئالدىمغا كېلىپ توختاتتى. مەن خىجىل بولغان ھالدا، ئاز - تولا رەسمىيەتلىرىنى قىلىپ باشقىلارغا سۇناتتىم. بىر كۈنى مەن ئەيسا ئاكىغا «مېنى بۇندىن كېيىن ئۇنداق خىجالەت قىلماڭ» دېدىم. ئۇ ماڭا: «نازىمبېك، مەن بۇنى سېنى ۋە ئۇيغۇر خەلقىنى ھورمەتلەپ قىلىۋاتىمەن، ئەندى بۇنىڭ ۋەجىنى ئاڭلاپ باق» - دەپ ھېكايە قىلدى:

- 1916 - يىللاردا ئوركۈندە قىرغىزلار بۇ يەردىن قاچقان. بىزنىڭ ئائىلىمىز قاراشەھەرگە بېرىپ ئىككى ئۈچ يىل ياشىغان ئىدۇق. مەن ئۇ چاغلاردا بالا ئىدىم. ئىبراھىم ئاخۇن دېگەن بىر ناۋاي بىزگە غەمخورلۇق قىلغان. مەن ئۇنىڭ قويلىرىنى باقاتتىم. مەن شۇ چاغدا: «تىرىك بولسام موشۇ ئىبراھىم ئاخۇن ئاكامنىڭ ياخشىلىغىنى چوقۇم قايتۇرىمەن» دەتتىم. كېيىن ئوزگىرىشلەر بولۇپ بۇ ياققا يېنىپ چىقتىم. بەلكىم ئىبراھىم ئاكام ئولۇپ كەتكەندۇ. مەن ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلالمىدىم. سەن ئوزەڭ قەشقەردىن كەلگەن ئۇيغۇر ئېكەنسەن. ئۇ دۇنياغا بارغاندا ئىبراھىم ئاكا مەن سېنىڭ ياخشىلىغىڭ ئۈچۈن نازىمبېكنى سىيلىغان دېسەم، سەن گۇۋالىق بېرىسەنغۇ!»

يىللار ئوتۇپ ئەيسا ئاكىمۇ ئولۇپ كەتتى. ئامما ئۇنىڭ روھى ئولمىدى. ئۇنىڭ: «نازىمبېك، ئۇ چاغلاردا ئوزەڭلار قول تۇرۇپ بىزگە ياردەم قولۇڭلارنى سوزغان مىللەت سىلەر، كەل سادىر پالۋاننىڭ ناخشىسىنى بىللە ئېيتايلۇق» دەيدىغان سوزى قۇلىغىمدىن زادىلا كەتمەيدۇ.

بۇ بىر كىچىك ۋاقەلىك بولسىمۇ ئەيسا ئاكىنىڭ دىيانەتلىك، مەرت، ھالال ئىنسان ئېكەنلىگىدىن دالالەت بېرىدۇ.

مەن ئەيسا ئاخۇنبايېۋ ئوخشاش قىرغىز تۇققانلارنىڭ شەخسەن ماڭا ۋە مېنىڭ خەلقىمگە قىلغان سەممىي مۇئامىلە، ياخشىلىقلىرىنى ھامان مەمنۇنىيەت بىلەن تىلغا ئالىمەن.

نازىم قەمبىرىي،
بىشكېك شەھىرى.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

يېڭى شېئىرلار

پاتىگۈل سابىتوۋا

ژىغلاۋەتتى راھلەم

ـ قانداق ئىشلار، ئاغىنە،
بۇ ياققا كېپ قاپسەنغۇ؟
ـ قارا ئاداش، گېزىتقا،
زادى يېزىلماپسەنغۇ.

ـ بېشىمنى ئاغرىتمساڭ،
مېنىڭ ئۇنداق پۇلۇم يوق.
مەندە پەقەت بىرلا غەم،
قوساق بولسا دەيمەن توق.

ـ ھەي ئاخماق نېمە دەيسەن،
قاچانغىچە قاخشايسەن.
تېخى بالا، نەۋرىلەر،
ئوقۇيدۇ دەپ ماختايسەن.

ـ ئۇ بىر دەپ قويغان گەپكە،
ئىسلىپلا ئاپسەنغۇ.
باشقا ئىشڭ يوقمىدى،
يوق بىر ئىشقا قاپسەنغۇ.

ـ ئۇنداق بولسا ئېيتىشكە،
نەۋرىلىرىڭ ئوقۇيدۇ.

ئىلىم ـ پەندىن كەشتىنى،
ئەمسە قانداق توقۇيدۇ.

ـ قوي ئۇ نېمە دېگىنىڭ
ئوقۇش دېگەن ئۇ باشقا.
مەكتەپتىكى چوڭ بىلىم،
چاتاشتۇرمىغىن باشتا.

ـ قانداق نادان ئادەمسەن،
ساۋات ئەشۇ گېزىتتە.
ئەگەر شۇنداق بولمىسا،
نېمە كېرەك ئېلىپپە.

ياخشى ـ يامانني ئوقۇپ،
دۇنيانى تونۇش ئۈچۈن.
ساۋاتلىق بولۇش كېرەك،
گېزىتنى ئوقۇش ئۈچۈن.

دەپ ئۆلگەردى رەخمەتجان،
خېخىراپ كەلدى بىر ئىشت.
ـ بېشىمنى كوپ ئاغرىتماي،
يوقال، ـ دېدى ئابدۇرېشت.

باغلاقتىكى ئىشتىنى،
قويۇۋەتكەن بۇ ئادەم.
غالجىر ئىشت كېپ ئىسلدى،
ھەيران بولدى بالا ھەم.

بۇ نادان ھەم جاھىلغا،
نەپرەت ئوقۇدى ئالەم.
«دادام ئەسكى ئادەم» دەپ،
ژىغلاۋەتتى راھلەم.

يېزىلىپ تۇر گېزىتقا

ـ مۇبارەك بولسۇن ئەمەت،
كېلىپ قاپسەن ئاتمشقا.
ـ نەدىن بىلدىڭ ئاغىنە،
كېپ قالغاننى بۇ ياشقا.

يېزىپتىغۇ گېزىتقا،
تەبرىكلىشىپ ھەر ياقتىن.
ئۇلۇق ئەرسكەن گېزىت،
كوكۇل ئالاركەن باشتىن.

گېزىت بولمىسا ئاداش،
قۇلىقىڭ پاڭ، كوزىڭ كور.
بار ئالەمدىن بىخەۋەر،
ئومۇرۇڭ زىنداندەك بولۇر.

شۇنىڭ ئۈچۈن گېزىتقا،
يېزىلىپ تۇر ئېلىشقا.
ئېرى ـ بېرى خەۋەرنى،
بىلىپ تۇرسەن باشتا.

شۇنىڭ ئۈچۈن ۋەتەنسىز

ـ ئابلىزكام ئاغرىپ قاپتۇ، ـ
دېدى ئايال تولغۇنۇپ.
ـ ئويلساڭچۇ ئوزەڭنى، ـ
دېدى ئېرى ژۇلغۇنۇپ.

ـ مەن ئويلسام ئوزەمنى،
سەن ئويلساڭ ئوزەڭنى.
بالا ـ چاقا ئەتنى،
كىم ئويلايدۇ ۋەتەننى.

ـ دېدى ئايال چېچىنىپ،
ئىچ ـ ئىچىدىن تىتىلىپ.
ـ شۇنىڭ ئۈچۈن ۋەتەنسىز،
دەپ قاخشىدى ئېچىنىپ.

راھلەم مۇزەپپەروۋا

دەرتكە دەرمان ياخشى سوز

ياردەم بەرمەس دورىمۇ،
ئاغرىغاندا ژۈرەككە.
مۇھتاج ئەمەس ئۇ پەقەت،
ياخشى سوزدىن بولەككە.

ئەلگە خىزمەت قىلىشتا،
مەن ئاتامنى دورىغان.
ئىلىم ـ ھىكمەت بېرىشنى،
بىر ئاللادىن سورىغان.

لوقماندىن ئىلھام ئېلىپ،
بولدۇم خەلقىمگە تىۋىپ.
تەشەككۇرگە ئېرىشتىم،
بىمارغا شىپا بېرىپ.

ساقلانساڭ گەر ئاغرىقتىن،
خوشال ـ خورام ژۈرىسەن.
بولساڭ سېخى پاك نىيەت،
ئۇلۇق ئومۇر سۈرىسەن.

***

ماگا ئۇدۇم قالدۇرغان،
ئىلاخۇن بوۋام ـ كوككوز.
ئەجداتلارنىڭ روھلىرى،
ئىلھامىمغا مەنبە ـ سوز.

تورتلىكلەر

بۇ ھايات سىرلىق شۇنچە،
ئويلاپ باقسام تېپىشماق،

ئېيتسام تۈگىمەس ناخشام،
قەلبىمدە ئوتلۇق قوشاق.

***

تۇلپار قىلىپ قەلەمنى،
بەيگىلەردە چېپىشتىم.
ئەل ئىچىدە سادىردەك،
قوشاقچى بوپ يېتىشتىم.

***

سويۇپ ھۈنەر ـ ئەمگەكنى،
ئىشلەپ بەختىمنى تاپتىم.
خىزمەت قىلىپ خەلقىمگە،
كوكسۈمگە مېدال تاقتىم.

***

قىلغان ئىشىم سوۋاپلىق،
ياماندىن ژىراق قاچتىم.

پۈرەك ـ گۈلدەك ئېچىلىپ،
ئەلگە خۇش پۇراق چاچتىم.

***

ھەممە ئىشتا ھالال بول،
ئەمگەك قىلغىن ـ ئېرىنمە.
بايلىغىڭنى كوز ـ كوز قىپ،
ماختانچاق بوپ كېرىلمە!

***

خەقلەر سودىگەر بولدى،
كوچىلار بازار بولدى.
ئىش تاپالماي كىشىلەر،
ئەقلىدىن ئازار بولدى.

ئىجادىي پەرۋاز يار بولسۇن

دانا خەلقىمىز «يۈزدىن ژۈگرۈك، مىڭدىن تۇلپار چىقىدۇ» دەپ ئېيتقىنىدەك، كېيىنكى ژىللاردا ئەدەبىي ئىجادىيەت ساھاسىدا ئوزىگە خاس ئورگىناللىغى بىلەن كوزگە چۈشۈپ كېلىۋاتقان ئالمۇتا پولىتېخنىكىلىق ئىنستىتۇتىنىڭ ستۇدېنتى، جۇمھۇرىيەت ئۇيغۇر مەدەنىيەت جەمىيىتى يېنىدىكى ياشلار، ستۇدېنتلار كېڭىشىنىڭ رەئىسى ۋىلىيەم مولۇتوۋنىڭ گېزىتلىرىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلىۋاتقان شېئىرلىرى گېزىتخانلاردا ئۇنىڭ كەلگۈسىدىن چوڭ ئۈمۈت كۈتۈش ھىسسىياتىنى تۇغدۇرماقتا. بولۇپمۇ ئۇنىڭ مەدھىيىۋازلىقتىن ژىراق ۋەتەن، خەلق تەغدىرى ھەققىدە يېزىۋاتقان شېئىرلىرى دىققەتنى جەلىپ قىلىدۇ. ياش تالانتقا ئىجادىي پەرۋاز تىلەپ، گېزىتخانلىرىمىز دىققىتىگە ئۇنىڭ بىر نەچچە شېئىرىنى تەغدىم قىلىۋاتىمىز.

ۋىلىيەم مولۇتوۋ

تىلىگىم شۇ پەقەت

ئىزلىرىن قالدۇرۇپ ھايات يولىدا،
ئېھ، كۆڭلەر شامالدەك ئۇچۇپ ئوتىدۇ.
خەلقىمنىڭ تەغدىرى ياتلار قولىدا،
بولغاچقا ژۈرىگىم ئوت بوپ كويىدۇ.

كېلىمىز تەشۇۋىشلىك بېسىپ ـ يوللارنى،
پارلاق بىر كېلەچەك مەنزىلگە بېقىپ.
ئىلاھىم، قوللىغىن مىسكىن دىللارنى،
بىزمۇ بىر كۆلەيلى ھۆرلۈككە يېتىپ.

تىلىگىم شۇ پەقەت: كۆمپەيكۇم بولۇپ،
چېقىلسا باسقۇنچى ياۋۇزلار تەختى.
يەنە بىر تونۇلسا غەلبىلەر قۇچۇپ،
ئۇيغۇرلار ئېلىنىڭ شوھرىتى، شەنى.

خارلىقتا ياشاشتىن قالمىدى تاقەت،
بۇ يولدا كۆرىشىش بىزنىڭ ئەھدىمىز.
ئازاتلىق تۇغىنى تىككەندە پەقەت،
شۇندىلا مەڭگۈلۈك كۆلەر بەختىمىز.

بىر دوستقا

ـ ئېچىنىمەن، ـ دېدىڭ بۇرادەر.
ـ ئۇيغۇر بولۇپ تۇغۇلغىنىمغا.
مەنمۇ شۇندا ئېچىندىم ساڭا.
ئوغۇل بولۇپ تۇغۇلغىنىڭغا.

شۇ سوزۇڭ بىلەن گويا ئەقىلدار،
كىشىدەك بولۇپ ئالدىمدا تۇردۇڭ.
لېكىن بىلگىنكى، ئۇيغۇرلۇق غورۇر،
شان ـ شوھرىتىمنى يەرگە بىر ئۇردۇڭ.

خەلقىڭ نامىنى قىلساڭ ھاقارەت،
ئەجداتلار روھى ھەرگىز كەچۈرمەس.
پىرىدىن تانغان ھاماقەتلەردىن،
ئەۋلاتلار ئۈچۈن ۋاپامۇ كەلمەس.

ئوز قەدرىنى ئوزى بىلمەسنى،
ئوزگىلەر ھەرگىز ئالقانغا ئالماس.
ئوتەر كۆڭلىرى تاماگەرلىكتە،
لېكىن بەختىنىڭ چىرىغى يانماس.

سىغىنىپ ژۈرۈپ ئوزگە ئىقلىمغا،
ئومرىڭ باياشەت بولۇپ ئوتسىمۇ.
مەخلۇقتىن ھېچ بىر بولمايدۇ پەرقىڭ،
باشقىلار سېنى سۇلتان دېسىمۇ.

بەزى ئىللەتتى جانغا پاتسىمۇ،
ساتقۇنلۇققا تەڭ پۇشتىدىن كېچىش.
پەرزەنتلىك بورچىڭ ئەمەسمۇ سېنىڭ،
ئەيۋىنى تۈزەش، يولىنى تېپىش.

مەيلى قانداقلا بولمىسۇن تەغدىر،
خەلقىڭ دەردىنى سەنمۇ تارتىسەن.
بولسىمۇ ئېغىر يەتكىچە ماغدىر،
ئۇنىڭ ژۈكىنى سەنمۇ ئارتىسەن.

روھلار جاۋابى

يەكلىنىپ ئوزگىدىن ژۈرەكنى ئورتەپ،
ۋەتىنىم دەردىدە كويۇپ ژۈرگەندە.
قاچانمۇ ئېچىلار خەلقىم بەختى دەپ،
بىر سوئال قويدۇم مەن ئوزەم ئوزەمگە.

بىرەر تۈگۈنگە كېلىپ تاقالماي،
ئەركىسىز ئويلىرىم كەتتى بەك ژىراق.

قانائەت قىلغىدەك جاۋاپ تاپالماي،
تۈنجۇقۇش ئىلكىدە ئولتاردىم ئۇزاق.

شۇ ئەسنا پەلەكتىن غەيرى ئۈن قېتىپ،
بىر ۋەھى كەلگەندەك بولۇپ بىلىندى.
يېقىملىق سادالار قۇلاققا كېلىپ،
دىققىتىم ئۇنىڭغا جەلىپ قىلىندى.

بايقىسام ئۇ ۋەھى ئەجدات ئاۋازى.
ماگا ئۇ ھەر قاچان بولغان مەدەتكار.
بەشارەت بەرگۈچى ئۇ ئادىل قازى،
ئۇنىڭدا ئەجدادىم دانالىغى بار.

ـ ئوكۇنمە ئوغلانىم، بولۇپ بىچارە،
كۈچ ـ ئىدرەك بېغىشلاپ قوللايدۇ روھۇم.
زۇلۇمنىڭ تەختلىرى بولۇپ ۋەيرانە،
ئازاتلىق تاگلىرى ئاتىدۇ چوقۇم.

ۋەلەيكىن ئەلەمدىن بولۇپ مىڭ ھەس ـ ھەس،
قورۇنۇپ ژۈرىمىز سىلەرگە قاراپ.
قەيەردىن ژۇقتىكىن زىدىيەت، بەس ـ بەس،
شۇ ھىللەت دەستىدىن ھالىڭلار خاراپ.

ئاللادىن، روھلاردىن مەدەت تىلەپلا،
ھاكۋاقتى قىياپەت ژۈرمەسلىك كېرەك.
بىر سەپتە كۆرىشىش، ئىناقلىق بولسا،
غەلبىلەر قۇچىدۇ كۆرەشچان ئىدرەك.

ئەرۋالار سوزىدىن بولۇپ خىجالەت،
ئولتىرىپ ئىچىمدە چەكتىم بىر ھەسرەت.
ئەجداتلار روھىغا بولمىساق سادىق،
ئەۋلاتلار بىزلەرگە ئوقۇيدۇ لەنەت.

مۇكاپات مۇبارەك

يەنىمۇ يۈكسەك پەرۋاز تىلەيمىز

ئوتكەن ژىلنىڭ ئاخىرىدا قىرغىزستان ھاۋا يوللىرىنىڭ تەشكىل قىلىنغىنىغا 65 ژىل تولدى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى ئاسقار ئاقايېۋنىڭ سەككىز ئۇچقۇچقا «قىرغىزستاندا خىزمەت كورسەتكەن ئۇچقۇچ» نامىنى بېرىش توغرىسىدىكى پەرمانى ئېلان قىلىنغان ئىدى. شۇلارنىڭ ئارىسىدا ئۇيغۇر پەرزەنتى ئوسمانجان سابىرىېنىڭ بارلىغىنى ئاڭلاپ شاتلىقتىن بېشىمىز كوككە يەتتى. ئوسمانجان ئوزى ئوخشاش بىزنىمۇ خۇرسەنچىلىككە بولىگەن بۇ دەقىقىلەرگە ئاسانلا ئېرىشكىنى يوق. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ بېسىپ ئوتكەن يوللارغا بىر قۇر نەزەر تاشلاش ئارتۇقچىلىق قىلمايدۇ، دەپ ئويلايمىز.

ئوسمانجان 1964 ـ ژىلى كىيېۋ شەھىرىدىكى ئاۋىياتسىيە ئىنستىتۇتىنى ئەلا باھالار بىلەن تاماملىغاندىن كېيىن پائالىيىتىنى ئاساسەن يېزا ئېگىلىككە ئالاقىدار ئىشلارنى بەجىرىدىغان «ئىل ـ 14» سامولىيوتىنى باشقۇرۇشتىن باشلىغان. بىر قانچە ژىل شۇ تەخلىت ئىشلەپ تەجرىبە توپلاپ، رەھبەرلەرنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشكەندىن كېينلا پەيدىن ـ پەي «ئان ـ 24»، «ياك ـ 40»، «ئىل ـ 18» سامولىيوتلىرىنى باشقۇرۇپ، نەمۇنە كورسەتكەن ئوغلان.

1992 ـ ژىلى قىرغىزستان ئوز مۇستەقىللىغىنى قولغا ئالغاندىن كېيىن جۇمھۇرىيەت تاشقى دۇنيا بىلەن بىۋاستە ھاۋا يولى ئارقىلىق ئالاقە، قاتناشقا ئېرىشتى. شۇ سەۋەپلىك ئەڭ تەجرىبىلىك ئۇچقۇچىلار خەلق ئارا مارشرۇتلارغا تاللىنىپ ئېلىندى. ئوسمانجان سابىرىي ئەينە شۇلارنىڭ بىرى بولۇپ قالدى.

ئۇزۇن ژىللىق ئەمەلىيتى ئارقىلىق مول تەجرىبىگە ئېرىشكەن ئوسمانجان سابىرىي 1992 ـ ژىلدىن بۇيان «تۇ ـ 134»، «ئىل ـ 76» ساماليوتلىرىنى باشقۇرۇپ، ئاسيا، ياۋروپا قىتئەلىرىنىڭ كوپچىلىك شەھەرلىرىگە يولۇۋچىلارنى خوۋۇپ ـ خەتەرسىز توشۇپ كەلمەكتە. جۈملىدىن، 1995 ـ ژىلدىن بېرى مىڭلىغان ئىسلام ئەھلىنى مەككە تىللاغا ئاپىرىپ ھاجىلارنىڭ دۇئاسىنى ئېلىپ كېلىۋاتىدۇ.

ـ مەن ئاللا تائالانىڭ ھىمايىسى بىلەن ئاسمان بوشلىغىدا جەمى 16 مىڭ سائەت ساق ـ سالامەت پەرۋاز قىلغىنىمغا شۈكرى قىلىمەن، ـ دەيدۇ ئوسمانجان. ـ قىلغان مېھنىتىمنى توغرى باھالىغان رەھبەرلەرگە رەخمەت ئېيتىمەن. كەسىپداشلىرىم ئالىمجان ھاسانوۋ، شاۋكەت ئالايېۋلارغىمۇ موشۇنداق ئۇتۇقلار يار بولۇشىنى تىلەيمەن.

بىز 56 باھارنى كورگەن كەمتەرىن، پاراسەتلىك ۋەتەنداشىمىزنى شەرەپلىك نامغا ئېرىشكەنلىگى بىلەن تەبرىكلەپ، تېنىغا سالامەتلىك، ئىشىغا تېخىمۇ چوڭ ئۇتۇقلار تىلەيمىز.

قىرغىزستان ئۇيغۇرلىرى نامىدىن تۇرسۇن ھاجىم قۇربانى.
بىشكېك شەھرى.

ئوقۇپ چىقىڭ، قىزىق

يېقىنقى 50 ژىل ئىچىدە پەن ۋە تېخنىكىدا يۈز بېرىدىغان چوڭ يېڭىلىقلار

ئامېرىكىلىق ئالىملار بىرىد ئۇئىنېرس بىلەن دېۋىد پېكىنىڭ كىتاۋىدا ئىنسانىيەتنى يېقىنقى 50 ژىل ئىچىدە ھەيران قالدۇرىدىغان پەن ۋە تېخنىكا ئۇتۇقلىرى ئاتاپ كورستىلگەن. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى توۋەندىكىچە:

2000 ـ ژىلى راكقا قارشى كۈرەشتەگىن تىراپېيەسىدە چوڭ ئالغا ئىلگىرلەش يۈز بېرىدۇ؛

2001 ـ ژىلى ئىخچام تېلېفونلارنىڭ ئالەمشۇمۇل تارمىغى ئۇيۇشتۇرۇلىدۇ؛

2002 ـ ژىلى س پ ئى د كېسىلىگە قارشى ئۇكول تېپىلىدۇ؛

2003 ـ ژىلى پۈتكۈل دۇنيانى ئوز ئىچىگە ئالىدىغان ئادەملەر بىر ـ بىرىنى كورىدىغان ۋىدېوتېلېفونلار تارمىغى ئىشلىنىدۇ؛

2005 ـ ژىلى ئوي ئىشىنى ئورۇنلايدىغان روبوتلار پەيدا بولىدۇ.

2006 ـ ژىلى چاچ چۈشۈپ كېتىشكە قارشى ئەتجدارلىق دورا كەشىپ قىلىنىدۇ؛

2010 ـ ژىلى چوڭلىغى تابلېتكىچىلىق روبوت ـ خىرۇرگ ئىشلەشكە باشلايدۇ ـ بىمار تابلېتكىنى ژۇتىدۇ ۋە باشقۇرۇش پۇلتىنىڭ ياردىمى بىلەن خىرۇرگىيەلىك ئوپېراتسىيە ئەمەلگە ئاشۇرىلىدۇ؛

2020 ـ ئادەم مارسقا چىقىشنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ؛

2025 ـ ژىلى شۇنداق قول سائىتى پەيدا بولىدۇكى، ئۇ ئېنىق ۋاقىتنى كورستىپلا قالماي، بەلكى شۇنداقلا ئۇنىڭ ئىگىسىنىڭ سالامەتلىگىنىڭ ئەھۋالىدىنمۇ مەلۇمات بېرىدۇ؛

2029 ـ ژىلى ئادەمنىڭ ھالاك بولغان ھوجەيلىرىنى داۋالاش ئۇسۇلى تېپىلىدۇ؛

2043 ـ ژىلى تۇنجى قېتىم ئولگەن ئادەم تىرىلدۈرىلىدۇ؛

2044 ـ ژىلى تۇغۇشقا قابىل تۇنجى روبوت كەشىپ قىلىنىدۇ.

(روسسىيە مەتبۇئات ماتېرىياللىرىدىن)

كوڭۇلنىڭ بېشارىتى

يېقىندا مەلۇم بولۇشىغا قارىغاندا، ئېرامىزدىن بۇرۇنقى 551 ـ 479 ـ ژىللاردا ياشىغان خىتاي پەيلوسوپى كۇڭزى، ئوزىدىن كېيىن كېلەچەكتە يۈز بېرىدىغان بىر قاتار ئەجايىپ ۋاقىئەلەرنى بېشارەت قىلىپ قالدۇرغان، ئۇلارنى خىتاي ھوكۈمرانلىرى 2500 ژىل داۋامىدا يوشۇرۇپ كەلگەن. بۇ دانىشمەن تەرىپىدىن يېزىلغان ئەسەرلەر ئارىسىدا «ئاي چېڭ» دېگەن بېشارەتلەر كىتاۋى بار، ئۇنىڭدا كېلەچەكتە يۈز بېرىدىغان ۋاقىئەلەرنى ئالدىن ـ ئالا ئېيتىپ بېرىش ئاساسلىرى بايان قىلىنىدۇ. بۇنىڭدا ئۇ ئەيسا پەيغەمبەر تۇغۇلۇشتىن 500 ژىل ئاۋال ئۇنىڭ دۇنياغا كېلىدىغان سەنەسى، ئامېرىكىنىڭ ئېچىلىش ژىلىنى، شۇنداقلا ئامېرىكا پرېزىدېنتى نىكسوننىڭ 1972 ـ ژىلى خىتايغا قىلىدىغان سەپىرىنى ئالدىن ـ ئالا بېشارەت قىلغان. لېكىن ئۇنىڭ دەۋرىمىزنىڭ دائىرىسىدىن سىرت تەخمىنلىرى ناھايىتى قىزىقارلىقتۇر. ئۇلار توۋەندىكىچە:

2000 ـ ژىل. خىتاي كاپىتالىستىك مەملىكەتكە ۋە ئەڭ چوڭ ئىختىسادىي ھەم ئامېرىكىدىن بىر نەچچە ھەسسە ئېشىپ كېتىدىغان ئاتوم قۇرالىغا ۋە ئارمىيەگە ئىگە دەرىجىدىن تاشقىرى ھەربىي دولەتكە ئايلىنىدۇ. 2000 ـ ژىلنىڭ بېشىدا تەيۋەننىڭ تەغدىرى توغرىلىق خىتاي بىلەن ئاق ش ئوتتۇرىسىدىكى تالاش ھەر ئىككى دولەتنى يادرو ھالاكىتىنىڭ گىرۋىكىگە ئېلىپ كېلىدۇ، لېكىن ھورمەتلىك «مۇقەددەس ئادەمنىڭ» ئارىلىشىشى نەتىجىدە بۇ توقۇنۇشنىڭ ئالدى ئېلىنىدۇ.

2004 ـ ژىل. ئامېرىكىدا دەھشەتلىك قارا چېچەك ژۇقۇملۇق كېسىلى قانات يايىدۇ.

2006 ـ ژىل. خىتاي بىلەن ياپونىيە ئوتتۇرىسىدىكى سودا ئۇرۇشى قۇراللىق توقۇنۇشقا ئايلىنىدۇ. ياپونىيەنىڭ تۇيۇقسىز قىلغان ھۇجۇمى قايتۇرىلىدۇ ۋە ياپونىيە ئاتوم قۇرالى زەربىسىدىن ۋەيران بولىدۇ.

2010 ـ ژىل. سەددىچىن سېپىلى بۇزىلىدۇ. ئۇنى بۇزۇش ۋاقتىدا ئىنتايىن ئۇرغۇن بايلىق تېپىلىدۇ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا يەردە يوق ماتېرىياللاردىن ئىشلەنگەن سىرلىق شارمۇ تېپىلىدۇ. بۇ شار مەلۇم بولغان بارلىق ئاغرىقلارغا قارشى داۋالاش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە بولىدۇ.

2017 ـ ژىل. يەرگە باشقا سەييارىلىقلار ئۇچۇپ كېلىدۇ ۋە سەييارىدا تىچلىق ھەم ئۈزۈۋېلىق ئورنىتىدۇ. ئۇلار ئالىملارنى ئوزلىرىنىڭ يەردىكى ئادەملەر بىلەن ئورۇق ـ تۇققانچىلىق ئالاقىلىرى توغرىلىق بىلدۈرۈشى بىلەن ھەيران قالدۇرىدۇ. ئادەملەر ئۇلارنىڭ ۋە بىزنىڭ دۇنيالىرىمىزدا ئەقىلگە مۇۋاپىق ھايات «كائىنات سەيياھلىرىنىڭ دەرىجىدىن تاشقىرى سۈيلىزاتسىيەسى بىلەن پەيدا بولغانلىغىدىن» خەۋەر تاپىدۇ.

ئىنتېرنېت (دۇنيا ئەخبارات تورى) خەۋەرلىرى (گېرمانىيە)

«بىكتۇەن» گە بېرىلگەن يېڭى ھوقۇق

«رېنمىن ژىباۋ» نىڭ «خەلق گېزىتى» 1998 ـ يىلقى 29 ـ دېكابىر سانىدا خەۋەر قىلىنىشىچە، خىتاي مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتايى دائىمىي كومىتېتى يىغىنى «شىنجاڭ ئىشلەپ چىقىرىش بىكتۇەنىدە ـ ئارمىيەسىدە خەلق سوت مەھكىمىسى ۋە خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنى قۇرۇش توغرىسىدىكى قارار» نى تەستىقلىگەن. بۇ ئارقىلىق «بىكتۇەن» نىڭ قانۇنى مۇستەقىللىق ئورنى رەسمىي تىكلەندى.

«بىكتۇەن» قىسىملىرى 1990 ـ يىلىدىكى بارىن دېھقانلار قوزغىلىڭىنى باستۇرۇشتا ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينىغانلىقى ئۈچۈن، «بىكتۇەن» نىڭ سىياسىي ئورنىنى ئەسلىدىكى مۇئەييەن ئۆلكە دەرىجىسىدىن ئوستۇرۇپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بىلەن تەڭ دەرىجىگە كوتەرگەن. شۇنىڭدىن ئېيتۋارەن مەركەزنىڭ تارقاتقان ھوججەتلىرىدە «بىكتۇەن» نىڭ نامى باشقا ئۆلكە ـ ئاپتونوم رايونلار بىلەن تەڭ دەرىجىدە، «ھەر قايسى رايون پارتكوملىرى، ھەر قايسى چوڭ ھەربىي رايون پارتكوملىرى ۋە شىنجاڭ ئىشلەپ چىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكتۇەنى پارتكومىغا» دەپ باشلىنىدىغان بولغان.

بۇ قېتىم خىتاي مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتايى دائىمىي كومىتېتىنىڭ «بىكتۇەن» نىڭ ئۆزىگە خاس سوت ۋە تەپتىش مەھكىمىسىنى قۇرۇشنى تەستىقلىگەنلىكى، «بىكتۇەننىڭ» شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن مۇستەقىل ھالدا ئۆزىنىڭ مەمۇرىي ھوقۇقىنىڭ بارلىقىنى ئېتىراپ قىلىپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن ئۈزۈل ـ كېسىل مۇستەقىل ئىكەنلىكىنى جاكالاشتىن ئىبارەت. دېمەك، ش ئۇ ئا ر ئۇيغۇرلارنىڭ يالغان قورچاق ئاپتونوم رايونى بولسا «بىكتۇەن» خىتاينىڭ ھەقىقىي «ئاپتونوم رايونى» دۇر.

تەھرىرات ئىزاھى:

بۇ بارىن دېھقانلار قوزغىلىڭىنى ۋەھشىلەرچە باستۇرۇشقا قاتناشقان ئاتالمىش «ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش ئارمىيەسىگە» تېخىمۇكەڭ ھوقۇقنىڭ بېرىلگەنلىكى، خىتاي رەھبەرلىرىنىڭ ئۆزلىرى ئاڭلىق رەۋىشتە ئۇيغۇر خەلقىگە نىسبەتەن ژۈرگۈزۈۋاتقان كامسىتىش، يوق قىلىش سىياسىتىنى يەنىمۇ ئىزچىل ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا قارىتىلغان يەنە بىر چارە ئىكەنلىكى روشەن.

تارىم ئويمانلىقىدىكى بوستانلىقلار خىتاينىڭ خاتا يېزا ئىگىلىك سىياسىتى ئاستىدا ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراش خەۋپى ئالدىدا تۇرىدۇ

«رېنمىن ژىباۋ» نىڭ («خەلق گېزىتى») ئۆتكەن يىلنىڭ 26 ـ دېكابىر سانىدا ئېلان قىلىنىشىچە، 1998 ـ يىلى شەرقىي تۈركىستاننىڭ پاختا ئىشلەپچىقىرىش رايونلىرىدىكى دېھقانلار كىرىمىنىڭ 80 پائىزى پاختىدىن كېلىدىكەن.

جەنۇبىي شەرقىي تۈركىستان ئەسلى ئاشلىق ۋە مېۋە ماكانى ئىدى. پاختا ئوستۇرۇش ئىختىساتىنىڭ نىسبىتى ئەزەلدىن توۋەن. خىتاي ھوكۇمىتى شەرقىي تۈركىستان دېھقانلىرىنى ئەنئەنىۋىي ئاشلىق ۋە مېۋە يېتىشتۇرۇشتىن خىتاينىڭ مەخسۇس توقۇمىچىلىق سانائىتى ئۈچۈن پاختىدىن ئىبارەت بىر خىللا مەھسۇلات يېتىشتۇرۇشكە مەجبۇرلىدى. بۇ سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرا ئاسىيادىكى جۇمھۇرىيەتلەردە ژۈرگۈزگەن مۇستەملىكىچىلىك دېھقانچىلىق سىياسىتى بىلەن ئوخشاشلا سىياسەت.

خىتاي ھوكۇمىتى بۇ سىياسەتنى يولغا قويۇش ئۈچۈن يوسكامىغا بىر چوڭ خىمىيە زاۋودىنى قۇرۇپ، خىمىيەۋىي ئوغۇت بىلەن بۇ پىلاننى نەتىجىلىك ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا تىرىشىپ كەلمەكتە. دېھقانچىلىق زىرائەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا، يەرگە ئۇزۇن يىل بىر خىل زىرائەت تېرىش، يەرنىڭ ئەسلى كۈچىنى ئاجىزلاشتۇرۇپ، تۇپراقنىڭ سۈپىتى ئېغىر دەرىجىدە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئاتالمىش «پەن ـ تېخنىكىلىق يەر تېرىشنى» قاتتىق يولغا قويۇپ، يەرگە خىمىيەۋىي ئوغۇت بېرىشنى تەشۋىق قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇيغۇر دېھقانلىرى ئەزەلدىن قوللىنىپ كەلگەن يەرنى ئوغۇتلاش، ئالماشتۇرۇپ تېرىش ئۇسۇلى «قالاق» دەپ چەتكە قايرىلىپ قالدى. ھەقىقىي پەننىي تەتقىقاتلار شۇنى ئىسپاتلىدىكى، يەرگە خىمىيەۋىي ئوغۇتلارنى بېرىش قىسقا مۇددەت ئىچىدە مەھسۇلاتنىڭ ئېشىشىغا تەسىر كورسەتكىنى بىلەن، ئۇزۇن يىل بۇ ئەھۋال داۋاملاشسا، يەر قېتىپ كېتىدۇ ۋە يەرنىڭ ئەسلى تەركىۋى قىسمى ئۈيتىن ئوزگىرىپ، سۈپىتى بۇزۇلىدۇ.

جەنۇبىي شەرقىي تۈركىستاننىڭ سۇلىرىدا مىنېراللىق تۇز تەركىۋى ئۇستۈن. خىتاي ھوكۇمىتى ئىقتىسادىي پايدىنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇپ، «سۇنى تېجەپ سۇغىرىش» سىياسىتىنى ژۈرگۈزۈپ، ئاز سۇ بىلەن يەر سۇغىرىشقا مەجبۇرلىماقتا. بۇ تەدبىر ئۇيغۇر دېھقانلىرىنىڭ ئەنئەنىۋىي يەر سۇغىرىش تېخنىكىسى ۋە تەجرىبىسىنى يوققا چىقىرىپ، كوپ سۇ بىلەن يەر سۇغىرىش «قالاقلىق، ئىسراپچىلىق» دەپ قارالدى. ئەمەلىيەتتە، ئۇيغۇر دېھقانلىرىنىڭ كوپ سۇ بىلەن يەر سۇغىرىشى بۇ بوستانلىقنىڭ تەبىي شارائىتىغا ماسلاشقان ئۇسۇل ئىدى. ئاز سۇ بىلەن يەر سۇغىرىدىغان «ئىلغار» ئۇسۇل، تەبىي شارائىتى قۇرغاق بولغان بۇ رايوندا، سۇنىڭ ئىچىدىكى تۇز ماددىلىرى تۇپراقنىڭ يۈزەكى قىسمىدا ژىغىلىپ قېلىشنى كەلتۈرۈپ چىقىدۇ.نەتىجىدە ژىلدىن ـ ژىلغا تۇز ماددىلىرى تۇپراق يۈزىگە ژىغىلىپ، ئاخىرى تۇپراقنى تۇز بېسىپ كېتىپ، يەرلەر مەھسۇلات بەرمەيدىغان بولۇپ كېتىدۇ.

دېمەك، بىر خىل زىرائەتنى ئۇزۇن ژىل تېرىش، يەرنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ، خىمىيەۋىي ئوغۇتنى كوپ بېرىش، يەرنى قاتۇرۇپ تەبىي سۈپىتىنى بۇزىدۇ. ئاز سۇ بىلەن يەر سۇغىرىش، تۇز ماددىسىنى يەر يۈزىدىلا قالدۇرۇپ، يەرنى شورلۇققا ئايلاندۇرىدۇ. نەتىجىدە، بۇنداق ئەھۋال ئۇزۇن ژىل داۋاملاشسا، ئاخىرى يەرلەر بۇزۇلۇپ،مەھسۇلات ئالغىلى بولمايدىغان شورتاڭلىققا ئايلىنىدۇ. ئېكولوگىيەلىك شارائىتى ئاجىز بولغان تارىم ئويمانلىقىدىكى بۇ بوستانلىقلار خىتاينىڭ نەپسى بالالىغىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن يولغا قويىغان خاتا يېزا ئىگىلىك سىياسىتى ئاستىدا ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراش خەۋپى ئالدىدا تۇرىدۇ.

خىتايلار ئۇيغۇر قىزلىرىغا ئاشكارە باسقۇنچىلىق قىلماقتا

1998 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى كورلا ۋىلايەتلىك 20 ـ تۈۋدىن مەيداندا 1997 ـ يىلى خىتايلار بىلەن ئۇيغۇرلار ئارىسىدا يۈز بەرگەن توقۇنۇش نەتىجىسىدە قولغا ئېلىنغان 13 ئۇيغۇردىن ئۈچ ئادەمگە ئولۇم جازاسى بېرىلگەن. ئۆتكەن يىلنىڭ كۈزىدە ئەشۇ كىشىلەردىن ئەكبەر ئىمىن، پولات قادىرنىڭ قىزلىرىغا (بۇ قىزلارنىڭ بىرى 11، يەنە بىرى 12 ياش) خىتايلار نۆۋەتلىشىپ باسقۇنچىلىق قىلغان. بۇ ۋاقەنى كورگەن شۇ يەردىكى ئۇيغۇرلار يەرلىك ساقچىغا، ئاندىن ۋۇقۇرى ئورۇنلارغا ئەرزە ـ شكايەت قىلغان بولسىمۇ، ھېچ قانداق نەتىجە چىقمىغان. بۇ دەپسەندىلىكتىن ھەم ۋەھشىلىكتىن غەزەپلەنگەن يەرلىك خەلق باسقۇنچىلىق قىلغان 15 نەپەر خىتايلارنى تۇتۇپ سولاپ قويغان. ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ساقچى ئىدارىسى ئىككى ئۇيغۇرنى «قانۇنسىز ئادەم سولىغان» دەپ قولغا ئالغان. بۇ ناھەقچىلىككە چىدىمىغان سەككىز نەپەر ئۇيغۇر ژىگىتى «بىكتۇەن» قۇرال ـ ياراق ئامبىرىغا ئوغرىلىقچە كىرىپ، ئون نەچچە دانە ئاۋتومات، ئالتە ساندۇق ئوق ئالغان ۋە شۇ ئوق ـ دورىلار بىلەن «بىكتۇەن» ساقچى ئىدارىسىدىكى ئالتە نەپەر ساقچىنى ۋە بەش نەپەر باسقۇنچى خىتاينى ئېتىپ تاشلىغان. ئۇزلىرى تەكلىماكان چوللىرىگە قېچىپ كەتكەن. يۈزدىن ئارتۇق ئەسكەر ۋە ساقچىلار قورشاۋقا كىرىپ سەككىز كۈن ئاختۇرغان بولسىمۇ، ئاخىرى نەتىجىسىز قايتىپ چىققان.

ھازىر بۇ سەككىز نەپەر كىشىنىڭ ئائىلە ـ تاۋابىئاتلىرى ھوكۇمەت تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ، تۈرمىلەرگە تاشلانغان. ھەتتا ئۇلارنىڭ ئىككى ياشلىق باللىرىمۇ تۈرمىدە ياتماقتا.

چەت ئەل خەۋەرلىرى

ئىنسان ھوقۇقىغا باغلىق مەسىلىدە مەۋقەسىنى ئۆزگەرتەلمىدى

ۋاشىنگتوندا ئا ق ش ۋە خىتاي دىپلوماتىيەلىرىنىڭ ئىنسان ھوقۇقلىرى بويىچە مۇزاكىرىلىرى ئاياقلاشتى. بۇ ئىككى چوڭ دۆلەت ئوتتۇرىسىدىكى دەسلەپكى دىئالوگ بولۇپ، ئۇ كېيىنكى تۆرت يىل ئىچىدە بېجىننى ئانچە خوشال قىلمايدىغان مەسىلىلەرنىڭ بىرىدۇر. بېجىن ئامېرىكىلىقلارنىڭ خىتاي ستۇدېنتلىرىنى ھىمايە قىلىشقا بولغان ئۇرۇنۇشلىرىنى مەملىكەتنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلاشقانلىق دەپ ھېساپلاپ، ئامېرىكا ۋەكىللىرى بىلەن سوھبەتلىشىشتىن باش تارتقان. بىراق ئا ق ش پرېزىدېنتى ب. كلىنتوننىڭ ئۆتكەن يىلى يازدا خ خ ج غا قىلغان رەسمىي سەپىرى ۋە ئۇنىڭ خ خ ج رەئىسى جياڭ زېمىن بىلەن بولغان سوھبەتلىرى خىتاي تەرەپنىڭ مەۋقەسىنى بىراز تۆۋەنلەتكەن كورۇنىدۇ. خىتاي دىئالوگنى قايتىدىن باشلاشقا كېلىشكەن.

ئۇنىڭ يەكۈنى قانداق بولدى؟ دىئالوگ يەكۈنى ئا ق ش نى ئانچىلا قانائەتلەندۈرمەيدۇ. لېكىن بەزى بىر ۋەكىللەر موشۇ خىلدىكى ئۇچرىشىشلارنىڭ پايدىلىق ئىكەنلىكى توغرىسىدىمۇ كەپ قىلىشىدۇ. مەسىلىنىڭ ھاجىتى شۇنىڭدىكى، بېجىن ئۆزىنىڭ ئىچكى سىياسىتىنى ئۆزگەرتىشنى ۋە كوممۇنىستىك پارتىيەنىڭ ھاكىمىيەتكە بولغان مونوپولىيەسىگە قارشى چىقىشقا ئىنتىلىۋاتقان «بىر ئاز زىيالىيلارغا» ۋە ئىشچى ئاكتىۋىستلارغا تەقىپلەش سىياستىنى توختىتىشنى خالىمايدۇ. بۇنىڭغا خىتاي دىپلوماتىيەسىنىڭ ۋاشىنگتونغا قىلغان سەپىرى ھارپىسىدا خىتايدا ئۆتكەن سوت جەريانلىرى گۇۋالىق قىلالايدۇ. ئۇنىڭ نەتىجىسىدە كوپ يىللىق ستاۋغا ئىگە ھوقۇق ھىمايە قىلغۇچى 80 ـ يىللاردا ئۇزاق ۋاقىت تۈرمىدە ياتقان سيۇيى ۋەن لى يەنە جازالاندى. بۇ قېتىم سيۇي ۋەن لى 13 يىلغا ئەركىنلىكىدىن مەھرۇم قىلىندى.

بېجىن سيۇيىنىڭ ئىككى پىكىرداشىنىمۇ قاتتىق جازالىغان. ئۇلارنىڭ بىرى 12 يىلغا، يەنە بىرى 11 يىلغا ئەركىنلىكىدىن ئايرىلغان. بۇ ئۈچ ئادەم نېمىدىن ئەيىپلىنىدۇ؟ ئۇلار كومپارتىيەگە ئالتېرناتىۋ بولالايدىغان دېموكراتىك پارتىيەنى قۇرۇشقا ھەرىكەت قىلغان. بۇ ئاكتىۋىستلارنىڭ بىر نەچچە ئۆلكىدە ياردەمچىلىرى بولغان. ھازىرقى كۈندە ئۇلارمۇ قاماققا ئېلىنىش ئالدىدا تۇرىدۇ.

ئەندى گەنسۇ ئۆلكىسىدە دولەتكە ھېچ بىر زىيان يەتكۈزۈش نىيىتىدە بولمىغان شوفيور جازالانغان. يوي تەنس سيانىنىڭ ئەيىۋى شۇنىڭدىكى، ئۇ خادىملىرىنىڭ ماشىنىنى ئوز ۋاقتىدا تولىمىگەن، ئېلگىرى ئۆزى ئىشلىگەن شىركەتنىڭ باشلىقلىرىنىڭ ئىسىم فامىلىيەسىنى پاش قىلىدىغان بيۇللېتېننى چىقارغان.

بېجىندىكى بايقىغۇچىلار ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ بۇ ھەرىكەتلىرىنى موشۇ يىل خ خ ج نىڭ قۇرۇلغىنىغا 50 يىل تولۇشى ئوخشاش مۇھىم سەنەنى بايراملاش ئالدىدا مەملىكەتتە سىياسىي تۇراقلىقنى تەمىنلەشكە بولغان ئىنتىلىش دەپ چۈشەندۈرمەكتە. شۇنىڭغا قارىماي ۋاشىنگتون بۇ ھەرىكەتلەرنى ئىنسان ھوقۇقلىرىنى دەپسەندە قىلىش دەپ ھېساپلايدۇ. «بىز يۈز بېرىۋاتقان ۋاقەلەردىن ناھايىتى تەشۋىشلىنىمىز»، ـ دەپ بىلدۈردى مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە ئا ق ش دولەت كاتىۋى مېدلېن ئولبرايت.

ئەندى ئۇزلىرىنىڭ ئىسمىنى ئاتىمىغان ئەمەلدارلار ئەگەر تەقىپلەشلەر داۋاملىشىۋېرىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا بۇنداق ئەھۋال خىتاي باش مىنىستىرى جۇ جىنجىننىڭ موشۇ يىلنىڭ ئاپرېل ئېيىدا ئا ق ش قا بەلگۈلەنگەن سەپىرىنىڭ مۇۋاپپەقىيەتلىك ئوتۇشىگە سەلبىي تەسىرىنى يەتكۈزىدۇ، دېيىشىدۇ.

نارازىلىقلارنىڭ نەتىجىدارلىق بولۇشىغا ئىشىنىش تەس. چۈنكى ئىنسان ھوقۇقى توغرىلىق مەسىلە ـ ئىككى دولەت مۇناسىۋەتلىرى ئىچىدىكى پەقەت بىرلا ساھا. ئا ق ش خىتاي بىلەن ئۇتىلغان مىللىارد دوللاردا باھالىنىدىغان سودا ـ سېتىقنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە بەكمۇ مەنپىيەتدار. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ بېجىننىڭ دېموكراتىك ھەرىكەت بىخلىرىنى بېسىشىغا ئارىلىشىش تەۋەككۇلچىلىكىگە بارمايدۇ. بۇ «ئەۋرىشىم سىياسەت» خ خ ج ئۈچۈن سودىدا ئەڭ قولايلىق، شارائىتنى يارىتىش ستاتۇسىنى ئۇزارتىش توغرىلىق مۇزاكىرىلەر ۋاقتىدا يەنە بىر قېتىم ئېنىق بولدى. ۋاشىنگتون ئاسىيادىكى چوڭ دولەت بىلەن ئىقتىسادىي ئالاقىلارنى ساقلاپ قېلىش نىيىتىدە خىتايدىكى دېموكراتىك نورمىلارنىڭ بۇزۇلۇشىغا كوز ژۇمدى ۋە خىتايغا كېلەچەكتە ئۇزۇن يىللار داۋامىدا سودا ساھاسىدا ئەۋزەللىكلەرنى بېرىشكە كېلىشتى.

ئىسىيان كۈچ بىلەن باستۇرۇلدى

ئەزەربەيجان پرېزىدېنتى گ. ئەلىيېۋ باكۇ يېنىدىكى گوبۇستان تۈرمىسىدە قاتتىق نازارەت ئاستىدا بولىۋاتقان جىنايەتچىلەر كوتەرگەن ئىسيانىنى باستۇرۇشقا قاتناشقان ھەربىي خىزمەتچىلەرنى مۇكاپاتلاش توغرىلىق پەرماننى ئىمزالىدى. ئەزەربەيجان جۇمھۇرىيىتى ئىچكى ئىشلار مىنىسترلىكى ئىچكى ئەسكەرلىرىنىڭ ئىككى ئوفىتسېرى ئولۇمىدىن كېيىن مۇكاپاتلاندى. ئۇلارنىڭ بىرىگە خەلق قەھرىمانى ئۇنۋانى بېرىلدى. پاجەلىك ۋاقە 1998 ـ يىلى 7 ـ نويابىر كۈنى يۈز بەردى. 1995 ـ يىلى مارت ئېيىدا دولەت ئاغدۇرۇش ئۇرۇنۇشىغا قاتناشقانلىقى ئۈچۈن سوتلانغان ئەزەربەيجاننىڭ مەخسۇس مەخسەتتىكى مىلىتسىيە بولۇمىنىڭ سابىق خادىملىرى ـ ئۇنىغا يېقىن مەھبۇس ژىگىرمە سەككىز كۈزەتچىنى گورىگە ئېلىۋالغان. ئىسيانچىلار بىلەن ئۇن سائەتقا يېقىن مۇزاكىرىلەر ژۈرگۈزۈلدى. لېكىن ھېچ نەتىجە بەرمىدى. ئىسيانچىلار قولىغا ئېلىۋالغان قۇراللىنى قايتۇرۇپ بېرىشتىن باش تارتقان.

مانا شۇنىڭدىن كېيىن مەخسۇس ئوپېراتسىيە ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. ئوپېراتسىيە ناھايىتى مۇرەككەپ ئوتتى. ھوكۇمەت ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن 25 خىزمەتچى، شۇ جۈملىدىن،سەككىزى ئېغىر جاراھەتلەندى.شۇنداقلا گورىگە ئېلىنغان كولونىيە كۈزەتچىسى تەركىۋىدىن بىر ئوفىتسېر قازا بولدى. گورىگەئېلىنغان. قالغان 27 كۈزەتچى ھېچ بىر جاراھەتسىز ئازات قىلىندى. ئوپېراتسىيە نەتىجىسىدە 11 ئىسيانچى قازا بولدى.

جۇمھۇرىيەت ئىچكى ئىشلار مىنىسترى راۋىل ئۇسۇبوۋنىڭ بىلدۇرۇشىچە، گوباستان يېزىسىدىكى قاتتىق نازارەت تۈرمىسىدىكى ئىسيانچىلارنىڭ ئاساسىي مەخسىتى دولەت ئاغدۇرۇش ۋە پرېزىدېنت گ. ئەلىيېۋنى يوق قىلىش بولغان. مىنىستىرنىڭ سوزىچە، ئىسيان چەت ئەل مەخسۇس خىزمەت ئورۇنلىرىنىڭ ئارىلىشىشى بىلەن ئۇيۇشتۇرۇلغان دېگەن تەخمىنمۇ بار.

«Йеңи хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.
Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

تېلېفونلار: قوبۇلخانا ـ 59 ـ 84 ـ 33، مەسئۇل كاتىپ ـ 01 ـ 92 ـ 33، كاتىبات بولۇمى ـ 27 ـ 86 ـ 33، ئىجتىمائىي ـ سىياسىي بولۇمى 06 ـ 86 ـ 33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى ـ 81 ـ 86 ـ 33، ئىختىسات بولۇمى 17 ـ 86 ـ 33.

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى ـ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەخبارات ۋە جەمىيەتلىك رازىمەنلىك مىنىسترلىكى.
تىراژى 1795
زاكاز 9299

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
ئىبەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 ـ قەۋەت

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

1999
ژىلى
27 – فېۋرال
شەنبە
№4
(4117)

يېڭى ھايات

Йеңи һаят

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي – سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ قوشۇمچىسى 1970 – ژىلى 1 – يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

ئۆملۈك بولسا بەرىكەتمۇ بولىدۇ

ئۆتكەن چارشەنبە كۈنى ئالمۇتا شەھەرىنىڭ يېنىدىكى قارسۇ يېزىسىغا جايلاشقان «بىنت» ئاكسىئونېرلىق جەمىيەتىنىڭ مەدەنىيەت ئۆيىدە يېقىندا قازاقستان ئەدلىيە باشقارمىسىنىڭ رويخەتىدىن ئۆتكەن، 90 يۈزدىن، ھازىرچە ئون بىر ئايرىم شەخسلەردىن تەركىپ تاپقان ئۇيغۇر سانائەتچىلىرى، تىجارەتچىلىرى ۋە يېزا ئىگىلىك خادىملىرىنىڭ جۇمھۇرىيەتلىك ئاسسوتسىئاتسىيەسى جەمىيەتلىك فوندىنىڭ نۆۋەتتىن تاشقىرى كونفېرېنسىيەسى بولۇپ ئۆتتى. ئۇنىڭدا، قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان ئىشلار، ئالدىكى مۇھىم مۇئەممالار توغرىلىق ئەتراپلىق سوز بولدى.

– بۈگۈن – ئەتە ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئىشلىرى باشلىنىدۇ، – دېدى بىرىنچى بولۇپ ھېساۋات بىلەن سوزگە چىققان ئاسسوتسىئاتسىيە پرېزىدېنتى د. قۇزىيېۋ. – لېكىن بەزى بىر يېزا ئىگىلىك ئىشلەپ چىقىرىش كوئوپېراتىۋلىرىنىڭ رەئىسلىرى، دېخان ئىگىلىكلىرىنىڭ رەھبەرلىرى تېخىچە «قىشلىق ئۇيقىسىدىن» ئويغانمىدى. ئۇلار بۈگۈن بازىرى ئىشتىك مەھسۇلاتلارنىڭ قايسى تۈرىنى ئوستۇرۇش كېرەكلىكىنى تېخى ئېنىقلىمىدى. بۇ مېنىڭچە، ساھا رەھبەرلىرىنىڭ بازار تەلىۋىنى ئۆگەنمىگەنلىكىنىڭ، يېڭى تېخنولوگىيەلەرنى جارىي قىلىشقا ئىنتىلماسلىقنىڭ ئىپادىسى.

بىز يېزا ئىگىلىكى تەرەققىي ئەتكەن دولەتلەرنىڭ تەجرىبىسىنى ئۆگىنىشنى يولغا قويۇشىمىز كېرەك، – دېدى د. قۇزىيېۋ، – مۇشۇ مەخسەتتە بىز تورت – بەش ئادەمنى ئىسرائىلغا تەجرىبە ئۆگىنىشكە ئەۋەتمەكچىمىز. چۈنكى بۈگۈن يېزا ئىگىلىگىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە ئىسرائىل تېخنولوگىيەسىنى قوللىنىش ئەقىلگە مۇۋاپىقتۇر. مەسىلەن، ئۇلارنىڭ قوش ئوستۇرۇش ئۇسۇلىنى ئالايلى. توخۇ 400 گرام سالماق قوشۇش ئۈچۈن بارى – يوقى بىر يېرىم كىلوگرام ئوزۇق تەلەپ قىلىدۇ. ئۇمۇمەن، ئۇلار ئاز چىقىم بىلەن نۇرغۇن پايدا ئېلىشقا ئۇستا...

– ئاسسوتسىئاتسىيە پرېزىدېنتىنىڭ سوزىگە تولۇق قوشۇلىمەن، – دېدى مۇزاكىرە سوزگە چىققان ئىسرائىل دولىتىنىڭ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىكى پەۋقۇلادە ۋە تولۇق ھوقۇقلۇق ئەلچىسى ئىسرائىل جانايىلىرى، – ھەقىقەتەنمۇ ھازىر ئىسرائىلنىڭ يېزا ئىگىلىك تېخنولوگىيەسىگە قىزىققۇچىلار نۇرغۇن. ئۇنداقلارغا بىز بارلىق مۇمكىنچىلىكلەرنى يارىتىپ بېرىۋاتىمىز.

ئىسرائىل جۇمھۇرىيىتى ئوز مۇستەقىللىقىنى ئالغان 1947 – يىلىغىچە بىزدە پەقەت ئاپېلسىن بىلەن ماندارىندىن باشقا ھېچ نەرسە يوق ئىدى، – دېدى نۆۋەتتە سوزگە چىققان ئىسرائىلنىڭ قازاقستاندىكى پەۋقۇلادە ۋە تولۇق ھوقۇقلۇق ئەلچىسىنىڭ ئىقتىسادىي مەسىلىلەر بويىچە مەسلىھەتچىسى ئېمانۇئېل لىبىن جانابلىرى، – ئەندىلىكتە يېزا ئىگىلىكى شۇنداق تەرەققىي ئەتكەنكى، ئۇنى تەساۋۇر قىلىش مۇمكىن ئەمەس. دېخانچىلىق ۋە چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى يېتىشتۇرۇش بويىچە دۇنيادىكى ئەڭ ئالدىنقى قاتارلىق دولەتلەرنىڭ بىرىگە ئايلاندى. بىرلا مىسال، مۇشۇ يېقىندىلا فېرمېرلارنى چىقىمغا ئۇچراتماسلىق مەخسىتىدە بىر قېتىمدا 230 مىڭ تۇخۇم ئەتتەي تاشلاندى. بۇنىڭ چىقىمىنى دولەت ئوز زىممىسىگە ئالدى. سۈت ۋە سۈت مەھسۇلاتلىرى بويىچىمۇ پات – پات ئەشۇنداق چارىلار قوللىنىلىدۇ. ئەندى ئالمىنىڭ ماكانى بولغان ئالمۇتىدا ئىتالىيەدىن كەلتۈرۈلگەن ئالما شەربىتىنى ئىچىش، مېنىڭچە، ئۇيات نەرسە. مېنىڭ ئىشەنچىم كامىلكى، ئاسسوتسىئاتسىيە تىجارەتچىلەرگە ۋە يېزا ئىگىلىكى خادىملىرىغا يېڭى تېخنولوگىيەلەرنى جارىي قىلىشقا، مەھسۇلاتنى قايتا ئىشلەش زاۋۇدلىرىنى ئېچىشقا يېقىندىن ياردەم بېرىدىغان بولىدۇ.

كونفېرېنسىيە ئىسرائىللىق ئىككى مېھماننىڭ ئۆتىقىدىن كېيىن ئاسسوتسىئاتسىيە ئىجرائىي دىرېكتورىنىڭ ئورۇنباسارلىرى يانفىلوۋ، ئۇيغۇر ۋە ئەمگەكچىقازاق ناھىيەلىرى بويىچە ۋەكىللىرى ئابلېكىم ئىسكەندەروۋ، ئەلى ئەخمەتوۋ ۋە قۇرۇۋاجان دولەتۋلار ھېساۋات بەردى. ناتىقلار بۇ ئۈچ ناھىيە يېزا ئىگىلىكى قىيىنلاشقان بۈگۈنكى ئېغىر ئەھۋال توغرىلىق ئېيتىپ، قىيىنچىلىقلارنى يېڭىش ھەل قىلىش بويىچە ئوزلىرىنىڭ پىكىر – تەكلىپلىرى بىلەن ئورتاقلاشتى.

كونفېرېنسىيەدە سوزگە چىققان سوتسىيالىستىك ئەمگەك قەھرىمانى ئى. خ. گوكىلاسوۋنىڭ ئۆتكى ھەممىنىڭ دىققىتىنى ئوزىگە جەلىپ قىلدى. ناتىقنىڭ پىكرىچە، يېزا ئىگىلىكىدە سويا ئوستۈرۈشنى قولغا ئېلىش كېرەك. چۈنكى بۈگۈن قازاقستان سويانىڭ بىر توننىسى 400 ئا ق ش دوللارىغا سېتىپ ئېلىۋاتىدۇ. سويا – باھالىق زىرائەت. ھەتتا ئامېرىكىمۇ ئوز مىزگىلدە يېزا ئىگىلىكىدە تەرەققىي ئەتكۈزۈشنى ئەق سويا ئوستۈرۈشتىن باشلىغان.

شۇنداقلا كونفېرېنسىيەگە قاتناشقان ۋە سوزگە چىققان ناتىقلار يېزا ئىگىلىكى مەھسۇلاتلىرىنى يېتىشتۇرگۈچىلەرنىڭ [illegible] لىق ساھالىرىدىكى ئىگىلىك رەھبەرلىرىنىڭ ۋە تىجارەتچىلەرنىڭ [illegible] ئاسسوتسىئاتسىيە [illegible] ئوتتۇرىغا قويدى.

كونفېرېنسىيەدە قارالغان مەسىلىلەر بويىچە قارار قوبۇل قىلىندى.

ئىبراھىم باراتوۋ.

سۈرەتلەردە: كونفېرېنسىيەدىن كورۇنۇشلەر.
ئۇ. قۇربانىيازوۋ چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

رەسمىي خەۋەرلەر

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ھوكۇمىتىدىن كېيىنكى ئېلىنغان خەۋەرلەرگە قارىغاندا، «كازاخستانسكايا پراۋدا» گېزىتى ئاكسىيەسىنىڭ بىر قىسمىنى سېتىش بويىچە تېندېرنى بۇ ژىلى ئۆتكەزمەسلىك توغرىلىق قارار قىلىنغان. گېزىت ئاكسىيەسىنىڭ 100 پائىزى دولەت قارىمىغىدا قالىدۇ. شۇنداق قىلىپ، كۈندىلىك «ئېگېمېن قازاقستان» ۋە «كازاخستانسكايا پراۋدا» گېزىتلىرى ئۇزىنىڭ ھوكۇمەت، دولەت نەشرى ستاتۇسىنى ساقلاپ قالدى. يېقىندا «ئېگېمېن قازاقستان» گېزىتىدىكى كەسىپداشلىرىمىز ئالمۇتىدا ئۇزىنىڭ شوبىسىنى قالدۇرۇپ، جۇمھۇرىيىتىمىز پايتەختى ئاستاناغا كوچۇپ كەتتى. مارت ئېيىدا «كازاخستانسكايا پراۋدا» گېزىتىنىڭ كوللېكتىۋىمۇ ئاستاناغا كوچىدۇ.

* * *

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ پەرمانلىرىغا بىنائەن تاژىن مارات مۇخامېتقازى ئوغلى مىللىي بىخەتەرلىك مەسىلىلىرى بويىچە قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ ياردەمچىسى – قازاقستان جۇمھۇرىيىتى بىخەتەرلىك كېڭەشىنىڭ كاتىۋى، ژولداسبېكوۋ ئازامات مىرزادان ئوغلى قىممەت باھالىق قەغەزلەر بويىچە قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي كومىسسىيەسىنىڭ رەئىسى، بۇرلىبايېۋ تاسقىنباي ئېركىباي ئوغلى بەش ژىللىق قەرەلگە جۇمھۇرىيەت بيۇدژېتىنىڭ ئورۇنلىنىشى ئۈستىدىن نازارەت قىلىش بويىچە ھېساپ كومىسسىيەسىنىڭ ئەزاسى بولۇپ تايىنلاندى.

* * *

24 – فېۋرال كۈنى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋنىڭ مۇداپىيە مىنىسترى مۇختەر ئالتىنبايېۋ ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن ئىش بابىدىكى ئۇچرىشىش ۋاقتىدا قوراللىق كۈچلەرنى ئىسلاھاتلاشتۇرۇش مەسىلىلىرى مۇھاكىمە قىلىندى. ھەربىي ئىدارە رەھبىرى دولەت رەھبىرىگە جۇمھۇرىيەت قوراللىق كۈچلىرىنى ئىسلاھاتلاشتۇرۇش ۋە ئوپتىماللاشتۇرۇش بويىچە ژۈرگۈزۈلۈۋاتقان ئىش ھەققىدە ئەخبارات بەردى.

تاشكەنتتىكى تېررورىستلىق ھەرىكەت «تاشقىرىنىڭ ياردىمىسىز بولمىدى»

ئوزبەكىستان پرېزىدېنتى ئىسلام كەرىموۋ سېيشەنبە كۈنى ئوتكۈزگەن مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە تاشكەنتتە ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان تېررورىستلىق ھەرىكەتكە تەييارلىق كورۇش «تاشقىرىنىڭ ياردىمىسىز بولمىدى» دەپ بىلدۈردى. 16 – فېۋرال كۈنى ئوزبەكىستان پايتەختىدە ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان ئالتە پارتلاش نەتىجىسىدە ئون بەش ئادەم قازا بولۇپ، يۈزدىن ئوشۇق كىشى ھەر خىل جاراھەتلەرنى ئالدى.

پرېزىدېنت ئى. كەرىموۋنىڭ سوزىچە، تېررورىستلىق ھەرىكەتكە قاتنىشى بولغان ئوتتۇزغا يېقىن ئادەم قاماققا ئېلىنىدى. بىراق ھازىرقى كۈنگىچە «جىنايەتنى بىۋاستە ئەمەلگە ئاشۇرغانلار تېخىچە ئەركىنلىكتە ژۈرۈۋاتىدۇ». قاماققا ئېلىنغانلارنىڭ كوپچىلىكى يەرلىك تۇرغۇنلار بولۇپ چىقتى، دەپ تەكىتلىدى ئۇ.

تەرگەۋچىلەرنىڭ مەلۇماتلىرى بويىچە، قاماققا ئېلىنغانلارنىڭ ھەممىسى چېچەنستاندا، تاجىكستاندا ۋە ئاۋغانستاندا مەخسۇس تەييارلىقتىن ئوتكەن ئىكەن. «ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ژۇقۇرىدا ئاتالغان تەۋەلەردە بىۋاستە جەڭلەرگە قاتناشقانلارمۇ بار. جىنايەتچىلەرنىڭ ھەممىسى دىنىي ئېكستىرېمىستلىق ئېقىملارغا ئەزا بولغان»، دېدى ئىسلام كەرىموۋ.

تاشكەنتتە يۈز بەرگەن بۇ پاجەلىك ۋاقىە جەمىيەت بىرلىكىنىڭ مۇستەھكەملىكىنى نامايىش قىلدى. بۇ بىزنىڭ دۈشمەنلىرىمىزنىڭ خام خىياللىرىنى يوققا چىقاردى، – دەپ سوزىنى داۋاملاشتۇردى ئىسلام كەرىموۋ. – بىر ئەرباپ، ھازىرچە ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتىمايمەن، كەرىموۋنىڭ ئوزىنى يوق قىلساق، ئوزبەكىستان بىزنىڭ بولىدۇ، دەپ تەستىقلىغەن. بىزنى ھېچ كىم تېررورىستلىق ھەرىكەتلەر بىلەن قورقۇتالمايدۇ، بىز ئىسلاھاتلار يولىدىن قايتمايمىز، ئەپسۇس، بۇ خىل ھەرىكەتلەرنىڭ قايتىلانماسلىقىغا ھېچ كىم كېپىللىك بېرەلمەيدۇ.

پرېزىدېنت تاشكەنتتە يۈز بەرگەن پارتلاشلار نەق دىنىي ئېكستىرېمىستلارنىڭ ھەرىكىتى ئىكەنلىكىگە باغلىق تەرگەۋ قانداق دەلىللەرگە ئىگە دېگەن سوئالغا جاۋاپ بېرىپ، تاجىكستاننىڭ جىرگەتال ناھىيەسىدە بولۇۋاتقان ئەمىر ناماڭگانىي رەھبەرلىكىدىكى تويىنى مىسالغا كەلتۈردى. ئۇنىڭ قول ئاستىدا 200 – 250 قوراللىق لەشكەر بار. تاجىكستاننىڭ تاۋىل دەريا ناھىيەسىدىكى يەنە بىر بازىدا دىۋېرسانتلارنى تەييارلاۋاتىدۇ. قولدا بار مەلۇماتلارغا قارىغاندا، بەزى بىر ئوزبەكىستاندىن چىققانلار تالىپلارنىڭ روھىي يېتەكچىسى ئومەر بىلەن يېقىن مۇناسىۋەتتە. ئۇلارغا تاشقىرىدىن خېلە كوپ ماددىي ياردەم كورسىتىلىۋاتىدۇ. ئوزبەكىستاندىن چېچەنستانغا يوشۇرۇن ئەۋەتىلگەن ئوزبەكلەر ئىسمى تونۇلغان خاتتابنىڭ قولىدا تەييارلىقتىن ئوتۇۋاتىدۇ.

ئودژالاننى قانداق جازا كۈتۈۋاتىدۇ

تۈركىيە باش مىنىسترى بيۈلېنت ئېدژېۋىت «ژىللار داۋامىدا كۈرد ئىشچىلار پارتىيەسىنى (ك ئى پ) قوللاپ – قۇۋەتلەپ كېلىۋاتقان ۋە ئۇنىڭ تۈركىيەگە قارشى پائالىيىتىنى ئىلھاملاندۇرۇۋاتقان» بارلىق ياۋروپا مەملىكەتلىرىنى مۇشۇ خىلدىكى سىياسەتتىن باش تارتىشقا چاقىردى.

باش مىنىستر كۈرد قوزغىلاڭچىلىرى بىلەن دىئالوگ ژۈرگۈزۈش، يەنە كېلىپ ئۇلارغا مۇختەرىيەت بېرىش ئىمكانىيىتىنىڭ ئوزۇل – كېسىل رەت قىلىنىدىغانلىقىنى ئېيتتى. ئۇ شۇنداقلا ئودژالان ئۈستىدىن بولىدىغان سوت جەريانىنى تۈركىيەنىڭ ياۋروپا ئىتتىپاقىغا ئەزالىقى توغرىلىق مەسىلە بىلەن باغلاشتۇرماسلىققا چاقىردى.

باش مىنىستر ئودژالانغا نىسبەتەن تەرگەۋ ئىشىنىڭ باشلانغانلىقىنى خەۋەر قىلىپ، تۈركىيەدىكى ئەدلىيە «تولۇغى بىلەن مۇستەقىل ئىكەنلىكىنى» تەكىتلىدى. «بىز جەمئىيەتنىڭ سىياسەتچىلىرى ۋە ھوكۇمەتلىرى، خەلق ئارا تەشكىلاتلارنىڭ ۋەكىللىرى بىزنىڭ سوتلىرىمىزغا قىسىم كورسىتىشكە ئۇرۇنۇشلاردىن باش تارتىدىغانلىقىغا ئۈمۈت قىلىمىز»، – دەپ تەكىتلىدى باش مىنىستر.

ياۋروپا ئىتتىپاقىغا ئەزا ئەللەر تاشقى ئىشلار مىنىسترلىرى ئودژالان ئۈستىدىن ژۈرگۈزۈلىدىغان سوتتا خەلق ئارا بايقىغۇچىلارنىڭ قاتنىشىشىنى تەمىنلەشكە چاقىردى. ئۇلار شۇنداقلا كۈرد يېتەكچىسى ئۈستىدىن ئوتكۈزۈلىدىغان سوت جەريانىنىڭ ئوچۇق بولۇشىنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ.

ياخشى كىشىلەر ئارىمىزدا

سوز ئەمەس، ئىش قىلغانغا نېمە يەتسۇن

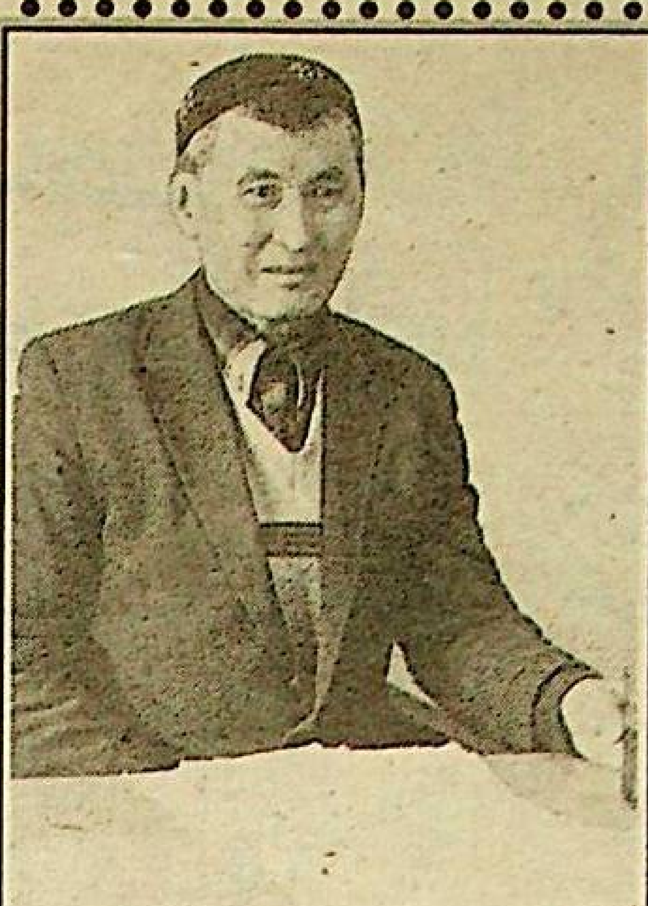

«ئۆزەڭ ئۈچۈن ئۆل ژىتىم»، دەيدىغان خەلق ماقالى ھايات تەرزىمىزنىڭ ئۆلچەمگە ئايلىنىپ كېتىپ بارغان موشۇ كۈنلەردە كىمنىڭدۇر ئۆزگىلەرنىڭ، ئۇمۇمەن كۆپچىلىكنىڭ مەنپىيتى يولدا ئات چېپىپ ژۈرۈشلىرى گويا بىر جاسارەتتەك سېزىلىدىغان بولدى كىشىگە.

مەن يېقىندا ئاتمىشتىن ئاشقان يۇرتدىشىم دۆلەت ئاكا غوجەمبەردىيېۋنىڭ كېيىنكى ژىللاردا ئەمەلگە ئاشۇرۇپ ژۈرگەن ئىش ھەرىكەتلىرىنىڭ گۇۋاھى بولغاندا، ئەينە شۇنداق ھىسسىياتقا بېرىلمەن. ئەينى ۋاقىتتا مىللەتپەرۋەرلىك ئىنساننىڭ بىلىم سەۋىيەسى ژۇقۇرى، توۋەنلىكىدە ئەمەس، بەلكى مىللىتىنىڭ بۈگۈنى بىلەن ئەتىسىگە بولغان كويۇنۇشىدە نامايەن بولىدىغانلىقىغا كۆز يەتكۈزگەندەك بولۇمەن.

ھە. دۆلەت ئاكا خەلققە خىزمەت قىلىشنىڭ نېمىلىگىنى چۈشىنىدىغان يۇرتداشلىرىمىزدىمۇ خۇددى شۇنداق پىكىر ئويغىتىپ كېلىۋاتقان ئادەم. ئۇنىڭ ئەڭ ئاساسىي پەزىلىتى، قولىغا ئالغان ئىشىنى ئاخىرىغا چىقارمىغىچە ئارام ئالماسلىغى. بۇ پائالىيىتى بولۇپمۇ گېزىتلىرىمىزغا مۇشتىرى توپلاش جەريانىدا ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىدۇ.

كۆپچىلىككە ياخشى مەلۇمكى، مۇشتىرى توپلاش ژىلدىن - ژىلغا ئېغىرلىشىپ كېتىپ بارىدۇ. بۇنىڭ بىرىنچى سەۋەۋى، ئىقتىسات بولسا، ئىككىنچىسى، بەزى ئادەملەردە ئۆز مىللىي مەدەنىيىتىگە نىسبەتەن سالقىن كۆز قاراشنىڭ شەكىللىنىۋاتقانلىقىدا ئىپادىسىنى تاپماقتا. ئەھۋالى ناچارلارنىڭ: «خەپ، ئىلاجى بولغاندا...»، مىللىي ھىسسىياتى يوقلارنىڭ «سېنىڭ گېزىتىڭ مېنىڭ بالا - جاقامغا نان، چاي بولاتتىمۇ...» كەبى يەنە تالاي بوزلىرىنىڭ قۇلاققا چېلىقىشى ئەينە شۇنىڭدىن.

دۆلەت ئاكا ژۇقۇرىقىدەك سەۋەپ، تەنە - تاپىلارنى ئاڭلاپ، بېشىنى قىقىپ كېتىدىغانلاردىن ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇنىڭ بەزى ئويلىرىگە بىر ئەمەس، ئۈچ — تۆرت قېتىمدىن كىرىپ چۈشەندۈرۈش ئارقىلىق مۇشتىرى توپلاپ ژۈرگەنلىكىنىڭ شاھىدى بولۇۋاتىمىز.

باغاچ (ئىلگىرىكى دزېرژىنسكىي) ئالمۇتا شەھىرىگە يېقىن بولغاچقىمۇ ژىلدىن - ژىلغا كەڭىيىۋاتقان يېزا. ئۇنىڭ توۋەنكى قىسمىدا ھازىرنىڭ ئۆزىدە ئىككى يۈز تۇتۇندەك ئۇيغۇر ئائىلىسى ئىستىقامەت قىلىۋاتىدۇ. بىراق، قۇرۇلۇشلار داۋام قىلىۋاتقىنى ئۈچۈنمۇ تېخىچە كوچىلار تولۇق تەرتىپكە كەلتۈرۈلۈپ، ئويلەر نومىرلانغىنى يوق. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ مەھەللىنىڭ تۇرغۇنلىرى گېزىتلىرىمىزغا دېيەرلىك مۇشتىرى بولالماي كېلىۋاتاتتى. دولەت ئاكا كېيىنكى بىر - ئىككى ژىل ئىچىدە پوچتالىئونلارغا مۇشتىرىلارنىڭ ئويلىرىنى كۆر- [illegible] مەزدىن 150 ئائىلە گېزىتلىرىمىزغا مۇشتىرى بولدى. بۇ ژىل ئۇلارنىڭ سانى 200 كە يەتتى. [illegible] بۇ يونىلىشتە ئۇ ھەۋىدۇللام ھاجىنىڭ ئوغۇللىرى ھەبىبۇللام، ھاكىمجان ۋە رەخمىجان ھاجىمنىڭ ئوغۇللىرى [illegible] ئالقىشقا ئېرىشتى.

«ياللغۇز ئاتنىڭ چېڭى چىقمايدۇ»، دەيدۇ دۆلەت ئاكا [illegible] كى پائالىيىتى بىلەنلا چەكلىنىپ قالساق، سۆزىمىز بىرتەرەپلىمىلىك بولۇپ قالغۇسى. سەۋەۋى، ئۇنىڭدا ئۆزى ھەس قىلغان ھاياتى مۇھىم مەسىلىلەرنىڭ تاماشىبىنى بولۇپ قېلىشتەك ئادىتى يوق. ياخشىلىققا شاتلانسا، كۆڭۈلسىز ئىشلارغا قەلبەن ئېچىنىپ ئىمكانىيىتى دەرىجىسىدە ياردەم قولىنى سوزۇشقا ئالدىرايدۇ. شۇ ئورۇندا ئۇنىڭ ئۆتكەن ژىلى جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت جەمىيىتى قايتا تەشكىللەنگەندە «ئىشلار ئىلگىرى باسسۇن» دەپ ئۈچ مىڭ تەڭگە، يېزا مەكتىۋىنىڭ مەمۇرىيىتى ئاتا - ئانىلاردىن تۇرمۇشى ناچار ئائىلە باللىرىغا ياردەم كۆرسىتىشنى ئىلتىماس قىلغاندا بەش - ئالتە مىڭ تەڭگىلىك ئۈستى - باش، قورامدا ساۋۇت ئاخۇنوۋنىڭ تەۋەللۇت كۈنى ئۆتكۈزۈلگەندە مىڭ تەڭگە ئىئانە قىلغانلىغىنى تەكىتلەش ژۇقارقى سۆزىمىزگە ئاددىي مىسال بولغۇسى.

ئۆتكەن ژىلى دۆلەت ئاكا قىلغان يەنە بىر ئىپتىسا بولمايدىغان سۇۋاپلىق ئىش - كۆچىسىدىكى تۇرمۇش شارائىتى ئېغىر جېكىسىنىڭ ئىككى ئوغلىنى سۈننەتكە ياتقۇزۇپ بەرگەنلىكى بولدى. جېكىسىنىڭ ئوغۇللىرى — ئون ئىككى ياشلىق ئورازباي بىلەن توققۇز ياشقا تولغان توكەننىڭ تېخىچە سۈننەت قىلىنمىغانلىغىنى دۆلەت ئاكا ئۆتكەن ژىلىنىڭ ئاخىرىدا ئۆز پەرزەنتلىرى ئارقىلىق ئاڭلاپ ئارامى بۇزۇلدى. ئۇ ئائىلە ئەزالىرىغا دەررۇلا ئەشۇ باللارنى سۈننەت قىلىش تەكلىۋىنى قويىدى.

«ئەرنى ئەر قىلىدىغانمۇ، يەر قىلىدىغانمۇ خوتۇن» دېمەكچى، يولدىشىنىڭ ھەر قانداق ئىلغار پىكىر، ئىش - ھەرىكىتىنى ھەمە ۋاقىت قوللاپ كەلگەن كامىلە ھەدىمۇ، ئائىلىنىڭ تىرىكچىلىگىنى تەۋرىتىۋاتقان بالا - چاقىلىرىمۇ دۆلەت ئاكىنىڭ تەكلىۋىنى قوبۇل قىلىشتى.

جېكىسىنىڭ ئائىلى بىلەن بىرلىكتە خۇشاللىقتىن كۆزىگە ياش ئېلىپ تۇرۇپ بەرگەن رازىلىغىدىن كېيىن دۆلەت ئاكا باللارنى ئۆز ئۆيىگە ئېلىپ چىقىپ سۈننىتىنى ئادا قىلىش بىلەن باللار ئاياقتا تۇرغانغا قەدەر كامىلە ھەدە ئىككىلىسى ئۇلارنىڭ ئەترابىدا پەرۋانە بولۇپ ژۈرۈشتى. بۇنىڭغا گۇۋا بولغان خولۇم - خوشنىلار، بولۇپمۇ قازاق قېرىنداشلار غوجەمبەردىيېۋلار ئائىلىسىغا ئالقىشلار ئىزھار قىلىشتى.

بىز ئادەتتە خىبلە - خىبلە ئادەملەردىن ئىنسانپەرۋەرلىك، ۋەتەنپەرۋەرلىك ھەققىدە جاراڭلىق سۆزلەرنى ئاڭلايمىز، ئەمەلىيىتىنى كۆرمەيمىز. دۆلەت ئاكا ئۇنداق سۆزلەرنى بىلمەيدۇ.

توغرىسى، قۇرۇق ھاۋازىنى ئاپقاچقاندا نېمە پايدا؟ دۆلەت ئاكا ئوخشاش قولىدىن كەلگەن پايدىلىق ئىشنى قىلغانغا نېمە يەتسۇن!

ئابدۇخالىق ماخمۇت.

ئىنسان ۋە ئىمان

دىن — ئىجتىمائىي زورورىيەتتۇر

دىنىي ئېتىقات ئىنسانلار يارىلىشتىن بېرى ئۇلاردا مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن تەبىئىي چۈشەنچە بولۇشى بىلەن بىر قاتاردا ئۇ شۇنداقلا ئىجتىمائىي زورورىيەتتۇر. ئىنسانلار كىشىلىك ۋە ئىجتىمائىي ھاياتىنىڭ دەخلىسىز داۋام قىلىشى ئۈچۈن كاپالەتلىك قىلىپ يول كۆرسىتىدىغان ئىلاھىي تەلىماتلارغا (يەنى دىنغا) ئىنتايىن مۇھتاجدۇر. چۈنكى كىشىلەرنى قانۇنىي تەرتىپكە بويسۇندۇرۇش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئۆز ئارا ھوقۇقلىرىنى قوغداشتا ۋە جەمىيەتنى ئىدارە قىلىشتا بىرەر ئېتىقاتقا، جۈملىدىن، دىنىنىڭ قۇدرىتىگە تەڭ كېلىدىغان كۈچ يوقتۇر. ئۇنىڭ سىرى شۇكى، ئىنساننىڭ ئىختىيارى ھەرىكەتلىرى ۋە بارلىق پائالىيەتلىرىنى ئىدارە قىلىپ تۇرىدىغان بىرلا نەرسە بولۇپ، ئۇ بولسىمۇ ئىنسانىي روھتۇر. باشقىچە ئېيتقاندا، ئۇ تەپەككۇر ۋە ئەقىدە دېيىلىدۇ. ئۇنى كۆز بىلەن كۆرگىلى، قۇلاق بىلەن ئاڭلىغىلى، ياكى قول بىلەن تۇتقىلى بولمايدۇ. مانا بۇ ئىنساننىڭ باشقا مەخلۇقاتلاردىن ئالاھىدە پەرقلىق يارىتىلغانلىقىنىڭ بىردىنبىر ئىپادىسى. ماتېرىيالىستىك كۆز قاراشنى تەرغىپ قىلغۇچىلار بۇ ھەقىقەتنى ئەكسىچە چۈشەندۈرۈپ، «تەپەككۇر بىلەن ۋىجدان ماددىي ۋە ئىختىسادىي ھاياتقا تەسىر كۆرسىتەلمەيدۇ. ئەكسىچە تەپەككۇر بىلەن ۋىجدان ماددىي ۋە ئىختىسادىي ھاياتتىن مەلۇم دەرىجىدە تەسىر ئالىدۇ» دېگەن پىكرىنى ئالغا سۈرىدۇ. ماركسىنىڭ بۇ نەزەرىيەسى ئۇلۇغ موجىزات سۈپىتىدە يارىتىلغان ئىنساننى ھايۋانات دەرىجىسىدە كامسىتىش بىلەن بىللە ئەسىرلەر بويى ئىنسانلارنىڭ كىشىلىك ۋە ئىجتىمائىي ھاياتلىرىدا ئۆز رولىنى كۆرسىتىپ كەلگەن دىنىدىن ئىبارەت ئۆزگەرمەس قانۇنىيەتنى ئىنكار قىلغانلىقتۇر. بۇ ئىنساننى روھ ۋە ۋىجدانىي ئېتىقاتى بىلەن ھېساپلاشماستىن پەقەت ماددىي ھايات دائىرىسىدە ياشاشقا، ئۇلارنىڭ كەلگۈسى بەخت - سائادەتكە يېتىشىدە پەقەت ماددىي ھاياتنىلا ھەل قىلغۇچى رول ئوينايدۇ، دېمەكچى بولغان ناتوغرا پىكىردۇر.

ئىنسان ئەزەلدىن ۋە مەڭگۈگە توغرا ياكى خاتا تەپەككۇرلەر ئارىسىدا ئىش ئېلىپ بارىدىغان ئاڭلىق مەۋجۇداتتۇر. ئەگەر ئۇنىڭ ئەقىدىسى بىلەن تەپەككۇرى ئىزگۇ يېتۈكلىككە ئېگە بولسا، ئۇنىڭ بارلىق ئىشلىرى ياخشىلىققا قاراپ يول ئالغان بولىدۇ. ئەكسى ھالەتتە ئۇنىڭ ھەممە ئىشلىرى كاۋۇلۇققا يۈز تۇتىدۇ. ئىنسانلارنى پەقەت ئۇلارنىڭ قەلبى دۇنياسى باشقۇرىدۇ. كىشىلەر بىرەر بىر ئېتىقاتنى ئاڭلىق قوبۇل قىلمىسا ھوكۇمەت دائىرىلىرى تەرىپىدىن چىقىرىلغان قانۇنلارغا ئۇلارنى مەجبۇرەن بويسۇندۇرۇش ئۇنۇملۇك نەتىجە بەرمەيدۇ. تۈرمىلەردە جازالىنىۋاتقان جىنايەت قىلغۇچىلار ئۇ يەردىن قۇتۇلغىچىلا قانۇنغا بويسۇنغان بولىدۇ، ئۇ يەردىن چىقىپ ئالغىنىدىن كېيىن يەنىلا ئويىغا كەلگىنىنى قىلىشقا ئۇرۇنىدۇ. ئەگەر كىشىلەر قەلبىدە ياخشى - يامانلىقنى كەسكىن ئىلغا قىلىۋالىدىغان سېزىم شۇنداقلا بىر ئېتىقات - دىنىي سىغىنىش بولسا، ئۇلار ئۆزلىگىدىن يامان يولغا كىرمەيدۇ. شۇڭلاشقا دىنىي تەربىيەنى كۈچەيتمەي تۇرۇپ، ئىلىم، تەرەققىيات ۋە مەدەنىيەتنى قانات يايدۇرۇش بىلەنلا جەمىيەتنى ئىسلاھ قىلىپ، ئۇنىڭدا خاتىرجەملىك ۋە ئامانلىق ئورناتقىلى بولمايدۇ. چۈنكى ئىلىم ئىككى بىسلىق پىچاققا ئوخشاشتۇر. ئۇنىڭ بىلەن ھەر قانداق نەرسىنى ئىسلاھ قىلغىلى بولغىنىدەك، ئۇنىڭ بىلەن ۋەيران قىلىۋېتىشمۇ مۇمكىن. شۇڭا ئىلىم - پەننى ئۆز يولىدا تەرەققىي ئەتكۈزۈپ، ئىنسانىيەتكە ياخشىلىق يارىتىشتا ۋە مەدەنىيەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا يەنىلا شۇ ئىزگۇ نىيەت باشلامچىلىق قىلىشى شەرت. ئۇ بولسىمۇ ئىمان ۋە ئەقىدىدۇر. دىن ئىنسانلار ئارىسىدىكى ھوقۇقلارنى قوغداش ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى مۇئامىلاتلارنى ئادالەت ۋە ئىنساپ قائىدىسىگە ئاساسەن ژۈرگۈزۈشى كاپالەتكە ئېگە. شۇنىڭ ئۈچۈن دىنىي تەلىماتنى جەمىيەتنى باشقۇرۇشتىكى ئىجتىمائىي زورورىيەت دەپ كەسكىن ئېيتىمىز. ژۇقۇرىدا ئېيتىلغان پىكىرلەرنى ئەمەلىي رىئاللىقلار بىلەن تەستىقلەش ئۈچۈن دىنىي زاتلارنىڭ سۆزلىرىنى ئەمەس، بەلكى دۇنيادىكى مەشھۇر سىياسىئونلارنىڭ، ئىلىم - پەن ساھاسىدا تونۇلغان ئالىملارنىڭ ۋە دۇنيا ئۇرۇشلىرىدا قوماندانلىق قىلغان مەشھۇر شەخسلەرنىڭ سۆزلىرىنى مىسالغا كەلتۈرۈشكە بولىدۇ. ئامېرىكىلىق تەبىئەت ئالىمى بۇ توغرىلىق مۇنداق دېگەن: «ھاياتلىقتىكى ئەڭ ئەھمىيەتلىك نەرسىلەر ئىمان بىلەن ئەخلاقتۇر. بۇ ئىككىسىنىڭ يوقۇلۇشى دۇنيا ئۇرۇشلىرىنىڭ كېلىپ چىقىشىغا سەۋەپ بولىدۇ. ئەگەر بىز ھازىردىن باشلاپ ئىمانۇ - ئېتىقاتنى تىكلەشكە ۋە ئۇنى كۈچلەندۈرۈشكە تىرىشمايدىغان بولساق، ئىلىم - پەننىڭ ھاياتلىقتا ھېچ قانداق ئەھمىيىتى قالماي، بەلكى ئۇ ئىنسانلارغا پايدىسى ئەمەس، زىيىنىنى يەتكۈزىدىغان بولىدۇ». فرانسىيەنىڭ دولەت ئەربابى، مارشال ۋېلىپ پېتان ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىغا قوماندانلىق قىلىۋاتقان مەزگىلدە «جەڭدە غەلبە قىلىشنىڭ ئاساسىي ئامىلى ئەخلاق ۋە ئىنتىزامدۇر. ئەسكەرلەرنىڭ بۇيرۇقلارنى ئىجرا قىلىشقا ئۆزلىرىدىن ۋىجدانەن قىزىقىشلىرى بولمايدىكەن، قوماندانىنىڭ ئۇلارنى پۈتۈن كۈچى بىلەن بۇيرۇق ئىجرا قىلىشقا دەۋەت قىلىشى قانائەتلىنەرلىك ئۇنۇم بەرمەيدۇ. ئەسكەرلەر ئارىسىدىكى ئەخلاقنىڭ بۇزۇلۇشىدىن كېلىپ چىقىدىغان خەتەرلەر دۈشمەننىڭ خەتەرىدىنمۇ چوڭ ۋە ئاپەتلىكتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز ئەڭ ئاۋۋال ئۆزىمىزنىڭ نەپسىمىزدىكى ھاۋائىي ھەۋەسلەرنى دىنىي ئەخلاققا يولىنىپ يەڭمەي تۇرۇپ ھەرگىزمۇ ئۇرۇشلاردا غەلبە قىلالمايمىز» دەپ سولداتلىرىغا خىتاپ قىلغان.

دېمەك، مەيلى شەخسىي تۇرمۇش شارائىتىدە بولسۇن، مەيلى جەمىيەت ھاياتىنىڭ تەرەققىياتىدا بولسۇن بىرەر ئېتىقات، يەنى دىنىي تەلىماتقا سىغىنماي ئىش ئېلىپ بېرىش پايدىسىز، تەۋەككەلچىلىك بولۇپ سانىلىدۇ.

مۇھەممەت يۈسۈپ.

ئويلىنىدىغان مەسىلىلەر

ھەممە نەرسىگە ئەقىل - پاراسەت كېرەك

سورۇن قىش ئايلىرى ئاخىرلىشىپ، كىشى قەلبىگە ئاللىقانداق نازۇك تۇيغۇلار بەخش ئېتىدىغان باھارنىڭ كىرىشىگە ئۇلىشىپ يەنە بىر بايرام — 8 - مارت خەلق ئارا ئاياللار - ئانىلار كۈنى يېقىنلىشىپ قالدى. ئانا - ئۇ تەربىيەچى، بەرپاكار، ئائىلىدە بەخت - سائادەت، ئالەمدە تېچلىق، خاتىرجەملىك بولۇشىنى تىلەپ ياشايدىغان بۈيۈك ئىنسان! ئەۋدادلار بىلەن ئەۋلادلارنى ئۆزۈۋي رەۋىشتە باغلاپ تۇرىدىغانمۇ يەنىلا شۇ ئانىلاردۇر. بۈگۈنكى دەۋرنىڭ ئېغىر ژۈكىنى كۆتىرىپ كېلىۋاتقانلارمۇ مانا موشۇ خانىم - قىزلىرىمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارغا قانچە ئاپىرىن ئېيتسىكىمىز ھەقلىق رەۋىشتە ئەرزىيدۇ.

كېيىنكى ۋاقىتتا ئىشسىزلىقنىڭ كۈن ساناپ كۆپىيىشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئاياللارنىڭ كۆپچىلىكى بازارلاردا ئوقەت قىلىپ، چەت ئەللەرگە چىقىپ تىجارەتچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ. مەسىلەن، تۇرسۇناي ئىمىنوۋا، دىلبىرىم ساماقوۋا، سانىيەم باۋدىنوۋا، ئامىنەم ھاجىبايېۋا، تۇرسۇناي ئىلىيېۋا ئوخشاش يەنە تالاي خانىم - قىزلىرىمىز چوڭ - كىچىك فىرمىلارنى قۇرۇپ، ئۇنىڭ كىرىمىنى كۆپەيتىپ ژىتىم باللارغا ۋە قارىغۇچىسى يوقلارغا ياردەم قولىنى سۇنىۋاتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ ئاياللارنىڭ غەمخورلىغىدىن ھەر قاچان مىننەتدار بولۇپ رەخمەت ئېيتىپ، ئۇلارغا ھەر قاچان ئىزگۈ تىلەكلىرىمىزنى ئىزھار قىلىمىز ۋە بۇ مەرت، ئىش بىلەرمەن ئاياللارنى ھېمىشەم ئۈلگە تۇتىمىز.

لېكىن، قىزىل گۈلنىڭمۇ تىكىنى بولغىنىدەك، بەزى بىر سەلبىي ھالەتلەرگە ئۇزلىرى سەزمىگەن ھالدا دۇچ كېلىپ قالغان ئاز ساندىكى ياش ئاياللىرىمىزمۇ يوق ئەمەس. ئۇلاردا پۈتكۈل نەرسىنى ئۇنتۇپ، بارلىق نەرسىنى پۇل بىلەن ئۆلچەش ھالىتى پەيدا بولۇپ، ئەدەپ - ئەخلاقنى دەپسەندە قىلىش، كۆپچىلىك ئەرلەرنىڭ ئىشسىزلىغىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، «پۇل تاپمىدىڭ» دەپ ئۇلارنى تەگسىتمەسلىكتەك بىئەدەپلىكلەر پەيدا بولماقتا. ئەندى، بەزى بىر ئاتا - ئانىلار، «بىزنىڭ قىزىمىز پۇل تېپىپ ئىشسىز قالغان ئېرىنى بېقىۋاتىدۇ...» دېيىشىپ كورەڭلەپ، قۇدىلار ئالدىدا چوڭ سۆزلەپ كوڭۇل ئاغرىتىشلار، بىر - بىرلىرى بىلەن ئاراز بولۇش ئوخشاش ئەھۋاللارنى پەيدا قىلىشماقتا.

شۇ ئورۇندا ھەر قايسىمىز ئويلاپ، مۇلاھىزە قىلىپ كورەيلىچۇ، بۇ ئالەمدە ھەممە نەرسە ئۆتكۈنچى، بايلىق بولسىمۇ، شاھلىق بولسىمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ. شۇنداق ئىكەن، بۇ ئۆتكۈنچى ئالەمدە بىر - بىرلىرى بىلەن ھۆرمەت - ئىززەتلىشىپ ئۆتكەنگە نېمە يەتسۇن! مانا شۇڭلاشقىمۇ ئادەم بالىسىنىڭ تايىنىدىغان تايانچىسى ئۇنىڭ ئەقىل - پاراسىتىدۇر. «ئەقلى بولمىغان كىشىنىڭ دىنىمۇ، تۇرمۇشىمۇ پۈتۈن بولمايدۇ...» دەپ كۆرسىتىلگەن ئىكەن ھەدىس شەرىفتە. پۇل تېپىۋاتقان ئاياللار ئائىلىسىدىكىلەرگە مىننەت قىلىپ، زۇلۇم قىلىشتىن ساقلىنىشلىرى كېرەك. شۇنداقلا ھەدىس شەرىفتە، ئۆز پايدىسىنى دەپ بىرىنىڭ مال - مۈلكىگە زىيان يەتكۈزۈش، نومۇسىغا تېگىپ، ۋىجدانىنى ئازاپلاشنىڭ ھارام ئىكەنلىگىمۇ قاباھەت ئىكەنلىگى چۈشەندۈرۈلىدۇ. لېكىن ئەپسۇسلىنارلىغى، بۇلارغا كوپچىلىگىمىز قۇلاق سالمايمىز. شۇ سەۋەپلىك، بەزىلەر پۇلنىڭ كۈچىگە ئىشىنىپ، مەغرۇرلىنىپ ئۆزىدىن توۋەنىرەك تۇرغانلارنى كۆزگە ئىلماي ھەتتا دوستلۇق مۇناسىۋەتلىرىنى ئۈزۈۋاتقانلىغىنىڭمۇ گۇۋاچىسى بولۇۋاتىمىز. بەزىلەر بولسا، بىرلىرىنىڭ ئىشى ژۈرۈشۈپ، ئابرۇيىنىڭ ئۆسىۋاتقانلىغىغا چىدىماي، ھەسەتخورلۇق بىلەن ئەرلەر ئارىسىدىمۇ سوز - چۆچەك تارقىتىپ، ئۇلارنىڭمۇ بىر - بىرلىرى بىلەن مۇناسىۋىتىنى ئۈزۈۋېتىدىغان ئەھۋاللارمۇ يوق ئەمەس.

دېمەكچىمىزكى، بىز ئانىلار، ياش كېلىن - قىزلار خۇدانىڭ بەرگەن ئەقىل - پاراسىتىدىن توغرا پايدىلىنىپ تەكەببۇرلۇقتىن ساقلىنىپ - تەكەببۇرلۇق ئاللانىڭ دۈشمىنى ئىكەنلىگىنى چۈشىنىپ، كىشىگە ئازار بېرىپ زۇلۇم قىلىش، ئۇنىڭ ئابرۇيىنى توكۈش، گۇمان قىلىش ئوخشاش خاتا ئىللەتلەردىن ساقلىنايلى.

قەدىرلىك خانىم - قىزلار، ھەممىمىز بىرلىكتە بۈگۈنكى قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ چىقىپ، باللىرىمىزنى چىن ئىنسانىيلىق يولى بىلەن زامانىمىزغا مۇۋاپىق تەربىيەلەپ، ئائىلەۋىي ئىتتىپاقىمىزنى مۇستەھكەملەپ، ئەرلىرىمىزنى ھورمەتلەپ، بۇ ئۆتكۈنچى دەۋر ئېغىرچىلىقىدىن سۈرۈنمەي ئۆتۈپ پارلاق ئىستىقبالغا يېتىش ئۈچۈن كۈرەشەيلى!

ئالدىمىزدا كېلىۋاتقان 8 - مارت - خەلق ئارا خانىم - قىزلار بايرىمى مۇبارەك بولسۇن، ئەزىز زامانداش قېرىنداشلار! ھەر قاچان ئائىلىمىزدە خاتىرجەملىك، ئېلىمىزدە تېچلىق بولسۇن!

جەزىرە بۇرھانوۋا.

[illegible] زىمىلار ئامبىرى

ئازاتلىق ئۈچۈن كۈرەشكەنلەر

ئاتا ئېقىدىسىگە ساداقەت

ئاببىاسقارى مەمەدىنوۋ. 1950 – ژىل.

يۇرتىغا، خەلقىگە سادىق كىشىلەر جەمىيەتكە هاۋادەك زۆرۈر. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئالىيجاناپ ئىش پائالىيەتلىرى بىلەن باشقىلارغا نەمۇنە بولۇپ، ئۇلارنى ياخشى، ئىزگۈ ئىشلارغا دەۋەت قىلىدۇ.

بىز بۇ ماقالىمىزدا شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئۈچ ۋىلايىتىدە يۈز بەرگەن ئىنقىلاپقا قاتنىشىپ، ئۆزىگە تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىنىڭ هۆددىسىدىن چىققان ئاببىاسقارى مەمەدىنوۋ هەققىدە هېكايە قىلماقچىمىز. ئاببىاسقارى ئازاتلىق ئۈچۈن كۈرەشتە تالاي جەڭلەرگە قاتنىشىپ، زاماندىشلىرى ئارىسىدا ئىسمى كەڭ تونۇلغان ئىنقىلاپ جەڭچىسى ئىدى.

هايات مىزانى ئۇنىڭ ئۇزۇن ياكى قىسقىلىقىدا ئەمەس. بەلكى سېنىڭ ئۇنىڭدىن قانداق پايدىلانغانلىقىڭدا. هەر دەمنى قانداق ئۆتكەزگىنىڭدە دېگەن ئېقىدە بىلەن ياشىغان ئاببىاسقارى ئۆز ئۆمرىنى خەلقىنىڭ ئازاتلىقى، ئۇنىڭ ئەتىكى پارلاق كەلگۈسى ئۈچۈن بېغىشلىدى.

هازىر بىشكېك شەھىرىدە تۇرىدىغان، شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ شاهىدلىرى هەققىدە ماقالىلارنى يازغان تارىخچى قادىر كېرەم ئاببىاسقارى مەمەدىنوۋ هەققىدە پەخىرلىنىش تۇيغۇسى ئىلكىدە مۇنداق دەيدۇ:

– ئاببىاسقارىنىڭ كىچىك دادىسى هەمدەمبەگ هاجى شەرقىي تۈركىستان ئۇيغۇرلىرى ئارىسىدا ئابرويلۇق كىشى ئىدى. 1931 – ژىلى خىتاي زۇلۇمىغا قارشى قۇزغىلىدا غوجىنىياز باشچىلىقىدا قوزغىلاڭ كوتىرىلگەندە، هەمدەمبەگ هاجى پولك كوماندىرى بولىدىغان. ئۇ ئىختىيارىي رەۋىشتە غوجىنىياز باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭلارغا قوشۇلۇپ ئۈرۈمچىگە كېلىدۇ. لېكىن س س س ر بىلەن تىل بىرىكتۈرگەن شىڭ شىسەي غوجىنىياز هاجى، هەمدەمبەگ هاجى ئوخشاش كىشىلىرىمىزنى هەرخىل يوللار بىلەن يوقىتىش چارىلىرىنى كورگەن ئىدى. هەمدەمبەگ هاجى بەستىلىك، قەددى – قامىتى كېلىشكەن كىشى بولغان. ئۇ ئاستىدىكى ئاتنىڭ تىزگىنىنى تۇتماي، بولۇشىچە قويۇپ بېرىپ، قاتتىق چاپتۇرۇپ، ئىككى قولىغا قورال تۇتۇپ جەڭگە كىرەتتىكەن.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەهرىمان پەرزەنتلىرىنىڭ بىرى غوجىنىياز هاجىنىڭ جەڭگىۋار سەپدىشى هەمدەمبەگ هاجىنىڭ تەسىرى، كىچىك دادىسى سۈپىتىدە، ئاببىاسقارىغا تەگمەي قويمىدى. ئۇ ئاتىلارنىڭ كۈرەش يولىنى داۋاملاشتۇرۇش پەرزەنتلىك بورچۇم دەپ ئويلىدى. ئاببىاسقارى مەمەدىنوۋ ئىنقىلاپ تەشكىلاتچىلىرىنىڭ بىرى ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ بىلەن بىرلىكتە ئىنقىلاپ ئۈچۈن ئەهمىيەتلىك ئىشلارنى ئورۇنلىدى. بۇ هەقتە ئۈچ ۋىلايەت ئىشتىراكچىلىرىنىڭ بىرى مەرهۇم شاكىر مامۇزا (ئەسلى ياركەنتلىك) مۇنداق دەپ ئەسلىگەن ئىدى: «1940 – 41 – ژىللىرى ئىدى. مېنىڭ بىلىدىغىنىم، شۇ چاغلاردا ئاببىاسقارى ئابدۇكېرىم ئابباسوۋنىڭ ئىشەنچلىك جەڭگىۋار سەپدىشى ئىكەن. مەن ئاببىاسقارى مەمەدىنوۋنىڭ يول – يورۇقى بىلەن ئىنقىلاپ ئىشلىرىغا قاتنىشىشقا باشلىدىم. ئىنقىلاپ باشلانغاندا مىللىي ئارمىيەنى قوراللاندۇرۇشتا، بولۇپمۇ ئۇنى ئات بىلەن تەمىنلەشتە ئاببىاسقارى مەمەدىنوۋنىڭ خىزمىتى زور بولدى».

– تۇرسۇن هوسمانوۋ (غۇلجىدىكى هەرەمباغ سېپىلىنى پارتلىتىشقا قاتناشقان، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ ئىشتىراكچىلىرىنىڭ بىرى). ئۇ شۇ كۈرەش ژىللىرىنى ئەسلەپ مۇنداق دەيدۇ:

– «ئىلقىدا ئالتە ئوغرى پەيدا بوپتۇ» دېگەن خەۋەر تارىلىپ، كوپ ئۆتمەي بىزنى غۇلجىغا ئەكىلىپ تاشلىدى. مەن ئاببىاسقارى ئاكىنىڭ ياردىمى بىلەن ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ، ئەسقەت ئىسقاقوۋ بىلەن تونۇشتۇم. تونۇشۇش جەريانىدا ئا. ئابباسوۋ مېنىڭدىن: «سىز نېمە مەخسەت بىلەن غۇلجىغا كەلدىڭىز؟» – دەپ سورىدى. مەن: «خەلقىمىزنىڭ ئازاتلىقى ئۈچۈن ئۆز هەسسەمنى قوشقۇم كېلىدۇ» – دېدىم. ئۇ مېنىڭ قەلبىمنى چۈشەندى. كېيىن ئىنقىلاۋىي ئىشلاردا مېنىڭمۇ ياردىمىم كېرەك بولۇپ قالدى. يادىمدا، 1944 – ژىلى جەڭلەرنىڭ بىرىدە ئاببىاسقارى هامىدىن ئوغلى بىر باهالىق غەزىنە تېپىۋالدى ۋە ئۇنىڭ هەممىسىنى ئازاتلىق هەرىكىتىنى تەمىنلەش فوندىغا ئۆتكەزدى. شەرقىي تۈر-لىدى. ئۇ نەدە، كىم بىلەن ئىشلىمىسۇن زادى ئادەملەرنى رەنجىتىشكە يول قويماتتى، قولىدىن كەلسە ئۇلارنىڭ هاجىتىدىن چىقىشقا دايىم تەييار تۇراتتى. ئائىلىدە كويۇمچان، غەمخور ئاتا، ئاكىلىق، ساۋاتلىق تەربىيەچى، ئۇستاز ئىدى. باللىرىنى ئادەمگەرچىلىك، مىللىي غۇرۇر، خەلقىمىزنىڭ ئۆرپى – ئادەتلىرى روهىدا تەربىيەلەشنى ئېسىدىن چىقارماتتى، – دەيدۇ ئۇ.

ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋى مىللىي ئارمىيە قوماندانلىرىنىڭ بىرى، مەرهۇم گېنېرال – مايور مەرغۇپ ئىسقاقوۋ ئۆزىنىڭ خاتىرە دەپتىرىگە تۆۋەندىكى سوزلەرنى يېزىپتۇ: «شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋى – بۇ جاپاكەش خەلقىمىزنىڭ ئۆز مۇستەقىللىقى، ئازاتلىقى ئۈچۈن ئىنتىلىشلىرىنىڭ يارقىن بىر كورۈنۈشى. ئىنقىلاۋىي هەرىكەت سەهىپىلىرى ئادەملەرسىز، ئۇلارنىڭ پائالىيىتىسىز يېزىلمايدىغانلىقى مەلۇم. شۇنداق ئىكەن، هەر قانداق ئىشنىڭ تەشەببۇسكارلىرى، تەشكىلاتچى – ئۇيۇشتۇرغۇچىلىرى، ئورۇنلىغۇچى ۋە قاتناشقۇچى شاهىتلىرى بولىدۇ. شۇ هەرىكەت كۈرەشلەر توغرىلىق قۇرۇق تەخمىن بىلەن بول-

تونىدى ۋە كونا دوستىنىڭ تەسادىپىي ئۇچرىشىپ قالغىنىغا خۇرسەن بولدى. ئىككىسى يولنى پاراڭ بىلەن داۋاملاشتۇردى. دوستى ئائىلىسىنىڭ ئۆزبەكستاندا تۇرىدىغانلىقىنى، باللىرىنىڭ ئوقۇۋاتقانلىقىنى ئېيتتى. ئۇ باللىرىنىڭ هازىرقى شارائىتقا بولا كەڭ قانات قاقالمايۋاتقانلىقىنى يوشۇرمىدى. ئۇ دوستىغا مەنىلىك بىر قاراپ قويدى. بۇ قاراشتىن، «ئەگەر ۋەتىنىمىز ئازات، مۇستەقىل بولسا، ئۇنداق تار شارائىت دېگەن بولماس ئىدى، ئامال قانچە» – دېگەن سوزلىرىنى ئوقۇشقا بولاتتى. دوستىمۇ ئاببىاسقارىنىڭ ئويىنى چۈشەندى. ئۇنىڭ ئۆز هالىغا يېتىپ، ئارتۇقچە كەپ – سوز قىلمىغىنىغا ئىچىدە مىڭ بىر رەخمەت ئېيتتى. بۇ ئېيتماققا ئاددىيلا ۋاقەدەك بىلىنىشى مۇمكىن. لېكىن ئۇنىڭدا چوڭقۇر مەنا بار.

ئاببىاسقارى هەر قاچان ۋىجدان ئەمرى بىلەن هەرىكەت قىلاتتى ۋە ياشاتتى. ئىنسانىي ئالىي هوكۇم – ۋىجدان هوكۈمى دەپ چۈشىنىپ دايىم شۇنىڭغا رىئايە قىلاتتى.

– ۋاققاس مەمەدىنوۋ، (ئاببىاسقارىنىڭ

ئاببىاسقارى مەمەدىنوۋ ئائىلىسى بىلەن. غۇلجا، 1955 – ژىل.

كىستان جۇمهۇرىيىتىنىڭ رەئىسى، مارشال ئەلىخان تۆرە: «ئاببىاسقارى، سەن ئارمىيە بىلەن ۋەتەنگە قانچىلىك زور توهپە قىلىۋاتقىنىڭنى بىلەمسەن» – دەپ ئۇنىڭدىن بەك رازى بولۇپ كەتكەن ئىدى شۇ چاغدا.

ئاببىاسقارى ئوخشاش ئاكىلار ئارقىلىق ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ قاتارلىق خەلقىمىزنىڭ داڭلىق پەرزەنتلىرىنىڭ ئىشەنچىسىگە مۇيەسسەر بولدۇم. ماڭا خىزمەت بابىدا ئاببىاسقارى ئاكا بىلەن كۈندە دېگۈدەك ئۇچرىشىپ تۇرۇشقا توغرا كېلەتتى. ئۇنىڭ ۋىجدانەن پاكلىقىغا مەنلا ئەمەس، ئۇنىڭ جەڭگىۋار سەپداشلىرى ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ، رەهىم سابىر هاجىيېۋلار قايىل ئىدى. خاتىرەمدە ئاببىاسقارى ئاكا ماڭا شۇنداق ئىنسان سۈپىتىدە قالدى. ئۇنىڭ ئىسمىنى چوڭ هورمەت، ئېهتىرام بىلەن تىلغا ئالىمەن».

– گۈلبىكە ئانا (ئاببىاسقارىنىڭ ئايالى، يېرىم ئەسىر داۋامىدا بىللە ياشاپ، ئىككى ئوغۇل، تورت قىزنى زامانغا لايىق تەربىيەلەپ قاتارغا قوشقان).

– مەن – غۇلجىلىق، ئاببىاسقارى – كۇچارلىق ئىدى. ئاببىاسقارى بىلەن غۇلجىدا تونۇشتۇم. كېيىن ئويلۇك – ئوچاقلىق بولدۇق. بىر – بىرىمىزنىڭ كوڭلىنى زادى ئاغرىتمىدۇق. باللار تۇغۇلدى. ئىنقىلاپ ژىللىرى بىر – بىرىمىزگە يار – يولەك بولدۇق. قىيىنچىلىقنىمۇ، غەم – قايغۇنىمۇ تەڭ بولۇشتۇق. ئاببىاس پوچتىخانا باشلىقى، هەربىي تەمىناتچى، هەربىي كومىسسار، ش ئۇ ئار ئاۋتوموبىل ترانسپورتى مەهكىمىسىنىڭ باشلىقى قاتارلىق هەر خىل ئىشلاردا ئىش-

سۇن، بولمىسۇن ئاشۇرۇلۇپ يېزىلىپ، ئىنقىلاپ جەڭچىلىرى هەققىدە پەدەزلەپ كورسىتىش، ئارتۇقچە ماختاپ، قەهرىمان سۈپىتىدە تەربىيەلەشكە ئۇرۇنۇش ئىشلىرى ماڭا ياقمايدۇ. مەتبۇئات سەهىپىلىرىدىن بەزىدە ئىنقىلاپنىڭ بورىنى تۇرماق، شامىلىنى كورمىگەنلەر هەققىدە غۇلاچ – غۇلاچ ماقالىلارنى ئوقۇغاندا غەزىۋىم كېلىدۇ. هەقىقەتەنمۇ ئىنقىلاپ ئوتىدا كويۇپ، جانپىدالىق كورسەتكەنلەر هەققىدە يېزىلىشى كېرەككۇ، ئاخىر. ئاببىاسقارى ئەينە شۇنداق ئۆز خەلقىنىڭ ئەركىنلىكىنى هەممىدىن ئەلا كورگەن، شۇ يولدا جانپىدالىق كورسەتكەن، ۋىجدانى پاك ئادەملەرنىڭ بىرى. ئورغۇنلىغان كىشىلەر ئاببىاسقارىنىڭ تەۋسىيەسى بىلەن ئىنقىلاۋىي كۈرەشكە ئارىلاشتى».

– ئاببىاسقارى مەمەدىنوۋ چىن ۋۇجۇدى بىلەن ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە خەلقىنىڭ ئازاتلىقىنى ئارمان قىلدى، – دەپ ئۇنىڭ جەڭگىۋار سەپداشلىرى گېنېرال م. ئىسقاقوۋنىڭ سوزىنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

ئاببىاسقارى مەمەدىنوۋ ئۆز ۋاقتىدا ئىنقىلاۋىي كۈرەشلەردە ئادىللىقى، دادىللىقى بىلەن كورۈنسە، 1960 – ژىلى كېڭەش ئىتتىپاقىغا كوچۈپ چىققاندىن كېيىنمۇ ئۆزىگە خاس ئەمگەكچانلىق بىلەن خەلققە خىزمەت قىلدى. ئالمۇتا شەهرىدە تاكسىست بولۇپ ئىشلىدى.

بىر كۈنى شەهەر كوچىلىرىنىڭ بىرىدە كېلىۋاتاتتى. تۇيۇقسىز ماشىنىغا ئولتارغان كىشى ئاببىاسقارى بىلەن قويۇق هال – ئەهۋال سورىشىپ كەتتى. ئۇمۇ يولۇۋچىنى

ئوغلى، ئالمۇتا پاكلار جەمىيىتى ئىشلەپچىقىرىش كارخانىسىنىڭ دىرېكتورى).

– بىز ياشلار شوخلۇقتا، ئويۇن – كۈلكىگە مايىل بولۇپ ئۆسىمىز. هەددىمىزدىن ئېشىپ كېتىدىغان ۋاقىتلارمۇ بولىدۇ. ئەينە شۇنداق پەيتلەردە دادام بىزنى ئالدىغا ئولتارغۇزۇپ، سىلىق – سىپايىلىق بىلەن: «ئوغلۇم سېنىڭ مونۇ ئىشىڭ توغرا بولماپتۇ، مونۇ ئىشىڭ دۇرۇسمۇ، ئۆزەڭ ئويلاپ كورگىنە»، – دەپ بىزگە ئويى سېلىپ قوياتتى. «ئوغلۇم» ياكى «قىزىم» دەپ تۇرۇپ شۇنچىلىك بىر مېهرىۋانلىق بىلەن كامچىلىقلىرىمىزنى چۈشەندۈرەتتى. كېيىن بىز ئۆزىمىزنىڭ نالايىق ئىش قىلغىنىمىزغا خىجالەت بولاتتۇق، ئىككىنچى قېتىم شۇ كامچىلىقىمىزنى تەكرارلىماسقا تىرىشاتتۇق».

ئائىلىسىنىڭ تۆرۈكى سۈپىتىدە ۋاققاس، ئازات ئىسىملىك ئوغۇللارنى، گۈلناز، گۈلنىسە، گۈلفايرۇز، گوزەل ئىسىملىك قىزلارنى گۈلبىكە ئاپاي بىلەن بىرلىكتە زامانغا لايىق تەربىيەلەپ ئوقۇتتى. هازىر ئۇلارنىڭ هەممىسى ئويلۇك، ئوچاقلىق، يەنى ئۆز تۇرمۇشىنىڭ غوجايىنلىرى. بىرى – فابرىكا دىرېكتورى، بىرى – رەسسام، بىرى – دوختۇر. هەممىسى خەلققە خىزمەت قىلىش غېمىدە.

ئاببىاسقارى مەمەدىنوۋ باللىرىنىمۇ مىللىتىنى سۆيىدىغان، خەلق غېمىدا ياشايدىغان روهتا تەربىيەلىدى. شۇڭلاشقا ئاتىنىڭ ئەل ئۈچۈن قىلغان خىزمىتى ئۇزى مەرهۇم بولۇشى بىلەن توختاپ قالغىنى يوق. ئەكسىچە پەرزەنتلىرى ئۇنىڭ يولىغا ۋارىسلىق قىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

ئىلاخۇن هوشۇر.

يادرو سىناقلىرىغا قارشى «نېۋادا – شەمەي» هەرىكىتىگە – 10 – ژىل

هەقىقەت ئەلۋەتتە تەنتەنە قىلىدۇ

كېڭەش دەۋرىدە قازاقىستاننىڭ كەڭ داللىرى ئادەم بالىسىنى قىرىپ، مەيىپ قىلىدىغان ئاتوم يادرولۇق قوراللارنى يېرىپ، سىنايدىغان مەيدانغا ئايلانغانلىقى كوپچىلىككە ياخشى مەلۇم. شەمەي يادرو سىناق مەيدانىدا 1949 – ژىلدىن باشلاپ 40 ژىل بويى ژۈرگۈزۈلگەن ئاتوم، يادرولۇق قوراللارنى سىناق قىلىشى ئادەملەرنىڭ تەن سالامەتلىكىگە هەمدە ئەتراپ مۇهىتقا ئورنى تولماس زىيان كەلتۈردى. نارسىدىلەر بىلەن ماللار دەهشەتلىك تۈردە مەيىپ بولۇپ تۇغۇلدى، ئولۇم – ژىتىم كەسكىن ئۆسۈپ كەتتى.

يادرو سىناقلىرىغا ئۇزۇن ژىللار بەرداشلىق بەرگەن ۋە هازىرمۇ ئېغىز ئاچالماي ژۈرگەن قازاق بىلەن ئۇيغۇرغا ئوخشاش جىدامىلىق خەلق دۇنيا يۈزىدە يوق بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپ قالىسەن. هە، كوممۇنىستىك پارتىيە دەۋرىدە خەلقنىڭ «كوپ بىلەن كورگەن ئېغىمۇ توي» دېيىشتىن باشقا ئامالى يوق ئىكەنلىكى هەممىگە مەلۇم، باشقا ئامال يوق. بىر نەرسە دېيىشكە جازاغا تارتىلىسەن. مەخپىيەتلىكنى ساقلاش – يۇقىرىنىڭ بۇرچى دېگەن تومۇر قانۇن بار. شۇنىڭغا قارىماي، هەر نەرسىنىڭ چېكى مەۋجۇت.

دېمەكچى، خەلق قاياققا هايدىساڭ، شۇ ياققا ماڭىۋېرىدىغان مال ئەمەس. پىچاق سۈيەككە يەتكەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئاڭ سەۋىيەسى ئۆستى. يان ئەتراپىغا بۇرۇنقىدەك كوزىنى ژۇمۇپ ئەمەس، ئىنسان سۈپىتىدە جاۋاپكەرچىلىك بىلەن قارايدىغان بولدى.

1989 – ژىلغا كەلگەندە قازاق خەلقى ئەجەل ئوتىنى ئوچۇرۇشقا بىر كىشىدەك سەپەرۋەرلىككە كەلدى. جايلاردا سىناق مەيدانىنى يېپىشقا قارىتىلغان جامائەتچىلىك ئۇيۇشمىلىرى قۇرۇلۇپ، ژۇرۇشلەر ئەمەلگە ئاشۇرىلدى. شۇ ژىللىرى «نېۋادا – شەمەي» هەرىكىتىنىڭ تەشكىلاتچىلىرىدىن بىرى ئاتاقلىق شائىر، هەرىكەت تەشكىلاتچىسى ئولژاس سۇلېيمېنوۋ مەتبۇئاتتا: «ئەگەر رېفېرېندۇم يادرو سىناقلىرىنى داۋاملاشتۇرۇشنى ماقۇللىسا، ئۇ هالدا ئاۋاز بېرىش قولىدىن ياسالغان دەپ بۇكۇنلا ئېلان قىلىشقا ئاساسىمىز بار. مابادا شۇنداق بولغان تەغدىردە شەخسەن مەن ئۆزەمنىڭ كوممۇنىستىك پارتىيەدىكى ئەزالىقىمنى رەسمىي رەۋىشتە ساقىت قىلىمەن هەمدە «نېۋادا – شەمەي» هەرىكىتىنىڭ هەقىقىي ئەزالىرىنى خۇددى شۇ يولدىن مېڭىشقا چاقىرىمەن»، – دەپ يازغان ئىدى.

«نېۋادا – شەمەي» هەرىكىتىنىڭ يادرو سىناقلىرىنى توختۇتۇش، سىناق مەيدانىنى يېپىش يولىدىكى كۈرەشتە «ئاتتان» تېچلىق مارشىنىڭ قوشقان ئۇلۇشىنى ئالاهىدە تەكىتلەشكە ئەرزىيدۇ. سەۋەۋى، نەق مۇشۇ «ئاتتان» ئارقىلىق پۈتكۈل دۇنيا يۈزىنىڭ تېچلىق تەرەپدارلىرى يەر يۈزىدە قازاق دېگەن خەلقنىڭ بارلىقىنى، ئۇلارنىڭ تۇپرىغى ئادەمزاتنى قىرغىن قىلىدىغان نەچچە تۈرلۈك قورال – ياراقنى سىناقتىن ئۆتكۈزىدىغان مەيدانغا ئايلانغانلىقىنى ئۇنچا قېتىم بىلدى دېسەك مۇبالىغە بولماس دەپ ئويلايمىز. بۇنىڭغا ئۇلارنىڭ تېگىشلىك ئورۇنلارغا شەمەي سىناق مەيدانىنى يېپىش خۇسۇسىدىكى سىياسىي تەلەپلەرنى قويۇپ غەلىبە ئېرىشكەندىن كېيىن، خىتايدىكى لوبنۇر پولىگونىنى يېپىشنى تەلەپ قىلىپ نيۇ – يورك، تۈركىيە، مەككە، موسكۋاغا قەدەر بېرىپ قازاق ۋە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاتقىنى ئەينى دەلىلدۇر.

خۇلاسىلاپ ئېيتساق، كېڭەش هوكۇمىتىنىڭ 40 ژىل مابايىندا قازاق خەلقىگە قىلغان ياۋۇزلۇقىغا خاتىمە بېرىلدى. بۇ ئۆزلىگىدىن روياپقا چىققان ئىش ئەمەس. ئەكىتلىگىنىمىزدەك، «نېۋادا – شەمەي» هەرىكىتى بىلەن «ئاتتان» تېچلىق مارشى باشلىغان، خەلق ئاممىسى قوللىغان ئۇلۇغ هەرىكەتلەرنىڭ مېۋىسى.

شۇنى ئالاهىدە ئۇمۇتۋارلىق بىلەن ئېيتىشقا بولىدىكى، قازاق خەلقى ئېرىشكەن مۇۋەپپەقىيەتلەر بۇگۈنمۇ، ئەتىمۇ بىز ئۇيغۇرلارغىمۇ نەسىپ قىلىشى ئەينى هەقىقەت. بۇنىڭ هەقىقەتلىكى – دۇنيادا مۇتلەق ئۆزگەرمەيدىغان هېچ نەرسە يوق. نېمىكى باشلانسا ئاقىۋەت تۈگەيدۇ. شۇ جۈملىدىن زۇلۇم – ستەملەرمۇ...

شۇ كۈنلەرنى كورۈش هەممىمىزگە بۇيرىسۇن، ئىلاهىم!

ئابدۇخالىق ماخمۇت.

باشقا نەشرلەر سەھىپىلىرىدىن

دەرتلىك ئىڭراشنىڭ

بوزتاغلىق قىلىچ ياغما ئوغلى

بوزتاغلىق قىلىچ ياغما ئوغلىنىڭ شەرقىي تۈركىستانلىق ۋەتەنداشىمىز بىلەن بولغان بۇ سۆھبىتى «دەرتلىك ئىڭراشنىڭ ئەكس سادالىرى» ماۋزۇسى ئاستىدا 1997 - يىلىنىڭ بېشىدا تۈركىيىدىكى گېزىتتە ئېلان قىلىنغان ئىدى. تۆۋەندە بىز مەزكۇر ماقالىنى مەلۇم قىسقارتىشلار بىلەن گېزىتخانلار دىققىتىگە ھاۋالە قىلدۇق.

— سوئال: شەرقىي تۈركىستاندا خەلق قوزغىلاڭلىرى دائىم بولۇپ تۇرامدۇ؟

— جاۋاب: شۇنداق، شەرقىي تۈركىستاندا خەلق قوزغىلاڭلىرى ھېچ زامان توختىغىنى يوق. ھەر قاچان ھەر يەردە كۆرەش بولۇپ تۇرىدۇ. قوراللىق كۆرەش، ئىدېئولوگىيە سېپىدىكى كۆرەش (سىياسىي تەشۋىقات - دىنىي تەشۋىقات) بولۇپ تۇرىدۇ. [illegible]

دېيىش ئالدامچىلىق ئەمەسمۇ؟

كومۇنىستلاردا ئەخبارات ئەركىنلىكى، پىكىر ئەركىنلىكى بولمايدىغانلىقى، ھەممە ھەرىكەت، ئىدىيە، ھەتتا ئوي - خىياللارمۇ كومۇنىستلار تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن شەكىلدە ۋە دائىرىدە بولۇشى تەلەپ قىلىنىدىغانلىقىنى بىلىدىغان [illegible] ئىتمايدۇ. [illegible] ۋاقتىدا، ئەي- [illegible]

— سوئال: — شەرقىي تۈركىستاندا دىنى ئېتقات ئەركىنلىكى بارمۇ؟

جاۋاپ: — خەلقنىڭ ئېتقات ئەركىنلىكى قەغەز يۈزىدە بار، ئەمەلىيەتتە يوق. 1966 - 1978 - يىللار ئارىلىقىدا ماۋنىڭ قىزىل تېررور سىياسىتى ئېتقات ئەركىنلىكىنى پۈتۈنلەي چەكلىگەن ئىدى. جامىلار چېقىلغان، قۇرئان ۋە باشقا دىنى كىتاپلار كويدۈرۈلگەن. «تورت كونىنى تازىلاش» ھەركىتى يولغا قويۇلغان ئىدى. گەرچە كومۇنىستلارنىڭ ئاساسىي قانۇنىدا دىنى ئېتقات ئەركىنلىكى بەلگۈلەنگەن بولسىمۇ، بۇمۇ خۇددى كومۇنىستلارنىڭ قەغەز يۈزىدىكى باشقا چىرايلىق گەپلىرىدەك ئەمەلىيەتتە مەۋجۇت بولمىغان ئالدامچىلىقتىن ئىبارەتتۇر. كومۇنىستلار تەشۋىقاتتا، پروگراممىدا، پرىنسىپلارنىڭ يازما ئۇسخىلىرىدا چىرايلىق گەپلەرنى ناھايىتى كوپ ئىشلەتسىمۇ ھەممىسى ئالدامچىلىقتۇر. 1979 - يىلى باشلانغان س س س ر - ئاۋغانىستان ئۇرۇشى تۈپەيلىدىن خىتايلار رۇسلارنىڭ تەسىر دائىرىسىنى چەكلەشكە، ئاۋغانلار بىلەن بىر سەپتە پائال ئىشتىراك ئەتمەك ئۈچۈن، ئۆزىنى مۇسۇلمانلارغا يېقىن، دوستانە ۋە ئېتقات ئەركىنلىكىگە ئەڭ ھورمەت قىلغۇچى قىلىپ كورسىتىش - مۇسۇلمان دۇنياسىنى ئالداش ئېھتىياجى تۇغۇلدى. (چۈنكى، ئاۋغانىستاننى رۇس تەسىرىدىن قۇتۇلدۇرۇش، ئاۋغانلار ئۈچۈن قانچىلىك زورۇر بولسا، خىتايلار ئۈچۈن تېخىمۇ مۇھىم بولۇپ قالغان ئىدى. بۇ چاغدىكى خىتاي ئىمپېرىيەسى غەرىپ تەرەپتە پاكىستانغا تەۋە كەشمىردىن ئىبارەت كىچىككىنە يۈچۈقنى ھېساپقا ئالمىغاندا، پۈتۈنلەي رۇس ئىسكەنجىسىگە چۈشۈپ قالغان ئىدى. شەرقىي شىمالدا شىمالىي كورىيەدىن باشلاپ ۋېتنامغا رۇس تەسىر دائىرىسىدىكى دولەتلەرگە ياكى بىۋاستە كېڭەش ئىتتىپاقىغا چېگرالىنىدىغان ھالەت شەكىللەنگەن ئىدى)، ئاساسلىقى ئەينە شۇ زورۇرىيەت سەۋەبىدىن، قوشۇمچە 80 - يىللاردىن باشلانغان خىتاي ئىسلاھات ھەركىتىدىن كېيىنكى بىر مەھەللىك نىسپىي دېموكراتىيەنىڭ جارىي بولۇش سەۋەبىدىن ئېتقات ۋە مىللىي كىملىكىمىزگە تەئەللۇق ساھالاردا قىش كۈنلىرىدىكى ئاپتاپتەك بىر كىلىمات شەكىللەندى. (ئامما بۇ مەزگىلدىكى نىسپىي دېموكراتىيەمۇ خىتايلارنىڭ ئۆزلىرى ئۈچۈن كەڭىرەك، باشقا مەھكۇم مىللەتلەرگە يوق ھېساپتا ئىدى). شۇنداق بولسىمۇ قېدىمىي مەدەنىيەتكە ئىگە مىللىتىمىز بۇ كىچىككىنە پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئىلگىرى يوق قىلىۋېتىلگەن ئەنئەنىلىرىنىڭ ماددىي ۋە كونكرېت بەلگۈلىرى بولغان دىنى ئېتقات، تارىخىي ۋەسىقىلەر، كېيىنكى ئەۋلاتلار ئۈچۈن مىراس بولغان ھەممە قىممەتلىك ۋە ئەزىز نەرسىلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن ھەر قايسى سەپلەردە بىردەك ھەرىكەت باشلاپ، ئەۋلاتلارنىڭ روھىغا دىنى ۋە مىللىي ئەنئەنە تەربىيەسىنى چوڭقۇر سىڭدۈرۈشكە تىرىشتى. بىزدەك ئەسىر مىللەت ئۈچۈن دىنى ئېتقات ئىنتايىن مۇھىم ئىدى. چۈنكى بىز دۈشمىنىمىز بىلەن تىل، فىزىئولوگىيەلىك تاشقى قىياپەت، ئورپى - ئادەت، ئەخلاق، تۇرمۇش قاراشلىرىدا پەرقلىق بولغاندىن تاشقىرى، دىنى ئېتقات جەھەتتە پەرقلىق بولغىنىمىز ئۈچۈن، دىنى ئېتقاتنى ساقلاش يەنە ئەينى ۋاقىتتا مىللىي پەرقنى ساقلاش، مىللىي بىسلىپ كېتىش، خىتايلىشىپ كېتىشكە قارشى قۇدرەتلىك سېپىل، قوغدىغۇچى قالقان ئىدى. شۇڭا 80 - يىللاردىن باشلاپ، ئىلگىرى چېقىۋېتىلگەن جامىلار قايتىدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. مەخپىي ھالدا دىنى ئوقۇشلارمۇ يولغا قويۇلدى. جامىلارنىڭ قايتا تىكلىنىشىگە سۈكۈت قىلغان خىتايلار، دىنى ئوقۇشقا چىش - تىرنىقى بىلەن ئۆچمەنلىك قىلدى. ئۇلار چوڭلارنىڭ روھىدا ساقلانغان مىللىي ئايرىما، مىللىي ئۆچمەنلىك تۇيغۇلىرىنىڭ كېيىنكى ئەۋلاتلارغا ئۇلاشماسلىقىنى، ئۈزۈلۈپ قېلىشىنى خالايتتى. كېيىنكى ئەۋلاتلارنى ئۆز مەپكۇرىسى بويىچە تەربىيەلەپ، ئىنتا ئەمەن قۇللارغا ئايلاندۇرۇشنى، ئۇلارنىڭ مىللىي پەرقىنى ئۇنتۇشنى، ئاسمىلاتسىيەگە قارشىلىق قىلمايدىغان بولۇشىنى ئىستەيتتى. شۇڭا ئۇلار ئويلەردە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان دىنى ئوقۇشلارغا قاتتىق چەكلىمە قويدى. شۇ يىللاردا قاغىلىق ناھىيەسىدە ئابدۇلھەكىم مەخدۇم باشچىلىقىدا قۇرۇلغان دىنى مەكتەپ خەلقنىڭ قوللىشى ۋە ئىقتىسادىي ياردىمى بىلەن كۆپ ساناپ كەتكۈسىز تالىپلىرى تورت مىڭدىن ئاشقان ئىدى. ئۇلار دىنىنى ئوقۇل قۇرئان يادلاش شەكىلدە ئەمەس، بەلكى ماھىيىتىنى چۈشۈنۈپ ئوقۇش، ئەمەلىيەتكە تەدبىقلاش، ئەمەل قىلىش خاھىشىدا بولغاچقا، تالىپلار ئىنتايىن جەڭگىۋار، غايىلىك بولۇپ يېتىشمەكتە ئىدى. خىتايلار بۇلاردىن ناھايىتى ئەنسىرەپ بۇ مەكتەپنى تارقىتىۋەتتى ۋە ئابدۇلھەكىم مەخدۇمنى ئۈرۈمچىگە ئېلىپ بېرىپ سۇيىقەست بىلەن ئۆلتۈردى.

شۇندىن بېرى خىتايلار تالىپلاردىن خاتىرجەمسىزلىنىپ، ھەر قاچان ئۇلارنى تۇتقۇن قىلدى، تەقىپلىدى. خەلقنى ئالداش ئۈچۈن ھەر قايسى جايلاردا دىنى مەكتەپ قۇرۇلۇشنى باشلىدى. دىنى مەكتەپلەرنى تاقىغان، تالىپلارنى تۇتقۇن قىلغان خىتاي ھوكۈمىتى نېمە ئۈچۈن دىنى مەكتەپ ئاچماق بولۇپ قالدى؟ ئۇنىڭ مەخسىتى خەلققە پايدىلىقمىدى؟ ياق! خىتاي سىياسەتچىلىرى ئۈچۈن مەخسۇس مەھكۇم مىللەتلەرنى تەتقىق قىلىدىغان بىر گرۇپپا ئالىملىرى بار. شۇڭا ئۇلار شۇنى بىلىدۇكى، بىرىنچىدىن، ئېتقات ئەركىنلىكىنى پۈتۈنلەي بوغۇش قارشىلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئىككىنچىدىن، خەلق ئارادىمۇ كومۇنىست ھاكىمىيىتىنىڭ ئىناۋىتىنى چۈشۈرىدۇ. چۈنكى، بۇ مىللەتكە نىسبەتەن دىنى ئېتقات تاماققا ئوخشاش زورۇرىيەتكە ئايلانغانكى، ئۇنىڭسىز ئۇلار ياشالماتتى. شۇڭا، خەلقنىڭ ئېتقاتقا بولغان مەنىۋىي ئېھتىياجلىرىنى - تەخىرسىز تەلەپلىرىنى بىر ئاز بولسىمۇ پەسكارىغا چۈشۈرۈش، تاشقى دۇنيادا ئىسلام ئەللىرىنى ئالداپ دىپلوماتىيە نەيرىڭى ئىشلىتىش (ۋۇقۇرىدا ئېيتىپ ئوتكىنىمىزدەك، رۇس - ئاۋغان ئۇرۇشى تۈپەيلى تۇغۇلغان ستراتېگىيەلىك ئېھتىياج ۋەجىدىن بۇ ئارىغا قىستۇرۇلۇش ئۈچۈن)، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۆز نازارىتىدىكى بۇ مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش پروگراممىلىرىنى ئۆزلىرى خاھىشىغا كورە تۈزەپ چىقىپ، دىنىي ساھانى خىتايلارنىڭ رايى بويىچە چاڭگىلىدا تۇتۇپ تۇرالايدىغان بىر توپ مۇناپىق يېتىشتۈرۈشنى مەخسەت قىلغان ئىدى. بۇنى چۈشۈنۈش ئانچە تەس ئەمەس. خەلق ئۆز پۇلى، ئۆز مېلى بىلەن (ھوكۈمەتكە ئېغىرچىلىق سالماستىن) قۇرغان دىنى مەكتەپلەرنى تاقىغان ھوكۈمەت، ئەندى ئۆزى مەبلەغ سېلىپ دىنى مەكتەپ قۇرسا بۇ غەرەزسىز بولارمۇ؟ بۇ خىتايلارنىڭ خەلق ئارا سەھنىدە نەيرەڭۋازلىق قىلىشىدىكى بىر كۆزىرى، خالاس.

كېيىنكى چاغلاردىكى يوشۇرۇن تەشۋىقات ھەرىكەتلىرى، قارشىلىق ھەرىكەتلىرىنى تالىپلار قىلدى دەپ گۇمان قىلغان خىتايلار ھە دەپ دىنى ساھا بىلەن ھەپىلىشىشكە، ئېتقادىنى زەئىپلىتىشكە، ناتوغرا (بىدئەت) يوللارغا بۇرۇۋېتىشكە ئورۇنىدىغان بولدى. بىر توپ دىنى ئادەملەرنى سېتىۋېلىپ، دىنى يول بىلەن ئۆز تەشۋىقاتىنى ژۈرگۈزدى. جامەلەردە قۇرئاننىڭ دىنسىزلار ھەققىدىكى، جىھاد ھەققىدىكى ئايەتلىرىدىن سوز ئېچىلمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلار دىنى ئادەملەرنىڭ زور كوپچىلىكىنى «سىياسىي مەسلىھەت كېڭەش» دېگەن بىر نېمىگە ئەزا قىلىۋالدىغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ نېملەرنى سوزلىشى كېرەكلىكى موشۇ ئورگان تەرىپىدىن بەلگۈلىنىدۇ. چوڭ - كىچىك جامەلەرنىڭ، ھەتتا ژىراق سەھرادىكى كىچىك مەسچىتلەرنىڭ ئىماملىرىمۇ «دىنى ئىشلار ئىدارىسى» تەرىپىدىن بەلگۈلىنىدۇ. بۇ ئىماملارنىڭ ھەممىسىلا دىنىنى، مىللەتنى ساتىدىغان مۇناپىقلاردۇر. خەلق ئۆزى سويگەن دىنى ئالىملارنى ئىماملىققا قويالمايدۇ. ھەر بىر چوڭ - كىچىك مەسچىتلەر «سىياسىي مەسلىھەت كېڭەش» تەرىپىدىن رويخەتكە ئېلىنغان بولۇپ، ھەممىسى «قانۇنلۇق جامى» دېگەن ھوججەت ئېلىشى لازىم. ھوججىتى يوق جامەلەر قانۇنسىز دەپ ئېلان قىلىنىدۇ. بۇنىڭ بىلەن شۇنداق ھالغا مەجبۇر قىلىنىدۇكى، ھەر قانداق نەتىجە رويى بەرسە خىتايلارغا پايدىلىق بولۇپ چىقىدۇ.

ھەر جامەنىڭ جامائىتى شۇ جامە ئىمامىغا ھوددە بېرىلىدىغان غەلىتە كەشپىيات بويىچە يارىتىلدى. ئەگەر شۇ جامائەتتىن بىرسى ھوكۈمەتكە قارشى سوز - ھەرىكەتلەردە بولسا، ئىمامنىڭ ھوكۈمەتكە مەلۇم قىلىش مەجبۇرىيىتى بار. ئەگەر مەلۇم قىلماي، ئاقىۋەتتە بىرەر ئىش يۈز بەرسە، ئىماممۇ جاۋاپكارلىققا تارتىلىدۇ. بۇ كەبى ئۆز كوشىنى ئۆز يېغىدا قورۇش تاكتىكىسى تۈپەيلى بىرمۇنچە ئادەم ئىختىيارسىز ھالدا جاسۇسلارغا ئايلىنىپ قالغان. بۇ يوقسۇز، پېقىر خەلق ناھايىتى كىچىك، ئەرزىمىگەن مەنپەئەتلەر ئۈچۈن ھوكۈمەتكە ئەخبارات بېرىپ تۇرۇشقا مەجبۇردۇر. چۈنكى ھېچ قانداق نورمال مەكتەپ تەربىيەسى كورمىگەن بۇ ئىنسانلار كۈنىرى قاششاق ۋە جاھىللىشىپ بارماقتىكى، ناھايىتى كوپ ئىنساننىڭ مىللىي كىملىكنى چۈشەنگىدەكمۇ ئەھۋالى يوقتۇر. بۇ ھالدا خىتايلار نېمىنى خالىسا شۇنى مەجبۇرى ھالدا خەلققە تېڭىپ ئىجرا قىلدۇرالايدىغان دەرىجىگە يەتتى. ھازىر مەكتەپ بالىلىرىنىڭ ناماز ئوقۇشى، پېنسىيەگە چىققانلارنىڭ ناماز ئوقۇشى پۈتۈنلەي چەكلەندى. خىتايلار ھەتتا جامەلەرگە جاسۇسلىرىنى كىرگۈزۈپ، يوشۇرۇن تىزىملاشنى يولغا قويدى. ئارقىدىن خىتايلار تىزىمدىكى ناماز ئوقۇغانلارنى چاقىرىپ: «ناماز ئوقۇيدىغان بولساڭ، مائاشىڭنى ئاللاھ بەرسۇن، ئەگەر بىز بەرگەن ئاش-ناننى يېمەكچى بولساڭ، ناماز ئوقۇمايسەن» دەپ مەجبۇرلايدۇ. [illegible]

ئەھۋال شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، خىتايلار ئىنسان ھەقلىرى، دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى ھەققىدە قىزارماستىن گەپ سېتىپ دۇنيا جامائەتچىلىكىنى ئالدىماقتا.

— سوئال: ئالىي مەكتەپ تاماملىغان ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ خىزمەتكە ئورۇنلىشىشى قانداق؟

جاۋاپ: ئالىي مەكتەپنى پۈتەرگەنلەر خىزمەت تاپالماي بىر نەچچە ئايدىن بىر يىل، ھەتتا ئىككى يىلغىچە مەھكىمە، ئىدارىلارغا قاتراپ - قايمۇقۇپ يۈرۈشىدۇ. ئىختىسادىي جەھەتتىن پۈتۈنلەي بېقىندى ئورۇنغا چۈشكەن بۇ ئىنسانلارنىڭ ئۆز كەسپىگە يارىشا ئورۇنلاردا ئىشقا ئورۇنلىشالىشى ناتايىن. دەسلەپ ئۇلارنىڭ ھەممىسىدە ياشلارغا خاس قىزغىنلىق، غايىچانلىق بولغاچقا، ئوقۇغان كەسپىي بويىچە كۈنساپ بىلىمىنى ژۇقۇرى كوتىرىپ، پالان - پالان نىشانلارغا يېتىش، مىللەتكە شان - شەرەپ كەلتۈرۈش ئارزۇسى - غايىسى بولىدۇ. بىراق مەكتەپ ئىشىكىدىن چىققان ھامانلا رەھىمسىز رېئاللىق ئۇلارنىڭ ئارزۇ - ئىستەكلىرىنى سۇندۇرۇپ تاشلايدۇ. ئىختىسادىي جەھەتتىن قىيىنچىلىق كوپىيىدۇ، بولۇپمۇ، ئاتا - ئانىسىنىڭ تەييار ئېشىنى يېمەك تەس بولىدۇ، چۈنكى ئائىلىنىڭ ئىختىسادىي ئەھۋالىمۇ بەك ياخشى ئەمەس. قانداق ئىدارىغا بېرىپ ھال ئېيتسا، ھەممىسىدە كىبىرلىك خىتايلار ئولتۇرغانلىقتىن، ئۇنىڭ ھالىغا يېتىدىغان ئادەم چىقمايدۇ. يەرلىكلەردىن بىرەر - يېرىم باشلىقچاقلار بولسىمۇ بۇ بىچارە بايقۇشلارنىڭ ئۆزىنىڭ نېنىغا ئارانلا ئىگە بولىدىغان ھالدا بولۇشىغا قارىماي، ئۆزىدىن تۆۋەنلەر ئالدىدا ئىپادىلەيدىغان كىبىرى خىتاي غوجايىنلىرىدىن ئېشىپ چۈشىدۇ، ئۇنداقلارنىڭ خوشامەتچىلىكى شۇ دەرىجىدىكى، «دوپپىسىنى ئەكەل دېسە، بېشىنى كېسىپ ئەكىلىدۇ». بۇ ھالدا بۇنداق قورچاقلارغا ئەھۋال ئېيتقاننىڭ ھېچ پايدىسى يوق. يەنىلا خىتايغا يېلىنىشقا توغرا كېلىدۇ. كومۇنىست خىتايلار ئىنتايىن پارىخور بولغاچقا بىراۋنىڭ ئولۇشى بىلەن كارى يوق. بەلكى بۇنداق ئېھتىياجى قىستىغان ھاجەتمەن ئالدىغا كەلگەندە ئۇنىڭدىن پۇل ئۈندۈرۈۋالماستىن ئىش پۈتتۈرمەيدۇ. بىر تالاي پارە ئالغاندىن كېيىن، خىتاي ئەمەلدار ئۇنىڭغا مەلۇم ئورۇنلارنى كورسىتىدۇ. بۇ ئورۇنلار ئۇنىڭ ئوقۇغان كەسپىگە توغرا كەلمىگەچكە، دەسلەپكى چاغلاردا ئۇ بۇ ئورۇنلارنى خوپ كورمەيدۇ. پارىخور ئەمەلدار ئالغان پۇلنى ھالاللاپ بولغاندەك قىلىپ «تاپقان ئورۇننى ياراتمىدىڭ، ئەندى ئورۇن بارمۇ - يوقمۇ بىلمەيمەن، مەندىن خاپا بولما» دەپ ئاگاھلاندۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئايلاپ ئەمەس، يىللاپ، خىزمەت ئورنىنىڭ تېپىلىشىنى كۈتۈش باشلىنىدۇ. بۇنداق ئۇزاققا سوزۇلغان جاننى قىينىغۇچى سۈكۈتلار ئارقىسىدا نېمە بولماقچى؟ تەبىيكى، رېئاللىقنىڭ قىستىشى بىلەن غايە، ئارزۇ - ئىستەك دېگەنلەردىن تامامەن ۋاز كېچىپ، قانداقلا بىر يەردە بولسا بولسۇن، مائاش بېرىدىغانلا يەر بولسا، بولۇۋېرىدۇ، دېگەن يەرگە كېلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۆزىگە تامامەن ناتونۇش بولغان ساھاغا ئىشقا كىرىدۇ. ئالىي مەكتەپتە ئوگەنگەنلىرى تاشلىنىپ قالىدۇ. بۇ ئاڭسىز (ئوز - ئوزىدىن تەبىئىي) شەكىللەنگەن ئىجتىمائىي تەرتىپ ئەمەس، بەلكى غەرەزلىك شەكىللەندۈرۈلگەن بۇزغۇنچىلىق سىستېمىدۇر. خىتايلاردا «يولۋاسنى تاغدىن ئايرىۋېتىش ھىيلىسى» دېگەن بىر ھىيلە بار (بۇ خىتايلارنىڭ جاھانغا مەشھۇر «ئوتتۇز ئالتە ھىيلە» سىنىڭ بىرسى). بۇ ئىشلار مانا شۇ ھىيلىگە كورە قىلىنىۋاتقان غەرەزلىك ئىشتۇر. چۈنكى، يولۋاس ئۆزىنىڭ ماكانى بولغان تاغدىلا ھوكۈرەلەيدۇ. تاغدىن ئايرىلغان يولۋاس ھېچ نېمىگە يارىمايدۇ. (خىتايلار بۇنى باشقا ئۇرغۇن ئىشلاردىمۇ تەدبىق قىلىدۇ. مەسىلەن، مىللىي كادىرلار ئىچىدە بىر قەدەر قابىلىيەتلىك، خەلق سويگەنلىرىنىمۇ ئەينە شۇنداق «تاغدىن ئايرىۋېتىدۇ»). بىزنىڭ ستۇدېنتلىرىمىزنىڭ ئۆز كەسپىگە يات ئورۇنلارغا ئورۇنلىشىشىنى غەرەزلىك تەييارلانغان بۇزغۇنچىلىق سىستېما - «يولۋاسنى تاغدىن ئايرىۋېتىش ھىيلىسى» دېيىشىمىزگە يەنە بىر ئاساس شۇكى، خىتاي ستۇدېنتلارنىڭ ئۆز كەسپىي دائىرىسىگە ئورۇنلىشىشىغا ئىنتايىن دىققەت قىلىنىدۇ. ھەتتا مەخسۇس تېرمىنلار كەشىپ بولغان بولۇپ، «كەسپىي ئۆتتۈر كېلىش» ھوكۈمەت ھوججەتلىرىدە تەلەپ قىلىنىدۇ.

خىتايلار كېيىنكى يىللاردىكى «ئىسلاھات» شامىلىدىنمۇ مىللىي يوقىتىش سىياسىتى ئۈچۈن پايدىلاندى. قابىلىيەتلىك كارخانا باشقۇرۇش، ھوددە، پالان... دېگەن يالغان گەپلەر بىلەن ئەسلىدە مىللىي مۇناسىۋەتنى تەگـ

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، ئەسەر ۋە قوللانمىلار ئامبىرى

شەپ ھاسىل قىلىنغان سۈنئىي «تەكشۈگلۈق» نى (ئىدارە،كارخانا ۋە باشقىلاردىكى خىتاي ۋە ئاز سانلىقلارنىڭ سان نىسبىتى) بۇزۇۋەتتى. ئىختىسادىي ئەھۋالى، ئىختىسادىي ئاساسى ياخشى، تەرەققىيات ئىستىقبالى بار ئورۇنلار، ھوكۇمەت مەبلىغى بىلەن مەۋجۇتلۇقىنى ساقلاپ تۇرىدىغان ئورۇنلارنىڭ ھەممىسىدە خىتايلار 100 پائىزلىك مەنزىلگە قاراپ قىستاپ كەلدى. يەرلىك خەلقلەر ئازىيىپ كەتتى ياكى پۈتۈنلەي سىقىپ چىقىرىلدى. خىتايلارنىڭ يەككە تىجارەت سېپىمۇ كۈنسېرى تەرەققىي قىلىپ، يەككىلىكتىن شىركەتلەشتى، شىركەتلەر چوڭ كومپانىيەلەرگە ئايلاندى. سىياسىي ۋە ئىختىسادىي جەھەتتىن بېقىندى بولغان، ئىختىسادىي رىقابەت ئاساسى بولمىغان يەرلىك خەلقلەر تېخىمۇ ئىشسىز قالدىغان ئېجتىمائىي مۇھىت بارلىققا كەلدى.

بەلكىم ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكىدەك ئىش بولاتتى. ئامما خىتايلار ئۇنداق تەنتەكلىك بىلەن ئاخىرقى غەرىزىنى ئاشكارىلايدىغان مىللەت ئەمەس، ئۇ شۇنداق مىللەتكى، سىنىڭ كاللاڭنى چاناپ چۈشۈرۈشتىن بىر مىنۇت، ھەتتا يېرىم مىنۇت ئىلگىرى يەنە «دوستانىلىق» ئىپادىلەيدۇ ھەم ئىپادىلىيەلەيدۇ. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلار كام - كوتىسىز «قۇلىمىز» دەپ ھېساپلايدىغان بىر مىللەتكە قارىتامۇ «باراۋەرلىك» دېيىنى چېلىپ، كوز بوياش بىلەن، سەزدۈرمەستىن، بۇ مىللەتنى پەقەتلا «نېنىنى تېپىپ يېيىش» ساھاسى بىلەن چەكلەپ، تەدرىجى (ئامما ناھايىتى ئاستا،سېزىلمەس دەرىجىدىكى ئۈستىلىق بىلەن) ئىش كورىدۇ. ئۇلارنىڭ «ئوتتۇز ئالتە ھىيلە» دەستۇرىدىكى يەنە بىر ھىيلە شۇكى، «يولۋاسنىڭ تۈكىنى يېتىشغا سىلاش». ئۇلار يەرلىك خەلققە ئۇخلاۋاتقان يولۋاس كە-

جەمئىي خۇلاسىسىنى چىقىرىدىغان تۈگۈنلەردە يەرلىكلەر پەقەتلا بولمايدۇ.

ھەر يىلى ئالىي مەكتەپلەرنى پۈتتۈرىدىغانلار نەلەرگە كېتىدۇ؟ بىرىنچىدىن، ئالىي مەكتەپلەردە بىزنىڭ ئوقۇشىمىزغا ئىجازەت بېرىلگەن كەسپلەر ئىچىدە خىتايلارغا خۇۋۇپ كەلتۈرىدىغىنى يوق. ئىككىنچىدىن، ئوقۇسا زىيىنى يوق، ئىشلەشنى خالمايدىغان بەزى كەسپلەر بولغان تەغدىردە بۇنداق كەسپنى پۈتەرگەنلەر ئوز كەسپىي ساھاسىدا ئىشقا ئېلىنمايدۇ. («يولۋاس تاغدىن ئايرىۋېتىلىدۇ»). ئەگەر بەزى مۇھىم كەسپلەردە يەرلىكلەردىن بىرەر - يېرىمى بار دېيىلگەندە، بۇنداقلار پەقەت خىتايدىن پەرقى قالمىغان،مىللىي تۇيغۇلاردىن پۈتۈنلەي مەھرۇم بولغان ئەقلى بار ھايۋان، سادىق غالچا، كىملىكىنى ئۇنتۇتقان مۇناپىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

ئەكس ساداسى

تاشقى توسقۇنلۇقتىن باشقا ئىچكى ئىمكانىيەتلەر تويېلى ئوقۇشسىز قېلىشىمۇ بار. يەرلىك خەلق بەك نارات، مەكتەپنىڭ ئالۋاڭلىرى بەك كۆپ ھەم ئېغىر بولغاچقا، ئوقۇغۇن ئاتىلىلەر باللىرىنى ئوقۇتالمايدۇ. [illegible]

سوئال: خىتايلار زېمىن ئىگىلىرىنىڭ قايسى كەسپلەردە خىزمەت قىلىشىنى خالىمايدۇ؟

جاۋاب: خىتايلار خاھىشى بويىچە بولسا ئۇلار بىزنىڭ ھېچ بىر يەردە خىزمەت قىلىشىمىزنى خالىمايدۇ. بىز ھەر بىر خىتاينىڭ [illegible]

بى مۇئامىلىدە بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئۇيقۇسىنى داۋاملاشتۇرىدىغان شارائىت (مۇھىت پۇرسەت) بىلەن تەمىن ئېتىدۇ.«تۈكنى يېتىشغا سىلاش» بولغاچقا «ئويغانغانلار» ئاز چە كوپ بولمىغاننىڭ ئۈستىگە ساپاسىمۇ توۋەن. ناھايىتى كوپ ئىنسانلار «خىتايلار بىزنىڭ نېنىمىزنى قانداق تارتىۋالىدۇ؟» دەپ سورالسا، ئېنىق جاۋاپ بېرەلمەيدۇ. قولىدىكى «نان» نىڭ يوقلۇۋاتقىنىنى بىلىدۇ، ئامما خىتاينىڭ قولىغا قانداق ئوتۇپ قالغانلىقىنى ھىس قىلىسىمۇ، ئېنىق چۈشەندۈرەلەيدىغان دەرىجىدە چۈشەنمەيدۇ. دېمىسىمۇ بىر قاراشتا ھەممە كەسىپ، ھەممە ساھادا يەرلىكلەردىن باردەك قىلىدۇ. مەيلى يېرىم پائىز بولسىمۇ ئىش قىلىپ بار. لېكىن، بىر دولەتتە بولۇشى كېرەك بولغان ساھالار پەقەت شۇلارمۇ؟ ياق، بىز بىلمەيدىغان نۇرغۇن ساھالار بار. بىز ئازدۇ - كوپتۇر بىلىدىغانراق ساھالارنى كوزىتىپ باقايلى. مەسىلەن، ھەربىي ساھا. بۇ ساھادا ئىنتايىن چەكلىك ساندىكى يەرلىك ياشلارنىڭ پىيادە قىسىم ھەم شۇنداقتىمۇ پەقەت «ئىشچى ئەسكەر» يۈزلۈكلىرىدە ئەسكەر بولۇشى مۇمكىن. ئۇلار ئۇچ يىللىق ئەسكەرلىك دەۋرىدە بىر ياكى ئىككى قېتىم نىشانغا ئېتىش مەشقىگە قاتنىشىپ، ئىلگىرى ئاخىر ئون پاي ئەتراپىدا ئوق ئاتقاندىن باشقا، قورالغا يېقىن كەلتۈرۈلمەيدۇ. مەن تونۇيدىغان بىر ياش ئەسكەر فورمىسىنى كىيگەن، ئامما ئۇچ يىل جاڭگالدا قوي باققان (ھەربىي قىسىملارنىڭ قويىنى)، ئۇچ تال ئوق ئېتىپ باققان. مىلتىقنىڭ بىر تۈرىنىمۇ چۇكۇپ قۇراشتۇرۇشنى كورمىگەن. مانا بۇ بىز ئۈچۈن ھازىرقى ھەربىي ساھا! باشقا ھەربىي قىسىملار، ئالاھىدە قىسىملار، ئۇچقۇچى، توپچى، تانكىست... بۇلارنى خىيال قىلىشمۇ مۇمكىن ئەمەس. شۇنداقتىمۇ بىر قىزىق ئىش بار: شۇ ئەتراپتا خەلق كوتىرىلىشى يۈز بەرگەن بولسا، مىلىي ساقچى ۋە ئەسكەرلەرنىڭ قۇراللىرى يىغىۋېلىنىپ، ئۇ ئىش باستۇرۇلغاندىن كېيىن تارقىتىپ بېرىلىدۇ.

ئىلگەركى «مىللىي ئارمىيە» قالدۇقلىرىدىن خىتاي ئارمىيەسىگە قوشۇۋېتىلگەنلەر ئىچىدىكى ئوفىتسېرلار «شىرە ئوفىتسېرى» بولۇپ، ھېچ قانداق پىلان، ستراتېگىيە، مەخپىي ئىشلار،... دىن پۈتۈنلەي خەۋەرسىزدۇر. ئۇلارمۇ ئىنتايىن ئاز ساندا، قېرىغان بىر نەچچىلا كىشى بولۇپ،ئۇلار ئۇلسە بۇندىن كېيىن بەلكىم يەرلىكلەردىن يۇقۇرى دەرىجىلىك ئوفىتسېر ئەمەس، توۋەن دەرىجىلىك ئوفىتسېرمۇ بولماسلىغى، بولسىمۇ ھېچ نېمە بىلمەيدىغان ساداقەتمەن قۇلدىن بىر نەچچە ئەۋرىشكە قېلىشى مۇمكىن.

70- يىللارنىڭ باشلىرىدا سابىق رەئىس سەيپىدىنىنىڭ تەلۋى بىلەن 70 ئەتراپىدا مىللىي ئۇچقۇچى تەربىيەلەنگەن ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە بەزىلىرى ئۇچۇش ماھارىتىنى ھەيران قالارلىق دەرىجىدە ئۆگەنگەن ئىدى. بىراق، بۇ ئىشنى سەيپىدىن غەرەزلىك قىلغان بولسا كېرەك، دەپ گۇمانلانغان خىتايلار ئالدىراپ - تېنەپ ئۇلارنى مەمۇرىيەتكە ئالماشتۇرۇپ، ھاۋا ئارمىيە سېپىنى پۈتۈنلەي تازىلاپ تۈگەتتى. ئەندى بۇنداق «خاتالىق» تەكرارلانمىسا كېرەك.

ژۇقۇرى دەرىجىدىكى پەن - تەتقىقات ساھالىرى بىز ئۈچۈن يەنە بىر «چەكلەنگەن رايون» دۇر. ئەگەر بىرەر يەرلىكنىڭ پەۋقۇلاددە تالانتى بايقىلىپ قالسا، ئۇنىڭ نەتىجە يارىتىپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن دەرھال ئۇنى «ئوستۈرىدۇ» («ئوستۈرۈش» خىتاينىڭ بىر خىل چىرايلىق يوقۇتۇش ئۇسۇلىدۇر.)

كومپيۇتېر بىلەن نازارەت قىلىنىدىغان ستاتىستىكا سانلىرى: نوپۇس، يىللىق مەھسۇلات مىقدارى، يەر بايلىقلىرىنىڭ تۈرى ۋە زاپاسى، ھەر كۈنى ياكى ھەر يىلى خىتايغا توشۇپ كېتىلىدىغان بايلىقنىڭ سانى، سۇندۇرۇلغان ئاتچا قىممىتى، تۈرمىلەردىكى مەھبۇسلارنىڭ ئۇمۇمىي سانى، بۇنىڭ ئىچىدە سىياسىي مەھبۇسلارنىڭ نىسبىتى، ھەر يىلى قانچىلىك ئادەم ئولىدۇ، قانچىلىك ئادەم ئولتۇرۇلىدۇ، قانچىلىك تۇغۇلىدۇ، قانچىلىكى تۇغۇلۇش ئالدىدىن ئولتۇرۇلىدۇ؟ بۇنىڭ نەتىجىسىدە سالامەتلىكى تەسىرگە ئۇچرىغان ئانىلاردىن قانچىسى ئولىدۇ؟ سۈنئىي پەيدا قىلىنغان ژۇقۇملۇق كېسەل بىلەن ئولىدىغانلار قانچە؟ ئومۇمەن، ستاتىستىكا سانلىرىنى بىلىدىغان يەرلىك يوق. چۈنكى بۇنداق ئورۇنلاردا، بولۇپمۇ دەل ئومۇمىي

مەسىلەن، 90 - يىللارنىڭ ئالدى- كەينىدە سانائەت ئىنىستىتۇتىنىڭ گېئولوگىيە فاكولتېتىنى پۈتەرگەن بىر گرۇپپا ئۇيغۇر ژىگىت - قىزلىرى ژىراق يېزىلاردىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەرگە خىتاي تىلى ئوقۇتقۇچىسى قىلىپ تەخسىم قىلىنغان، ئۇلاردىن بىرەرسىمۇ گېئولوگىيە تەتقىقات ساھاسى ياكى قىدىرىپ تەكشۈرۈش ساھاسىغا بولۇنمىگەن. بۇ ياش مۇتەخەسسىسلەر تەخسىماتقا قارشى چىقىپ، «بىز نېمە ئۈچۈن ئوقۇغان كەسىپ ساھامىز بويىچە ئىشلىمەيمىز؟ بىزگە ھوكۇمەت مائاش بەرمىسە مەيلى، بىز ئوز كەسپىمىزدىن ئايرىلمايمىز. بىز بىر شىركەت بولۇپ، قىدىرىپ تەكشۈرىمىز» دېيىشكەن. بۇ ئىش خىتايلارنى چۇچۇتۇپ، خىتايلارنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى ئەڭ چوڭ ھوقۇقدارى ۋاڭ ئىنماۋ ئوزى ئارىلىشىپ، بۇ ئىشنى بىر تەرەپ قىلغان! بۇ ئالىي مەكتەپ پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارغا دىپلوم بېرىلمەي، بەلگۈلەنگەن خىزمەت ئورۇنلىرىغا بېرىپ ئىشقا چۈشكەندىن كېيىن ئاندىن دىپلوم بېرىلىدۇ، دەپ تەدبىر بەلگۈلىگەن. ئېسىگىزدە بولسۇن، بۇ پەقەتلا گېئولوگىيە ساھاسى! ئاتوم بومبىسى ياسايدىغان ئىش ئەمەس! بۇنىڭدا خىتايلارغا بولىدىغان زىيان شۇكى، يەرلىكلەر ئوز ۋەتىنىدىن چىقىدىغان تەبىئىي بايلىقلارنىڭ تۈرى، سانى، زاپاسى ھەققىدە خەۋەردار بولۇپ قالىدۇ. «سىلەرنى بىز ياردەم بېرىپ بېقىۋاتىمىز» دېگەن ئالدامچىلىققا ئىشەنمەس بولۇپ قالىدۇ، خالاس! شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بىزنىڭكىلەر ئالىي مەكتەپ پۈتەرسە ئاساسىي خىزمەت ئورنى - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىقى! دېمەك، ئوتتۇرا مەكتەپ پۈتەرگەنلەر پەقەتلا «ئانىسىنىڭ ئوچىقىغا ئوت قالايدىغان خىزمەت»كىلا ئورۇنلىشىدۇ، دېگەن گەپ!

خىتايلار دەسلەپكى چاغلاردا بەزى ساھالارغا چەكلىك مىقداردا يەرلىكلەرنى ئارىلاشتۇرۇپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار تەدرىجى ھالدا مۇستەملىكە تۈزۈمىنى تۈرۈشنىڭ بىرژۇرۇش تەجرىبە - ساۋاقلىرىغا ئىگە بولدى، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ مەخسۇس مۇستەملىكە قىلىش، ئاسمىلاتسىيە قىلىش يوللىرىنى تەتقىق قىلىش بىلەنلا شۇغۇللىنىدىغان بىر گرۇپپا ئالىملىرى بار. بۇ مۇتەخەسسىسلەر نۇرغۇن تەتقىقات نەتىجىلىرىنى سىياسىئونلارغا سۇندى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بىز ئۈچۈن يەنىمۇ كوپ ساندىكى «چەكلەنگەن رايون»لارنى بەرپا قىلماقتا. بۇنىڭ تەرەققىياتى تەدرىجى ھالدا بىزنى ئەقلى ئەمگەك ساھاسىدىن پۈتۈنلەي سىقىپ چىقىرىش بولۇشى ۋە ئەڭ ئاخىرىدا نەسلىمىزنى قۇرۇتمىغان تەغدىردە پەقەت «ماڭقۇرت»لارغا ئايلاندۇرۇپ، «ئىشلەپ چىقىرىش ھايۋانلىرى» سۈپىتىدە پايدىلىنىشى مۇمكىن!

— سوئال: كېيىنكى يىللاردا شەرقىي تۈركىستانغا خىتاي يەرلەشتۈرۈش سىياسىتى داۋام قىلىۋاتامدۇ؟

جاۋاپ: سىزچە ئۇلار توختاپ قالاتتىمۇ؟ نېمىشكە توختاپ قېلىشى مۇمكىن؟ كىمدىن ۋە نېمىدىن خىجىل بولۇپ توختاپ قالاتتى؟ سىز خىتايلارنى شۇنداق ئۇياتچان، خىجىللىق تۇيغۇسىغا ئىگە مىللەت دەپ ئويلامسىز؟ كوممۇنىستلارنىمۇ شۇنداق ئويلامسىز؟ ئۇلار سانسىزلىغان ئادەملەرنى ناھەقتىن ئولتۈرۈشنى داۋاملاشتۇرۇۋاتقان يەردە، كوچمەن يەرلەشتۈرۈش قانچىلىك ئىش ئۇ؟ ئەگەر سىز خىتايلارنى ياخشىلاپ چۈشەنمەكچى بولسىڭىز،كوممۇنىستلارنىڭ قايسى دەرىجىدە نومۇسسىز بولىدىغانلىقىنى بىلمەكچى بولسىڭىز، كەلگۈسىدە قىزىقۇچىلارنى قانائەتلەندۈرىدىغان ئەسەرلىرىمىزنى تەقدىم ئېتىمىز. ھازىر پەقەت كوچمەن يەرلەشتۈرۈش مەسىلىسى ھەققىدىلا سوزلەيلى.

ئۇلار كوچمەن كوچۈرۈشنى ئىنتايىن جىددىيلەشتۈرمەكتە. پويىزدلار بايلىقلىرىمىزنى ئىچكى خىتايغا توشۇپ كەتسە، كېلىشتە خىتاي كوچمەنلىرىنى ئېلىپ كېلىدۇ. تېخى ئۇلار ھازىرقى كۈندە كىچىك باللارمۇ مەسخىرىلىك كۈلىدىغان «چېگارا رايونىنى گۈللەندۈرۈش»، «چېگارا رايونغا ياردەم بېرىش» دېگەن چىرايلىق شار بىلەن چىقىۋاتىدۇ. خىتايلارنىڭ پويىزدا چىقىۋاتقان چاغدىكى ھالىنى كورسىڭىز ئىدى، بۇ چىرايلىق شارغا ئۇلارنىڭ نەرى لايىق كېلىدىغانلىقىنى ئاڭقىرالماي قالاتتىڭىز! ئۇلار ۋاگون ئورۇندۇقلىرىدا نورمىدىن ئارتۇق ئولتارغانىنى ئاز

دەپ، ئورۇندۇق ئاستىدا ياتقان، ئوتتۇرىدا ئورە تۇرغان، چاتمىلاردا گىرەلىشىپ كەتكەن، ھەتتا ھاجەتخانىدىمۇ تىقما - تىقما، سانجاق - سانجاق خىتايلار...مىدىرلاشقا ئىمكان يوق، ھاجەتكە بېرىش مۇمكىن ئەمەس. ئەسلىدە بىر ئادەم ئاران سىغىپ ھاجەت قىلىدىغان ھاجەتخانىغا ئالتە - يەتتىسى تىقىلىپ كىرىۋالغان تۇرسا نەگە ھاجەت قىلغۇلۇق؟ شۇ جايىغا ئىشتانغىلا قويۇپ بەرگۈلۈك. سېسىقچىلىق دىماقنى يارىدۇ، پاسكىنچىلىقتىن كوڭۇل ئايىنىدۇ. قىيا - جىيادىن باش يېرىلغۇدەك بولىدۇ. مانا بۇلار «چېگارا رايونىنى گۈللەندۈرگىلى، ياردەمگە» كېتىۋاتقان خىتايلاردۇر. مانا بۇلار دەل تەيۋەنلىك خىتاي يازغۇچىسى بەي ياڭ «رەزىل خىتايلار» ناملىق كىتاۋىدا تەسۋىرلىگەن، ھەم ئومۇمى مىللىي خۇسۇسىيىتى يىغىنچاقلىنىپ: «پاسكىنا، قالايمىقان، ۋاقىرىغاق، گومانخور» دېگەن تورت سوز بىلەن سۈپەتلەنگەن خىتايلاردۇر.

بۇ «گۈللەندۈرگۈچى»، «ياردەمچىلەر» كوممۇنىستلارنىڭ يالغان بىلەن، كوپتۈرۈلگەن ساختىلىق بىلەن بېزەلگەن سەپەرۋەرلىك چاقىرىقلىرىغا كورە جاي - جايلاردىن «ئاسان باي بولغىلى بولىدىغان «جەننەت ماكان»»غا قاراپ ئاقىدۇ. ئالدى بىلەن لەنجۇ ۋوكزالىغا توكۇلۇپ، ھەممىسى جەم بولىدۇ ۋە ئاقىۋىلار ئۈچۈن مەخسۇس ئاجرىتىلغان پويىزدغا تىقىلىپ، شەرقىي تۈركىستانغا كەلگۈندەك ئاقىدۇ. «ياردەم كوپ بېرىلگەچكە» (ھازىر بىر تۇخۇم بېرىدىغان پۇلغا ئىلگىرى ئون تۇخۇم بېرەتتى(ئانىنىڭ ئېكىسى ئاۋۇدى (ئۇلغايدى). ئۇلارنى يەرلەشمەي يانچۇغى توشقاندىلا كېتىپ قالمىسۇن دەپ، كوممۇنىستلار ناھايىتى كوپ«ئېتىۋار بېرىش سىياسىتى»نى ژۈرگۈزىدۇ. ئۇچ يىلدىن بەش يىلغىچە باج كېچىرىم. يەر تېرىغانلاردىن يەر ھەققى. سۇ ھەققى ئېلىنمايدۇ. كادىر ياكى ئىشچى بولسا مۇنچىنچى دەرىجىلىك رايوندا ئىشلىگەنلەرگە قوشۇپ بېرىلىدىغان ياردەم پۇللىرى، مائاش دەرىجىلىرى بار.

ھېلىقى پويىزد ۋاگونىدا يېگىنى بىلەن چىقارغىنى ئارىلىشىپ كەتكەن ئەشۇ «ئىنسانلار» بەھرىمەن بولىدىغان ئالاھىدىلىكلەر،ئەۋزەللىكلەر ئۇلارنىڭ كوپچىلىكنى قىزىقتۇرۇپ، بۇ زېمىندا يىلتىز تارتقۇزىدۇ. سىز ئۇلارنىڭ پويىزدىكى ھالىتىگە قاراپ، ئىچ ئاغرىتىش تۇيغۇسىدا ياكى ئەجەپلىنىش تۇيغۇسىدا بولۇپ قالماڭ. ئۇلار شەرقىي تۈركىستان زېمىنىغە دەسسىگەندىن ئەتىسىلا باشقىچە ھالىنى كورسىز ۋە ھەيران قالىسىز. ئۇلار خىتاي ھوكۇمىتىنىڭ شوۋىنىزملىق تەربىيىسىنى ئالغان بولۇپ، ئوزىنى بۇ زېمىننىڭ غوجايىنىدەك تۇتىدىغان بولۇپ قالىدۇ. ھېلىقى پاسكىنچىلىقتا بىر قۇرۇتتىن پەرقسىز ھالدا چىققان كەلگىندى ئوزى ئەمەستەك. قېشىدىن ئوتسىڭىز سىزنىڭ مەينىتىڭىز ژۇقۇپ كېتىدىغاندەك ئوزىنى چەتكە ئالىدۇ ياكى نېرى ماڭ دەپ ئەمىر قىلىدۇ. ھېلىقى جاپالىق مۇھتاجا چىداملىق، «ئەتىۋارى يوق» بۇ «ئىنسان» ئەندى قارىسىڭىز چۈشىن قونىسىمۇ ۋايجانلاپ تۈرىدىغان تاۋۇز ئازۇكقا، ھاياتى مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان ئەرىپاقا ئايلىنىدۇ. ئەينە شۇ ئاندا ئەگەر ئۇ ئىش بېجىرىۋاتقان يەرگە ھاجىتىڭىز چۈشۈپ كىرىپ قالسىڭىز، كىبىر دېگەننىڭ ئەڭ ژۇقۇرى دەرىجىلىكىنى شۇنىڭدا كورىسىز. تەبىئى ئورمانلىرىمىزنى ھېلىقى قىستاڭ پويىزدا جۇڭگوسىدىن ئالغاچ كەلگەندەك. تارتىنماستىن سىزگە ئوتۇن تەستىقلەپ بېرىدۇ ياكى بەرمەيدۇ. خۇددى شۇ پويىزدا يەرنى ئالغاچ كەلگەندەك سىزنى ئايلاپ، ژىللاپ يېلىندۇرۇپ، نۇرغۇن پارا يەپ، سىزگە ئوي سالدىغان كىچىككىنە يەرنى كېسىپ بېرىدۇ.... ئېسىڭىزدە بولسا كېرەك، ھېلىقى قىستاڭ پويىزدا بىر تامچە سۇ ئۈچۈن جان بەرگۇدەك بولغان بۇ «پاكىزلار» ئەندى «سۇ پۇلىنى تولىمەيمەن» دەپ سىزگە جەرىمانە قويىدۇ. ئاھ، بۇ سۇ - بۇ زېمىندا ئالتە مىڭ ژىل ئات ئويناتقان ئەجداتلىرىمىز زاماندىن تارتىپ، يۈكسەك چوققىلاردىن ئېقىپ چۈشۈۋاتقان سۇغۇ؟! ئەجداتلىرىمىز خالىغانچە ئىچىپ، چومۇلۇپ كەلگەن بۇ سۇغا بۈگۈنگە كېلىپ بىز ئىگە بولالماي، كەلگىندىلەر قولىدىن سېتىۋېلىپ ئىشلەتمەكتىمىز. ئۇلار بۇ باي زېمىننىڭ بىر تال گىياسىغىمۇ يەرلىكلەرنى ئىگە قىلماسلىق، ئەسلىنى قۇرۇتۇۋېتىش، ئېرىتىپ تۈگىتىش - ئاخىرقى مۇددىئاسىنى تېزىرەك ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، پويىزدلارنى كوپەيتتى. تۈرپان ۋوكزالىغا چۈشۈن لىچىنكىلىرىدەك توكۇلگەن خىتايلار بۇ يەردە كوتۇپ تۇرغان ئاپتوبۇسلارغا قاچىلىنىپ، تەڭرى تاغنىڭ جەنۇبىغا «ياردەمگە» ماڭىدۇ.ئىلگىرى شىمالغا كوپرەك ماڭاتتى. ھازىر ئۇ تەرەپلەردە خىتايلار 90 پائىزغە يېتىپ قالدى. شۇڭا ھازىر «ياردەم» جەنۇپقا ئۇقتىلىق بېرىلمەكتە. ئۇلارنى توشۇيدىغان ئاپتوبۇسلار يېنىشتا قۇرۇق يانىدۇ، ئادەم ئېلىشى قاتتىق چەكلەنگەن. بۇنىسى سۇرئەتكە تەسىر يەتكۈزمەسلىك ئۈچۈندۇر. مانا شۇنىڭدىنلا كوچمەن يەرلەشتۈرۈش خىتايلار ئۈچۈن قانچىلىك جىددىي بىر ئىش ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرىدۇ.

يۈزلەپ ئەسىرلەردىن بېرى بۇ زېمىندا كوش يەپ، قىمىز ئىچىپ، ئۇغلاق ئويناپ ئوتكەن خەلق ژىللاپ كوشكە ئاغزى تەگمەيدىغان، تېخى يېقىندىلا چىققاندا كولدىكى پاقىنىڭ كورۇلدىشىنى ئاڭلاپ: «پاقىنىڭ ئىگىسى بارمۇ؟ كىمنىڭ پاقىسى؟» دەپ سورايدىغان خىتايلار ھەممە كوشنىڭ ئىگىسكە ئايلانغان، «ئەجايىپ چوڭ ياخشى ۋەزىيەت» ھەممە يەرگە قانائەتلىرىنى يايماقتا. ئۇلار قانداق قىلىپ «ئىگە» لىك ھالىغا كېلىدۇ؟ زېمىنغا قانداق يېپىلىدۇ؟ پويىزدىكى ئورۇندۇق ھېكايىسىنى بۇنىڭغا ئورنەك قىلساق، بەلكىم خىتايلارنىڭ مىللىي پسىخىكىسى بىر ئاز چۈشۈنۈشلۈك بولار؟

(داۋامى بار).

ئۈچ ئۇيغۇر يىگىتى خىتايغا قايتۇرۇپ بېرىلدى

ئاممۇبىي ئەخبارات ۋاستىلىرىنىڭ مەلۇماتلىرىدىن مەلۇم بولۇشىچە، قازاقىستان يېقىندا ش ئۇ ئار دىن قازاقىستانغا سىياسىي باش- پانا سوراپ قېچىپ ئوتكەن ئىلياس زوردۇن، ئەلى خۇداۋەردى ۋە ھېمىت ھامۇتنى خىتاي ھوكۈمىتىگە قايتۇرۇپ بەرگەن. بۇ، ھوقۇق قوغدىغۇچىلارنىڭ پىكرىچە، قاچاقلار توغرىلىق خەلق ئارا كونۋېنسىيە نورمىلىرىغا قارشى كېلىدۇ.

ئوتكەن يىلىنىڭ 30 - ئاۋغۇست كۈنى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ دولەت چېگارىسىدىن قانۇنسىز ئوتۇش پەيتىدە يارىكەنت چېگارىچىلار ئوترەدى سولداتلىرى تەرىپىدىن قاماققا ئېلىنغان بۇ ئۈچ يىگىت قازاقىستانغا سىياسىي باش - پانا تېپىش مەخسىتىدە ئوتكەنلىكىنى يوشۇرمىغان. چۈنكى ئۇلارنىڭ بىرى ۋۇقۇرى لاۋازىملىق بىر خەنزۇنىڭ ئوغلى بىلەن جاڭجاللىشىپ قالغانلىغىدىن ۋە دىنىي ئېتىقادى تۈپەيلى ھەر ئۈچىلىسى كامسىتىشلارغا دۇچار بولۇۋاتقانلىغى سەۋەبىدىن ئوز ئېلىنى تاشلاپ كېتىشكە مەجبۇر بولغان. لېكىن خىتاي تەرەپ بۇ ئۈچى تېررورىستلار تەشكىلاتىنىڭ ئەزاسى ۋە ساقچى ئوفىتسېرنى ئولتۈرگەنلىكىدە گۇمان قىلىنىۋاتىدۇ دېگەن تەخمىننى ئالغا سۈرۈپ، ئۇلارنى قايتۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلغان.

شۇنداق قىلىپ، ئابرۇيلۇق خەلق ئارا ھوقۇق قوغداش ئورگانلىرى، جۈملىدىن،ئىنسان ھوقۇقلىرى ۋە ئەركىنلىكلىرى دەپسەندە قىلىنىۋاتقان ئەللەرگە سىياسىي قاچاقلارنى قايتۇرۇپ بېرىشنى مەنئىي قىلىدىغان «خەلق ئارا ئامنىستىيە» بار بولسىمۇ، ھەر ھالدا سىياسىي مەنپىيەت بۇ قېتىممۇ ئىنسان ھوقۇقىدىن ئۈستۈن بولدى.

«ئازاتلىق» رادىوسىنىڭ خەۋىرى بويىچە، پەقەت ئوتكەن 1998 - يىلىلا خىتايدا (ش ئۇ ئار دا) 1000 دىن ئوشۇق ئۇيغۇر ئېتىپ ئولتۈرۈلگەن. بۇ قارا تىزىمنى ئەندى ئىلياس، ئەلى ۋە ھېمىت تولتۇرىدىغان ئوخشايدۇ. چۈنكى ئۇلارغا خىتايدا ئولۇم جازاسى ۋەدە قىلىنغان.

ئىبراھىم باراتوۋ.

يارقىن سىمالار

«چاقناپ تۇرغان نۇر»

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى كوپ ئەسىردىن بۇيان جاھانغا تونۇلغان ئەدەبىيات بولۇپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇزۇن يىللىق تارىخىي دەۋرىنى بېسىپ ئوتكەن مىللىي مەدەنىيەت غەزىنىسىنىڭ ئاساسىي ساھاسىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇيغۇر كلاسسىك يازغۇچى، شائىرلىرى بۇ ئەدەبىياتىنىڭ ئۆلمەس نامايانىلىرىدۇر.

40 - يىللاردىن كېيىن ئۇيغۇر مەتبۇئات ئەمۇنىلىرى «ئىتتىپاق»، «كۈرەش» ۋە «شىنجاڭ ئەدەبىيات سەنئىتى» (ھازىرقى «تارىم») ژۇرناللىرىدا ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى يازغۇچى - شائىرلىرىنىڭ ئەسەرلىرىدىن پارچىلار تونۇشتۇرۇلغان ئېدى. 1952 - يىلىدىن باشلاپ مەن يەكەن شەھىرىدە ئىشلەپ قالدىم. بىر كۈنى يەكەن رەستىسىدىكى كىتاپ پۇرۇشلارنى ئارىلاپ، بىرىنىڭ كونا بىر كىتاپقا بېرىلىپ ئوقۇۋاتقانلىغىغا كوزۇم چۈشتى.

- قولىڭىزدىكى بەك قىزىق كىتاپ ئوخشايدۇ؟ - دەپ سورىدىم. كىتاپپۇرۇش:

- «دىۋانى تەجەللى»، بۇ كىتاپنىڭ مۇئەللىپى شائىر تەجەللى قارغىلىق دىيارىدىن بولۇپ، يەكەندىمۇ ئىستىقامەت قىلغان، - دېدى.

مانا شۇندىن بېرى مەندە كلاسسىك شائىرىمىز تەجەللىگە بولغان قىزىقىش ئىشتىياقى قوزغالغان بولسىمۇ، ئۇ ياشىغان دىيار قارغىلىق ۋە يەكەن شەھەرلىرىنى ئارىلاپ، ئىزدىنىشكە پۇرسەت ۋە شارائىت يار بەرمىدى. ئامما يەكەنلىك ئەدەبىياتشۇناس ئابدۇرېشىت ئىسلام بىلەن سوزلىشىپ، تەجەللى ھەققىدە يېڭى ئۇچۇمەنبەلەرگە ئىگە بولدۇم. پەقەت 80 - يىللاردىن كېيىن كلاسسىك شائىر تەجەللى توغرىسىدا بىزنىڭ مەتبۇئاتىمىزدا بەزى ماتېرىياللار كورۇنۇشكە باشلىدى. 1980 -يىلى «بۇلاق» مەجمۇئەسىنىڭ بىرىنچى سانىدا «بەرقى تەجەللى ۋە سەبەق تەجەللى» دېگەن قىسقا تونۇشتۇرۇش، 1981- يىلى «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن نەمۇنىلەر» دېگەن كىتاپتا «تەجەللى»ماۋزۇسى ئاستىدا غەزەللىرى بىلەن قەسىدىلىرى، 1987- يىلى «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تېزىملىرى» كىتاۋىغا «شائىر ھۇسەيىنخان تەجەللى» دېگەن ماۋزۇ بىلەن كىرگۈزۈلگەن، 1987- يىلى «ئۇيغۇر ماتارىپ تارىخىدىن ئوچېركلار» كىتاۋىدا بولسا، تەجەللى توغرىسىدا ئىزاھات بېرىلگەن.

ۋۇقۇرىدىكى مەنبەلەردە بىز شائىر تەجەللىنىڭ تەرجىمە ھالى ۋە ئىجادىي پائالىيىتى ھەققىدە قىسقا تونۇشتۇرۇشقا ئىگە بولدۇق. 1986 - يىلى «بۇلاق» مەجمۇئەسىنىڭ ئومۇمى 18 - سانىدا «مەۋلانا ھۇسەيىن تەجەللى» ماۋزۇسى بىلەن ئابدىلھەكىم مەخدۇم ھاجى خېلەكاڭ مەنبەلەرنى يورۇتۇپ بېرىدۇ. ئۇلۇق فىلوسوف، مۇتەپەككۇر شائىر ھۇسەيىنخان تەجەللى مىلادى 1848 - يىلى شەرقىي تۈركىستاننىڭ قارغىلىق ناھىيەسى زۇگلاڭ يېزىسى ئايباق كەنتىدە دوختۇر (تېۋىپ) قۇتبىدىن ھەزرەتنىڭ ئائىلىسىدە تۇغۇلغان.

تەجەللى كودەك ۋاقتىدا ئاتا - ئانىسى بىلەن ھەرەمگە بېرىپ، باشلانغۇچ دەرسلىكلەرنى ئەرەبىستاندا تاماملىغان. شۇندىن كېيىن دېھلى دارىلئۇلۇم مەدرىسىدە، ئىراننىڭ ئىسپاھان دارىلغۇنۇنىدا ئوقۇغان. ئاخىرىدا كابۇل دارىلغۇنۇنىدا ئوقۇشنى تاماملىغان. ئوقۇش پۈتتۈرۈش مەراسىمىدا زامانداشلىرى ئۇنىڭغا «تەجەللى- مۇجەللى» ئەرەپچە سوز بولۇپ، (چاقناپ تۇرغان نۇر، مۇسابىقىدا بىرىنچىلىكنى ئالغۇچى) دېگەن تەخەللۇسنى ھەدىيە قىلغان. تەجەللى ئوقۇشنى تۈگىتىپ، قايتىپ كەلگەندىن كېيىن يەكەندىكى ئەڭ چوڭ بىلىم يۇرتى بولغان «يېشىل مەدرىسىگە» مۇددەرىسلىككە تەيىنلانغان. تەجەللى تىل، ئەدەبىيات، تارىخ، لوگىكا، ئاسترونومىيە، خىمىيە، تىبابەت، ماتېماتىكا قاتارلىق پەنلەرنى ناھايىتى مۇكەممەل ئوگەنگەن. شۇڭلاشقا ئۇ ئوزىنىڭ ۋۇقۇرى بىلىمى، گوزەل ئەخلاقى - پەزىلىتى ئارقىلىق يەكەندىكى بىلىم ئەھلىلىرىنىڭ، ئولىمالارنىڭ ۋە ئاددىي خەلقنىڭ ھورمىتىگە نائىل بولغان.

تەجەللىنىڭ ئەسەرلىرى: «بەرقى تەجەللى» بۇ توپلام تۈرك، ئەرەپ تىللىرىدا يېزىلغان بولۇپ، قەسىدىلەر، مەرسىيەلەر، مۇھەببەت غەزەللىرى ۋە ساتىرىلار كىرگۈزۈلگەن. توپلام ھۇسەيىن بايى ھاجىم ۋە باۋۇدۇن بايلارنىڭ خىراجىتى بىلەن قەشقەردە تاش مەتبەدە بېسىلغان. «سەبەقى تەجەللى» بۇ توپلامغا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بېغىشلاپ يېزىلغان قەسىدىلەر ۋە شائىرنىڭ دوستلىرىغا يازغان قەسىدىلىرى كىرگۈزۈلۈپ، «بەرقى تەجەللى» بىلەن بىللە نەشىر قىلىنغان. «دىۋان ئەرەبى» بۇ ئەرەپ تىلىدا يېزىلغان توپلىمى بولۇپ، كوپ قىسمى ئارۇزۋەزىنىلىك رۇبائىي ۋە قىتئەلەردىن ئىبارەت. «توھپە تۇل بەررەيىن» توپلىمىدىكى قەسىدىلەرنىڭ بەزىلىرى ئەرەپ تىلىدا، بەزىلىرى پارس تىلىدا يېزىلغان. ئەسلى قوليازما ھازىرمۇ ساقلانماقتا. «مەجمۇئەتۇل قەسائىد» (قەسىدىلەر توپلىمى) بۇ توپلامنىڭ ئازىراق بىر قىسىم قوليازمىسى ساقلانغان. بۇ مەرسىيە ۋە قەسىدىلەردىن ئىبارەت. «سەپەرنامە» (قەھرىمانغامەدھىيە) بۇ تۈرك، پارس تىللىرىدا يېزىلغان شېئىرلار. قوليازما نۇسخىسى بىلەن پارس تىلىدا يېزىلغان «تىلىم ئىشق» (سىرلىق مۇھەببەت) مۇھەببەت ناخشىلىرى ۋە غەزەللەردىن ئىبارەت.ئەسلى قوليازمىسى مەدەنىيەت ئىنقىلاۋىدا يوقالغان.

خەلق قولىدا ساقلىنىپ قالغان ئەسەرلىرىدىن «دىۋانچە تەجەللى» («تەجەللى شېئىرلىرىنىڭ كىچىك توپلىمى») 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئۇيغۇر تىلىدا بولغارىيەدە ۋە بەزى شېئىرلىرى موشۇ ئەسىرنىڭباشلىرىدا تاشكەنتتە نەشىر قىلىنغان «باياز» لاردا بېسىلغان. تەجەللى 1930 - يىلى قارغىلىق ناھىيەسىدە ۋاپات بولغان.

تەييارلىغۇچى تۇرسۇن قاھارىي.
ئالمۇتا شەھىرى.

سۈرەتتە: شائىر تەجەللى.
غازى ئەمەت ئىشلىگەن سۈرەتتىن رېپرودۇكسىيە.

1999 - يىل - ئەۋلاتلار بىرلىگى ۋە ۋارىسلىق يىلى

خەپىز ساتتار

تازابېك ۋە ئىلى سۇلتانلىغىنىڭ يىمىرىلىشى

تارىختىن بىر ئاز بولسىمۇ ساۋاتى بار ئادەملەرگە ياخشى مەلۇمكى، ئۇيغۇرلار بىلەن قازاقلار قەدىمدىن قىز بېرىپ، قىز ئېلىشىپ ئارىلىشىپ، ئىتتىپاقلىشىپ ياشىغىنى ھالدا، بېشىغا كۈن چۈشكەندە بىرى ئىككىنچىسىگە ئىنتىلا ئەمەس، چىشىمۇ بىرىپ كەلگەن قانداش - قېرىنداش خەلقلەر جۈملىسىدىن. بۇنىڭغا «ئىلى كەچلىك گېزىتى» نىڭ 1994 - يىلى 18 - يانۋار سانىدا ئېلان قىلىنغان ۋە مەلۇم قىسقارتىشلار بىلەن بېرىلىۋاتقان تۆۋەندىكى ماقالىمۇ سىز گېزىتخانلارنىڭ بۇ ھەقتە تېگىشلىك خۇلاسە چىقىرىپ ئېلىشىغا ئاددىي دەلىللىك مىسال بولالايدۇ، دەپ ئويلايمىز.
تەھرىرات.

19 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا چار روسسىيەنىڭ ئىلىنى قۇراللىق بېسىۋالغانلىق ۋاقەسى تىلغا ئېلىنسىلا، ھامان تازابېك دېگەن كىشىنىڭ ئىسمى تىلغا ئېلىنىدۇ. ئۇنداقتا تازابېك كىم؟

تازابېك 19 - ئەسىردە ياشىغان تارىخىي شەخس بولۇپ، قازاق خەلقىنىڭ چار روسسىيەنىڭ تەجاۋۇزىغا قارشى كۈرەشىدە كوزگە كورۇنگەن سەركەردە.

16 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا موسكۋا كىنەزلىكىدىن تەرەققىي قىلىپ كەڭەيگەن چار روسسىيە ئۇرال تاغلىرىنى ھالقىپ ئوتۇپ، تەجاۋۇزچىلىق قولىنى ئوتتۇرا ئاسىيەگە سوزدى.18- ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىغا كەلگەندە، قازاق دالاسىغا سىڭىپ كىرىشكە باشلىدى. 1731 - يىلى كىچىك يۈزنىڭ خانى ئەبۇلقايىرخان ئوزىنىڭ روسسىيەگە تەۋە بولىدىغانلىقىنى جاكالىدى. شۇنىڭ بىلەن كىچىك يۈز چار روسسىيە تەرىپىدىن ۋۇتۇپ كېتىلدى.

ئارقىدىنلا ئوتتۇرا ۋە چوڭ يۈزگە تەجاۋۇزچىلىق قولىنى سۇندى. 1822 - يىلى ئوتتۇرا يۈزنى بېسىۋالدى.1864 - يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا چوڭ يۈزگە سىڭىپ كىرىپ، چوڭ يۈزنىمۇ ۋۇتۇۋالدى. شۇنداق قىلىپ پۈتۈن قازاق خانلىغى چار روسسىيە تەرىپىدىن ۋۇتۇپ كېتىلدى. چار روسسىيەنىڭ قازاق دالاسىغا سىڭىپ كىرىشى جەريانىدا قازاق خەلقى قارشىلىق كورسىتىش ھەرىكىتىنى زادى توختاتماستىن، ئالدىنقىلار يىقىلسا، كېيىنكىلەر كۈرەشنى قەتئىي داۋاملاشتۇردى. بۇنداق قارشىلىق كورسىتىش ھەرىكەتلىرى ئىچىدە تەسىرى چوڭ، ۋاقتى ئۇزۇن بولغانلىرى 19 - ئەسىرنىڭ 40 - يىللىرى ئىساتاي ۋە كېنىسارى رەھبەرلىكىدە چار روسسىيەگە قارشى كوتىرىلگەن خەلق قوزغىلىڭى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

چار روسسىيە قازاق خەلقىنىڭ قارشىلىق كورسىتىش ھەرىكەتلىرىنى قانلىق باستۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا قازاق ۋۇقۇرى قاتلاملىرىغا مەنسەپ ۋە مائاش بېرىپ سېتىۋېلىپ، ئۇلارنى قازاق ئەمگەكچى خەلقىنى ئېزىشتىكى قورالغا ئايلاندۇرۇۋالدى.

چار روسسىيەسىنىڭ قازاق دالاسىنى ۋۇتۇۋېلىپ مۇستەملىكىچىلىك ھوكۇمرانلىغىنى ئورنىتىشى ۋە قازاق خەلقىنى دەھشەتلىك باستۇرۇشى، چارۋىچىلارنىڭ تۈركۈم - تۈركۈملەپ جۇڭگو چېگارىسى ئىچىگە كوچۈپ كىرىشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. بۇ دەۋىردە پۈتۈن جۇڭگو بويىچە جاھانگىرلىككە، فېئوداللىزمغا قارشى خەلق قوزغىلىڭى كوتىرىلىپ، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئەكسىيەتچىل ھوكۇمرانلىغىنى تەۋرىتىپ قويغاندى. جۈملىدىن،شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا خەلق قوزغىلاڭلىرى كوتىرىلىپ چىڭ سۇلالىسىنىڭ ھاكىمىيەت ئاپپاراتلىرى پاچاقلىنىپ تاشلىنىپ، بىر نەچچە يەرلىك ھاكىمىيەتلەر قۇرۇلدى. شۇ قاتاردا ئىلىدىمۇ يەرلىك ھاكىمىيەت«ئىلى سۇلتانلىغى» قۇرۇلدى. ئىلى سۇلتانلىغى گەرچە يەرلىك فېئودال ھاكىمىيەت بولسىمۇ، چار روسسىيە ئوتتۇرىغا قويغان يولسىز تەلەپلەرنى رەت قىلىپ، كېڭەيمىچىلىك ھەرىكەتلىرىگە قارشى تۇرۇۋاتاتتى.

بۇ ۋاقىتتا چوڭ يۈزدە تۇرۇشلۇق ئالبان قەبىلىسىنىڭ ئاقساقىلى تازابېك چار روسسىيە تەرىپىدىن بېرىلگەن ھەربىي مەنسەپنى رەت قىلىپ، ئىلى دائىرىسىگە كوچۈپ كىرىشنى قارار قىلدى ھەم 1871 - يىلىنىڭ دەسلىۋىدە ئىلى سۇلتانى ئەلاخانغا خەت يېزىپ، قەبىلىسىنى باشلاپ ئىلىغا كوچۈپ بارىدىغانلىغىنى ھەمدە ئۇنىڭ سەۋەۋىنى چۈشەندۈرۈپ، ئەلاخاندىن ئوزلىرىنى قوبۇل قىلىشنى ئوتۈندى. ئەلاخان جاۋاپ خەت يېزىپ ئۇنىڭ ئوتۈنۈشىگە قوشۇلىدىغانلىغىنى بىلدۈردى.

بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان چار روسسىيە ھوكۈمىتى 1871- يىلى 4 - ئايدا ئەسكەر ئەۋەتىپ، تازابېك ئائىلىسىنى قورشاپ ئالدى. تازابېك قول ئاستىدىكىلەرگە باشچىلىق قىلىپ، قورشاۋنى بۇزۇپ ئوتۇپ، چار پادىشا ئارمىيەسى بىلەن جەڭ قىلىپ، بىر نەچچە كۈنلۈك جىددىي ۋۇرۇش قىلىش ئارقىلىق مىڭدىن ئارتۇق ئائىلىنى باشلاپ، ئىلى تەۋەسىگە يېتىپ كەلدى. ئەلاخان سۇلتان ئۇلارنى ھازىرقى توققۇزتارا تەۋەسىگە ئورۇنلاشتۇردى.

تازابېكنىڭ ئىلىغا كوچۈپ كېلىشى قازاق دالاسىدا زور تەسىر پەيدا قىلىپ، روسسىيە دائىرىلىرىنى قاتتىق ساراسىمىغا سالدى. چار روسسىيە دائىرلىرى قازاق خەلقىنىڭ شىنجاڭ چېگارىسى ئىچىگە كوپلەپ كىرىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئىلىغا ئەسكەر كىرگۈزۈپ قۇراللىق بېسىۋېلىش ئۈچۈن ئىلى سۇلتانلىغىدىن تازابېكنى تاپشۇرۇپ بېرىشنى كوپ قېتىم تەلەپ قىلدى ھەمدە ئەڭ ئاخىرقى ئۇلتىماتومنى تاپشۇرۇپ، «ئەگەر قايتۇرۇپ بېرىشنى خالىمايدىكەنسىلەر، ئۇ ھالدا سەن ۋە سېنىڭ خەلقىڭگە پايدىسىز بولىدۇ. بىز سىلەرگە ئاۋارىچىلىق تېپىپ يۈرپىلا قالماي، بەلكى سىلەرنىڭ يۇرتۇڭلارنى ئىشغال قىلىۋالىمىز» دەپ ئەلاخان سۇلتانغا تەھدىت سالدى. لېكىن ئەلاخان سۇلتان ئۇلارنىڭ يولسىز تەلەپلىرىنى قەتئىي رەت قىلدى. شۇنىڭ بىلەن چار روسسىيە 1871 - يىلى 5 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئىلىغا رەسمىي تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشى قوزغىدى. ئەلاخان ئىلى ھەر مىللەت خەلقىگە ۋە ئارمىيەسىگە رەھبەرلىك قىلىپ، تاجاۋۇزچىلارغا قارشى ئۇرۇشنى قەتئىي داۋاملاشتۇردى. تازابېكمۇ قول ئاستىدىكىلەرنى باشلاپ ۋەتەننى قوغداش ئۇرۇشىغا قاتناشتى. ئىلى ھەر مىللەت خەلقى تاجاۋۇزچىلارغا قارشى قەھرىمانلىق بىلەن جەڭ قىلغان بولسىمۇ، تاجاۋۇزچىلار زامانىۋىي قۇراللار بىلەن قۇراللانغانلىقتىن 6 - ئاينىڭ 9 - كۈنى مۇھىم جاي كەتمەننى بېسىۋالدى. كەتمەن قولدىن كەتكەندىن كېيىن، ئىلى ھەر مىللەت خەلقى كەتمەننى قايتۇرۇۋېلىش ئۈچۈن كەتمەنگە قاراپ ۋۇرۇش قىلدى. غەرىپتىن توقۇلقەبەگ ئەسكەرلىرى، شەرىقتىن شەھەر ئەسكەرلىرى(سۇلتان ئەلاخان باشچىلىغىدا)، جەنۇبتىن تازابېك ئەسكەرلىرى كەتمەن مەھەللىسىگە ھۇجۇم قىلدى. دەسلەپ ئىلى ھەر مىللەت خەلقى تاجاۋۇزچىلارنى چېكىندۇرگەن بولسىمۇ،لېكىن چار روسسىيەنىڭ ۋەتەن ساتقۇچ خائىنلارنى سېتىۋېلىشى، بولگۈنچىلىك قىلىپ، ئىلى خەلقى ئارىسىدا مىللىي قىرغىنچىلىق پەيدا قىلىشى نەتىجىسىدە، 1871 - يىلى 7 - ئاينىڭ 2 - كۈنى مۇداپىە ئۇرۇشى مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىدى. تاجاۋۇزچى قوشۇن قورغاس ۋە سۈيدۇڭلەرنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، غۇلجا شەھىرىگە قاراپ ھۇجۇم قىلدى.ئەلاخان چار روسسىيە ئارمىيەسىگە تەسلىم بولدى. چار روسسىيە دائىرىلىرى ئۇنى ئەسىرگە ئېلىپ كەتتى.

چار روسسىيە تاجاۋۇزچىلىرى ئىلىنى بېسىۋالغاندىن كېيىن تازابېكنى تۇتۇۋېلىپ، ئالمۇتىغا ئېلىپ بېرىپ قەتلى قىلدى. تازابېك قازاق خەلقىنىڭ ئەركىنلىكى ۋە ۋەتەن تۇپرىغىنى قوغداش يولىدا مەرتلەرچە قۇربان بولدى.

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

«ئۆتەرمۇ زامان شۇنداق، تەڭشەيدىغان مىزانى يوق»

ئابدۇخالىق سەپىرى (تۇرپانى)

يوق

سېغىنىپ ـ كىنەپ ۋەتەننى ئۆتكەن كۈننىڭ سانى يوق،
دەردى بارلار بىلۈر ئاخىر، دەردىمنىڭ پايانى يوق.

ۋەتەن ئىگرار ھالى خاراپ ئىپلاس ئاياق ئاستىدا،
دەردۇ ـ پىغاندىن ئۆزگە ھېچ كوڭۈلنىڭ ئىمكانى يوق.

بولالماستىن ۋۇرەر خەلقىم ئۆزىگە ئۆزى خوجا،
كەتتى بايلىق باسقۇنچىغا كورۇڭ پۈتۈن ئانى يوق.

ئات ئىگىسى ئاۋارىدۇر ئات كەينىگە مىنەلمەي،
غۇربەتچىلىك ئازاۋىدىن قالدى كوپلەر ماكانى يوق.

رىقابەتتە ئۆمۈر سۈرەر ھەق بىلەن ناھەق بۈگۈن،
ئۆتەرمۇ زامان شۇنداق، تەڭشەيدىغان مىزانى يوق.

نادامەتتىن نالە ئوقۇپ كىمگە يەتتى زارىمىز،
چۈشەندۈقكى ئۆزگىلەرنىڭ بىزگە باقار ئانى يوق.

زاۋاللىقنىڭ ئاغامچىسى ياۋغا شۇنچە ئۆزۈنمۇ،
زېمىن بىزنىڭ، ياۋلار ئەركىن ياشار تەشۋىش ـ گۇمانى يوق.

ئىش شۇلاردا، كەپ شۇلاردا، مەئىشەت ھەم شۇلاردا،
ۋەتەننىڭ ئىگىسى ئۇيغۇر، نېچۈن كېكەچ ـ زىۋانى يوق.

قاچانكى خەلقىم گىرىپتار بولدى زالىم زۇلۇمىغا،
ھوقۇقىدىن جۇدا بولغان باشلىق بار، پەرمانى يوق.

لېكىن بوش چاغلىمايمەن خەلقىمنىڭ كۈچ ـ مادارىنى،
بىر ئەپسۇس سەپتە قوشۇن باشلاپ ماگار ئۇنۋانى يوق.

ئۈتمۈشكە نەزەر سالسام ئۈتۈپتىكەن قانچە جەڭلەر،
شۇندا ئۇيغۇر ئۈتەلمىگەن كۈرەشنىڭ داۋانى يوق.

قايناپ ـ قايناپ قازانمۇ ئاخىر بىر كۈن تاشار ئىكەن،
زالىمنىڭ خالىغانچە سۈرىدىغان دەۋرانى يوق.

كۈيلەيمەن تا ئۆلگىچە خەلقىم جاسارىتىنى،
نىشانىغا يەتمەي تۇرۇپ قالارغا تۇرپانىي يوق.

چوتنى

ۋادەرىخا، باسالمىدىم ۋۇرىكىمنىڭ ئۇتنى،
كۆپ ئالدىۇ ھەر دەقىقە كىنىكەندە پۈتنى.

ھىجران دەردى غاجاپ ھەر كۈن ئۆلگىمنى ئۈزىسمۇ،
ئۈمىتىمنى قىلىپ تىرەك بوشاتمىدىم پوتنى.

بىراق رەقىب تۈلكە كەلدى، ئۆزى چەقىپ ئىگكرە،
قالدۇرۇپ مىنى تۇۋەندە ئىبلۈۋەتتى شوتنى.

مەيلى ساڭون بىزنى ھەر خىل دەردۇ ـ ھەسرەت سەۋداغا،
تەۋرىتەلمەس بەلكى بىر تال ئۇيغۇرۇمنىڭ بۆرتنى.

دەر ھەقىقەت ھىۋاىي بار بىز ياشىغان دۇنيانىڭ،
ئەڭ مۇھىمى ئۆزەم سوغاي تەغدىر يىمنىڭ چوتنى.

كەلدۇق

ئاتام دەيمۇ، ئانام دەيمۇ ياش تۆكۈپ ئىغلاپ كەلدۇق،
مۇسىبەت ئىغىدا دىلىنى قان قىلىپ تىلغاپ كەلدۇق.

بۇ جۇدالىق ئاغدىن ئىغىر، تاشتىن قاتتىق بولسىمۇ،
سۆيگۈ تاقىت كۆرسىتىپ بىز ھىممەتە چىداپ كەلدۇق.

ئەزىز ۋەتەن ھالى قىيناپ، كۆزلەردىن نەم كەتمىدى،
ئىردىن قىلماي دۈشمەنلىرىمىزنى تورىمىزغا چىللاپ كەلدۇق.

سادىلىقتىن چەكتۇق زەرداپ، كەدەنىگە مىندى قامچىلاپ،
كوتىرگۇسىز دەرت ئىچىدە روھىيىتنى تىللاپ كەلدۇق.

ياق بۇرادەر، ئىغلاش تىللاش تەكلىك يولى ئەمەس ئىكەن،
ئۆلۈق كۈرەش سەپلىرىگە يەنە مىكلاپ ـ مىكلاپ كەلدۇق.

چىكىنىش ۋە ئۈمىتسىزلىك ئۆلۈمدىن ئىغىر ئاقىۋەت،
سوزىمىزنىڭ تۈگۈنى شۇ: ئىستىقلالنى خىللاپ كەلدۇق.

پارلىغاي

چىقىپ ئاي كۈلۈپ ئاسمان سۈبھىدە چولپان پارلىغاي،
سويگۈسىدىن ۋەتەننىڭ ۋۇرەكتە گۈلخان پارلىغاي.

قىدىمدىن ئەڭ قىدىمي مۆجىزە ياراتقان ئەجدادىم،
ماگسام ئەجدات ئىزىدىن يولۇمدا مارجان پارلىغاي.

كوكسىن كېرىپ ئۆركەشلىنىپ ئامىتىمنىڭ دەرياسى،
ۋۇيۇپ ـ چايقاپ دەردىمنى كوڭلۇمدە جاھان پارلىغاي.

چىقسام ئەگەر بېلىم باغلاپ ۋەتەن، خەلقىم غېمىدا،
ھەممىگە تەڭ ئازات ئەركىن گوزەل مەيدان پارلىغاي.

ئادا بولۇپ تا مەڭگۈگە ھەسرىتىمىز، دەردىمىز،
خەلقى جاھان ئالدىدا بەختىمىز ئەيسان پارلىغاي.

ئۆرارىم يوق

تەكەببۇرلار ئەھلى كەبى كوكرىگىمنى كېرەرىم يوق،
دوپپام يەرگە چۈشۈپ كەتسە قولۇمغا ئېپ بېرەرىم يوق.

چۈنكى بىزنى پەلەك چەرخى ۋەتەن سەۋداسىغا سالدى،
يەتمەي ۋەتەننىڭ ۋەسلىگە تىرىكلىكتە توزەرىم يوق.

كېچە ـ كۈندۈز ئۆي ـ خىيالىم ئۇنىڭ ئىشقىدا تۇتقۇن،
تا ئۆلگىچە ئۆتەرىم ھەق، خىيالىمنى بۇزارىم يوق.

ۋەيرانچىلىق دەردى ئەجەپ جىنىمدىن ئۆتۈپ كەتتى،
بۇ دەرتلەرگە باشنى ئېگىپ تازىم قىلىپ تۇرارىم يوق.

رەقىپلەردىن ئەنتىمىزنى ئالارمىز ئاخىر بىر كۈن،
ئامالىم يوق دەپ ھەرگىز باشنى تاشقا ئۇرارىم يوق.

بولامدۇ

كىشىنىڭ يارى كىشىگە چىن ۋاپادار بولامدۇ،
كوڭلىنى شات ئەيلىگەندەك دىلكەش ـ دىلدار بولامدۇ.

ئەگەر ـ توقاي يوللار بېسىپ ۋىسال غېمىغا چوككەندە،
جاپايىگغا ھەمنەپەس يېنىمدا تەييار بولامدۇ.

سويگۈ قىيناپ، بولۇپ بېتاپ مەجنۇن سۈيەت ۋۇرگەندە،
بېگانىنىڭ كارى نېمە، بىزدەك خۇمار بولامدۇ.

ئۇيقا قېچىپ يۇلتۇز ساناپ ئوتكەن تۈننىڭ سانى يوق،
بىزگە بېقىپ ئۆزگىلەر ئۇيقىدىن بېدار بولامدۇ.

جۇدالىقنىڭ دەردى ـ غېمىن باشقا چۈشكەنلەر بىلەر،
دەردى يوقلار بۇ ماۋزۇدا بىزدەك بېمار بولامدۇ.

ۋەتەنسىزنىڭ غېمى كويكەن ھېچ كىم باقماس ھالىغا،
ئۆزگىنى قوي، ئۆزىمىزدەك ۋەتەنگە ئېسار بولامدۇ.

نېتەي

«ۋادەرىخا، دەردى بىلەن مەن ئادا بولدۇم نېتەي،
يار ئۈچۈن مىڭ بىر بالاغا مۇپتىلا بولدۇم نېتەي.

دەردى كوپتۇر بەندىلەرنىڭ مېنىڭدەك دەرتلىكى بارمۇ؟
غەمنىڭ تۈگۈچى يېشىلمەي ئاگىلا بولدۇم نېتەي.

ئاختۇرۇمەن يەر ـ زېمىننى بارمۇ دەپ ياردىن ئۈچۈر،
تەلمۈرۈپ ھەر بىر ئىشىككە بىر گاداغ بولدۇم نېتەي.

بىر چېكى تارتقان جاپانىڭ ئاخىرى ھالاۋەتتۇر،
يەتكىچە ھالاۋەتكە باغرىم يارا بولدۇم نېتەي.

بولۇپ

بىر سېنى سويۇپ ئۆتەي ھاياتىمدىن مەمنۇن بولۇپ،
چۈشەنمىسەڭ كوڭلۇمنى ۋۇرەي مەيلى مەجنۇن بولۇپ.

كوزۇنسە كوزۇمگە يار لالە رەڭلىك گۈلگە قىياس،
سايرىسام بۇلبۇل كەبى جامالىغا مەپتۇن بولۇپ.

بۇ ئۆمۈر بىر تىنىقتىن قىلچىلىك ئۆزۈن ئەمەس،
كوڭلۇمدىن ۋۇتسەڭ جاھان بىلىنۇر قارا تۈن بولۇپ.

جاھاندا تەڭدىشى يوق، گوزەللىكتە بىباھا سەن،
يېتەلمەي ۋۇرەك چاك ـ چاك ئۇتمىدى پۈتۈن بولۇپ.

بىلمەيمەن شاتلىق نەدە، ئالەمگە پاتماس پىغانىم،
ۋۇرىمەن رەڭگىم سېرىق ئىچىم تولغان تۈتۈن بولۇپ.

ئاز ئەمەس تۇرپانىينىڭ ھال ـ مۇڭى تاغلارچە بار،
ئاڭلىسۇن جاھان ئەھلى جار سالاي ياڭراق ئۈن بولۇپ.

باق

يوق ئىدىڭ بار بولدۇڭ پۈتۈن ئالەم مەۋجۇداتقا باق،
مەۋجۇدات ئىچىدە ئەڭ گوزەللى ئادەمزاتقا باق.

كەر بىرەۋنىڭ توھمەتىگە بولۇپ قالساڭ گىرىپتار،
مەيلى بېلىڭ ئۈشتۈلسۇن مىزانۇ ـ ئادالەتكە باق.

ياخشىلىق ئىزدىسەڭ پاك تۇن ھامان كوڭۇلنى كىردىن،
ئېقىلىڭنى جور تۇت، ئاندىن ئىنساپ دىيانەتكە باق.

دىلدا تۇت دىيانەتنى سوز بىلەن ئىشىڭ بىر چىقسۇن،
ئەل ئالدىدا قىممىتىڭنى ساقلا، ساداقەتكە باق.

كورۇپ تاماشە قىل ئالەمنىڭ ھوسنىنى ھەر كۈن،
ھەممە نېمە بىز ئۈچۈن شۈكرى قىل كارامەتكە باق.

ئادىمىلىق پەزىلەتتىن ئايرىلغاننىڭ ھالىنى كور،
ئۇلار بېشىدا ئوت كويەر ھەسرەت ـ نادامەتكە باق.

ئىپلاسلىققا قول تىقما، تەگمە بىرەۋنىڭ مۈلكىگە،
ئۇ كوچىغا كىرگەنلەرگە چۈشكەن ئېغىر كۈلپەتكە باق.

«يارىتىشنى ھەق ياراتتى، يارىلىش ئۆزىمىزدىن»
نەسىپ بولسۇن بىزگە بەرىكەت ھالال مېھنەتكە باق.

«ھالگا يەيسەن توڭ غورىدىن» مەگەر بولسا تاقىتىڭ،
ئۈمۈتسىز ئۈتمە جاھاندىن چىن ئارزۇ ـ ھىممەتكە باق.

تەكەببۇر ئېتىغا مىنمەي، شىر چاغلىساڭ ئۆزەڭنى،
ئامەت بولۇپ ساڭا قونغان قەدىر ـ قىممەتكە باق.

قانداق كەلسەڭ بۇ دۇنياغا شۇنداق كېتەرسەن ئاخىر،
باي، گادايىنى تەڭشىگەن كويكە تەڭ قىيامەتكە باق.

ۋەتەن قەدرى

سېغىنىش ئىلكىدە ئۆتىدۇ كۈنلەر،
دەرىخا! ۋاقىرسام يەتمەيدۇ ئۈنلەر.
بىراقتا ئۆچمەيدۇ كوڭۇل چىرىغى،
قوينىغا ئالسىمۇ قاپقارا تۈنلەر.

سېغىنىش ئىلكىدە ئۆتىدۇ كۈنلەر،
بەك كوپتۇر تېشى ساق، ئىچى تۈتۈنلەر.
بايقىسام ھەرگىزمۇ پەرۋا قىلماسكەن
ئىقبالى كۈللىگەن كوڭلى پۈتۈنلەر.

سېغىنىش ئىلكىدە ئۆتىدۇ كۈنلەر،
كار قىلماي بورانلىق چاپقۇن ـ جۇدۇنلار.
ۋەتەننىڭ قەدرى شۇنداقكەن، دوستۇم،
ۋەتەن، دەپ جان بەرگەن ئېدى لۈتۈنلەر.

سېغىنىش ئىلكىدە ئۆتىدۇ كۈنلەر،
ئۈمۈتكە لىق تولۇپ كىرسىز كوڭۈللەر.

پەللىگە يەتكەيمىز يۇلتۇزدەك چاقناپ،
شۇ چاغدا جاھانغا ئاڭلانغاي ئۈنلەر.

بىر كۈن

ئەي ئىلى، كوزسەن ئانا يۇرتۇمنىڭ.
مېھرى سەن، ئۈزسەن ئانا يۇرتۇمنىڭ.
ئاي كەبى ئۈزسەن ئانا يۇرتۇمنىڭ.
سەن كەبى ۋىسالغا يېتەرمەن بىر كۈن.

ئەي ئىلى، باغرىڭدا مەغرۇر خەلقىم بار،
ئەجدادى كۈرەشتىن تاپقان ئېتىۋار.
شۇ خەلق ئەۋلاتقا بولۇپ مەددەت ـ يار،
سەن بىلەن ۋىسالغا يېتەرمەن بىر كۈن.

جەننەتتەك تەل ـ توكۇس ئىللىق ماكان سەن،
سارقىلماس بۇلاقتەك بايلىققا كانسەن.
ھەر ئۇيغۇر كوكسىدە شەردىپەن، شانسەن،
سەن بىلەن ۋىسالغا يېتەرمەن بىر كۈن.

ئۇيغۇرۇم كۈرەشتىن قايتمىغان كارۋان،
بېشىغا سەۋدالار چۈشكەن مىڭ ئەۋان،
تەڭلىكچۈن ئۆلگىمىز سادىردەك پالۋان،
سەن بىلەن ۋىسالغا يېتەرمەن بىر كۈن.

ئاخىر

تەشۋىش ـ دەردىمگە سالمىدىڭ قۇلاق.
ئۈمۈتۈم قاچتى سېنىڭدىن يىراق.
تەنھا ياندۇرۇپ يولۇمغا چىراق.
مەنمۇ بەختىمنى تاپقايمەن ئاخىر.

ھەر كۈنى ئالەمگە باقىمەن ئويغاق.
ھەر بىر تىنىقتىن ئېلىپ بىر ساۋاق.
خوشامەت بىلەن كوتەرمەي تاۋاق.
مەنمۇ بەختىمنى تاپقايمەن ئاخىر.

تەتۈر قارىما ئورۇپ ئۈزۈڭنى،
بەختىم ئالدىمدا ۋۇمما كوزۇڭنى.
ئېلىپ دالدىغا ۋۇرمە ئۆزەڭنى،
مەنمۇ بەختىمنى تاپقايمەن ئاخىر.

بىزگە بۇ ئۆمۈر ئېمتىھان ـ سىناق،
ھەممىدىن زورۇر ياشىماق ئىناق.
دوستىنىڭ پۇتىغا سالماستىن چىماق،
مەنمۇ بەختىمنى تاپقايمەن ئاخىر.

رەقىپ ئالدىدا ھېچ ئەگمەستىن باش،
بىچارىلەرچە كوزدىن توكمەي ياش،
قازان بېشىدا مۇزلاتماستىن ئاش،
مەنمۇ بەختىمنى تاپقايمەن ئاخىر.

خەلقىمىز كۈلەر، توكەپ جاھالەت
كۈندەك پاقىراپ بەختۇ ـ سائادەت.
بىزگە ياندىشىپ قانۇن ئادالەت،
مەنمۇ بەختىمنى تاپقايمەن ئاخىر.

ئاسماندا چاقناپ يۇلتۇز بىلەن ئاي،
شەرىقتە خەلقىم كۈلۈپ خۇش چىراي.
ئېيتىپ چوڭ تويدا ئۇلەنۇ ـ ئايھاي،
مەنمۇ بەختىمنى تاپقايمەن ئاخىر.

ئەخمەتجان روزىيېۋ

بەللەر مۈكچەيدى
(دىئالوگ)

ئانام دېگەندى، ـ سەن تۇغۇلغاندا،
ساغلام ئېدىڭغۇ، گويا پاخلاندەك.
ھەر كىمنىڭ ساڭا كېلەتتى زوقى،
چىرايلىق ئىدىڭ، كوزىڭ بۇلاقتەك.

قىرىلىق تېغى يەتمەي تۇرۇپلا،
پۈكلىنىپ قاپتۇ دىرغىدەك بېلىڭ.
پۈچۈلۈپ قاپتۇ ياپ ـ ياش تۇرۇپلا،
جانان چىنىدەك بىجىرىم تېنىڭ.

جۇدۇن ـ چاپقۇن ۋە قىش بولماي تۇرۇپ،
قارلار يېغىپتۇ ئوغلۇم بېشىڭغا.
بۇ كاۋ تەغدىرنىڭ ئاقىۋىتىمۇ؟
كۈلپەت بېسىپتۇ تۇشماي يېشىڭغا.

ئۇ، جېنىم ئانا، موشۇ كۈنگىچە،
ئاتمىغاچقا تاڭ، دەرتلەر كۆچەيدى،
ۋىسال بېغىدا گۈللەر ئۈنگىچە،
باھارنى كۈتۈپ بەللەر مۈكچەيدى.

بىزنى كورەر كوزى يوق

«يات يېگىچە، ئورۇق ـ تۇققان ئولگىچە»
قۇۋالشىپ بىللە ئۆتسۇن ئۆمرىمىز.

قول يايىدەك ئېگىلگەچكە ئىچىگە،
ئۆتمەي كېلەر ئۆزگىلەرگە سوزىمىز.

يېتەر ئەندى چەتنەتمەيلى ئۆزلەرنى،
بىلىمىزغۇ كەلگىندىنىڭ يۈزى يوق.
جۆت كوزىگە قادىلايلى ژىگىندەك،
ھېلىگەرنىڭ بىزنى كورەر كوزى يوق...

ئالدىنى ئالغان ياخشى

ئۈچماي تۇرۇپ بىلگەن ياخشى چۈشۈشنى،
قىلساق بۈگۈن ئەتىنىڭمۇ غېمىنى.
يېتەتتىقۇ ئارمان قىلغان نىشانغا،
ئوررۇۋەتسەك ئۆركىنىڭمۇ تېمىنى.

ھەر كىشىنىڭ قىلمىشىغا يارىشا،
ھەر خىل تەغدىر كۈتۈپ تۇرار يولىدا.
پالاكەتنى ئۆزگىلەردىن كورمەيلى،
چۈنكى تەغدىر ئۆزىمىزنىڭ قولىدا.

غەملەر ۋۇتۇپ، سۈكۈت قىلىپ تۇرماستىن،
ئاتلىنايلى قالقان قىلىپ دالدىنى.
مەرگەنلەردەك پەيتنى قولدىن بەرمەستىن،
ئالغان ياخشى ھەممە ئىشنىڭ ئالدىنى.

كوچ ـ كوچ

مال ـ ۋارانلار يىرتقۇچلاردىن قاچقاندەك،
تاغ سۇلىرى كەلكۈن بولۇپ تاشقاندەك.

كوچ ـ كوچ بولۇپ ياقا يۇرتقا ئاتلاندۇق،
باھار قوغلاپ قۇشلار داۋان ئاشقاندەك.

كوچ ـ كوچ بىلەن كۈرەشلەرنى ئۇلغايتتۇق،
بوش ئۆتمىدى ھىجرانلىقنىڭ كۈنلىرى.
خەلقىمىزنى تونۇتتۇق بىز جاھانغا،
يورۇغىسى ئۇيغۇرنىڭمۇ تۈنلىرى!..

چەت ئەل خەۋەرلىرى

تەيۋەندىكى تەشۋىش

ئامېرىكا قوشما شىتاتلىرىنىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، خىتاي ئارالغا (تەيۋەنگە) راكېتىلارنى نىشان قىلماقتا

تەيۋەن قولتۇغىدا يەنە كەسكىنلىك ۋەزىيەت ئەۋج ئالماقتا. بۇ قېتىم ئۇنى 1996 - ژىلى يۈز بەرگىنىدەك، تەيۋەننىڭ تېررىتورىيە سۇلىرى ئۈستىگە خىتاي راكېتىلىرىنى ئۇچىرىش ئەمەس، بەلكى پېنتاگوننىڭ (ئا ق ش ھەربىي مەھكىمىسى) دوكلادىدىن مەلۇماتلارنى ئېلان قىلىش پەيدا قىلدى، مەزكۇر دوكلادتا مەملىكەتنىڭ دېڭىز بويىدىكى ئۆلكىلىرىگە ئورۇنلاشقان خىتاي خەلق ئازاتلىق ئارمىيەسى قىسىملىرىنىڭ زەربىدار قۇدرىتىنى ناھايىتى شىددەتلىك ئاشۇرۇش توغرىلىق ئېيتىلىدۇ.

ئانگلىيەنىڭ «فايىنېنشىل تايمىس» گېزىتى تونۇشۇپ چىققان مەزكۇر دوكلادتا قارىغاندا، خىتاي بۇ رېگىونغا «يەر - يەر» كلاسسىلىق م - 9 ۋە م - 11 راكېتىدىن 150 - 200نى كەلتۈرگەن. بۇنىڭدىن ئۈچ ژىل ئىلگىرى، يەنى تەيۋەن قولتۇغىدا جىددىي بوھران پەيدا بولغاندا، ئا ق ش ئۇ يەرگە ئىككى ئاۋىئاتوتسېتسىنى ئەۋەتكەن، بۇ چاغدا ئارالغا 30 دىن 50 چە راكېتا نىشان قىلىنغان ئىدى.

دوكلادتا م - 9 ۋە م - 11 راكېتىلىرىنىڭ ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈلۈشى خىتاي قوراللىق كۈچلىرىگە «يادرو قورالىنى قوللانماي تۇرۇپ ھەتتا ئىلگىرى بومبىلىغۇچى سامولىيوتلار بېرىشى مۇمكىن بولمىغان رايونلارغىمۇ ھۇجۇم قىلىش» ئىمكانىيىتى ئاتاپ كۆرسىتىلىدۇ. م - 9 راكېتىسى 500 كىلوگرامم سالماقتىكى بويزارىيادنى 600 كىلومېتر ئارىلىققا يەتكۈزىدۇ. م - 11 راكېتىسىنىڭ ھەرىكەت رادىۇسى ئازىراق، لېكىن كۆپىرەك ئېغىرلىقنى توشۇشقا قادىر. راكېتىلارنىڭ ھەر ئىككىلا تۈرى يادرو زارىيادلىرى بىلەن تەمىنلىنىشى مۇمكىن.

ئامېرىكىنىڭ ھەربىي ئېكسپېرتلىرى رازۋېدكا مەلۇماتلىرىغا ئاساسلانغان ھالدا، بۇ قېتىمقى قوراللارنى ئەۋج ئالدۇرۇش - بۇ خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ ھۇجۇم قىلىش ئىختىدارىنى ئاشۇرۇش جەريانىنىڭ پەقەت باشلىنىشىلا. كېلەچەكتە ئۇ يەردە راكېتا قوراللىرى تېخىمۇ كۆپەيتىلىشى كېرەك. راكېتىلار تۈركۈمى 650 ئۇچىرىش ئۈستانوۋكىلىرىدىن ئىبارەت بولىدۇ.

پېنتاگوننىڭ دوكلادى كۆپچىلىككە ئاشكارىلىنىپ ئۈلگەرمەي، تەيۋەننىڭ مۇداپىئە مىنىستىرى تان فېي بىلدۈرۈش بىلەن سۆزگە چىقتى، ئۇنىڭدا بېيجىننىڭ ھەرىكەتلىرىنى ئارالنىڭ بىخەتەرلىكى ئۈچۈن خوۋۇپ سۈپىتىدە باھالىدى. ئانىڭ سۆزىگە قارىغاندا، بۇ خوۋۇپ ھەربىي ۋە شۇنداقلا پسىخولوگىيەلىك خاراكتېرغا ئىگە: خخ ج رەھبەرلىكى تەيۋەننى بېيجىن تەرىپىدىن بەلگۈلەنگەن سىياسەت دائىرىسىدىن چىقىپ كەتمەسلىكىدە ئاگاھلاندۇرىدۇ.

بۇ قانداق دائىرە؟ خ خ ج بىر نەچچە قېتىم تايپېينى ئۆزىنىڭ ئۆز مۇستەقىللىقىنى جاكالاشقا قارىتىلغان قەدەملەرنى تاشلىماسلىق توغرىلىق ئاگاھلاندۇرغان. تەيۋەن - بۇ خىتاينىڭ ئۆلكىسى ۋە خ خ ج ئۇنىڭ مەملىكەتتىن ئايرىلىپ چىقىشقا بولغان ھەر قانداق ئۇرۇنۇشلىرىنى كۈچ بىلەن باستۇرۇش ھوقۇقىغا ئىگە، دەپ بىلدۈرىدۇ بېيجىن. شۇنداق قىلىپ، تەيۋەنگە قارشى ھەربىي چارە كۆرۈش ئېھتىماللىقى - بۇ رىۋايەت ئەمەس.

لېكىن، پېنتاگوننىڭ دوكلادىدا كەلتۈرۈلگەن مەلۇماتلارنىڭ رىياللىققا قانچىلىك جاۋاپ بېرىدىغانلىقى ئېنىق ئەمەس. بۇ يەردە گەپ شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، مەزكۇر ھۆججەتتىكى مەلۇماتلارنىڭ مەتبۇئاتقا چىقىپ كېتىش ئەھۋالى، ئا ق ش بىلەن ياپونىيەدە راكېتا ھۇجۇمىغا قارشى تاكتىكىلىق سىستېمىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈش تەكلىۋى مۇھاكىمە قىلىنىۋاتقان بىر پەيتتە يۈز بەرگەن. بۇ تاكتىكىلىق سىستېما ياپونىيەنى، ئامېرىكا بازىلىرىنى ۋە ئەتىمالىم، تەيۋەننى ھىمايە قىلىشى مۇمكىن. ئا ق ش مۇداپىئە مىنىسترى ئۇئىليام كوئېن تەتقىقات ئىشلىرى ئۈچۈن قوشۇمچە مەبلەغ ئاجراتتى.

ئامما خىتاي بۇ لايىھەنى قەتئىي ئەيىپلىگەن، ئا ق ش تىنچ كۆپلىگەن ئاناليتىكلارمۇ ئۇنىڭ پەقەت ئامېرىكا-خىتاي مۇناسىۋەتلىرىنى تېخىمۇ ئۆتكۈرلەشتۈرۈۋېتىدىغانلىقىنى تەكىتلىمەكتە، ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈن: دوكلاد ماتېرىياللىرىنىڭ مەتبۇئاتقا چىقىپ كېتىشى بۇ ستراتېگىيەلىك لايىھەنى تەنقىتلىگۈچىلەرگە ۋە گۇمانخورلارغا بېرىلگەن جاۋاپ بولۇپ ھېساپلانمامدۇ؟ - دېگەن سوئالنىڭ پەيدا بولۇشى قانۇنىدۇر. بۇ مەسىلىنى بېيجىن چۈشەندۈرۈپ بېرىشى مۇمكىن ئىدى، لېكىن خىتاي ھەربىي باشلىقلىرى پىلانلىرىنىڭ قەتئىي مەخپىيەتلىك بولۇشى ژىراق شەرىقتە راكېتا ھۇجۇمىغا قارشى سىستېمىسىنى ئەۋج ئالدۇرۇش تەرەپدارلىرىنىڭ تۈگمىنىگە سۇ قۇيۇپ بېرىدۇ، خالاس.

ۋلادىمىر سكوسىرېۋ.

بېيجىن رەنجىتكەنلەرنى كەچۈرمەيدۇ

خىتاي ماكېدونىيە بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەتلەرنى ئۈزدى، ماكېدونىيە ئۆتكەن ئاينىڭ ئاخىرىدا تەيۋەن بىلەن رەسمىي ئالاقە ئورناتقان ئىدى. خخج ھۆكۈمىتىنىڭ مەنتىقىسى چۈشىنىشلىك. مەملىكەت خەلق ئارا مەيداندا «ئىككى خىتاي» ۋەزىيىتىنى پەيدا قىلىشقا قارشى تۇرماقتا. بۇ ئىبارىنىڭ ئارقىسىدا ئاددىي پرىنسىپ: «خىتاي بىر پۈتۈن، ئەندى تەيۋەن بولسا - ئۇنىڭ ئۆلكىسى» دېگەن نەرسە تۇرىدۇ. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بېيجىن بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەتتە بولغان ئەللەر تەيۋەن بىلەن رەسمىي ئالاقىلارنى تەرەققىي ئەتكۈزمەسلىكى لازىم. ھۆكۈمەتتىن تاشقىرى، ئىختىسادىي، سودا ئالاقىلار - بۇ باشقا گەپ.

ئەندى تەيبەي بولسا، ئەكسىنچە، ئۆزىنىڭ تەسىرلىك ئىختىسادىي كوزىرلىرىنى دىپلوماتىك كوزىرلار بىلەن مۇستەھكەملەش ئۈچۈن ناھايىتى جىددىي ھەرىكەتلەرنى قىلماقتا. ئارال دۆلىتى تەيۋەن بېجىنغا دۇنيادا ئىككى تەڭ ھوقۇقلۇق سۇۋېرېن رىياللىق مەۋجۇت: «تەيۋەن - خىتاينىڭ بىر قىسمى، قۇرۇقلۇقتىكى خىتايمۇ - خىتاينىڭ بىر قىسمى» دېگەن ھەقىقەتنى ئىسپاتلىماقتا. ئەندى بېيجىن ئۈچۈن بولسا، تەبىئىكى، بۇ بىمەنى بىر نەرسە.

تەيۋەن لاتىن ئامېرىكىسى ۋە ئافرىكىدىكى ئانچە چوڭ بولمىغان 28 دۆلەت بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. ئۇلارنىڭ ھەممىسى تەيۋەندىن مالىيەۋىي ۋە ئىختىسادىي ياردەم ئالىدۇ. ئېھتىماقچى، ماكېدونىيە پرېزىدېنتى كىرو گلىگوروۋ تەيۋەننى ئېتىراپ قىلىشقا قاتتىق قارشى بولغان ئىدى، لېكىن تاشقى ئىشلار مىنىسترى ئالېكساندىر دىمتروۋ بۇ قارارنىڭ ھۆكۈمەت بىرلەشمىسى تەرىپىدىن ماقۇللانغانلىقىنى، ئەندى تاشقى سىياسىي ئالاقىلار - ئۇنىڭ سالاھىيىتىگە كىرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئۇ تەيۋەننىڭ ماكېدونىيە ئىختىسادىغا بىر نەچچە يۈز مىللىون دوللار مەبلەغ بېرىدىغانلىقىنى ئاتاپ كۆرسەتكەن («ئىزۋېستىيە» گېزىتىنىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، تەيۋەن بۇ مەسىلىنى دەسلەپ قوزغىغاندا، ئۇ 1,5 - 2 مىللىارد دوللار ۋەدە قىلغان).

دىپلوماتىك مۇناسىۋەتلەرنى ئۈزۈش توغرىلىق ئېلان قىلىش ھارپىسىدا بېيجىن ماكېدونىيەدە ب م ت نىڭ تېچلىق ساقلاش كۈچلىرىنىڭ نۆۋەتتىكى مانداتىنى ئۇزارتىش توغرىلىق مەسىلىنى ب م ت بىخەتەرلىك كېڭىشىدە قارىغاندا، ماكېدونىيەنىڭ جىددىي مۇئەممالارغا دۇچ كېلىشى مۇمكىن ئىكەنلىكىنى ئىشارە قىلغان. ب م ت تېچلىق ساقلاش كۈچلىرىنىڭ بۇ يەردە تۇرۇش مۇددىتى پات ئارىدا تۈگەيدۇ. ئەلۋەتتە، بۇ يەردە سۆز ب م ت كۈچلىرىنىڭ ماكېدونىيەدە تۇرۇش مۇددىتىنى ئۇزارتىشقا ۋېتو قويۇشى مۇمكىن ئىكەنلىكى توغرىلىق بولۇۋاتىدۇ، بۇنداق ھالدا، جۇمھۇرىيەتكە بىخەتەرلىكنىڭ باشقا كاپالەتلىرىنى ئىزدەشكە توغرا كېلىدۇ.

لېكىن خىتاي ۋېتو قويۇش ھوقۇقىدىن پايدىلىنامدۇ؟ بۇنىڭدىن ئىككى ژىل ئىلگىرى خ خ ج تەيۋەنگە سادىق بولغانلىقى ئۈچۈن گۋاتېمالىنى جازالاشنى قارار قىلدى ۋە ب م ت نىڭ پارتىزان كۈچلىرىنىڭ قوراللىسىزلىنىشىنى بايقاش ئۈچۈن تېچلىق ساقلاش كۈچلىرىنى ئەۋەتىش قارارىغا ۋېتو قويغان ئىدى. خىتاي گۋاتېمالىنىڭ تەيۋەن بىلەن دىپلوماتىك سىمۇ، لېكىن تەيۋەننىڭ ب م ت غا ئەزا بولۇش ئىدىيەسىنى قوللىمايدىغانلىقىغا نىسبەتەن كاپالەت ئالغاندىن كېيىن غەزىۋىنى رەھىمدىللىككە ئايلاندۇرغان.

يۇرىي ساۋېنكوۋ.

ھىندىستان ۋە پاكىستان بىر - بىرىنى يادرو راكېتىلىرى بىلەن قورقۇتماسلىققا كېلىشتى

دېھلى ۋە ئىسلامابادتىكى رەسمىي شەخسلەر ھىندىستان باش مىنىسترى ئاتالا بىخارى ۋادژپايىنىڭ پاكىستانغا قىلغان رەسمىي سەپىرىنى تارىخىي ۋاقىئە دەپ باھالايدۇ. ئۇلارنىڭ پىكرىنچە، ۋادژپايىنىڭ پاكىستان ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبىرى ناۋاز شارىف بىلەن بولغان مۇزاكىرىلىرى ئەھمىيىتى بويىچە ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇش ئاياقلىشىپ، 1971 - ژىلى بولۇپ ئۆتكەن ئالىي دەرىجىلىك دەسلەپكى ھىندىستان پاكىستان ئۇچرىشىشىدىن تۆۋەن ئەمەس.

ئۇچرىشىشنىڭ ئاساسىي يەكۈنى قانداق بولدى؟ بايقىغۇچىلارنىڭ پىكرىچە، ئىككى دۆلەت رەھبىرى قىتئەدە تېرمويادرولۇق قورالنى قوللىنىش بىلەن توقۇنۇش خوۋۇپىنى تۆۋەنلىتىشكە كېلىشكەن. پاكىستان ئەخبارات مىنىسترى مۇشاھىد خۇسسېيىنىڭ بىلدۈرۈشىچە، ئۆتكەن ژىلى ھەر ئىككى دۆلەت يادرو سىناقلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرغاندىن كېيىن جەنۇبىي ئاسىيادا ئۆز ۋاقتىدا كېڭەش ئىتتىپاقى ۋە ئا ق ش ئوتتۇرىسىدا مەۋجۇت بولغان ئالاقىلارغا كەبى «سوغ مۇناسىۋەتلەر ئۇرۇشى»، «قورقۇنۇچلۇق كەيپىيات» پەيدا بولدى.

يادرو كلۇبىنىڭ يېڭى ئەزالىرى سابىق كېڭەش ئىتتىپاقى ۋە ئا ق ش ئوخشاش يادرو قورالى ئۈستىدىن نازارەت ئورنىتىشنىڭ نەتىجىدارلىق سىستېمىسىغا ئىگە ئەمەسلىكى دۇنيادا تېخىمۇ تەشۋىش پەيدا قىلىۋاتىدۇ. ئۇچۇغىنى ئېيتقاندا، راكېتىلارنىڭ بۇيرۇقسىز ياكى بەزى بىر خاتالىقلار تۈپەيلى ئۇچىرىلىشى مۇمكىن. بۇ سۆزسىز دۇنيادا يادرو ئۇرۇشىنىڭ باشلىنىشىغا ئېلىپ كېلىدۇ. بولۇپمۇ، مەزكۇر مەسىلە غەرىپنىمۇ، موسكۋانىمۇ تەشۋىشلەندۈرىدۇ.

تەرەپلەر لاخوردا بولۇپ ئۆتكەن مۇزاكىرىلەر ۋاقتىدا موشۇ خىلدىكى ماجرالارنىڭ ئالدىنى ئېلىش بويىچە چارىلەرنى كۆرۈشكە كېلىشتى. ئۆز ئارا چۈشىنىش توغرىلىق مېموراندۇمدا ھىندىستان ۋە پاكىستان ئەگەر راكېتا رۇخسەتسىز ئۇچىرىلغان ياكى يادرولۇق زەھەرلىنىشكە، ھەتتا يادرو ئۇرۇشىنىڭ باشلىنىشىغا ئېلىپ كېلىدىغان باشقىمۇ ۋاقىئە يۈز بەرگەن ئەھۋالدا دەر ھال بىر - بىرىنى خەۋەردار قىلىش مەجبۇرىيىتى كۆرسىتىلگەن.

باللىستىكىلىق راكېتىلارنى سىناقتىن ئۆتكۈزۈش ھەققىدە ئالدىن - ئالا بىر-بىرىنى ئاگاھلاندۇرۇش لاخوردا كېلىشىلگەن مۇھىم مەسىلىلەرنىڭ بىرىدۇر. بۇ خىلدىكى ئاگاھلاندۇرۇشلار بىر تەرەپنىڭ نىيىتىگە «خاتا باھا بېرىشتىن» قۇتۇلۇشقا ياردەم بېرىدۇ، دەپ تەكىتلەشتى مۇزاكىرە قاتناشقۇچىلىرى. ۋادژپايى ۋە شارىف ھەتتا موسكۋا ۋە ۋاشىنگتون ئوتتۇرىسىدىكىگە ئوخشاش ئوتتۇر ئالاقە لىنىيەسىنى ئورنىتالايدىغانلىقى ھەققىدىمۇ بىلدۈرۈشتى.

ئۇچرىشىش ئاخىرىدا يەنە بىر ئۈمۈتلەندۈرىدىغان مەسىلىھەت ھەققىدە گەپ بولدى: سوھبەتداشلار ئېنىق بولمىسىمۇ يېڭى يادرو سىناقلىرىنى ئۆتكۈزۈشتە ئېلان قىلىنغان موراتورىيىغا رىئايە قىلىشقا كېلىشتى.

شۇنداقلا ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى كەشمىر مۇئاممىسىنىمۇ مۇھاكىمە قىلدى. بىراق بۇ مۇھىم مەسىلىدە ئۇلار ئېنىق بىر قارارغا كېلەلمىدى.

سپورت

سۈرەتتە: پالۋان ژىگىت نىجات.

مەھەللىمىزدىن چىققان پالۋان ژىگىت

بىشكېك شەھىرىنىڭ توكۇلتاش مەھەللىسىدە كۆپ ژىللاردىن بېرى ئىستىقامەت قىلىپ كېلىۋاتقان پەردەمنىڭ ئوغلى نىجاتنىڭ باللىقىدىن چېلىشىش سپورتىغا ئىشتىياق باغلاپ ژۈرگەنلىكىدىن خەۋىرىمىز بولسىمۇ، دەسلەپكى ۋاقىتلاردا ئۇنىڭ ئىنتىلىشىنى ياشلىق ھەۋەسى بىلەن قىلىپ ژۈرگەن مەشغۇلاتى دەپ ئانچىلا ئېرەڭ قىلمىغان ئىدۇق. لېكىن كېيىنكى ژىللاردا پالۋانلىقى تۈپەيلى ئۇنىڭ نامى كۆپچىلىكنىڭ تىلىغا ئېلىنىپ ژۈرىدىغان بولدى. يېقىندا چېلىشىشنىڭ سامبو تۈرى بويىچە ئۆتكەن جۇمھۇرىيەتلىك مۇسابىقىدا ياشلار ئارىسىدا چېمپىيون ئاتىغا ئېرىشكەنلىكى بۇ ياش ژىگىتنىڭ كۈچ - ئىرادىگە ھەممىمىزنى قايىل قىلدۇردى.

نىجات ئون ئىككى يېشىدىن باشلاپ چېلىشىش سپورتىغا ھەۋەس باغلاپ، قىزغىن مەشغۇلات ئۆتكۈزۈشكە كىرىشكەن ئىدى. ئەلۋەتتە، بىرەر نەرسىگە بولغان ھەۋەس ئۆز ئالدىغا. لېكىن ئۇنىڭغا چىن ئېتىقات بىلەن بېرىلىپ، ئېغىرچىلىقلىرىغا چىدام - غەيرەت كۆرسىتەلىگەن كىشىلەرلا ئالدىغا قويغان مەقسىتىگە يېتەلەيدۇ. نىجات ئەينە شۇ خىل ئىرادىلىك ژىگىتلەرنىڭ بىرى بولۇپ چىقتى.

ئانىسى پەردەم ئوغلىنىڭ ئاتىسىز ئۆسكەنلىكىنى بىلىندۈرمەي، ئۇنىڭغا ئاتا يولىدا ئاتا، ئانا يولىدا ئانا بولۇپ، پۈتكۈل ئىشقى - زوقى بىلەن ئۇنىڭ بىر مەنزىلگە ئىنتىلىۋاتقانلىقىنى قەلبەن ھېس قىلىپ، بارلىق مۈمكىنچىلىكلەرنى يارىتىپ بەردى. ئۇنىڭ دەسلەپكى ۋاقىتلىرىدىكى غەلىبىلىرىگە ئانا خوشال بولۇپ، مەدەت بېرىپ ژۈردى. شۇ چېلىش مۇسابىقىلىرىدا ئالدىنقى ئورۇنلاردىن كۆرۈنۈپ ژۈرگەن ياش پالۋان ئەندى قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتى ۋە ئۇنىڭدىن سىرت مەملىكەتلەردىكى كۈچ سىنىشىشلارغا قاتنىشىپ، ئالدىنقى ئورۇنلارنى ئىگەللىشى ئەندى ئۇنىڭ يەنىمۇ ئالغا ئىنتىلىشىگە تۈرتكە بولدى. ئەينە شۇ ئىنتىلىش ئاقىۋەتتە ئۇنى چېمپىيون دەرىجىسىگە ئېلىپ كەلدى.

نىجاتنىڭ ئارمان قىلغان ئىشىدا بېسىپ ئۆتكەن قەدەملىرى بىلەن تەپلى تونۇشۇش ئۈستىدە ئۆتكەن ژىللاردا پەيدىن - پەي ئالغا ئىلگىرىلىگەنلىكىنىڭ ئىپادىسى بولغان دىپلوملىرىنى، پەخرىي يارلىقلىرىنى كۆزدىن كەچۈرگىنىمىزدە، ئۇ ھۆججەتلەر ياش پالۋان ژىگىتنىڭ بۇ ساھادىكى يەتكەن ئۇتۇقلىرىنى نامايان قىلدى. شۇندا مېنىڭدە مەھەللىمىزدىن مۇنداق چېمپىيون ژىگىتنىڭ چىققانلىقىغا پەخىرلىنىش تۇيغۇسى ھاسىل بولدى. بىرەر ساھادا ماھارەت پەللىسىگە كۆتىرىلىشنىڭ ئۆزى بىر موجىزە ياراتقان بىلەن باراۋەر. بەس - بەستىچىلىكى ناھايىتى كۈچلۈك سپورتتا ئۇ پەللىگە ئېرىشىش ئۈچۈن ئېرىنمەي پەم - پاراسەت، ئىرادە بىلەن مەشىقلىنىش ھاجەت، ئەلۋەتتە. ئەينە شۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالىغان نىجات ئاخىرى خەلقنىڭ ماختىنىشىغا ئايلاندى.

ياش پالۋان ژىگىت ئەل - ئاغىنىلىرى، تەڭ - تۇشلىرى ئارىسىدا ئاددىي - ساددە، مۇلايىملىقى، ئەدەپلىكلىكى بىلەن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇ باشقا بىر قىسىم ژىگىتلەرگە ئوخشاش كۈچىگە ئىشىنىپ، كورەڭلەپ باشقىلارغا كۈچ ئىشلىتىشتىن ژىراق. ئانىسى پەردەم پەرزەندىنىڭ ئەينە شۇنداق ئىنسانىي پەزىلەتلىك بولۇپ يېتىلگەنلىكى ئۈچۈن ئۆزىنى بەختلىك ھېس قىلىدۇ.

خەيرىنسا تۇردى.
بىشكېك شەھىرى.

«Йеңи хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.
Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуiр», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

تېلېفونلار: قوبۇلخانا - 59 - 84 - 33، مەسئۇل كاتىپ - 01 - 92 - 33، كاتىبات بۆلۈمى - 27 - 86 - 33، ئىجتىمائىي - سىياسىي بۆلۈمى 06 - 86 - 33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بۆلۈمى - 81 - 86 - 33، ئىختىسات بۆلۈمى 17 - 86 - 33.

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى - قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەخبارات ۋە جەمئىيەتلىك رازىمەنلىك مىنىسترلىگى.
تىراژى 1826
زاكاز 9698

باش مۇھەررىرى ي. ئازاماتوۋ.
ئالمۇتا، 480044 ئېپەك يولى كوچىسى 50 بىنا، 8 - قەۋەت
يېڭى ھايات

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

www.ewlat.org

1999
ژىل
5 – ئىيۇن
شەنبە
6
(4119)

يېڭى ھايات
Йеңи һаят

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي – سىياسىي گېزىت. 1970 – ژىلى 1 – يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ

«يېڭى ھايات» پوچتىسىدىن

هوكۇمەت تەرىپىدىن مالىيە بولۇنمىگەنلىگىدىن «يېڭى ھايات» مەلۇم ۋاقىت يېپىلىپ، 1 – ماي كۈنى شەخسىي گېزىت سۈپىتىدە ياڭلىۋاشتىن چىققاندىن كېيىن تەھرىراتىمىزغا كۆپلىگەن جايلاردىن گېزىتىمىز مۇخلىسلىرىدىن كوللېكتىۋلىق خەتلەر كېلىشكە باشلىدى. ئايرىم شەخسلەر تېلېفون قىلىپ ياكى تەھرىراتىمىزغا كېلىپ گېزىتىمىزنىڭ ياڭلىۋاشتىن چىقىشقا باشلىغانلىقىنى تەبرىكلىدى. بىز، گېزىت مۇخلىسلىرىنىڭ بىر نەچچە خېتىنى دىققىتىڭلارغا ھاۋالە قىلدۇق.

تەھرىرات.

گېزىتخانلار ئىنكاسلىرى

بىز ئىككى ئايدىن بېرى «يېڭى ھايات» گېزىتىنى ئالالماي قالغان ئىدۇق. ئاڭلىساق، مالىيەنىڭ قىسقارتىلغىنىدىن گېزىتىمىز يېپىلىپ كەتكەن ئىكەن. مانا، 1 – ماي كۈنى «يېڭى ھايات» گېزىتى بىلەن قايتىدىن كورۇشتۇق. ئوتتۇز ژىلغا يېقىن ۋاقىتتىن بۇيان ئۈزۈلۈكسىز چىقىۋاتقان «يېڭى ھاياتنىڭ» توختاپ قالماي يەنە داۋام قىلغانلىقى بىزنى بەك خوشال قىلدى.

ئاۋاكرى ئىلىماخۇنوۋ، مۇھەممەدجان، ئەسمەتۇللا.
ئالمۇتا شەھرى جامبۇل، ژاروكوۋ، ۋىنوگرادوۋ كوچىلىرىنىڭ تۇرغۇنلىرى.

* * *

«يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ نەشر قىلىنىشى ۋاقىتلىق توختاپ قالغاندا بىز – مۇشتىرىلار بەك قايغۇرغان ئىدۇق. چۈنكى بۇ سۆيۈملۈك گېزىتىمىزدىن ئايرىلىپ قېلىش بىز ئۈچۈن بىر پاجىئەدەك بىلىندى. لېكىن 2 ئاي ئۈزۈلۈشتىن كېيىن «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ يەنە بىز بىلەن يۈز كورۈشكەنلىگى ھەممىمىزدە خوشاللىق كەيپىيات پەيدا قىلدى. ئوتتۇز ژىللىق تارىخقا ئىگە «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ مەملىكەت سىرتىدىمۇ كەڭ دائىرىدە ئېتىراپ قىلىنغانلىغى ئۇنىڭ مەلۇم دەرىجىدە ئابرويىغا ئىگە ئىكەنلىگىدىن دەرەك بېرىدۇ. بىز «يېڭى ھايات» گېزىتىگە بۇنىڭدىن كېيىنكى پائالىيىتىدە چوڭ ئۇتۇقلارنى تىلەيمىز.

ئالمۇتا شەھرى «ئورىتا» ۋە س م ئۇ – 15 مەھەللە جامائەتچىلىگى نامىدىن:
كېرىم ھاجىم، ئۇرالىم روزى، ئەجمىدىن ھاجىم، ۋاھاپ ھاجىم، ئىلىياس ھاجىم، ئابلىز سادىقوۋ – ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانى، ئۇسرەت – ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانى، ئابلەت ئابدۇماناپوۋ ۋە باشقىلار، جەمى 27 ئىمزا قويۇلغان.

* * *

بىز، تاتار قېرىنداشلار ئۆز خېتىمىزنى بۈيۈك ئەللامە شائىر ۋە مۇتەپەككۇر ئەلشىر ناۋائىنىڭ مونۇ بىر كۇبلېت شېئىرى بىلەن باشلاشنى لايىق كوردۇق:

غەرىپ غۇربەتتە شات ئىمان بولماس ئېمىش،
ئەل ئاڭا رەفىق مېھرىبان بولماس ئېمىش.
ئالتۇن قەپەز ئىچرە بولسا قىزىل گۈل،
بۇلبۇلغا تىكەندەك ئاشىق ئان بولماس ئېمىش.

ئۇيغۇرلار دىيارى شەرقىي تۈركىستاندا بىزنىڭ كىندىك قېنىمىز توكۇلگەن، بىز قېرىنداش ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئىستىقلالىيىتى يولىدا بولغان ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىغا ئىشتىراك قىلغان ۋە قان توككەن. بىز ئۇيغۇر خەلقىنىڭ شاتلىقىنىمۇ، قايغۇ – ھەسرىتىنىمۇ ئورتاقلىشىپ، ئىناق ئوتكەن. مۇھاجىرەتتىكى ئۇيغۇر ۋە باشقا شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ ھەقىقىي مىنبىرىگە ئايلانغان «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ مەلۇم ۋاقىت يېپىلىپ قالغانلىقى بىزنى ئەپسۇسلاندۇرغان ئىدى، لېكىن «يېڭى ھاياتنىڭ» ئايدا بىر بولسىمۇ ياڭلىۋاشتىن چىقىشقا باشلىغانلىقى بىزنى خوشال قىلدى. بىز «يېڭى ھاياتنىڭ» توختىماي داۋاملىق نەشر قىلىنىپ تۇرۇشىنى تىلەيمىز.

ئالمۇتا شەھرىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان تاتار قېرىنداشلار نامىدىن:
مەھمۇت سەدرى، غامىمار ئىسخاقوۋ، ئەركىن ئوسمانوۋ، نادىيە ھەسەن، يەشەرمەۋ لۇكەي ئوغلى ۋە باشقىلار، ھەممىسى بولۇپ 15 ئادەم ئىمزا قويغان.

* * *

«يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ ئىككى ئايلىق ئۈزۈلۈشتىن كېيىن قايتا نەشر قىلىنىشى بىز ئۈچۈن شۇنچىلىك بىر يېڭىلىق بولدىكى، ئۆزىمىزنى خۇددى يوقىتىپ قويغان بەختىمىزنى تېپىپ ئالغاندەك ھېس قىلدۇق ۋە بىر – بىرىمىزنى گېزىتىمىزنىڭ قايتىدىن چىققانلىقى خۇش خەۋىرى بىلەن تەبرىكلەشتۇق، چۈنكى «يېڭى ھايات» مانا سەل كام 30 ژىلدىن بۇيان م د ھ ۋە باشقا چەت ئەللەردە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ ھاياتىنى، خەلقىمىزنىڭ شانلىق تارىخىنى ۋە مەدەنىيىتىنى، ئەدەبىياتىمىز نەمۇنىلىرىنى كەڭ دائىرىدە يورۇتۇپ كەلگەن سۆيۈملۈك گېزىتلىرىمىزنىڭ بىرىگە ئايلانغان.

بىز سىرداش – مۇگدىشىمىز «يېڭى ھايات» گېزىتىمىزنى ۋە ئۇنىڭ پائالىيىتىنى ھەردايىم قوللاپ – قۇۋۋەتلەيمىز.

ئالمۇتا شەھرى درۇژبا مەھەللىسى «يېڭى ھايات» مۇخلىسلىرى نامىدىن:
مەسچىت ئىمامى ئابباس قارى ھاجىم، نائىب ئىمام قاسىم ھاجىم، ژىگىت بېشى ئابدۇۋەلى ئاخۇنوۋ، ياقۇپ ھاجىم، ئابدۇسېمەت، ئەھمەت قارى ھاجىم، ساۋۇت ھاجىم ۋە باشقىلار، جەمى 20 ئىمزا قويۇلغان.

* * *

30 ژىلدىن بۇيان بىز بىلەن سەممىي دوست ۋە سىرداش بولۇپ كەتكەن سۆيۈملۈك «يېڭى ھايات» گېزىتىمىزنىڭ ئارىلىقتا ئىككى ئاي چىقماي قالغىنى بىزنى بەك ئەنسىرەتكەن ئىدى. 1 – مايدىن «يېڭى ھاياتنىڭ» شەخسىي گېزىت سۈپىتىدە قايتىدىن نەشر قىلىنىشى بىزنى خوشال قىلدى. چۈنكى ھازىرقى ھاياتىمىزنى گېزىت – ژۇرناللارسىز پەرەز قىلىش مۇمكىن ئەمەس، مەتبۇئات ھاياتىمىزنىڭ ئەينىكىدۇر. بىز بۇنىڭدىن كېيىنمۇ «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ مەنىۋىي ئېھتىياجىمىزنى قانائەتلەندۇرۇش يولىدىكى پائالىيىتىدە زور ئۇتۇقلارنى قولغا كەلتۈرۈشىگە تىلەكداشلىق بىلدۈرىمىز.

ئالمۇتا شەھرى پەتلىتكا ۋە «قازاقفىلىم» مەھەللىلىرى جامائەتچىلىگى نامىدىن:
تۇرسۇن ئىمرەمزىيېۋ – ژىگىت بېشى، ئوسمان زائىروۋ – ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانى، ساۋۇت تېيىپوۋ، زۇنۇن ئارزىيېۋ، يارمۇھەممەت تۇرغانوۋ ۋە باشقىلار، جەمى 20 ئىمزا قويۇلغان.

ئەۋلادنىڭ سىپنى ئۇنتۇمايدۇ

«قەبرىگە قويالمىغان گۈلنى ھەيكىلىگە قوياي دەپ...»

مۇھەددىن جالالوۋ ل. مۇتەللىپ ھەيكىلى ئالدىدا.

دەرھەقىقەت، شائىر ئۆلمەيدۇ. چۈنكى ئۇ ئۆز ئەۋلادلىرىغا مەڭگۈ ئۆلمەس شېئىرلىرىنى مىراس قىلىپ قالدۇرۇپ كېتىدۇ. شائىر ھېچ قاچان ئۆلمەيدۇ! چۈنكى ئۇنىڭ نامىنى ئەۋلادلىرى ھەر دائىم ئېغىزدىن چۈشۈرمەي، تىللاردا داستان قىلىپ يۈرىدۇ. [illegible]

[illegible]

ئاستانا شەھرىدىن موشۇ مەراسىمنى ئۆيۈشتۇرغۇچىلار نامىغا ئەۋەتكەن تېلېگراممىسىدا «چوڭ ئاقسۇلۇقلارنىڭ بۇ تەشەببۇسى ئۇيغۇرلارنىڭ چوڭ بايرىمىغا ئايلىنىدىغانلىغىنى» ئالاھىدە قەيت قىلىدۇ.

يەنە شۇ نەرسىنى ئالاھىدە تەكىتلەپ ئوتۇش كېرەككى، ل. مۇتەللىپ ھەيكىلىنىڭ قەد كوتىرىشىگە موشۇ يېزىنىڭ تۇرغۇنى، شائىر شېئىرلىرىنىڭ چوڭ مۇخلىسى مۇھەددىن جالالوۋنىڭ تەشەببۇسى تۈرتكە بولدى.

– موشۇ يەردە لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ تۇغۇلغىنىغا يەتمىش ژىل تولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئوتكۈزۈلگەن مەراسىمدا شائىرغا يادىكارلىق ئورنىتىش مەسىلىسى كوتىرىلگەن ئىدى، – دەيدۇ مۇھەددىن جالالوۋ، – شۇ ۋاقىتتا مەن ئاقسۇدا يۇرتداش شائىرىمىزغا يادىكارلىق ئورنىتىمەن دەپ ئوزەمگە – ئوزەم ۋەدە بەرگەن. شۇنىڭدىن بۇيان بەش – ئالتە ژىل ئوتتى. تا موشۇ كەمگىچە ئوزەم ياخشى كورىدىغان، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇيغۇرنىڭ ئۇلۇق شائىرى لۇتپۇللىنىڭ قەبرىگە گۈل قويالمىسامۇ، ھەيكىلىگە بولسىمۇ گۈل قوياي دېگەن مەخسەت ماڭا ئارام بەرمىدى. مانا بۈگۈن ئارمىنىمغا يەتتىم. بۈگۈن مېنىڭدەك بەختلىك ئادەم بولمىسا كېرەك، دەپ ئويلايمەن.

مۇھەددىنىنىڭ ئېيتىشىچە، شائىر ھەيكىلىنى ئورنىتىشقا ئاساسەن ئۆز ئۆزىنىڭ شەخسىي مەبلىغىنى سەرىپ قىلغان. شۇنداقلا بۇ سوۋاپلىق ئىشتىن ئۆز مىللىتىنىڭ تەغدىرىگە بىپەرۋا ئەمەس، خەيرىخاھلىق ئىشلىرى بىلەن جامائەتچىلىك ئارىسىدا كەڭ تونۇلغان دىلمۇرات قۇزىيېۋ، ماكېلان شەرىپوۋ، ئەخمەتجان شاردىنوۋ، ئاسىمجان زىلاۋدىنوۋ، دىلبەرىم ساماقوۋا، سانىيەم باۋدىنوۋا، گۈلنىسەم ئۇسەنوۋا، سىراجىدىن روزىيېۋ، ئابلىز ئىزاخۇنوۋ، مىرزەخمەت ھوشۇروۋ، تۇرسۇن جەرۇللايېۋ، ئەلى ئەخمەتوۋ، ئابدۇمۇلۇك ئەسىردىنوۋ ۋە باشقىمۇ ۋەتەنپەرۋەرلەر چەتتە قالغىنى يوق. بۈگۈن ئۇلارغا ھەممە رەخمەت ئېيتىپ، دۇئاسىنى بەرمەكتە.

چوڭ ئاقسۇ يېزىسىنىڭ مەمۇرىيىتى يېزا تۇرغۇنلىرى نامىدىن ئۇرلان دالباييوۋقا، مۇھەددىن جالالوۋقا، ل. مۇتەللىپنىڭ ھەيكىلىنى ئورنىتىش بويىچە قۇرۇلغان تەشكىلىي تۈپنىڭ ئەزاسى، يېزا موتىۋەرى توختاسۇن خوشنىيازوۋقا ۋە ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى، خەيرىخاھلىق «پانا» فوندىنىڭ پرېزىدېنتى ماكېلان شەرىپوۋقا ئات مىندۇرسە، شائىرنىڭ ئەۋلادلىرىغا چاپان كىيگۈزۈپ، خاتىرە سوغىلىرىنى تاپشۇردى.

تەنتەنىدە لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ مۇزېيىنى ئېچىش توغرىلىقمۇ سوز بولدى. ھازىرنىڭ ئوزىدىلا مۇزېيغا يېتەرلىك ماتېرىيال بار. ئۇنى مەدەنىيەت ئويىنىڭ ھويلىسىغا ياسالغان ستېندلاردىن ئېنىق كورۈشكە بولىدۇ. مۇمكىن، مۇھەددىن ئوخشاش يەنە بىر تەشەببۇسكار چوڭ ئاقسۇ يېزىسىدا لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ مۇزېيىنى ئېچىشقا بەل باغلاپ، مەيدانغا چىقار. شۇ ۋاقىتتا پەقەت ئاقسۇلۇقلارنىڭلا ئەمەس، بەلكى يالقۇنلۇق شائىرنىڭ جاي – جايلاردىكى مىڭلىغان ئىخلاسمەنلىرىنىڭمۇ بېشى يەنە بىر قېتىم كوككە يېتەر ئىدى. ئىلاھىم شۇنداق بولغاي!

ئىۋاراھىم باراتوۋ.
ئۇيغۇر ناھىيەسى.

مىننەتدارلىق بىلدۈرىمىز

گېزىتىمىزنىڭ 1 – ماي سانىدا تەھرىراتىمىزنىڭ مۇراجىئىتىدە «يېڭى ھاياتنىڭ» مەلۇم ۋاقىت ئۈزۈلۈشتىن كېيىن قايتا چىقىش سەۋەپلىرى بايان قىلىنغان ئىدى. ھە، بىز ئەينە شۇنداق ئىختىسادىي بوھرانچىلىق قىيىنچىلىقلىرىنى باشتىن كەچۈرۈۋاتقاندا، ئالمۇتا شەھرى كورنىي گىگانت مەھەللىسىنىڭ يۇرت جامائىتى بىزگە بىرىنچى بولۇپ ياردەم قولىنى سۇندى. يۇرت مۇتىۋەرى، گېزىتىمىز جانكويەرى، مەسچىت ئىمامى زىنىاۋدىن ھاجىم بۇساقوۋ، مەھەللە ژىگىت بېشى ئابدۇرېشىت مەخسۇتوۋلار تەشەببۇسى بىلەن «يېڭى ھاياتقا» 15 مىڭ تەڭگە ئىئانە قىلدى. ئىئانىنى ئالمۇتا شەھرى مېدېئۇ ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ئابدۇۋەلى سابىتوۋ تەھرىراتىمىزغا تاپشۇردى. بىز كورنىي گىگانتلىقلارنىڭ بۇ ئالىيجاناپ ئىشىغا سەممىي تەشەككۇر بىلدۈرىمىز.

«يېڭى ھايات» تەھرىراتى.

مەرھەمەت خالىس ئىختىسادىي ياردەم قولىنى سۇنغۇچىلارغا بىزنىڭ ھېساپ چوتىمىز:

р/с 406467897
ТОО "Висал"
РНН600400099802
МФО 190501719, код 719
АГФ ОАО Банк "Центр Кредит"

ئىنسان ۋە ئىمان

مەرھۇملار روھىغا ئاتالغان خەتمە قۇرئان

بۇنىڭدىن ئىككى ژىل ئىلگىرى «سۇلتانقورغان» مەسچىتى دىنىي ئىشلار بىرلەشمىسىنىڭ تەشەببۇسى ۋە مەھەللە ژىگىت باشلىرىنىڭ قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىشى بىلەن مەزكۇر چوڭ يۇرتتىكى قەبرىستانلىقنى ئاۋاتلاشتۇرۇش ئىشى قولغا ئېلىنغان ئىدى. ئۇتكەن ۋاقىت ئىچىدە خېلە چوڭ ئىشلار ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. ھازىر مەزكۇر قەبرىستانلىققا قەدەم تەشرىپ قىلغان ئادەم ئۇزىنى خۇددى ئىستراھات بېغىغا كېلىپ قالغاندەك ھىس قىلىدۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، قەبرىستانلىقنى ئاۋاتلاشتۇرۇشقا ئىككى مىللىون سەككىز يۈز مىڭ تەڭگە خەشلەنگەن. ئۇنىڭ سەككىز يۈز مىڭ تەڭگىسىنى مەھەللە ئاھالىسى ئىئانە قىلغان. قالغىنىنى يۇرتنىڭ ھەققىي جانكويەرلىرى ـ «بىنت» ئاكسيونىرلىق جەمئىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى دىلمۇرات قۇزىبېۋنىڭ شەخسىي مەبلىغى ۋە شۇنداقلا «ئالماتى تېمىر بېتون» ئاكسيونېرلىق جەمئىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ئەخمەتجان شەردىنوۋنىڭ خالىس ياردىمى تەشكىل قىلغان.

10 ـ ماي كۈنى ئۇيغۇرلار زىچ جايلاشقان سۇلتانقورغان مەھەللىسىنىڭ قەبرىستانلىقىدا مەزكۇر يۇرتتا ياشاپ، دۇنيادىن ئۇتكەن مەرھۇملارغا ئاتاپ خەتمە قۇرئان بېرىلدى.

قەبرىستانلىقتىكى بۇ مەراسىمدا ئۇتتۇق سوزلىگەن قازاقستان مۇسۇلمانلىرىنىڭ باش مۇفتىسى راتبېك ھاجى، ژىتىسۇ ناھىيەسىنىڭ ھاكىمى ئاماندىق باتتالوۋ، كورنىي كىكانت مەھەللىسى مەسچىتىنىڭ ئىمامى زەيناۋدۇن ھاجىم بوساقوۋ، ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى، «باتاغ» خەيرىخاھلىق فوندىنىڭ پرېزىدېنتى مەگبىلان شەرىپوۋ ۋە باشقىلار سۇلتانقورغان يۇرت ـ جامائەتچىلىكىنىڭ بۇ ئالىيجاناب ئىشلىرىغا ئالقىش ئېيتىشتى.

سۇلتانقورغان مەھەللىسىدىكى بۇ خەتمە قۇرئان ئۇلۇغ غالىبىيەت بايرىمىغا توغرا كەلدى. شۇڭلاشقا «سۇلتانقورغان» مەسچىتى دىنىي بىرلەشمىسى يۇرتتىكى تونۇلغان ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشى قاتناشقۇچىلىرىنى قىممەت باھالىق سوغىلار بىلەن تەقدىرلىدى. ئۇز نۇۋىتىدە ۋېتېرانلار نامىدىن سوزگە چىققان نەھمەتۇللا مەمىروۋ يۇرتداشلىرىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنمۇ توملۇقنى تىسىپاتلايدىغان مۇنداق چارە ـ تەدبىرلەرنى ئوتكۈزۈپ تۇرۇشنى ئاللاھتىن تەكتلىدى ۋە ۋېتېرانلار نامىدىن رەخمەت ئېيتتى.

«سۇلتانقورغان» مەسچىتى دىنىي بىرلەشمىسى باشقارمىسىنىڭ رەئىسى زۇنۇن سۇلايمانوۋ بىرلەشمە كېڭىشىنىڭ قارارى بويىچە قەبرىستانلىقنى ئاۋاتلاشتۇرۇش ئىشلىرىغا چوڭ كۈچ چىقارغان د. قۇزىبېۋقا ئالتۇن سائات، ئە. شەردىنوۋقا، مەھەللىنىڭ باش ژىگىت بېشى غ. مەمەتلىيېۋقا مەسچىت قومى چاپان كىيگۈزدى. شۇنداقلا مەھەللىدىكى ژىگىرمىدىن ئوشۇق ژىگىت بېشىغا ۋە رەسسام كۈرەش زۇلفىقاروۋقا خاتىرە سوغاتلارنى تەغدىم قىلدى.

بۇ مەراسىم ئاخىرىدا ۋاپات بولغانلار روھىغا ئاتاپ نەزىر بېرىلدى. ئۇنىڭغا غەيرەت مەمەتلىيېۋ رەھبەرلىكىدىكى ژىگىت باشلىرىنىڭ، كوچا كومىتېتلىرىنىڭ ھەر تەرەپلىمە پۇختا تەييارلانغانلىقىدىن ھەممە رازى بولدى.

ياقۇپ سەمەدىي.
ئالمۇتا شەھىرى.

سۇلتانقورغان مەھەللىسىنىڭ قەبرىستانلىقىدا ئۇتكۈزۈلگەن خەتمە قۇرئان كورۇنۇشى.

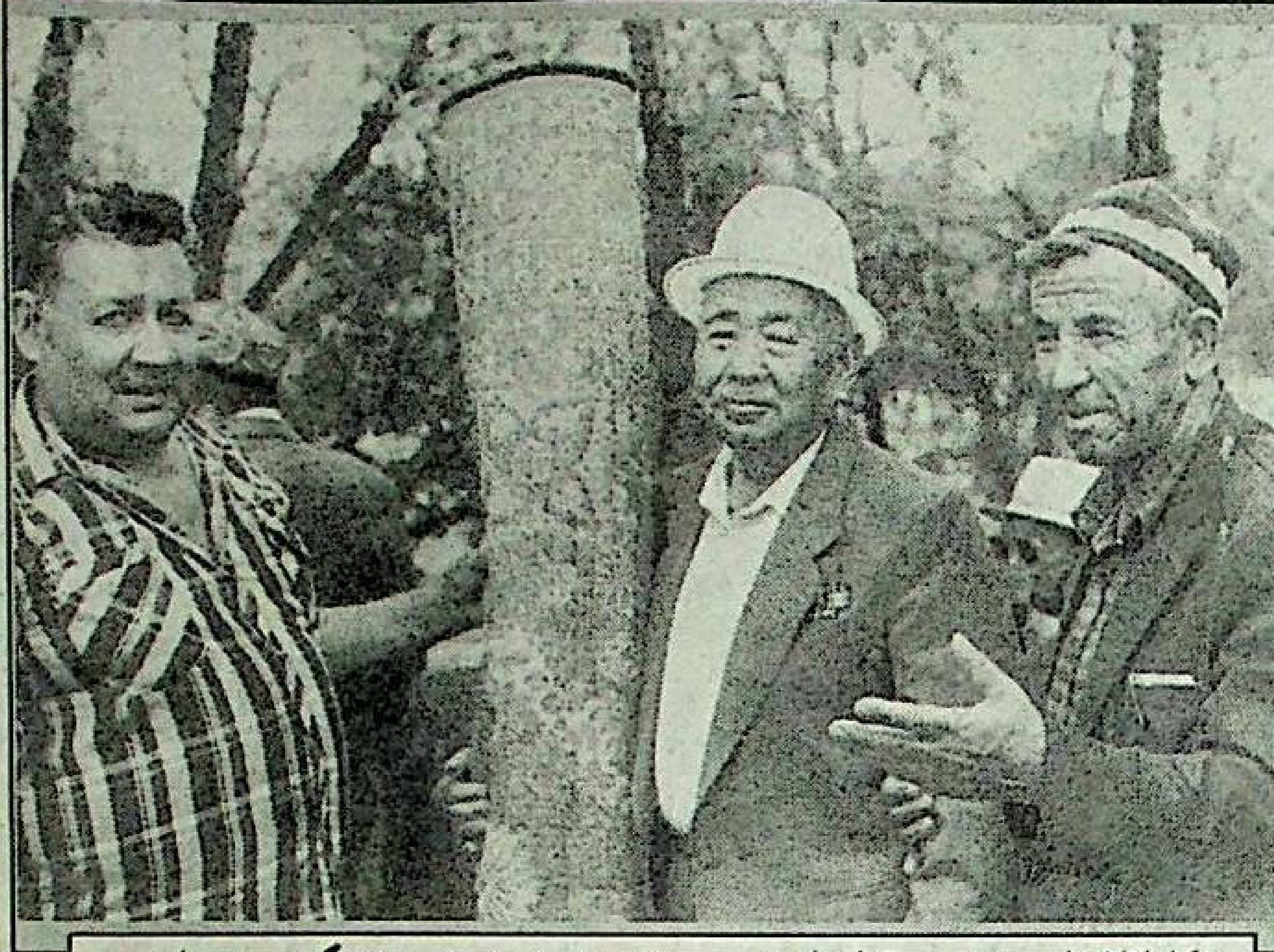

مۇكاپاتلانغان يۇرت موتىۋەرلىرى. رۇستەم يۇسۇپوۋ چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

ۋەتەننى سويۇش ـ ئىمان جۇملىسىدىندۇر

ئۇ كۈنلەر ژىراق ئەمەس

خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ «ئىززەتنىش» ناملىق سەياسىي ۋە «مىللىي خىزمەتكە دائىر تۇزىتىش ۋە ئەمەلىيات» ناملىق كىتاۋىدا ئىسلام تەلىماتىنىڭ ماركسىزملىق مىللەت قارىشى ۋە دىن قارىشى شەرھلەنگەن بىر مۇنچە ئۇزۇن، زىيرەكلىك ئىپلان قىلىنغان.

ئىسمائىل ئەمەتنىڭ ماقالىلىرىدا «ۋەتەنپەرۋەرلىك ـ ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مەنىۋى تۇۋرۇكى» دېگەن ئاساسلىق پىكىر تەكرارلانغان. ۋەتەن ـ مۇنېبەن بىر مىللەتنىڭ تارىختىن بۇيان ياشاپ كەلگەن ۋە ئېگەللىگەن قېلىپ كەلگەن تۇپراق. بۇ تۇپراققا سويۇش، ئۇنىڭغا قايغۇرۇش، ئۇنى ئەتىۋارلاش، ئۇنىڭ ئۈچۈن قۇربان بولۇشقا تەييار تۇرۇش ۋەتەنپەرۋەرلىكتۇر. ئۇيغۇرلار ۋە ئۇيغۇرغا ئوخشاش مىللەتلەرنىڭ ۋەتىنى بۇرۇنقى سوۋېت تۇركىستانى بولسا، ۋەتەنپەرۋەرلىك مىللەتپەرۋەرلىكتىن ئايرىلالمايدۇ...

ۋەتەنسىز مىللەت، مىللەتسىز ۋەتەن بولمايدۇ. شەرقىي تۇركىستان ئۇيغۇرلارنىڭ ئەزەلىي ۋەتىنى، ئۇيغۇرلار ئاشۇ ۋەتەننىڭ ئىگىسى. ئىسمائىل ئەمەت «ئىززەتنىش» ژۇرنىلىنىڭ تۇنجى سانىدا «ئۇيغۇرلار 1884 ـ ژىلى غەربىي دىيارنى ئۆلكە قىلىپ، تۇنجى قېتىم شىنجاڭ دەپ ئاتىغان» دېگەن. ئەمەلىيەتتە ئۇيغۇرلار ئەزەلدىن ئۇز ۋەتىنىدە ياشاپ كەلگەن...

«جىڭ سۇلالىسى ياقۇپبەگ تۇپىلاڭىنى تىنچىتقاندىن كېيىن، 1884 ـ ژىلى غەربىي دىيارنى شىنجاڭ دەپ ئوزگەرتكەن. ئۇنىڭ مەنىسى يېڭىدىن ئېچىلغان يەر، يېڭى چېگرا دېگەن بولىدۇ. بىراق تارىختا ئۇيغۇرلار بۇ زېمىندا ئەزەلدىن ياشاپ كەلگەن. بىز بۇنى تارىخنى ئىنكار قىلىش دەپ قارايمىز...»

ماقالىدا يەنە «مىللىي ئالاھىدىلىكنى مۇستەقىللىق داۋاسى قىلىشنىڭ يامان ئاقىۋەتلىرى» ۋە «ئۇز خەلقىمىزنى ئارقىدا قالدۇرۇۋاتقان» دېگەن پىكىرلەر بار. ھازىرقى دۇنيادىكى 180 دىن ئارتۇق دۆلەتنىڭ كۆپىنچىسى كۆپ مىللەتلىك دۆلەتلەر. مىللىي ئالاھىدىلىكنى ساقلاپ قېلىش ۋە راۋاجلاندۇرۇش ھەر بىر مىللەتنىڭ ھەققى...

شۇنى ئەسكەرتىش كېرەككى، خىتاي ھوكۇمىتى «بولگۇنچىلىك»، «ئىسلامىي تەشكىلات» دېگەن باھانىلەر بىلەن خەلقىمىزگە زۇلۇم قىلىۋاتىدۇ. دۇنيادىكى مىللەتلەر ئۇز مۇستەقىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈۋاتقان ھازىرقى دەۋردە، ئۇيغۇرلارمۇ ئۇز ۋەتىنىنىڭ ئىگىسى بولۇشقا ھەقلىق. قازاقستان، قىرغىزستان، ئۆزبېكىستان، تۈركمەنىستان، ئەزەربەيجان، ئالبانىيە، گرۇزىيە، ئۇكرائىنا، ئېستونىيە، لاتۋىيە، لىتۋا، بېلورۇسىيە، روسسىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ مۇستەقىل بولغانلىقى بۇنىڭ دەلىلى.

ماقالىلاردا يەنە ئۇز مىللىتىنىڭ ھۆررىيىتى ئۈچۈن كۆرەشكەنلەر...

«بولگۇنچىلىك، بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلار مىللىي بولگۇنچى ئۇنسۇرلار خەلقنىڭ دۈشمىنى، مىللەتنىڭ چىرىرەندىلىرى ۋە تارىخنىڭ جىنايەتچىلىرىدۇر» دەپ يەكۈن چىقارغان، لېكىن ماقالىنىڭ ئاپتورى مىللىي قەھرىمانلىرىمىزغا بۇ ئىنسانىي ئىسمنى قوللانمىغان...

بۇگۈن ئۇيغۇر خەلقى سۇلتان ساتۇق بۇغراخان، ئابدۇرېشىتخان، ياقۇپبەگ، سابىت داموللام، خوجانىياز ھاجىم، ئوسمان باتۇر، ئەخمەتجان قاسىمى، ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ... قاتارلىق مىللىي قەھرىمانلىرىنى ئۇنتۇمايدۇ ۋە ئۇلارنى مىللىي قەھرىمان دەپ بىلىدۇ...

غان بۈگۈنكى كۈندە، ئۇززۇن ژىللاردىن بېرى زومىگەرلەرنىڭ ئىختىسادىي مەنپىيەتلىرى ئۈچۈن، خەلقنى ئالداپ، مىللەتلەرنى بوزەك قىلىپ، ماددىي بايلىقلارنى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىشتەك غەرىزىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇۋاتقانلىقى دۇنيا خەلقى ئالدىدا ئايدىڭلاشتى. ئۇيغۇرلار دىيارىدىكى ھېساپسىز يەر ئۈستى ۋە يەر ئاستى بايلىقلىرىنى تالان ـ تاراج قىلىش، ئۇنىڭ زېمىنىنى بېسىۋېلىپ ئۇزىنىڭ قىلىۋېلىش مەخسىتى يولىدا، تۈرلۈك ھىلە ـ مىكىرلەرگە تولغان سىياسەتلەرنى بەلگىلەپ ئىشقا ئاشۇرۇۋاتقان خىتاي مۇستەملىكىچى كوممۇنىستلىرى «ئۇز يېغىدا ئۇز گوشىنى قورۇش» نەيرىڭى بىلەن بىر تۈركۈم غالچا ئىشتلىرىنى تەربىيلەپ يېتىشتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ۋاستىسى بىلەن خەلقىمىزنى ئەزمەكتە.

بۇ غالچىلار «خىتاي كوممۇنىستلىرى بولمىسا... مىللەتلەرنىڭ تەرەققىياتى بولمايدۇ» دەپ جەمئىيەتنىڭ تەبىي تەرەققىياتىنى ۋە مىللەتنىڭ تەغدىرىنى دۈشمەنلەرنىڭ قولىغا تۇتقۇزماقتا.

بۇ غالچىلار «ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىدىكى تەبىي بايلىقلاردىن ئالدى بىلەن يەرلىك مىللەت ئۇزى پايدىلىنىشتەك» قانۇنلىرىنىمۇ قايرىپ قويۇپ «ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۇزلىرى ياشايدىغان رايونلىرىدا بايلىق مەنبەلىرىنى ئېچىش، چوڭ تىپتىكى زاۋۇدلارنى قۇرۇش مەنپىيىتىگە بويسۇنۇش كېرەك» دەپ جار سېلىپ، ھېساپسىز خىتايلارنى باشلاپ چىقىپ، بوز يەر، ئوتلاق، سۇ مەنبەلىرىنى بۇزۇپ، يەر ئاستى بايلىقلىرىنى بۇلاپ، يەرلىك خەلقنىڭ نامراتلىشىشىغا ياردەمچى بولماقتا.

بۇ غالچىلار «دىنىي ئىشلارنى قانۇن بويىچە باشقۇرۇش، دىنىي سوتسىيالىزم ئىشلىرىغا ماسلىشىشقا يېتەكلەش» دېگەندەك سىياسەتلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، خەلقىمىزنىڭ دىنىي ئېتىقادىنى دەپسەندە قىلماقتا.

بۈگۈن ۋەتىنىمىزنىڭ مىللىي مۇستەقىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن مەرتلەرچە كوكرەك كېرىپ چىققان جەڭگىۋار كۈرەشچىلەر ئۇز خەلقىنىڭ تۇپ مەنپەئەتلىرىگە ۋەكىللىك قىلىپ، دۈشمەنلىرىدىن ھېساپ ئېلىشقا تەييار.

ئىنشائاللاھ، ۋەتەن ۋە مىللەتنى ساتقان مۇناپىقلاردىن ھېساپ ئالىدىغان زامان يېقىنلاشتى!

ئابدۇلھېكىم باقى ئىلتەبىر.
ئىستامبۇل، تۇركىيە.

كەتمەندىكى قوش تەنتەنە

يېقىندا ئۇيغۇر ناھىيەسى تەۋەسىدە دەسلەپكى بىلىم دەرگاھلىرىنىڭ بىرى بولغان كەتمەن ئوتتۇرا مەكتىۋىگە سەكسەن ژىل تولۇشى ۋە موشۇ مەكتەپكە كورنەكلىك شائىر ۋە پېداگوگ مەشۇر جەلىلوۋنىڭ نامىنى بېرىش تەنتەنىسىگە ژىراق ـ يېقىندىن كەلگەن مېھمانلار ئىشتىراك قىلدى.

مەكتەپنىڭ سەكسەن ژىللىغى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇيۇشتۇرۇلغان تەنتەنىدە دوكلاد بىلەن سوزگە چىققان مەكتەپ مۇدىرى ژولداسان شاخىيېۋ بۇ بىلىم دەرگاھىنىڭ تارىخىغا تەپسىلىي توختالدى. دوكلادتا قەيت قىلىنغىنىدەك، بۇ يەردە كەتمەندىن باشقا، غالجات، چوڭ دېخان، كىچىك دېخان، كېپېبۇلاق، شۇڭقار، دوۋۇن، دارتامتۇ يېزىلىرىنىڭ ژىگىت ـ قىزلىرى تا 60 ـ ژىللارغا قەدەر بىلىم ئالغان. موشۇ مەكتەپنىڭ ئۇنلىغان سابىق ئوقۇغۇچىلىرى پەن دوكتورى ۋە نامزىتى ئاتالدى. ئۇلارنىڭ ئۈچى ئاكادېمىك. مۇنداق ئۇتتۇق بىلەن پەقەت كەتمەن ئوتتۇرا مەكتىۋىلا پەخىرلەنسە كېرەك.

تەنتەنىدە تەبرىك سوزگە چىققان ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ ھاكىمى ۋلادىمىر توختاسۇنوۋ، ئالمۇتا ۋىلايەتلىك ۋېتېرانلار كېڭىشىنىڭ رەئىسى زامانبېك باتتالوۋ، بىلىم بېرىش باشقارمىسىنىڭ باشلىغى شەمشىيە بېركىمبايېۋا، پانفىلوۋ ناھىيەسى «بىرلىك» ئىشلەپ چىقىرىش كوئوپېراتىۋىنىڭ رەئىسى ئۇغۇز نىيازوۋ ۋە باشقىلار ئۇز پىكىرلىرىنى ئىزھار قىلدى.

كەتمەن ئوتتۇرا مەكتىۋىگە كورنەكلىك شائىر ۋە پېداگوگ مەشۇر جەلىلوۋنىڭ نامىنى بېرىش مەراسىمىغا بېغىشلانغان مىتىنگ مەكتەپ ھويلىسىدا داۋاملاشتى. ئۇنى مەكتەپ مۇدىرى ژ. شاخىيېۋ تەبرىك سوز بىلەن ئاچتى. ئاندىن شائىر س. مەمەتقۇلوۋ، م. جەلىلوۋنىڭ ئىنىسى مەخسىم جەلىلوۋ، م. جەلىلوۋنىڭ ئوغلى ت. جەلىلوۋ «مەشۇر جەلىلوۋ نامىدىكى كەتمەن ئوتتۇرا مەكتىۋى» دەپ يېزىلغان تاختىنىڭ لېنتىسىنى قىيدى.

بۇ مەراسىم مەشۇر جەلىلوۋنىڭ مۇزېيىنى ئېچىش تەنتەنىسىگە ئۇلاشتى. ناھىيە ھاكىمى ۋ. توختاسۇنوۋ مۇزېينىڭ لېنتىسىنى قىيىپ، مەزكۇر مۇزېينىڭ ئېچىلىشىغا كوپ كۈچ چىقارغان جەلىلوۋلار ئائىلىسىگە ۋە مەكتەپ مەمۇرىيىتىگە تەشەككۇر ئېيتتى.

كەتمەن يېزىسىدىكى بۇ قوش تەنتەنىنىڭ ئۇنىڭ ئىشتىراكچىلىرى يادىدا ئۇزاق ساقلىنىدىغانلىغى سوزسىز.

ئىبرايىم باراتوۋ.
ئۇيغۇر ناھىيەسى.

خوش خەۋەر

«ئازات ئاسىيا رادىوسىدىكى» ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىش

بۇنىڭدىن توپ ـ توغرا 38 ژىل ئىلگىرى «ھۆر ياۋروپا ۋە ئازاتلىق رادىوسىنىڭ» ئۇيغۇر تىلىدا ئېفىرغا چىقىشى مېنىڭ ئاۋازىم بىلەن باشلانغان ئىدى. مەن دايىم بۇنىڭ بىلەن ھەقلىق يوسۇندا پەخىرلىنىمەن. چۈنكى 19 ژىل ئۈزلۈكسىز داۋام قىلىنغان بۇ ئۇيغۇر تىلىدىكى ئاڭلىتىشلىرىمىز، ھازىر ئۇز ئىستىقلالىيىتىنى ئېلىپ، مۇستەقىل دولەتلەر قاتارىدا ياشاۋاتقان قازاقستان، قىرغىزستان، ئوزبەكىستان ۋە تۈركمەنىستان قاتارلىق جۇمھۇرىيەتلەر بىلەن بىللە ھازىر ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى دەپ ئاتالغان شەرقىي تۈركىستاندا ياشىغۇچى ئۇيغۇرلار ئۈچۈن دۇنيادا يۈز بېرىۋاتقان ۋاقەلەر توغرىلىق ھەر كۈنلىك خەۋەرلەردىن تاشقىرى، ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى ۋە ھازىرقى ئەھۋالى ھەققىدە ھەر تەرەپلىمە مەلۇماتلارنى بېرىپ تۇردى.

ئەپسۇسكى، 19 ژىل داۋام قىلىنغان ئۇيغۇر تىلىدىكى بۇ رادىو ئاڭلىتىشلار 1979 ـ ژىلى 15 ـ ئاپرېل كۈنى، يەنى خىتاي لىدېرى دىڭ شياۋپىڭنىڭ ئا ق ش غا كېلىشىدىن 15 كۈن بۇرۇن توختىتىلغان ئىدى. مانا شۇ ئاخىرقى رادىو ئاڭلىتىشىمىزنى بىز توۋەندىكى مىسرالار بىلەن يەكۈنلىگەن ئىدۇق:

ئۇيغۇر ئۇنى كەر چىقمىسا بۇگۈنلۈك،
دىمەيلىككى ئاغزى باغلىق تۇگۈملۈك.
ئۇيغۇر ئۇنى مىڭلارچە ژىل ياڭرىغان،
يەنە ياڭرار تىنماس شۇئرغان...

ھورمەتلىك رادىو ئاڭلىغۇچىلار! «ھۆر ياۋروپا ۋە ئازاتلىق رادىوسىنىڭ» مانا شۇ مىسرالار بىلەن ۋىدالىشىپ «بوغۇلغان ئۇيغۇر ئاۋازى» دەل يەنە 19 ژىلدىن كېيىن بۇگۈن مانا «ئازات ئاسىيا رادىوسىدىن» قايتىدىن ئېفىرغا چىقىشقا باشلىدى. بۇ ھەممىمىز ئۈچۈن چوڭ بىر خوشاللىق ۋاقەدۇر. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بىز «ئازاتلىق ئاسىيا رادىوسىنىڭ» ئۇيغۇر تىلىدىكى ئاڭلىتىشلار تەھرىراتىدا ئىشلەۋاتقان ئەزىز قېرىنداشلارنى چىن قەلبىمىزدىن تەبرىكلەيمىز ۋە ئۇلارغا مەزلۇم خەلقىمىزنىڭ مۇئەممالىرىنى دۇنيا جامائەتچىلىكىگە ئۇز ۋاقتىدا يەتكۈزۈش ئوخشاش مۇبارەك پائالىيىتىدە چوڭ ئۇتتۇقلار تىلەيمىز.

ئېھتىرام بىلەن: غۇلامىدىن پاختا،
ئا ق ش شەرقىي تۈركىستان مىللىي تەتقىقات مەركىزى، «ئامېرىكا ئۇيغۇرلار بىرلىگىنىڭ» رەئىسى.

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى
www.uyghurbiz.net

دىلىمىز پاك بولمىغىچە، مەخسەتكە يېتىش مۇشكۇل

مۇسۇلمانلار، شۇ جۈملىدىن، ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىدىن باش تارتىپ، خرىستىيان دىنىنى قوبۇل قىلىشىۋېتىپتەك، ئۇلار چاپراسقا (كرېستقا) چوقۇنىدىكەن، - دېگەن كەپلەرنى ئاڭلاپ ژۈرگىنىمىزگە بىر ئاز ۋاقىت بولدى. ھەتتا، «ئۇيغۇر خرىستىيانلىرى» توغرىسىدىكى ھەر خىل كەپ - سۆزلەر ۋاقىت ئۆتكەنسىرى ئەۋجىگە يېتىپ، كۆپچىلىكنىڭ ئېغىزىدىن چۈشمەيدىغان بولدى. تەزىر - چىراق، توي - تۆكۈن، سورۇنلاردا پەقەت شۇ گەپ. موشۇ يېقىندا شۇنىڭ ئاق - قارىسىغا يېتىش مەخسىتىدە ئۇيغۇرلار توپ - توپى بىلەن بېرىپ ژۈرگەن «يېڭى ھايات» دەپ ئاتىلىدىغان ئەيسا (ئىسۇس) مەسىقچىلەر جەمىيىتىنى ئىزدەپ تېپىپ، ئەھۋال بىلەن تەپسىلىي تونۇشۇپ چىقتىم. مەزكۇر جەمىيەت ئالمۇتا 1 - تومۇر يول ۋوكزالىنىڭ شەرىق تەرىپىدىكەن. ھەپتىنىڭ ھەر شەنبە كۈنى ئۇ يەرگە پەقەت ئۇيغۇرلار ژىغىلىپ، ئەيسا پەيغەمبەرگە مەدھىيەلەر ئوقۇپ، ناخشىلار ئېيتىدىكەن. ئۇلار ئۆزلىرىنى مەسىقچىلەر دەپ ئاتىشىدىكەن. (مەسىقچى - ئەيسا (ئىسۇس) پەيغەمبەرگە ئېتائەت قىلغۇچىلار دېگەن مەنادا. غەيرى - رەسمىي مەلۇماتلارغا قارىغاندا، بۇ سېكتىنىڭ ئەزالىرى بەش مىڭدىن ئېشىپ كەتكەن كورۈنىدۇ. ئۇنىڭ مىڭدىن ئوشۇغىنى «ئۇيغۇر خرىستىيانلىرى» تەشكىل قىلىدىغان ئوخشايدۇ. ئەندى «رەھىم» جەمىيىتىنىڭ پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان «ئۇيغۇر خرىستىيانلىرىنىڭ» قاتارى بۈگۈنكى كۈندە ئۈچ مىڭغا يېتىپتۇ. خرىستىيان دىنىنى قوبۇل قىلىۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ ئېنىق سانىنى بىلىش ئۈچۈن «يېڭى ھايات» جەمىيىتىدىكى بىر نەچچە كىشىنى (تولىسى ياشلار) سوھبەتكە جەلىپ قىلىپ كوردۇم. ئۇلار: «ئېنىق سانىنى ئېيتالمايمىز، بىراق ئاز ئەمەس» دېگەن قىسقا جاۋاپ بىلەنلا چەكلەندى. ئەندى شەخسەن مەن، بۇ جەمىيەتكە بېرىپ قاتناشقان ئىككى كۈننىڭ ئىچىدە 20 دىن ئوشۇق ئۇيغۇر(ئۇلارنىڭ ئارىسىدا 20 - 25 ياشلار چامىسىدىكى ژىگىت - قىزلار، 40 - 60 ياشلار ئارىسىدىكى سالاپەتلىك كىشىلەر بار)«يېڭى ھايات» جەمىيىتىنىڭ ئەزالىغىغا قوبۇل قىلىندى. ئۇلار نۆۋەت بىلەن سەھنىگە كوتىرىلىپ، ئاندىن قوللىرىنى كوككە كوتىرىپ، ئىككى سائەتتىن ئوشۇغىراق ۋاقىت داپ، ناغرىلارنىڭ جور بولۇشىدا خۇدانىڭ شەپقىتىگە تەشەككۇر ئېيتىدىغان ئۇيغۇرچە ناخشىلارنى ئېيتىپ، ئۇسسۇللار ئويناپ، ئەيسا پەيغەمبەرگە مەدھىيەلەر ئوقۇدى. ئاندىن جەمىيەتكە كىرگەنلەرنىڭ ئامانلىغىنى تىلەپ،دۇئا قىلدى. بۇ دۇئا - تەكبىرلەر ياخشىلىق، ئامانلىق، نىجاتلىق تىلەيدىغان ناخشا - قوشاقلاردىن ئىبارەت ئېدى.

«يېڭى ھايات» جەمىيىتىگە بېرىپ ژۈرگەن ئۇيغۇر خرىستىيانلىرىغا باش - پانا بولۇپ ژۈرگەن يۇنىس ئىسىملىق ئىنگلىز ئايالى. ئۇنىڭ ئەڭ يېقىن ياردەمچىلىرى 50 ياشلاردىن ئالقىغان ئۇيغۇر ئايالى بىلەن 20 - 25 ياشلار چامىسىدىكى ئۇيغۇر ژىگىتى. ناخشىچى، ئۇسسۇلچى، سازەندىلىرىمۇ ئۇيغۇر ژىگىت - قىزلىرى. قىسقىسى، چەت ئەللىك مىسسىونېرنىڭ ئونغا يېقىن ياردەمچىسى بار. ئۆزى ئۇيغۇرچىنى ئانچە - مۇنچە ئۆگىنىۋاپتۇ. موشۇ كورۇنۇش بىر نەچچە قېتىم قايتىلانغانلىقتىنمۇ، بەزى ئادەملەر كوزلىرىگە ياش ئېلىپ، مۇسا پىرلىششقا باشلىدى. ئادەملەر مۇنداق ھالەتكە يەتكەندە چەت ئەللىك مىسسىونېرنىڭ ياردەمچىلىرى زەبۇر، تەۋراتتىن ئېلىنغان ئايەت، ئۆزۈندىلەرنى ئوقۇشقا جىددىي كىرىشتى... قىسقىسى، مانا موشۇ ژۇقۇردا قەيت قىلىنغان كورۇنۇشلەر ھەپتىنىڭ ھەر شەنبە كۈنى داۋاملىشىدۇ. شەخسەن مەن، چەت ئەللىك مىسسىونېر بىلەن ئۇنىڭ ياردەمچىلىرىنىڭ تەييارلىغىغا، كىشىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلىۋېلىش ماھارىتىگە ھەيران قالدىم.

تەشۋىقات - تەرغىبات ئىشلىرى تاماملانغاندىن كېيىن، چەت ئەللىك مىسسىونېرنىڭ يېقىن ياردەمچىلىرىنىڭ بىرى ئۇيغۇر ئايالى بىلەن (مەلۇم سەۋەپلەرگە بولا ئۇنىڭ ئىسىم - شەرىپىنى ئاتىماسلىقنى توغرا كوردۇم)ئۇچراشتىم. لېكىن ئۇ كۈنى ئازادە سوھبەتلىشىشكە زادىلا ئىمكانىيەت بولمىدى. ئەتىسى يەنە شۇ جايغا باردىم. ئەپسۇس، ئۇ كۈنى سوھبىتىمىز ناھايىتى قىسقا بولدى. مەنزىلگاھىنى ئېلىپ، ئۈچ كۈندىن كېيىن ئايالنىڭ ئۆيىگە باردىم.

سوھبەتدىشىمىز ئالمۇتا شەھرىنىڭ ئۇيغۇرلار بىر ئاز ئورۇنلاشقان مەھەللىلەرنىڭ بىرىدە ئىستىقامەت قىلىدىكەن. ئائىلىسى، بىر قىز، ئىككى نەۋرىسى بار. بالا ۋاقىتلىرىدىن تارتىپ ئاغرىقنىڭ دەردىنى تولا تارتقان. ئۆزىنىڭ ئېيتىشىچە، «يېڭى ھايات» مەسىقچىلەر جەمىيىتىگە 1994 - ژىلى كېلىپ قوشۇلۇپتۇ. ھازىر قىزىمۇ موشۇ يولغا چۈشكەن ئوخشايدۇ. پەقەت يولدىشى ئايالنىڭ بۇ پائالىيىتىگە تامامەن قارشى. بىراق ئايالى يولدىشىنىڭ ئېيتقان گەپلىرىگە پىسەنت قىلمايدۇ.

- مەن بۇ يولۇمدىن ھەرگىز قايتمايمەن، - دەيدۇ ئۇ سوھبەت ئارا. بۇرۇن جا مۇسۇلمان بولغان بولسام، ھازىر مەن جىڭ مۇسۇلمان ئايالى بولدۇم. يولدىشىم نېمە دېسە،شۇنى دېسۇن. ئۇنىڭ ھېچ بىر دىنىدىن خەۋىرى يوق.

- ھەقىقىي مۇسۇلمان ئايالى بولسىڭىز، نېمە ئۈچۈن مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامغا ئەمەس، ئەيساغا ئېتائەت قىلىسىز؟

- ئۆز ۋاقتىدا مەنمۇ بەش ۋاق ناماز ئوقۇغانمەن. ئاغرىقنىڭ دەردىنى تولا تارتتىم. بارمىغان ئاغرىقخانا، كورۇنمىگەن دوختۇرۇم قالمىدى.موللىلارغىمۇ كورۇندۇم. قىسقىسى، مەن ئۇلاردىن ھېچ ياخشىلىق كورمىدىم. ئۇرۇق قاكشاڭ بولۇپ قالغىنىمدا،بىر چوڭ موللىنىڭ قىزى مېنىڭ موشۇ «يېڭى ھايات» جەمىيىتىگە بېرىشىمنى ئىلتىماس قىلدى. شۇ جايغا بېرىپ، ئۆزدىمگە ھوزۇر - ھالاۋەت ئالدىم. ماڭا ئۇلار مەدەت بەردى. دەردىمگە دەرمان بولۇشتى.

- ماددىي ياردەم بەردى دېمەمسىز؟

- ياق ... خۇدا مېنىڭ ژۈرىكىمگە سوزلىدى. «مېنىڭ ئىنجىلىمنى («خۇش خەۋەر») ياكى «ياخشى خەۋەر» دېگەن مەنادا) ئاڭلا، باشارەت قىل» دېدى. «سېنىڭ ئارقىلىق مەن بەندىلەرنى دوزاقتىن قۇتۇلدۇرىمەن. سەن مېنىڭ يولۇمدا خىزمەت قىل»، دەپ تىل قاتتى. مەن ياراتقۇچىغا چوقۇم ئىشەندىم. ھېلىمۇ شۇ يولۇمدىن قايتمايمەن. يۇرت، مولللار نېمە دېسە دەۋەرسۇن. بىز، مەسىقچىلەر، ئىسلام مولللىرى ئېيتىپ ژۈرگەندەك، چاپراسقا چوقۇنمايمىز. خۇدانىڭ شەپقىتىگە تەشەككۇر ئېيتىپ، مەدھىيەلەر ئوقۇيمىز، - دېيدىدە، ئىنجىل، زەبۇر، تەۋراتتىن ئوقۇپ ئۆگەنگەن، ئۆزىچە تەھلىل قىلغان ئايەت - باياناتلارنى چۈشەندۈرۈپ، ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي سوزلەشكە باشلىدى. ھەر تەرەپتىن سوئال قويۇپ، ئىسلام دىنىنىڭ ئەۋزەللىكلىرىنى چۈشەندۈرۈشكە تىرىشىپ كورسەممۇ، سوھبەتدىشىم پەقەتلا رايىدىن قايتمىدى. بىر قىزىق يېرى، قولۇمغا بىر نەچچە كىتاپلارنى تۇتقۇزۇپ، دۇئا - تەكبىر ئوقۇدى. ئاندىن ئۆزلىرىنىڭ جەمىيىتىگە كېلىپ قوشۇلۇشۇمنى ئوتۇندى. جەمىيەتكە مېنى كىرگۈزۈشكە خېلە تىرىشىپ باقتى. ئۇنىڭ دەيدىغان گېپى، پەقەت ئەيسا پەيغەمبەرنى مەدھىيەلەشتىن ئىبارەت ئېدى. ئىشەنىسىڭىز، بۇ ئايال خرىستىيان دىنىغا شۇنداق بېرىلىپ كەتكەنكى، ئەندى رايىدىن قايتىش ناتايىن.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، «رەھىم» مەسىقچىلەر جەمىيىتىنىڭ ئەزالىغىغا قوبۇل قىلىنغانلار يەتتە ئايدىن كېيىن (سىناقتىن ئۆتكۈزىدىغان بولۇشى كېرەك) ژۇيۇنۇپ، تازلىنىپ، ئاندىن خرىستىيان دىنىنى قوبۇل قىلىدىكەن. ئەينە شۇنىڭدىن كېيىن، ئۇلار مەسىقچىلەر جەمىيىتىنىڭ تەلەپ - ئىستەكلىرىنى ئىنكار قىلماي، ئورۇنلايدىغان ئوخشايدۇ. ئەگەر سىز ئۇلارنىڭ ئىشەنچىسىگە تولۇق ئېرىشىشكىنىز، سىزنى سېمىنارىيەگە ئوقۇشقا ئەۋەتىدىكەن. سېمىنارىيەدە ئوقۇغانلار ياتاقخانا بىلەن تەمىنلىنىپ، ئېيىغا 100 ئا ق ش دوللارى كولەمىدە ستىپېندىيە ئالىدۇ. خرىستىيان دىنىنى تەرغىپ قىلىدىغان مۇنداق سېمىنارىيەلەر تالغىر، خەشكىلەڭ، ئېشكتە شەھەرلىرىدە پائالىيەت ژۈرگۈزۈۋاتقان كورۇنىدۇ. مەزكۇر ئوقۇش ئورنىنى ئەلا باھادا تاماملىغانلارنى ئانگلىيە ۋە ئا ق ش قا ھەقسىز ئوقۇشقا ئەۋەتىدۇ. ئوقۇش مۇددىتى ئىككى ژىل.ھەر ھالدا،موشۇ ئايالغا ئوخشاش ئەيساغا ئېتائەت قىلىپ ژۈرگەن ئۇيغۇرلىرىمىز، بۇ دىنغا چىن ئېتىقاتى بىلەن ئۇتتىمۇ ياكى چەت ئەللىك مىسسىونېرلار تەرىپىدىن كورسىتىلىۋاتقان ئانچە- مۇنچە ماددىي ياردەمگە كوپىرەك كوڭۇل بولۇپ كەتتىمۇ، ھازىرچە ئۇ تەرىپى بىزگە نامەلۇم. توغرا، ھەر

ئىنسان ۋە ئېتىقات

كىمنىڭ ھاياتقا دېگەن كوز قارىشى ھەر خىل.

ئامما شۇندىمۇ، ئىسلام دىنىنى مۇسۇلمانلارنىڭ، شۇ جۈملىدىن، ئايرىم ئۇيغۇرلارنىڭ ئىنكار قىلىپ، بۈگۈنكى ئوتكۈنچى دەۋر قىيىنچىلىقلىرىغا بولا، ئازدۇ - تولا ماددىي ياردەمنى دەپ چەتنىشىۋاتقىنى بەكمۇ ئېچىنارلىق ئىش. بۇ خۇنۇك ئەھۋال سالاھىيەتلىك كىشىلەرنىڭ ئەمەس، بەلكى بەزى بىر نادانلارنىڭ ئويلاپ تېپىۋاتقان پەتۋالىرى دەپ ئېيتساق، بىزنى ھېچ كىم ئەيىپكە بۇيرىماس.

ھەركىمدە ئۇيغۇرلارنىڭ باشقا دىنلارنى قوبۇل قىلىشىنىڭ ئاساسىي سەۋەۋى نېمىدە؟ - دېگەن سوئالنىڭ تۇغۇلىدىغىنى تەبىي. ئۇنى ھەر كىم ھەر تۈرلۈك چۈشەندۈرىدۇ. بۇ چىگىچ تۈگۈلگەن تۈگۈچنى بىر ئىككى ماقالە بىلەنلا يېشىپ بېرىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. شۇندىمۇ ئۆز ئوي - پىكىر، كوز - قاراشلىرىمىزنى ئوتتۇرىغا تاشلاپ بېقىشنى ماقۇل كوردۇق.

جەمىيەت تەرەققىياتىدا يۈز بەرگەن ئىجتىمائىي - ئىختىسادىي، سىياسىي ۋە مەدەنىي ئۆزگىرىشلەر خەلقىمىزنىڭ دىنىي ۋە دۇنيا تونۇشىغىمۇ تەسىر قىلماي قويمىدى. مەسىلەن، قېدىمىي دەۋرلەردە ئەجداتلىرىمىز دۇنيادا كەڭ تارقىلىشقا باشلىغان - زوئوراستىرا، بۇددا، مانى، خرىستىيان، كېيىنىرەك ئىسلام دىنىغا ئوتتى. بىر ۋاقىتنىڭ ئوزىدە بىر ئۇيغۇر قەبىلىسى موشۇ دىنلارنىڭ بىرىدە بولسا، يەنە بىرى باشقىسىدا بولدى. ژۇقۇرىدا قەيت قىلىنغان دۇنياۋىي دىنلارنىڭ ھەممىسىگە تېۋىنىش ۋە ئۇلارنىڭ مەدەنىيىتىنى ئوزلىرىگە لايىقلاشتۇرۇپ ئوزلەشتۇرۇش، سوز يوق، ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئىجابىي تەسىر قىلدى. ھەر خىل دىنىي غايىلەرنىڭ كورەشلىرىگە قارىماي، خەلقىمىز ئوزلىرىنىڭ ئۇمۇمخەلىق مەدەنىيىتىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشنى داۋام قىلىپ كەلدى. ئۇنى ئۇيغۇر يېزىغىنىڭ شەكىللىنىشىدىن بىناكارلىق، ھەيكەلتاراشلىق، مۇزىكا، قول ھۇنەرۋەنچىلىكى، رەسسامچىلىق سەنئەتلىرىنىڭ، تىل، ئىلىم - پەن تەرەققىياتىدىن ئېنىق كورەلەيمىز. بىراق، خەلقىمىزنىڭ بىر ۋاقىتنىڭ ئوزىدە ھەر خىل دىنلاردا بولۇشى، مەلۇم دەرىجىدە مىللىي مەدەنىيىتىمىزنىڭ تەرەققىياتىغا سەلبىي تەسىر يەتكۈزگەنلىگىنىمۇ ئىنكار قىلىشىمىز كېرەك. بۇ دىنلارنىڭ ھەر قايسىسى خەلقىمىزنىڭ مەدەنىيەت ئەنئەنىلىرىنى ئۆز ئىلكىگە بېقىندۇرۇپ، تەرەققىيات يولىنى بەلگۈلەشكە، رەقىۋىگە قارشى پايدىلىنىشقا تىرىشتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، خەلقىمىزنىڭ بىر مەزگىلدە تۈرلۈك دىنلارغا تېۋىنىش ۋە شۇ دىنلار ئۈچۈن كۈرەش قىلىشى ئۇلارنىڭ پىسخولوگىيەسىگىمۇ چوڭقۇر سەلبىي تەسىر يەتكۈزمەي قويمىدى. بۇددا، مانى، خرىستىيان ھەم كېيىنىرەك ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلغان ئەجدا- لىرىمىز نەچچە ئەسىرلەر داۋامىدا بىر - بىرىگە قارشى، ھەتتا قانلىق ئۇرۇشلارنى ئېلىپ بارغان. بۇنىڭ ئۆزى خەلقنىڭ ئاك - سەۋىيەسىگە بولگۈنچىلىك پىسخولوگىيەسىنى سىڭدۈرگەن. ئىچكى ۋە تاشقى دۈشمەنلىرىمىز موشۇنىڭدىن ماھىرلىق بىلەن پايدىلىنىپ، خەلقنى خېلە ژىللار قايمۇقتۇرۇپ كەلدى. ئايرىم روھانىيلار ئۆز ئىختىيارىچە خەلققە قارشى چىقىشقا ئىنتىلدى. ئۇ - بۇ زىددىيەتلەرنىڭ، دىنىي قارىمۇ - قارشىلىقلار بىلەن توقۇنۇشلارنىڭ ئاقىۋىتىدىن يۈز بەرگەن كۈرەشلەر بارغانسىرى كۈچىيىشكە باشلىدى. موشۇنىڭغا ئوخشاش ئۆز ئارا زىددىيەتلەرنى يوقىتىش مەخسىتىدە ئەجداتلىرىمىز دۇنياۋىي دىنلارغا نىسبەتەن، ئىسلام دىنىنىڭ ئەۋزەللىكلىرىنى ئېنىق چۈشىنىپ، بۇ يېڭى دىنىنى قوبۇل قىلىشقا كىرىشتى.خەلق ئارىسىدا ئىسلام غايىلىرى ئوچۇقتىن - ئوچۇق تارقىتىلىپ،بارغانسىرى مۇسۇلمانچىلىق كۈچىيىشكە باشلىدى. بۇ ئەھۋال دىنىي ئىدېئولوگىيەدە ئەجداتلىرىمىزنى ئاك - سېزىمىدىن ئىسلام دىنىدىن باشقا ئېتىقاتلارنىڭ ھەممىسىنى تولۇق قىسىپ چىقىرىشقا مۇمكىنچىلىك ياراتتى.شۇنىڭدىن كېيىن (ئارىلىقتا بىر نەچچە دەۋرلەر ئوتتى) خەلقنىڭ بۇ يېڭى دىنغا بولغان ئىشەنچە - ئېتىقاتلىرى كۈندىن - كۈنگە كۈچىيىپ، ئىسلام ئېقىدىلىرى بىلەن پەرزلىرىنى تەرغىپ قىلىش چارىلىرى باشلىنىپ كەتتى. كەلگۈسى ئەۋلاتنىڭ ئەخلاق جەھەتتىن ساغلام تەربىيىلىنىشىگە زەمىن يارىتالىغىدەك، ئىسلام تەلىماتلىرىنى كەڭ ئامىمىغا تەرغىپ قىلالىغىدەك دىنىي مەكتەپلەر بىلەن مەدرىسىلەر بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى بارلىققا كەلدى. قەشقەر، سەمەرقەنت،بۇخارا،تۈركىستان ئوخشاش شەھەرلەردە ئېچىلغان مەدرىسەلەر شۇلار جۈملىسىدىن. زامانىسىدا ئۇلار دىنىي ھەم مەدەنىي مەركەزلەرگە ئايلانغانلىغىنى ھېچ كىم ئىنكار قىلالمىسا كېرەك. ئە، يەسسەۋىي، زەلىلىي، نەقشىبەند كەبى مەشھۇر پەيلەسوپلىرىمىزنىڭ «قولۇڭنى ئىشقا بېغىشلاڭ، كوڭلۇڭنى ئاللاغا»، «خىلۋەت دەر ئەنجۇمان» (ئادەملەر ئارىسىدا ياشاش دېگەن مەنادا - ش. ئا.) تەلىماتلىرى ئىسلام ئېقىدىلىرىنىڭ ئەۋزەللىكلىرىنى كەڭ ئامىمىغا تەرغىپ قىلىش ئاساسىدا بارلىققا كەلدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ تەلىماتلارنىڭ جەمىيەت تەرەققىياتىنىڭ رىۋاجلىنىشىغا، ئاتاپ ئېيتقاندا، دىنىي ئاك - سەۋىيەمىزنىڭ ئوسۇشى بىلەن مەرىپەت ۋە ئەخلاق قائىدىلىرىنىڭ شەكىللىنىشىگە قوشۇلغان چوڭ توھپە ئېكەنلىگى تالاشسىز. ئامما، قولغا كەلتۈرۈلگەن ئۇتۇقلىرىمىز بىلەن دىنىي ئاك - سەۋىيەمىزنىڭ ئەڭ ئىلغار تەجرىبىلىرىنى غەرىپ كاپىتالىزمىنىڭ كەسكىن قارىمۇ - قارشىلىقلىرىدىن مەيدانغا كەلگەن كوممۇنىستىك ئىدېئولوگىيەنىڭ پەيدىن - پەي رىۋاجلىنىشى، ئۇمۇمەن ئالغاندا، دىنسىزلىق جەمىيەتنى تەرغىپ قىلىش بىلەن باشلانغان ئوكتەبر ئىنقىلاۋى ئەينە شۇ كوممۇنىستىك ئېتىقاتنى دولەت ئىدېئولوگىيەسىگە ئايلاندۇردى. بارلىق ئىدېئاللىرىمىز شۇ دەۋرگە قارىتىلدى. «دىن - خەلقنى زەھەرلەيدىغان ئەپيۇن» شوئارى بارلىق دىنىي ئېتىقاتلىرىمىز بىلەن ئۇنىڭغا بولغان كوز قارىشىمىزنى ئاك - سەۋىيەمىزدىن پۈتۈنلەي سۈرۈپ چىقاردى. دىنىي ھەم مەدەنىي مەركەزلەرگە ئايلانغان مەسچىتلەر بىلەن مەدرىسىلەر توپ - يىلتىزىدىن يوقىتىلدى. ئىسلام ئېقىدىلىرى بىلەن تەلىماتلىرىنى بار ئىخلاس - ئېتىقاتى بىلەن تەرغىپ قىلىپ كەلگەن دىنىي ئولۇمالىرىمىز تەقىپكە ئۇچرىدى، دىنسىزلىقنىڭ تەرەققىي ئېتىشى ئۈپەيلىدىن، جەمىيىتىمىزدە پارىخورلۇق، خىيانەتچىلىق، نەشىخورلۇق، زىناخورلۇق، شۇنداقلا ئىنسانىي پەزىلەتلەرنىڭ دەپسەندە قىلىنىشى ئوخشاش خۇنۇك ھادىسىلەر بىلەن تەرتىپسىزلىكلەر قانات يايدى.

نۇرغۇن ژىللار ئېتىقات ئەركىنلىگىنى چەكلەپ كەلگەن تۈزۈم بەربات بولغاندىن كېيىن جەمىيىتىمىز نىشان- مۇددىاسى يوق نامەلۇم بىر ئېقىمغا قاراپ يول ئالدى. ھالبۇكى، كوپلىگەن دولەتلەر جۈملىدىن، قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئۇمۇم دولەت تەرەققىيات كونتسېپتسىيەسىنى ئىزدەشكە مەجبۇر بولدى. ئاقىۋەتتە، خەلق ئارا قانۇنلارغا ئاساسلانغان ھالدا، جۇمھۇرىيەت ئۆز پۇخرالىرىنىڭ كوز قاراش ئەركىنلىگىنى جارىي قىلدى. ئامما ئەمەلىياتتا، ئاممىنىڭ ئاك - سەۋىيەسىدە قارىمۇ - قارشىلىقلار كۈچىيىپ، جەمىيەتتە ئىدېئولوگىيەلىك بوشلۇقنىڭ پەيدا بولغانلىغى ئىسپاتلاندى. بۈگۈنكى ئېغىر ئىختىسادىي شارائىتتا بۇ بوشلۇقنى تولتۇرۇشقا، ئەڭ مۇھىمى، ئىجتىمائىي ئاك - سەۋىيەسى، ئەخلاق، تەربىيە مەسىلىلىرىگە دېگەندەك كوڭۇل بولۇنمەي قالدى. تەربىيە ۋە ئىدېئولوگىيە ئىشلىرىدا پەيدا بولغان بوشلۇقنى دەرھال ھىس قىلغان باشقا دىنلار، ئۇلارنىڭ ئاساسىدا مەيدانغا كەلگەن مەزھەپلەر دەرھال ئېگىلەشكە كىرىشتى. ئادەملەر قەلبىدىن ئورۇن تاپتى.

قازاقستاندا 1500 دەك بىرلەشمىنىڭ بېشىنى قوشىدىغان ئەللىككە يېقىن ھەر تۈرلۈك دىنىي مەزھەپلەر رەسمىي روييخەتكە ئېلىنغان. ئەندى ئالمۇتىدا مۇسۇلمانلار، شۇ جۈملىدىن، ئۇيغۇرلار ئۇيۇشتۇرغان «قۇتقۇزۇش يولى»، «ئۈمۈت»، «يېڭى ھايات»،«رەھىم»جەمىيىتى، چەت ئەللىك خرىستىيانلىرىنىڭ (مىسسىونېرلىرىنىڭ) ئۈچ - تۆرت چىركوسى، مۇسۇلمانلار مىللىي خرىستىيان خورى، ئۇنىڭ ناخشىچى، ناغرىچى، سەنئەتكارلىرى، ئىسلام دىنىدىن چەتنىگەن ئۇيغۇر خرىستىيان باپتىستلىرى،ئۇيغۇر يېگوۋو گۇۋاچىلىرى، ئۇيغۇر پرېسۋىتېرىيونلىرى، ئۇيغۇر كرىشنايىتلىرىنىڭ قاتارى بارغانسىرى كوپەيمەكتە.

مەلۇم بولۇشىچە، مەبلەغ تەرەپتىن كەم كۈچلۈك بولسا، پەقەت شۇلار ئۆز پائالىيەتلىرىنى كەڭ ئامىمىغا تەرغىپ قىلىشقا باشلىدى.ئۇلار نېمە قىلارنى بىلمەي، قايمۇقۇپ ژۈرگەن خەلقنىڭ ئارىسىغا سۇڭگۈپ كىرىپ، ھالىدىن خەۋەر تېپىپ، بار مۇمكىنچىلىگىنى شۇلارغا سەرىپ قىلىشقا باشلىدى. خەلق ئىشەنچىسىگە تولۇق ئېرىشكەندىن كېيىنلا، ئىسلام ئېقىدىلىرىنى پەسەيتىپ كورسىتىدىغان تۈرلۈك - تۈمەن پەتۋالارنى ئويلاپ تېپىپ،ئۇلارغا ئۆز دىنلىرىنىڭ ئەۋزەللىكلىرىنى تەپسىلىي ۋە ئەقلانە ھالدا چۈشەندۈردى، تەشۋىق قىلدى، پەيتى كەلگەندە ئويمۇ - ئوي ئارىلاپ، ھەقسىز دىنىي كىتاپلارنى تارقاتتى، ھەتتا، روزا ھېيت بايراملىرىدا خەيرىخاھلىق پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ باردى. ھەقسىز دىنىي كۇرسلارنى ئېچىپ، بالىلىرىمىزنى ئوقۇتۇشقا كىرىشتى.

ئەپسۇس، ھازىرچە ئىسلام دىنىنى تەرغىپ قىلىپ ژۈرگەن دىنىي ئولۇمالىرىمىزنىڭ موشۇ جەھەتتىن خېلە دەرىجىدە ئاجىز ئېكەنلىگىنى، دىنىي ئېتىقاتلىرىمىز بىلەن ئىسلام ئېقىدىلىرىنىڭ بارغانسىرى قالاقلىشىپ كېتىۋاتقىنى، چالا ساۋاتلىق موللىلىرىمىزنىڭ كوڭ ساناپ كوپىيىشى، ئەلۋەتتە، مۇسۇلمان ئەھلىنى ئېچىندۈرىدۇ. ئۇلار خەلقنىڭ ئىنتايىن ئاز قىسمىنى، ئاساسەن ئايرىم جامائەت ئىشلىرىغا، ئېيتايلۇق، دىنىي مەراسىملىرىنى ئوتكۈزۈشكە، مەسچىتلاردا ناماز ئوتەشكە، مەسچىت سېلىشقا جەلىپ قىلىش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش تار دائىرىدىكى تەرغىبات ئىشلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش بىلەنلا چەكلىنىپ كېلىۋاتىدۇ. تەربىيە، ئەخلاقى شۇنداقلا تۇرمۇشى ناچار ئائىلىلەرنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرۇش ئوخشاش مەسىلىلەرگە كوڭۇل بولگۈسى كەلمەيدۇ. مۇنداق ئەھۋالدا خەلق ئۇلارغا قانداق ئىشەنسۇن؟ مۇسۇلمانچىلىقتىن، مەسچىتلەردىن بىرە - تولا ئۆز ئورۇپ، باشقا دىنلارغا ئوتۇپ كېتىۋاتقىنىنىڭمۇ ئاساسىي سەۋەۋى موشۇنىڭدا ئەمەسمۇ؟ ئۇلار ھېچ بولمىغاندا، ياشلىرىمىزدا مېھرىۋانلىق، شەپقەتلىك ئوخشاش ئىنسانىي پەزىلەتلەرنى ئويغىتىشقا كوڭۈل بولسە، مۇمكىن خەلقىمىزمۇ ئىسلام ئېقىدىلىرىگە ئىخلاسى كۈچىيىپ، موللا، ئىماملىرىمىزغا دېگەن ئىززەت ئىكرام - ئېھتىرامىمۇ باشقىچە بولغان بولار ئېدى.

دېمەك، دىلىمىز پاك بولمىغىچە،مەخسەت - مۇددىئاغا يېتىش مۇشكۇل. ئاساسىي گەپ، مانا شۇنىڭدا.

شەمشىدىن ئايۇپوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

تارىختىن ئۇچۇرلار

قاتىللارنىڭ جىنايەتلىرىنى ئۇنتۇش مۇمكىن ئەمەس

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 20 ـ ئەسىرنىڭ 30 ـ ۋىللىرىدىن باشلاپ ئۆز ئىستىقلالىيىتى ئۈچۈن ئېلىپ بارغان ئىنقىلاپلىرى، قوزغىلاڭلىرى، كوتىرىلىشلىرى مەلۇم ۋاقىت ئوتۇقتا ئېگە بولغاندەك قىلىپلا، چاقناپ ئوچكەن يۇلتۇز كەبى، مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ كەلگەنلىكىنى ياخشى بىلىمىز. بۇنىڭ سەۋەپلىرى نېمە؟ ئەيىپ زادىلا ئۆزىمىزدىمۇ ياكى بۇنىڭدا تاشقى غەرەزلىك كۈچلەرنىڭ ئوينىغان رولى چوڭ بولدىمۇ؟ ھە، كوپچىلىكىمىزنى ئازاپلاپ كېلىۋاتقان مۇنداق سوئاللار ئاز ئەمەس.

كېيىنكى ۋىللىرى بەزى سوئاللارغا قىسمەن بولسىمۇ، جاۋاب بېرىدىغان مۇھىم ماتېرىياللار ئېلان قىلىنماقتا. مەسىلەن: ئامېرىكىلىق تارىخچى ۋە ژۇرنالىست جون كارلوۋېرنىڭ «رەقىبلەر ۋە ئىتتىپاقداشلار»، خىتاي تىۋك ماننىڭ «جاللات شىڭ شىسەي» ناملىق ئىككى توملۇق كىتاۋى ۋە بۇرھان شەھىدىنىڭ «كونا دەۋلەت خاتىرىلەردىن پارچىلار» ۋە سەيپىدىن ئەزىزىنىڭ «ئۆمۈر داستانلىرى» دېگەن خاتىرىلىرى ئوخشاش ماتېرىياللار، شۇنداقلا [illegible] ئەينە شۇلاردىن ئىبارەت.

بۇندىن بىر نەچچە ۋىل ئىلگىرى چوڭ بىر سورۇندا [illegible] بىر دوستۇم: ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدا ئۇيغۇرلاردىن [illegible] 30 ـ ۋىللىرى ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ جەنۇبىدا بولغان قوزغىلاڭلارغا يېتەكچىلىك قىلغان ئاتاقلىق سەردارلار غوجانىياز ھاجىم، مەھمۇت شىجاڭ (گېنېرال)، يولۋاس (دىۋىزىيە كوماندىرى) ئوخشاش قولباشچىلار 40 ـ ۋىللارغىچە جىسمانىي يوقىتىلدى ياكى چەت ئەللەرگە چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولغان.

خوش، ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ ئۈچ ۋىلايىتىدە مىللىي ـ ئازاتلىق ئىنقىلاپ غەلىبە قىلىپ، 1944 ـ ۋىلى 12 ـ نويابىردا شەرقىي تۈركستان جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندا پەيدا بولغان گېنېرال ئىسھاقبېك مونونوۋ كىم؟ ئۇ ئۇيغۇرلار دىيارىدا قانداق پەيدا بولغان؟ يېقىندا ئۈرۈمچىدە شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ نەشرىياتىدىن چىققان مىردەمەت سېيىت بىلەن ياقۇپ روزىنىڭ «مەمتىلى ئەپەندى» دېگەن كىتاۋىدا بۇ سوئاللارغا قانائەتلىنەرلىك جاۋاب ئېلىش مۇمكىن. مەزكۇر كىتاپتا: «ئىسھاقبېك 1902 ـ ۋىلى ئۆلۈغچاتنىڭ شىنجاڭ بىلەن قىرغىزستان چېگارىسىغا جايلاشقان سىمخانا كەنتىدە تۇغۇلغان. 15 ـ 16 ياشلىرىدا بەگ بولۇپ سايلانغان. 1920 ـ ۋىللىرى، ئوتتۇرا ئاسىيادا، سوۋېت ھاكىمىيىتىگە قارشى قوزغالغان باسمىچىلار ھەرىكىتى مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، جانىبېك، سېتىۋالدىجان، يۇسۇپجان قۇربېشى قاتارلىق قىرغىز، ئۆزبەك باسمىچىلىرى قەشقەر تەۋەسىگە قېچىپ كېلىۋالغان. ستالىن ھوكۈمىتى مانا موشۇ باسمىچىلارنى يوقىتىشنى مەخسەت قىلىپ، 1928 ـ ۋىلى ئۆلۈغچاتتىكى قىرغىز ياشلىرىدىن ئىسھاقبېك ۋە ماتى شاپتا قاتارلىقلارنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئېلىپ كەتكەن، ئۇلارغا ئىككى ۋىل مەخپىي ھەربىي تەلىم ـ تەربىيە بېرىپ ئاندىن قايتۇرۇۋەتكەن. باسمىچىلارنىڭ ئۆلۈغچاتتا پائالىيەت قىلىۋاتقان كاتتىبېشى جانىبېك قازى ئىسھاقبېكنىڭ سوۋېت ھوكۈمىتىنىڭ كەتمىنىنى چېپىۋاتقانلىقىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، ئۇنى جايلىۋېتىش كېرەك دېگەن نىيەتكە كەلگەن. ئىسھاقبېك دەرھال ئۆلۈغچاتتىن قەشقەرگە يوتكىلىپ، قەشقەر شەھەر ئىچى ئۇستەڭ بويىدىكى قادىر ھاجى، قاۋۇل ئاخۇن، روزاخۇن دېگەن كىشىلەرنىڭ ئۆيلىرىدە تۇرۇپ ھەرىكەت ئېلىپ بارغان. ئۇ، 1932 ـ ۋىلى ئوسمان ئېلىگە ئەسكەر بولغان، 1933 ـ ۋىلى ئورازبېككە ئەسكەر بولغان. ئۇ ئورازبېكنىڭ قول ئاستىدا پەيجاڭ بولۇپ تۇرغان چاغدا، چېگرا ساقلاش ۋەزىپىسىنى ئوتىسەم دەپ، ئەسكەرلىرى بىلەن چېگرىدىكى سىمخانا قورولىغا چىقىپ، شۇ يەرگە جايلىشىۋالغان. ئۇ موشۇ جەرياندا، سوۋېت ھوكۈمىتىنىڭ ياردىمى بىلەن نايرىم پولك تەشكىل قىلىۋالغان. ئۇ، 1934 ـ ۋىلى 3 ـ ئايدا، سوۋېت تەرەپنىڭ خوجانىياز ھاجى بىلەن سوھبەت ئوتكۈزۈشكە ئاكتىۋ ياردەم قىلغان، شۇ ۋىلى 5 ـ ئايدا، ما جۇڭيىڭنى سىمخانا ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئوتكۈزۈپ قويغان. ئۇ، شۇنىڭدىن كېيىن، يەنى 1934 ـ ۋىلى 5 ـ ئايدىن باشلاپ، سوۋېت ھوكۈمىتى قەشقەر تەۋەسىگە قېچىپ كىرىۋالغان باسمىچىلارنىڭ، كۈچلىرىنى ۋە شىڭ شىسەي ھاكىمىيىتىگە قارشى كۈچلەرنى يوقىتىش مەخسىتىدە كىرگۈزگەن «تونچىلەر» بىلەن بېرلىشىپ، ئۇرغۇن باسمىچىلارنى يوقاتقان. دەل شۇ چاغدا، سوۋېت ھوكۈمىتى قىرغىزستانلىق قىرغىز مەۋلانوۋقا ئىسھاقبېككە مەسلىھەتچى بولۇش، قول ئاستىدىكى ئەسكەرلىرى بىلەن شىنجاڭ تەۋەسىگە كىرىپ ئىسھاقبېككە قوشۇلۇپ كېتىش توغرىلىق بۇيرۇق چۈشۈرىدۇ. ئاتالمىش «قاچاق ئەسكەرلەر» دېگىنى مەۋلانوۋنىڭ مانا شۇ ئوفىتسېر ئەسكەرلىرى ئىدى. بۇ قوشۇن شىڭ شىسەينىڭ يوليورۇغى بويىچە، مەھمۇت شىجاڭنىڭ (گېنېرال) 6 ـ ئاتلىق دىۋىزىيەسىگە قوشۇۋېتىلىدۇ. ئىسھاقبېكنىڭ 500 قىرغىز ئەسكىرى ساقچى قىسىم قىلىپ ئۆزگەرتىلىدۇ. مەۋلانوۋ قەشقەردە يېڭى قۇرۇلغان قۇراللىق ساقچى قىسمىغا باشلىق بولىدۇ، باسمىچىلارنى يوقىتىشتا ئالاھىدە تۆھپە كورسەتكەن ئىسھاقبېك 1934 ـ 1935 ـ 1936 ـ ۋىللىرى ئۈچ تۈركۈمدە سوۋېت ئىتتىپاقىغا نۇرغۇن قىرغىز ئوقۇغۇچى چىقىرىدۇ...» (325 ـ 327 ـ بەتلەر).

جاللات شىڭ شىسەي سوۋېتنىڭ ياردىمى بىلەن غوجانىيازنى ئالداپ، ئۈرۈمچىگە ئاپىرىۋالغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئەڭ يېقىن سەپدىشى مەھمۇت مۇھىتىنى ئۈرۈمچىگە بىر نەچچە قېتىم چاقىرتقان. لېكىن ناھايىتى ھوشيار ۋە سەزگۈر مەھمۇت مۇھىتى شىڭدىن گۇمانلىنىپ، ئۇنىڭغا ئالدانمىغان. بۇ ھەقتە مەزكۇر كىتاپتا مۇنداق دەپ تەكىتلىنىدۇ: «شىڭ شىسەي قەشقەردە مەھمۇت شىجاڭنىڭ، قومۇلدا يولۋاسنىڭ ھەربىي كۈچىنىڭ ساقلىنىپ تۇرۇۋاتقانلىقىغا ئىچى پۇشۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق كونسۇلى ئاپرېسوۋقا مەسلىھەت سېلىپ: «مەھمۇت بىلەن يولۋاسنى ئۈرۈمچىگە نەچچە قېتىم چاقىرتسامۇ، ھېلىغىچە قارىسىنى كورسەتمىدى. بۇ ئىككىسى غوجانىيازنىڭ ئىككى قانىتى... ئۇلارنىڭ قولىدا ھەربىي كۈچ ساقلىنىپ تۇرىدىكەن، غوجانىيازدىن خاتىرجەم بولغىلى بولمايدۇ» دېگەن.

بۇنى ئاڭلىغان ئاپرېسوۋ شىڭ شىسەيگە: «دەرۋەقە، غوجانىيازنى يېتىم قالدۇرۇش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئۇنىڭ شۇ ئىككى قانىتىنى قايرىۋېتىش كېرەك. بىراق، بۇنىڭ ئۈچۈن قورغانىنى ئىچىدىن بۇزۇش لازىم. بىز بۇنىڭ چارىسىنى ئويلىشىپ قويغانمىز» دەپ، سومكىسىدىن ئۈچ ئادەمنىڭ سۈرىتىنى چىقىرىپ، شىڭ شىسەينىڭ ئالدىغا قويغان.

ئاپرېسوۋ بىرىنچى سۈرەتتىنى قولغا ئېلىپ سۈرەتتىكى قويۇق بۇرۇت قويۇۋالغان، كوش يۈزلۈك، يالاڭباش، پولتايغان كوزلۈك قىرىق ياشلار چامىسىدىكى ئادەمنى سېيىت ھاجى دەپ تونۇشتۇرغان؛ ئىككىنچى سۈرەتتىكى كوزلىرىدىن قۇۋلۇق ـ شۇملۇق يېغىپ تۇرىدىغان، تاز چىراي، بادام دوپپىسىنى چوكتۈرۈپ كىيىۋالغان، سەل موكچىيىپ تۇرغان ئادەمنى ھاشىم ھاجى دەپ تونۇشتۇرغان؛ ئۈچىنچى سۈرەتتىكى ئوتتۇزبەش ـ ئوتتۇز ئالتە ياشلاردىكى بودۇر چاچلىق، سورۇن تەلەت، كوزلىدىن كىبىر ۋە غۇرۇر تەلۈپلىگى چىقىپ تۇرغان ئادەمنى قادىر ھاجى دەپ تونۇشتۇرغان ۋە:

ـ بۇلارنىڭ ھەممىسى مەخسۇس تەربىيە كورگەن. ئەمەلىي كۈرەش تەجرىبىلىرىگە باي، قابىل خادىملار. ئۇلارغا قەتئىي ئىشىنىش مۇمكىن. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ھەممىسى شىنجاڭدا تۇغۇلۇپ ئوسكەن ئۇيغۇرلار، ئۇلار يەرلىك خەلقنىڭ مىجەز ـ خۇلقى ۋە ئورپ ـ ئادىتىنى ئوبدان چۈشىنىدۇ، دېگەن. ئاخىرىدا سېيىت ھاجىنى ئۈرۈمچىدىكى، ھاشىم ھاجىنى قومۇلدىكى، قادىر ھاجىنى قەشقەردىكى ساقچى ئورگانلىرىدا ئىشلەتسىگىز مۇۋاپىق كېلىدۇ، دەپ قوشۇپ قويغان.

قادىر ھاجى قەشقەر ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بولغاندىن كېيىن، ئوزىنىڭ شىپىونلۇق تورىنى پۈتۈن قەشقەرگە يايغان...» (331 ـ 333 ـ بەتلەر) شىڭ شىسەي ئۇيغۇرلار دىيارىدا ئومۇميۈزلۈك تېررور ـ جازالاش ھەرىكىتىنى ۋۇرگۈزۈپ خەلقىمىزنىڭ ئەڭ مۇنەۋۋەر، ئېسىل پەرزەنتلىرىنى تۈركۈملەپ قولغا ئېلىپ، جىسمانىي يوقاتقان. ئەجايىپ مائارىپچى، تالانتلىق تەشكىلاتچى، كومپوزىتور ۋە شائىر مەمتىلى ئەپەندىمۇ (تەۋپىق) ئەينە شۇنداق يوقىتىلغان ئىدى. بۇ ھەقتە مەزكۇر كىتاپتا مۇنداق دەپ تەكىتلىنىدۇ: «مەمتىلى ئەپەندى ئۇدۇل قەشقەر ساقچى ئىدارىسىگە يالاپ ئاپىرىلغاندىن كېيىن، ساقچى باشلىقى قادىر ھاجىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كىرىلگەن. قادىر ھاجى مەمتىلى ئەپەندىنى كورۈپ، كورەڭلىك بىلەن قاقاخلاپ كۈلۈپ كەتكەن. بۇ جاللاتنىڭ كۈلكىسىدە بىر يوشۇرۇن مەنا بار ئىدى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، مەمتىلى ئەپەندى تاشكەنتتە ۋۇرگەن چاغلىرىدا رۇسلار ۋە ئوتتۇرا ئاسىيە مىللەتلىرى مەسىلىسىدە قادىر ھاجى بىلەن مۇنازىرىلىشىپ قالغان. بۇنىڭ بىلەن ئىككىسى ئوتتۇرىسىدا خېلى چوڭقۇر زىددىيەت پەيدا بولغان. قادىر ھاجى شۇ چاغدا، مەمتىلى ئەپەندىگە يان قۇرالنى چىقىرىپ تەھدىت سالغانىكەن. مەمتىلى ئەپەندىنىڭ قولغا ئېلىنىشى شىڭ شىسەينىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ كوزگە كورۈنگەن، غوللۇق، ھەرىكەت ئىقتىدارىغا ئېگە ئادەملىرىنى تۈتاش قىرىپ تاشلاپ، ئۇمۇل دېخانلار ئىنقىلاۋىنىڭ تەسىرىنى تېزلىك بىلەن يوق قىلىپ، بۇ مىللەتنى بىر مەزگىل باش كوتۈرەلمەس قىلىپ قويۇش مەخسىتىدە قوزغىغان ئومۇميۈزلۈك باستۇرۇش ھەرىكىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، قادىر ھاجىنىڭ شەخسىي ئۆچمەنلىكمۇ بۇ ئىشتا قوشۇمچە رول ئوينىغان...» (351 ـ 352 ـ بەتلەر).

ئەندى ھېلىقى ۋۇقۇرىدا ئىسھاقبېككە ياردەمچى بولغان مەۋلانوۋ بىلەن قادىر ھاجىلار بىرلىكتە ھەرىكەت قىلىپ، خەلقىمىزنىڭ، مىللىتىمىزنىڭ ئەڭ سويۇملۇك پەرزەنتلىرىنى قىرىپ يوقىتىشتا ئالاھىدە خىزمەت كورسەتكەن. بۇ ھەقتە «مەمتىلى ئەپەندى» ناملىق كىتاپتا مۇنداق دەپ تەكىتلىنىدۇ: «1937 ـ ۋىلى 30 ـ ماي كۈنى سەھەردە، قەشقەر ياۋاغ تۈرمىسىگە قاماقلىق ئۈچ يۈزدىن ئارتۇق سىياسىي مەھبۇس تۈرمە ھويلىسىغا يالاپ ئېلىپ چىقىلىپ، تۈتاش ئوققا تۇتۇلغاندىن كېيىن، بېنزىن چېچىپ كويدۈرۈۋېتىلگەن. قەشقەر ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى قادىر ھاجىنىڭ باشقۇرۇشىدىكى بۇ تۈرمىنى شۇ چاغدا س س س ر نىڭ قەشقەرگە كىرگۈزۈلگەن قىرغىز ئاتلىق قىسىملىرىنىڭ كوماندىرى مەۋلانوۋ ئۈچ يۈزدەك ئەسكىرى بىلەن ساقلاتتى.

مەۋلانوۋ بىلەن قادىر ھاجىنىڭ باشلامچىلىقىدا ئىجرا قىلىنغان بۇ مىسلىسىز قىرغىنچىلىقتا، مىللەتنىڭ ئىستىقبالىغا ۋە ئۇنىڭ تارىخىي تەغدىرىگە ھەقىقىي يوسۇندا كوڭۈل بولىدىغان، خەلقنى نادانلىقتىن، قۇللۇقتىن قۇتۇلدۇرۇش يولىدا شانلىق پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بارغان مەدەنىيەت ـ مائارىپ جەڭچىلىرى مانا شۇنداق ئېچىنىشلىق ھالدا، ئولتۇرۇۋېتىلگەن...» (338 ـ بەت).

قىرغىزستاننىڭ ئوش شەھىرىدە تۇغۇلۇپ ئوسكەن قىرغىز مەۋلانوۋ سوۋېت قىزىل ئارمىيەسىنىڭ قىرغىز ئاتلىق پولكىنىڭ كوماندىرى بولغان. ئۇ تۇنجى قېتىم 1934 ـ ۋىلى ئەتىيازدا شىنجاڭغا كىرگۈزۈلگەن. بۇ جاللات ھەققىدە مەزكۇر كىتاپتا يەنە مۇنداق دەپ تەكىتلىنىدۇ: «مەۋلانوۋنىڭ خوتەن، يەكەن قاتارلىق جايلاردا قولغا ئالغان، ئولتەرگەن، بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلغان ئادەملىرىنىڭ ھەددى ـ ھېساۋى يوق. مەۋلانوۋ ۋە ئۇنىڭ قول ـ چوماقلىرىنىڭ زەربە بېرىش، تازىلاش، بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىش ئوبيېكتى ئاتاقلىق دىنىي ئولىمالار، داڭدار بايلار ۋە مىللەتپەرۋەر زىيالىيلار ئىدى. ئەينى ۋىللىرى يەكەن ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى ۋە يەكەننىڭ ھاكىمى قاتارلىق خىزمەتلەرنى ئوتىگەن ئابدۇرېشىت يۇسۇپ ئەپەندىنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، مەۋلانوۋ تېرىسىگە سىغماي ھوكۇرەپ ۋۈرگەن زامانلىرىدا، ئىنتايىن قەبىھ ئىشلارنى سادىر قىلغانىكەن. ئۇ بىر قېتىم قۇربان ھېيتىدا قاتتىق مەست بولۇپ قېلىپ، دادقىباي دېگەن ئاغىنىسى بىلەن ئادەم ئولتۈرۈشتە بەسلىشىپ باقماقچى بولۇپ، باشقىلارغا بۇيرۇپ تۈرمىدىن قىرىق مەھبۇسنى ئېلىپ چىقىپ، ئۇلارنى ئوڭ ـ سول قىلىپ قاتار ياتقۇزۇپ، يېنىدىن پىچىغىنى چىقىرىپ، باشقىلارغا كورسىتىپ تۇرۇپ: «مەن پىچاقنى بىر قېتىمدىن سۈرۈش بىلەن، بۇ ئوڭ تەرەپتىكىلەرنىڭ جېنىنى تېزلىك بىلەن ئالالايمەن، سول تەرەپتە ياتقۇزۇلغانلارنى دادقىباي بوغۇزلىسۇن» دەپ، جاللاتلىق ماھارىتىنى كورسەتكەن. ئۇنىڭ قەشقەردە قۇتلۇق شەۋقىنى خورلاپ تۇرۇپ ئولتۇرۇۋەتكەنلىكىنى تىلشۇناس ئالىم ئىبراھىم مۇتئىي ئوز كوزى بىلەن كورگەنىكەن. (قۇتلۇق شەۋقى 1876 ـ ۋىلى قەشقەردە تۇغۇلغان. قەشقەر، مىسىر، ئىستانبۇل، بۇخارا قاتارلىق جايلاردا ئوقۇغان، پۈتۈن ئومرى خەلقنى ئويغىتىش بىلەن ئوتكەن مەرىپەتپەرۋەر ژۇرنالىست، «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ مۇھەررىرى بولغان» ـ يا. س) ئەشۇ زامانلاردىكى قانلىق ۋەقەلەرنىڭ بار بولغان شاھىدلىرى مەۋلانوۋنىڭ قىلمىشلىرىنى غەزەپ بىلەن ھېكايە قىلىدۇ. بۇنداق ھېكايىلەرنى تارىخچى ئابلىمىت روزى ماڭا كوپ قېتىم قايناپ تۇرۇپ بايان قىلىپ بەردى.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ موشۇ ئەسىردىكى ئەڭ ئۇلۇق مائارىپچىسى، تالانتلىق تەشكىلاتچىسى، ئوت ۋۈرەك كومپوزىتورى ۋە شائىرى، نامى مەڭگۈ ئولمەس ئوغلى مەمتىلى ئەپەندى ئۇيغۇر خەلقى ئالدىدا قان قەرزىگە پاتقان، خەلقنى زار ـ زار قاخشاتقان ئەشۇ مەۋلانوۋ دېگەن جاللاتنىڭ قولىدا، 1937 ـ ۋىلى 30 ـ ماي كۈنى تاڭ سەھەردە ئېتىپ تاشلىنىپ، ئارقىدىنلا كويدۈرۈۋېتىلگەن...» (376 ـ 377 ـ بەتلەر). بۇ ۋىللىرى جاللات شىڭ شىسەيگە «مەسلىھەتچى» ۋە باشقا نىقاپلار بىلەن س س س ر دىن ئەۋەتىلگەن قادىر ھاجى، ھاشىم ھاجى، سېيىت ھاجى، مەۋلانوۋ ئوخشاش جاسۇسلارنىڭ ئۇيغۇر خەلقىگە نىسبەتەن قىلغان قانلىق جىنايەتلىرى ئەينە شۇنداق.

1937 ـ ۋىلى ستالىننىڭ بىۋاستە يول كورستىشى ۋە ياردەم بېرىشى بىلەن ئۇيغۇرلار دىيارىدا جاللات شىڭ شىسەي ۋۈرگۈزگەن تەقىپلەش ـ تېررورلۇق ھەرىكەتلىرىنىڭ ئاقىۋەتلىرى ئىنتايىن ئېغىر بولدى. خەلقىمىز ئوزىنىڭ ئەڭ مۇنەۋۋەر پەرزەنتلىرىدىن ئايرىلىپ، مەنىۋىي تەرەققىيات مەلۇم ۋاقىتلارغىچە ئالغا ئىلگىرىلەلمىدى.

بىز ۋۇقۇرىدا نامىنى زىكىر قىلغان ئىسھاقبېكنىڭ تەغدىرى قانداق بولدى؟ شىڭ شىسەي ئۇنىڭغا ئالاھىدە غەمخورلۇق قىلىپ تۇرغان. «قەشقەر تارىخ ماتېرىياللىرىنىڭ» 2 ـ قىسىم 240 ـ بېتىدە كورسىتىلىشىچە، 1937 ـ ۋىلى 10 ئايدا س س س ر بىلەن شىڭ شىسەي دائىرىلىرى گېنېرال ـ مايور ئىسھاقبېككە ئىككى ئالتۇن ئوردېن بەرگەن. «شىنجاڭ تارىخ ماتېرىياللىرىنىڭ» 12 ـ قىسىم 133 ـ بېتىدە كورسىتىلىشىچە، شىڭ شىسەي يەنە ئىسھاقبېككە نۇرغۇن پۇل ياردەم قىلغان.

1936 ـ ۋىلى ئىسھاقبېك ئۆلۈغچاتقا ھاكىم قىلىپ تەيىنلەنگەن. ئىسھاقبېكنىڭ 500 قىرغىز ئەسكىرى ساقچى قىسىم قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ ھېلىقى جاللات مەۋلانوۋنىڭ باشقۇرۇشىغا تاپشۇرۇلغان. ۋۇقۇرىدا بىز نەقىل كەلتۈرگەن كىتاپتا يەنە: «سوۋېت ئىتتىپاقى كېلىشىم بويىچە كىرگۈزگەن قىسىملىرىنى (1937 ـ ۋ.) ئېلىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، شىڭ شىسەي ئىسھاقبېكنى لۈيجاڭلىققا ئوستۇرۇپ، جەنۇبىي شىنجاڭ چېگرا مۇھاپىزەت ئوترەدىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلىگەن. بۇ چاغدا ئىسھاقبېكنىڭ قول ئاستىدا ئۈچ پولك بولۇپ، مەۋلانوۋ باشچىلىقىدىكى بىر پولك خوتەنگە ئورۇنلاشقان، يەنە بىر پولك ئاقسۇدا تۇرغان، ئىسھاقبېككە بىۋاستە قاراشلىق «35 ـ قىرغىز ئاتلىق پولكى» دەپ ئاتالغان پولك قەشقەردە ئىسھاقبېكنىڭ يېنىدا تۇرغان. بۇ پولك كېيىن «3 ـ پولك» دەپ ئاتالغان. شۇنىڭ بىلەن، پۈتكۈل جەنۇبىي شىنجاڭ، ئاساسلىقى قەشقەر، ئاقسۇ ۋە خوتەن تەۋەسى ئىسھاقبېكنىڭ تەسىر دائىرىسىگە كىرگەن. ئىسھاقبېك ئاسانبېكنى ئۈچتۇرپان ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، دادقىباينى يەكەن ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، سىدىقبېكنى ئاقسۇ ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، نورۇزباينى ئاقسۇ ساقچى ئىدارىسىگە سوتچى، جۇمالىنى باي ناھىيەلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، سۇلايماننى كۇچا ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى قىلىپ تەيىنلىگەن. بۇلارنىڭ ھەممىسى قىرغىز بولۇپ، ئىسھاقبېكنىڭ يېقىنلىرى ئىدى. (370 ـ 371 ـ بەتلەر.)

«ئىسھاقبېكنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ھەربىي ـ مەمۇرىي تەسىرىنىڭ كۈچىيىپ كېتىۋاتقانلىقىدىن ئەنسىرىگەن شىڭ شىسەي 1940 ـ ۋىلىنىڭ ئاخىرىدا ئۇنى ئۈرۈمچىگە چاقىرتىۋالغان، بىر مەزگىلدىن كېيىن، ئىلى قازاق ـ قىرغىز ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسلىكىگە تەيىنلەپ غۇلجىغا ئەۋەتكەن. شۇنىڭدىن كېيىن، ئىسھاقبېككە ئەگىشىپلا ۋۈرىدىغان ھېلىقى مەۋلانوۋ دېگىنى دەرھال سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ كەتكەن» (شۇ كىتاپ 374 ـ بەت).

1943 ـ ۋىلى شىڭ شىسەي س س س ر دىن يۈز ئورۇپ، ئاقىۋەتتە س س س ر بارلىق خادىملىرىنى، ئەسلىھەلىرىنى ئېلىپ كەتكەن. ئىسھاقبېكمۇ شۇ ۋىلى سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ كەتكەن.

«1944 ـ ۋىلى 12 ـ ئاپرېل كۈنى، غۇلجىدا «شەرقىي تۈركستان جۇمھۇرىيىتى» ھوكۈمىتى قۇرۇلۇپ، تورت كۈندىن كېيىن، ئىسھاقبېك مونونوۋ بىر قىسىم رۇس، تاتار، قىرغىز، قازاق ئوفىتسېر ئەسكەرلىرى بىلەن غۇلجىغا يېتىپ كەلگەن. شۇ چاغدا يەنە شۇ مەۋلانوۋ ئۇنىڭ بىلەن بىللە كەلگەن. ئىسھاقبېكنىڭ قىرغىزستاندا قۇرغان ئوترىتىدىكى مەۋلانوۋ، توغايباي، موللا سابىروۋ، مىڭجىلقايېۋلار مىللىي ئارمىيەدە پولك كوماندىرلىرى بولغان. باشقا بىر قانچىسى مۇئاۋىن پولك كوماندىرى، ئېسكادرون كوماندىرى، ۋزۋود كوماندىرى بولغاننىڭ سىرتىدا، يەنە بىر قىسىملىرى سىياسىي ـ قانۇن خىزمەتلىرىنى ئىشلىگەن. بۇلار ـ ئەلى ئەپەندى، كامىل ئەپەندى، زاكىر ئەپەندى، قوغان ئېلىيېۋ قاتارلىقلار بولۇپ، ئۇلار ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئىنقىلاۋىنىڭ ساقچى ئورگانلىرىنى قۇرۇپ چىققان ۋە قىسقا مۇددەتلىك كۇرس ئېچىپ خادىملارنى تەربىيىلىگەن.» (شۇ كىتاپ 375 ـ بەت).

ھە، بىزگە ياردەمگە ئەۋەتىلگەن «ھەربىي مەسلىھەتچىلەرنىڭ» ۋۇقۇرىدا قىلغان جىنايەتلىرىنى قانداقمۇ ئۇنتۇشقا بولسۇن! ھاكىم مۇتلەق كوممۇنىستىك سىستېمىنىڭ، «خەلقلەر ئاتىسى» ستالىننىڭ ئۇيغۇر خەلقىگە قىلغان مۇنداق مۇدھىش جىنائىي ھەرىكەتلىرى ھېچ كىمنى پەرۋاسىز قالدۇرالمايدۇ.

ياديكار سابىتى.

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ئىگور روتتار

مەخسەت بىرلىكى - ھەممىدىن ئەلا

(«تىبەت قاچاقلىرىنىڭ» پايتەختىدىن رېپورتاژ)

«بولدى، ھىندىستان تۈگىدى. تىبەت مەملىكىتى باشلاندى»، - دېدى يېرىم ھەزىل، يېرىم چىن سۆزلەپ تاكسى ھەيدىگۈچى بىز كىمالاينىڭ شىمالىي-غەربىگە جايلاشقان ھىند مەھەللىسىگە كىرىپ كېلىشىمىزگە. ھەقىقەتەنمۇ، گويا سەن باشقا بىر مەملىكەتكە بېرىپ قالغاندەك كەيپىيات يۈز بەردى. مەھەللە كوچىلىرىنى بويلاپ، بۇددا موناخلىرى سېرىق قەلىپ ژۈرۈشىدۇ. بارلىق رېستورانلارنىڭ، دۇكانلارنىڭ ئىشىكلىرى بېشىغا تىبەت تىلىدا يېزىلغان تاختىچىلار ئېسىلغان. ھىندستاننىڭ پۈتكۈل يېرىدە ئۇچرىشىدىغان «مۇقەددەس كالىلار» تامامەن كۆرۈنمەيدۇ. ئۇنىڭ ئورنىغا تىبەتلىكلەرنىڭ ئەنئەنىۋىي مېلى - قوتازلار ھەر قەدەمدە دېگىدەك ئۇچرىشىدۇ. كويلىكەن ئويلەرنىڭ چېدىرلىرىدا تىبەتلىكلەرنىڭ تۈرلۈك رەڭدىكى بايراقلىرى لەپىلدەپ تۇرىدۇ. ئويلەر تاملىرىغا بولسا خىتاي تۇۋارلىرىغا بويكوت ئېلان قىلىشقا، شۇنىڭ بىلەن بىللە چەت ئەللىكلەرگە ئۆز مەملىكەتلىرى ھۆكۈمەتلىرىگە تىبەتنىڭ مۇستەقىللىقىنى ئېتىراپ قىلىشقا ئۈندەيدىغان خەتلەرنى يېزىشقا چاقىرىدىغان پلاكاتلار ئېسىلغان.

«ن ك» گېزىتى ئارخىۋىدىن. 1644 - ژىلدىن 1911 - ژىلغىچە چىن ئىمپېرىيەسى دەۋرىدە تىبەت خىتاينىڭ تەركىۋىدە، ئۇنىڭغا بېقىندى مەملىكەت بولۇپ كەلگەن. 1912 - ژىلى چىن ئىمپېرىيەسى غۇلاپ، خىتايدا جۇمھۇرىيەت ئورنىغاندىن كېيىن، تىبەت ئۆزىنىڭ مۇستەقىللىقىنى ئېلان قىلدى. موشۇ ۋاقىتقىچە دولەت ئىختىساتتا ئىنتايىن ئارقىدا قالغان (بۇ يەردە شۇ كەمگىچە كرىپوستنويلۇق ھوقۇق ساقلىنىپ قالغان)، ئامما تىبەتتە مۇستەقىل بولۇش ئۈچۈن ھەممە شەرت - شارائىت مەۋجۇت ئىدى. شۇنداقلا ئۇ چاغدا پۈتكۈل خىتاي كىچىك - كىچىك «كىنەزلىكلەرگە» بولۇنۇپ كەتكەن. تىبەتنىڭ ئۆزىنىڭ ھاكىمىيتى، پارلامېنتى، ۋاليۇتىسى، پوچتا سىستېمىسى، ئارمىيەسى بولدى. دولەت دىنى بۇددىزم بولۇپ، ھاكىمىيەت بېشىدا دالاي - لاما (سۆزمۇ - سۆز تەرجىمىسى: ئەقىل ئوكيانى) ئولتۇرغان. ئۇ ھەممە جەھەتتىن مىللەتنىڭ لىدېرى دەپ ئېتىراپ قىلىناتتى.

تىبەتلىكلەر تەكىتلىگىنىدەك، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە ئۇلۇغ بىرتانىيە، ئا ق ش ۋە خىتاي تەرەپتىن بولغان دەھشەتلىك قىسمىغا قارىماي، تىبەت ھۆكۈمىتى بېتەرەپلىكنى ساقلاپ، ئۆز تېررىتورىيەسى ئارقىلىق ھەربىي يۈك توشۇشىنى مەنئىي قىلغانلىقى فاكتى ئۇلار دولىتىنىڭ مۇستەقىللىقىنى نىشەشلىك نامايىش قىلىدىغان فاكتور.

ئۇرۇش تۈگىدى. خىتاي بىر پۈتۈن بولدى. 1949 - ژىلى خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، خىتاي ئەسكەرلىرى تىبەتكە كىردى. 1951 - ژىلى تىبەت ھۆكۈمىتى «17 ماددىدىن ئىبارەت كېلىشىمگە» قول قويىدۇ. ئۇنىڭدا تىبەت خىتاي تەركىۋىگە كىرىدۇ دەپ ئېيتىلغان. ئامما 1957 - ژىلى تىبەت مۇستەقىللىقى تەرەپدارلىرى چوڭ كولەمدە پارتىزانلار ئۇرۇشىنى باشلايدۇ. موشۇ ۋاقىتقىچە بولەك - بولەك ھالدا كۆرەش كەلگەن قوزغىلاڭچىلار ئەندى بىرلىشىدۇ. 1959 - ژىلى تىبەتنىڭ پايتەختى لخاسا شەھىرىدە قوزغىلاڭ كۆتىرىلدى. بېيجىن ئۇنى رەھىمسىز باستۇردى. قوزغىلاڭچىلارنىڭ ھېساۋى بويىچە، ئون مىڭلىغان تىبەتلىك ئولتۇرۇلگەن ۋە تۈرمىلەرگە تاشلانغان. خىتاي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلۈشتىن خاۋاتىرلىنىپ دالاي - لاما ھىندستانغا قاچتى. بۇ مەملىكەتتە ئۇ «تىبەت ھۆكۈمىتى ۋە خەلقىگە ھەربىي كۈچ ئىشلىتىش خوۋپى ئاستىدا تېڭىلغان» دەپ «17 ماددىدىن ئىبارەت كېلىشىمنى» كۈچىدىن قالدۇرغان. ھىندستاندا ئۆزىنىڭ مۇھاجىرەتتىكى ھۆكۈمىتىنى قۇردى. «مەن ئۆزەمنىڭ ھۆكۈمىتى بىلەن قەيەردە بولماي، تىبەت خەلقى بىزنى ھەر قاچان تىبەت ھۆكۈمىتى دەپ تونۇيدۇ»، دېدى دالاي - لاما. 1960 - ژىلى دالاي - لامانىڭ قارارگاھى، مۇھاجىرەتتىكى تىبەت ھۆكۈمىتى ۋە پارلامېنت ژۇقارقى دخارامسالاغا ئورۇنلىشىدۇ. ئۇنىڭ ئەتراپىدا بەش مىڭ تىبەتلىك قاچاقلار جايلاشقان مەھەللە ۋۇجۇتقا كېلىدۇ. بۈگۈنكى كۈندە بۇ يەر چەت ئەللەردىكى تىبەت خەلقى ئەڭ زىچ جايلاشقان ماكانىدۇر. سىياسىي مەھكىمىلەردىن باشقا ماك لېود گانژدا تىبەت مەدەنىيەت مەركەزلىرى: دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ مىللىي ئەدەبىيات كىتابخانىلىرىنىڭ بىرى، پۈتكۈل جاھاندىن ئاغرىقلار كېلىپ داۋالىنىدىغان نادىر تىبابەتچىلىك ۋە ئاسترولوگىيە ئىنستىتۇتى، بىر نەچچە نەشرىياتلار مەركەزلىرى، تىياتىر بار. مۇنداق ئېيتقاندا، تىبەتنىڭ ئەينى كۆچىرمىسىنى موشۇ يەردە كۆرۈش مۇمكىن. شۇنىڭ ئۈچۈن ھىندستان يول كۆرسەتكۈچلىرى «كىچىك لخاسا»، دەپ ئاتاپ كەتكەن مەھەللە ھەممىنىڭ دېگىدەك دىققەت - ئېتىۋارىدا بولماقتا. مارت ئېيىدا بۇ يەرگە ئادەملەر ئىنتايىن ئورغۇن كېلىدۇ، چۈنكى ھەر ژىلى موشۇ ئايدا دالاي - لاما خەلق ئالدىدا ئوچۇق لېكسىيە ئوقۇيدۇ.

«بۈگۈنكى كۈندە چەت ئەللەردىكى 131 مىڭ تىبەت قاچقىنىنىڭ 100 مىڭغا يېقىنى ھىندستاندا ياشايدۇ. بۇ شارائىتنى تەسادىپىي دەپ ھېساپلاش مۇمكىن ئەمەس. ھىندستان بىزنىڭ روھىي مەدەتكارىمىز بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، چۈنكى نەق موشۇ دولەتتە بۇددا تۇغۇلغان. قېدىمىي ئەسىرلەردىكى تىبەت خىتايغا قارىغاندا، ھىندستان بىلەن ھەم مەدەنىي، ھەم ئىختىسادىي ساھادا يېقىن ئالاقىدە بولغان»، - دەيدۇ «ن ك» مۇخبىرىغا مۇھاجىرەتتىكى تىبەت ھۆكۈمىتى تاشقى ئىشلار مىنىسترلىكىنىڭ مەتبۇئات كاتىبى تىخۇ بىتېن سامفېل. شۇنىڭ بىلەن بىللە ھىندستاننىڭ بىرىنچى باش مىنىستىرى جاۋاھەرلال نېھرۇ تىبەتنى خىتاينىڭ بىر قىسمى دەپ ئېتىراپ قىلغاچقا، ھازىر دېھلى تىبەتكە سىياسىي ئەمەس، پەقەت گۇمانىتار ياردەم قىلىدۇ، دەپ تەكىتلىدى سامفېل. مۇھاجىرەتتىكى ھۆكۈمەت يېقىن مۇناسىۋەتتە بولۇۋاتقان باشقا مەملىكەتلەر ئارىسىدا مەتبۇئات كاتىبى ئا ق ش ۋە غەربىي ياۋروپا ئەللىرىنى ئاتاپ ئۆتتى. «ئەپسۇس، موسكۋادا بىزنىڭ ۋەكىلىمىز بولمىسىمۇ، لېكىن سىلەرنىڭ مەملىكەت رەھبەرلىرى بىلەن ئەمەلىيەتتە ئالاقىمىز يوق. بىز 20-ئەسىرنىڭ بېشىدا پادىشا نىكولاي ئىككىنچىنىڭ ۋاقتىدا روسسىيە بىلەن يېقىن ئالاقىدا بولغانىمىز. ھازىرمۇ تىبەتلىكلەر ئىللىق خاتىرىلەر ئىلكىدە ئەسلەيدىغان رەسسام ۋە فىلوسوف نىكولاي رېرىخ بىزنىڭ ئەللەرنى يېقىنلاشتۇرۇشتا كۆپ ئەمگەك سىڭدۈرگەن»، - دەپ تەكىتلىدى تىخۇ بىتېن سامفېل.

تىبەت ئۈچۈن بۈگۈنكى ئەڭ مۇھىم مۇئەمما، سامفېلنىڭ پىكرىچە، بۇ يەرگە خەنسۇلارنىڭ ئاممىۋىي رەۋىشتە كوچۈپ كېلىشى. بېيجىننىڭ ياخشى ھايات كەچۈرۈش ئۈچۈن قىيىن بولغان بۇ ئېگىز تاغلىق ئولكىگە خەنسۇلارنى كوچىرىپ كېلىشى، ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن ھەم ماددىي، ھەم مەنىۋىي قوللاپ - قۇۋۋەتلىشى - سوتسىيالىزم دەۋرىدە موسكۋانىڭ ژىراق شىمالغا ئادەملەرنى كوچىرىپ ئېلىپ بارغانلىقىغا ئوخشايدۇ. خىتايلىقلار تىبەتتە خىتاينىڭ ئۆزىدە تۇرغانغا قارىغاندا، 87 پائىز ئەمگەك ھەققىنى ژۇقىرى ئالىدۇ. تىبەتتە ئىشلىگەن ھەر 18 ئايدىن كېيىن خىتايلىق ۋەتىنىگە بېرىپ كېلىش ئۈچۈن ئۈچ ئايلىق مۇددەتتە ئوتپۇسك بېرىلىدۇ. موشۇنىڭ ئۆزىدە بارلىق يول چىقىمىنى دولەت تولەيدۇ. تىبەتتە خىتايلار تىجارەت بىلەن ئاكتىپ شۇغۇللانماقتا. بۇ يەردە ئىشلەۋاتقان 12877 دۇكان ۋە رېستوراننىڭ پەقەت 300 گە يېقىنىلا تىبەتلىكلەر ئىگە. «1949 - ژىلغىچە ئەمەلىيەتتە خىتايلار تىبەتتە بولمىغان. ئەندى ھازىر ئالتە مىللىون تىبەتلىككە (بېيجىننىڭ ھېساۋى بويىچە - 4 مىللىون) 7,5 مىللىون خىتاي توغرا كېلىدۇ. مەسىلەن، لخاسادا 1950 - ژىلغىچە بىرەر خىتاينى ئۇچرىتىش قىيىن ئىدى. بۈگۈن بولسا ئۇلار شەھەردىكى يەرلىك تۇرغۇنلاردىن ئۈچ ھەسسە ئورغۇن. بىزنىڭ مىللەتنىڭ ئاسسىمىلياتسىيە بولۇپ كېتىش خوۋپى تۇغۇلدى»، - دەيدۇ تىخۇ بىتېن سامفېل. تىبەت ئۈچۈن يەنە بىر دەھشەتلىك خوۋۇپ - ئولكىنى يادرو قالدۇقلىرىنى كومۇش ئۈچۈن پايدىلىنىۋاتقانلىقى. ئەسلىدە بۇ يەرلىك خەلقنى جىسمانىي يوقىتىشنىڭ يوللىرىنىڭ بىرىدۇر، دەپ تەكىتلەيدۇ دالاي - لامانىڭ ۋەكىللىرى.

شۇ نەرسە قىزىقارلىقكى، خىتاينىڭ تىبەت بىلەن چېگرادىش شىنجاڭ - ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىدىمۇ مەن نەق موشۇنىڭغا ئوخشاش پىكىرلەرنى ئاڭلىدىم. يەرلىك بولگۈنچىلەر (ۋەتەنپەرۋەرلەر دەپ ئوقۇڭ) ئېيتقىنىدەك، بېيجىن ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي ھەرىكىتى بىلەن ئىككى ئۇسۇل ئارقىلىق كۈرەشمەكچى. بىرىنچىسى، بۇ ئولكىگە خىتايلارنى ئاممىۋىي رەۋىشتە كوچىرىپ ئەكىلىش، ئىككىنچىسى ئادەملەر سالامەتلىكى ئۈچۈن ئىنتايىن زىيانلىق بولغان يادرو سىناقلىرىنى توختىماستىن داۋاملاشتۇرۇش، نەتىجىدە ئۇيغۇر مىللىتىنى تامامەن يوقىتىش.

«تەبىيكى، بىز خىتايدىكى باشقىمۇ بېسىۋېلىنغان خەلقلەر بىلەن بىرلىشىشكە ھەرىكەت قىلىمىز. مەسىلەن، شەرقىي تۈركىستان (ئۇيغۇرستان)، تىبەت ۋە ئىچكى موڭغۇل خەلقلىرىنىڭ بىرلەشكەن كومىتېتى قۇرۇلدى. ئامما بىزنىڭ ھەرىكەتلىرىمىزدە خىلە پەرقلەر بار. مەسىلەن، مۇسۇلمان- ئۇيغۇرلار خىتايغا قوراللىق قارشىلىق كورسىتىش تەرەپدارى. بىز بۇددىستلار - ھەر قانداق كۈچ ئىشلىتىش توغرا ئەمەس دەپ ھېساپلايمىز. 60 - ژىللارنىڭ ئاخىرلىرى، 70 - ژىللارنىڭ باشلىرى ئا ق ش مەركىزىي رازۋېدكا باشقارمىسىنىڭ تىبەتتىكى مەخپىي قوراللىق تەشكىلاتقا قورال ئارقىلىق ياردەم قىلغىنى مەلۇم. لېكىن، 1975 - ژىلى دالاي- لاما بارلىق تىبەتلىكلەرنى ھەر قانداق قوراللىق قارشىلىق كورسىتىشنى توختىتىشقا، ئازاتلىقنى تىنچلىق بىلەن ئېلىپ كېلىدىغان يوللار ئارقىلىق ھەرىكەت قىلىشقا چاقىردى»، - دېدى تىخۇ بىتېن سامفېل. دېھلىنىڭ تىبەت قارشىلىق كورسىتىش ھەرىكىتىنى بىر ئاز قوللاپ - قۇۋۋەتلىشىنىڭ ئۆزى بېيجىننى ئىتىرىكتۇرىدىغانلىقى تۇرغان گەپ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ خىتاي ئۆز نۆۋىتىدە ھىندستاننىڭ پاكىستان بىلەن بولغان كەشمىر ھەققىدىكى ئالاش مەسىلىسىدە پاكىستاننى قوللىشى بىكار ئەمەس. ئەسلىدە دېھلى تىبەتنىڭ مۇستەقىللىق ئۈچۈن كۈرەشتىكى ۋەتەنپەرۋەرلىرىگە بېپەرۋا مۇناسىۋەتتە بولغان ئەھۋالدىمۇ، خىتاي ھىندستان بىلەن بەرى - بىر مۇناسىۋەتنى بۇزۇش ئۈچۈن باشقا مەسىلىنى ئىزدەپ تاپاتتى. مەسىلەن، خىتاي ئەسكەرلىرى تىبەتكە كىرگىچە، بۇ ئولكە ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدا بۇفېرلىك زونا رولىنى ئوينىغان. 1949 - ژىلغىچە ھىندستان بىلەن تىبەت چېگارىسىنى بارى - يوقى 1500 ھىندستان پولىتسىيە خىزمەتچىسى ساقلىغان بولسا، بۈگۈنكى كۈندە زامانىۋىي قوراللار بىلەن قوراللانغان يۈز مىڭلىغان خىتاي ۋە ھىندستان ئەسكەرلىرى بىر - بىرىگە قارشى تۇرماقتا. ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا ئۈچ قېتىم (دەسلەپ 1962 - ژىلى) دېھلى ۋە بېيجىن ئارىسىدا قوراللىق توقۇنۇش يۈز بەردى.

«ھەر ژىلى خىتايدىن ھىندستانغا، نېپالغا ۋە بۇتانغا ئۈچ مىڭغا يېقىن تىبەت قاچاقلىرى كېلىدۇ. ئۇلارنىڭ كوپ قىسمى چېگارىدىن يوشۇرۇن ئۆتىدۇ. مۇنداق يول بەكمۇ خەتەرلىك. ئادەملەر بىر نەچچە كېچە ۋە كۈندۈز تاغلارنى ئاتلاپ، سوغ ۋە ئاچلىقتىن ئازاپلىنىدۇ. بەزىلەر يول ئازاۋىدىن ھالاك بولىدۇ»، - دەيدۇ مۇھاجىرەتتىكى تىبەت ھۆكۈمىتىنىڭ ھىندستاننىڭ دخارامسالا شەھرىدىكى قاچاقلارنى قوبۇل قىلىش بويىچە مەركىزىنىڭ خادىمى تسېرىنگ نېدوپ. تىبەتلىكلەرنىڭ كوپ قىسمى دەسلەپ نېپالنىڭ پايتەختى كاتماندۇ شەھىرىدىكى قاچاقلارنى قوبۇل قىلىش بويىچە مەركەزگە كېلىدۇ. بۇ يەردە ئۇلارغا تىببىي خىزمەت كورسىتىلىپ، قىيىن ۋە ئۇزاق سەپەردىن كېيىن دەم ئېلىش ئۈچۈن شارائىت يارىتىلىدۇ. ئاندىن ئۇلار دېھلى ئارقىلىق دخارامسالاغا كېلىپ، بۇ يەردە دالاي - لاما بىلەن ئۇچرىشىدۇ ۋە ئۇنىڭ رازىلىقىنى ئالىدۇ.

ژۇقارقى دخارامسالادىكى قاچاقلارنى قوبۇل قىلىش مەركىزىدىكى شارائىت ئىنتايىن ئېغىر: بىر بىنانىڭ ئىچىدە - ئېدەندىلا يۈزگە يېقىن تىبەتلىك ئۇخلاۋاتقان. مەن سوھبەتلەشكەن قاچاقلارنىڭ بىرى سوز باشلاشتىن ئىلگىرى فامىلىيەسىنىڭ مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنماسلىقىنى ئىلتىماس قىلدى. «چۈشىنىڭ، خىتايدا مېنىڭ تۇغقانلىرىم قالدى. ئۇلارنىڭ بىرەر خېيىم-خەتەرگە ئۇچرىشىنى خالىمايمەن. راست، 1970 - ژىللاردىكىگە قارىغاندا، تىبەتتە ئەھۋال بىر ئاز ياخشىلاندى. ھازىر بىز ئانا تىلىمىزدا ئەركىن سوزلىشەلەيمىز، دۇكانلاردىكى ۋىۋېسكىلار تىبەتچە يېزىلىدۇ. بىراق ھوكۇمەت ھازىرمۇ بىزنىڭ دىنىي پائالىيىتىمىزنى ئۆزىنىڭ نازارىتىدىن چىقارغۇسى كەلمەيدۇ. موناستىرلاردا دايىملىق تىنتىش- تەكشۈرۈش ئويۇشتۇرۇلۇۋاتقان. دالاي - لامانىڭ سۈرەتلىرىنى تارقىتىش مەنئىي قىلىنغان. چەت ئەللىكلەرنىڭ تىبەتكە كىرىشى چەكلىك بولسىمۇ، خىتاي ھوكۇمىتى بىزگە باپتىست تەشۋىقاتچىلىرىنىڭ كېلىشىنى قوللاپ - قۇۋۋەتلەيدۇ، ئۇلارنىڭ كوپچىلىكى بۇددىزمنى ئىبلىس دىنى دەپ ھېساپلايدۇ ۋە بىزنىڭ مۇقەددەس نەرسىلىرىمىزنى ئاياق ئاستى قىلىدىغان ئىشلارنى ئەتتەي ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ».

خىتايدىن كەلگەن قاچاقلارنىڭ بېسىم كوپچىلىكى ھىندستاندا قالىدۇ. پەقەت 1991 - ژىلدىن كېيىنلا بۇ ئەلدە 25 مىڭ تىبەتلىك ماكانىنى تاپتى. «بىز ئادەملەرگە ياردەم قىلىمىز، ئۇلارنى ئىش بىلەن تەمىنلەيمىز. تاغلىق شارائىتقا ئاياشاپ ئۆگەنگەن تىبەتلىكلەر ئۈچۈن ئەڭ قىيىن مۇئامما ھىندستاننىڭ ئىنتايىن ئىسسىق ھاۋا رايىغا كونۇش. دەسلەپتە ھىندستاندىكى قاچاقلارنى قوبۇل قىلىش لاگېرلىرى تۆزلەڭلەرگە سېلىنغان ئىدى. لېكىن ئارىدا ئاز ۋاقىت ئۆتمەيلا، تىبەتلىكلەرنىڭ ئىسسىقنى كوتىرەلمەيدىغانلىقى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا قانداقتۇ بىر ئاغرىقلارنىڭ تارقىلىشى بايقالدى. ھازىر لاگېرلارنىڭ كوپچىلىكى تاغلىق جايلارغا ئورۇنلاشقان. موشۇ يەردە يېڭىدىن كەلگەنلەرنى ئىش بىلەن تەمىنلەشكە تىرىشىمىز»، - دېدى جانابىي نېدوپ.

بىراق، نېدوپنىڭ تەكىتلىشىچە، ئىش بەرمەي تۇرۇپ، قاچاقلارغا بىرىنچى نۆۋەتتە ياخشى بىلىم ئېلىشقا شارائىت يارىتىشقا تىرىشىدۇ. مۇھاجىرەتتىكى تىبەت ھوكۇمىتى ئۆز بيۇدجېتىنىڭ 60 پائىزىنى يېڭىدىن كەلگەن قاچاقلارنى ئوقۇتۇش ئۈچۈن سەرىپ قىلىدۇ. «بىزنىڭ مەخسىتىمىز - تىبەتنى قان توكۈشسىز، تىنچلىق يولى بىلەن ئازات قىلىش، مۇشۇنداق يول بىلەن ئازاتلىقنى پەقەت ساۋاتلىق - بىلىملىك خەلقلا ئالالايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىلىم بېرىش سىستېمىسىنى دايىم ياخشىلاپ تۇرۇش- ئەڭ ئاساسىي ۋەزىپىلەرنىڭ بىرى. بىزدە تىبەتلىكلەرنىڭ ئوقۇشى ئۈچۈن پۈتۈن سۇررۇك مەكتەپلەر تارماقلىرى قۇرۇلغان. ئون سەككىز ياشتىن ئوتتۇز ياشقىچە بولغان كىشىلەر ئالاھىدە مەكتەپلەردە ئوقۇيدۇ. ئۇلاردىكى ئوقۇتۇش پروگراممىسى ئۈچ ژىلغا مولجاللانغان. مەكتەپلەردە ئىنگلىز ۋە تىبەت تىللىرىنى ئۆگىنىشكە ئالاھىدە چوڭ ئەھمىيەت بېرىمىز. بىزنىڭ پىكرىمىزچە، موشۇ تىللاردا ئەركىن سوزلىگەن كىشىگە ئۇنىڭدىن كېيىن ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇشمۇ، ياكى بىرەر جايغا كىرىپ ئىشلەشمۇ يېنىك. ئاساسىي دىققەتنى بالا تەربىيەسىگە قارىتىمىز. ھىندستان، نېپال، بۇتاندا 26 مىڭ بالا ئوقۇۋاتقان تىبەت تىللىق 84 مەكتىۋىمىز بار. ۋەتىنىدىن ئايرىلغان تىبەتلىك بالىلارنىڭ 92 پائىزى بىلىم ئالماقتا، 84 پائىزى بولسا تىبەت تىللىق مەكتەپلەردە ئوقۇماقتا»، دەپ تەكىتلىدى نېدوپ.

مەكتەپلەردە ئوقۇتۇش ھەقسىز، ئەندى ئەلاچى ئوقۇغۇچىلار ستىپېندىيە ئالىدۇ. مەكتەپنى تۈگەتكەنلەرنىڭ تەخمىنەن تەڭ يېرىمى ئوقۇشنى چەت ئەللەردە ياكى ھىندستاننىڭ ئوزىدە داۋاملاشتۇرىدۇ. مەسىلەن، مۇھاجىرەتتىكى تىبەت ھوكۇمىتى ئەمەلدارلىرىنىڭ 99 پائىزى ھىندستاندا بىلىم ئالغان.

60 - ژىللارنىڭ باشلىرى دالاي - لامانىڭ ھەدىسى تسېرىن دولما تاكلا دخارامسالادا ھىندستاندىكى ئۆزىنىڭ قېرىنداشلىرى ئۈچۈن «تىبەت بالىلار مەھەللىسى» دەپ ئاتىلىدىغان بىرىنچى مەكتەپ - ئىنتېرناتنى قۇردى. 70 - ژىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى «تىبەت بالىلار مەھەللىسى» ھىندستاندا جەمىيەتلىك تەشكىلات سۈپىتىدە روياخەتكە ئېلىندى. يەنە ئۈچ بالىلار مەھەللىسى، ئون ئۈچ مەكتەپ، ئون بالىلار باغچىسى، ئۈچ قېرىلار ئويى ئېچىلدى. بۈگۈنكى كۈندە «تىبەت بالىلار مەھەللىسى» ئون مىڭ بالىنى ئۆزىنىڭ غەمخورلۇغىغا ئالغان.

دخارامسالادىكى مەكتەپ - ئىنتېرنات بىناسى كولەمى ۋە ئەجايىپ قۇرۇلۇش قۇلايچىلىقلىرى بىلەن كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ. ئەسلىدە بۇنى ئوقۇش ئورنى ئەمەس، پۈتۈن سۇررۇك بىر شەھەرچە دېيىشكە بولىدۇ. بۇ يەردىكى ئاشخانىلار، ئاغرىقخانىلار، دۇكانلار، سپورت كومپلېكسلىرى تەربىيە ئېلىۋاتقان ئۈچ مىڭ بالىنىڭ دايىم خىزمىتىدە. ئىنتېرناتتا تۇرىۋاتقانلارنىڭ يېشى - 2 دىن 24 ياشقىچە. بىر سىنىپتا ئوقۇيدىغانلار ۋە شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ئىككى تەربىيەچىسى (ئادەتتە ئەر- ئايال) بىر ئويدە بىللە تۇرىدۇ. شۇنداق قىلىپ، «مەھەللىلەرنى» قۇرغانلارنىڭ ئېيتىشىچە، ھەر بىر سىنىپ تىبەت ئۈچۈن ئەنئەنە ھېساپلىنىدىغان كوپ باللىق ئائىلىنى ئەسلىتىدۇ ۋە مۇنداق سىنىپلاردا تەربىيە ئېلىۋاتقان بالىلار ھېچ قاچان ژېتىملىقنى ھىس قىلمايدۇ.

شۇ نەرسىنى قوشۇمچە قىلغۇمىز كېلىدۇكى، ئادەتتە ھىندستاندا موشۇنداق ياخشى جابدۇلغان مەكتەپلەر يوقنىڭ ئورنىدا. مەن ئوزەم دخارامسالادىن بىر نەچچە كىلومېتىر ژىراقلىقتا جايلاشقان يېزا مەكتىۋىدە بولدۇم. مەكتەپ دېگەن ئېتى بولمىسا، ئۇ ھەتتا ئوت ياقىدىغان مەشىمۇ يوق، بىرەر جىھازىمۇ يوق يالغۇز بولمە ئىكەن، ئوقۇغۇچىلار تەنەپۇستا ھويلىغا چىقىپ، كۆلخان ئەتراپىدا ئىسسىنىۋالىدۇ.

«تىبەت بالىلار مەھەللىسى» مەمۇرىيىتى مەكتەپ بايلىقى ھېچ كىمنى ھەيران قالدۇرماسلىقى كېرەك دەپ ئېيتتى. دالاي - لامانىڭ ئابرويى ئارقىسىدا ئوتتۇزغا يېقىن مەملىكەتتە تىبەتنىڭ مۇستەقىللىكىنى قوللايدىغان 300 گە يېقىن توپ بار. ھىندستاننى قوشقاندا 12 مەملىكەتنىڭ پارلامېنتلىرىدا ئوز ھوكۇمىتىدىن تىبەتنى تونۇشنى قولغا كەلتۈرۈش ھەرىكىتىنى قىلىۋاتقان فراكسىيەلەر قۇرۇلغان. شۇنىڭ ئۈچۈن «تىبەت بالىلار مەھەللىسىگە» چەت ئەللەردىن ھامىيلارنى تېپىش ئانچىلا قىيىن مەسىلە ئەمەس. شۇنداقلا ھىندستاندا كوپ نەرسىلەرنىڭ دۇنياۋىي ستاندارت بىلەن سېلىشتۇرغاندا ناھايىتى تۆۋەن باھادا ئېكەنلىكىنى ھېساپقا ئالساق، ئىنتېرناتنى تۇتۇپ تۇرۇش ئۈچۈن ئانچىلا بىر كوپ مەبلەغ كەتمەيدۇ. مەسىلەن، بۇ يەردە بىر بالىغا بىر ئايدا 30 ئا ق ش دوللارى سەرىپ قىلىنىدۇ.

ئادەتتە مەكتەپ سىنىپلىرىنى ھامىيلار تۈگەل جابدۇپ بېرىدۇ ۋە بۇ سىنىپلارغا ھامىي بولغۇچى كىشىلەر مەملىكەتنىڭ ناملىرى بېرىلىدۇ. مەكتەپتە «رۇس» سىنىپى يوق، ئامما ئۇنىڭ يېقىن كېلەچەكتە پەيدا بولۇشى مۇمكىن. چۈنكى ئۆزگەرتىپ قۇرۇش باشلىنىشى بىلەن دخارامسالاغا تۇيۇقسىزلا لامائىزم ياكى بۇددىزمنى تونۇغان بەزى بىر روسسىيە تىجارەتچىلىرىدىن ئاخچا چۈشۈشكە باشلىندى...

دخارمسالا - دېھلى - موسكۋا.

موسكۋادا چىقىدىغان «ئىزۋېستىيا» گازېتىدىن ئېلىندى.

خىتاي - قازاقىستان:

چېگرا تالاشى داۋام قىلماقتا

قازاقىستان گېزىتلىرىنىڭ سەھىپىلىرىدە «شەرقتىكى ئۇلۇق خوشنا» - خىتاي بىلەن بولىدىغان مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئىستىقبالى توغرىلىق قىزغىن مۇنازىرە ئەۋج ئالماقتا. تەنقىتنىڭ ئاساسىي ماۋزۇسى - قازاقىستان پارلامېنتى بېيىل باھاردا تەستىقلىغان دۆلەت چېگراسى توغرىلىق كېلىشىم بولىۋاتىدۇ. پارلامېنتتا ھوججەتنىڭ مەزمۇنى توغرىلىق دېگەندەك مۇنازىرە بولمىدى، مۇھاكىمە شەكلەن ئوتتى. بۇ ھال مەتبۇئاتتا كېلىشىم تېكستىنى جىددىي تەھلىل قىلىشقا ۋە ھەيران قالارلىق خۇلاسىلەرنى چىقىرىشقا توسالغۇ بولالمىدى. «تالاش يەرلەر مۇئەمماسى» دەپ ئاتالمىش نەرسە ھەممىدىن ئورغۇن سوئاللارنى پەيدا قىلدى. بۇ مۇئەمما يېڭىدىن پەيدا بولغىنى يوق، ئۇ ئونلىغان ژىللار مابەينىدە مەۋجۇت بولۇپ كەلمەكتە. تېخى س س س ر دەۋرىدە خىتاي قازاقىستان تېررىتورىيەسىنىڭ بىر مىللىون كۋادرات كىلومېتىرغا يېقىن پارچىسىغا داۋا قىلىپ كەلگەن ئىدى، ئەندى ئاخىرقى ژىللىرى بولسا 944 كۋادرات كىلومېتىر يەر ئەتراپىدا تالاش بولدى. كېلىشىم شەرتلىرى بويىچە بۇ يەر تەڭ دېگىدەك بولۈندى - خىتايغا 43,1 پائىز يەر ئوتىدۇ، قازاقستاندا بولسا ئۇنىڭ قالغان 56,9 پائىزى قالىدۇ. نۇرسۇلتان نازارباييېۋ كېلىشىملەرنى «تارىخىي» دەپ ئاتىدى. لېكىن كوپلىگەن ئېكسپېرتلار بۇ داۋالىرى توغرىلىق مەسىلىگە چېكىت قويۇلمىدى، بەلكى كوپ چېكىت قويۇلدى، دەپ خوۋپلانماقتا.

مەسىلە شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، 1993 - ژىلدىن باشلاپ ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدا مۇنتەزەم رەۋىشتە ھوججەتلەر ئىمزالانغان بولۇپ، ئۇلاردا - 1994، 1995، 1996 - ژىللىرى تېررىتورىيە تالاشلىرىنىڭ بولغىنى تەكىتلەنگەن ئىدى. لېكىن نوۋەتتىكى قېتىم ھوججەتلەر ئىمزالانغاندا بېيجىن تېررىتورىيە مۇئەمماسىنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى يەنە ئېلان قىلدى. بۇ قېتىممۇ ئۇنىڭ تەكرارلانماسلىقىغا كاپالەت بارمۇ؟

ئاخىرقى كېلىشىمنىڭ تېكىستىنى جامائەتچىلىك كۆرگىنى يوق. پرېزىدېنت تەرىپىدىن كېلىشىم ئىمزالىنىپ ئون كۈنلۈك مۇددەت ئىچىدە ئۇ ئېلان قىلىنىشى كېرەك ئىدى. قارا ئىرتىش دەرياسىنىڭ ژۇقارقى قىسمىدىكى يەرلەرنىڭ بىر قىسمى خىتاي تەرەپكە ئوتۈپ كېتىدىغانلىقى يەرلىك ئاھالىنىڭ ئالاھىدە تەشۋىشىنى پەيدا قىلماقتا. خىتايلار كانال قېزىپ دەريانى بۇراپ كېتىش (ئىرتىش) نىيىتىنى يوشۇرمىدى. مۇنداق قەدەمنىڭ ئېكولوگىيەلىك ئاقىۋەتلىرىنى ھېچ كىم تولۇق ھېساپلاپ چىققان ئەمەس.

ئاستانىنىڭ تەشۋىشلىنىش ئۈچۈن باشقىمۇ سەۋەبلىرى بار. مەسىلەن، 100 كىلومېتىرلىق چېگرا زونىنى ھەربىيسىزلەشتۈرۈش توغرىلىق شاڭخەي شەرتنامىسىنى ئالايلى. س س س ر دەۋرىدە بارلىق ھەربىي ئىستىھكاملار چېگرا يېنىدا قۇرۇلغان ئىدى. قازاقستان ئىختىسادىي سەۋەبلەرگە باغلىق يېڭى مۇداپىئە ئىستىھكام لىنىيەسىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈشى مۇمكىن ئەمەس. دېمەك، چېگرا ئوچۇق قالىدۇ دېگەن سوز. بېيجىن تەرىپىدىن خىتايلارنى خوشنا مەملىكەتكە كوچۈرۈپ چىقىشنى رىغبەتلەندۈرۈشمۇ قازاقلارنى تەشۋىشلەندۈرمەكتە. بۇ ھەقتىكى ستاتىستىكا مەخپىيلەشتۈرۈلگەن، لېكىن ئېكسپېرتلارنىڭ پىكرىچە كوچمەنلەرنىڭ سانى ھازىرنىڭ ئوزىدىلا يۈزلىگەن مىڭنى تەشكىل قىلىدۇ.

بېيجىن قەدەممۇ - قەدەم ئوز مەخسەتلىرىنى قولغا كەلتۈرمەكتە. ئەندى ئاستانا بولسا ھەر قېتىم يول قويماقتا. ئاستانانىڭ ئاجىزلىقى خوشنىنىڭ ئىشتىھاسىنى پەقەت تېخىمۇ ئاشۇرۇۋاتقاندەك تەسىرات پەيدا بولماقتا. توغرا، شەرق دىپلوماتلىرى ئىمپېرىيە ئىشلىتىشكە ماھىر كېلىدۇ. ھەر بىر قېتىم يېڭى كېلىشىم قىلغاندا، قازاقستان ئىختىسادىي مەبلەغ بولۇش توغرىلىق شەرتنامە بىللە تۈزۈلمەكتە. ئاخىرقى مىسال - قازاقستاندىن ش ئۇ ئا ر ئارقىلىق مەركىزىي خىتايغا نېفت پروۋودى قۇرۇلۇشىنىڭ لايىھەسى. شۇنداقلا ئاقتوبە ۋىلايىتىدىكى كانلاردىن پايدىلىنىش ئۈچۈن كاپىتال قويۇلۇش مەبلىغى توغرىلىق كېلىشىملەر، لېكىن بۇ يوللارنىڭ باھاسى قانچىلىك؟ ئوپپوزىتسىيە مەتبۇئاتى ئاخىرقى ۋاقىتلاردا مەملىكەتكە چوڭ غۇلغۇلا پەيدا قىلغان كوپلىگەن پارچىلىنىشقا باغلىق جاكالىلار خام ئەشيانى ۋە باشقا تاۋارلارنى ئەرزان باھالاردا خىتايغا قانۇنسىز ئېلىپ كېتىش بىلەن باغلىق بولغانلىقىنى ئەسلىتىپ ئوتتى. ئەلۋەتتە، ئاستانا ھالدا بەزى ئەمەلدارلارنىڭ خوشنىلارنى خوشال قىلىشقا ئىنتىلىشى مىللىي مەنپەئەتلەرنىڭ ئاياق ئاستى قىلىنىشىغا ئېلىپ كېلىدۇ.

ئالېكسېي كولياييېۋ.

«ئىزۋېستىيە».

29 - ماي قانلىق ۋاقىسىگە 37 ژىل

ئۇلار كىم ئۈچۈن قۇربان بولدى؟

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كېيىنكى بىر ئەسىردىن ئوشۇق دەۋردىكى تارىخى ـ ئىنچىل ھالدا روسسىيە بىلەن خىتاي ئىمپېرىيەلىرىنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغان قىسمەتلىك تارىخ بولۇپ كەلدى. بۇ ئىمپېرىيەلەر ئوز ئارا دوست بولۇپ تۇرغان ۋاقىتلاردا، ئۇيغۇر خەلقى بۇ دوستلۇقنىڭ قۇربانىغا بولدى. ئەندى ئۇلار ئوز ئارا دۈشمەنلەشكەن ۋاقىتلاردا بولسا ئۇيغۇر خەلقى بۇ دۈشمەنلىكنىڭ قۇربانى بولىدۇ.

مەسىلەن، س س س ر ـ خىتاي مۇناسىۋەتلىرى 1958 ـ ژىلدىن ئاچارلىشىشقا باشلاپ، 1962 ـ ژىلغا كەلگەندە ۋۇقۇرى پەللىگە يەتتى. خىتاي س س س ر رەھبەرلىرىنى «رېۋىزىيونىستلار» دەپ تىللىسا، سوۋېت خىتاي رەھبەرلىرىنى «كېڭەيمىچىلىككە ئىنتىلىۋاتقان چوڭ خىتاي مىللەتچىلىرى» دەپ ئەيىبلىدى.

ھەر ئىككى تەرەپ ئوزىنىڭ مەخسىتىگە يېتىش ئۈچۈن باشقا ۋاستىلار قاتارىدا شۇ ئاتالغۇ ئۇيغۇر خەلقىنى «كوزىر» قىلىشقا ئۇرۇندى.

س س س ر نىڭ غۇلجىدىكى كونسۇلخانىسى يوشۇرۇن تۈردە پاسپورت تارقىتىپ، كىشىلەرنى سوۋېتكە كېتىشكە زىمىن ھازىرلىدى. بۇنى سېزىپ قالغان خىتاي ھاكىمىيەت ئورگانلىرى بېيجىڭنىڭ بۇيرۇغىغا ئاساسەن 1962 ـ ژىلى 21 ـ ماي كۈنى غۇلجىدىكى سوۋېت گراژدانلىرى جەمىيىتى بىنالىرىنى قورشاپ، بارلىق مال ـ مۈلكىنى مۇسادىرە قىلدى ۋە باشقىلىرىدا بارلىق ئارخىپ ماتېرىياللىرىنىمۇ ئېلىپ كەتتى. يەنە شۇ كۈنى جەمىيەت رەئىسى [illegible]، كاتىپى [illegible]، تەرجىمان [illegible]، مالىيە بولۇم باشلىقى [illegible] ۋە باشقا خادىملارنى قولغا ئالدى.

خىتاي تەرەپنىڭ بۇ كۈتۈلمىگەن زەربىسى، بولۇپمۇ، ئارخىپ ماتېرىياللارنىڭ قولغا چۈشۈپ كېتىشى ـ سوۋېت تەرەپنى كاڭگىرىتىپ قويغان، چۈنكى بۇ ھۆججەتلەردە س س س ر نىڭ غۇلجىدىكى كونسۇلخانىسى [illegible]

ئەمدى شۇنىڭ ئۈچۈن س س س ر تاشقى ئىشلار مىنىسترلىكى غۇلجىدىكى كونسۇلى [illegible]، ۋىتسى ـ كونسۇل [illegible] بۇيرۇق چۈشۈرۈپ: «قانداقلا قىلىپ بولمىسۇن، كەتكەن ھۆججەتلەرنى قولغا چۈشۈرۈپ، دەرھال يوقىتىشىتنى» تەلەپ قىلغان. كونسۇلخانا ئاگېنتلىرى مەزكۇر ھۆججەتلەرنىڭ ئىلى ئوبلۇسلۇق خەلق ھۆكۈمىتىدە ساقلىنىۋاتقانلىقىنى ئېنىقلىدى.

شۇ كۈنلەردە سىياسىي تەقىپلەش، ئىشسىزلىق ۋە ئاچارچىلىققا ئۇچرىغان بىر قىسىم كىشىلەر، سوۋېت ئىتتىپاقىغا كېتىشكە رۇخسەت قىلىشنى تەلەپ قىلىپ كوچىلاردا توپ ـ توپ بولۇپ ژۈرۈشەتتى. سوۋېت كونسۇلخانىسى ۋۇقۇرىدىكى مەخسىتىگە يېتىش ئۈچۈن غۇلجا خەلقىنىڭ موشۇ ستىخىيەلىك ھەرىكىتىدىن پايدىلىنىشنى كوزلىدى. شەخسىي تەلەپلىرى بىلەن كوچىلارغا چىققان ئاممىنىڭ ئىچىگە ئوز ئادەملىرىنى كىرگۈزۈپ، ستىخىيەلىك ھەرىكەتنى ئاممىۋىي نامايىشقا ئايلاندۇردى. ئاندىن ئوبلۇسلۇق ھۆكۈمەت باشلىقى قۇرمانغەلىنىڭ ئالدىغا بارىمىز دېگەن باھانە بىلەن ئاممىنى ئوبلۇسلۇق خەلق ھۆكۈمىتى بىناسىنىڭ ئالدىغا باشلاپ كېلىپ، بىناغا ھۇجۇم قىلدۇردى. غەزەپلەنگەن ئاما بەزى بولۇملەرنىڭ ئىشىكلىرىنى بۇزۇپ كىرىپ، شكافلىرىنى چېقىپ، ھۆججەتلەرنى چېچىپ تاشلىدى.

«توپىلاڭدىن توغاچ ئوغرىلاپتۇ» دېگەندەك، موشۇ قالايمىقاندىن پايدىلانغان سوۋېت ئاگېنتلىرى ھېلىقى ھۆججەتلەرنى قولغا چۈشىرىدۇ. شۇنداق قىلىپ، س س س ر كونسۇلخانىسى ئوز مەخسىتىگە يەتتى.

بىراق، قايمۇقتۇرۇلغان خەلق ئوبلۇسلۇق پارتىيە كومىتېتى بىناسى ئالدىغا كەلتۈرۈلۈپ، ئالدىن ـ ئالا تەييارلاپ قويۇلغان خىتاي ئەسكەرلىرى [illegible]

شۇئىنگەندەك ئوبكوم بىناسىنىڭ ۋۇقارقى قەۋىتىگە [illegible] ئەسكەرلىرىگە جەڭگە تەييار تۇرۇش بۇيرۇغىنى بېرىلگەن ئىدى.

قۇرمانغىلى: «سوۋېت ئىتتىپاقىغا كەتكۈچىلەرگە ماشىنا ئاجرىتىپ بېرىلسۇن» دەپ يېزىپ بەرگەن قەغەزنى كۆتەرگەن نامايىشچىلار «ئوبكومغا بېرىپ تەستىقلەتمىز» دەپ [illegible]

[illegible]

جەدە خىتاي ئەسكەرلىرى سىپىدىكى مۇساجان دېگەن ئۇيغۇر ژىگىتنى [illegible]

[illegible]

ماۋچى جاللاتلار ئۇيغۇر خەلقىنى قىرغىن [illegible] يىلگەن.

قىلىپ، ئەنچە ژىللارغىچە قىرغىنىدىكىلەرنىڭ [illegible]

[illegible]

چولپان تۇرسۇن.
ئالمۇتا.

بارىن قەھرىمانلىرى

(بارىن ئىنقىلاۋىغا 9 ژىل تولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن)

ئىبراھىم بارات

بۈگۈن شۇنداق خەۋەر كەلدى ئەجايىپ،
بارىنلىقلار قوزغالدى دەپ جىھادقا.
ھاياجاندىن باسالمىدىم ئوزەمنى،
خۇددى مەنمۇ كىرگەندەك بوپ غازاتقا.
بۇ نېمە دېگەن قەھرىمانلىق جاسارەت،
ئەركىنلىك ۋە ئازاتلىققا جان ئاتقان.
كىچىككىنە بارىنلىقلار دۈشمەننى،
قايمۇقتۇرۇپ، ئورنىدىن دەست تۇرغۇزغان.
پاك، نومۇسلۇق باتۇر بارىن خەلقىنى،
ئۇققا تۇتتى ھېچ رەھىمسىز جاللاتلار.
قورشاپ ئېلىپ يەرۇ، ئاسمان ـ ھاۋادىن،
قانلىق قىرغىن باشلىۋەتتى قاتىللار.
بارىنلىقلار باسقان يولدىن قايتمىدى،
ئۆلتۈردى ھەم ئۆلدى ئوزى مەرتلەرچە.
ئازاتلىق دەپ ئايىماستىن جېنىنى،
قۇرۇۋان بولدى كوپ ئوغلانلار مىڭلارچە.
بارىنلىقلار باشلىغان ئۇ جىھادنى،
توختىتالماس باسقۇنچىلار قان توكۇپ.
ئۇيغۇر ئېلى ئازاتلىق دەر ھەر قاچان،
ئولسەك رازى ۋەتەن ئۈچۈن جان تىكىپ.

62 ـ ژىلنىڭ سوغ باھارى

تارىختىن تەلىم ئېلىشىمىز كېرەك. بولۇپمۇ ئوزىدە مىڭلىغان ژىللارنى مۇجەسسەملەشتۈرگەن مىللىي تارىخىمىز ھەيران قالارلىق دەرىجىدە ئىبرەتلىك...

1962 ـ ژىلنىڭ باھار پەسلى. بىز بىر توپ ساۋاقداش دوستلار چىلپەنزە شەھرىنىڭ كىچىك مازارغا تۇتۇشۇپ كەتكەن چوڭ مازاردىكى تۇغلۇق تومۇرخان مەقبەرىسىدە ئويناتتۇق. بىز ئۈچۈن بۇ يەردە ئويۇن جىق: بەزىدە بىر كىشى زورغا سىغىدىغان تار پەلەمپەيلەر ئارقىلىق ئېگىز مۇنارىغا چىقساق، بەزىدە مەقبەرە ئەتراپىدىكى شۈاق ئوسۇپ، تۇزلىنىپ كەتكەن قەبرىلەرنى ئارىلاپ سېرىق چېچەك ۋە باشقىمۇ ھەر خىل باھار چېچەكلىرىنى تېرەتتۇق. ئەندى مەقبەرىدىن سەل نېرىدىكى سايدا بولسا، يەر سېغىزى كوپ. ئۇنى چىقىرىپ چايناش بىر راھەتتە... كېيىن ئوگدا يېتىۋېلىپ، پاراڭغا چۈشۈپ كېتىمىز.

بۈگۈن ئېسىمىگەندە ھاسان ئارىمىزدا يوق. ئۇ مېنىڭ ساۋاقداش دوستۇم ئىدى. ئاخشاملا بىزنىڭ ئويگە كېلىۋىدىغۇ؟ بۇزنىڭ جاۋاۋى، پەقەت ئەتىسىلا مەلۇم بولدى: ھاسان ئاتا ـ ئانىسى بىلەن كېچەش تەرەپكە ئوتۇپ كېتىپتۇ.

ئۇ ژىلى بۇ خىل سوزلەرگە قۇلاق كونۇكۇپمۇ قالغان ئىدى. ئۇنداق بولغىنى «ئۇ ئوتۇپ كېتىپتۇ، بۇ ئۇتۇپ كېتىپتۇ» دېگەن كەپلەرنى يات ـ پاتلا ئاڭلاپ ژۈرەتتۇق. ھازىر ئويلىسام، ئىككى ئىمپېرىيە ئۇيغۇر دېگەن پۈتۈن سۈرۈك بىر مىللەتنى قوچاققا ئايلاندۇرۇپ، نوۋەتتىكى ئويۇننى ئويناۋاتقان ئىكەن. بۇ پىكىرگە ئاساس شۇكى، ھەر ئىككى تەرەپ چېگارىنى ئېچىۋېتىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، خەق بىردىن ـ ئىككىدىن كېتىۋېرىپ، يۇرت پەيدىن ـ پەي شالاڭلاشقا باشلىدى. كەچكىچە بىللە ژۈرگەن ئادەمنىڭ ئەتىسى ئورنى ـ ئىزىدىن يوقاپ كېتىشى بىر تۈرلۈك ئەنسىزچىلىك پەيدا قىلىدىغان غەلىتە ئىش ئىكەن. بەزى ئويلەردە يانغان چىراقلار يېنىق پېتىچە قالغان، ئېگىلىرى يوق. بەزىلىرىگە بولسا، خۇددى ئەتە ـ ئوگۈن قايتىپ كېلىمىز دېگەندەك، قارا قۇلۇپلار سېلىنىپ، قاشا ـ دارۋازىلىرى ئېتىلىق يېپىلغان. ئەپسۇسكى، كەتكەنلەر بار، كەلگەنلەر يوق...

ئۇ ژىللىرى خىتاينىڭ ئىچكىرىدىن ئېقىپ چىققانلار باشقا جايلاردىكىگە ئوخشاش مازارنىمۇ قاپلاپ كەتكەن ئىدى. ئۇنداق كەلگۈندىلەرگە مۇنداق تەييار قورۇ ـ جايلار تېپىلغۇسىز غەنىمەتتە! تۇغۇلۇپ ئوسكەن ئەزىز يۇرتنى تاشلاپ، مازارلىقلار قاڭغىر قاخشاپ كوچۈۋاتىدۇ، ئورنىغا مۇقەددەس تۇپراقنى خارلاپ، كىمدۇر بىرى كېلىۋاتىدۇ. «تاللا موشۇكى ئويى موشۇكنى قوغلاپتۇ» دېگەننىڭ نەق ئوزىدە بۇ!

بۇ 1962 ـ ژىلى 26 ـ ئاپرېل كۈنى ئىدى. پېشىن ۋاقتى بىلەن پۇ ـ

تۈن مازار ئەھلى يولغا چىقتى. ئات ھارۋۇلارغا بېسىلغان ژۈك ـ تاقلار، ئۇلارنىڭ ئۈستىدە ئولتارغان موماي ـ بوۋايلار بىلەن نارپېسىدىلەر. نېمە دېگەن دەھشەت، نېمە دېگەن سوغاقچىلىق بۇ.

ئاپام كوممۇنىدا ئاشپەز بولغانلىقتىنمۇ، ئويىمىزدە ئازىراق ئۈن بىلەن ماي بار ئىكەن. ئەرۋاللار روھلىرىغا ئاتاپ ياغ پۇرىتىپ، قۇرئان ئوقۇتتۇق. دادام كۆلىدىن چىققانلارنىڭ ئارىسىدىكى تۈگكانلارنى باشلاپ كەلدىدە، ئاتا ـ بوۋىلارنى كورگەن مونۇ ئوي ـ جاي كاپىرلارغا قالغىچە، مۇسۇلمانلارغا قالسۇن دەپ، ئامانەت تاپشۇردى. دادام بۇ سوزلەرنى ئېيتقاندا، ئۇنى تىترەپ، ئەتۇر قاراۋالدى. ئاپام بولسا، ئەتكەندىن بېرى ژىغلاپ، كوزلىرى قىزىرىپ كەتكەن ئىدى. شۇنداق قىلىپ، قاتاردىن قالماي، بىزمۇ سەپكە قوشۇلدۇق...

دىللارغا مەڭگۈلۈك
مۇز سالغان ۋاقىە

نامازدىگەر ۋاقتى. قۇياشنىڭ قىزغۇچ نۇرلىرى تاغ تىزمىلىرىغا، چەكسىز تۈزلەڭلەرگە چۈشۈپ، ژىلۋىلىنىدۇ. تاغ باغرىنى ياقىلاپ كەتكەن ئىلان ئىزىدەك تويىلىق يولدا كوچ كېلىۋاتىدۇ. بىر يەرگە كەلگەندە ئالدى ـ كەينىگە قارىسام، كوچنىڭ باش ـ ئايىغى كورۈنمەيدۇ. بۇ غەلىتە كوچ. سەۋۋى، 20 ـ ئەسىردە پەقەت ئىككى ئىمپېرىيەنىڭ رەھبەرلىرىدىن ئوزگە ھېچ كىم بىلمەيدىغان كوچ. يەنە كېلىپ، بېھىشتەك ئاتا ماكانىنى تاشلاپ، نامەلۇم مەنزىل ـ نامەلۇم قىسمەتكە قاراپ يول ئالغان كوچ. بۇ قىسمەتكە بەرداشلىق بېرەلمەي، يوتقاننى ئۇتقا تاشلىغانلىقنىڭ ئاقىۋىتىمۇ، ياكى «نېمە قىلساڭ قىل شەككەن، سېنىڭ سورار زامانىڭدۇر» دېگەن مەغرۇرلۇقمۇ بۇ؟ تا ھازىرغىچە تېگى ـ تەكتە يېتەلمەيمەن.

كوڭۇم چۈشۈپ، كوز باغلانغاندا، قۇۋەتلىك پروژېكتورلار يورۇتۇپ تۇرغان شۇاق بىلەن تەسكەن ئوسكەن تۈزلەڭگە يېتىپ كەلدۇق. «چېگارىدىن ئوتتۇق»، ـ دېيىشتى خەۋىرى بار يۇرت موتىۋەرلىرى. ئاڭغىچە بىز ئۈچۈن تامامەن يات تىلدا كاتىرلىشىپ، ئىشتىلىرىنى يېتىلىگەن ئەسكەرلەر تەرەپ ـ تەرەپتىن پەيدا بولۇشقا باشلىدى. بۇ كوچنىڭ يەنە بىر دەھشەتلىك تەرىپى مانا موشۇ يەردە ئايان بولدى: كوپلىگەن ئادەملەر بالا ـ چاقىلىرى بىلەن ئاتا ـ ئانىلىرىنى ئىشىك ئالدىدا تىگىلغان ژۈك ـ تاقلىرى بىلەن ئولتارغۇزۇپ قويۇپ، ئات ـ ئۇلاقلىرىنى دەپ، كوچ بىللە كەلگەن ئىدى. ئۇلار چېگارىدىن قانداق ئوتتى، ئارقىسىغا يول يېپىلدىدە، قالدى. ئادەملەرلا ئەمەس، ھايۋانىمۇ ئارقىغا يول بولمىدى. ئوتۇش باردە، قايتىش يوق. ئەينە شۇنىڭدىن بۇيان ئاتا ـ ئانا بىلەن بالا تىرىك ئايرىلدى.

ئۇ كۈنى تۈزلەڭدە، ئوچۇق ئاسمان ئاستىدا ياتتۇق. كۈنى بويى پىيادە يول ژۈرۈپ، ئاھايىتى چارچىغان بولسامۇ، ئۇيقۇم زادى كەلمىدى. چولنىڭ ئىزغىرىنى جان ـ جېنىمدىن ئوتۇپ كەتتى. بۇ 62 ـ ژىلقى باھارنىڭ سوغى ئىدى...

* * *

ئايلارنى ئايلار، ژىللارنى ژىللار قوغلاپ، مانا ئارىدىن ئوتتۇز بەش ژىلدىن ئوشۇق ۋاقىت ئوتۇپتۇ. بىراق ئەشۇ باھار ھېچ يادىمدىن چىقمايدۇ. ھەر قېتىم ئەسلىگىنىمدە، ژۈرەكنىڭ بېغىشى «قارس» قىلغاندەك تۇيۇلىدۇ.

بەزىدە خىزمەت بابى بىلەن ياركەنت تەۋەسىگە قاراشلىق قورغاس يېزىسىغا بېرىشىمغا توغرا كېلىدۇ. كۈن ئورىدا تاۋلىنىپ، قىزغۇچ بولۇپ كورۈنگەن ئەشۇ قىرلارغا قارايمەندە، ژۈرەك ـ باغرىم ئېزىلىپ كېتىدۇ.

كوزگە ئىللىق كورۈنىدىغان ئەشۇ قىرلارنىڭ بويىدا ئىلان ئىزىدەك تولغىنىپ، ئايلىنىپ كەتكەن يوللار بار. ئۇ يوللاردا مېڭىپ، ئىزىم قالغان. مەككە ـ مەدىنىدەك ئەزىز يۇرتۇمدىن موشۇ يوللار ئارقىلىق كەلمەسكە كەتكەنمەن.

يول ئېچىلىپ، يۇرتنى كورۇپ چىققان يۇرتداشلاردىن ئاڭلايمەن: مازارنى خىتاي قاپلاپ كەتكەن. ئەلۋەتتە، ئۇلار قاپلاپ كېتىدۇدە، چۈنكى ھەممىمىز بۇ ئالتۇن دىيارنى تاشلاپ، چىقىپ كەتتۇقۇ! ئېيتماقچى، نېمىشكە بىزنىڭ كېتىشىمىز كېرەك ئىدى؟ نېمىشكە بىرەر موتىۋەر كوچنىڭ ئالدىغا چىقىپ، كېرەك بولسا، ھەتتا يولدا توغرا يېتىۋېلىپ: «قېرىنداشلار، نەگە بارىسىلەر؟ مونۇ بىزنىڭ ئاتا ـ بوۋىلاردىن قېلىۋاتقان تەۋەرۈك يۇرت. ئولسەكمۇ موشۇ يەردە ئولەيلى، كەتمەڭلار!» ـ دېمىدى؟

... مانا ئارىدىن بىر ئەر ئومرىدەك ۋاقىت ئوتتى. يەر ـ جاھاننى، ياشارتىپ، قانچە باھار كەلدى. بەزىدە ئۇلارنىڭ ئۇششۇكى بولدى، سوغى بولدى. ھەتتا گۈل ـ كىيالار چېچەكلەپ، خۇش پۇراق چېچىپ تۇرغاندا، ئاپپاق قارمۇ يېغىپ كەتتى. بىراق ئۇلارنىڭ سوغى 62 ـ ژىلقى باھارنىڭ سوغىدەك بولمىدى. ئۇ ئوزگىچە سوغ، تېخى نەق ژۈرەككە سانچىلىدىغان سوغ. تا ئاداققى دەقىقىلەرگىچە بۇ سوغدىن پۈتۈن ۋۇجۇدۇم شۈركىنىپ تۇرىدىغان بولسا كېرەك...

تۇرەخمەت ئەخمەتوۋ.
ياركەنت شەھرى.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

«قۇرئان كەرىمنىڭ» ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى

پۈتكۈل مۇسۇلمان ئەھلىنىڭ مۇقەددەس قانۇنلار قامۇسى بولغان «قۇرئان كەرىم» دۇنيادىكى كۆپلىگەن تىللارغا تەرجىمە قىلىنىپ نەشر قىلىنىۋاتقانلىقى ھەممىمىزگە ياخشى مەلۇم. شۇنىڭ بىلەن بىللە، خىتاي ۋە سابىق س س س ر ھاكىم مۇتلەق كوممۇنىستىك ئىمپېرىيالىرىدە پەقەت كوممۇنىزم ئىدىيىلىرى تەرغىپ قىلىنىپ، ھەر قانداق دىن ۋە دىنىي پائالىيەتلەر چەكلىنىپ كەلگەنلىكىگە ئىنىڭ شاھىدى بولغان ئىدۇق. سەكسىنىنچى يىللارنىڭ ئوتتۇرلىرىدىن باشلاپ خ خ ج دا دىنغا بولغان چەكلىمە سەل بوشىغان ئىدى. ئەينە شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، خەلقىمىزنىڭ ئىستىداتلىق ئالىمى مۇھەممەد سالىھ قارىھاجىم دىيارىمىزدىكى قېرىنداشلىرىمىزنىڭ بۇ مۇھىم ئېھتىياجىنى نەزەردە تۇتۇپ، كۆپ يىللىق ئىزدىنىش، جىددىي ئەمگەك قىلىش بىلەن مۇقەددەس «قۇرئان كەرىمنى» ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا تۇنجا قېتىم تەرجىمە قىلىپ، بېيجىن مىللەتلەر نەشرىياتىدا 1986 - يىلى نەشر قىلدۇرغان ئىدى.

ئەندى بولسا بۇ مۇقەددەس «قۇرئان كەرىمنى» يېقىندا ئەينە شۇ ئىستىداتلىق ئۇيغۇر ئالىمى، ش ئۇ ئا ر ئىسلام ئىنستىتۇتىنىڭ رېكتورى مۇھەممەد سالىھنىڭ تەرجىمىسىدە سەئۇدىيا ئەرەبىستانىنىڭ پادىشاھى ئىككى ھەرەمنىڭ خىزمەتكارى فەھد بىن ئابدۇل ئەزىز ئەل سائۇد ئۆزىگە شەرەپ بىلىپ بېسىشقا ئەمر قىلدى. «قۇرئان كەرىمنىڭ» ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى توغرىسىدا» دېگەن كىرىش سۆزىدە: «قۇرئاننى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىش جەريانى مۇرەككەپ تەتقىقات جەريانى بولدى. ھەر بىر ئايەتنى تەرجىمە قىلغاندا، قولۇمدا بار نوپۇزلۇق تەپسىر كىتابلىرىغا ۋە مەخسۇس قۇرئان سۆزلىرى قامۇسلىرىغا مۇراجەت قىلدىم. ئەسلى مەتىننى (تېكىستنى) چۈشىنىش جەھەتتىمۇ، ئىپادىلەش جەھەتتىمۇ ناھايىتى ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئىش كۆرۈپ، ھەر بىر سۆز ئۈستىدە ئەتراپلىق ئىزدەندىم»، - دەپ تەكىتلەيدۇ ئالىم. ھە، كۆرۈپ تۇرىمىزكى، ئاتاقلىق ئالىم مۇھەممەد سالىھ ئۇيغۇر كىتابخانلىرىغا قۇرئاننى تونۇشتۇرۇش ئۇخشاش ئەجايىپ قىيىن، لېكىن شۇنىڭ بىلەن بىللە سۇۋاپلىق ۋە شەرەپلىك ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش ئۈچۈن تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ ئىزدىنىپ، «قۇرئان كەرىمنىڭ» ئالاھىدە ئورنىنى ۋە ئۆزىگە خاس ئۇسلۇبىنى نەزەردە تۇتقان ھالدا ھەر بىر ئايەتنى سۆزمۇ - سۆز، ئەينەن تەرجىمە قىلغان، ئالىم قۇرئان ئايەتلىرىنىڭ كىتابخانلارغا چۈشىنىشلىك بولۇشى ئۈچۈن زۆرۈر تېپىلغان جايلارغا ئىزاھەت بەرگەن.

مۇھەممەد سالىھ ئەمەلگە ئاشۇرغان «قۇرئان كەرىمنىڭ» بۇ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسىگە جۇڭگو ئىسلام دىنى جەمىيىتىنىڭ ۋە ش ئۇ ئار ئىسلام دىنى جەمىيىتىنىڭ مەسئۇللىرى، ئاتاقلىق ئىسلام دىن تەتقىقاتچىلىرى، كورىنەرلىك دىنىي زاتلار تەقرىز يېزىپ، ئۇنىڭ بۇ ئەمگىكىگە ئىنتايىن يۇقىرى باھا بەرگەن. ئۇلار مۇنداق دەپ تەكىتلەيدۇ: «مۇتەرجىمۇلقۇرئان (قۇرئان كەرىمنى تەرجىمە قىلغۇچى) مۇھەممەد سالىھ قارىھاجىم بۇ تەرجىمە - تەپسىرنى يېزىپ چىقىشتا، ئەھلى ئىسلام ئىچىدىكى موتىۋەر ۋە يارامىلىق تەپسىرلەردىن 27 دەك تەپسىر ۋە مەخسۇس ئەرەب تىلىدىكى قامۇسلارنى ھازىرلاپ، ھەر بىر ئايەتكە تەرجىمە ۋە تەپسىر يېزىشقا ئۇلارغا مۇراجەت قىلىش بىلەن، مەنىنى توغرا ۋە روشەن ئىپادىلىگەن. بىز مەزكۇر قۇرئان تەرجىمىسىنى باشتىن - ئاخىر دىققەت بىلەن موتىۋەر تەپسىرلەرگە سېلىشتۇرۇپ كۆرۈپ: بۇ تەرجىمە ۋە تەپسىر بۇرۇنقى ۋە كېيىنكى دەۋرلەردە مەشھۇر مۇپەسسىرلەر تەرىپىدىن يېزىلغان موتىۋەر تەپسىرلەرنىڭ مەزمۇنىغا ئۇيغۇن بولغان، بۇ تەرجىمە ۋە تەپسىرنى ئىشەنچلىك ۋە يارامىلىق تەرجىمە ۋە تەپسىر دەپ ھېساپلىدۇق».

ھە، «سەھىھۇلبۇخارى جەۋھەرلىرى» (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرى)، «مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمەھالى» قاتارلىق ۋە باشقىمۇ دىنىي ئەسەرلەرنى ئىزاھلىرى بىلەن ئەرەب تىلىدىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ ۋەتەنداشلارنىڭ مىننەتدارلىقىغا سازاۋەر بولغان ئالىم مۇھەممەد سالىھ قارىھاجىم قەلىمىگە مەنسۇپ سەئۇدىيە ئەرەبىستانى پادىشاھىنىڭ خىراجىتى ۋە ئەمرى بىلەن مەدىنە مۇنەۋۋەردە بېسىلغان «قۇرئان كەرىمنىڭ» ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى ئەندى ش ئۇ ئا ر دىكى قېرىنداشلاردىن تاشقىرى ئوتتۇرا ئاسىيادىكى مۇستەقىل جۇمھۇرىيەتلەردە ۋە باشقىمۇ ئەللەردە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرىغا قىلىنغان ياخشى سوغىدۇر.

يادىكار سابىتىي.

سىز بىلەمسىز؟

تۇرپان قۇمىدا داۋالىنىشنىڭ سىرى

بۇ قۇم بىلەن داۋالىنىش ساناتورىيىسى تۇرپان ناھىيە بازىرىغا 10 كىلومېتىر كېلىدىغان قۇملۇقتا جايلاشقان بولۇپ، بۇ يەردە ئاساسەن سوغاق ياكى ھۆللۈكتىن بولغان بوغۇم ياللۇغى، ئاستا خاراكتېرلىك بەل - پۇت ئاغرىقى، نېرۋ ياللۇغى، قان - تومۇرلىرى ياللۇغى، ھەزىم قىلىش يوللىرى ئىختىدارىنىڭ تۆۋەنلەپ كېتىشى، سوغاق ھەم نەملىكتىن بولغان ئاياللار كېسىلى، پارالىچ كېسىلى قاتارلىقلار داۋالىنىدۇ.

تۇرپان قۇمىنىڭ كېسەلگە شىپا بولۇشىنىڭ سىرى زادى نەدە؟ مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ تەكشۈرۈپ ئېنىقلىشىچە بۇ رايوننىڭ قۇمى تەركىبىدە ماگنىتلىق تومۇر رۇدا كېپەكنىڭ ئېگىزلىكەن نىسبىتى يۇقىرى ئىكەن. ئىيۇندىن ئاۋغۇستقىچە بولغان ئۈچ ئاي ئىچىدە تۇرپان رايونىدا قاتتىق قۇرغاق ئىسسىق بولىدۇ. ياز پەسلىدە ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 47,8 گرادۇسقا، قۇم يۈزىنىڭ تېمپېراتۇرىسى ئادەتتە 60 - 70 گرادۇسقا، ئەڭ يۇقىرى بولغاندا 82,3 گرادۇسقا، 10 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتىكى قۇم ئاستىنىڭ تېمپېراتۇرىسى 41 - 45 گرادۇسقا يېتىدۇ. بۇنداق چاغدا قۇملۇقنىڭ نەملىك دەرىجىسى نۆلگە تەڭ بولىدۇ. تۇرپاننىڭ ھارارىتى يۇقىرى بولسىمۇ، لېكىن كۈن نۇرى ئادەم تېرىسىنى قارايتىۋەتمەيدۇ. قۇمغا كۆمۈلگەن ئادەم ھارارەتنىڭ يۇقىرىلىقى، نەملىكنىڭ كام بولۇشى ۋە كۈن نۇرىنىڭ تەسىرى بىلەن راھەتلىنىپ تەرلەيدۇ. نەتىجىدە ماددا ئالمىشىش كۈچىيىدۇ، قۇمغا كۆمۈلگەن ئادەم قۇمدىن چىققاندا بەدىنىگە 5 - 15 مىللىمېتىر قېلىنلىقتا قۇم چاپلىشىپ قالىدۇ. قۇم بولسا بەدەنگە مەلۇم بېسىم بېرىدۇ. قۇمنىڭ بېسىمى تەبىئىي «ئۇۋۇلاش» (ماساژ) ھېساپلىنىدۇ. «ئۇۋۇلاشنىڭ» تەسىرىدە قان ھەرىكىتى كۈچىيىدۇ. دېمەك، قۇمغا كۆمۈلۈپ داۋالىنىش ئەمەلىيەتتە ماگنىتلىق داۋالىنىش، ئىسسىق ئۇتكۈزۈپ داۋالىنىش، كۈن نۇرى بىلەن داۋالىنىش، ئۇۋۇلاپ داۋالىنىش يىغىندىسىدۇر.

لېكىن يەر شارى ماگنىت مەيدانىنىڭ تۇرپان ئويمانلىقى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ھەم بۇ قۇملۇقنىڭ ماگنىت مەيدان كۈچى تا ھازىرغىچە ئۆلچەنمىگەن ھەم مۇناسىۋەتلىك سىناقلار ئېلىپ بېرىلمىغان. بەزى دوختۇرلارنىڭ قارىشىچە، قۇملۇقنىڭ ئىسسىقلىقى ئورگانىزمدىكى مايىنى ئېرىتىپ سۆڭەكتىكى يىلىك مېيىنى كۆپەيتىدىكەن. يىلىك مېيىنىڭ كۆپىيىشى قان تەركىبىدىكى قىزىل قان دانچىسىنىڭ كۆپىيىشىنى تېزلىتىدىكەن. قىزىل قان دانچىسىنىڭ كۆپىيىشى كېسەلنىڭ ساقىيىشىنى تېزلىتىدىكەن.

«شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى» نەشر قىلغان «جاھاننامە» كىتاۋىدىن تەييارلىغان ئابدۇكېرىم سابىت.

ئانا دىيار توغرىلىق قىسقىچە مەلۇماتلار

دېڭىزدىن ئەڭ يىراق شەھەر

ش ئۇئار نىڭ مەمۇرىي مەركىزى ئۈرۈمچى شەھىرى - دۇنيادا دېڭىز قىرغىقىدىن ئەڭ يىراق شەھەر بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ئۈرۈمچىدىن ئەڭ يېقىن دېڭىزغىچە بولغان ئارىلىق 2250 كىلومېتىرنى تەشكىل قىلىدۇ.

دېڭىز يۈزىدىن ئەڭ تۆۋەن ئويمانلىق

تۇرپان ئويمانلىقىدىكى ئايدىڭ كولى دېڭىز يۈزىدىن 154 مېتىر تۆۋەن تۇرىدۇ. بۇ پۈتكۈل خىتاي بويىچە ئەڭ تۆۋەن ۋە يەر شارىدىكى قۇرۇقلۇقتىكى ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان ئەڭ تۆۋەن نۇقتىدۇر.

ئىچىملىك سۈيى بار ئەڭ چوڭ كول

ئۇيغۇرلار دىيارى - ش ئۇئار دىكى بوستەن كولى خىتايدا ئىچىملىك سۈيى ئەڭ كۆپ كول بولۇپ، ئەتراپىدىكى قومۇشلۇق تاتلىق قومۇچ - قەغەز ئىشلەپ چىقىرىش ئۈچۈن ئەڭ ئۈزۈرى سۈيەتلىك خام ئەشيا بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

بىردىن - بىر دەريا

ئۇيغۇرلار دىيارىدا شىمالغا ئاقىدىغان ئەڭ ئۇزۇن دەريا بار يەركەنت دەرياسى. ئۇ شىمالىي مۇز ئوكيانىغا ئېقىپ چۈشىدىغان بىردىن - بىر دەريا بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

ئەڭ چوڭ ئويمانلىق

ئۇيغۇرلار دىيارىدا ئەڭ چوڭ ئويمانلىق بار. بۇ تارىم ئويمانلىقىدۇر.

ئەڭ چوڭ مۇزلۇق

پامىر تاغلىرىنىڭ چوگورى چوققىسىنىڭ شىمالىي قىسمىدا ئەڭ چوڭ مۇزلۇق بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 40 كىلومېتىرغا يېتىدۇ.

ئەڭ چوڭ ئاققۇ قورۇقى

ئۇيغۇرلار دىيارىدىكى بايىنبۇلۇق تەبىئىي قورۇقىنىڭ مەيدانى 1000 كۋادرات كىلومېتىردىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇ مەملىكەتتىكى بىردىن - بىر ئاققۇ قورۇقىدۇر.

ئەڭ چوڭ تەبىئىي قورۇق

ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ ئالتۇنتاغ ئېتىكىدىكى ۋە چاقىلىق ناھىيەسىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدا ئەڭ چوڭ تەبىئىي قورۇق جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭ مەيدانى 45000 كۋادرات كىلومېتىرنى تەشكىل قىلىدۇ.

ئەڭ چوڭ چۆل

ئۇيغۇرلار دىيارىدىكى تەكلىماكان مەملىكەتتىكى ئەڭ چوڭ چۆللۈك بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ئۇنىڭ مەيدانى 320000 كۋادرات كىلومېتىرنى تەشكىل قىلىدۇ.

ئەڭ چوڭ ئۈزۈم بېغى

ش ئۇ ئار دىكى «بادان» سورتلۇق ئۈزۈم باغ مەيدانى خىتاي بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. «بادان» سورتلۇق ئۈزۈم باغ مەيدانى 80 مىڭ مو نى تەشكىل قىلىدۇ. (1 مو 0,0667 گېكتارنى تەشكىل قىلىدۇ).

ئەڭ باي رېسۇرسلار

ئۇيغۇرلار دىيارى - ش ئۇ ئار پايدىلىق قېزىلمىلار زاپاسلىرى بويىچە ئەڭ باي رايوندۇر. ش ئۇ ئار بېرىللىي، مۇسكوۋىست، قۇلالچىلىق توپا ۋە باشقا ھەر خىل پايدىلىق قېزىلمىلار بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ.

بېجىندا نەشر قىلىنغان «موست» ژۇرنالىدىن ئېلىندى.

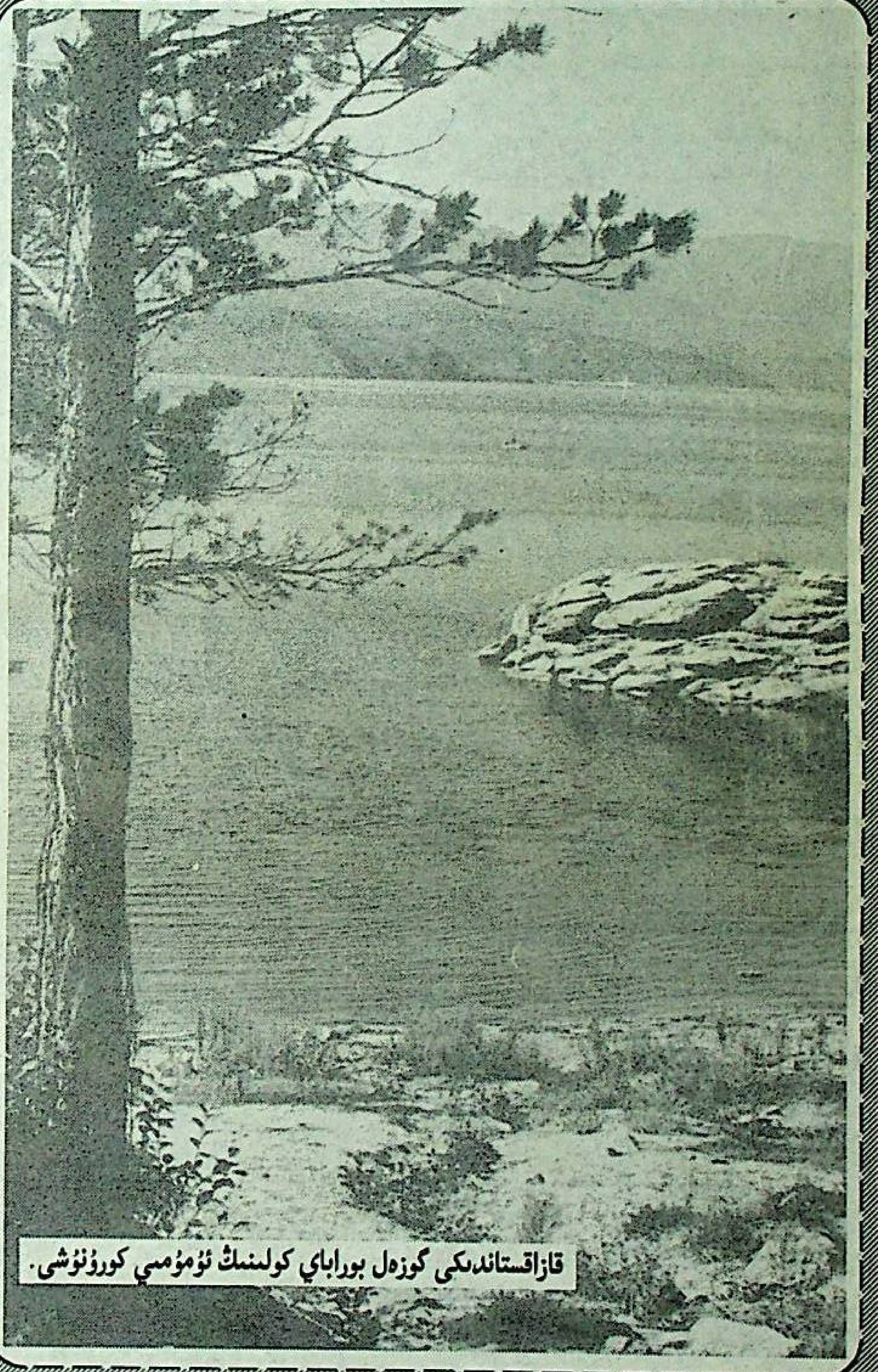

قازاقىستاندىكى گۈزەل بوراباي كولىنىڭ ئۇمۇمىي كۆرۈنۈشى.

نەشرىيات توھپىسى

«تۇڭگان خەلقىنىڭ تارىخىي شەخسلىرى»

ھەر قانداق خەلقنىڭ ئۆتمۈشى، بۈگۈنكىسى، كېلەچىكى بولىدۇ. چۈنكى ئۆتمۈشسىز بۈگۈنكىسى، بۈگۈنكىسىز كېلەچىكى بولمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ ئۈچ جەريان بىر پۈتۈنلۈكتە داۋاملىشىپ ئەجداتلاردىن ئەۋلاتلارغا يېتىپ مەڭگۈلىشىپ كېلىۋاتىدۇ.

باشقىلارغا ئوخشاش قېرىنداش تۇڭگان خەلقىنىڭمۇ ھايات تەرىزى خۇددى شۇنداق داۋاملىشىپ كېلىۋاتىدۇ. ئەينە شۇ تارىخىي جەريان ھەققىدە ژۇرنالىست سوفىيە ئىبراھىم قىزى يانلوسى ئالمۇتىدا رۇس تىلىدا «تۇڭگان خەلقىنىڭ تارىخىي شەخسلىرى» دېگەن كىتابىنى نەشردىن چىقاردى.

سوفىيە مەزكۇر كىتابىنى تەييارلاشتا كۆپ ئىزدەندى، تۇڭگان مەدەنىيەت مەركىزى بىلەن ئالاقە باغلىدى، تۇڭگان خەلقىنىڭ كۆرنەكلىك ئالىملىرى ف.خ. ماكېيېۋ، ئى. ئى. يۈسۈپوۋ ئوخشاش ئادەملەرنىڭ پايدىلىق پىكىر - ئىستەكلىرى ۋە ياردىمىگە ئېرىشتى. مەزكۇر كىتابنى تەييارلاشقا شۇنداقلا «يېڭى ھايات» گېزىتىدە ئۇزىنىڭ بىر نەچچە ماتېرىياللىرى بىلەن تونۇلغان شەرقىي تۈركىستان ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ ئىشتىراكچىسى ئىبراھىم ھاجىم ياۋاخونوۋ، شۇنداقلا مارىيا ۋانسۋانوۋا، س. د. ۋانسىنمىن قاتارلىق كىشىلەر تارىخىي سۈرەتلەر ۋە ھوججەتلەرنى بېرىپ، مەزكۇر كىتابنىڭ نەشر قىلىنىشىغا سەمىمىي ياردەم بەرگەن.

جەزىرە بۇرھانوۋا.

سىز ئاڭلىغانمۇ؟

ئۈرۈمچى يەر ئاستىغا چۆكۈپ كېتىشى مۇمكىن

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ مەمۇرىي مەركىزى ئۈرۈمچى شەھىرى ئىنسان پائالىيىتىدىن پەيدا بولغان يېڭى بىر مۇئەمماغا دۇچار بولماقتا. ئۈرۈمچى شەھىرى ئورۇنلاشقان يەرنىڭ بىر قىسمى پەيدىن - پەي ئولتىرىشقا باشلىدى.

بۇنىڭدىن تەشۋىشلەنگەن مۇتەخەسسىسلەر 10 كۋادرات كىلومېتىر مەيداندىكى ئالاھىدە ئولتىرىشىپ كەتكەن شەھەر زونىلىرىدا گېئولوگىيەلىك تەكشۈرۈش ئىشلىرىنى ئېلىپ باردى. مۇتەخەسسىسلەرنىڭ تەكىتلىشىگە قارىغاندا، شەھەر يېنىغا جايلاشقان ئورغۇنلىغان كۆمۈر كانلىرى ۋە خىتاي بىلەن سابىق س س س ر ئوتتۇرىسىدا مۇناسىۋەتلەر ناچارلاشقان 70 - يىللارنىڭ بېشىدا ياسالغان ئۈرۈمچىدىكى يەر ئاستى بومبىدىن ساقلىنىش ئىنشائەتلىرى بۇ جەرياننى تېزلەتكەن.

ئېكسپېرتلار ئۈرۈمچى ھاياتىغا ۋە ئۇنىڭ ھاياتىي مۇھىم تارماقلىرىغا چوڭ زىيان يەتكۈزۈشى مۇمكىن بولغان ئولتىرىشىپ كېتىۋاتقان يەرلەر مىقياسىنىڭ تېخىمۇ كېڭىيىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن يەرلىك ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنى ئالدىراشلىق بىلەن چارىلەرنى كۆرۈشكە چاقىردى.

ھازىر ش ئۇئار پايتەختىدە 1,4 مىللىون ئادەم ياشايدۇ. شەھەر خ خ ج دىكى ئەڭ چوڭ كومۇر چىقىرىلىدىغان رايونلارنىڭ بىرى. شەھەر ئاستىدىكى كومۇر كانلىرىدىن جىددىي يوسۇندا كومۇر چىقىرىش توختىتىلمىسا، بۇ ھال ئۇيغۇرلار پايتەختى ئۈچۈن ئېغىر ئاقىۋەتلەرنى ئېلىپ كېلىشى مۇمكىن، دەپ ھېساپلايدۇ ئېكسپېرتلار.

تەبرىكلەيمىز!

جامالىدىن قەمىردىن ئوغلى!

ئالمۇتا شەھىرى گورنىي گىگانت مەھەللىسى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ موتىۋەرى، پېشقەدەم ۋېتېرانى، ھۆرمەتلىك جامالىدىن ئاكا سىزنى 70 ياشقا تولغان مۇبارەك كۈنىڭىز بىلەن سەمىمىي تەبرىكلەيمىز. سىزگە، بۇنىڭدىن كېيىنكى ھاياتىڭىزدا ياخشى سالامەتلىك، ۋە بەخت-سائادەت تىلەيمىز.

«يېڭى ھايات» تەھرىراتى.

مۇختەر ئابدۇراخمانوۋ!

سىزنى 60 ياشقا تولغان مۇبارەك كۈنىڭىز بىلەن سەمىمىي تەبرىكلەيمىز. ھاياتىڭىزنىڭ 40 يىلغا يېقىن ۋاقتىنى مەتبۇئاتقا بېغىشلىغان سىز بۇ يىللار ئىچىدە ئوزىڭىزنىڭ ھەر خىل ماۋزۇلارغا يېزىلغان ئوتكۈر، پروبلېمىلىق ماقالىلىرىڭىز، خەلقىمىزنىڭ مىنەۋەر پەرزەنتلىرى توغرىلىق لەۋھە - ئوچېركلىرىڭىز، ئاددىي ئادەملەر، يۇرت موتىۋەرلىرى ھەققىدىكى ھېچ كىمنى پەرۋاسىز قالدۇرالمايدىغان، تەسىرلىك ماتېرىياللىرىڭىز، باللار ھاياتىغا بېغىشلانغان كوپلىگەن شېئىرلىرىڭىز بىلەن مىڭلىغان گېزىتخانلىرىمىزنىڭ كوڭلىدىن ئورۇن ئالغان ژۇرنالىستلارنىڭ بىرىگە ئايلاندىڭىز.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ پېشقەدەم ۋېتېرانلىرىدىن بولغان سىزنىڭ ھايات يولىڭىز، ژۇرنالىستىكا پائالىيىتىڭىزدىكى ئىجابىي ئۇتۇقلار ياش ژۇرنالىستلار ئۇچۇن ئۈلگە بولىدۇ.

سىزگە، ھۆرمەتلىك مۇختەر ئابدۇراخمانوۋ، ئىشىڭىزدا تېخىمۇ چوڭ ئۇتۇقلارنى، ياخشى سالامەتلىك، ئائىلىڭىزگە خاتىرجەملىك ۋە بەخت-سائادەت تىلەيمىز. دايىم چېھرىڭىزدىن تەبەسسۇم كەتمىسۇن!

«يېڭى ھايات» تەھرىراتى.

تۇرسۇن مەھەممەت نۇرئىلىم ئوغلى روزىيېۋ

ئالمۇتا شەھىرى

ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ گۈلى،
مېھرىۋان ئاتا، قەدىردان ئاغىنىمىز

تۇرسۇن مەھەممەت بۇگۈن ئەللىكىنچى باھارىنى قارشى ئالدى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئەزىز دوستۇمىزنى چىن ۋۇجۇدىمىزدىن تەبرىكلەيمىز. ئۇنىڭغا ئەڭ مۇھىمى - سالامەتلىك، كەلگۈسى ھاياتىدا بەخت - سائادەت، ئائىلىسىگە خاتىرجەملىك، بەرىكەت، شۇنداقلا جامائەتچىلىك ئىش - پائالىيىتىگە زور ئۇتۇقلار تىلەيمىز.

تەبرىكلىگۈچىلەر: مەشرەپ ئەھلى - نىجات، تۇرسۇن، ئابلىكىم، ئەخمەتجان، ئابدۇرېشىت، ھەبىب، قۇرۋانجان، باتۇر، ئەھەت، نىزام، بەختىيار، ئەسەت ۋە باشقىلار.

ھۆرمەتلىك قېرىنداشلار!

تۇرپان ئۇزۇم بايرىمىغا ئۇتۇقلۇق سەپەر ئۇيۇشتۇرغان «ئىپېن ژەنى ئۇلى» تۇرىستىك شىركىتى سىلەرنى مەزكۇر شىركەتنىڭ مېنېجېرى رىزۋان سابىروۋانىڭ رەھبەرلىگىدە ئالمۇتا - قەشقەر - يەكەن - ئاتوش - قاغىلىق - خوتەن - (قۇمۇل) - توخسۇن - ئۇرۇمچى - غۇلجا مارشرۇتلىرى بويىچە 15 كۈنلۈك زىيارەتكە تەكلىپ قىلىدۇ.

سەپەر داۋامىدا سىلەرگە مەھمۇد قەشقەرىي، ئاپپاق غوجام، ئىپارخان، ئاماننىساخان ئوخشاش تارىخىي شەخسلىرىمىزنىڭ مۇزېي، مەقبەرىلىرىنى، شۇنداقلا تارىخىمىز دۇردانىسى - «مىڭ ئوينى» زىيارەت قىلىش ئىمكانىيىتى يارىتىلىدۇ.

قولايلىق ۋە زامانىۋىي ئاۋتوبۇسلار، مېھمانخانىلار، رېستورانلار سىلەرنىڭ خىزمىتىڭلاردا.

يوللانما باھاسى (ئاۋتوبۇس بىلەن) 270 ئا ق ش دوللارى.
ئالاقە تېلېفونلىرى: 55 - 69 - 33، 55 - 61 - 33، 95 - 57 - 35 (ئويىنىڭ).

«يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ سابىق خادىمى، كورنەكلىك يازغۇچى يۇسۇپ ئىلياسنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ تەھرىراتى مەرھۇمنىڭ ئائىلىسىگە، ئۇرۇق - تۇققانلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

يادنامە

يۇرتىمىزنىڭ ئاتىسى ئىدى

ئالمۇتا شەھىرى گورنىي گىگانت مەھەللىسىدە خەلقىمىز پەخىرلەنسە ئەرزىگىدەك، مىللىتىمىزنىڭ مەنىۋى ھاياتىغا بىر كىشىلىك ھەسسە قوشقان ئىنسانلار ياشىغان ۋە ياشىماقتا. يازغۇچىلار ھۇسەيىن ھەسەن، يۇسۇپ ئىلياس، رەسسام زەيىندىن يۇسۇپوۋ، دوختۇر ئابلىكىم ناسىروۋ ئوخشاش مەرھۇملار قاتارىدا ئاتاقلىق دىنىي زات روزەم قارى ئابدۇراخمان ئوغلىنىمۇ يۇرتداشلار پەخىرلىنىش بىلەن تىلغا ئالىدۇ. يۇرتىمىزغا 1959 - يىلى كوچۇپ كېلىپ، تا 1993 - يىلى يۇز يىل بىلەن ئۇز كورۇشۇپ ئالەمدىن ئوتكىچە مەھەللىمىزنىڭ بەرىكىتى بولۇپ يۇرت ئاتىسى ئاتالغان روزەم قارى ئابدۇراخمان ئوغلى ئەسلى قورامىلىق بولۇپ، مەشھۇر دىنىي ئولىما ساۋۇتاخۇنۇم داموللامنىڭ شاگىرتلىرىنىڭ بىرى ئىدى...

شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، 1918 - يىلى «ئاتۇ» پاجىئەسىدە ساۋۇتاخۇنۇم جاللاتلار تەرىپىدىن قەتل قىلىنغاندا ئاخۇنۇمنىڭ ئوغلى تېيىپ ھاجىم سابىتوۋ بىلەن روزەم قارى بىرلىكتە جەسەتنى يوشۇرۇن ھالدا يەرلەپ ئاخىرقى سەپەرگە ئۇزاتقان.

ئاللاغا ئېتىقاتى كۈچلۈك بولغان روزەم قارى ئاتىمىز ھاكىم مۇتلەق كوممۇنىستىك سىستېما دىنىي چەكلىگەن دەۋرلەردىمۇ ئوز ئىرادىسىدىن قايتمىغان دىنىي زاتتۇر. ئۇ 40 يىلغا يېقىن يۇرتتا ئىمامەتچىلىك قىلدى.

ھازىر بۇ يۇرت ئاتىسىنىڭ ئىشىنى مەسچىت ئىمامى زەيناۋدۇن ھاجىم بوساقوۋ داۋاملاشتۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ.

ھە، روزەم قارى ئاتىمىزنىڭ ئوغلى ئابدۇللام ھاجىم، كېلىنى ماھنۇر ھاجىم، قىزلىرى رىزۋانبۇۋى، رېھانبۇۋى، نەۋرىلىرى شەمشىقەمەر، مېھرىبۇۋى، ئابلىمىتلارمۇ ھاياتتىن ئوز ئورنىنى تېپىپ ئاتا چىرىغىنى ئوچەرمەي كېلىۋاتىدۇ.

ئابدۇۋەلى سابىتوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

سۈرەتتە: يۇرت ئاتىسى روزەم قارى ئائىلە ۋە ئۇرۇق - تۇققانلىرى بىلەن. 1989 - يىل.

«ئۇچقۇندىن» ئۇچۇرلار

ئالدىنقى شەرت ئوز تەقدىرىنى ئوزى بەلگىلەش بولۇشى كېرەك

ئوز خەۋىرىمىز: «بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىدا ۋەكىللى بولمىغان مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ» سابىق رەئىسى، «ياۋروپا شەرقىي تۈركىستان بىرلىكىنىڭ» پەخرى رەئىسى ئەركىن ئالىپتېكىن يېقىندا «ئۇچقۇن» گېزىتىنىڭ قۇرغۇچىسى ۋە ساھىبى ئابدۇجېلىل قاراقاش بىلەن «ئۇچقۇن» گېزىتىنىڭ مەسئۇلى ۋە باش تەھرىرى پەرھات مۇھەممىدىلەرنىڭ زىيارىتىنى قوبۇل قىلغاندا، شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ دېموكراتىك خىتايلار بىلەن بولغان ھەمكارلىق مۇناسىۋەت مەسىلىسى ھەققىدە توختىلىپ مۇنداق دېدى: «خىتاي دېموكراتىك تەشكىلاتلىرى ۋە خىتاي دېموكراتىك كۈچلىرى بىز بىلەن بىۋاستە ئالاقە قىلىشتىن بۇرۇن ئالدى بىلەن شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئوز تەقدىرىنى ئوزى ھەل قىلىش ھوقۇقىنى ئېتىراپ قىلىشى ھەمدە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىللىي مۇستەقىللىق ئارزۇلىرىغا ھورمەت قىلىشى لازىم، ھەر بىر شەرقىي تۈركىستانلىق ئۇلار بىلەن ئالاقە قىلغاندا بۇنى ئۇلارغا ھەمكارلىشىشنىڭ ئالدىنقى شەرتى قىلىپ قويۇشى كېرەك».

ئۇ سوزىنى داۋام قىلىپ يەنە مۇنداق دېگەن: «شۇ نۇقتىنى قايتا - قايتا تەكىتلىمەكچىمەنكى، خىتاي دېموكراتلىرى بىز بىلەن مۇناسىۋەت ئورنىتىشتىن بۇرۇن ئالدى بىلەن ئۇيغۇرلار دىيارى شەرقىي تۈركىستاننىڭ خىتاي زېمىنى ئەمەسلىكىنى، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئوز تەقدىرىنى ئوزى بەلگىلەش ھوقۇقىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى ۋە ئاۋادا خىتايدا كەلگۈسىدە دېموكراتىك بىر سىستېما تۇرغۇزۇلغاندا، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ مۇستەقىل ياشالايدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىشى ۋە ئۇنى پۇتۇن دۇنياغا جاكالىشى شەرت. ئەگەر دېموكراتىك خىتايلار بۇ ئالدىنقى شەرتنى ئورۇنلىماي تۇرۇپ، كىم بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر، ھەر قانداق بىر شەرقىي تۈركىستانلىق ئۇلار بىلەن بىۋاستە ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى ئورناتسا، شۇ كىشى ۋەتەن خائىنى ھېساپلىنىدۇ!»

خەلقئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى ب م ت ئىنسان ھوقۇقلىرى يىغىنىغا شەرقىي تۈركىستان ھەققىدە دوكلاد سۇندى

خەلقئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى يېقىندا جەنۋەدە ئوتكۈزۈلگەن «ب م ت ئىنسان ھوقۇقلىرى كومىتېتىنىڭ 55 - قېتىملىق ئومۇمىي يىغىنىغا» كوممۇنىستىك خىتاينىڭ ئۇيغۇرلار دىيارى شەرقىي تۈركىستاندا ئىنسان ھوقۇقلىرىنى دەپسەندە قىلىۋاتقانلىقى ۋە قىرغىنچىلىقلىرىغا ئائىت 92 بەتلىك ئومۇمىي دوكلاد سۇندى. بۇ 50 يىلدىن بۇيان مۇنداق چوڭ خەلقئارا تەشكىلاتنىڭ شەرقىي تۈركىستان ۋە ئۇيغۇرلار ھەققىدە تۇنجى قېتىم مۇنداق تەپسىلىي دوكلاد سۇنۇشى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ئېزىلىۋاتقان ۋە خورلىنىۋاتقان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ خەلقئارا سىياسىي سەھنىدە ئېرىشكەن بۇ زور مۇۋاپىپەقىيىتى ئالدى بىلەن ئىمانىنى، ۋەتىنى ۋە خەلقىنىڭ ئازاتلىقىنى قوغداش يولىدا قىممەتلىك ھاياتىنى قۇربان قىلغان شېھىتلىرىمىزگە، خىتاينىڭ دەھشەتلىك زىندانلىرىدا چىدىغۇسىز ئازاپ چېكىۋاتقان باتۇر ئوغلانلىرىمىزغا، خىتاينىڭ زۇلۇمىغا قارشى ئۇن - تىنسىز كۈرەش قىلىۋاتقان سانسىزلىغان نامسىز مۇجاھىدلىرىمىزغا مەنسۇپ!

خەلقئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى ئامېرىكا شوبىسىنىڭ ئاسىيا ئىشلىرى مۇدىرى كومما ئەپەندى مەخسۇس دوكلاد مۇناسىۋىتى بىلەن ئا ق ش پارلامېنتىدا سوز قىلىپ، ناتونىڭ كوسوۋو ھەرىكىتىنىڭ ئىنسان ھوقۇقلىرى مەسىلىسى تۇپەيلىدىن كېلىپ چىققانلىقىنى، بۇ ھەرىكەتنىڭ خىتاي دائىرىلىرى ئۇچۇنمۇ بىر ئاگاھلاندۇرۇش بولۇپ ھېساپلىنىدىغانلىقىنى بىلدۇردى.

دۇنيادىكى مۇھىم ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاسىتىلىرى مەزكۇر دوكلادنىڭ مەزمۇنىنى كەڭ دائىرىدە يورۇتتى.

ئۇيغۇرلار جەنۋەدىكى «دۇنيا ئىنسان ھوقۇقلىرى كومىتېتى» بىناسى ئالدىدا نارازىلىق نامايىش ئوتكۈزدى

بېيىل 22 - ئاپرېل كۈنى گېرمانىيەدىكى «ياۋروپا شەرقىي تۈركىستان بىرلىكىنىڭ» ئەزالىرى شۋېيتسارىيەنىڭ جەنۋە شەھىرىگە كېلىپ «ب م ت ئىنسان ھوقۇقلىرى كومىتېتىنىڭ» بىناسى ئالدىدا كوممۇنىستىك خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا ئىنسان ھوقۇقلىرىنى دەپسەندە قىلىۋاتقانلىقىغا نارازىلىق بىلدۈرۈپ نامايىش ئوتكۈزدى.

بۇ نامايىشقا ئۇيغۇرلار بىلەن بىرگە، ياۋروپادا ياشاۋاتقان بىر قىسىم تىبەتلىكلەر، موڭغۇللار ۋە دېموكراتىك خىتايلارمۇ قاتناشتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئوز تەقدىرىنى ئوزى بەلگىلەش ھوقۇقلىرىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۇچۇن خىتاي ھاكىمىيىتىگە قارشى ئېلىپ بېرىۋاتقان ھەر خىل شەكىلدىكى مىللىي كۈرەشلىرىنى قوللاپ - قۇۋۋەتلەيدىغانلىقلىرىنى بىلدۈردى.

شەرقىي تۈركىستان ۋەكىلى كېرەم شېرىپ دۇنيا ئىنسان ھوقۇقلىرى كومىتېتى يىغىنىدا سوز قىلدى

«ياۋروپا شەرقىي تۈركىستان بىرلىكىنىڭ» شۋېيتسارىيەدە تۇرۇشلۇق دائىمىي ۋەكىلى كېرەم شېرىپ بېيىل 30 - مارتتىن 23 - ئاپرېلغىچە جەنۋە شەھىرىدە چاقىرىلغان «ب م ت ئىنسان ھوقۇقلىرى كومىتېتىنىڭ 55 - ئومۇمىي يىغىنىغا» بىۋاستە قاتناشتى ۋە ئۇنىڭدا «ياۋروپا شەرقىي تۈركىستان بىرلىكى»، «دۇنيا ئۇيغۇر ياشلىرى قۇرۇلتىيى» ۋە «شەرقىي تۈركىستان ئەخبارات مەركىزىگە» ۋاكالەتەن سوز قىلىپ، ھاكىم مۇتلەق كوممۇنىستىك خىتاينىڭ ئۇيغۇرلار دىيارى شەرقىي تۈركىستاندا يۈرگۈزۈۋاتقان قىرغىنچىلىق سىياسىتىنى پاش قىلدى.

خىتاي جامائەت خەۋىپسىزلىكى مىنىستىرى تاشقى كۈچلەرنىڭ شەرقىي تۈركىستان، تىبەت ۋە تەيۋەننىڭ مۇستەقىللىقىنى پۇتۇن كۈچى بىلەن قوللاۋاتقانلىقىنى بىلدۈرگەن

خىتايچە «ياۋروپا» گېزىتىنىڭ 8 - ئاپرېل سانىغا بېسىلغان بىر خەۋەردە، خىتاي جامائەت خەۋىپسىزلىك مىنىستىرى يېقىندا خىتاينىڭ سىياسىي - قانۇن سىستېمىسى بويىچە ئوتكۈزۈلگەن يىغىندا مۇنداق دەپ كورسەتكەن: «يېقىنقى ۋاقىتتىن بۇيان چەت ئەل كۈچلىرى دولىتىمىزگە ئاستا - ئاستا سىڭىپ كىرىپ، ھەر خىل ۋاستىلار بىلەن كىشىلەرنى قۇترىتىپ، بۆلگۈنچىلىك ھەرىكەتلىرىنى ئېلىپ بېرىپ، دولىتىمىزنىڭ سىياسىي مۇقىملىقىغا ۋە جەمىيەت ئامانلىقىغا ئېغىر تەھدىت سالماقتا.»

يىغىندا شۇنداقلا، چەت ئەل كۈچلىرىنىڭ ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن خىتاينىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلىشىپ، شەرقىي تۈركىستان، تىبەت ۋە تەيۋەننىڭ مۇستەقىللىقىنى ئاستىرتىن قوللاپ، خىتاينى پارچىلاشقا ئۇرۇنۇۋاتقانلىقى ئوختىلىق ھالدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان. خىتاي جامائەت خەۋىپسىزلىكى مىنىستىرى بۇنىڭدىن كېيىن شەرقىي تۈركىستان، تىبەت ۋە تەيۋەننىڭ مۇستەقىللىق ھەرىكەتلىرىگە قارشى تەدبىرلەرنى بىرلەشتۈرگەن ھالدا ئېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغان.

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044 ئىپەك يولى كوچىسى 50 بىنا، 8 - قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى - جاۋاپكەرلىگى چەكلەنگەن «ۋىسال» شىركىتى.
تىراژى 1826 زاكاز 9698

تېلېفون: 01 - 92 - 33

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, республиканская общественно-политическая газета, регистрационное свидетельство №603 -- Г. Выдано Министерством культуры, информации и общественного согласия Республики Казахстан 17 марта 1999 г.

گېزىتىمىزدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com

1999
يىل
3 ـ ئىيۇل
شەنبە
7
(4120)

يېڭى ھايات

Йеңи һаят

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي ـ سىياسىي گېزىت. 1970 ـ يىلى 1 ـ يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ

قازاقستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ جۇمھۇرىيەتلىك قۇرۇلتىيى

مىللىي مەركەزنىڭ ئاساسىي مەخستى ـ بىرلىكنى قولغا كەلتۈرۈش

يېقىندا ئالمۇتىدىكى مۇئەللىملەر ئۆيىنىڭ مەجلىسلەر زالىدا بىر توپ ئۇيغۇر زىيالىلىرىنىڭ تەشەببۇسى ۋە ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن قازاقستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ جۇمھۇرىيەتلىك قۇرۇلتىيى بولۇپ ئۆتتى. ئۇنىڭغا جاي ـ جايلاردىن كەلگەن دېلېگاتلار، جۇملىدىن، ۋىلايەتلىك، شەھەرلىك ۋە ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ ۋەكىللىرى، شۇنداقلا ئالمۇتا ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى مەھەللەرنىڭ ۋەكىت باشلىرى، مەسچىت قوملىرى، يۇرت موتىۋەرلىرى، ئالىملار، يازغۇچىلار، مەتبۇئات خادىملىرى، خوشنا ئۆزبەكىستان ۋە قىرغىزستان جۇمھۇرىيەتلىرىدىن كەلگەن مېھمانلار قاتناشتى.

قۇرۇلتاينى مەزكۇر چارە ـ تەدبىرنى ئۇيۇشتۇرۇش تەشەببۇسكارلىرىنىڭ بىرى مەھەممەتجان جانباقىيېۋ ئېچىپ، بۈگۈنكى باش قوشۇشنىڭ ئاساسىي مەخستى ۋە ھەل قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلەرنى ئېلان قىلدى. كورنىي كىكانت مەھەللىسى مەسچىتىنىڭ ئىمامى زەيناۋدۇن ھاجىم بوساقوۋ قۇرۇلتاي ئىشىغا ئۇتۇق تىلەپ، دۇئا ـ تەكبىر ئوقۇدى. ئاندىن قازاقستان مائارىپىنىڭ ئەلاچىسى، ئالمۇتا قۇرۇلۇش ـ مېمارچىلىق ئاكادېمىيەسىنىڭ پروفېسسورى بەھرىم غاۋدىنوۋ دوكلاد بىلەن سۆزگە چىقتى.

ناتىق ئۆز دوكلادىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆتمۈش تارىخى، بۈگۈنكى مەدەنىيىتى ۋە ئىجتىمائىي ـ سىياسىي ئەھۋالىغا ئائىت مۇئەممالارغا، شۇنداقلا ئۇيغۇر كادىرلىرىنى تەربىيەلەش، ياشلارنى ئوقۇتۇش مەسىلىلىرىگە ۋە قايتىدىن قۇرۇلۇۋاتقان جۇمھۇرىيەتلىك تەشكىلاتنىڭ ۋەزىپىلىرىگە تەپسىلىي توختالدى.

دوكلادتىن كېيىن مۇنازىرە سۆزگە چىققانلار قۇرۇلغۇسى تەشكىلاتنىڭ رولى، كېلەچەك پائالىيىتى ھەققىدە ئۆز پىكىر ـ تەكلىپلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. مەسىلەن، قازاقستان ئۇيغۇر ياشلىرى بىرلىكى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى ۋىلىيەم مولوتوۋ، «ئازۇگۇم» خەيرىخاھلىق فوندىنىڭ پرېزىدېنتى دىلبىرىم ساماساقوۋا، «سانائەتچىلەر، تىجارەتچىلەر ۋە يېزا ئىگىلىكى خادىملىرى ئۇيغۇر ئاسسوتسىئاتسىيەسى» جۇمھۇرىيەتلىك جەمىيەتلىك فوندىنىڭ پرېزىدېنتى دىلمۇرات قۇزىيېۋ، تارىخ پەنلىرىنىڭ نامزاتى، سىياسەتشۇناس دامىر ھېزىباقىيېۋ، جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ باش مۇھەررىرى يولداش ئازاماتوۋ، تالدىقورغان شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى سۆيىتلىنا كايىتوۋا، جامبۇل ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ئومەرجان ئىبراگىموۋ، پانفىلوۋ ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى رېھىمجان توختاخۇنوۋ، قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتى ئۇيغۇرلىرى ئىتتىپاقىنىڭ رەئىسى نىغمەت بوساقوۋ، قازاقستان تاتار ـ باشقۇرت مەدەنىيەت جەمىيىتىنىڭ ئەزاسى غامبار ئىسقاقوۋ ۋە باشقىلار ئۆز سۆزلىرىدە قازاقستان ئۇيغۇرلىرى جۇمھۇرىيەتلىك مىللىي مەركىزىنىڭ خەلقىمىز، بولۇپمۇ يېزا ئاھالىسى بىلەن قويۇق مۇناسىۋەتتە بولۇپ، ئۇلارنىڭ مۇڭ ـ موھتاجىنى دولەت دەرىجىسىگە كۆتىرەلەيدىغان تەشكىلات بولۇشىنىڭ مۇھىملىقىنى ئېيتتى.

قۇرۇلتاي ئىشىغا قاتناشقان قازاقستان خەلقلىرى ئاسامبلېيەسىنىڭ ۋەكىلى شاكار سۇلتانبايېۋا ئۆز سۆزىدە جۇمھۇرىيىتىمىز ئىقتىسادىي قىيىن چىلىقلارنى باشتىن كەچۈرۈۋاتقان بۇ كۈنلەردە خەلق بېشىنى قوشۇپ، ئۇنى توغرا يولغا باشلاپ ماڭىدىغان بۇ خىلدىكى تەشكىلاتلارنىڭ كېرەكلىكىنى تېپتى. ئۇ شۇندىقلا مەركىزى تەشكىلات پائالىيىتىنىڭ ئۈنۈملۈك بولۇشىدا ئۇنىڭغا رەھبەرلىك قىلىدىغان تەشكىلاتنىڭ تەركىۋىگە كىرگەن سالاھىيەتلىك مۇتەخەسسىسلەرنىڭ مۇھىم رول ئوينايدىغانلىقىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى.

قۇرۇلتايدا قازاقستان ئۇيغۇرلىرى جۇمھۇرىيەتلىك مىللىي مەركىزىنىڭ نىزامنامىسى دېلېگاتلار تەرىپىدىن قارار تەرىپىدە مۇھاكىمە قىلىنىپ، ئۇ نەنگەنلىرىم تۇشۇمچىلار ۋە ئۆزگىرىشلەر كىرگۈزۈلگەندىن كېيىن بىر ئېغىزدىن قوبۇل قىلىندى.

قۇرۇلتاي قىلىپ، قازاقستان ئۇيغۇرلىرى جۇمھۇرىيەتلىك مىللىي مەركىزى قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ بيۇرو ئەزالىقىغا ئون بەش، تەپتىش كومىسسىيەسىگە ئۈچ ئادەم سايلاندى. ئاندىن بيۇرو ئەزالىرىنىڭ تۇنجى مەجلىسىدە تەشكىلىي مەسىلە قارالدى. مەركەز پرېزىدېنتلىقىغا ئۈچ ئادەمنىڭ [illegible] سىياسەتشۇناس دامىر ھېزىباقىيېۋنى، قازاقستان پاتلار جەمىيىتى ئۇقۇش ۋە ئىشلەپ چىقىرىش كارخانىسىنىڭ دىرېكتورى ۋاقاس ماسىيدىنوۋنىڭ ۋە قۇرۇلتاينى ئۇيۇشتۇرۇش تەشەببۇسكارلىرىنىڭ بىرى مەھەممەتجان جانباقىيېۋنىڭ نامزاتلىرى كۆرسىتىلدى. نەتىجىدە بيۇرو ئەزالىرىنىڭ بېسىم كۆپچىلىك ئاۋازى بىلەن تارىخ پەنلىرىنىڭ نامزاتى، سىياسەتشۇناس دامىر ھېزىباقىيېۋ قازاقستان ئۇيغۇرلىرى جۇمھۇرىيەتلىك مىللىي مەركىزىنىڭ پرېزىدېنتى بولۇپ سايلاندى. مەھەممەتجان جانباقىيېۋ بىرىنچى ۋىتسە ـ پرېزىدېنت، دىلبىرىم ساماساقوۋا ئىككىنچى ۋىتسە ـ پرېزىدېنت بولۇپ سايلاندى.

ئىرشات ئەسەمەتوۋ،
شەمشىدىن ئايۇپوۋ.

مەنمۇ ئۆگىنەيچۇ...
رۇستەم يۈسۈپوۋنىڭ سۈرىتى.

«يېڭى ياھات» پوچتىسىدىن

«يېڭى ھاياتنىڭ» ئارىلىقتىكى بىر ئاز ئۈزۈلۈشتىن كېيىن قايتىدىن چىقىشقا باشلىغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن كۆپلىگەن گېزىت مۇخلىسلىرىمىزدىن ئىنكاسلار داۋاملىق كېلىۋاتىدۇ. دىققىتىڭلارغا شۇلاردىن بىر نەچچىسىنى ھاۋالە قىلدۇق.

گېزىتخانىلار ئىنكاسلىرىدىن

بىز «يېڭى ھاياتنىڭ» ئايدا بىر قېتىمدىن بولسىمۇ ياڭلىۋاشتىن نەشر قىلىنىشقا باشلىغانلىقى بىزنى بەك خوشال قىلدى، دەرھەقىقەت، ئەرەپ گرافىكىسى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى «يېڭى ھايات» بىز گېزىتخانىلار ئۈچۈن ناھايىتى قەدىرلىك گېزىتلارنىڭ بىرىگە ئايلىنىپ قالدى.

ھەر قانداق تەملىك تائام كىشىنىڭ ئېغىزىدىن كەتمەي قالغىنىدەك، بۇ گېزىتتا بېسىلغان سىياسىي، تارىخىي، ئەدەبىي ماتېرىياللار گېزىتخانلارنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئېلىپ، روھىي مەدەت بەرگەننىڭ سىرتىدا، شۇنداقلا دۇنيانى تونۇش، بىلىم دائىرىسىنى ئاشۇردى. ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ ئۆتمۈشى ۋە خىتاي ئىستىلاچىلىرىنىڭ مۇستەملىكىچىلىك ھەرىكەتلىرى ھەققىدە گېزىتنىڭ ھەر بىر سانىدا دېيەرلىك بېرىلىپ كەلگەن ماتېرىياللار ھېچ كىمنى پەرۋاسىز قالدۇرالمايدۇ. بولۇپمۇ، «يېڭى ھاياتنىڭ» 5 ـ ئىيۇن سانىدىكى «ئۇلار كىم ئۈچۈن قۇربان بولدى»، «دىللارغا مەڭگۈلۈك مۇز سالغان ۋاقىئە»، «قاتىللارنىڭ جىنايەتلىرىنى ئۇنتۇش مۇمكىن ئەمەس» دېگەن ۋە كۆپلىگەن باشقا ماتېرىياللاردىن بىز يېقىنقى تارىخىمىزغا باغلىق ئىلگىرى مەلۇم بولمىغان ئۇرغۇنلىغان مەلۇماتلارنى ئالدۇق.

ئالمۇتا «مامىر» مىكرورايونى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكى نامىدىن:
ئىبراھىم بارات، نەسىردىن زايىتوۋ، تاشمەھەممەت تالىپوۋ ۋە باشقىلار، ھەممىسى بولۇپ ئون ئادەم ئىمزا قويغان.

ئاتاقلىق تاتار شائىرى ئابدۇللا توقاي بىر شېئىرىدا:
«يالتراپ يۇلتۇز يانار، تۈن قاراڭغۇ بولغانسىرى،
يادىمغا تەگرىم چۈشەر ـ بەختىم قارا بولغانسىرى.»
دەپ ئېيتقان ئىكەن. بىز ئۇيغۇرلار بەختى بوغۇلغان خەلق، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ھەقىقەتكە تەشنا خەلق، قايسى بىر مەتبۇئات مۇشۇ بەختسىزلىكىمىزنىڭ سىرىنى ئېچىپ، ھەقىقەتنى دادىل ئېيتىپ بىرەلىسە، بىز شۇ مەتبۇئاتنى قوللايمىز. ھە، «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ ئاخىرقى ساندا بېرىلگەن: «ئۇ كۆزلەر ۋىراق ئەمەس»، «ئۇلار كىم ئۈچۈن قۇربان بولدى؟»، «قاتىللارنىڭ جىنايەتلىرىنى ئۇنتۇش مۇمكىن ئەمەس» كەبى ماتېرىياللار تارىخىمىزدىكى بىز بىلمەيدىغان بەزى سىرلارنى ئېچىپ، ھەقىقەتكە بولغان تەشنالىقىمىزنى قاندۇردى. بىز «يېڭى ھايات» تەھرىراتىغا تەشەككۇر ئېيتىش بىلەن، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ مۇشۇنداق ماتېرىياللارنى داۋاملىق بېرىپ تۇرۇشنى ئۈمۈت قىلىمىز.

ئالمۇتا شەھىرى، درۇژبا مەھەللىسىدىكى گېزىت مۇخلىسلىرى نامىدىن:
ھوسەنجان ھاسان، قۇدات ئىسساق، ئاۋاش بوساقوۋ، ئومەرجان ئايۇپ، نۇرەخمەت ئايۇپ، ئاخمۇللا مەمروۋ، يۈسۈپجان دۇگانوۋ ۋە باشقىلار، ھەممىسى بولۇپ 22 ئادەم ئىمزا قويغان.

ئالمۇتا شەھىرىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان بىر توپ مەشرەپ ئەھلى مەلۇم ۋاقىت چىقىشى توختاپ قالغان سۆيۈملۈك گېزىتىمىز «يېڭى ھاياتنىڭ» يەنە ئۆز مۇشتىرىلىرى بىلەن ئۇز كۆرۈشىشى بىزنى بەك خوشال قىلدى. ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقلارغا قارىماي، ئۆز گېزىتخانىلىرىنىڭ كۆتكىنىدەك تەلەپكە لايىق ماقالىلار بىلەن قەلبىمىزنى قانائەتلەندۈرۈۋاتقان قەلەم ساھىبلىرىغا رەخمەت ئېيتىمىز. گېزىتىمىزنىڭ مۇشۇ يۆنىلىشتىن چەتنىمەي، بىز بىلەن دايىملىق ئۇز كۆرۈشۈپ تۇرۇشنى خالىغان بولار ئىدۇق.

مەشرەپ ئەھلى نامىدىن: تۇرسۇن ئىبدىمنوۋ، ئەھەت ئوسمان، نىجات يۈسۈپوۋ، ئابلىكىم ساماخۇنوۋ ۋە باشقىلار، جەمى 15 ئادەم قول قويغان.

«يېڭى ھاياتنىڭ» قىسقا ۋاقىت ئۈزۈلۈشتىن كېيىن مۇشتىرىلار بىلەن يەنە ئۇز كۆرۈشكەنلىكى ھىجران ئوتىدا كۆيۈپ ۋىسالنى كۈتۈۋاتقان مەسلەكداش دوستلارنىڭ بىر ـ بىرى بىلەن كۆرۈشكىنىدەك بىر ۋاقىە بولدى. خەلقىمىزنىڭ مۇڭ ـ زارىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ كېلىۋاتقان، تارىخىمىز، مەدەنىيىتىمىز، ھازىرقى ئەھۋالىمىز ھەققىدىكى كۆپلىگەن ماتېرىياللىرى ھېچ كىمنى پەرۋاسىز قالدۇرمايدىغان سۆيۈملۈك گېزىتىمىزنى بىز ھەر دايىم تەقەززالىق بىلەن كۈتىمىز. «يېڭى ھاياتنىڭ» بۇنىڭدىن كېيىنمۇ سۆيەت ۋە مەزمۇن جەھەتتىن كۆڭۈلدىكىدەك ماتېرىياللار بىلەن بىز مۇشتىرىلارنى خوشال قىلىدۇ دەپ ئىشىنىمىز.

ئالمۇتا ۋىلايىتى، تالغىر ناھىيەسى ئۆزدىباستاۋ يېزىسىدىكى گېزىت مۇخلىسلىرى نامىدىن: ئىسھاق ئىلياس، ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى شۆبىسىنىڭ رەئىسى، ئابلىكىم قوشنەزەروۋ، ئومەرجان ساتتار، ئەخمەت داۋۇت ۋە باشقىلار.

مىننەتدارلىق بىلدۈرىمىز

يېقىندا ئالمۇتا شەھىرى درۇژبا مەھەللىسى مەسچىت قومى نامىدىن ئىمام ئابباس قارى ھاجىم «يېڭى ھايات» گېزىتىگە 6000 تەڭگە ئىئانە تاپشۇردى.

بىز بۇ ئالىجاناپ ئىشقا تەھرىراتىمىز نامىدىن سەممىي تەشەككۇر ئىزھار قىلىمىز.

«يېڭى ھايات» تەھرىراتى.

مەرھەمەت خالىس ئىقتىسادىي ياردەم قولىنى سۇنغۇچىلارغا بىزنىڭ ھېساپ چوتىمىز:

p/c 406467897
ТОО "Висал"
РНН600400099802
МФО 190501719
,код 719
АГФ ОАО Банк
"Центр Кредит"

ۋېتېران شەرپىگە ئۇتكۇزۇلگەن تەنتەنە

يېقىندا چېلەك يېزىسىدا ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ ۋېتېرانى، غالىبىيەت پارادىنىڭ ئىشتىراكچىسى ۋالىدىن ئاكا نىزامىدىنوۋنىڭ شەرىپىگە ئۇتكۇزۇلگەن تەنتەنە ئالاھىدە تەسىرات قالدۇردى. ئۇرۇش ۋېتېرانلىرى، يۇرت مۇتىۋەرلىرى، چېلەك يېزىسىنىڭ ھاكىمىيىتى، مەھەللە ۋىكىت باشلىرى قەھرىمانىنى قىزغىن ۋە سەممىي تەبرىكلىدى. چېلەك ناھىيەسىنىڭ يېزا - يېزىلىرىدىن ۋە ئۇيغۇر ناھىيەسىدىن كەلگەن 12 كوماندىدىن تەركىپ تاپقان فۇتبولچىلار كوماندىلىرىغا مۇسابىقىنىڭ شەرتلىرى ئېلان قىلىندى.

دىققەتكە سازاۋەر بولغان بۇ چارە - تەدبىرنى رەھمەتجان ئىبراكىموۋ باشلىق ۋىكىت بېشى ۋە ئۇنىڭ ياردەمچىسى تاشمەھەممەت قاھاروۋ، تەن - تەربىيە پەنىنىڭ مۇئەللىمى ماخمۇت ساۋۇتوۋ بىلەن ئۇلارنىڭ تەشەببۇسىنى قوللىغان بىر تۈپ ياشلار بىلەن مەھەللە جامائىتى قوللاپ - قۇۋەتلىدى. بۇ تەدبىرگە ھامىلىق قىلغۇچى تىجارەتچى شاۋكەت ھېزباقىيېۋ بىلەن مەھەللە ياشلىرى تەشەككۇرگە مۇيەسسەر بولدى.

جەڭگىۋار جەڭچىنى ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانلىرى ساغىنىش ئىبىبېرگېنوۋ، چېلەك يېزىسىنىڭ ھاكىمى تۇۋات بايغوژايېۋ، ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ئىسمائىل ئابدۇراخمانوۋ ۋە باشقىلار تەبرىكلەپ، تىلەك - ئىستەكلىرىنى ئىزھار قىلدى.

ۋالىدىن ئاكا نىزامىدىنوۋ سەكسەن ژىل مۇتەددەم دۇنياغا كەلدى. چېلەك يېزىسىدىكى كولخوزچى ياشلار مەكتىۋىنى تاماملاپ، 1940 - ژىلى ھەربىي سەپكە سەپەرۋەر قىلىنىدى. دەسلەپ ۋورونېژ مەيدانىدىكى شىددەتلىك جەڭلەرگە قاتناشتى. كوپ ئوتمەي لېنىنگراد شەھىرى يېنىدىكى شىمىسىبلبۇرگ سېپىلى ئەتراپىدا ئىستىھكام تۇتقان 429 - ئالاھىدە پونتون - كورۇك ياسىغۇچى باتالئون تەركىۋىدە جەڭلەرگە ئىشتىراك قىلدى. ئۇ «جەڭگىۋار قىزىل بايراق» ئوردېنى بىلەن مۇكاپاتلانغان. ئۇنىڭ كوكرىكىنى ئىككى ئوردېن، 12 مېدال بېزەپ تۇرىدۇ. ۋالىدىن ئاكىنىڭ جەڭگىۋارلىق يولى ھەققىدە پولك كوماندىرى، پولكوۋنىك ئى. پ. گۇلتىيېۋ، قىسمىنىڭ سىياسىي رەھبىرى مايور ۋ. پ. بۇرلاك، شتاب باشلىغى ئى. پروخوروۋلارنىڭ تەغدىرنامىسى بىزنى كوپ نەرسىدىن خەۋەردار قىلىدۇ. ئۇ 1945 - ژىلى 24 - ئىيۇن كۈنى قىزىل مەيداندا ئۇتكۇزۇلگەن ھەربىي پارادقا قاتناشقان ئۇيغۇر ژىگىتىدۇر.

ئۇرۇشتىن كېيىن ئىكىلىكلەردە پىداكارانە ئەمگەك قىلىپ، سوگىتى ئوخشاش سوۋخوزلارنى قۇرۇشقا ئىش باشقۇرغۇچى سۈپىتىدە پائال قاتناشتى.

غالىبىيەت پارادىغا قاتنىشىشقا سازاۋەر بولغان جەڭچىنىڭ شەرىپىگە ئۇتكۇزۇلگەن فۇتبول بويىچە مۇسابىقىدە بىرىنچى ئورۇننى كۇبوك بىلەن ئىككى مىڭ تەڭگىلىك سوغىنى «قىزىل شەرىق» كوماندىسى، ئىككىنچى ئورۇننى قارىتورۇق، ئۇچىنچى ئورۇننى چونجا كوماندىسى ئېلىپ، دىپلوم ۋە باھالىق سوغىلار بىلەن مۇكاپاتلاندى.

بۇ چارە - تەدبىر ۋالىدىن ئاكىغا يۇكسەك روھ بېغىش ئەتتى. ياشلار ئۇچۇنمۇ تەربىيە مەكتىۋى بولدى.

تۇرسۇن تۇردىيېۋ،
مائارىپ ئەلاچىسى، ئەمگەك ۋېتېرانى.

سۇرەتتە: (سولدىن ئوڭغا) ئەمگەك ۋېتېرانلىرى س. ئىبىبېرگېنوۋ، ۋىكىت بېشى ر. ئىبراكىموۋ، ۋالىدىن نىزامىدىنوۋ، ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ئى. ئابدۇراخمانوۋ.
مۇئەللىپنىڭ سۇرىتى.

باھالىق ئەمگەك

قازاقىستان – خىتاي مۇناسىۋەتلىرىدىكى شىنجاڭ ئامىلى

ئالمۇتىدا رۇس تىلىدا نەشر قىلىنغان «ھازىرقى شىنجاڭ ۋە ئۇنىڭ قازاقىستان – خىتاي مۇناسىۋەتلىرىدىكى تۇتقان ئورنى» ناملىق كىتاب شۈبھىسىز سىياسەتشۇناسلار، تارىخچىلار ۋە شۇنداقلا كەڭ دائىردىكى كىتابخانلار ئۈچۈن چوڭ قىزىقىش پەيدا قىلىدۇ. سىياسىي پەنلەر دوكتورى ك. ل. سىروئېژكىن رەھبەرلىكىدىكى مۇئەللىپلەر كوللېكتىۋى مەزكۇر كىتاپتا ش ئۇ ئا ر نىڭ ئىجتىمائىي - ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي تەرەققىياتى ۋە ئۇنىڭ قازاقىستان - خىتاي مۇناسىۋەتلىرىدىكى رولى بىلەن باغلىق كەڭ دائىرىدىكى كومپلېكسلىق مەسىلىلەرنى ئەكس ئەتتۈرۈشكە ھەرىكەت قىلغان. بۇ، شۈبھىسىز، ش ئۇ ئار ئىچىدىمۇ، ئۇنىڭ سىرتىدىمۇ ۋەزىيەتنىڭ كەسكىنلىشىۋاتقانلىقىنى ھېساپقا ئالغان ھالدا، ناھايىتى ئاكتۇئال ماۋزۇدۇر. ئەتىمالىم، بۇ خىتاي بىلەن بولغان ئىككىتەرەپلىمىلىك مۇناسىۋەتلەرنى ھېساپقا ئالغاندا، ش ئۇ ئار ئۈستىدە ئېلىپ بېرىلغان دەسلەپكى سالماقلىق تەتقىقات بولسا كېرەك.

مەزكۇر ئەمگەك ئىككى تامامەن مۇستەقىل، بىر قارىماققا بىر - بىرى بىلەن ئالاقىدار بولمىغان قىسىملاردىن تەركىپ تاپقان. ئۇلار پەقەت ئۇمۇمىي كىرىش سوز ۋە مۇقاۋە بىلەنلا بىرلەشتۈرۈلگەن.

كىتاپنىڭ بىرىنچى قىسمى «ھازىرقى شىنجاڭدا كىم زادى كىم» دەپ ئاتىلىدۇ. مۇئەللىپلەر ۋ. م. كىرىۋونوگوۋ، ك. ل. سىروئېژكىن، س. ئا. شوروخوۋالار بۇ قىسمىدا ش ئۇ ئا ر دا ھاكىمىيەت ۋە باشقۇرۇش ئورگانلىرىنىڭ تارماقلىرىنى ۋە ئۇلارنىڭ شەكىللىنىش ئالاھىدىلىكلىرىنى چۈشەندۈرىدۇ. ئۇلار خىتاي مەنبەلىرىگە ئاساسلانغان ھالدا، رايونلۇق مىللىي ئاۋتونومىيەنىڭ ئىجابىي ۋە سەلبىي تەرەپلىرىنى چۈشەندۈرىلىك ۋە ئاساسلاندۇرۇلغان شەكىلدە تەتقىق قىلىدۇ. ئۇنىڭ (ئاۋتونومىيەنىڭ) چۈشىنىكسىز تەرەپلىرى ئاز ئەمەس ۋە ئۇ رىگيونال ئېتنىك مەزمۇندىكى ئۇرغۇنلىغان توقۇنۇشلارنى پەيدا قىلىدۇ. ئاۋتونومىيەنىڭ تارىخىي قالايمىقان ۋە ئۇ دۆلەت مەمۇرىي قىسىم رەھبەرلىكىنىڭ زىددىيەتلىرىگە ئېلىپ كېلىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن، مۇنداق ياندىشىش مەركەزدىن رايونلۇق مىللىي ئاۋتونومىيەگە رەھبەرلىك قىلىش ئۈچۈن قولايلىقتۇر.

كىتاپنىڭ مۇئەللىپلىرى ش ئۇ ئار نىڭ مىللىي - تېررىتورىيەلىك قۇرۇلۇشىنى بايان قىلىدۇ ۋە بىر پۈتۈن رەھبىرىي تىزىملىكنى بېرىدۇ.

مۇئەللىپلەر بىرىنچى بابنىڭ خۇلاسىسىدا «خ خ ج نىڭ مىللىي – دولەت تۈزۈلۈشىدە ئۇنىڭ فۇنكسىونال تەرىپى بىلەن دىالېكتىكىلىق زىددىيەت پەيدا قىلىپ، تەشكىلىي مۇناسىۋەتلەر بىرىنچى ئورۇنغا چىقىدۇ» دەپ ئادالەتلىك تەكىتلەيدۇ.

بىرىنچى قىسىمنىڭ قالغان بابلىرى (2 - 10) 1996 - ژىلنىڭ بېشىدىكى رويخەت تىزىمىنى ۋە ھەر خىل دەرىجىدىكى ش ئۇ ئار رەھبەرلىرىنىڭ تەرجىمەھال مەلۇماتلىرىنى، شۇنداقلا ھازىرقى زامان شىنجاڭنىڭ تارىخى بىلەن باغلىق كورنەكلىك ئەرباپلارنىڭ قىسقىچە تەرجىمە ھاللىرىنى ئوز ئىچىگە ئالىدۇ. ش ئۇ ئار نىڭ سىياسىي ئەرباپلىرى توغرىلىق مۇنداق مول مەلۇمات سىياسىي تەتقىقات مۇئامىلىسىگە دەسلەپكى قېتىم جارىي قىلىنغانلىقىنىڭ ئوزى بىلەن كىتاپنىڭ ئەھمىيىتى ئېشىمۇ ئاشىدۇ. كىتاپنىڭ كىرىش سوزىدە تەكىتلەنگىنىدەك، «بۇ مەسىلە شۇنداقلا تامامەن ئەمەلىي ئەھمىيەتكىمۇ ئىگە». خ خ ج نىڭ رىگيونال رەھبەرلىكىنىڭ ۋەكىللىرى توغرىلىق ھازىرقى كۈنگىچە مەۋجۇت مەلۇماتلار ھەقىقەتەنمۇ ناھايىتى ئاز، تارقاق ۋە تولۇق ئەمەس.

ئوبيېكتىۋ ئەھۋالغا باغلىق، رىگيونال رەھبەرلەر شۇنداقلا ئالاھىدە تەتقىقات قىزىقىشىنىمۇ پەيدا قىلىدۇ. باشقۇرۇش ئاپپاراتى «مەركەز - ئولكە» مۇناسىۋەتلەر سىستېمىسىدىكى ئىگىلىگەن سىياسەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش خاراكتېرىنى بەلگىلەيدىغان مۇھىم باغلاشتۇرغۇچى ھالقا بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ئىجتىمائىي - سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي مەۋقەلىرىگە، نىشانلارغا ۋە سىياسىي مەركەزگە ساداقەتلىك دەرىجىسىگە ئاخىرقى ھېسابتا ريگيونلارنى باشقۇرۇشتىكى ئۇنىڭ مۇھىم شەرتلىرى [illegible]

دىن پايدىلانغان ھالدا (باشقا مەنبەلەر ئەمەلىياتتا يوق) ئاساسىي ئېتنىك توپلارنىڭ نىسبىتى توغرىلىق مەلۇماتلارنى كەلتۈرىدۇ، بۇ مەلۇماتلارغا ئاساسلىنىپ ۋەزىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئۇمۇمىي ئەھۋالىنى ۋە ئۇمۇمەن ش ئۇ ئار دا خىتايلاشتۇرۇش جەريانىنى پەرەز قىلىش مۇمكىن. بۇ خ خ ج پۇخرالىرىنىڭ چېگارىداش دولەتلەرگە، شۇ جۈملىدىن مەركىزىي ئاسىيە دولەتلىرىگە جىددىي ئېقىپ كىرىۋاتقانلىغى مۇناسىۋىتى بىلەنمۇ ناھايىتى مۇھىمدۇر.

ۋۇتۇرىدىكى ماۋزۇنى «ش ئۇ ئار دىكى ئېتنودېموگرافىيە ۋەزىيىتى ۋە ئۇنىڭ تەرەققىيات تېندېنسىيەسى» دېگەن نوۋەتتىكى باب داۋاملاشتۇرىدۇ. بۇ مەزكۇر كىتاپتىكى مەزمۇن جەھەتتىن ئاساسىي بولۇملەرنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇنىڭ مۇئەللىپى ستاتىستىكا مەلۇماتلىرى بىلەنلا چەكلەنمەي، بەلكى شۇنداقلا تەتقىق قىلىۋاتقان مۇئەممانى ئەتراپلىق تەھلىل بىلەن بېرىدۇ.

ئىچكىرىدىن خىتايلارنىڭ كوچۇپ كېلىش جەريانى ش ئۇ ئار دا دېموگرافىيە ۋەزىيىتىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشتە ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. سەكسىنىنچى ژىللاردىن باشلاپ كوچۇپ كەلگەنلەر ش ئۇ ئار دىكى ئىجتىمائىي - ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي ۋەزىيەتنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشتە مۇھىم رول ئويناشقا باشلىدى. ژىللارنىڭ ئوتۇشى بىلەن بۇ تېندېنسىيە كۈچىيىۋاتىدۇ. ۋەزىيەتنىڭ مۇنداق تەرەققىياتى ئۇرغۇنلىغان ئېتنوسىياسىي ۋە ئېتنوئىقتىسادىي ئامىللارنىڭ كۈچىيىشىگە تەسىر يەتكۈزمەي قويمىدى. ش ئۇ ئاردىكى ۋەزىيەتنىڭ كەسكىنلىشىشمۇ ئەينە شۇنىڭ تەسىرىدىن پەيدا بولماقتا. بۇنى كىتاپتا كەلتۈرۈلگەن ش ئۇ ئار ئاھالىسىنىڭ سانى ۋە مىللىي تەركىۋىنىڭ ئوزگىرىش جەدۋەللىرى بويىچە روشەن بايقاۋېلىش مۇمكىن. مەسىلەن، رەسمىي مەلۇماتلارغا قارىغاندا، خىتايلار 1949 - ژىلقى 292 مىڭدىن 1995 - ژىلى 6 مىللىون 318,5 مىڭغا يەتكەن (ئەتىمالىم بۇ ناھايىتى توۋەن كورسىتىلگەن رەقەم بولسا كېرەك). باشقىچە ئېيتقاندا، ئەللىك ژىل ئىچىدە شىنجاڭدا خىتايلار سانى بۇ يەردىكى ئاھالىنىڭ 4 پائىزىدىن 40 پائىزىغىچە قىسمىنى تەشكىل قىلدى.

مۇئەللىپ (ك. سىروئېژكىن) ھەر خىل مەنبەلەردىن پايدىلانغان ھالدا، چوڭقۇر ۋە مەنتىقىلىق خۇلاسە چىقىرىدۇ. مەسىلەن، ئۇ «ش ئۇ ئار نىڭ شەھەر ئاھالىسىنىڭ ئوزگىرىشى، يەنى كوپىيىشى يەنە بىر ۋەزىيەتنى تۇراقسىزلاندۇرۇش ئامىلىغا ئايلىنىدۇ، شەھەر ئاھالىسى ئاساسىي جەھەتتىن «خىتاينىڭ ئىچكى ئولكىلىرىنىڭ يېزىلىرىدىكى ئارتۇقچە ئەمگەك رېسۇرسلىرى» ھېساۋىغا تولۇقلىنىدۇ»، دەپ تەكىتلەيدۇ. مۇئەللىپ بۇ خۇلاسىنى كەلتۈرۈلگەن ستاتىستىكا مەلۇماتلىرىنى ئىشلەش ئاساسىدا چىقارغان.

«خ خ ج ش ئۇ ئار نىڭ ئىقتىسادىي ۋەزىيىتى، رىگيونال تەرەققىياتنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى ۋە ئۇلارنىڭ قازاقىستان - خىتاي مۇناسىۋەتلىرىگە بولغان تەسىرى» دېگەن ماۋزۇدىكى ئەمگەك (مۇئەللىپى ش. نادىروۋ) ش ئۇ ئار ئىقتىسادىنى ئۇمۇمىي ھالدا ۋە شۇنداقلا ئىقتىسادىي رايونلار بويىچە ئەھۋالنى تەپسىلىي خاراكتېرلەيدۇ.

ش ئۇ ئارنىڭ تاشقى ئىقتىسادىي ئالاقىلىرىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش باسقۇچلىرىنى ۋە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى بىلەن ئىنتېگراتسىيەلىشىش جەريانلىرىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش ئىمكانىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىش بۇ ئەمگەكنىڭ باھالىق قىسمى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ئۇ ش ئۇ ئارنىڭ قازاقىستان ۋە ئۇمۇمەن مەركىزىي ئاسىيا بىلەن ئوز ئارا سودا قىلىش توغرىلىق مەلۇم دەرىجىدە مەلۇمات بېرىدۇ.

ئىسلاھاتلارنىڭ ئىجتىمائىي ئاقىۋەتلىرىگە ۋە رېگىئوندىكى ئىجتىمائىي - سىنىپىي ئاقىۋەتلىرىگە بېغىشلانغان باب ۋە ئۇنىڭدىكى مىللەتلەر ئارا مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى ۋە ئۇلارنى ئويغۇنلاشتۇرۇش توغرىلىق مۇئەللىپنىڭ بەزى پىكىرلىرى دىققەتكە سازاۋەردۇر.

باي ئەنئەنىلەرگە ئىگە شىنجاڭدىكى روھىي تەرەققىيات ئالاھىدىلىكلىرى ھەر دايىم تەتقىقاتچىلارنىڭ دىققەت ئەزىرىدە بولۇپ كەلگەن. مەزكۇر كىتاپنىڭ مۇئەللىپلىرىمۇ (ك. تالىپوۋ) بۇ مەسىلە ئۈستىدە توختالغان. «ش ئۇ ئار ئاھالىسىنىڭ تەركىۋى كوپ مىللەتلىك ۋە ئۇلار ھەر خىل دىنلارغا ئېتىقات قىلىدۇ، - دەپ تەكىتلەيدۇ مۇئەللىپ، - بۇ يەردە ئەمەلىياتتا دۇنيادىكى بارلىق دىنلارغا ئېتىقات قىلغۇچىلارنى ئۇچرىتىش مۇمكىن». مۇئەللىپ ئاساسىي دىققەتنى ئىسلام دىنىغا مەركەزلەشتۈرۈپ، ئۇنىڭ ش ئۇ ئار نىڭ جەمىيەت ھاياتىدىكى ئورنى ۋە رولى ئۈستىدە پىكىر قىلىدۇ. مۇئەللىپ تارىخقا چوكۇپ، مىللەتلەر ئارا مۇناسىۋەتلەر تارىخىغا قىسقىچە توختىلىدۇ.

يەتمىشىنچى ژىللارنىڭ ئاخىرى - سەكسىنىنچى ژىللارنىڭ بېشىدا ش ئۇ ئار دا رەسمىي ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى تەرىپىدىن دىنغا بولغان بېسىم سەل بوشىدى ۋە دىنىي پائالىيەت ئاكتىپلىشىشقا باشلىدى. ۋاقىئەلەرنىڭ مۇنداق تەرەققىياتى خەلقىنىڭ ئاڭ - سېزىمىنىڭ ئوسۇشىگە، بېسىپ ئوتكەن يولغا باھا بېرىشكە ئېلىپ كەلدى ۋە مۇستەقىللىق ئۈچۈن كورەش يېڭى كۈچ بىلەن ئوۋج ئالدى. بۇنىڭغا باغلىق مۇرەككەپ جەريانلارنى مۇئەللىپ ئەتراپلىق تەھلىل قىلغان.

مەركىزىي ئاسىيە دولەتلىرى مۇستەقىللىققا ئىگە بولغاندىن كېيىن رەسمىي بېجىن دائىرىلىرىنىڭ سىپارا - تىزم دەپ ئاتالمىشقا قارشى ئېنىق كورەش پروگراممىسى پەيدا بولدى. شىنجاڭ سابىق كېڭەش ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ ئوزلۇكسىز بويىچە مۇستەقىللىككە ئېرىشەلماقتا ۋە ئاخىرقى ۋاقىئەلەر بۇ نىيەتنىڭ جىددىيلىكىنى ۋە ئۇنىڭ تەييارلانغانلىقىنى كورسەتتى. بەق موشۇ ئەھۋال مەركەزنىڭ ھەرىكەتتىنى ئويغۇنلاشتۇردى ۋە ش ئۇ ئار نىڭ تۈپلۈك ئاھالىسىغا قارشى جازالاش ۋە زورلۇق - زومبۇلۇق ھەرىكەتلىرىنى كەڭ دائىرىدە قوللىنىشقا رەسمىي ئىمكانىيەت بەردى. بۇ باھانە بىلەن ئاھالىنىڭ دىنىي پائالىيەتلىرىنىمۇ چەكلەش باشلاندى. مۇئەللىپ ش ئۇ ئار ئاھالىسىنىڭ مەنىۋىي تىكلىنىشى بىلەن باغلىق بولغان مۇئەممالارنىڭ پۈتكۈل تەرەپلىرىنى بايان قىلغان ھالدا، مۇئەممانىڭ مەۋجۇتلىغىنى قەيت قىلىدۇ، لېكىن ئەپسۇسكى، قېلىپلاشقان ۋەزىيەتنى چوڭقۇر تەھلىل قىلمايدۇ. مۇنداق تەھلىل ھازىرقى ۋاقىتتا ۋە شۇنداقلا ئىككى تەرەپلىملىك مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئىستىقبالىدا ناھايىتى مۇھىمدۇر.

بىر كىتاپتا ھەممىنى كوزدە تۇتۇش، ھەل قىلىش مۇمكىن ئەمەس، ئەلۋەتتە. لېكىن بۇ قازاقىستان - خىتاي مۇناسىۋەتلىرى توغرىلىق بولغانلىقتىن، ئۇنىڭدا ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدىكى ئوز ئارا مۇناسىۋەتلەرنىڭ تارىخىغا قىسقىچە توختىلىش ۋە رېگىئوندىكى خەلىق ئارا مۇناسىۋەتلەرنىڭ تەرەققىياتى ئوقتەئىي نەزەرىدىن باھا بېرىلگەن بولسا، تېخىمۇ پايدىلىق بولغان بولار ئىدى دەپ ئويلايمىز.

ئاخىرقى ۋاقىتلاردا سىياسەتشۇناس ئالىملار، تارىخچىلار، فىلوسوفلار تەرىپىدىن ئېلىپ بېرىلىۋاتقان بۇ خىلدىكى تەتقىقاتلاردا مەركىزىي ئاسىيا رېگىئونىنىڭ شارائىتى ۋە ئۇنىڭ تەرەققىيات ئالاھىدىلىكلىرى، ھازىرقى زامان ۋە چەت ئەل تەجرىبىلىرى ھېساپقا ئېلىنىدۇ. ئەپسۇسكى، مەزكۇر كىتاپتا ئەمەلىياتتا مۇنداق تەھلىل يوق.

ئاخىرىدا شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش لازىمكى، بۇ پايدىلىق ۋە كېرەكلىك نەشر دەرھال كام ئۇچرايدىغان كىتاپلار قاتارىدىن ئورۇن ئالدى. مەن بۇ يەردە ئۇنىڭ تىراژىنى كوزدە تۇتۇۋاتىمەن. مۇنداق كىتاپ ئۇچۇن 300 نۇسخا ناھايىتى ئازلىق قىلىدۇ.

پەرھات ھەمرايېۋ،
فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزىتى، دوتسېنت.

ئەۋلاد تور بېكىتى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ئىنسان ۋە ئىمان

تەۋرات ۋە ئىنجىل مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكىگە دەلىلدۇر

ئوتكەن پەيغەمبەرلەر بىلەن بىرلىكتە، مۇقەددەس كىتاپلاردىن تەۋرات بىلەن ئىنجىل مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق پەيغەمبەر ئىكەنلىكىگە دەلىل ۋە شاھىتتۇر. تەۋرات ۋە ئىنجىللار ھازىرغىچىلىك كويلىگەن ۋە ھەر خىل ئوزگەرتىشلەرگە ۋە قەستەن بۇزۇشلارغا ئۇچرىغان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ تېكىستلىرىدا ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاخىرقى زامان پەيغەمبىرى بولۇپ ئەۋەتىلىدىغانلىقى ھەققىدىكى بېشارەتلەر كوپتۇر. تۆۋەندە پەقەت 4 بېشارەتنى بايان قىلىمىز.

1. ئاللا مۇسا پەيغەمبەرگە: «ئۇلار ئۈچۈن ئوز قېرىنداشلىرى ئارىسىدىن ساڭا ئوخشاش بىر پەيغەمبەر چىقىرىمەن ۋە سوزلىرىمنى ئۇنىڭ ئاغزىغا قويىمەن» (تەۋرات: تەسنىيە بابى، 18 ـ تېكست).

«مۇسا مۇنداق دېگەن: «رەب سىلەرگە قېرىنداشلىرىڭلار ئارىسىدىن ماڭا ئوخشاش بىر پەيغەمبەر چىقىرىدۇ، ئۇ نېمە دېسە، ئۇنى ئاڭلايسىلەر» سەمۇئىل (ئىسمائىل) ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن كەلگەن پۈتۈن پەيغەمبەرلەر ھەممىسى سوزلىگەن بۇ كۈنلەرنى ئېلان قىلدى.» (ئىنجىل: پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىشلىرى بابى، 22 ـ تېكست.)

«... ۋە رەببىڭ مۇساغا ئوخشاش بىر پەيغەمبەرنى ئىسرائىل ئەۋلادىدىن چىقارغىنى يوق.» (تەۋرات: تەسنىيە بابى، 12 ـ تېكست.)

تەۋرات ۋە ئىنجىلنىڭ ھەر خىل بابلىرىدا بايان قىلىنغان ژۇقۇرىدىكى تېكستلاردا:

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى ئىسھاق ئەلەيھىسسالامنىڭ نەسلىدىن مەيدانغا كەلگەن ئىسرائىل ئەۋلاتلىرىغا مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ «قېرىنداشلىرىڭلار ئارىسىدىن» دېگەن شەكلىدىكى خىتابى ئىسھاقنىڭ قېرىندىشى ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنىڭ نەسلىگە يەنى ئىسمائىل ئەۋلاتلىرىغا ئىشارەتتۇر. ئىسمائىل ئوغۇللىرىدىن كېلىدىغان پەيغەمبەر بولسا يالغۇز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدۇر. چۈنكى ئىسمائىل ئەۋلادىدىن پەقەت مۇھەممەد ئەلەيھىسسالاملا پەيغەمبەر بولۇپ ئەۋەتىلگەن ئىدى. يوشە ۋە ئىسا ئەلەيھىسسالاملار بولسا ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادلىرىدىن ئەمەس، بەلكى ئۇلار ئىسرائىل ئەۋلادلىرىدىندۇر. شۇڭلاشقا ئۇلار بۇ بېشارەتتىكى پەيغەمبەر ئەمەستۇر.

يەنە مۇسا ئەلەيھىسسالام «ماڭا ئوخشاش» دېگەن سوزى بىلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى مەخسەت قىلغان بولىدۇ. چۈنكى، شەرىئەت، قانۇن ۋە ھوكۇملەر بېكىتكەن جازالار، جامائەت ئىچىدە سوزىنىڭ ئەمەلگە ئاشىدىغان بولۇشى قاتارلىق ئورمىگە يېقىن خۇسۇسىيەتتە مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئوخشايدىغان پەيغەمبەر يوشە ياكى ئىسا ئەلەيھىسسالام ئەمەس، بەلكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدۇر.

مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئوخشايدىغان بىرەر پەيغەمبەرنىڭ ئىسرائىل ئەۋلادىدىن چىقمايدىغانلىقى تەۋراتتا ئېنىق بايان قىلىنغان بىر ھەقىقەتتۇر.

يەنە تەۋراتنىڭ ژۇقۇرىدا بايان قىلىنغان تېكىستلىرىدىكى «سوزلىرىمنى ئۇنىڭ ئاغزىغا قويىمەن» دېگەن جۈملە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوقۇش يېزىشنى ئۆگەنمىگەن ئۈممى پەيغەمبەر بولغىنىنىڭ ئۈستىگە ئاللانىڭ كالامىنى ئېنىق يادلاپ، كىشىلەرگە ئوقۇپ بېرىدىغانلىقىغا ئىشارەتتۇر. يەنە ئىسا ئەلەيھىسسالام دەۋرىدە ياشىغان يەھۇدىيلار مۇسا ئەلەيھىسسالامدىن بېشارەت بېرىلگەن بىر پەيغەمبەرنى كۈتەتتى. ئۇلارنىڭ بۇ ئىنتىزارى بېشارەت بېرىلگەن پەيغەمبەرنىڭ ئۇلاردىن بۇرۇن ئوتكەن يوشە ئەلەيھىسسالام ئەمەسلىكىگە ۋە ئۇلار بىلەن ياشاۋاتقان ئىسا ئەلەيھىسسالامۇ ئەمەسلىكىگە ۋە ئىسا ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن كېلىدىغان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىكەنلىكىگە كۈچلۈك دەلىلدۇر.

2. «رەب سىنادىن كەلدى ۋە ئۇلارغا سائىردىن ئاشكارە بولدى، پاران تاغلىرىدا پارلىدى ۋە ئون مىڭلارچە مۇقەددەسلەرنى ئېلىپ كەلدى. ئۇلار ئۈچۈن ئوڭ تەرىپىدە ئوتلۇق پەرمان بار ئىدى» (تەۋرات: تەسنىيە بابى، 33 ـ تېكست.)

بۇ تېكستلەردىكى: «سىنادىن كەلدى» سوزى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا مىسىرنىڭ تۇرسىنا تېغىدا ئىلاھى ھوكۇملەرنىڭ بېرىلگەنلىكىگە، «سائىردىن ئاشكارە بولدى» سوزى، ئىسا ئەلەيھىسسالامغا ئورشلىمغا يېقىن بولغان سائىر دېگەن يەردە ئىنجىلنىڭ بېرىلگەنلىكىگە ۋە «پاران تاغلىرىدا پارلىدى» سوزى بولسا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مەككىدە چىقىدىغانلىقىغا ئىشارەتتۇر. «پاران» ئەرەبچە ئوقۇلۇشى بويىچە «فاران»، مەككىنىڭ قەدىمىي ئىسىملىرىدىن بىرى بولغىنىغا ئوخشاش، تەۋراتنىڭ يارىتىلىش بابىدا ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنىڭ فاران چولىدە ياشىغانلىقى بايان قىلىنغان (تەۋرات: يارىتىلىش بابى، 21 ـ تېكست.)

«ئوڭ تەرىپىدە ئوتلۇق پەرمان بار ئىدى» سوزى ئىسلام دىنىدا بۇيرۇلغان جىھادقا ئىشارەتتۇر.

ژۇقۇرىدىكى تېكستلاردىكى خەۋەرلەر بۇ ئۈچ پەيغەمبەرنىڭ چىقىدىغان ئورۇنلىرىنى بەلگۈلىگەن بۇ خەۋەرلەر قۇرئان كەرىمدىكى مونۇ ئايەتكە مۇۋاپىقلىشىدۇ: «ئەنجۈر بىلەن ۋە زەيتۇن بىلەن قەسەمكى، سىنا تېغى بىلەن قەسەمكى، بۇ تىنىچ شەھەر (يەنى مەككە) بىلەن قەسەمكى...» (تىن سۈرىسى، 1 ـ 3 ـ ئايەتلەر).

بۇ ئايەتلەر مۇسا، ئىسا ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالاملارنىڭ ئەۋەتىلىدىغان ئورۇنلىرىنى بايان قىلماقتا، چۈنكى ئىسا ئەلەيھىسسالام ياشىغان پەلەستىندە ئەنجۈر بىلەن زەيتۇن كوپ چىقىدۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر بولۇپ ئەۋەتىلگەن تاغنىڭ ئىسمى سىنا تېغى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ياشىغان ۋە پەيغەمبەر بولۇپ ئەۋەتىلگەن جاينىڭ ئىسمى مەككىدۇر.

3. «تاش بۇرجەكنىڭ بېشى بولدى... بۇ كوز بىلەن قاراپ ھەيران قالىدىغان بىر ئىشتۇر. ئاللانىڭ مەلەكۇتى سىلەردىن ئېلىنىپ ئۇلارنىڭ مېۋىلىرىنى يېتىشتۈرىدىغان بىر مىللەتكە بېرىلىدۇ ۋە بۇ تاشنىڭ ئۈستىگە چۈشكەن پارچىلىنىدۇ. بۇ تاشمۇ كىمنىڭ ئۈستىگە چۈشسە ئۇنى ئېزىپ پارچىلاپ تاشلايدۇ.» (ئىنجىل: مەتتا، 21 ـ باپ، 42 ـ تېكست.) بۇ تېكستتە بايان قىلىنغان «بۇرجەك تېشى» ئىسا ئەلەيھىسسالام ئەمەستۇر، چۈنكى، ئىسا ئەلەيھىسسالام ئېلىپ كەلگەن موجىزىلەر ئىچىدە پارچىلىنىش ۋە ئېزىلىپ يەنچىلىش مەيدانغا كەلمىگەن. بەلكى بۇلار بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىز بىلەن مەيدانغا كەلگەن. چۈنكى ھوكۇم قىلغان ئىسا ئەلەيھىسسالام ئەمەس، بەلكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدۇر. ئۇزىنىڭ ھوكۇم قىلماق ئۈچۈن كەلمىگەنلىكىنى سوزلىگەن زاتمۇ ئىسا ئەلەيھىسسالامدۇر. (ئىنجىل، يۇھەننە، 12 ـ باب، 47 ـ تېكست.)

يەنە بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەتلىرىدە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ پەيغەمبەرلىك بىناسىنىڭ بورجەك تېشى بولغانلىقىنى ئىپادىلىگەن ۋە بۇ، بورجەك تېشىنىڭ قويۇلۇشى بىلەن، يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋەتىلىشى بىلەن پەيغەمبەرلىك تاماملانغان بولدى.

4. «رەب سىلەرگە باشقا بىر فاراكلىت بېرىدۇ، ئۇ ھەمىشە سىلەر بىلەن بولسۇن ئۈچۈن...» (ئىنجىل يوھەننا، 14 ـ باب، 15 ـ تېكست.)

«مەن ئۈچۈن ئۇ گۇۋالىق بېرىدۇ...» (ئىنجىل يوھەننا، 15 ـ باب، 26 ـ تېكست.)

ژۇقۇرىدىكى تېكستلاردا فاراكلىت دېگەن ئىسىم بىلەن كەلگەن سوزنىڭ ئەسلى گىرېكچىدە «پېرىكلىتوس» بولۇپ، ئەرەبچە «ئەھمەد» سوزىنى ئىپادىلەيدۇ. ئەھمەد بولسا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىسمىدۇر. قۇرئان كەرىممۇ ئۇنىڭ ئىنجىلدىكى ئىسمىنىڭ ئەھمەد ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ.

ئاخىرقى تېكستتىكى «مېنىڭ ئۈچۈن گۇۋالىق بېرىدۇ...» دېگەنلىك مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ئېتىراپ قىلىدىغانلىقى ۋە ئۇنىڭ ئاللانىڭ ئوغلى ئەمەس بەلكى بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىگە گۇۋالىق بېرىدىغانلىقىغا ئىشارەتتۇر.

ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ ئوز دىنىدىن قايتىپ ھەيكەلگە چوقۇنۇشتىن ئىبارەت خۇراپاتقا ئاللا غەزەپلىنىپ مۇنداق دېگەنلىكى تەۋراتتا قەيت قىلىنغان: «ئۇلار ھەقىقىي ئىلاھ بولمىغان ھەيكەلگە چوقۇنۇش ئارقىلىق مېنى قىزغاندۇردى، مەنمۇ جاھىل، قالاق بىر مىللەتكە نېمىتىمنى ئاتا قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنى قىزغاندۇرىمەن» (تەۋرات، تەسنىيە بابى، 21 ـ تېكست.)

ژۇقۇرىدىكى تېكستتىكى «جاھىل، قالاق مىللەت» سوزى ئەرەبلەرگە قارىتىلغاندۇر. چۈنكى شۇ ۋاقىتلاردا ئەرەبلەر دۇنيادىكى ئەڭ خۇراپىي ۋە ئازغىن قەۋملەر ئىدى، بۇتلارغا چوقۇناتتى، بىر ـ بىرى بىلەن ھەمىشە جېدەل ـ ماجرا قىلىشىش ئارقىلىق قان توكەتتى. ھەتتا قىزلىرىنى تىرىك كومەتتى. يەھۇدىلار ئەرەبلەرنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دېدەك خوتۇنىدىن بولغان ئىسمائىلنىڭ ئەۋلاتلىرى دەپ بەكمۇ كامسىتەتتى ۋە توۋەن كورەتتى. چۈنكى ئەرەبلەردىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كېلىشىدىن بۇرۇن ھەقىقەتنى كورسىتىدىغان بىرەر پەيغەمبەرمۇ كەلمىگەن، ئىسرائىل ئەۋلادىدىن بولسا ھەمىشە پەيغەمبەرلەر كېلىپ تۇرغان ۋە ئاللانى يادلىتىپ تۇرغان. شۇڭا ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ئەرەبلەر جاھىل ۋە قالاق قەۋملەر ئىدى.

ش.ئۇنار. ئۈرۈمچى شەھرىدىكى ئىسلام ئىنستىتۇتى.

مەۋلۇد ـ ئىبادەتمۇ ياكى بىدئەتمۇ

«مەۋلۇد» ئەرەبچە سوز بولۇپ، «تۇغۇلغۇچى» دېگەن مەنانى بىلدۈرىدۇ ۋە مۇسۇلمانلار ئۇنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇغۇلغان كۈنى سۈپىتىدە نىشانلاپ كەلمەكتە.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇنياغا كېلىشى پۈتكۈل ئىنسانىيەت ئۈچۈن ئاللا تەرىپىدىن بېرىلگەن چوڭ بىر رەھمەت ئىدى. ئۇ مۇسۇلمانلىقنىڭ ئەڭ ياخشى ئۈلگىسى ۋە ئىنسانىيلىقنىڭ ئىپتىخارى، شۇنداقلا بارلىق ياخشىلىقلارنىڭ ۋە ئالىي پەزىلەتلەرنىڭ بىردىن ـ بىر يېتەكچىسىدۇر. ئاللامۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى مەدھىيەلەپ مۇنداق دەيدۇ: «سىلەرگە رەسۇلۇللا، ئەلۋەتتە، ياخشى ئۈلگىدۇر» (ئەھزاپ سۈرىسى، 22 ـ ئايەت.) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ياد ئېتىپ، ئۇنىڭ ئىش پائالىيەتلىرىنى ئوقۇپ، ئۇنىڭدىن ئۈگىنىش مۇسۇلمانلار ئۈچۈن تولىمۇ پايدىلىق ئىبادەت.

ئىنسانلارغا ئاللادىن ئەڭ ئالىي سوغىنى ئېلىپ كېلىش بىلەن بىللە ئىنسانلارنىڭ قەلبلىرىدە ئىسلام دىنىنىڭ پارلاق مەشئىلىنى ياندۇرغان ۋە ئۇلارنى ئازغىنلىقنىڭ زۇلمەتلىرىدىن ئازات قىلىپ، توغرا يولنىڭ نۇرىغا ئېلىپ چىققان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى چەكسىز ھورمەتلەش مۇسۇلمانلارغا ئاللا بۇيرىغان ئىبادەتتۇر. بىراق ئىسلام دىنىدا ھەر قانداق ئىبادەتنىڭ مەلۇم بىر سىستېمىلىرى بار بولۇپ، بىز پەيغەمبىرىمىزنى باشقا دىنلارنىڭ خۇراپاتلىرىنى قوللانغان ھالدا خاتىرىلىسەك قىلچە ساۋاب تاپالمايمىز، بەلكى گۇناھكار بولىمىز. ئاللا مۇسۇلمانلارغا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى خاتىرىلەش ۋە ياد ئېتىشنىڭ سىستېمىسىنى ۋە قائىدە ـ يوسۇنلىرىنى ئۈگىتىپ، قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دېگەن: «ئاللا ھەقىقەتەن پەيغەمبەرگە رەھمەت يوللايدۇ، يەنى ئۇنىڭ شەنىنى ئۇلۇغلايدۇ، پەرىشتىلەر ئۇنىڭغا مەغپىرەت تەلەپ قىلىدۇ: ھەي، مومىنلەر، سىلەر پەيغەمبەرگە ئامانلىق تىلەڭلار» (ئەھزاب سۈرىسى، 56 ـ ئايەت.)

ئاللانىڭ بۇ ئەمرى بىلەن مۇسۇلمانلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى بەش ۋاقىت نامازلىرىدا، دۇئالىرىدا ئۇنىڭ ئىش ئىزلىرىنى ئىزلىرىگە ئۈلگە قىلىپ ياد ئېتىپ، خاتىرىلەپ كەلگەن. پەقەت ھىجرىيىنىڭ 4 ـ ئەسىرىگە كەلگەندە پاتىمىلار (شىئەلەرنىڭ بىر گۇرۇھى) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇغۇلغان كۈنىدە ئۇنى خاتىرىلەپ، مەراسىم ئوتكۈزۈش ئىشىنى ئاۋۋال مىسىردا قولغا ئالغان. بۇلارغا بىرىنچى بولۇپ ئىراقنىڭ پادىشاسى ئەبۇ سەئىد ئەگەشكەن ۋە ئۇنى قانات يايدۇرۇشقا كۈچ چىقارغان. شۇنىڭدىن بېرى بۇ ئىش بەزى مۇسۇلمانلاردا ئادەتكە ئايلىنىپ قالغان. ئىسلام دىنىغا مەنسۇپ بولغان بەزى موللىلارمۇ بۇ ئىشنى «ياخشى ئادەت» دەپ قوبۇل قىلغان. لېكىن ئىسلام دىنىنىڭ ھەقىقىي روھىغا ئەمەل قىلىدىغان ئىسلام مەملىكەتلىرىدە «مەۋلۇد» دېگەن بۇ ئادەت ئاللىقاچان ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان، پەقەت ئىسلام دىنىنىڭ ھەقىقىتىنى توغرا چۈشىنىپ بولالمىغان بەزى مۇسۇلمان خەلقلىرىنىڭ ئارىسىدا بۇ ئادەت ھازىرمۇ بار.

ئاللا تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىسلام دىنىنى ئەڭ كامالىغا يەتكۈزگەنلىكى ھەققىدە مونۇ ھەقىقەتنى ئېلان قىلدى: «بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم، سىلەرگە نېمىتىمنى تاماملىدىم. ئىسلام دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم» (مائىدە سۈرىسى، 31 ـ ئايەت).

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھايات ۋاقتىدا ئىسلام دىنىنىڭ ئىبادەتلىرى ۋە تۈرلۈك پائالىيەتلىرىنىڭ قائىدە سىستېمىلىرى شەكىللىنىپ بولغان. شۇڭا ئۇ ئىسلام دىنىنى ئېلان قىلغان ۋە ئۇنى تا قىيامەتكىچە ئوزگەرمەيدىغان ۋە ھېچ كىم ئەمەلدىن قالدۇرمايدىغان مەڭگۈلۈك دىن قىلىپ بېكىتكەن.

ئىسلام دىنى يېڭىلىق كىرگۈزۈشكە مۇھتاج ئەمەس. چۈنكى كامالىغا يەتكەن نەرسە زىيادىنى قوبۇل قىلمايدۇ. قۇرئان كەرىمدە ياكى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىدە ئىبادەت دەپ بۇيرۇلمىغان ياكى ئېتىراپ قىلىنمىغان ھەر قانداق ئىش، گەرچە ئىبادەت سۈپىتىدە بىلىنسىمۇ، ھەقىقەتتە ئۇ ھەرگىز ئىبادەت بولالمايدۇ. ئۇ ئىبادەت بولالمىغان ئىكەن، دېمەك، ساۋاپلىق ئىش دەپمۇ سانالمايدۇ. چۈنكى، ھەر قانداق ساۋاپلىق نەرسىنىڭ بۇ «ياخشى ئىش» دەپ ئېتىراپ قىلىنىشى ئۈچۈن ئۇ ئىسلام دىنىنىڭ روھىغا ئۇيغۇن بولۇشى شەرت. قۇرئان ياكى ھەدىسلەردە بۇيرۇلمىغان ھەر قانداق ئىبادەت ۋە دىنىي پائالىيەت بىدئەتتۇر (دىندا بولمىغان ۋە قوبۇل قىلىنمايدىغان يېڭىلىقلار). بىدئەت ئىسلام دىنىدا قەتئىي ھارامدۇر. ئۇنى بىلمەي تۇرۇپ سادىر قىلغان كىشى گۇناھكاردۇر. ئەگەر ئۇ ئىسلام دىنىنى بۇزۇش نىيىتى بىلەن تېخىمۇ بېيىتىمەن دېگەن ئېتىقات بىلەن سادىر قىلغان بولسا، ئاللانىڭ «بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم» دېگەن سوزىگە قارشى چىققان بولۇپ، كاپىر ئاتىلىدۇ. چۈنكى ئۇ بۇ ئېتىقاتى بىلەن ئاللانى يالغانچى دېگەن بولىدۇ.

دۇنيادا ھېچ قانداق دىن بىدئەتلەرنى مەنئى قىلىشتا ئىسلام دىنى ئېرىشكەن ئىمتىيازغا ئىگە بولالىغان ئەمەس. شۇڭا باشقا دىنلار ئەسىرلەر بويى ئوزگەرتىلىپ ۋە بۇزۇلۇپ كەلگەن. ئاما ئىسلام دىنى باشتىنلا بىدئەتنى قاتتىق چەكلەپ كەلدى. شۇڭلاشقا ئۇ ھازىرغىچە ئوزگەرتىلمەستىن، ئوز ئەسلى بويىچە داۋام قىلماقتا. ئەگەر شۇنداق بولماي، ھەر كىشى خالىغىنىچە ئىبادەت سىستېمىلىرىنى ئوزگەرتىشكە ۋە دىنىي يېڭىلىقلارنى كىرگۈزۈشكە ئۇرۇنغان بولسا، بۇ دىنمۇ ئاللىقاچان بۇزۇلۇپ ئەسلىنى يوقاتقان بولار ئىدى. چۈنكى ئىسلام دىنى «ھەر قانداق بىدئەت زالالەتتۇر. ھەر قانداق زالالەتنىڭ جايى دوزاقتۇر» ـ دېگەن ھەقىقەتنى ئېلان قىلىپ كەلدى.

مەۋلۇدمۇ ئىسلام دىنى مەنئى قىلغان بىدئەتلەرنىڭ بىرى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگەشكەن ۋە ئۇنى ھەقىقىي دوست تۇتقان كىشى ئۇنى ئاللا كورسەتكەن قائىدە نىزامى بويىچە قەدىرلەيدۇ ۋە خاتىرىلەيدۇ. ئەگەر ئۇ «ياق، مەن مۇھەممەد پەيغەمبەرنى ئوزەم خالىغان ئۇسۇل بىلەن ياد ئېتىمەن، «قۇرئان ـ ھەدىستە مەۋجۇت بولمىسىمۇ، ئۇنى مەن قوبۇل قىلىمەن» دەيدىكەن، ئۇ ئاللاغا ۋە قۇرئانغا نۇقسان بىلەن تۆھمەت قىلغان بولىدۇ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بولسا ئاسىيلىق قىلغان بولىدۇ.

بەزى كىشىلەر خرىستىئانلارمۇ ئوز پەيغەمبىرىنى ھەر ژىلى خاتىرىلەيدۇ ۋە بايرام قىلىدۇ. بىز نېمىشكە ئۇنداق قىلمايمىز. پەيغەمبەرنى ئەسلەش، ئۇنى قەدىرلىگەنلىك ئەمەسمۇ؟» دەيدۇ. ئۇنداقلارغا مۇنداق جاۋاپ بېرىمىز: بىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى خرىستىئانلارنىڭ ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ياد قىلغىنىدىن ۋە قەدىرلىگىنىدىن ئارتۇق كورىمىز، قەدىرلەيمىز. چۈنكى بىز ئۇنى ئاللانىڭ ئەمرى ۋە كورسەتمىسى بويىچە ياد ئېتىمىز. ئاللا بىزنى ئەڭ كامىل، توغرا ئىشلارغا بۇيرىغان، بىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى خرىستىئانلارنىڭ ئىسا ئەلەيھىسسالامنى بىر ژىلدا بىر قېتىم خاتىرىلىگىنىدەك ئەمەس، بەلكى ھەر كۈنى قانچە ۋاقىت ناماز ئوقۇساق شۇ نامازلىرىمىزدا، دۇئالىرىمىزدا خاتىرىلەيمىز ۋە ياد ئېتىمىز. ھەر كۈنى ئەتىگەن، ئاخشاملىرى ۋە نامازلاردىن كېيىن قىلغان ھەر بىر دۇئامىزدا ئۇنىڭغا دورۇت ئېيتىمىز. شۇنداق ئىكەن، ئەمەلىيەتتە قايسىمىز پەيغەمبىرىمىزنى كوپ ياد قىلىمىزكەن؟ خرىستىئانلارمۇ ياكى بىزمۇ؟

ئەگەر مەۋلۇد ئوتكۈزۈپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ژىلدا بىر قېتىم خاتىرىلەش ساۋاپلىق ئىش بولغان بولسا، ئۇنى ئەلۋەتتە، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىزگە يەتكۈزگەن بولار ئىدى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھەر نەرسىنى ئېنىق ئېيتىشتىن ھېچ چېكىنمىگەن. بەزى كىشىلەر دەيدۇكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مېنىڭ تۇغۇلغان كۈنۈمنى خاتىرلەڭلار دەپ قانداق دېيەلەيدۇ؟ دېمىسىمۇ خاتىرلەش ئۇنى دوست تۇتقانلىق ئەمەسمۇ؟ بىز دەيمىزكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام قىلسا ساۋاپ بولىدىغان پۈتۈن ئىشلارنى قىلىشقا بۇيرۇشتىن چېكىنمىگەن. ئەگەر ئۇ بىر ساۋاپلىق ئىشنى ئېيتماي كەتسە پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىنى تولۇق ئادا قىلمىغان بولىدۇ. ئاما، ئۇ پەيغەمبەرلىكنى كامالىغا يەتكۈزدى، ھەممىنى تولۇق يەتكۈزدى. بىزنىڭ ئىسلام دىنىمىز ھەق ۋە كامىل دىندۇر. شۇڭا ئۇ تا قىيامەتكىچە كۈچكە ئىگە. پاك دىنىمىزغا خرىستىئانلارنىڭ بولسۇن ياكى باشقا دىنلارنىڭ بولسۇن خۇراپاتلىرىنى كىرگۈزۈشكە يول يوق. ھەر كىشىنىڭ مۇسۇلمانلىق سۈپىتى بىلەن ئوز دىنىنى قوغدىشى پەرىزدۇر. دىنىمىزدىكى خۇراپاتلارنى ئىبادەت دەپ بىلىپ، ئوزىمىزنى پايدىسىز، گويا ئىشلارنى قىلىش بىلەن بىھۇدە ئاۋارە قىلمايلى. دىنىمىزدا بىزگە بۇيرۇلغان نۇرغۇن ياخشى ئىبادەتلەر بار، شۇلارغا ئەمەل قىلايلى.

ئاللا ھەممىمىزنى ھىدايەت قىلسۇن.

مۇھەممەد يۈسۈپ.

تارىخىي شەخسلەر

بۇرھان ـ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىلا ئەمەس، بەلكى خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى دائىرىسىدە، ھەتتا خەلق ئارادىمۇ ئاز ـ تولا نامى مەلۇم بولغان ئەمەلدار شەخس.

بۇرھان ياڭ زىڭشىن دەۋرىدە ئاددىي دۇكان خىزمەتچىسىدىن ھۆكۈمەت خىزمىتىگە قوبۇل قىلىنىپ، 1921 ـ ژىلى چېگارا بېجى مۇپەتتىشلىكىگە، 1922 ـ ژىلى ئىككى مىڭ ئېتى بار بىر فېرما باشلىقىغا، 1925 ـ ژىلى ئاۋتوموبىل شىركىتى ھەيئەتلىكىگە ۋە تاش يول ياساشقا نازارەتچى ھەمدە شوفېرلارنى تەييارلايدىغان مەكتەپكە مۇدىرلىققا تايىنلىنىدۇ. جىڭ شۇرىن دەۋرىدە ئۇنىڭ تاپشۇرۇغى بىلەن 1929 ـ ژىلى گېرمانىيەگە بېرىپ، 6 دانە يول چىڭداش ماشىنىسى، 200 دانە ماۋزېر سېتىۋېلىپ، ئۈرۈمچىگە يوللايدۇ. ئۆزى بېرلىندا قېلىپ، ئوقۇيدۇ. 1932 ـ ژىلى جىڭ شۇرىننىڭ ئوغلى بىلەن شۋېتسارىيەگە بېرىپ، پىيادە ۋە ئاتلىق ئەسكەرلەر ئۈچۈن مىلتىق، ئاۋتومات، پۇلېميوت سېتىۋېلىشتەك خىزمەتلەرنى بەجىرىدۇ. بۇ قۇمۇلدا غوجانىياز ھاجى باشچىلىقىدىكى خەلق قوزغىلىڭى پارتلاپ، غەرىپكە ۋە جەنۇپقا قاراپ كېڭىيىۋاتقان ۋاقىت ئىدى، بۇرھان جىڭ شۇرىنغا زامانىۋىي قورال ـ ياراق يەتكۈزۈپ بېرىش ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدۇ. شىڭ شىسەي دەۋرىدە سوشىن يەرلىك ماللار شىركىتىگە باش مۇدىر، كېيىن جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىنىڭ خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى مۇئاۋىن باشلىغى، لايىھىلەش كومىتېتىنىڭ ھەيئىتى، شۇنىڭدەك «شىنجاڭ ئاۋام خەلق بىرلەشمىسىنىڭ» باشلىغى بولىدۇ. 1935 ـ ژىلى شىڭ شىسەي بۇرھاننى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قەرز ئالغان 5 مىللىون رۇبللىق توختامغا قول قويۇشقا تولۇق ھوقۇقلۇق ۋەكىلى قىلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئەۋەتىدۇ. 1937 ـ ژىلى زايساندا تۇرۇشلۇق كونسۇل قىلىپ تايىنلايدۇ. گومىنداڭ دەۋرىدە ئۇ يەنىمۇ ئاكتىپ پائالىيەت كۆرسىتىپ، ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، كېيىن ئۈرۈمچىگە ۋالىي بولىدۇ. 1946 ـ ژىلى گومىنداڭ بىلەن شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمەت ۋەكىللىرى ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلگەن 11 ماددىلىق بىتىمدىن كېيىن ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمىتىنىڭ ئىككىنچى مۇئاۋىن رەئىسى بولىدۇ. بىتىم بۇزۇلغاندىن كېيىن 1947 ـ ژىلى جياڭ جېشى بۇرھاننى مەركىزىي ھۆكۈمەت ئەزالىقىغا بەلگۈلەپ، نەنجىنغا يۆتكەيدۇ. 1948 ـ ژىلى پرېزىدېنت مەھكىمىسىنىڭ مەسلىھەتچىسى قىلىدۇ. 1949 ـ ژىلى يانۋاردا شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەئىسلىكىگە تايىنلايدۇ. گوڭچەنداڭ (خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسى) دەۋرىدە. 1949 ـ ژىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا ماۋزېدۇڭ بۇرھاننى شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى رەئىسى قىلىپ بەلگۈلەيدۇ. خىزمەت جەريانىدا ئۇ ماۋزېدۇڭنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشىپ، 1955 ـ ژىلى بېيجىنغا يۆتكىلىپ، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ۋە مەملىكەتلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرى بولۇپ، تا ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە بېيجىندا خىزمەت قىلىدۇ. (1989 ـ ژىلى 95 يېشىدا ۋاپات بولغان).

بۇرھان ئۆزىنى ئۇيغۇر، ئاقسۇ شەھىرىدىن دەپ، ئۆلكىلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا دايىم ئاقسۇ ۋىلايىتىدىن ۋەكىللىككە سايلىنىپ كەلدى.

بۇرھان قانداق قىلىپ، يۇرتىمىزدا مۇستەبىتچىلەر ھۆكۈم سۈرگەن دەۋرلەردە بالداقمۇ ـ بالداق كۆتىرىلىپ، ژۇقۇرى لاۋازىملارغا ئېرىشتى؟

بۇ سوئال كۆپتىن بېرى مۇلاھىزە ۋە مۇنازىرىلەرگە سەۋەپ بولۇپ، كۆپچىلىك ئۇنى سەلبىي شەخس سۈپىتىدە باھالىسا، بەزىلەر ئىجابىي شەخس دەپمۇ قارايدۇ.

بۇرھان ھەقىقەتەن جەمئىيەتتە ئاز ئۇچرايدىغان ئىقتىدارلىق ۋە ئالاھىدە قابىلىيەتلىك ئادەم. ئۇ رۇسچىنى روسسىيەدە ياشىغان ۋاقتىدا ئۆگەنگەن بولسا، 1912 ـ ژىلى (18 يېشىدا) ئۈرۈمچىگە كەلگەندىن كېيىن خىتايچىنى خېلە پۇختا ئۆگىنىدۇ. گېرمانىيەدە ئالىي مەكتەپتە نېمىسچە ئوقۇپ، ئالىي بىلىم ئالغان. ئۇيغۇرچىنى بولسا تاتارچە ئارىلاشتۇرۇپ، كەپ ئارىلىغىدا «سىنە ـ سىنە» نى قوشۇپ سۆزلەيدىغان كەپچان ئادەم ئىدى.

مانا شۇنداق قابىلىيەتلىك، بىلىملىك ئادەم، ئۆز ئەقلى ـ ئىدرىكىنى نېمىگە ئىشلىتىپ، كۈچ ـ غەيرىتىنى نېمىگە سەرپ قىلدى؟ ئۇ ئۆزىنىڭ پۈتۈن ئاڭلىق ھاياتىنى كىملەر مەنپەئىتىگە خىزمەت قىلىپ ئۆتكەزدى؟ ئۇ كىملەرنى ياقلاپ، كىملەرگە قارشى تۇردى؟ مانا بۇ سوئاللارغا جاۋاپ بېرىش ـ ئۇ ئادەمنىڭ قانداق شەخسلىكىنى بەلگۈلەيدىغان ئاساسىي ئۆلچەم.

بۇرھان ھەققىدىكى مۇلاھىزىنى ھەممىدىن بۇرۇن تاتار يازغۇچىسى مىرقاسىم ئۇسمانوۋنىڭ 1996 ـ ژىلى تاتارستاننىڭ قازان شەھىرىدىكى كىتاپ نەشرىياتىدا بېسىلغان «يېپىلمىغان كىتاپ» ناملىق كىتاۋىدىكى بۇرھانغا بېغىشلىغان مۇلاھىزە ۋە بەرگەن باھاسىدىن باشلاشنى ئەۋزەل كۆردۈم:

م. ئۇسمانوۋ ئۆز كىتاۋىدا تاتارلارنىڭ تۈرلۈك دەۋرلەردە ھەر خىل سەۋەپلەر بىلەن ئانا ۋەتىنىنى تەرك ئېتىپ، شەرقىي تۈركىستانغا كېلىپ ئولتىراقلاشقانلارنىڭ تەغدىرى ھەققىدە ھېكايە قىلىدۇ. ئۇيغۇرلار دىيارىغا كۆچۈپ كەلگەن تاتار خەلقى ئىچىدىن چىققان مەشھۇر كىشىلەر: مەسىلەن، چۆچەكتە ياشىغان تارىخچى قۇربانغالى خالىدى، غۇلجىدىكى مەرىپەتپەرۋەرلەردىن كەشفىل ئەسرار، ئابدۇللا بوبى، خانىمى خوسنى ـ پاتىمە ۋە غەلى ئەبزىلەر، چۆچەكتىكى مەشھۇر مائارىپچى كولەندەم خانىم خەبىبۇللىنا قاتارلىقلارنىڭ بىباھا خىزمەتلىرى، شۇنىڭدەك تاتار ئەدىپلىرى ۋە سەنئەتكارلىرى ھەققىدە، ھەمدە 1944 ـ ژىلى غۇلجىنىڭ ئىلقا ناھىيەسىدە پارتلىغان مىللىي ئازاتلىق كۈرىشىنىڭ بىرىنچى قول باشچىلىرىدىن فاتىخ باتۇر مۇسلىموۋ، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمەت ئەزاسى، مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى ۋە «ئازات شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىنىڭ مۇھەررىرى ھەبىب يونىچى، مىللىي ئارمىيە قوماندانلىرىدىن مەرغۇپ ئىسھاقوۋ، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتىدە مەسئۇل لاۋازىملاردا ئىشلىگەن، كېيىنرەك شىنجاڭ ـ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىدە مۇئاۋىن رەئىس بولغان نەسىبەت ئىسھاقوۋلار ھەققىدە ئالاھىدە توختىلىدۇ.

ھەقىقەتەن ئۇ كىتاۋىدا زىكرى قىلىنغان زاتلار ئۆز بىلىمىنى، ئەقىل ـ پاراستىنى، پۈتۈن كۈچ ـ قۇۋۋىتىنى شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئۈچۈن، خەلقنىڭ مەدەنىي ـ مائارىپىنى تىكلەش ۋە يۈكسەلدۈرۈش ئۈچۈن سەرپ قىلدى، بەزىلىرى ئۆز ھاياتىنى ۋەتىنىنىڭ مۇستەقىللىقى، خەلق ئازاتلىقى يولىدىكى مۇقەددەس كۈرەشكە بېغىشلىدى. بۇلارنى ئۇيغۇر خەلقى ھۆرمەت ـ ئېھتىرام بىلەن تىلغا ئالىدۇ ۋە دايىم ئەسلەيدۇ.

م. ئۇسمانوۋ كىتاۋىنىڭ ئاخىرىدا بۇرھان شەھىدى ھەققىدە ئالاھىدە توختىلىپ، مۇنداق دەيدۇ: «ئەجايىپ مۇرەككەپ ۋە ھەيران قالارلىق دەرىجىدە سىرلىق ھايات يولىنى باسقان بۇ ئادەمنىڭ تەرجىمە ھالىغا كىرگەن مەلۇماتلار ئۇنىڭ «شىنجاڭنىڭ 50 ژىلى» ناملىق كولەملىك كىتاۋىدا توپلانغان... بۇرھان شەھىدى (روسسىيەدىكى ھۆججەتلەردە بۇرھان شەھىدۇللىن) ئۆز سۆزىگە قارىغاندا، 1894 ـ ژىلى ئوكتەبىردە بۇرۇنقى تەتىش ناھىيەسىگە (ھازىرقى بوئا رايونى) قارايدىغان ئاقسۇ كىشىر ئاۋۇلىدا دۇنياغا كەلگەن. بۇرھان تاتارىستاندىكى ئاقسۇ ئاۋۇل نامىنى شەرقىي تۈركىستاندىكى ئاقسۇ شەھىرىگە باغلاپ، بوۋىسىنى شۇ ياقلاردىن ئىدىل بويىغا كەلگەن ئۇيغۇر مىللىتى قىلىپ كۆرسىتىشكە تىرىشىدۇ. مۇنداق بايان قىلىشتىكى سەۋەبلەرنى كېيىن كۆرىمىز» (147 ـ بەت) دەپ كېلىپ، بۇرھاننىڭ شەرقىي تۈركىستاندا كىملەرگە قۇللۇق قىلغىنى توغرىسىدا مۇنداق يازىدۇ: «فېئودال ئىمپېرىيەنىڭ يىراق ئۆلكىسىدە 1912 ـ ژىلى خىتاي ئىنقىلاۋىدىن كېيىنمۇ ساقلىنىپ قالغان مۇستەملىكىدە، مۇستەملىكىچى ياڭ زىڭشىنغا ياكى مىلىتارىست جىڭ شۇرىنغا، يېرىم فاشىست جاللات شىڭ شىسەيگىمۇ ياكى جياڭ كەيشى بىلەن ماۋزېدۇڭغىمۇ بەلكىم ستالىنغىدۇر. بۇنداق قالايمىقان قايىنامدىن بىللاھى شەيتانمۇ ساق چىقالمىغان بولاتتى» (180 ـ بەت)، دەپ، مۇستەملىكىچى زالىملار تۈرمىلىرىدە يۈز مىڭلىغان ۋەتەنپەرۋەرلەر قامىلىپ، جەھەننەم ئازاۋىدا ئۆلتۈرۈلگەن ئەھۋالدا بۇرھاننىڭ سىغىنىغاندىن ساق، تۇخۇمدىن ئاق بولۇپ، تۈرمىلەردىن ئامان چىقىپ، يەنىمۇ زور ئەمەللەرگە ئېرىشكىنى ئاپتورنى ھەم كۆپچىلىك قاتارىدا ھەيران قالدۇرغان بولسا كېرەك.

«بۇرھان شەھىدى ھەققىدە سۆز بولسا، ـ دەيدۇ ئاپتور داۋاملاشتۇرۇپ، ـ مېنىڭ يادىمغا ھەممە ۋاقىت تاتار تارىخىدىكى ئىككىنچى بىر سىرلىق ۋە مۇدھىش شەخس شاھغەلى چۈشىدۇ. بۇمۇ قۇرۇغان ئات تېزىكىدەك سۇغا چۆكمەيدىغان ئادەم. قانچە مەرتىۋە خان بولۇپ قانچە قېتىم تەختىدىن چۈشسىمۇ، دايىم ژۇقۇرى كۆتىرىلىدىكەن. ھەتتا ئىۋان گروزنىدەك ياۋۇز پادىشا دەۋرىدىمۇ 30 ژىلغا يېقىن دايىم ژۇقۇرىدا ئولتۇرۇپ ژۈرگەن. لېۋون ئۇرۇشىدا رۇس ئارمىيەسىگە يېتەكچىلىك قىلغان... تارىختا تەتۈر رول ئوينىغان شەخسلەر ئارىسىدا ئالاھىدە قابىلىيەتلىك كىشىلەر ئاز بولمىغان. دۇرۇسىراغى خائىنلار بىلەن مۇرتەدلەرنىڭمۇ بۈيۈكلىرى بولغان. بۇرھانمۇ مانا شۇنداقلاردىن» (183 ـ بەت).

م. ئۇسمانوۋ بۇرھاننىڭ ماۋزېدۇڭ دەۋرىدە ئېرىشكەن ئەمەللىرىگە توختىلىپ: «تاتار كىشىسىنىڭ ئۆز ۋەتىنى س س س ر دا ئېرىشمىگەن ھەتتا چۈشىگىمۇ كىرمىگەن ژۇقۇرى دەرىجە بۇ. 16 ـ ئەسىردە گېنېرال ـ مارشاللىق دەرىجىسىگە ئېرىشكەن شاھغەلىنى، ھېساپقا ئالمىغاندا» دەپ، ئاپتور ئاخىرىدا: «مەن ھازىر بۇرھاننىڭ ھايات پائالىيىتى ھەققىدە بىر ئاز ئۆزگەنچە، ئىككىنچى بىر پىكىرگە كەلدىم. ئۇنىڭ ئىشچانلىغىغا ھەقىقىي باھانى تاتارلار ئەمەس، بەلكى بىرىنچى نۆۋەتتە ئۇيغۇر خەلقى بېرىشكە تېگىشلىك. (بۇرھاننىڭ تاتارلىقىدىن رەسمىي رەۋىشتە باش تارتقىنىنى ئۇنتۇمايلى). چۈنكى، 20 ـ ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدىكى ئۇيغۇرستاننىڭ تارىخىنى ھەتتا ئۇنىڭ 21 ـ ئەسىردە بولىدىغان تارىخىنى بەلگۈلەشتە ئۇنىڭ قوشقان «ئۈلۈشىنى» پەقەت شۇ ئۈلۈشنىڭ ئېغىرلىقىنى ئۆز يەلكىسىدە كۆتەرگەن ۋە تەمىنى تېتىغان خەلقلا بېرىشكە ھەقلىق» (184 ـ بەت).

ھۆرمەتلىك يازغۇچى مىرقاسىم ئۇسمانوۋنىڭ بۇ خالىسانە پىكرى مېنىڭمۇ قەلبىمنى ئورتەپ، بۇرھان شەھىدۇللىن ھەققىدە مۇلاھىزە ژۈرگۈزۈش ئۈچۈن قولۇمغا قەلەم ئېلىشقا مەجبۇر قىلدى.

بىز بۇرھان ھەققىدىكى مۇلاھىزە ۋە مۇنازىرىمىزدە ھەر قانداق سوئالغا بۇرھاننىڭ «شىنجاڭنىڭ 50 ژىلى» ناملىق كىتاۋىدىن ئېنىق ۋە دەللىك جاۋاپىنى تاپالايمىز. بۇ بۇرھاننىڭ ئۆز ئىقرارنامىسى.

خىتاي مۇستەملىكىچى ھۆكۈمرانلار بۇرھاننى باھالاپ، قانداق تەغدىرلىگەن؟

بۇرھاننىڭ مەزكۇر كىتاۋىغا ۋاڭ جىڭ ئالاھىدە سۆز بېشى يېزىپ: «بۇرھان ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش، شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشتا... شىنجاڭنىڭ تىنچلىق بىلەن ئازات بولۇش ئىشىغا ئاكتىپ تۆھپىلەر قوشتى» دەپ، باھا بېرىدۇ.

ياڭ زىڭشىن بۇرھاننى خىزمەتكە قوبۇل قىلىپ، ئۆزىنىڭ خىتاي ئەمەلدارلىرىدىنمۇ كۆرە ئىشەنچ بىلدۈرۈپ، ئۆزىنىڭ يوشۇرۇن توپلىغان پۇللىرىنى... سوۋېت كونسۇلى بىلەن سۆھبەتلەردە دايىم تەرجىمانلىققا جەلپ قىلىدۇ... جىڭ شۇرىن ئاغدۇرۇلۇپ، چەت ئەلدە... شىڭ شىسەي بۇرھاننى... ماۋزېدۇڭنىڭ باھاسى ۋە ئىنئام قىلغان ئەمەللىرى ئۇنىڭ بۇ ئورۇندا تۇرۇشىغا ... بولىدۇ.

بۇرھان ئۆز كىتاۋىدا ماۋزېدۇڭ بولغان ھۆرمەت ۋە ساداقىتىنى مۇنداق ئىپادىلەيدۇ: «مەن دۇنيا كېزىپ، يېڭى كۆزقاراش ۋە ئىلىم ـ پەن ئىگەللىدىم. ... مەن بىر جاي ۋە بىر جايدىن ماۋزېدۇڭ ئىلغار ... شىنجاڭدا ... مەن بىلەن سۆھبەتلەشتى، ئۇ ئاماكىسى ئۇتاتشۇرۇۋېلىپ، مېھرىۋانلىق بىلەن ماڭا قاراپ قويۇپ، مېنى ئىنقىلاپقا ئۇرغۇن ھەسسە قوشتىڭىز، ـ دەپ ماختىدى» (796 ـ بەت) دەپ پەخىرلىنىپ، 1952 ـ ژىلى ماۋزېدۇڭ بىلەن يەنە بىر قېتىم كۆرۈشكىنى ھەققىدە ـ «مەن ياقۇپبەگ ھاكىمىيىتىنىڭ ئەكسىيەتچىلىگىنى تەنقىت قىلىدىغان، زوزۇڭتاڭنىڭ ياقۇپبەگنى يوقىتىشتىكى تارىخىي رولىنى مۇئەييەنلەشتۈرىدىغان «ياقۇپبەگ ھاكىمىيىتى توغرىسىدا» دېگەن تارىخىي ماقالە يازغانلىغىمنى ئېيتتىم. ماۋجۇشى بۇنىڭغا ناھايىتى قىزىقىپ، يەنە بىر قېتىم بېيجىنغا كەلگەندە ئالغاچ كېلىشىمنى تاپىلىدى. كېيىن بۇ ژىرىك ماقالەمنى ماۋجۇشىغا بەرگەن ئىدىم، ئۇ كۆرۈپ بولۇپ، كاتتا ماقالىڭىزنى ئوقۇپ چىقتىم. ناھايىتى ئوبدان يېزىپسىز. سىزنىڭ نۇقتەئىي نەزىرىڭىزنى مەن قۇۋۋەتلەيمەن. بىراق بەزىلەرنىڭ ئۇنىڭغا قوشۇلۇشى ناتايىن دېدى»، (798 ـ بەت).

ۋەتىنىمىز تارىخىدا بىرلىككە كەلگەن، مۇستەقىل دولەت قۇرغان، خەلق ئۆلۈغلاپ «بەدۆلەت» دەپ ئاتىغان ياقۇپبەگنى ئەكسىيەتچىلىكتە ئەيىپلەپ، قانچە يۈز مىڭ خەلقنى قىرىپ، قورال كۈچى بىلەن ياقۇپبەگ ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ، مۇستەقىل ۋەتىنىمىزنى زورلۇق بىلەن بېسىۋېلىپ، «شىنجاڭ» دېگەن مۇستەملىكە نامىنى قويغان تەجاۋۇزچى، قانخور زوزۇڭتاڭنى مەدھىلىگەن بۇرھاننى ماۋزېدۇڭنىڭ قوللىشى، ئىلھام بېرىشى، يەنىمۇ زور ئەمەللەر ئىنئام قىلىشى تەبىئىي ئىدى، ئەلۋەتتە. مۇشۇنىڭ ئۆزىلا بۇرھاننىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىگە ئېنىق جاۋاپ بولالايدۇ.

ئۇ ھەتتا ئۆزىنىڭ بىر ژۈرۈش ـ مائارىپ يۈنىلىشىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، «فېئودالىزمغا قارشى تۇرۇش بىلەن جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇشنى مەزمۇن قىلىش كېرەك. خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇش بىلەن ۋەتەندىن ئايرىلىپ كېتىش ئىدىيەسىنى خاتا ھالدا ئارىلاشتۇرۇۋېتىشقا بولمايدىغانلىغىنى، تارىخىي تەرەققىياتتىن ۋە تارىخىي ساۋاقلاردىن قارىغاندا، ئەگەر شىنجاڭ جۇڭگودىن ئايرىلىپ كېتىدىكەن، ھەر قانداق مىللەت جاھانگىرلىكنىڭ ياۋۇز تىرنىغى ئاستىدا قىلىش خوۋۇپى بولاتتى. كۈچلۈك جاھانگىر دولەتلەر شىنجاڭغا كۆز تىكىپ، شولگەيلىرىنى ئېقىتىپ تۇراتتى. مابادا ئۇلارنىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ قالساق، بىزنىڭ تەغدىرىمىز مۇستەملىكىلەردىكى خەلققە ئوخشاش پاجىئەلىك بولاتتى» دەيدۇ. (273 ـ 276 ـ بەتلەر).

بۇرھاننىڭ كۆز قارىشىچە، شىنجاڭ مۇستەملىكە ئەمەس، ئەزەلدىن خىتاينىڭ يېرى. جۇڭگودىن ئايرىلىدىكەن، جاھانگىرلارنىڭ ياۋۇز تىرنىغى ئاستىدا پاجىئەلىك ئەھۋالدا قالىدىكەن. مانا بۇ بۇرھاننىڭ ۋەتەنگە نىسبەتەن تۈپ قارىشى.

بۇرھان شىڭ شىسەي بىلەن بىرىنچى قېتىم ئۇچراشقىنى توغرىسىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ، ـ «ئۇ مېنىڭ ئالتاي، چۆچەكلەردىكى خىزمىتىمنى ماختاپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بۇرۇن ئېزىلگەنلىگى، شۇنىڭدىن ئىلگەرىكى ھۆكۈمرانلارنىڭ زوراۋانلىغى، چىرىكلىگى ۋە خىيانەتچىلىگى ئۈستىدە توختالدى... شىنجاڭ بەك نامرات، بەك قالاق. بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىسلاھات قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا يەنىلا زور كۈچ سەرپ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. سىلەرنىڭ بۇ ئىشقا بارلىق كۈچۈڭلار بىلەن قاتنىششىڭلارنى، ياردەم قىلىشىڭلارنى ئۈمۈت قىلىمەن. سىز ياش، ئۆزەممۇ ياش دېسەم بولىدۇ، ھەممىمىز دۇنيا ئىېقىمىغا ماسلىشىپ، تىرىشىپ ئىلگىرىلەيلى» (401 ـ بەت) دەپ، شىڭ شىسەيدىن بەك مەمنۇن بولغىنىنى بىلدۈرىدۇ.

بۇرھاننىڭ ئالتاي، چۆچەكلەردىكى بەجىرگەن خىزمەتلىرىدىن ئۇنىڭ كىمنى قوللاپ، كىملەرگە قارشى تۇرغىنىدىن ئۇنىڭ قانداق شەخس ئىكەنلىكىنى ئوچۇق كۆرەلەيمىز.

1934 ـ ژىلى شىڭ شىسەي ھاكىمىيىتى قۇرۇلغىنىنىڭ بىر ژىللىغى مۇناسىۋىتى بىلەن ئاۋام خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلىدۇ. ئۇ قۇرۇلتاي ئىشىغا ئاكتىپ قاتنىشىدۇ. قۇرۇلتايدا ھۆكۈمەتكە خىزمەت كۆرسەتكەنلەر قاتارىدا بۇرھانمۇ ئالتۇن مېدال بىلەن مۇكاپاتلىنىدۇ.

بۇرھان قەشقەردە قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» ھۆكۈمىتىنى ـ «ئانگلىيە جاھانگىرلىگى ۋەتىنىمىزنىڭ بىرلىگىنى پارچىلاپ، ئېلىمىزنىڭ چېگارا رايونىغا تەجاۋۇزلۇق قىلىش مەخسىتىدە ئوتتۇرىغا چىقارغان قورچاق دولەت ئىدى» (482 ـ بەت)، دەپ باھالاش بىلەن «شەرقىي تۈركىستان دولىتىنى قۇرۇش پىلانلىنىۋاتقاندا، مەن ئالتايدا ئىدىم. بەزى دوستلىرىمنىڭ بۇ ئىشقا ئارىلىشىپ قېلىشىدىن بەك ئەندىشە قىلدىم. 1933 ـ

بۇرھان شەھىدى (شەھىدۇللىن)

ماۋزېدۇڭ بۇرھان شەھىدى بىلەن سەممىي قول ئېلىشىپ كۆرۈشمەكتە.

ئەۋلاد كۇتۇپخانىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

زادى قانداق ئادەم بولغان؟

ژىلى ماجۇڭيىڭ ئۈرۈمچىگە ھۇجۇم قىلىشىدىن ئىلگىرى كېرىم خاننىڭ غوجانىيازغا ۋەكىل بولۇپ، ئۈرۈمچىگە كەلگىنىدىن خەۋەر تاپتىم. ئالتايدىن ئۇنىڭغا خەت يېزىپ، شىنجاڭ مۇستەقىللىق خاتا يولغا ماڭسا بولمايدۇ، مۇستەقىللىق ماھىيەتتە جاھانگىرلارنىڭ سۇيىقەستى، سىلەر ھىندىستان، چاۋشەن (كورىيە) لەردىكى، ئېلىمىزنىڭ شەرقىي - شىمالىدىكى ئەھۋاللارغا قاراپ بېقىڭلار، ئۇ جايلاردىكى خەلق قانداق تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتىدۇ. ئەگەر جاھانگىرلارغا تايىنىپ، مۇستەقىل بولىمىز دېگەندە، شىنجاڭ خەلقى جاھانگىرلارنىڭ تۆمۈر تىرنىقى ئاستىدا قالىدۇ، دەپ كورسەتتىم» (502 - بەت)، دەيدۇ.

مانا بۇ ھەم بۇرھاننىڭ ۋەتىنىمىز مۇستەقىللىقىغا قارشى ئەڭ ئەشەددىي مىللىي ساتقۇنلۇق ئەپتى - بەشىرىنى ئاچىدىغان دەلىل. بۇرھانچە خەلقىمىز خىتاي قولىدا ئازات، ئەركىن، باراۋەر، توق - باياشات ھايات كەچۈرۈۋاتقانمىش.

بۇرھان داۋام قىلىپ، «بۇ خەتنى بايان ئۈرۈمچىگە بارغاندا، كېرىمخانغا تاپشۇرۇپتۇ. بەرگەندە مېنىڭ دوستۇم كېرىمخانغا ئەمەس، باشقا بىر كېرىمخانغا بېرىپتۇ. ئۇ پانتۈركىزىمچى ئىدى. ئۇ ماڭا يازغان جاۋاپ خېتىدە، مېنىڭ يازغان سوزلىرىمگە رەددىيە بەرگەندىن تاشقىرى ماڭا كەلگۈسىدە ئىسلام ئەللىرى - ئافغانىستان، ئىران، ھىندىستان، تۈركىيەلەرنىڭ سىياسىي ياردىمىگە تايىنىمىزمۇ» - دەپ سوئال قويۇپتۇ. بۇ ئەكسىيەتچى شۇ چاغدا غوجانىيازنىڭ كاتىۋى ئىدى. كېيىن شىڭ شىسەي تەرىپىدىن دورىلجىنغا ھاكىم قىلىپ تايىنلاندى. بۇنىڭدىن غوجانىياز ئەتراپىدا بىر قانچە پانتۈركىزىمچىلارنىڭ بارلىقىنى كورگىلى بولىدۇ» (503 - بەت) دەيدۇ.

1937 - ژىلى شىڭ شىسەي غوجانىياز ھاجىنى قاماققا ئالىدۇ. كېيىنلا بۇرھان ژۇقۇرىدا ئىسمىنى ئاتىغان ئاتام كېرىمخاننىمۇ قولغا ئېلىپ، تۈرمىدە ئولتۈرىدۇ. مەرھۇم ئاتامنىڭ تۈرمىدىكى قىيىن - قىستاق سوراقلاردا ۋە ئولۇمگە ھوكۇم قىلىنىشىدا بۇرھانغا يازغان خېتى «جىنايەتكە» بىر دەلىل سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا قويۇلغىنىغا شۈبھە قىلمايمەن. ۋەتىنىمىزنىڭ مۇستەقىللىقى، خەلقىمىزنىڭ ئازاتلىقى يولىدا كۆرىشىپ، شۇ يولدا جېنىنى پىدا قىلغان ئاتامدەك يۈز مىڭلىغان ۋەتەنپەرۋەرلەر بىلەن قەلبىم پەخىرلەنسە، يۈز مىڭلىغان ۋەتەنپەرۋەرلەرنىڭ ئولۇمى بەدىلىگە، ئولتۈرۈلگەنلەرنىڭ بالا - چاقىلىرىنىڭ كوز ياشلىرى، دات - پەرياتلىرى ھېساۋىغا خىتاي مۇستەملىكىچى قانخورلارنىڭ تاپىنىنى يالاپ، ژۇقۇرى ئورلەشنى مەخسەت قىلغان بۇرھان ۋە بۇرھانىدەك مىللىي خائىنلارغا خەلقىمىزنىڭ نەپرەت، لەنەتلەر ئوقۇشىغىمۇ قىلچە شۈبھە قىلمايمەن.

شىڭ شىسەي بۇرھاننى 1938 - ژىلى زايساندىكى كونسۇللۇق خىزمىتىدىن دوكلاد بېرىشكە چاقىرىدۇ. ئۇ چۆچەكتىن ئوتۇپ، جىڭغا كەلگەندە قولغا ئېلىنىدۇ. ئۇنىڭ يېزىشچە، جاھانگىرلارغا غالچىلىق قىلغان، چەت ئەلگە باغلانغان، گېرمانىيە بىلەن ياپونىيەنىڭ كۇچىگە تايىنىپ، شىنجاڭدا مۇستەقىل ئىسلام دولىتىنى قۇرماقچى بولغان، دېگەندەك ئەيىپلەرنى ئارتقانمىش. ئۇ بۇ ئەيىپلەرنى رەت قىلىپ، ئۆزىنىڭ فاشىستلارغا قەتئىي قارشى ئىكەنلىكىنى، چوچەكتە گېرمانىيە شىپيونى شىمىتنى پاش قىلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا تۇتۇپ بەرگەنلىكىنى، شۇنداقلا ياپون جاھانگىرلىكىگىمۇ ئىنتايىن ئوچ ئىكەنلىكىنى، 1933 - ژىلى ئالتايدا ياپون غالچىسى ماخىيىگغا قارشى ئۇرۇش قىلغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۆزىنى ئاقلايدۇ. تۈرمە خادىملىرى ئۇنىڭغا شام، سىيا ئەكىلىپ بېرىدۇ. «قاتتىق سوغ، قاپقاراڭغۇ زەيكەش تۈرمىدە سەرەڭگە ياغىچىنى سىياغا تەككۈزۈپ، موخوركا قەغىزىگە ئۇيغۇرچە «ھورمەت بىلەن يوللايمەن سىزگە سالام ئۇلۇغ داھى ماۋجۇشى» دېگەن شېئىرنى يازدىم» (583 - بەت). دەيدۇ.

ۋەزىيەتنىڭ ئۆزگىرىشى، ۋاقتى كېلىپ شىڭ شىسەي ۋە گومىنداڭ ھاكىمىيىتى ئاغدۇرۇلۇپ، ئورنىغا ماۋزېدۇڭ باشلىق خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ ھاكىمىيەت ئىگەللىشىنى بۇرھان 1939 - ژىلىلا تۈرمىدە يېتىپ كورەلىگەن ئەجايىپ بېشارەتچى شائىر.

بۇرھان 1940 - ژىلى 4 - تۈرمىدىكى بىر كونا بۇتخانىغا يوتكىلىپ، «ۋاڭ فۇ» دېگەن ئىسىم بىلەن ئايرىم كۇندىپايغا تاپشۇرۇلىدۇ. كىچىك ھويلا، بىر ئېغىز ئوي، يېزىقچىلىققا زورۇر نەرسىلەر بىلەن جابدۇلغان بولىدۇ.

بىر كۇنى جامائەت خەۋپسىزلىگى باشقارمىسىنىڭ بولۇم باشلىقى لىۋ بىندى بىر مۇنچە ئۇيغۇرچە، خىتايچە، رۇسچە ۋە ئېنىگلىسچە خەت - چەك، ماتېرىياللارنى بېرىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە ھەتتا شىڭ شىسەينىڭ ستالىنغا يازغان خېتىمۇ بولىدۇ. ئۇ تەرجىمە ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. كېيىنرەك لىۋ بىندى سۇڭ جۇكسەننىڭ «سەنمىن جۇيى» (ئۇچ مىللىي مەسلەك) دېگەن كىتاۋىنى تەرجىمە قىلدۇرىدۇ. دېمەك، بۇرھان پۈتۈنلەي ئاقلىنىپ، تۈرمىدە ھەم شىڭ شىسەي ئۇچۇن ئاكتىپ خىزمەت قىلىدۇ.

شىڭ شىسەي گېرمان قوشۇنلىرى موسكۋاغا يېقىنلىشىپ قالغاندا، چۇمپەردىسىنى ژىتىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئۆز ئورۇپ، جياڭ كەيشى قوينىغا ئوزىنى ئاتتى. شىنجاڭدا 10 ژىل ھوكۇمرانلىق قىلغان جاللات بولاپ - تالاپ توپلىغان بايلىقلىرىنى ئوتتۇزدىن ئوشۇق ماشىنىغا بېسىپ، چۇڭچىڭغا بېرىپ، گومىنداڭ ھوكۇمىتىنىڭ دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق مىنىستىرى بولۇپ تايىنلاندى.

شىڭ شىسەي ئورنىغا ۋۇجوڭشى كەلدى. ئۇ كېلىپلا بۇرھاننىڭ تۈرمىدە ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ، ساقچى باشقارمىسىنىڭ باشلىقى خوگۇجىنغا بۇرھاننى بوشىتىشنى تەلەپ قىلدى. بۇرھان 1944 - ژىلى يانۋار ئېيىدا تۈرمىدىن چىقىدۇ. 1944 - ژىلى 12 - نويابر كۇنى غۇلجا شەھىرىدە شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقى ئېلان قىلىنىدۇ. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان بۇرھان ئۆز كىتاۋىدا مۇنداق يازىدۇ: «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ۋاقىتلىق ھوكۇمىتى» دەپ ئاتىغانلىغى كىشىنى ئەنسىزلىككە سالدى» دەپ، بۇ ۋەتەن نامىدىن رازى بولمىغىنىنى بىلدۇرۇش بىلەن «شەرقىي تۈركىستان» دېگەن نام 19 - ئەسىردە دۇنيادىكى كۇچلۇك جاھانگىر دولەتلەرنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيە رايونىدا مۇستەملىكىچىلىك، تەجاۋۇزچىلىق ھەرىكەتلىرىنى ئېلىپ بېرىشتا كېلىپ چىققان ئىدى... زەرەپشان دەرياسى چېگرا قىلىنىپ، ئۇنىڭ غەربىي قىسمى غەربىي تۈركىستان، شەرقىي تەرىپىدىكى رايونلارنى شەرقىي تۈركىستان دەپ ئاتىغان ئىدى. بۇ ناملاردا پۈتۈنلەي تىل ۋە جۇغراپىيە ئۇقۇملا چىقىش نۇقتىسى قىلىناتتى. كېيىنكى كۇنلەردە جاھانگىر تەجاۋۇزچىلار شۇنىڭدىن پايدىلىنىپ، جۇڭگونىڭ بىر پۈتۈنلىگىگە بولگۇنچىلىك سالدى. 1933 - ژىلى جەنۇبىي شىنجاڭدا بىر مەھەل «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ» كېلىپ چىقىشى دەل ئەينە شۇنىڭ بىر مىسالى. ئەندى ئىلىدىكى ئىنقىلاپچىلارنىڭ «شەرقىي تۈركىستان» دېگەن ۋىۋىسكىنى كوتىرىپ چىقىشى مېنى ئەھۋال مۇرەككەپلىشىپتۇ دېگەن ھىسسىياتقا كەلتۈرۈپ قويدى» (605 - بەت)، دەپ، غۇلجىدا قۇرۇلغان ھوكۇمەتنىڭ شەرقىي تۈركىستان بولۇپ ئاتىلىشىغا قارشىلىغىنى بايان قىلىش بىلەن ئۇ داۋاملاشتۇرۇپ، مۇنداق يازىدۇ:

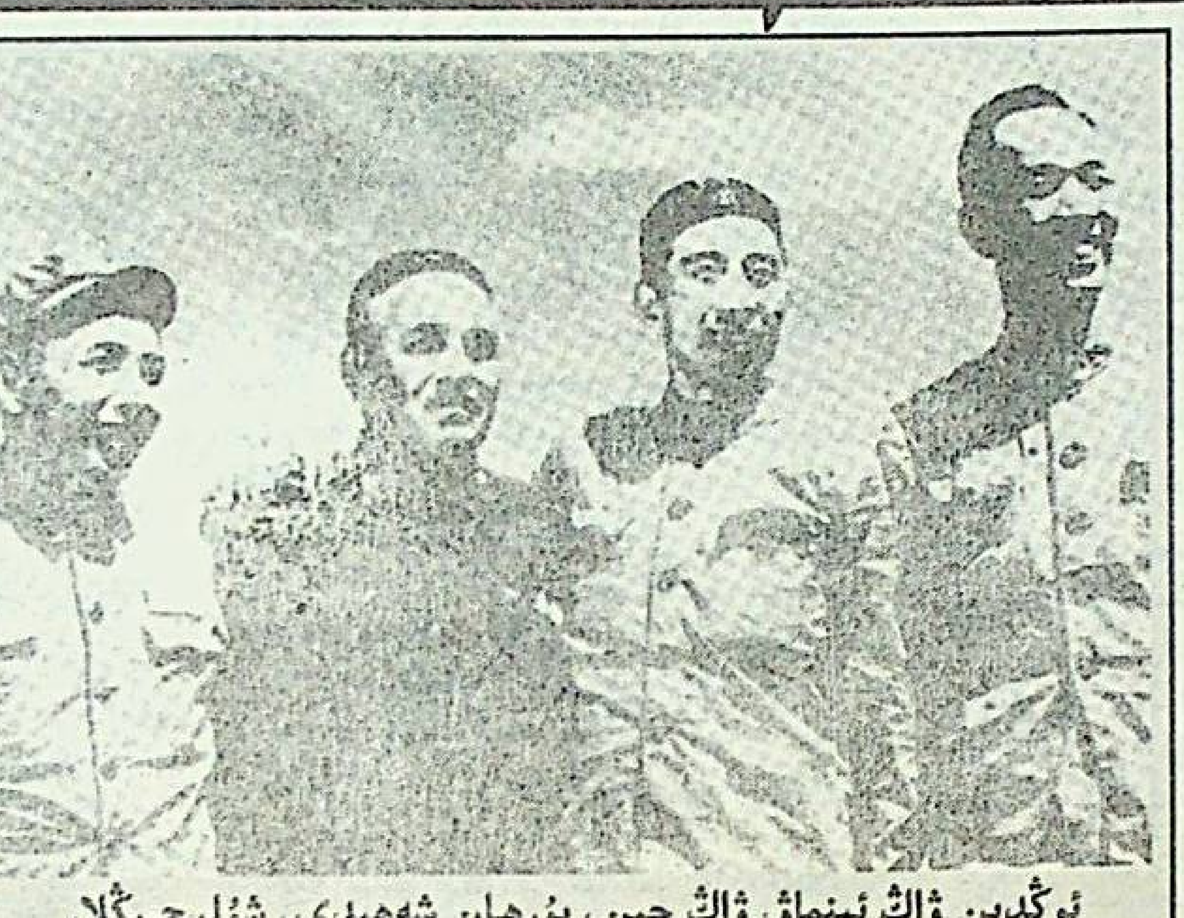
ئوڭدىن ۋاڭ ئېنماۋ، ۋاڭ جېن، بۇرھان شەھىدى، شولىچەڭلار 1950 - ژىلى بىرلىكتە چۈشكەن سۈرەت.

«ئىلىخان تورە بىر ئوتقىدا - شىنجاڭ جۇڭگونىڭ بىر ئولكىسى دەيدىغان نۇقتەئىي نەزەرنى سەپساتا دەپ سوكۇپ، شەرقىي تۈركىستان بىزنىڭ ۋەتىنىمىز، دەپ تەرغىپ قىلغان. راست گېپىمنى ئېيتسام، شۇ چاغدا مەن ھەقىقەتەن قاتتىق ئەنسىرەپ، شىنجاڭنىڭ ئىستىقبالىدىن ئەندىشە قىلغان ئىدىم» دەيدۇ. (607 - بەت). بۇرھان نېمىشكە دولەتنىڭ مۇستەقىل شەرقىي تۈركىستان دەپ ئاتىلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئەندىشە قىلىدۇ، ئولگىچە قورقىدۇ؟

بۇرھان دەل شۇ پەيتتە يۈز بەرگەن بىر ۋاقەنى مۇنداق يازىدۇ: «بىر كۇنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدىكى كونسۇلى يېۋشېيېۋ مېنى ئىشخانىسىغا چاقىرتتى. بارسام ئۇ يەردە مەن تونۇمايدىغان سوۋېتلىك بىر ئادەم ئولتىرىپتۇ. ئۇ ئادەم ئورنىدىن تۇرۇپ، مېنىڭ بىلەن تېچلىق سورۇشۇپ، تۇساتتىنلا ئىلى ئىنقىلاۋى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنى قۇردى. سىز بۇ مەسىلىگە قانداق قارايسىز؟ - دەپ سورىدى. مەن قىلچە ئىككىلەنمەستىن، مەن ئىلى ئىنقىلاۋىنى قەتئىي قوللايمەن. ئامما ئۇلارنىڭ جۇڭگودىن ئايرىلىپ، مۇستەقىل دولەت قۇرۇشىغا قوشۇلمايمەن، دەپ جاۋاپ بەردىم. كېيىن يېۋشېيېۋ ماڭا - سىزنىڭ كوز قارىشىڭىز توغرا دېدى (607 - بەت) دەپ كوز قاراشلىرىنىڭ بىردەك بولغىنىنى ئالاھىدە تەكىتلەيدۇ. بۇ ئۇستا سىياسەتچى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىل دولەت بولۇشىغا قوشۇلماسلىغىنى ئوبدان بىلەتتىندە.

بۇرھان 1948 - ژىلنىڭ ئاخىرىدا جياڭ جېشىنىڭ بۇيرىغى بىلەن شىنجاڭ ئولكىلىك ھوكۇمەت رەئىسلىكىگە، مۇھەممەت ئىمىن مۇئاۋىن رەئىسلىككە تايىنلىنىدۇ.

بۇرھان رەئىس بولغانلىق خەۋىرىنى ئاڭلاش بىلەن شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى تاۋسىيۇنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭ قوللاپ - قۇۋۋەتلىشىنى ۋە ياردەمدە بولۇشىنى سورايدۇ. ئۇ مۇنداق يازىدۇ: «شىنجاڭ ئولكىسىنىڭ رەئىسى بولۇش خەۋىرى مېنى تولىمۇ ھاياجانلاندۇردى» (705 - بەت).

بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ئۈرۈمچىدىكى ئانگلىيە كونسۇلى ف. خولمىس بۇرھان بىلەن كورۇشۇپ، - «سىزنىڭ رەئىس بولغانلىغىڭىزدىن خەۋەر تېپىپ، ئالاھىدە تەبرىكلىگىلى كەلدىم. بۇ ئىنتايىن ياخشى بوپتۇ. سىلەرنىڭ ئوز خەلقىڭلارنى ئوزەڭلارنىڭ باشقۇرىدىغان بولۇشۇڭلار ناھايىتى ياخشى ئىش. ھىندىستاندا ئىزچىل تۇردە شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئازاتلىغى ئۇچۇن كورەش قىلىۋاتقان نۇرغۇن ئادەملىرىڭلار بار. شەرقىي تۈركىستان يالغۇزلا ئىلىدا قۇرۇلۇپ قالماستىن، بەلكى ئاخىر بىر كۇنى پۈتكۈل شەرقىي تۈركىستانمۇ مۇستەقىل بولىدۇ. ھىندىستان، پاكىستان بىزنىڭ ياردىمىمىز بىلەن مۇستەقىللىققا ئېرىشتى. سىلەرمۇ تاشقى ياردەمگە مۇھتاج. سوۋېت ئىتتىپاقى سىلەرنىڭ كۇچلۇك دۇشمىنىڭلار. ئۇلارنىڭ مەخسىتى سىلەرنى يوقىتىۋېتىش. شۇنىڭ بىلەن جۇڭگونىڭ ئىچكى جايلىرىغا بارىدىغان يولنى ئېچىش. گەرچە ئۇلار سىزنىڭ رەئىس بولۇشىڭىزغا ماقۇل بولسىمۇ، لېكىن ئىلىدا ئوز ئادىمىنى تەربىيلەۋاتىدۇ. شارائىت پىشىلگەن ھامان ئوز ئادىمىنى كوتىرىپ چىقىرىدۇ. شۇنىڭ ئۇچۇن سىلەر ياردەمگە مۇھتاج. سىلەر كىمگە تايىنىسىلەر؟- دېدى. مەن چىرايىمنى ئوزگەرتمەي تۇرۇپ، ئولكىمىزنىڭ تارىخىغا، سىياسىي ئالاھىدىلىگى ۋە جۇغراپىيەلىك شارائىتىگە ئاساسەن مەن شىنجاڭنىڭ مۇستەقىل بولۇشى لازىم دەپ قارىمايمەن. بىز جۇڭگودىن ئايرىلمايمىز، - دەپ جاۋاپ بەردىم» (706- بەت). بۇ يەردە بۇرھان ئوزىنىڭ ئەڭ ئەشەددىي خىتايپەرەس، غالچا، مۇستەقىللىق دۇشمىنى ئىكەنلىگىنى كورستىدۇ.

1949 - ژىلى 1 - ئوكتەبىردە جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلىدۇ. ئەتىسى ئۈرۈمچىدىمۇ تەبرىكلەش ژىغىنى ئوتكۈزۈلىدۇ. بۇرھان تەبرىك سوز سوزلەپ، - «... جيايۇگۇەندىن ئوتكەن ئازاتلىق ئارمىيەسىنى قىزغىن قارشى ئېلىشىمىز لازىم. ئۇلار بىزنىڭ ئەركىنلىگىمىزنى چەكلىمەيدۇ، بەلكى بىزنىڭ تېچلىغىمىزنى، ئەركىنلىگىمىزنى كاپالەتلەندۈرۈش ئۇچۇن كېلىۋاتىدۇ. بىز ئۇلارنى قىزغىن قارشى ئېلىشىمىز كېرەك... شىنجاڭ مەڭگۇ جۇڭگونىڭ بىر زېمىنى. شىنجاڭنىڭ تەغدىرى پۈتكۈل جۇڭگونىڭ تەغدىرى بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان» (773 - بەت) «1949 - ژىلى 20 ئوكتەبىر كۇنى خەلق ئازاتلىق ئارمىيەسىنىڭ ماشىنىلىرى تۆۋەنى ئۈرۈمچىگە كېلىپ ئورۇنلاشماقچى ئىدى. ئاخشىمى خوشاللىغىمدىن كوزۇمگە ئۇيقۇ كەلمىدى» دەپ يازىدۇ. بۇرھان شەھەر سىرتىغا چىقىپ، مۇستەملىكىچى خىتاي ئارمىيەسىنى قىزغىن كۇتىۋالىدۇ ۋە ھەربىي ماشىنا ئۇستىگە چىقىپ: «بۇگۇن شىنجاڭ ھەقىقىي تۇردە ئازات بولدى» دەپ، ۋاقىرايدۇ. (780 - 781 - بەتلەر).

بۇرھان دېگەندەك، شىنجاڭ ئازات بولدىمۇ؟ ھۇرلۇك ۋە تېچلىق سويەر جاپاكەش ئۇيغۇر خەلقىنىڭ پۇت - قولى يەنىمۇ قاتتىق قۇللۇق مەھكۇملۇك زەنجىرگە باغلاندى...

جۇملىدىن، ئاخىرىدا تۆۋەندىكى بىر مەسىلىنى كورسىتىپ ئوتۇش ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە. ئەخمەت ئەپەندىم 1949 - ژىلى 16 - ئاۋگۇست كۇنى يەنى بېجىنغا مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭەش ژىغىنىغا مېڭىشىدىن بىر نەچچە كۇن بۇرۇن بۇرھانغا تۆۋەندىكى بىر پارچە خەتنى ئەۋەتىدۇ:

«ھورمەتلىك بۇرھان ئەپەندى.

سىزدىن ئىككى پارچە خەت تاپشۇرۇۋالدىم. بىراق خەت يازالمىدىم، ئەپۇ قىلىڭ.

بىز سالامەت تۇردۇق، سىزگە سالامەتلىك، شات - خۇراملىق تىلەيمەن.

سىزنىڭ تاغدا دەم ئېلىۋاتقىنىڭىزنى ئاڭلىدىم. شۇڭا ھېلىقى «لوشۇنكو» (پورت ئارتۇر) دېگەن كىتاپ ئېسىمگە كەلدى. مەن تاققا بارالمىدىم. ھازىر ئىچكىرىنىڭ مەسىلىسى بىزنىڭ دىققىتىمىزنى قوزغاۋاتسا كېرەك. خەۋەرلەرگە قارىغاندا، مەركەزدىكى ئىشلار تېز تەرەققىي قىلىۋېتىپتۇ. ئەھۋالدىن قارىغاندا، ۋاقەنىڭ تەرەققىياتى بىزنى پات ئارىدا ئوز كورۇشتۇرىدىغاندەك تۇرىدۇ. قىسقىسى، مەن پات ئارىدا ياخشى شارائىتتا سىز بىلەن كورۇشىشنى ئارزۇ قىلىمەن. مەن سىلەرنىڭ يېقىنقى گېزىتىڭلارنى كوردۇم. تىنچ ئوكيان گرۇھى ھەققىدىكى باش ماقالە ناھايىتى ياخشى بولۇپتۇ. ئۇمۇمەن ئېيتقاندا، سىلەرنىڭ يېقىنقى (7 - ئايدىكى) گېزىتىڭلار يامان ئەمەس. لېكىن مەن بەزى ئىشلاردا «كونا ئەبلەخلەردىن» ئەجەپلەنمەي تۇرالمايمەن. مەن «ۋەتەن ساتقۇنلۇق» ھەرىكەتلەرگە ھەرگىز يول قويماسلىق كېرەك دەپ قارايمەن.

خىزمىتىڭىز ئوڭۇشلۇق، تېنىڭىزنىڭ سالامەت بولۇشىنى تىلەيمەن. ئوي - ئىچىدىكىلەرگە ۋە دوستلارغا سالام ئېيتارسىز.

ھورمەت بىلەن: دوستىڭىز ئەخمەتجان قاسىمى.

1949 - ژىل، 8 - ئاينىڭ 16 - كۇنى» (786 - بەت).

مەرھۇم ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ مەزكۇر خېتىنىڭ ئاخىرقى قۇرلىرى، «مەن بەزى ئەبلەخلەردىن ئەجەپلەنمەي تۇرالمايمەن، مەن ۋەتەن ساتقۇنلىرىنىڭ ھەرىكەتلىرىگە ھەرگىز يول قويماسلىق كېرەك دەپ قارايمەن» دېگەن قۇرلىرى ئادەم دىققىتىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلىدۇ. ئەخمەت ئەپەندىم «بەزى ئەبلەخلەر» دېگەندە كىملەرنى نەزەردە تۇتىدىكىن؟ بولۇپمۇ، «ۋەتەن ساتقۇنلىرىنىڭ ھەرىكەتلىرىگە ھەرگىز يول قويماسلىق كېرەك» دېگەن جۈملە بۇ ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ شۇ چاغلاردىكى توپ ئىدىيەسى ۋە قەلب قارارى ئىدى، ئەلۋەتتە. بىز ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ موشۇ ئىدىيە، مەخسەت بىلەن بېجىنغا بېرىش نىيىتىدە بولغىنىنى ھوكۇم قىلىشقا ھەقلىقمىز.

ئۇيغۇر ئېلىنىڭ مۇستەقىل دولەت بولۇشىغا ستالىنمۇ، ماۋزېدۇڭمۇ قارشى ئىدى. ئۇلار شۇ يولدا قولىدىن كەلگەن ھەممە ياۋۇزلۇقنى قىلىشتى. شۇنىڭدەك خىتايدىن ئايرىلىپ، مۇستەقىل دولەت قۇرۇشقا بۇرھاننىڭمۇ ئەزەلدىن قارشى بولۇپ كەلگىنى ژۇقۇرىدا كورستىلگەن فاكتلاردىن ئايان. شۇنداق بىر ھەق سوئال تۇغۇلىدۇ، ئەخمەت ئەپەندىم قاتارلىق خەلق رەھبەرلىرىنىڭ پاجىئەلىك ئولۇمىگە، ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ بۇرھانغا يازغان خېتى ھەم ئوز ئولۇشىنى قوشمىدىمىكىن؟ چۇنكى بۇرھان باشقىلارنى قۇربان قىلىش بەدىلىگە ژۇقۇرى مەنسەپ ئىگەللەشنى مەخسەت قىلغان شەخسقۇ...

ھازىر ۋەتىنىمىزدە خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ فاشىستىك تېررورلۇغى ئەڭ چېكىگە يەتتى. يۈز مىڭلاپ ۋەتەنپەرۋەرلەر قولغا ئېلىنىپ، يۈزلەپ ياشلار ئولتۈرۈلمەكتە. دۇشمەنلەر موشۇنداق رەزىل قىرغىنچىلىقنى ئوز ئىچىمىزدىن چىققان مىللىي ساتقۇن مۇناپىقلاردىن پايدىلىنىپ ئېلىپ بارماقتا. خەلقىمىز ئۇچۇن ھازىر ئەڭ خەتەرلىك دۇشمەن ھېساپلانغان مىللىي خائىنلارنى پاش قىلماي ۋە قاتتىق زەربە بەرمەستىن، ۋەتەننىڭ مۇستەقىللىغى يولىدىكى بۇ مەشەقەتلىك ئېغىر، ئامما ئەڭ ئۇلۇق ۋە مۇقەددەس كورەشتە غالىبىيەت قازىنىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس.

مەھمۇد ئەكرەم.
تاشكەنت شەھىرى.

ئىنسان ۋە ئەتراپ مۇھىت

گوھەر زېمىن شەرقىي تۈركىستان ئېكولوگىيەسىنىڭ بۇلغىنىشى

21 ـ ئەسىرنىڭ بوسۇغىسىدا تۇرغان ھازىرقى ۋاقىتتا پۈتكۈل دۇنيادا ئېكولوگىيەلىك ئەھۋال، يەنى ئەتراپ مۇھىتنىڭ بۇلغىنىشى كوپلىگەن ئېغىر ئاقىۋەتلەرنى ئېلىپ كەلمەكتە. نوپۇسنىڭ تېز سۈرئەتتە ئوسۇشى، ئىختىسادىي تەرەققىياتنىڭ ئۆزلۈكسىز رىۋاجلىنىشى ۋە تەبىئەتنى ئاسرىماي، بەلكى ئۇنىڭدىن ناچىكۈزلۈك بىلەن پايدىلىنىپ، تالان ـ تاراج قىلىش ھەر تۈرلۈك مۇھىت بۇلغىنىش ئاپەتلىرىنى ۋە ئېكولوگىيەلىك تەكشۈزلىقنى پەيدا قىلماقتا. ھەر خىل زاۋۇت ـ فابرىكلار، كارخانىلارنىڭ ئىس ـ تۈتەكلىرى، ئۇلارنىڭ كېرەكسىز چىقىندىلىرى، ئاپتوموبىللارنىڭ چىقىندى زەھەرلىك گازلىرى ۋە شۇنداقلا، ئاتوم ـ يادرو قۇراللىرىنى سىناشتىن پەيدا بولىدىغان رادىئاتسىيە ۋە كۆپلىگەن باشقىلار ئەينە شۇ ئېكولوگىيەلىك ھالاكەتنى پەيدا قىلغۇچى ئامىللاردۇر.

ئەلۋەتتە، تەرەققىي ئەتكەن باي دولەتلەر بۇ مۇئەممانى خېلى بۇرۇنلا چۈشىنىپ، ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش، تەسىرىنى ئازايتىش ۋە يوقىتىش ئۈچۈن كوپلەپ مەبلەغ سەرپ قىلىپ، ئوز خەلقىنى ھىمايە قىلماقتا. مەسىلەن، ئا ق ش، گېرمانىيە، ئەنگلىيە، فرانسىيە، ياپونىيە، ئىتالىيە، شۋېتسارىيە ئوخشاش دولەتلەر ئوزلىرىنىڭ مول مەبلىغى ۋە تەرەققىي ئەتكەن تېخنىكىسىغا تايىنىپ، ئېكولوگىيەنى قوغداشقا باغلىق مۇھىم قانۇن ـ قائىدىلەرنى قوبۇل قىلىپ، سانائەتنى تەرتىپكە سېلىش، ئەتراپ مۇھىتقا سەلبىي تەسىر يەتكۈزىدىغان، ئاھالى سالامەتلىكىگە زىيانلىق چىقىندىلار، گازلار بىلەن ئېكولوگىيەنى زەھەرلەيدىغان ھەر خىل كارخانىلار ئىش سىكلىنى ئوزگەرتىش ياكى مۇنداق كارخانىلارنى شەھەر دائىرىسىدىن سىرتقا كوچۈرۈش ئوخشاش ھەر خىل چارە ـ تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، بۇ ھاياتىي مۇھىم مۇئەممانى ھەل قىلماقتا.

ئەندى بۇ مۇئەمما ئۇيغۇرلار دىيارى ـ گوھەر زېمىن شەرقىي تۈركىستاندا قانداق ھەل قىلىنىۋاتىدۇ؟ ئەگەر بىز بۇ سوئالغا ـ مۇستەملىكىچىلەر تەبىئىي بايلىقلارنى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىپ، يادرو قۇراللىرىنى سىناپ، ئەتراپ مۇھىتنى بۇلغىماقتا دېسەك ـ بۇ كوپ قېتىم ئېيتىلغان، شۇڭا كىشىلەر ئۈچۈن ئانچە مۇ چوڭ بىر يېڭىلىق بولۇپ ھېسابلانمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز بۇ مەسىلە ھەققىدە ش ئۇ ئار ئالىملىرىنىڭ بەزى ئەمگەكلىرىگە مۇراجەت قىلىشنى لايىق كوردۇق. بولۇپمۇ، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئېكىلىك باشقۇرۇش فاكۇلتېتىنىڭ لېكتورى قاھارجان ئىبراھىمنىڭ «شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى»نىڭ 1997 ـ ژىلقى 3 ـ سانىدا بېسىلغان «ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مۇھىت بۇلغىنىش ئەھۋالى، سەۋەپلىرى ۋە ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش چارىلىرى ھەققىدە» ناملىق ماقالىسى دىققەتكە سازاۋەردۇر. مەزكۇر ماقالىدا ئاخىرقى ژىللاردا ئۇيغۇرلار دىيارىغا ئىچكىرى خىتايدىن ئاققۇنلارنىڭ كوپلەپ كېلىشى بىلەن ش ئۇ ئار نوپۇسىنىڭ تېز سۈرئەتتە ئېشىشىغا، ھەر خىل قۇرۇلۇش كولەمىنىڭ ئۆزلۈكسىز ھالدا كېڭىيىشىگە، تەبىئىي بايلىقلارنى قالايمىقان ۋە تەرتىپسىز ئېچىشقا باغلىق بۇنىڭدىن كېلىپ چىققان جىددىي ئاقىۋەت ـ ئەتراپ مۇھىتنىڭ ۋە ئېكولوگىيەلىك تەكپۈكلۈقنىڭ ئىنتايىن ئېغىر بۇزۇلغانلىقى توغرىلىق خېلە تەپسىلىي، فاكتلارغا ئاساسلانغان ھالدا ئەتراپلىق بايان قىلىنغان.

خ خ ج رەھبىرى جياڭ زېمىن خىتاينىڭ 2010 ـ ژىلغىچە بولغان دەۋرگە بەلگۈلەنگەن خەلق ئېگىلىكىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش پىلانى بويىچە ش ئۇ ئار كەلگۈسىدە نېفت، تەبىئىي گاز، خىمىيە سانائىتىنى ئاساس قىلغان زامانىۋىلاشقان خىمىيە سانائىتىنى بارلىققا كەلتۈرۈش، سىللون مو يەرگە ئاشلىق تېرىلىدىغان چوڭ ئاشلىق كانىغا، مەملىكەت بويىچە ئەڭ چوڭ پاختا يېتىشتۈرۈلىدىغان بازىغا ئايلاندۇرۇش دەپ ئوتتۇرىدۇ.

لېكىن، بۇ يەردە بىز شۇنى ئالاھىدە قەيت قىلىشىمىز كېرەككى، خ خ ج ئوز تەرەققىياتىدا ئۇيغۇرلار دىيارىنى خام ئەشيا بازىسى سۈپىتىدە قاراپ، مۇمكىن قەدەر تېز ئارىدا يەر ئاستى ۋە يەر ئۈستى بايلىقلىرىنى كوپرەك توشۇپ كېتىشنى مەخسەت قىلغان ھالدا، جىددىي ھەرىكەت قىلماقتا.

بىز ژۇقۇرىدا زىكىر قىلغان ماقالىدا بۇ ھەقتە مۇنداق دەپ تەكىتلىنىدۇ: «شىنجاڭ ئاسىيانىڭ مەركىزىي قىسمىغا جايلاشقان، دېڭىز ـ ئوكياندىن خېلىلا يىراق، كلىماتى قۇرغاق، ياز پەسلى ئىسسىق، قىش پەسلى قاتتىق سوغۇق ھەم ئۇزۇن، ھول ـ يېغىن مىقدارى ئاز، بوستانلىق يەرلەرنىڭ كولەمى كوپ ئەمەس، يەرلەرنىڭ قۇملىشىپ كېتىش ئەھۋالى ئېغىر، تەبىئىي پاكىزلىنىش ئىقتىدارى تۈۋەن، ئېكولوگىيەلىك مۇھىتى ناھايىتى ناچار. شۇڭا، بۇنىڭدىن كېيىنكى 15 ـ ژىلدا، ھەتتا تېخىمۇ ئۇزاق بىر مەزگىل ئىچىدە ش ئۇ ئار نىڭ ئىختىسادىي قۇرۇلۇشى مەيلى قايسى سۈرئەتتە تەرەققىي قىلمىسۇن، كان بايلىقلىرى قانچىلىك كولەمدە ئېچىلمىسۇن، جەزمەن نوپۇسنىڭ كوپىيىشىنى تىزگىنلەش، مۇھىت بۇلغىنىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش كېرەك. ئېكولوگىيەلىك مۇھىتنى ئاسراشنى بىرىنچى دەرىجىلىك چوڭ ئىش ۋە ستراتېگىيەلىك ۋەزىپە ئورنىدا كورۇشىمىز، «كوز ئالدىمىزدىكى تەرەققىياتنى ياخشى تۇتۇش بىلەنلا قالماي، يەنە كېيىنكى ئەۋلاتلار ئۈچۈن باش قاتۇرۇشىمىز، ھەرگىزمۇ ئەجدادلارنىڭ ئىشىنى يەپ، ئەۋلاتلارنىڭ يولىنى ئۈزۈپ قويماسلىغىمىز، تەبىئىي بايلىقنى ئىسراپ قىلىش ۋە ئاۋال بۇلغاپ، ئاندىن داۋالاش ـ تۈزەش يولىدا ماڭماسلىغىمىز» كېرەك...

ئامما رېاللىق كىشىلەرنىڭ ئىرادىسىگە باقمايدۇ. يېقىنقى بىر قانچە ژىللاردىن بۇيان ش ئۇ ئار نوپۇسىنىڭ تېز سۈرئەتتە ئېشىشىغا، ئىختىسادىي قۇرۇلۇش كولەمىنىڭ ئۆزلۈكسىز كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ چەكلىك تەبىئىي بايلىققا قارىتا زور كولەملىك تەرتىپسىز ئېچىش ۋە ئۆتۈمىدىن تۈۋەن دەرىجىدە پايدىلىنىش ئەھۋالى يۈز بەردى، بۇنىڭدىن كېلىپ چىققان ھەر تۈرلۈك مۇھىت بۇلغىنىشى ۋە ئېكولوگىيەلىك تەكپۈكلۈقنىڭ بۇزۇلۇشى ئىنتايىن ئېغىر بولدى...»

خوش، گوھەر زېمىن شەرقىي تۈركىستاندا ئېكولوگىيەلىك تەكپۈكلۈقنىڭ بۇزۇلۇشى نېمىلەر بىلەن ئىپادىلىنىدۇ؟ بۇ سوئالغا جاۋاپ تېپىش ئۈچۈن يەنە شۇ ماقالىغا مۇراجەت قىلىمىز. ئۇنىڭدا مۇنۇ فاكتلار كەلتۈرۈلگەن: «ش ئۇ ئار بوستانلىق كولەمى پەقەتلا 4,6 پائىز بولۇپ، ئېچىشقا بولىدىغان بوز يەر 7 مىللىون 330 مىڭ گېكتار، ئىشلىتىلىۋاتقان تېرىلغۇ يەر كولەمى 4 مىللىون 125 مىڭ گېكتار كېلىدۇ. يېقىنقى بىر نەچچە ژىلدا نوپۇسنىڭ تېز سۈرئەتتە ئوسۇشى، شەھەر قاتناش، ئېنېرگىيەلەر قاتارلىقلار قۇرۇلۇشى كولەمىنىڭ كېڭىيىشى، بولۇپمۇ، يېزا ـ بازار كارخانىلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشى ۋە يېزا ئولتۇراق ئويي قۇرۇلۇشىنىڭ جانلىنىشى بىلەن تېرىلغۇ يەر كولەمىنىڭ ئازىيىپ كېتىشى ۋە زىيىتىنى ئۈنۈملۈك تىزگىنلەش مۇمكىن بولماي قالدى. دېخانچىلىق يەرلىرىگە سۇ باشلاپ، سۇغىرىش كولەمىنىڭ كەڭىيىشىگە ئەگىشىپ، تۇپراقنىڭ شورلىشىپ كېتىشى تەدرىجىي كوپىيىپ، تەكشۈرۈلگەن يەر كولەمىنىڭ 32,8 پائىزىنى ئېگىلىدى. بۇنىڭ ئىچىدىكى تەخمىنەن 60 پائىزى يېقىنقى 15 ژىل ئىچىدە شەكىللەنگەن. سانائەتتىن چىقىرىۋېتىلگەن «ئۈچ كېرەكسىز» نەرسە ۋە زور مىقداردا ئىشلىتىلگەن دېخانچىلىق دورىلىرى ھەمدە خىمىيەۋى ئوغۇتلارنى مۇۋاپىق ئىشلەتمەسلىك قاتارلىقلار تۇپراقنىڭ بۇلغىنىشىنىڭ ئاساسىي سەۋەۋى. 1994 ـ ژىلى ش ئۇ ئار نىڭ سانائەت قاتتىق جىسىملىرى كېرەكسىز ماددىلىرى مىقدارى 4 مىللىون 950 مىڭ توننا (تارىختىن بۇيان توپلانغان مىقدارى 19 مىللىون 420 مىڭ توننا)، ئۇنىڭ ژىللىق پايدىلىنىش نىسبىتى 34,7 پائىز، يەر مەيداندىن ئېگىلىگەن كولەمى 931 كۋادرات مېتر، كېرەكسىز سۇنىڭ قويۇۋېتىش مىقدارى 179 مىللىون 450 مىڭ توننا، كېرەكسىز سۇنىڭ قويۇۋېتىلىش كورسەتكۈچكە يېتىش نىسبىتى 32,3 پائىز بولغان. بۇنىڭ ئىچىدە مۇتلەق زور مىقدارىدىكىسى يەر ۋە دېخانچىلىق يەرلىرىگە ئېقىپ كىرگەن.»

ھە، گوھەر زېمىن ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ سانائەت چىقىندىلىرى، خىمىيەۋى ئوغۇتلار ۋە باشقا ھەر خىل زەھەرلىك ماددىلار بىلەن بۇلغىنىشى، زەھەرلىنىشى مانا شۇنچىلىك دەرىجىگە يەتكەن.

ئەندى يەرنىڭ قۇملىشىپ كېتىش ئەھۋالىغا بىر نەزەر تاشلايلى. بۇ ھەقتە مەزكۇر ماقالىدا مۇنداق دېيىلىدۇ: «ش ئۇ ئار نىڭ چول ـ قۇملۇققا ئايلانغان ئومۇمىي يەر كولەمى 995 مىڭ 900 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، پۈتۈن ش ئۇ ئار ئومۇمىي يەر مەيدانىنىڭ 62 پائىزىنى ئېگىلەيدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە قۇملۇق 430 مىڭ 400 كۋادرات كىلومېترنى، چول 326 مىڭ 400 كۋادرات كىلومېترنى ئېگىلەيدۇ. تارىم ئويمانلىقىدىكى تەكلىماكان قۇملۇغى ۋە جوڭغار ئويمانلىقىدىكى قۇربان تۇڭغۇت قۇملۇغى ئېلىمىزدىكى بىرىنچى، ئىككىنچى چوڭ قۇملۇقلاردۇر. يېقىنقى بىر نەچچە ژىلدىن بۇيان تارىم ۋە جوڭغار نېفت، تەبىئىي گاز مەنبەلىرىنىڭ قېزىلىشى بىلەن يەر ئاستى سۈيى ئىشلىتىلىپ، بىر قىسىم قۇملۇقلارغا جايلاشقان دەريا ئېقىنلارنىڭ توۋەن ئېقىنلىرى قۇرۇپ كەتكەن. نەتىجىدە، قۇملۇقلار ئەتراپىدىكى يەرلەرنىڭ قۇرغاقلىشىپ كېتىشى، شامال كۆچىنىڭ كۆچىيىپ كېتىشى قاتارلىق ھادىسلەرنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. بولۇپمۇ، چوللۇك ئوسۇملۇكلەرنىڭ ئۆزلۈكسىز تۇردە كېسىلىشى، قېزىلىشى شۇ يەرلەردىكى قۇم ۋە قۇم تويىلىكلىرىنىڭ كوچۈشىنى تېزلەتكەن. يەنەقارغۇلارچە، ئاگسىز ھالدا، يەر ئېچىش قاتارلىق سەۋەپلەر قۇملۇق بىلەن بوستانلىقلار تۇتۇشىدىغان جايلاردا قۇم ئاپىتىنىڭ كونىيىرى ئېغىرلىشىپ كېتىشىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان.»

ھە، بۇ ئامىللار، شۇنداقلا ئىچكىرى خىتايدىن ئاققۇنلارنىڭ كوپلەپ ئېقىپ كېلىشى بىلەن ئۇيغۇرلار دىيارى ش ئۇ ئار نوپۇسىنىڭ تېز سۈرئەتتە كوپىيىشى، شەھەر ۋە سانائەت قۇرۇلۇش كولەمىنىڭ ئۆزلۈكسىز كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ، ھەددىدىن ئارتۇق قېزىش، كېسىش، ئورمانلارنى يوقىتىپ، بوز يەر ئېچىش، ئوتلاقلارنى تېرىلغۇ يەرگە ئايلاندۇرۇش ئوخشاش ھەر خىل سەلبىي ئامىللار تۈپەيلى ش ئۇ ئار نىڭ ئورمان ۋە يايلاق كولەمى تەدرىجىي ئازىيىپ، ھاۋا رايى مۇھىتىنى ئېغىر ئەھۋالغا قالدۇرغاندىن تاشقىرى، يەنە سۇ ـ تۇپراقنىڭ ساقلىنىشىنى ئاجىزلىتىپ ئوزۇقلۇق سۈيىتىدىكى سۇ ۋە ھاۋانىڭ ئىقتىدارىنى يوقاتماقتا.

«پاكىزلىنىشتىن ئوتمىگەن كېرەكسىز سۇ بىۋاستە تەبەتكە تارقىلىپ، تېرىلغۇ يەر، دەريا ئېقىنى، كول، يەر ئاستى سۈيى مەنبەسى قاتارلىقلارغا ئېقىپ كىرىپ، سۇ بايلىغى قاتارلىق ئېكولوگىيەلىك مۇھىتنى قاتتىق بۇلغىنىشقا ئۇچراتقان. مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ پۈتۈن ش ئۇ ئار دىكى 18 دەريا ئېقىنىنىڭ سۇ سۈپىتىنى تەكشۈرۈشكە ئاساسلانغاندا، شەھەرلەردىن كېسىپ ئوتىدىغان دەريا ئېقىنلىرىدا ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا روشەن بۇلغىنىش بەلبېغى مەۋجۇت بولۇپ، ئاساسىي بۇلغىغۇچى نەرسە ئوكسىگېن سەرىپ قىلىدىغان ئورگانىك ماددا ئىكەن... ش ئۇ ئار دىكى يەتتە كول، سۇ ئامبىرىنىڭ سۇ سۈپىتىنى تەكشۈرگەندە ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا ئوكسىگېن سەرىپ قىلىدىغان ئورگانىك ماددا بىلەن بۇلغىنىش مەۋجۇت ئىكەنلىگى ئىسپاتلانغان... ئېلىمىزدىكى ئەڭ چوڭ ئىچكى قۇرۇقلۇق تاتلىق سۇ كولى باغراش كولىنىڭ بۇلغىنىش مەسىلىسى كۈنسېرى ئېغىرلىشىپ بارماقتا. مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ ئولچەپ ھېساپلىشىغا قارىغاندا، ھەر ژىلى بۇ كولگە چىقىرىلغان سانائەت، يېزا ئېگىلىكى كېرەكسىز سۈيى 200 مىللىون كۇبومېترغا يەتكەن. يېقىنقى ئون نەچچە ژىلدىن بۇيان ئەھۋال تېخىمۇ ئېغىرلىشىپ كەتكەن. ئەگەر بۇ ئەھۋال ئوز ۋاقتىدا تىزگىنلەنمىسە، باغراش كولى كەلگۈسىدە لوپنۇر كولىگە ئوخشاش قۇرۇپ كېتىش خەۋپىغا دۇچ كېلىشى مۇمكىن.»

ھە، ئانا دىياردىكى ئېكولوگىيەلىك ۋەزىيەتنىڭ مۇنداق ئېغىر ئەھۋالى مىللىونلىغان ۋەتەنداشلارنىڭ ھاياتىغا، سالامەتلىگىگە ئىنتايىن چوڭ سەلبىي تەسىر يەتكۈزۈپ، مەجرۇھلارنىڭ، ھەر خىل ساقايماس ئاغرىقلارنىڭ تېخىمۇ كوپىيىشىگە ئېلىپ كېلىدۇ.

ئەندى ئاتموسفېرا بۇلغىنىشىنىڭ ئەھۋالى توغرىلىق. ئاتموسفېرا بۇلغىنىشىنى ئاساسەن كويدۇرۇشكە ۋە كان مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەشكە ئىشلىتىلىدىغان يېقىلغۇلار كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. قاھارجان ئىبراھىمنىڭ ماقالىسىدا بۇ ھەقتە مۇنداق دېيىلىدۇ: «ش ئۇ ئاردىكى 16 شەھەرگە قارىتا ئېلىپ بېرىلغان تەكشۈرۈشتىن قارىغاندا، شىنجاڭدا ئاتموسفېرا بۇلغىنىشىنىڭ بەلگىلىك ئىپادىلىرى چاڭ ـ توزان، كومۈر ئىسى ئارىلاشقان نەرسىلەر ۋە ئىسسىتىش مەزگىلىدە كومۈر ئىسى تىپىدىكى نەرسىلەر ئارقىلىق بۇلغىنىشتا كورۈلىدۇ. ئىسسىنمايدىغان مەزگىلدە چاڭ ـ توزاننىڭ بۇلغىنىشى ئېغىرراق بولىدۇ. 1994 ـ ژىلى تەكشۈرۈش ئارقىلىق شىنجاڭدىكى 16 شەھەر ئىچىدە ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ ئاتموسفېرا بۇلغىنىشى ئەڭ ئېغىر ئىكەنلىگى ئىسپاتلانغان... بۇنىڭ بىلەن دولەتنىڭ ئاتموسفېرا مۇھىت سۈپىتى 2 ـ دەرىجىلىك ئولچىمىدىنمۇ ئېشىپ كېتىپ، ئىس ـ تۈتەك بىلەن بۇلغانغان تىپىك شەھەر بولۇپ قالغان. بۇ كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان خەلقنىڭ ھاياتى، مال ـ مۈلكىنىڭ زىيانغا ئۇچرىشى ۋە ئېكولوگىيەلىك مۇھىتنىڭ بۇزۇلۇشىنى مولچەرلەش تەس.»

ئەندى ئېكولوگىيەنى زەھەرلەشتە ئەڭ ئېغىر ئاقىۋەتلەرگە ئېلىپ كېلىدىغان رادىئاكتىپلىق بۇلغىنىش ھەققىدە. بۇ توغرىلىق مەزكۇر ماقالىدا مۇنداق دېيىلگەن: «مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ شىنجاڭدىكى رادىئاكتىپلىق ئىزوتوپ ئىشلىتىدىغان 52 ئورۇنغا قارىتا ئېلىپ بارغان تەكشۈرۈشىدىن ئىسپاتلىنىشىچە، رادىئاكتىپلىق ئىزوتوپ ئىشلىتىش ئومۇمىي مىقدارى 100536.82 (كيۇرى $1015 \times 3,72$) بولۇپ، دولەتنىڭ مۇناسىۋەتلىك بەلگۈلىمىلىرىدىكى ئولچەمگە ئاساسەن ئۇيغۇن بولغان. ئامما، كومۈر قاتارلىق كان بايلىقلىرىنى ئېچىش جەريانىدا بىر قەدەر ئېغىر رادىئاكتىپلىق بۇلغىنىش مەسىلىسى مەۋجۇت، مۇھىت تەكشۈرۈش تارماقلىرىنىڭ ئۈرۈمچى جەنۇبىي تاغ كان رايونىدىكى قالدۇق قېزىلمىلار ئورنىنىڭ رادىئاكتىپلىق بۇلغىنىش ئۇقتىسىدىن سىرت رايونلارنى تەكشۈرۈشكە ئاساسلانغاندا، «ئۈچ بۇرجەكلىك ئورمان بەلبېغى» بويلىكىدە تەخمىنەن 5000 كۋادرات مېتر سىرتىغا چۈشكەن رادىئاكتىپلىق ئىزوتوپ مىقدارى نىسبىتى ئولچەمدىن زور دەرىجىدە ئېشىپ كەتكەن...» بۇ يەردە ئەلۋەتتە لوپنۇر راكېتا ـ يادرو قۇراللىرىنى سىناق قىلىش پولىگونىنىڭ ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ ئېكولوگىيەسىنى ۋە ھەتتا خوشنا قازاقستان، قىرغىزستان جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ ئېكولوگىيەسىنى قانچىلىك دەرىجىدە زەھەرلىگەنلىگى، قانچىلىك ئادەمنىڭ ئاتوم قۇرالىنى سىناق قىلىش ئاقىۋەتلىرىنىڭ قۇربانى بولغانلىغى، قانچىلىك نارسىدىلەرنىڭ ناكا ۋە ھەر خىل ساقايماس كېسەللەرگە دۇچار بولۇپ ئازابلىنىۋاتقانلىغى، لوپنۇر كولىنىڭ قۇرۇپ كېتىشى بىلەن ئومۇمەن ئەتراپ تەۋەسىنىڭ ئولۈك، ھايات كەچۈرۈش مۇمكىن ئەمەس بىر ھالغا چۈشۈپ قالغانلىغى توغرىلىق بىر ئېغىز سوز ئېيتىلمايدۇ. بۇ چۈشىنىشلىك. چۈنكى ھاكىم مۇتلەق كوممۇنىستىك ھاكىمىيەت ھەر دائىم مۇنداق ھەقىقەتنى ئوز خەلقىدىن يوشۇرۇن، مەخپىي تۇتۇپ كەلگەن. س س س ر دەۋرىدە بىزدىمۇ، شەمەي پولىگونى ھەققىدە ھېچ قانداق سوز ئېچىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. پەقەت س س س ر ئىمپېرىيەسى پارچىلىنىپ، قازاقستان ئوز ئىستىقلالىيىتىنى قولغا كەلتۈرگەندىن كېيىنلا شەمەي پولىگونىنىڭ ئادەملەرگە، ئەتراپ مۇھىتقا قانچىلىك زىيان يەتكۈزگەنلىگى توغرىلىق ماتېرىياللار مەتبۇئات ۋاستىلىرىدا ئېلان قىلىنىشقا باشلىدى.

ئەندى خىتاينىڭ ئۇيغۇرلار دىيارى لوپنۇر راكېتا ـ يادرو پولىگونى ۋە ئۇنىڭ ئادەملەرگە ۋە ئەتراپ مۇھىتقا قانچىلىك زىيان يەتكۈزگەنلىگى توغرىلىق ھەقىقەتنى ئېنىقلاش، ئۇنىڭ ئاقىۋەتلىرىنى يوقىتىش ـ بۇ كېلەچەكتىكى ئەڭ مۇھىم مۇئەممالارنىڭ بىرىدۇر.

ش ئۇ ئار دىكى ئەتراپ مۇھىت بۇلغىنىشىنىڭ سەۋەپلىرى كوپ تەرەپلىك. بەزىلىرى ئىلگىرىدىن قېپقالغان، بەزىلىرى بولسا يېقىنقى بىر قانچە ژىللاردىن بۇيان تەدرىجىي پەيدا بولغان مەسىلىلەردۇر. قاھارجان ئىبراھىمنىڭ ماقالىسىدا ش ئۇ ئار ئەتراپ مۇھىت بۇلغىنىشىنىڭ، ئېكولوگىيە تەكپۈكلىگىنىڭ بۇزۇلۇشىنىڭ سەۋەپلىرىگە توختىلىپ، تۆۋەندىكىلەرنى تەكىتلەيدۇ: «نوپۇسنىڭ ھەددىن زىيادە تېز كوپىيىشى، شەھەر كولەمىنىڭ ئۆزلۈكسىز كېڭىيىشى شىنجاڭنىڭ زېمىنى كەڭ، لېكىن ئىنسانلار ئولتۇراقلىشىشقا بولىدىغان بوستانلىق كولەمى ئاران ئومۇمىي يەر مەيدانىنىڭ 4.6 پائىزىنى ئېگىلەيدۇ. بۇ چەكلىك يەر بايلىغىنىڭ نوپۇسنى سىغدۇرۇش ئىقتىدارى ئىنتايىن تۆۋەن. 1994 ـ ژىلى ش ئۇ ئار نىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 16 مىللىون 327 مىڭ بولۇپ، تەبىئىي كوپىيىش نىسبىتى 13.39 پائىزغا يەتكەن، بۇ جياڭسۇ ئولكىسىنىڭ 8.95 پائىزلىق دەرىجىسىدىن ژۇقۇرى. شەھەر ئاھالىسىنىڭ زىچلىغىمۇ بارغانسېرى ئورلىمەكتە. 1990 ـ ژىلى قەشقەر شەھىرى نوپۇسىنىڭ زىچلىغى ھەر كۋادرات كىلومېتر يەرگە 2329 كىشىدىن، ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ ھەر بىر كۋادرات كىلومېتر يەرگە 1386 كىشىدىن توغرا كەلگەن. بۇ ئېلىمىزنىڭ مەشھۇر شەھىرى تيەنجىننىڭ ھەر بىر كۋادرات كىلومېتر يەرگە 1350 كىشىدىن، ئالاھىدە ئىختىسادىي رايون شېنجېننىڭ ھەر بىر كۋادرات كىلومېتر يەرگە 1205 كىشىدىن توغرا كېلىدىغان دەرىجىسىدىن ژۇقۇرى. نوپۇسنىڭ تېز سۈرئەتتە كوپىيىشى ۋە شەھەر كولەمىنىڭ ئۆزلۈكسىز كېڭىيىشى شىنجاڭنىڭ تېرىلغۇ يەر، سۇ، ئېنېرگىيە، ئاشلىق، تۇرالغۇ ئويي، ئىشقا ئورۇنلىشىش، قاتناش ـ ئالاقە، ئېكولوگىيەلىك تەكپۈكلۈق، جەمئىيەت ئامانلىغى قاتارلىق تەرەپلەرگە بارغانسېرى زور بېسىم پەيدا قىلماقتا.»

مانا، ژۇقۇرىدىكى مەلۇماتلاردىن ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ قەشقەر، ئۈرۈمچى شەھەرلىرىدە ۋە باشقا جايلاردا بىر كۋادرات كىلومېتر يەردىكى ئاھالىنىڭ زىچلىغى ئىچكىرى خىتاينىڭ مەشھۇر تيەنجىن، شېنجېن شەھەرلىرىدىكىدىن ئېشىپ كەتكەنلىگى، ئومۇمەن ئاھالىنىڭ تەبىئىي كوپىيىشى (ئاققۇنلارنىڭ ئىچكىرى خىتايدىن كوپلەپ ئېقىپ كېلىشى) خىتاينىڭ جياڭسۇ ئوخشاش ئاھالىسى زىچ ئولكىسىدىكىدىن ژۇقۇرى بولۇشى فاكتى ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدۇ. بۇ فاكتلارنى ئىزاھلاشنىڭ ھاجىتى بولمىسا كېرەك، چۈنكى كېزىتخان ئۇلاردىن ئوزى خۇلاسە چىقىرىپ ئالالايدۇ.

يادىكار سابىتى،
ئالمۇتا شەھىرى.

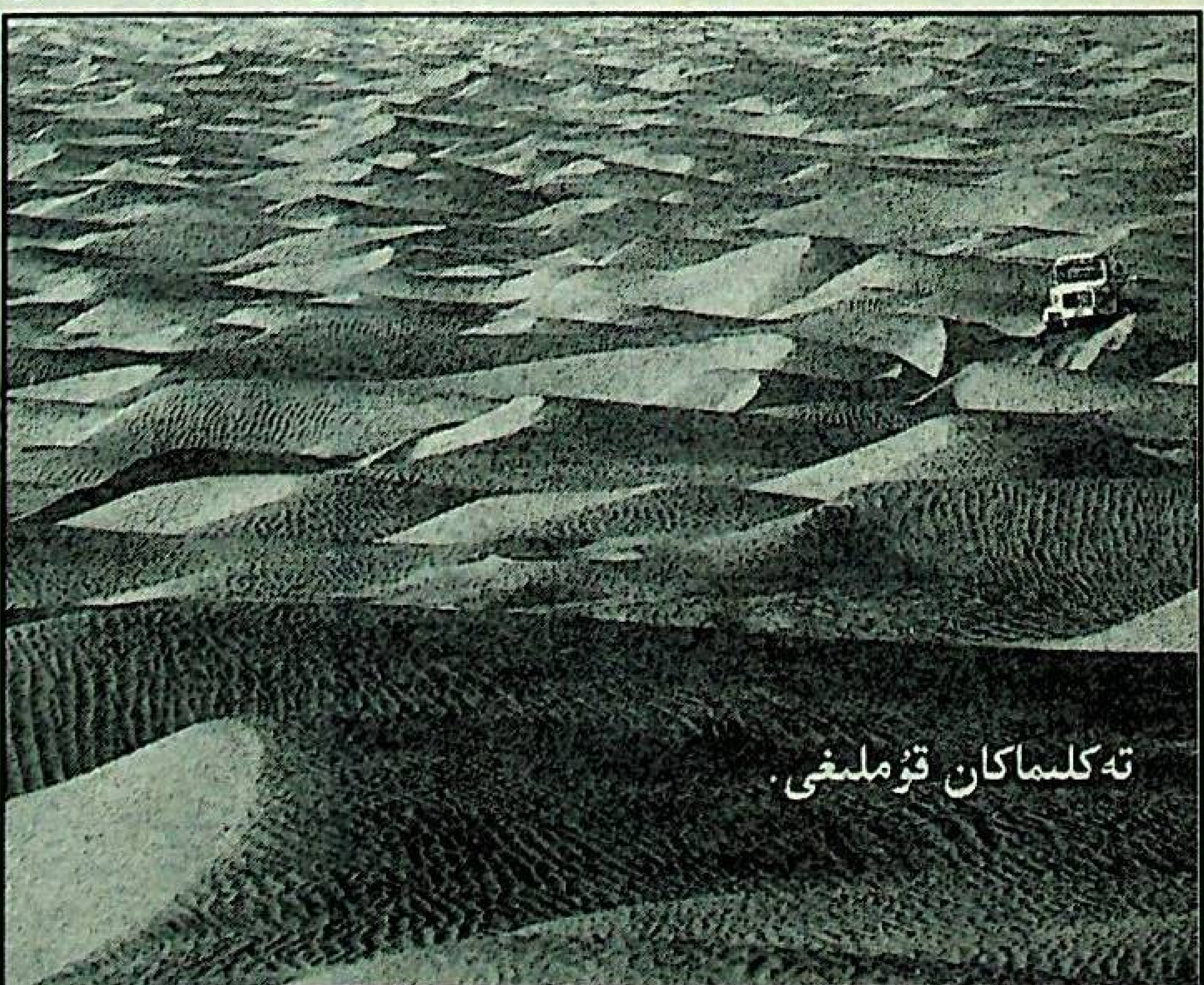
تەكلىماكان قۇملىقى

ئەۋلاد كورۇپىسى www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

نەشرىيات تونۇشى

«مۇھەببەت ئەھلى» بولۇڭ

ئۇيغۇر چاقچاقلىرى بىلەن لەتىپىلىرى ئېغىز ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئاجرالماس بىر قىسمى. مەزكۇر ئاثار كوپ ئەسىرلىك تارىخقا ئىگە بولۇپ، خەلق ئارىسىدىن چىققان تالانتلىق چاقچاقچىلار تەرىپىدىن ئىجاد قىلىنىپ كەلمەكتە. مەسىلەن، ئاتاپ ئېيتقاندا، نەسردىن ئەپەندى، سەلەي چاققان، [illegible] «تۇلاكى» «بەكگى»، رەخمەت «چوقۇر»، ئابلىمىتخان «توگ»، غوپۇرجان «دىڭخورلۇ»، [illegible] «ياغ» ۋە باشقىلار.

يېقىندا، ئەنە شۇ تالانتلىق سۆز چېۋەرلىرىنىڭ [illegible] چاقچاقچىلارنىڭ چاقچاقلىرى بىلەن لەتىپىلىرىنى [illegible] «مۇھەببەت ئەھلى» ناملىق [illegible] نەشىردىن چىقتى. [illegible]

گۇل

– غوپۇرجان! مونۇ گۇلگە قارىغىن، ئەجايىپ چېچەكلەپ، [illegible] ئەتراپنى يورۇتۇپ تۇرغىنىنى... – دەپتۇ ئابدۇۋەلى جارۇللايېۋ. [illegible]

– بۇ گۇلنى كېچىدە ئېچىلمىغانغا قارىغاندا، ناماز شام گۇل بولسا كېرەك، – دەپتۇ غوپۇر. (جارۇللايېۋنىڭ لەقىمى «كور ئىبكەن»).

ئورۇمنى بولۇشۇش

غوپۇر بىلەن تۇرسۇن [illegible] تويى – توكۇلدە ئىككىسى [illegible] قوناق [illegible] غوپۇر تۇرسۇن [illegible]:

– قوناقنى سەن ئال، بوغداينى مەن ئالاي، دەپتۇ. تۇرسۇن [illegible] نارازى بولۇپ:

– نېمىشكە؟ ئىككىمىز تەڭ چالدۇقۇ، ئورۇمنىمۇ تەڭ بولۇشمىز! – دەپتۇ.

– سەن مۇقام [illegible] قوناق سېنىڭ بولىدۇ، – دەپتۇ غوپۇر.

ئەرۋا ئىشى

ئابدۇۋەلى جارۇللايېۋ تورت كوچىدا غوپۇرجاننى ئۇچراپ قاپتۇ.

– ئابدۇۋەلى نەگە ماڭدىڭ؟ – سوراپتۇ غوپۇر.

[illegible]

– بۇ [illegible] ئەرۋاھلارغا [illegible]؟ – دەپتۇ غوپۇرجان.

پىلىك ئەمەك

غوپۇر بىلەن تۇرسۇن [illegible]

– تۇرسۇن! مۇنۇ ئىككى جانىۋار سېنى كورۇپ، بولەكچىلا ئەركىلىشىپ، سەت قىلىقلارنى قىلىشىۋاتىدىغۇ؟ – دەپتۇ غوپۇر.

– ھېزى بول غوپۇرجان! بۇلار سېنىڭ چىرىغىڭغا پىلىك تەييارلاۋاتىدۇ، – دەپتۇ تۇرسۇن.

پېشقەدەم سەنئەتچىلەر

ئۇنتۇلماس ناخشىچىلار ئەۋلادى

ئۇيغۇرلار ئۇز دىيارىدا شادىۋ - خوراملىق، غەم - قايغۇلۇق كۇنلىرىنى بېشىدىن ئوتكەزدى. ئەنە شۇنداق كۇنلەردە ئۇلارنىڭ خەلق ناخشىلىرى ھەمرا بولدى. [illegible] خەلق ئىچىگە تارقاتتى.

تارىختا ئوتكەن ئۇيغۇر ناخشىچىلىرىنى ئاز بىلمىز. [illegible] 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە 20 - ئەسىردە ئوتكەن بەزى ناخشىچىلىرىمىز [illegible] 80 - ژىللاردىن كېيىن [illegible] مەسۇم توقۇم [illegible] (قار ياغدى) [illegible] پېشقەدەم ناخشىچى 30 - ژىللاردىن كېيىن [illegible] بىر ئەۋلاتتىن تورت قېرىنداش ناخشىچى - تۇردى ئاخۇن (قار ياغدى) نامى بىلەن مەشھۇر.

ئەمەت تۇردى. 1900 ـ ژىلى غۇلجا شەھرىدە كىچىك تىجارەتچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇنىڭ ئاتىسى تۇردى ئاخۇن ئەسلى ياركەنت پەنجىملىك بولۇپ، چوچەك ۋە غۇلجا شەھەرلىرىگە ئوتۇپ،8ئوغۇل تېپىپ قاتارغا قوشقان. تۇرمۇشىنىڭ ھەممە قايناملىرىدا تاۋلانغان تۇردى ئاخۇن ناخشىچى ۋە خۇشچاقچاق ئادەم بولغانلىقتىن ئەلگە تونۇلۇپ، خەلق ئارىسىدا «قار ياغدى» لەقىمى بىلەن مەشھۇر ئىدى. ئاتا ئىزىنى بېسىپ چوڭ بولغان ئەمەت قارياغدى غۇلجىدا موزدۇزلۇق بىلەن ئومۇر ئوتكەزدى. غۇلجىدىكى موزدۇزخانا، بوزخانىلار شۇ چاغلاردىكى ئىلى ناخشىچىلىرىنىڭ ناخشا ئېيتىپ، ساز چېلىپ، ئومرىنى خۇش ئوتكەزگەن يىغىلىق ماكانىدۇر. ئۇ موشۇ يىغىلىق ماكاندىن چىقماي خاڭ ئىشچىلىرىغا، ھۇنەرۋەن ئەھلى كاسىپ ۋە دەرتمەنلەرگە ئوزىنىڭ پىغانلىق ناخشىلىرى بىلەن تونۇلغان ئىدى. ئەمەت تۇردى ئىلى ناخشىلىرىنى ئاتاقلىق ئەلنەغمە ھاسان تەمبىردىن ئۇگەنگەن. ئۇ ئىلى خەلق ناخشىلىرىدىن «كوچا ناخشىلىرى»، «مەستۇن ھەيران»، «نىگارىم سەن»، «ئەۋرىشىم»، «جىنىم ـ خېنىم»، «گۇل لەيلۇن»، «شەرۋانىخان»، «خانلەيلۇن» ۋە باشقا ناخشىلارنى ۋايىغا يەتكۇزۇپ ئېيتالاتتى. ئەمەت تۇردى ئۇز ناخشىلىرى بىلەن ئىلى خاڭ ئىشچىلىرىنى رازى قىلغانلىقى ئۇچۇن ئۇنى ئەزىزلەپ «ئەمىتىم» دەپ تىلغا ئېلىپ ھورمەتلەتتى. ئۇنىڭ كەسىپداش دوستلىرى خاڭ ناخشىلىرىدىن «لىسۇ چايىدۇ ئەمەت، ئەللار ئېيتىدۇ رەخمەت»، «مەن كەلمەسمەنەي»، «بىر ئاتىدىن يەتتە ئىدۇق، بىرسىمىز قايدا» دېگەن ناخشىلار ئەمەت قارياغدىغا مەنسۇپ دەپ، ئەمەت تۇردىنىڭ داڭقىنى ئەل ئىچىگە تارقاتقان.

ئەمەت تۇردى يالغۇز ئۇيغۇرلارنىڭ ناخشىلىرىنى ئېيتىپلا قالماستىن تاتارچە، قىرغىزچە ۋە باشقا مىللەت ناخشىلىرىنى ئېيتالايتتىكەن. يازغۇچى م. ھۇشۇر «ژىللار شۇنداق ئوتكەن» دېگەن كىتاۋىدا ئەمەت تۇردىنى تىلغا ئېلىپ: «... بۇ كاسىپلار ئىچىدە ئەمەت قارياغدى، مەسۇم توقۇم، مەھەممەت تۇرخۇن، سونىمكام دۇتارچى، داۋۇت توكۇر، تېيىپ ئاخۇن تەمبىر، مەخپىركام، ئەيساكام، مىرزالى، قادىر لاڭقا قاتارلىق داڭلىق ناخشىچى ۋە سازەندىلەر بار ئىدى» دەپ ئاتاقلىق ناخشىچىلار قاتارىغا قويۇپ تەرىپلەيدۇ.

ئەمەت قارياغدى ئىلى دىيارىنىڭ ھەممە خاڭ، كانلىرىدا، ئۇنىڭ جاپاكەش ئىشچىلىرى ئارىسىدا پىغانلىق ئىلى خەلق ناخشىلىرىنى چاڭ كەلتۇرۇپ ياڭراتقانلىغى بىلەن نامى قالغان بولسا، ئالتاي، كوك توقاي، ئاق تۇۋەك ۋە باشقا يىرا ـ قىشلاقلاردا شۇ ناخشىلارنى ئېيتقان ئۇيغۇر مەردانىلىرىنىڭ نامى ۋە تارىخنى قايتا ـ قايتا كويلەش بىلەن خەلققە تونۇلغان. پۇتكۇل ئومرىنى ناخشا بىلەن خۇش ئوتكۇزگەن ئەمەت قارياغدىنى ئىلىدا ئوتكەن داڭلىق ناخشىچى ئابدۇۋەلى جارۇللايېۋ، ئابدۇللاخان كېپەك، زوردۇن شوۋە، ياسىن تاگگا ۋە باشقا مەشھۇر ناخشىچىلار ئۇنى خاتىرلەپ تىلغا ئالىدۇ. ئۇ 1956 ـ ژىلى غۇلجا شەھرىدە ۋاپات بولغان.

ماھمۇت تۇردى. 1918 ـ ژىلى غۇلجا شەھەر ئىچىدە تۇغۇلغان. دىنىي ۋە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپلەردە بىلىم ئالغان. ئۇنىڭغا كىچىگىدىن تارتىپ ئائىلىدە بولغان ناخشا ـ ناۋا تەسىر قىلماي قويمىدى. شۇنىڭدەك غۇلجا شەھەر ئىچىدە روزى تەمبىر، روزەم ساقال، ياسىن تاگگا، زىكرى ئەلپەتتالار ئوينايدىغان مەشرەپكە ماھمۇت تۇردىمۇ قاتنىشىپ ژۇرۇپ ئۇلاردىن ئۇگەنگەن. خۇسۇسەن زىكرىكامنى پىر تۇتۇپ، دۇتار چېلىشتا ئۇنىڭ بىلەن مەشىق قىلغان ۋە ئۇزىگە ئۇستاز تۇتقان. شۇنىڭ ئۇچۇن بىر قانچىلىغان ئولتۇرۇش، مەشرەپلەردە ئۇنىڭ تالانتىنى بايقىغان ئۇستازلار: «ماھمۇت چالسۇن، ماھمۇت ئېيتسۇن» دەپ تۇردىغان بولغان. تۇغما تالانتلىق ماھمۇتكام ئىلى خەلق ناخشىلىرىنى، قەشقەر، كوچا ۋە «سەتەڭ پەدىلىرىنى» يالغۇز دۇتار بىلەن ئېيتسا، ئاڭلىغۇچىلار پىغاندىن چىقىپ، زوخلىنىپ، ھەۋەس بىلەن تىڭشاتتى. ئۇنىڭ ناخشىلىرى ئىلىنى ئويغاتسا، دۇتاسى قولىدا ئويناتتى.

1959 ـ ياكى 60 ـ ژىللىرى بولسا كېرەك ئەتىمالىم، ئۇرۇمچىدىكى ئوز ئارا بىر ئولتۇرۇشتا يازغۇچى زۇنۇن قادىر، ئەلقەم ئەختەم، زىكرى ئەلپەتتا ۋە باشقىلار ژىغىلىپ، ماھمۇتكامنىڭ پەيزىنى ئالماقچى بولۇشقان. زىكرىكام دۇتارنى قولىغا ئېلىپ، «بۇگۇن پەقەت ماھمۇتنى ئاڭلايمىز» دەپ ئۇنىڭغا يول قويغان ئىكەن. ماھمۇتكام ناخشا ئېيتىپ، دۇتار چېلىپلا قالماستىن، ئەنە شۇ ناخشا ـ مۇزىكىلارنىڭ كېلىپ چىقىش تارىخىنىمۇ ئالاھىدە ئېتىۋار بەرگەن. «نودەركام ناخشىسى»، «جۇڭخازا»، «جىنىم ـ خېنىم» دېگەن ساز ـ ناخشىلارنىڭ تارىخىنى ئاتاقلىق ئەلنەغمە ھاسان تەمبىردىن بىلىپ ئالغانلىغى مەلۇم. ھاسان تەمبىر ماھمۇتكامغا قىسقا قىلىپ:

«ھاراق ئىچتىم، بوزا ئىچتىم،
ھاشىخان داڭلىق بىلەن.
ئاچچىغى كەلسە ئۇرادۇر،
قەلقىيى ياغلىق بىلەن».

بۇ ناخشىنى سۇمانىخان ئېيتقان. ئۇ پۇچۇنخاننىڭ ئانىسى، «جىنىم ـ خېنىم» دېگەن ناخشىنىمۇ سۇمانىخان ئېيتقان. ئۇ ئىلى دىيارىدا «شاراپچى خېنىم» دېگەن ئاتىغى بىلەن ئەلگە مەلۇم. ھاشىخان داڭلىق دېگەن تېگى ياركەنتلىك بولۇپ، ئۇ ئىلاخۇن كوككوزنىڭ ئاتىسى...» دەپ ئېيتىپ بېرىپتۇ.

ماھمۇت تۇردى مىللىي ئارمىيەدە مەسئۇل خىزمەتلەردە ئىشلىگەن. ئۇ ھەربىي سەپتىن قايتقاندىن كېيىن ئىلى دىيارىدا «ئانىجان يادىمدا باردۇر، تىنماي ئازاپ چەككەنلىرىڭ...» دېگەن ناخشىنى بەك كەلتۇرۇپ ئېيتقان ئىكەن. بۇ خەلق ئىچىدە خېلە مۇڭلۇق تەسىر قوزغاپ، ماھمۇتكام نامى بىلەن ئاممىۋىلىشىپ كەتكەن. ئۇ 1998 ـ ژىلى بىشكېك شەھرىدە ئالەمدىن ئوتتى.

سەلەي تۇردى. 1925 ـ ژىلى غۇلجا شەھرىدە تۇغۇلغان. دىنىي ۋە ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇغان. ئۇمۇ ئاكىلىرىغا ئەگىشىپ، كىچىگىدىن تارتىپ ئىلى خەلق ناخشىلىرىنى ژۇقىرى ئاۋاز بىلەن ئېيتالاتتى. غۇلجىدا سەلەي قارياغدى ناخشىچى دېسە تونۇمايدىغىنى يوق. «زولۇق ئاغرىنى شەھەر ئىچى بەيتۇللادا چېلىپ بولۇپ، ئۇيگە قايتقاندا ئېيتقان «كوچا ناخشىسى» دوڭ مەلىدىكى بىزنىڭ ئويگە ئاڭلىناتتى» دەپ ھېكايە قىلاتتىكەن ئانىسى نىسخان رەمتى. ئۇ «كوچا ناخشىلىرى»، «ئەۋرىشىم»، «جېنىم ـ خېنىم»، «مەستۇن ھەيران بولۇپتىمەن»، «ئا خېنىم داگەگىزىدە»، «ھارۇۋىكەش ناخشىسى»، «كوچ ـ كوچ ناخشىسى»، «خانلەيلۇن»، «گۇلمەشۇق»، «نودەركام ناخشىسى»، «ئۇستەڭ ناخشىسى»، «قاپقارا قوي كوزلۇكۇم» ۋە باشقا ئىلى خەلق ناخشىلىرىنى ۋايىغا يەتكۇزۇپ ئېيتالاتتى. ئۇ ئوزى ناخشا ئېيتىپلا قالماي50 ـ ژىللىرى غۇلجىدا ئېچىلغان تۇرلۇك كرۇژوكلاردا ئورغۇن ياشلارغا ئىلى ناخشىلىرىنى ئوگەتكەن. مەسىلەن، ياشا ئىشانىغا «گۇلزارىم» دېگەن ناخشىنى ئوگەتكەنلىگىنى ئوزى ھېكايە قىلىدۇ. ئاتاقلىق ئەلنەغمە مۇساجان روزى بىلەن سەلەي ئىككىسى مەشرەپكە بېرىشنىڭ ئالدىدا دادىسى تۇردى ئاخۇننىڭ ئالدىغا كىرىپ، بەزى ناخشىلارنى ئېيتىپ، كام جايلىرىنى تولتۇرۇپ كېتەتتىكەن.

سەلەي تۇردى پېشقەدەم ناخشىچىلار ئابدۇۋەلى جارۇللايېۋ، ئابدۇرېھىم ئىمىن، روزەم ساقال، ھۇسەنجان جامى، ياسىن تاگگا ۋە باشقىلار بىلەن بەس ـ بەستە ناخشا ئېيتىشىپ ئومرىنى خۇش ئوتكۇزگەن. خەلق مىراسىنى كېيىنكى ئەۋلاتقا قالدۇرۇشتا ئالاھىدە پائالىيەت كورسەتكەن. ئوزىنىڭ ياشىنىپ قالغانلىغىغا قارىماستىن ھازىرمۇ مەشرەپ ۋە سورۇنلەردە ناخشا ئېيتىپ باشقىلارنى بەھرىمەن قىلالايدۇ. ھازىر ئۇ غۇلجا شەھرىدە ياشىماقتا.

ئوسمان تۇردى. 1938 ـ ژىلى غۇلجا شەھرىدە تۇغۇلغان. ئوتتۇرا ۋە ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇغان. ناخشىچىلار ئائىلىسىنىڭ كەنجىسى بولغان ئوسمان ئاكىلىرى ئىزىدىن مېڭىپ، مەشرەپ، توي ـ توكۇن، ئولتۇرۇش ۋە سورۇنلەردە ناخشا ئېيتىپ، سەنئەتكار تۇردى ئاخۇن ئەۋلادىغا ۋارىسلىق قىلىپ كەلمەكتە. ئۇمۇ ئىلى خەلق ناخشىلىرىنى، زامانىۋى يېڭى ناخشىلارنى ئوز ئىقتىدارى بويىچە ئېيتىپ، جامائەتنىڭ كوڭلىنى رازى قىلماقتا. 1962 ـ ژىلى كېڭەش ئېلىگە چىقىپ، ھازىر بىشكېك شەھرىدە ياشىماقتا.

ئۇيغۇرلار مەدەنىي مىراسى تارىخىدا چوڭ ۋە ئولمەس دەستۇر بولۇپ، تونۇلۇۋاتقان ناخشا ۋە ناخشىچىلار خەلقىمىزنىڭ تۇگىمەس بايلىغى ۋە مەنىۋىي ئىپتىخارىدۇر. مانا بۇ سەنئەت مىراسىمىزغا ئوزلىرىنىڭ ياگراق ناخشا پائالىيەتلىرى بىلەن ئۇنتۇلماس ئۇلۇش قوشقان ئەمەت، ماھمۇت، سەلەي، ئوسمان تۇردى ئوخشاش ناخشىچىلار ئەۋلادى دايىم خەلق قەلبىدىن ئورۇن ئالىدۇ.

تۇرسۇن قاھارىي.
ئالمۇتا شەھرى.

سىز ئاڭلىغانمۇ؟

ئەجداتلىرىمىز ئارىيانلار ئەسلىدە مەركىزىي ئاسىيادە ياشاپ شانلىق مەدەنىيەت ياراتقان خەلق. ئۇلار ئوزلىرىنى باشقىلاردىن پەرىقلەندۇرۇپ ئارىيان (سانسكرىت تىلىدا ئېسىل زادە دېگەنلىك بولىدۇ) دەپ ئاتاشقان. ئارىيانلار، قۇياشقا چوقۇناتتى. قۇياشقا چوقۇنۇش ئىنسانىيەت تارىخىدا ناھايىتى كەڭ دائىرىدە ئەۋج ئالغان بىر خىل ئېتىقادىي ئېتىقاتتۇر. ئارىيانلارنىڭ ئېتىقادىدا: قۇياش كۇندۇزى ئۇستۇنكى ئالەمنى كېسىپ ئوتۇپ يورۇقلۇق تارقاتسا، كېچىسى ئاستىنقى دۇنيانى (ئۇ دۇنيانى) كېسىپ ئوتۇپ، روھنىڭ ئاستىنقى دۇنيادىكى سەپرىگە يولباشچى بولغان. قۇياشنىڭ ئاسماندا ئوتۇشتىكى ھەرىكەت قۇرالىمۇ خىلمۇ ـ خىل بولغان. قېدىمىي سۇمىرلاردا ئۇ پىيادە ماڭغان. قېدىمىي مىسىرلىقلاردا ئۇ نىل دەرياسىدىكى قېيىقلارغا ئوخشاش بىر قېيىقتا باشقا ئىلاھلار ۋە پىرئەۋن بىلەن بىرگە ئولتىرىپ سەپەر قىلغان. ئۇي ھايۋىنى ئات ئوزلەشتۇرۇلگەن رايونلاردا ياشىغان ئارىيانلاردا بولسا ئۇ ئاق ياكى يالقۇنجاپ تۇرىدىغان ئاتلار قېتىلغان ھارۋۇ بىلەن ئاسماننى كېسىپ ئوتەكەن.

ئىلمەكلىك كرېست بەلگۈسى ھەققىدە

ئالىملار ئارىيانلاردىكى قۇياش ئېتىقادى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ئاتنىڭ كوندۇرۇلگەنلىگى ۋە ھارۋۇنىڭ ئىشلىتىلگەنلىگى 5000 ژىل بولغان دەپ ھېساپلايدۇ. ئارىيانلارنىڭ ئەڭ دەسلەپكى چۇشەنچىسىدە قۇياش ژۇملاق ئۇر چاچقۇچى جىسىم بولۇپ، ئۇ دەسلەپ دۇگىلەك چەمبەر بەلگۇسى (○) بىلەن ئىپادىلىنەتتى، لېكىن قۇياش ھەققىدىكى بىلىم تارىخىنىڭ ئىلگىرىلىشىگە ئەگىشىپ، قۇياشنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى ژۇقارقى بەلگۇ ئارقىلىق تولۇق چۇشەندۇرۇپ بېرەلمەيدىغان ھالغا كېلىپ قالىدۇ. شۇڭا ئارىيانلار قۇياشنى ئوتتۇرىغا چېكىت قويۇلغان دۇگىلەك چەمبەر (⊙) بەلگۇسى بىلەن ئىپادىلەيدىغان بولىدۇ. چۇنكى ئوتتۇرىغا چېكىت قويۇلغان دۇگىلەك چەمبەر خېلە دەرىجىدە ھەرىكەت خاراكتېرىگە ئىگە ئىدى. بۇ خىل چۇشەندۇرۇش گەرچە قۇياشنىڭ ھەرىكىتىنى ئىپتىراپ قىلغانلىق بولسىمۇ، ئامما ھەرىكەت جەريانىنى چۇشەندۇرۇپ بېرەلمەيدۇ. بولۇپمۇ قۇياشنىڭ ھەر كۇنى سەھەردە شەرىقتىن كوتىرىلۇپ غەرىپكە پېتىشتىن ئىبارەت بىر پۇتۇن ھەرىكەت جەريانىنى ئوتتۇرىغا «قوشۇ» بەلگۇسى (⊕) قويۇلغان شەكىلگە ئوزگەرتىدۇ. بۇ بەلگۇ ئەمەلىيەتتە قۇياشنىڭ ھەرىكەت جەريانىنى ئىپادىلەپلا قالماستىن، بەلكى تېخىمۇ مۇھىمى، ئارىيانلاردىكى قۇياش ئىلاھى ئاسماننى كېسىپ ئوتۇشتە ئىشلىتىدىغان ھارۋۇ چاقىنىڭ كىشىلەر تەرىپىدىن بايقىلىشى ئىدى. ئىنىغراق قىلىپ ئېيتقاندا، ھارۋۇ چاقىنىڭ ئىجات قىلىنىشى ئىدى. چۇنكى ئەڭ قېدىمىي ھارۋۇلار مانا موشۇنداق تورت شادىلىق ئىككى چاقنىڭ ئوقىغا ئورنىتىلىشىدىن ھاسىل بولغان. بۇ خىل ھارۋۇنىڭ ئوقى چاققا مۇقىم ئورنىتىلغان بولۇپ، ئوق چاق بىلەن بىرگە ئايلىناتتى. قۇياشقا چوقۇنۇش ئاساسىدا ھارۋۇنىڭ بارلىققا كەلگەنلىگىدەك ئۇزۇن تارىخى جەريانىنى ئالتۇن تاغنىڭ شىمالىدىكى مولجەر دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىكى تاغ باغرىغا سىزىلغان قىيا تاش رەسىملىرىدىن ئېنىق كورۇۋالغىلى بولىدۇ. مۇنداق كرېست بەلگۇسىنى ئارىيان تىلىدا سۋاستى دەپ ئاتاتتى. بۇ خىل سۋاستى بەلگۇلىرى تارىم ئويمانلىغىنىڭ ئەتراپىدىكى قىيا تاش رەسىملىرىدە ناھايىتى كوپ ئۇچرايدۇ.

«قۇياشنىڭ كۇندۇزكى ھەرىكىتى شەرىقتىن غەرىپكە بولسا، ئۇ ھالدا كېچىدىكى ھەرىكىتى چوقۇم غەرىپتىن شەرىققە بولىدۇ» دېگەن بىلىم نەزەرىيەسىنىڭ تۇرتكىسىدە ئوتتۇرىغا قوشۇ بەلگۇسى قويۇلغان چەمبەرگە يونىلىشنى ئىپادىلەيدىغان ھالەت كىرگۇزۇلدى. يەنى 卐، 卍 گە ئوخشاش ئىككى خىل شەكىل ئىجات قىلىندى. ئەگەر بىر ئوڭ ۋە بىر تەتۇر يونىلىشنىڭ ئىككى بەلگۇ بىر ـ بىرىگە جىپسىلانسا بىر چاق (⊙) ھاسىل بولاتتى. بۇنى ئارىيانلارنىڭ ئالاھىدە تەپەككۇر ئىقتىدارى ياكى بىر موجىزىسى دېيىش كېرەك. دېمەك ئوڭ يونىلىشنىڭ ئىلمەك بەلگۇ (卐) قۇياشنىڭ كۇندۇزدىكى ھەرىكىتىگە، تەتۇر يونىلىشنىڭ بەلگۇ (卍) قۇياشنىڭ كېچىدىكى ھەرىكىتىگە رەمز قىلىنغان. ئارىيانلارغا كوچۇشتىن ئىلگىرىلا تەكلىماكاندا بۇ خىل مەدەنىيەتنى يارىتىپ بولغانلىغىنى چۇشەندۇرۇپ بېرىدۇ. دېمەك ئالتۇنتاغ ئەتراپىدىكى قىيا تاشقا سىزىلغان بۇ خىل مەدەنىيەت دەۋرىنى ئاتاقلىق قىيا تاش تەتقىقاتچىسى، پروفېسسور ئابدۇقېيىم غوجايېۋنىڭ تەتقىقاتىغا قارىغاندا، بۇنىڭدىن 6000، 8000 ژىللار ئىلگەركى دەۋرگە مەنسۇپلىگى ئېنىقلانغان.

لېكىن كېيىنكى دەۋرلەرگە كەلگەندە ژۇقۇرقى ئىلمەك كرېست بەلگۇسى ھىندستان قاتارلىق دولەتلەرنىڭ بىر خىل تۇمارى بولۇپ، قۇياش ۋە ئوتقا رەمز قىلىنغان. بۇ بەلگۇ ئەسلىدە سانسكرىت يېزىغىدىن بولۇپ، ئۇ ياخشىلىق ۋە مېھرى ـ شەپقەت مەنىسىنى بىلدۇرەتتى. قېدىمىي زامانلاردا بۇ ياخشىلىق بەلگۇسىنى ئاياللار ئاشۇ بەلگۇگە كەلتۇرۇپ چاچلىرىنى تۇگۇشلەشتى ھەم ئاشۇ شەكىلدىكى چازىلارنى قىستۇرۇپ ئىلىشاتتى، يەنە كىيىم ـ كېچەكلەرگىمۇ كەشتىلەپ ئىلىشاتتى. لېكىن 1920 ـ ژىلغا كەلگەندە گىتلېرچىلار بۇ بەلگۇنى ئارىيانلارنىڭ غەلىبىنى قولغا كەلتۇرۇشتىكى رەمزى دەپ قىلىپ، ئۇنى ئوز پارتىيەسىنىڭ بەلگۇسى (گېربى) قىلىپ ئېلان قىلدى. موشۇ كۇندىن باشلاپ مېھىر ـ شەپقەت مەنىسىنى ئىپادىلەيدىغان ئىلمەك كرېست بەلگۇسى فاشىستىك زوراۋانلىق ۋە قانلىق تېررورلۇققا ئوزگىرىپ كەتتى.

ماتېرىياللار ئاساسىدا تەييارلىغان
ئابدۇكېرىم سابىت.

كونسېرت

ھوششەرە، ئارتىست!

28 - ئىيۇن كۈنى جۇمھۇرىيەت سارىيىدا ئۇيغۇر تىياترى ئارتىستلىرى تەرىپىدىن تەييارلانغان «ھوششەرە، ئارتىست» ناملىق كونسېرت بولدى. مەزكۇر سەنئەت كېچىنى ماددىي جەھەتتىن «بېنت» ئاكسىونېرلىق جەمئىيىتى تەمىنلەپ، ئۇنىڭدىن چۈشكەن بىر مىللىون تەڭگە تىياتر قۇرۇلۇشى فوندىغا ئەۋەتىلىدۇ.

مەلۇمكى، شەرقتە ئۇيغۇرلار پەقەت ئۆزىگىلا خاس مىللىي ئۆرپ - ئادەت ۋە ئەنئەنىلىرى، تۇرمۇش قائىدىسى، ھەزىل - چاقچىقى ۋە بازىرى ئارقىلىق پەرقلىنىدۇ. كونسېرتنىڭ سسېنارىي مۇئەللىپى ۋە رېژسسورى يا. شەمىيېۋ ئەينە شۇ ئالاھىدىلىكلەرنى سەھنىگە ئېلىپ چىقىشقا تىرىشقان. مەزكۇر كونسېرت پروگراممىسىنىڭ ئىلگىرىكىلىرىدىن ئۆزگىچىلىكىمۇ ئەينە شۇنىڭدىدۇر.

ئەندى كونسېرت پروگراممىسىنىڭ ئۆزىگە كەلسەك، بەزى بىر كامچىلىق ئۇقۇشلارنى تىلغا ئالمىغاندا، ھەر بىر ئارتىستنىڭ سەھنىگە چوڭ تەييارلىقلار بىلەن چىققانلىقى سېزىلىدۇ. ئۇلار تەرىپىدىن ئىجرا قىلىنغان ناخشا - ساز، مىنىاتيۇرىلار بىردە تاماشىبىنلارنىڭ نازۇك قەلبلىرىنى تەۋرىتىپ، مەيۈسلەندۈرسە، بەزىدە كۈلكە سېزىملىرىنى قوزغاپ، خوشاللىق دەملىرىگە بولەپ تۇردى.

ئۇمۇمەن، بۇ قېتىمقى كونسېرتقا كەلگەن تاماشىبىنلار كۆپچىلىكىنىڭ ئۇنىڭدىن قانائەتلىنىپ قايتقانلىقىنى بايقىدۇق.

مۇختەرجان جۇماروۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

سۈرەتتە: مىنىاتيۇرىدىن بىر كۆرۈنۈش. ر. يۇسۇپوۋ چۈشەرگەن سۈرەت.

قېرىنداش خەلقلەر ھاياتىدىن

«سابانتوي» - دوستلۇق بايرىمى

يېقىندا ئالمۇتا شەھىرى 4 - مىكرورايون دەم ئېلىش بېغىدا ئەتىگەندىن باشلاپلا تاتار ۋە باشقا ھەر مىللەت ئاھالىسى ژىغىلىشقا باشلىدى. بۇ كۈنى قۇياشمۇ ئۆز نۇرىنى سېخىلىق بىلەن چېچىپ تۇردى.

«سابانتوينى» ئۆتكۈزۈش ژىغىنىنى راۋىل گەزىزوۋ تەنتەنىلىك ھالدا ئېلان قىلىپ، ئاندىن قائىدە بويىچە ئايشە ئانا يۇلدابايېۋا قۇرئان ئوقۇپ، ئىزگۈ تىلەكلەر ئېيتىپ، دۇئا قىلدى. تاتار - باشقۇرت مەدەنىي - ئىجتىمائىي مەركىزىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىرى گرىن خەيرۇللىن، ئىلمىرات ۋافىن «سابانتوي» بايرىمى بىلەن ژىغىلغانلارنى سەممىي تەبرىكلىدى، ئاندىن شائىر رۇستەم ئابالېموۋ شېئىر ئوقۇدى. تەبرىك سوزلەردىن كېيىن كونسېرت بولدى.

بۇ تويىنى ئالمۇتا شەھىرى تاتار - باشقۇرت مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ماخمۇت مۇسلىموۋ شەخسىي خىراجىتى بىلەن ئۆتكۈزۈشنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان.

قىسقىسى، بۇ چوڭ تويى ئەنەس ئۇسمانوۋ، ئايتۇغان يۇنىچېۋ، ماخمۇت سادرىي، غاممار ئىسقاقوۋ، زۇبەيىر ئالداكاروۋ، قەيۇم نىغمەتۇللىن، مەسخۇت ئەخمەتوۋ، رەفىق ئەبدېكېيېۋ ئوخشاش كىشىلەرنىڭ ئاكتىپلىقى بىلەن ناھايىتى ياخشى ئۆتكۈزۈلدى. كونسېرتتىن كېيىن خەلىق توپ - توپ بولۇشۇپ، تاتارچە، ئۇيغۇرچە، قازاقچە، تۈركچە، رۇسچە ناخشىلارنى ئېيتىپ، ھازىرقى ئىختىسادىي قىيىنچىلىق شارائىتىدە بىردەم بولسىمۇ، تۇرمۇش مەشەققىتىدىن نېرى بولۇپ، كۆڭۈللىرى بىر كۆتىرىلىپ قالدى.

خۇلاسىلاپ ئېيتقاندا، «سابانتوي» ھەقىقىي خەلقلەر دوستلۇغى بايرىمىغا ئايلاندى.

جەزىرە بۇرھانوۋا.
ئالمۇتا شەھىرى.

سۈرەتتە: «سابانتويدىن» كۆرۈنۈش. نائىل يۇسۇپوۋ چۈشەرگەن سۈرەت.

«ئۇچقۇندىن» ئۇچۇرلار

«ياۋروپا شەرقىي تۈركستان بىرلىكى» خەلىق ئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتىغا تەشەككۈر بىلدۈردى

يېقىندا مەركىزىي گېرمانىيەدىكى «ياۋروپا شەرقىي تۈركستان بىرلىكىنىڭ» باياناتچىسى ئەنۋەرجان تەشكىلات نامىدىن «خەلىق ئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتىغا» تەشەككۈر مەكتۇپ يوللاپ، «خەلىق ئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتىنىڭ» كوممۇنىستىك خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ ئۇيغۇرلار دىيارى شەرقىي تۈركستاندىكى ئىنسان ھوقۇقلىرىنىڭ دەپسەندە قىلىنىۋاتقانلىقى بايان قىلىنغان 92 بەتلىك مەخسۇس دوكلاد تەييارلاپ، ئۇنى پۈتۈن دۇنياغا تارقاتقانلىقىغا ئالاھىدە مىننەتدارلىق بىلدۈردى.

«گېرمان – ئۇيغۇر دوستلۇق جەمئىيىتى» قۇرۇلدى

يېقىندا مەركىزىي گېرمانىيەنىڭ ميۇنخېن شەھىرىدىكى «شەرقىي تۈركستان ئىنفورماتسىيون مەركىزى» بىلەن گېرمانىيەنىڭ ۋايمېر ئىنستىتۇتى بىرلىشىپ «گېرمان – ئۇيغۇر دوستلۇق جەمئىيىتىنى» قۇردى.

گېرمانىيە تارىخىدا تۇنجى قېتىم ئۇيغۇرلار بىلەن گېرمانلارنىڭ بىۋاسىتە ھەمكارلىقى ئاستىدا قۇرۇلغان بۇ جەمئىيەتنىڭ نىزامنامىسى ۋە رەسمىيەتلىرى گېرمانىيە ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن تەستىقلىنىپ، رەسمىي قانۇنلاشتى.

«گېرمان- ئۇيغۇر دوستلۇق جەمئىيىتىنىڭ» غايىسى ۋە مەخسىتى، بارلىق خەلىق ئارا قانۇنلار ۋە گېرمانىيە قانۇنلىرى دائىرىسى ئىچىدە، گېرمانىيە خەلقى بىلەن ئۇيغۇر خەلقى ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇقنى يەنىمۇ كۈچەيتىش، گېرمانىيە خەلقىنىڭ ئاسارەتتىكى شەرقىي تۈركستان خەلقىگە بولغان ھېسداشلىقىنى ۋە قوللىشىنى قولغا كەلتۈرۈش، ئۇيغۇر خەلقىنى ۋە شەرقىي تۈركستان داۋاسىنى گېرمانىيەنى مەركەز قىلغان پۈتۈن ياۋروپا ئەللىرىگە تېخىمۇ لايىقىدا تونۇتۇشنى تىرىشىپ قولغا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت. قانۇننى كۈچكە ئىگە قىلىنغان نىزامنامىسىغا ئاساسەن بۇ جەمئىيەت تۈرلۈك ئەخبارات ۋە تەشۋىقات ۋاستىلىرىنى تەسىس قىلىش، تارىخ، دىن، مەدەنىيەت، تىل، سەنئەت قاتارلىق تۈرلۈك تەتقىقات مەركەزلىرىنى قۇرۇش، ئىنستىتۇت ۋە ئۇنىۋېرسىتېت قۇرۇش، مۇزېي ۋە كۈتۈپخانا، قىرائەتخانا ئېچىش قاتارلىق ھوقۇق - سالاھىيەتلىرىگە ئىگە بولۇپ، بۇ جەمئىيەتنىڭ قۇرۇلۇشى، گېرمانىيە ۋە شۇنداقلا ياۋروپادا ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋە سەنئىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ھەمدە شەرقىي تۈركستان داۋاسىنى خەلىق ئارا مەيدانغا چىقىرىش قەدىمىنى تېزلىتىشتە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

خىتاي ھوكۇمىتى بېيجىڭدا ئۇيغۇرلارنى سەۋەپسىز قولغا ئېلىشقا باشلىدى

بېيجىڭدىن كەلگەن ئىشەشلىك خەۋەرلەرگە قارىغاندا، بېيجىڭ ساقچى دائىرىلىرى پۈتۈن شەھەر بويىچە قاتتىق تازىلاش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىپ، تىجارەت ۋە باشقا سەۋەپلەر تۈپەيلىدىن بېيجىڭدا تۇرۇۋاتقان ئۇيغۇرلارنى سەۋەپسىزلا قولغا ئېلىشقا باشلىغان. بېيجىڭ ساقچىلىرىنىڭ بۇ قېتىمقى قولغا ئېلىش ھەرىكىتىگە، شەرقىي تۈركستاندىن كەلگەن ئۇيغۇر ساقچىلار ۋە جاسۇسلار بىۋاستە ھەمكارلاشقان. خەۋەرلەرگە قارىغاندا بۇ قېتىمقى تۇتقۇن قىلىش ھەرىكىتىنىڭ مەخستى، خىتاينىڭ ئاۋمىنىنى قايتۇرۇۋېلىش ھارپىسىدا ئۇيغۇرلارنىڭ بېيجىڭدا «بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىشىنىڭ» ئالدىنى ئېلىش ئىكەن.

ئۈرۈمچىدە ئىككى نەپەر ئۇيغۇر ستۇدېنتى خىتايلار تەرىپىدىن پاجەلىك ھالدا ئۆلتۈرۈلدى

«شەرقىي تۈركستان ئىنفورماتسىون مەركىزىنىڭ» ۋەتەن ئىچىدىن بىۋاستە ئالغان خەۋىرىگە ئاساسلانغاندا، 28 - مارت كۈنى، يەنى قۇربان ھېيتىنىڭ بىرىنچى كۈنى، ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى مائارىپ ئىنستىتۇتى دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا قاتىللار تەرىپىدىن ئىككى ئۇيغۇر ياشنىڭ جەسىدى تاشلاپ قويۇلغان بولۇپ، ھەر ئىككىلىسىنىڭ بېشى كېسىلگەن. مەلۇم بولۇشىچە، بۇ ئىككى نەپەر ئۇيغۇر ياش ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى بولۇپ، قاتىللار جەسەتنىڭ بېشىغا «ھەي ئۇيغۇرلار! سەنلەر قۇربانلىق ئۈچۈن قوي كېسىشسەڭ، بىز بايرىمىڭ ئۈچۈن ئۇزەڭنىڭ كاللىسىنى كېسىپ ھېيتىڭنى مۇبارەكلەيمىز!» - دېگەن سوزلەر يېزىلغان بىر پارچە خەتنى تاشلاپ قويغان.

خىتاي قاتىللىرىنىڭ چېكىدىن ئاشقان بۇ ۋەھشىلەرچە قىلمىشىدىن غەزەپلەنگەن ئۈرۈمچىدىكى كوپلىگەن خەلىق، خىتاي دائىرىلىرىدىن قاتىلنى دەرھال تېپىپ قانغا قان ئېلىپ بېرىشنى قاتتىق تەلەپ قىلغان بولسىمۇ، ئامما ساقچى دائىرىلىرى بۇ دېلوغا پەرۋاسىز قارىغاشقا، قاتىللارنىڭ ھازىرغا قەدەر ئىز - دېرىكى بولمىغان.

شەرقىي تۈركستاندا ئاياللار تۇتقۇن قىلىنماقتا

«شەرقىي تۈركستان ئىنفورماتسىون مەركىزىنىڭ» ۋەتەندىن بىۋاستە ئالغان خەۋىرىنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسلانغاندا، يېقىندا كوممۇنىستىك خىتاي ھاكىمىيىتى شەرقىي تۈركستان مىقياسىدا تۇتقۇن قىلىش ھەرىكىتى قوزغاپ، شەرقىي تۈركستاننىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن ئىسلام قائىدىسى بويىچە ياغلىق ئارتقان 4 مىڭدىن ئارتۇق ئايالنى قولغا ئېلىپ تۈرمىگە تاشلىغان. خەۋەرلەرگە قارىغاندا، بۇلارنىڭ كوپچىلىكى دىنىي تەلىم ئېلىۋاتقان ياش قىزلار ئىكەن.

تۈركىيەدە «مەھمۇد قەشقەرىي ۋە تۈركىي تىللار دىۋانى» دېگەن خەلىق ئارا ئىلمىي كونفېرېنسىيە بولۇپ ئۆتتى

بۈيۈك ئۇيغۇر ئالىمى مەھمۇد قەشقەرىي تۇغۇلغانلىقىنىڭ 975 ژىللىغى مۇناسىۋىتى بىلەن بىيىل 7 - 8 - ماي كۈنلىرى تۈركىيەنىڭ پايتەختى ئەنقەرەدە «مەھمۇد قەشقەرىي ۋە تۈركىي تىللار دىۋانى» دېگەن ماۋزۇدا مەخسۇس خەلىق ئارا كونفېرېنسىيە ئۆتكۈزۈلدى.

تۈركىيە ھوكۇمىتىنىڭ ھوزۇرىدىكى «تۈرك مەدەنىيەت- سەنئىتىنى ئورتاق باشقۇرۇش ئىدارىسى» بىلەن «تۈركىيە تىل تەتقىقات ئىدارىسى» بىرلىشىپ چاقىرغان بۇ ئىلمىي تەتقىقات كونفېرېنسىيەگە تۈركىيە، قازاقستان، قىرغىزستان، تۈركمەنىستان، ئەزەربەيجان، تاتارستان، باشقۇرتستان، شىمالىي قىبرىس تۈرك جۇمھۇرىيىتى قاتارلىق 9 دۆلەت ۋە رايوندىن 20 دىن ئوشۇق تۈركشۇناس ئالىم ئىشتىراك قىلدى.

«ئۇچقۇن» گېزىتىنىڭ تۈرۈكچە ۋە لاتىن ھەرىپىدىكى ئۇيغۇرچە نۇسخىلىرى دۇنيا ئىنتېرنېت تورىغا كىرگۈزۈلدى

«ئۇچقۇن» گېزىتىنىڭ تۈرك تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان ئەينەن نۇسخىسى ۋە لاتىن ھەرىپى بىلەن يېزىلغان ئۇيغۇرچىسى 1 - ئاپرېلدىن باشلاپ رەسمىي ھالدا دۇنيا ئىنتېرنېت تورىغا كىرگۈزۈلدى. بۇ ۋەتەن سىرتىدا ئېلىپ بېرىلىۋاتقان شەرقىي تۈركستان مۇجادىلە تارىخىمىزدا تۇنجى قېتىم بىر ئۇيغۇرچە گېزىتنىڭ ۋە ئۇنىڭ تۈركچە نۇسخىسىنىڭ دۇنيا ئىنتېرنېت تورىغا كىرگۈزۈلۈشى بولۇپ، ۋەتەن سىرتىدىكى شەرقىي تۈركستان داۋاسىدا يېڭى بىر سەھىپىنىڭ ئېچىلغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

خىتاينىڭ ئىچكى ئولكىلىرىنى ئۇيغۇر جاسۇسلىرى قاپلاپ كەتتى

شەرقىي تۈركستان ئىنفورماتسىون مەركىزى قولغا چۈشەرگەن ئىشەشلىك ئەخباراتقا ئاساسلانغاندا، يېقىندا ش ئۇ ئار جامائەت خەۋپسىزلىك نازارىتى ۋە بىخەتەرلىك نازارىتى قارمىقىدىكى مەخسۇس تەربىيەلەنگەن بىر تۈركۈم ئۇيغۇر جاسۇسلىرى خىتاينىڭ ئىچكى ئولكىلىرىگە بېرىپ، ئۇيغۇرلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان شەھەرلەردە مەخسۇس ئۇيغۇرلارنى نازارەت قىلىدىغان جاسۇسلۇق تورلىرىنى قۇرۇشقا كىرىشكەن.

بېيجىڭ، شاڭخەي، گۇاڭجۇ شەھەرلىرى ۋە جاڭسۇ ئولكىسىگە بېرىپ، يەرلىك ساقچى دائىرىلىرىنىڭ تەھدىدى ۋە بېسىمى بىلەن بۇ جايلاردىكى بارلىق ئۇيغۇر ئاشخانىلىرىغا ئالاھىدە تەربىيەلەنگەن ئۇيغۇر جاسۇسلىرىنى ئورۇنلاشتۇرغان. بۇ جاسۇسلارنىڭ ئاساسى ۋەزىپىسى، ئاشخانىغا كېلىپ - كەتكەن ئۇيغۇرلارنىڭ گەپ - سوزلىرىنى تىڭشاش، گۇمانلىق دەپ قارالغانلىرىنى دەرھال ژۇقۇرىغا مەلۇم قىلىش ئىكەن.

جياڭ زېمىن خىتاي ئارمىيەسىنىڭ زامانىۋىلاشتۇرۇش قەدىمىنى تېزلىتىشنى تەلەپ قىلغان

خىتايچە «ياۋروپا» گېزىتىنىڭ تەكىتلىشىگە قارىغاندا، خ ك پ باش كاتىبى، خ ك پ ھەربى ئىشلار كومىتېتىنىڭ رەئىسى جياڭ زېمىن يېقىندا خىتاي ئارمىيەسىگە يول-يورۇق بېرىپ، ھەربىي قىسىملارنىڭ زامانىۋىلىشىش قەدىمىنى تېزلىتىشنى تەلەپ قىلغان. جياڭ زېمىننىڭ يول - يورۇغىدا، نۆۋەتتە دۇنيادىكى زور مىگەر كۈچلەرنىڭ ۋە سىياسىي زوراۋانلىقنىڭ يېڭى تەرەققىيات باسقۇچىغا قەدەم باسقانلىغى، دۇنيا ۋەزىيىتىنىڭ تىچ ئەمەسلىكى، شۇڭا قوراللىق كۈچلەرنى زامانىۋىلاشتۇرۇشنىڭ ئىنتايىن زورۇر مەسىلىگە ئايلانغانلىغى بايان قىلىنغان.

نۆۋەتتە دۇنيادا ستراتېگىيەلىك قۇراللارنى قىسقارتىش توغرىلىق مۇزاكىرىلەر بولۇۋاتقان بىر پەيتتە، جياڭ زېمىننىڭ قۇراللىق كۈچلەرنى زامانىۋىلاشتۇرۇشنى ئالاھىدە تەكىتلىشى، خىتاينىڭ كەلگۈسىدە دۇنياغا زومىگەرلىك قىلىش نىيىتىنى ئېنىق ئاشكارىلايدۇ.

باش مۇھەررىر
ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044
ئىپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 - قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى - جاۋاپكەرلىگى چەكلەنگەن «ۋىسال» شىركىتى.
تىراژى 1826 زاكاز 9698

تېلېفون:
33 - 92 - 01

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, республиканская общественно-политическая газета, регистрационное свидетельство №603 -- Г. Выдано Министерством культуры, информации и общественного согласия Республики Казахстан 17 марта 1999 г.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlad.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى